

1 પ્રકાશકનું નિવેદન

‘વિવિધ અંથમાળા’ના (સંવત ૧૯૯૫ના) ૨૮મા વર્ષના સળંગ થાંકે ૩૧૩ થી ૩૧૬ તરીકે આ આખ્યાનમાલા અંથ રળે પહેલા નંકરપે સાદર રજૂ થાય છે.

‘વિવિધ અંથમાળા’માં આજસુધી ૫“૪૯”ના કદનાં ૫૪માં વાંચન આપવાનું ધોરણ ચાલુ હતું તેને બદલે હવેથી ૫“૪”ના કદનાં ૫૪ અપારો. આમ કદમાં થતા ફેરફારને લીધે વરસે જે કુલ ૫૪ ૧૬૦૦ થી ૨૦૦૦ અપારતાં હતાં તેને બદલે ૫૪ ૨૦૦૦ થી ૨૪૦૦ આપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. આ રીતે કદમાં ઘટાડો થવા છતાં ૫૪ સંખ્યામાં વધારો કરવામાં આવેલો હોવાથી આદરે તો પેકેટરે અગાઉ જેટલુંજ સાહિત્ય મળશે.

આ આખ્યાનોના લેખક સ્વર્ગસ્થ ભક્તરાજ અનંતપ્રસાદ ત્રિકમલાલ ધર્મધરજીવના જીવનસંજ્ઞાથી હમીકત આ અગાઉ પ્રગટ થયેલા અંથ ૧લામાં આપેલી છે. તેમણે લખેલાં કુલ ૧૧૦ કરતાં વધારે આખ્યાનો-માંથી આખ્યાનમાલા-અંથ પહેલામાં ૧૯ તથા આ અંથમાં અપાયલા ૨૪ મળી કુલ ૪૩ આખ્યાનો પ્રગટ થઈ ચૂક્યાં છે અને બાકીનાં હવે ૫૬૭૧ થયાવકાશે પ્રગટ થશે. આમાંનાં છેલ્લાં ૧૨ આખ્યાનો તે અમરદત્ત દત્તા. ને ભાવનગરના જીવનના દયાદાર શ્રી. જીવેન્દ્રભટ્ટ

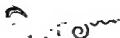
તરફથી હસ્તચિહ્નિત સ્વરૂપમાં મળી આવે છે. આથી તેમનો આ સ્થળે આભાર માનવાનું જોઈએ.

પહેલા અંકમાં અપાયેલાં આખ્યાનાનાં ૩/૪ આમાંના સર્વ આખ્યાનો નવેસરથી યોગ્ય ફેરફાર સાથે શ્રી. ત્રિવિમલજી મવાણકર દ્વારા પાસે તૈયાર કરાવીને અપાયાં છે.

આવાં આખ્યાનોનો જોમ અને તેમ વધુ પ્રચાર કરવાની જન-સમાજની નૈતિક અને સામાજિક ઉન્નતિ સાધી શકાય અને પરમપદ પ્રાપ્ત કરવામાં સરળતા થાય છે એ વિશે પહેલા અંકમાં જ છે; એટલે આ સ્થળે પુનરુક્તિ નહિ કરતાં માત્ર એટલું જ કહે- જણાશે કે ભક્તિમાર્ગપ્રિય જનમમાન આ આખ્યાનોમાંથી મેળવી શકશે. કહેવાના સુધારક વર્ગને આ વસ્તુ કદાચ ટાવવા લાગે, પણ તેઓ આંતરદૃષ્ટિથી જોશે તો જણાશે કે, આવાં આ પ્રચારદ્વારા જનસમાજની નૈતિક અને સામાજિક ઉન્નતિ શક્ય છે. અને આમાંનાં આખ્યાનો વાચક વર્ગને કરવામાં માર્ગદર્શક થઈ પડશે એવી ભાવનાપૂર્વક દ્રષ્ટિ:

દ્વિતીય ગુરુ પ. ૧. }
મં. ૧૬૬૫ }

બિંદુ-

				ପୃଷ୍ଠାଂକ
ସାମ	୧
		୩୩
			...	୧୨
			...	୮୮
			...	୧୨୮
			...	୧୧୪
			...	୨୦୩
			...	୨୪୪
			...	୨୮୩
			...	୩୩୭
			...	୩୪୮
			...	୩୮୨
			...	୪୨୮
			...	୪୪୧
			...	୪୭୦
			...	୪୮୨
			...	୪୯୪
		୫୧୮
		୫୪୧
		୫୫୨
		୫୮୩

તરફથી દબનવિખિન ગુણધર્મો મળી આવતાથી પ્રજા ન
આવી તેમનો આ રચે આખાર માનવામાં આવે છે

પદેવા પ્રંથમાં આપણાં આખ્યાનોની જેમ આ
આખ્યાનો નવેમરથી મોટા ફેરફાર આવે શ્રી. તિરિત્તમને
શાસ્ત્રીજી પામે નૈપાર કરાવીને આપમાં છે.

આવા આખ્યાનોનો જેમ અને તેમ જ પ્રચાર જ
સામાજિક નૈતિક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ માટે શક્ય આ
પ્રાપ્ત કરવામાં મરજતા થાય છે એ વિશે પદેવા પ્રથમા
છે; એટલે આ રચે પુનઃકલિ નહિ કરતા માત્ર એટલુંજ કરે
મણામે કે ભક્તિમાર્ગપ્રિય જનમખાજ આ આખ્યાનોમાંથી
મેળવી શકશે. કહેવાના સુધારક વર્ગને આ વસ્તુ કદાચ દાવા
લાગે, પણ તેઓ આંતરદષ્ટિથી જોશે તો જાણશે કે, આવા આખ-
પ્રચારદ્વારા જનસમાજની નૈતિક અને સામાજિક ઉન્નતિ -
સાધી શકાશે. અતે આમાંનાં આખ્યાનો વાચક વર્ગને પરમપદ
કરવામાં માર્ગદર્શક થઈ પડશે એવી ભાવનાપૂર્વક દરિઃ આજ
જેવ શુક્લ પ. } વિશ્વ-અખ્યાનો
સં. ૧૯૬૫

અનુક્રમણિકા

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧	શ્રી જયમલ સોદાસ-આખ્યાન ...	૧
૨	શ્રી તુકારામ ને શિવાજી-આખ્યાન ...	૩૩
૩	શ્રી સેના નાઈ-આખ્યાન ...	૬૨
૪	શ્રી ચંદ્રદાસ-આખ્યાન ...	૮૯
૫	શ્રી દામાજી-આખ્યાન ...	૧૨૯
૬	શ્રી એકનાથ સ્વામી-આખ્યાન ...	૧૬૪
૭	શ્રી તુકારામ ને વિદોળા-આખ્યાન ...	૨૦૩
૮	શ્રી કુંવરબાઈનું મામેશં (ભોસાળું)	૨૪૪
૯	શ્રી નામદેવજી-આખ્યાન ...	૨૮૩
૧૦	શ્રી નામદેવ-નિશ્ચય-આખ્યાન ...	૩૩૭
૧૧	શ્રી જનુબાઈ-આખ્યાન ...	૩૫૯
૧૨	શ્રી અંગદસિંહ-આખ્યાન ...	૩૯૨
૧૩	શ્રી મુરઘ-મુખ-વા-આખ્યાન ...	૪૨૯
૧૪	શ્રી મામા-ભાણુજી-આખ્યાન ...	૪૫૧
૧૫	શ્રી ભીખપિતામહ-આખ્યાન ...	૪૭૦
૧૬	શ્રી ભીખપિતામહ-જૂલ-આખ્યાન ...	૪૮૨
૧૭	શ્રી ભીખપિતામહ-ભાવ-આખ્યાન ...	૫૧૯
૧૮	શ્રી મુમીવ-રવીકાર-આખ્યાન ...	૫૪૮
૧૯	શ્રી મુમીવ-સેવા-આખ્યાન ...	૫૭૨
૨૦	શ્રી પિંબીયજી-દરજાગતિ-આખ્યાન ...	૫૯૪
૨૧	શ્રી પૃથુ-આખ્યાન ...	૬૧૯
૨૨	શ્રી ભોધરાજ તથા દાંતી-આખ્યાન ...	૬૪૧
૨૩	શ્રી રામાનુજ-આખ્યાન ...	૬૬૨
૨૪	શ્રી પ્રિયદાસ ને વિશ્વનાથ-આખ્યાન ...	૬૮૩

ॐ शुद्धिपत्र ॐ

भागवा-तूवाधी तथा २ही गयेसी केसीके अशुद्धिओ

पृष्ठ पंक्ति अशुद्ध	शुद्ध
११ १३ दुप	दुप
७७ १ श्री ना नाड	श्री सेना नाड
११२ १६ दानानो	दानानो
११३ १ अत्यन्त	अत्यन्त
१७८ २४ शास्त्रीनी	शास्त्रीनी
२०७ २ पुसां	पुसां
२४२ २४ ति कडे छे-	श्रुति कडे छे-
२६० २५ मनीपिणाम्	मनीपिणाम्
३१५ २७ मुग्धागार्ध	मुग्धागार्ध
३२७ १३ पूर्वथी	पूर्वथी
३२७ १४ प्रीतन	प्रीतन
४६६ ११ श्री प्रद्युम्न	श्री प्रद्युम्न
८७२ २२ स्तो	स्तु
८७३ १५ से फ न	से फे न
८८१ २ यन्	यन्
५१३ १८ नदी धीरन्	नदी धीरन्
५१६ १० निध	निध
५१६ १८ भाववशात्	भाववशात्
६०५ २१ बाली	बाली
६८१ ७ सये	सये

(३८३के २५०-२५५ पृष्ठ, पंक्ति १८३-२१, २६८-२२, ५१३-१५, ५२१-८, ६१०-८, ६१८-२४ भां 'सय' शुद्धी के लिये 'शुद्ध' पंक्ति.)

ફલરસનો આરોગ્યની દૃષ્ટિએ વિચાર

(લેખક:—રોગિ-સ)

ઉનાળામાં ક્યાં પીણું પીવાં જોઈએ ?

સિયાળાના ઠંડા દિવસો જ્યાં ઉનાળાનાં પ્રખર કિરણોનો પ્રભાવ હવે જણાવાં લાગ્યો છે. હિંદુસ્તાનમાં ઉનાળામાં ઉષ્ણતામાનનું પ્રમાણ ધણું જ હોય છે. આ દિવસોમાં આપણા દેશનાં ધણાં માણસો ખરફ અને ખરફમિશ્રિત પીણાંનો ઉપયોગ ધણો કરવા લાગ્યા છે. નાનાં નાનાં ગામડાઓમાં આ વસ્તુ (ખરફ) નહિ મળતી હોવાથી, સાહજિક રીતે જ તેઓ આ બાબતથી અલિપ્ત રહી શક્યા છે; પરંતુ મોટા શહેરમાં અથવા તો જે રથજે ખરફ મળી શકે છે ત્યાંના લોકો પીણાંમાં ખરફનો ઉપયોગ ક્યાં સિવાય બનતાં સુધી રહેતા નથી. આપણા પૂર્વજો ઉનાળાનો તડકો નડે નહિ, તેનાથી કોઈ પણ પ્રકારનું સંકટ ઉપરિચિત થાય નહિ, યાકે લાગે નહિ અથવા તો તૃપ્તિ યમન થાય તે માટે જુદા જુદા પ્રકારનાં ફળોના રસનો ઉપયોગ જુદા જુદા રચણથી કરતા હતા; અને હજી પણ કેટલેક રથજોએ તેઓ આ પ્રમાણે ઉપયોગ કરે છે. દિવસે દિવસે લોકોનું દારિદ્ર્ય વધતું જાય છે અને માણસનાં એકંદરે ઉત્પન્ન કરતાં ફળોની કિંમત વધારે પડતી હોવાથી મધ્યમ રિધિતિનાં માણસો માટે તે ખરીદ કરવાનું અશક્ય બન્યું છે અને તેથી તાત્કાલિક તૃપ્તિ મેળવનાર ખરફ તરફ જનસમાજ આકર્ષાવ તેમાં નવાઈ જેવું નથી. ખરફનાં ઉપયોગથી તાત્કાલિક શાંતિજનનો લાભ થઈ તૃપ્તિ યમન થાય છે, પરંતુ તે તત્પરંતુ જ હોય છે; દિવસ ખરફની ગુણસાધારક અસર ટરીર પર થાય છે તે જુદીજ. તેથી એકંદરે ખરફનો ઉપયોગ જનસમાજને માટે બહુ હિતવદ્ નથી.

કુળીના રસ

હજરતોએ આરોગ્યની દૈનિક રિવાજ કરતાં કહ્યું હતું કે કુળીના રસને પીણુના રસપત્ર, દવાગાના રિવાજ, રેવાના રસ અને રિનાવડ છે. અને તે પ્રમાણે પાણી ભરે તેમાંથી ૨૪ પાણી દિવસે, અનુમાન પ્રમાણે ઉપાસ થવામાં કુળી આરોગ્યની દાસ્તબંધ નિમર્ગે પ્રાપ્તિમાર્ગને કાવચીકારક હોય છે. આમાં કુળી જે તે પાણીમાં ગરમ પ્રમાણમાં ખાસમાં આરોગ્ય તે આરોગ્ય પ્રમાણમાં રહે છે અને કુદરતી યોગ્યતા પણ તેમાં રહેલ છે. પરંતુ આપિત્ર નકારાત્મકતાથી ભરેલ કુળી પ્રમાણમાં ઉપયોગ નેત્રને નકારાત્મક પ્રમાણમાં કુદરતી કરી શકતો નથી. કુળી એ મુશ્કેલી પ્રમાણે રિવાજથી પાકેલા અને ડાહ્યાનાં આરોગ્યની ગુણવત્તા દોષથી પ્રાપ્તિમાર્ગને નકારાત્મક નિમર્ગની એક અમોઘિક અને નિર્જનક અમારપ બદલાય છે. કુળીનાં શરીરને ઉપયોગી એવા અનેક કાર અને અનુદાનને દોષ છે અને કેટલાકમાં તે નેત્રનિક દુશ્ચક્રિય પણ હોય છે.

કેટલાક કુળીના રસ

હજરતોમાં કીસા નાગિયેરના પાણીને નામર સત્કરિતકર પ્રથમ આવે છે. તેની મુલાસિક મુખ, ખીંડાય અને તેમાં ઘાસ પ્રમાણમાં રહેલ કેટલાક પાણક નથા પાણક રસો. જોરેની આરોગ્યની દૃષ્ટિએ નેટલી રુતિ કરી શકાય તેટલી યોગ્ય છે. પાકાં નાગિયેરનાં પાણીમાં તે પ્રમાણમાં ખીંડાય હોતી નથી, પણ ખીંડાયની દૃષ્ટિએ તેનો નામર ઉપર આવે તેમ છે.

કીંણુના રસમાં ખાંડ તથા પાણી મિશ્રિત કરી તાણું અનાવધામાં આવેલું શરબન, તેમાંનાં શારીરોપયોગી કારને લીધે તેમજ અવન રસોને લીધે ઉપયુક્ત હોય છે. (ખાંડને બદલે મધ વાપરવું પારે સારું છે)

મોસ'ખીનાં ફળો દત્તર ફળોનાં પ્રમાણમાં મોંઘાં મળતા હોવાથી દરેક વર્ગનો સમાજ તેનો ઉપયોગ છૂટથી કરી શકતો નથી; પણ જેઓની આર્થિક સ્થિતિ સારી છે, તેઓએ તેનો ઉપયોગ અવશ્ય કરવો જોઈએ અને કરે પણ છે. તેઓ તેનો રમ્મ એક એક ગદારા ભરીને કરે છે. આ રસનો ઉપયોગ અનાજ પ્રમાણે જ થાય છે.

કાબૂલી દાડમ

દાડમના રસનું સરખત પણ ઘણું જ ખર્ચાળ હોય છે. તેનાં થોડાક મધુર સ્વાદને લીધે ઉનાળાના દિવસોમાં તે વધારે પસંદ કરવામાં આવે છે અને તેનો છૂટથી ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. દાડમમાં પણ વિશેષતઃ જનતા કાબૂલી દાડમ વધારે પસંદ કરે છે. કેટલાક લોકોની એવી માન્યતા છે કે, કાબૂલી લોકો જે આટલા ખર્ચા સચકત, શર, મજબૂત અને શુભાખી માલવાળા હોય છે તેનું મુખ્ય કારણ પણ તેમાં પૌષ્ટિક અને રક્તોત્પાદક અન્ય દ્રવ્યો રહેલાં હોય છે તે છે. પરંતુ તેઓની આ કમ્પના જૂઝ ભરેલી છે; કારણકે આ દાડમમાં અજસકિતનું પ્રમાણ ઓછું હોય પાણીનું પ્રમાણ અધિક હોય છે અને તેથીજ તેનો રસ ઉનાળાના પ્રખર દિવસોમાં પસંદ કરવામાં આવે છે.

કેરીનું સરખત

કેરી એ આ દિવસોમાં સર્વ જનતાનું પ્રિય ફળ છે. કેરીની અનેક જાતો હોય છે; પરંતુ તેમાં કલમી આંબો વધારે વખણાય છે પણ તે કિંમતી હોય છે. મુંબઈ જેવા શહેરમાં રાયવળ કેરી (જેની જામડામાં ઘણીજ અદ્ય કિંમત હોય છે અથવા જેના સામે કાંઈ નજર પણ નાંખતું નથી એવી) છ આનાથી તે બાર આનાની ડઝન એ સાવધી વેચાય છે. આવી કેરીઓજ વેચાતી લેવાનું જોને માટે અશક્ય છે તેવા લોકો કલમી આંબાના ફળો ક્યાંથી ખરીદ કરી શકે? તેથી આ ઉનાળાના દિવસોમાં કાબૂલી કેરીના સરખતનો ઉપયોગ

કરવામાં આવે છે. તેમાં ખાંડ અથવા ગોળ જાતેનો ઉપયોગ થઈ શકે છે.

આ શરબતનો ઉપયોગ નિંદાર અંબુજા પ્રાંત તથા ઇન્ડિયા તથા ઉપખંડમાંનાં લોકો ઉનાળાની ગરમ હવાની અસર તેમનાં શરીર પર ન થાય તે માટે કરે છે; કારણકે ત્યાં ઉનાળાના દિવસોમાં બહુતા ગરમ પતનને લીધે શરીરે દુઝાય છે અને ધણીયાર ઘાત લાગે છે. ઉનાળાની આ ગરમ હવાને 'લૂ' કહેવામાં આવે છે. આ લૂ લાગવાથી આત્મપ્રત્યક્ષ (સનસ્ક્રોક્) થવાનો સંભવ રહે છે. આ રોગ લાગુ ન પડે તે માટે લોકો આ દિવસોમાં ફેરીના શરબતનો ઉપયોગ ધણીયાર મોટા પ્રમાણમાં કરે છે.

આપણે ત્યાં પણ કેટલેક યજ્ઞે આવા શરબતોનો ઉપયોગ થતો મालુમ પડે છે; પરંતુ તે સ્વચ્છતા, આરોગ્ય, ધ્યનિયતા અને સ્વાદિષ્ટપણ વગેરેની જાગતમાં અત્યંત કાળજીપૂર્વક તૈયાર કરેલાં હોવાં જોઈએ અને તેના મેવનતું પ્રમાણ પણ માત્રકમર હોવું જોઈએ; તોજ તેથી કાપડો ઘામ છે. ઉનાળાના દિવસોમાં આવા શરબતોનો ઉપયોગ કરવો અત્યંત દિનાવહ છે. પાકડી ફેરીઓનો મધુર અને સ્વાદિષ્ટ રસ એ અત્યંત ખાતીવાળું અને ભારે કિંમતનું પૌષ્ટિક અનાજ હોય, તેનો પીણા તરીકે પણ ઉપયોગ થઈ શકે છે. તેમાં પણ સૌમ્યસારક ધર્મ રહેલો છે.

બીજાં કેટલાંક શરબતો

પાકડા અનેનાસનો રસ એ પણ એક ઉત્તમ પ્રકારનું પીણું છે. કાચા અનેનાસના રસમાં થોડુંક મીઠું અને ચોખ્ખા પ્રમાણમાં ખાંડ નાખી તે પીણાનો ઉપયોગ પણ ઘણા લોકો કરે છે; તેમજ પાકડી કાઢ્યા અને કેમાં એમાં પણ જરૂર જોઈતું પાણી ભેળવી તે પીણાનો પણ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે; પરંતુ આ જવા પીણાંઓ થોડા-પણ પ્રમાણમાં, થીમત કુકળનાં માન્યતા માટે છે. મધ્યમ વયના, પીંડી આવડવાના માન્યતા તેનો ઉપયોગ છદ્દથી કરી શકતા નથી.

ગરીબ તથા મધ્યમ વર્ગ માટેનાં પીણાંઓનાં વિચાર કરનાં
ઓળામાં ઓછી કિંમતમાં લોડા નાજિયેરનું પાણી, ખમ્પૂરનો રસ,
તરબૂચ વગેરેનો નંબર ઉપર આવશે. તેજ પ્રમાણે પાકેલું બીડીફળ,
આંબલી, ટોમેટા અથવા સફરફેટીનાં ગર્ભથી અથવા તેા લીંછુના
રસથી તૈયાર કરેલાં ખાંડ અને પાણી મિશ્રિત પીણાંઓ કિંમતની
દૃષ્ટિએ ગરીબ તથા મધ્યમ વર્ગના સમુદાય માટે યોગ્ય છે.

ઉપર જણાવેલાં ફળોનાં પીણાં તરફ નજર નાખતાં જણાઇ
આવશે કે, દેહલાક ફળરસમાં અને તેમાંના ગર્ભમાં ખાંડ અને પાણી
બેળવવાની આવશ્યકતા રહે છેજ. તેનું કારણ એ છે કે તેનો ઉપયોગ
તેની મૂળ સ્થિતિમાં થઇ શકે તેમ ન હોવાથી તેમાં પાણી નાંખી વિશેષ
નિશ્વાસ બનાવ્યા પછી જરૂર પૂરતી ખાંડ બેળવી તેને સ્વાદિષ્ટ બના-
વવામાં આવે છે અને પછી તે પીવામાં આવે છે. કંચળ શબને
મીઠું લાગે તે માટે કાંઇ કરવામાં આવતું નથી.

શેરડીના રસમાં બરફ

આજકાલમાં લોકો શેરડીનાં રસમાં બરફ નાખી તે પીવા
માંડવા છે, એ આરોગ્યની દૃષ્ટિએ હાનિકારક છે. આ પ્રમાણે આ રસમાં
અથવા તેા બીજા કોઇ પણ પ્રકારના રસમાં બરફ બેળવી પીવા
અત્યંત હાનિકારક છે. સીત કદિબંધમાં ફળોની નિપજ વિપુલ
માથુમાં થાય છે અને તે ઉપરથીજ જણાઇ આવે છે કે ઉષ્ણ
દેખાંધમાં રહેનાર લોકો અનુતેજક શાકભાજીઓ, ફળો વગેરેનું
ન ધણાંજ મોટા પ્રમાણમાં કરે એવી નિસર્ગની યોગના હોય છે.

~~~~~~ હાલક મ્હીકાર ~~~~~~

નીચેના પુસ્તકોને મ.મ.ગ. મ્હીકાર કરી મળ્યા હતાં તે. આ મંત્રેણા લખે આગળનાં પુસ્તકો વાંચી-વચાવી અભિપ્રાયાર્થિ હાવે તો ધીરજ રખાય નહીં. પરંતુ માનનુવાસ નીચે પ્રમાણે માત્ર પુસ્તકોનાં નામ, રામ, કદ, મૂલ્ય વગેરેજ જણાવે છે.

૧-નવજીવન કાર્યાલય-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

કેળવણીનો કોષ્ટક—લે. મે.નવામ કરમચંદ માણી. પૃષ્ઠ ૫૦૧,
 કદ ૫x૭.૩, બોર્ડ પટ્ટીનું પૂકું, મૂલ્ય રા. ૧)

ત્યાગમૂર્તિ અને ઈતિહાસ લેખો—(આદિતિ ૪ થી) લે. મદાલા
 ગાંધીજી. પૃષ્ઠ ૪૮૦, કદ ૫x૭.૧, બોર્ડ પટ્ટીનું પૂકું, મૂલ્ય રા. ૦.૧૧

હિમાલયનો પ્રવાસ—લે. દત્તાત્રય ભાણુભાઈ કાસેજકર. પૃષ્ઠ ૪૦૦,
 કદ ૫x૭.૩, બોર્ડ પટ્ટીનું પૂકું, મૂલ્ય રા. ૧)

વર્ધા કેળવણીનો પ્રયોગ—લે. નરહરિ દારકાદાસ પરીખ,
 પૃષ્ઠ ૧૦૮, કદ ૫x૭.૬, સાકું પૂકું, મૂલ્ય રા. ૦.૧૦

સેંટ પેરસેંટ સ્વદેશી અર્થાત આર્ય ઉદ્યોગનું અર્થશાસ્ત્ર—
 લે. ગાંધીજી. પૃષ્ઠ ૨૧૮, કદ ૫x૭.૬, પૂકું બોર્ડ પટ્ટી, મૂલ્ય રા. ૧.૧૧

હિંદ સ્વરાજ્ય અથવા ઇન્ડિયન હોમરુલ લીગ—લે. મદાલા
 ગાંધીજી. પૃષ્ઠ ૧૮૦, કદ ૪x૫x૧.૧, સાકું પૂકું, મૂલ્ય રા. ૦.૧

વર્ધા શિક્ષણ યોજના—ઝાકીરહુસેન કમિટીનાં નિવેદન અને અભ્યાસ
 કમિતી અનુસાર. પૃષ્ઠ ૨૩૧, કદ ૫x૭.૩, સાકું પૂકું, મૂલ્ય રા. ૦.૧૦

૨-ગુજરાત વનકિયુલર સોસાયટી-અમદાવાદનાં પુસ્તકો

જાહેરાત પ્રવેશિકા—લે. ભાણુભાઈ અમરજી પાંડે. પૃષ્ઠ ૨૬૮,
 કદ ૫x૭.૩, સાકું પૂકું, મૂલ્ય રા. ૧)

પ્રત્નોપનિષદ—અનુવાદક-મણીલાલ ઇબારામ ભટ્ટ. પૃષ્ઠ ૧૨૦, કદ
 ૫x૭.૩, સાકું પૂકું, મૂલ્ય રા. ૦.૧૧

મનોમુહુર મંથ ૪ થો—લે. ૨૧૦ નરસિંહરાવ લોળાનાથ દિવેટિયા.

પૃષ્ઠ ૨૪૪, કદ ૫x૭ા, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧)

દાંત અને તેની સંભાળ—લે. રણુછોડલાલ મોહનલાલ પટેલ,

અને ડૉ. કેપશર દોરાલજી જીવા. પૃષ્ઠ ૧૦૮, કદ ૫x૭ા,

સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૦.૮૦

માનવ ધર્મ—મૂળ લેખક—સ્વીન્ડનાથ ઠાકુર, અનુવાદક—જયંતિલાલ

આચાર્ય. પૃષ્ઠ ૯૪, કદ ૫x૭ા, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૦.૮૦

રણેટાનું આદર્શનગર—અનુવાદક—પ્રાણજીવન વિશ્વનાથ પાઠક.

પૃષ્ઠ ૫૫૬, કદ ૫x૭ા, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧)

ઓખાહરણ—સંપાદક—અન્નેન્દ્રશંકર લાલશંકર પંડ્યા. પૃષ્ઠ ૨૫૬,

કદ ૫x૭ા, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧)

દાર્શનિક કૌશ—સંપાદક—સ્વ. છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ. પૃષ્ઠ ૨૪૪,

કદ ૭x૧૦ા, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧)

ભૌગોલિક કૌપ—લેખક—હાલાભાઈ પી. દેરાસરી. પૃષ્ઠ ૨૬૦, કદ

૭x૧૦ા, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧)

૩-સસ્તા સાહિત્ય મંડળ-દિલ્હીનાં (હિંદી) પુસ્તકો

લોકજીવન—લે. હાદા હામેલકર. પૃષ્ઠ ૨૦૪, કદ ૫x૭ા, સાદું

પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૦ા

સંતવાળી—લે. વિયોગી દરિ. પૃષ્ઠ ૧૮૮, કદ ૫x૭ા, સાદું

પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૦ા

અંગ્રેજી રાજ્યમેં હમારી આર્થિક કસા—લે. ડૉ. નીતુલ

અદમદ. પૃષ્ઠ ૧૬૮, કદ ૫x૭ા, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૦ા

હમારે ગાંધી કહાની—લે. સ્વર્ગીય રામદાસ જોડ. પૃષ્ઠ ૨૧૨,

કદ ૫x૭ા, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૦ા

મહાભારત કે પાત્ર—લે. નાનાભાઈ. પૃષ્ઠ ૨૨૦, કદ ૫x૭ા,

સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૦ા

નવયુવકોં સે દે બાતે—લે. પ્રિન્સ કોપ્પેલસિન. પૃષ્ઠ ૮૦, કદ

૨.૫x૫.૫, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૦.૫

હામારે કિસાનોંકા સચાલ—લે. ડૉ. જીવંત આઝાદીન અદમદ
 પૃષ ૧૧૨, કદ ૩૩૫x૫૫, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૦)~
 સર્વોદય—લે. મહાત્મા ગાંધીજી. પૃષ ૮૦, કદ ૩૩૫x૫૫, સાદું પૂઠું,
 મૂલ્ય રૂ. ૦)~

હિંદ સ્વરાજ્ય—લે. મહાત્મા ગાંધીજી. પૃષ ૨૨૪, કદ ૩૩૫x૫૫,
 સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૦)~

મંગલપ્રસાદ—લે. મહાત્મા ગાંધીજી. પૃષ ૧૦૭, કદ ૩૩૫x૫૫,
 સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૦)~

ખાદી ઓર ગાદી કી લડાઈ—લે. આચાર્ય વિનોબા. પૃષ ૧૦૮,
 કદ ૩૩૫x૫૫, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૦)~

આનાસકિત યોગ—લે. મહાત્મા ગાંધીજી. પૃષ ૨૧૦, કદ ૩૩૫x૫૫,
 સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૦)~

ગીતાબોધ—લે. મહાત્મા ગાંધીજી. પૃષ ૧૪૨, કદ ૩૩૫x૫૫, સાદું
 પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૦)~

શ્રામસ્ત્રેષા—લે. મહાત્મા ગાંધીજી. પૃષ ૭૬, કદ ૩૩૫x૫૫, સાદું
 પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૦)~

૪-અન્ય સંસ્કૃતો તરફથી મળેલાં પુસ્તકો

બગવતી-ગારુ—સં. ગોપાળદાસ જીવાભાઈ પટેલ. પ્રકાશક શ્રી
 જીન સાદિન્ય પ્રકાશન મંદિર. ડે. નવજીવન કાર્યાલય-અમદાવાદ.
 પૃષ ૮૦૮, કદ ૫x૭૫, ગોડપરીનું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૨)

શ્રી મહાભારત-(ગુજરાતી પદ્યબોધ)-અ. ૩ જી—સંપાદક
 અને સંસ્કૃતક-ગ. રા. કેશવરામ દાસીરામ શાસ્ત્રી, માર્ગશાળ
 (કાલિવંશ). પ્રકાશક શ્રી. કાર્યાલય ગુજરાતી સભા, મુંબઈ.
 પૃષ ૩૦૮, કદ ૫x૭૫, પાકું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૧)

આરોગ્ય ચિકિત્સા પદ્ધતિ—સં. સચિદાનંદ જીવાભાઈ પંડ્યા,
 શ્રી નાગવંશ આયુર્વેદ ચિકિત્સાલય, પાંચરાપોળના નાકે
 અમદાવાદ. પૃષ ૧૧૬, કદ ૫x૭૫, સાદું પૂઠું, મૂલ્ય રૂ. ૦.૧૧
 ગાંધિ અને ગુજનો માર્ગ—અનુવાદ-વસ્ત્રાનંદામ બાગવાનજી

ગણાત્રા. પ્રકાશક-દા. વલ્લભજી રામજી-ધાટકોપર (યાણા).

૫૪ ૧૬, ૬૬ ૫૫૭૧, સાકું પૂકું, અમૃત્ય.

વૈદિક પારિજાત-લે૦ પ્ર૦ વૈદ ગોપાલજી કુંવરજી દકકુર. દે. સિંધ
આયુર્વેદિક કાર્મસી, કરાંચી. ૫૪ ૬૮, ૬૬ ૫૫૭૧, સાકું પૂકું,
મૃત્ય. રા. ૦૧

બંસીમાં પ્રભુએ શું ગાયું? (આવૃત્તિ ખીજ)-લે૦ અમૃતલાલ
મુંદરજી પદિયાર. પ્રકાશક-છોટાલાલ બાપુભાઈ. ૫૪ ૧૫૬,
૬૬ ૪૧૫૭, પાકું પૂકું, મૃત્ય. રા. ૦૧૧

દુષ્ટાંતમાળા-લે૦. ૧૦ અમૃતલાલ મુંદરજી પદિયાર. પ્રકાશક-સતસંગ
મંડળ, શ્રી નરનારાયણ મંદિર, કાલ્યાદેવી-મુંબઈ. ૫૪ ૨૨૪,
૬૬ ૫૫૭૧, પાકું પૂકું, મૃત્ય લખ્યું નથી.

શ્રી મત્તુ હૃદયસરોજ તથા ભક્તિસરોજ-સંપ્રાદક તથા પ્રકાશક-
છોટાલાલ બાપુભાઈ, કાલ્યાદેવી રોડ, નરનારાયણ મંદિર
મુંબઈ-૨. ૫૪ ૨૦૪, ૬૬ ૫૫૫૬, પાકું પૂકું, મૃત્ય રા. ૧)

શ્રી ગુજરાતી ભગવદ્ગીતા-પ્રકાશક-યતિ મોહનલાલ યાનચંદ્રજી,
દે. માંડવી ચોક રાજકોટ, ૫૪ ૧૬૪, ૬૬ ૪૧૫૫૧૧, સાકું
પૂકું, મૃત્ય રા. ૦૧

શ્રી ગુમાર્ગ શિક્ષા-સંપાદક અને પ્રકાશક, અમદાલાલ જગ-
જીવન ચાહ. દે. ૩૫ બુદ્ધિધન લોલ-મુંબઈ. ૫૪ ૪૪૮, ૬૬
૫૫૭૧, પાકું પૂકું, મૃત્ય રા. ૧)

કાયાકંઠપ વિજ્ઞાન-લે૦ પ્ર૦ વૈદ રવિચંદ્ર જલદાચંદ્ર ત્રિવેદી,
નંત્રી 'વૈદકમ્પનર' ગુજરાત આયુર્વેદિક કાર્મસી-અમદાવાદ.
૫૪ ૨૦૪, ૬૬ ૫૫૭૧, સાકું પૂકું, મૃત્ય રા. ૧૧

લિંડુસ્તાનની ગરીબાઈ-પ્રકાશક મમનભાઈ પ્રભુરામ દેઝાઈ,
મદામાય, ગુરુરાન વિદ્યાપીઠ-અમદાવાદ. ૫૪ ૨૧૨, ૬૬
૫૦૭૧, બોડેપદીનું પૂકું, મૃત્ય રા. ૦૧૧

ગીતા ધર્મ-(ખંડ ૧ કોઈ પ્રકાશક-ગીતાધર્મ દાવોસવ, દે. કાઠી.
૫૪ ૪૨૬, પાકું પૂકું. ૬૬ ૪૨૧૦૧, મૃત્ય લખ્યું નથી.

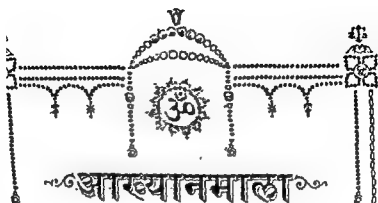
વનિતાઓના મુખો સંસ્કાર-અંબાદે ને પ્રકાશક, અમદાવાદ

જોઈતામનનામં । જેવાપમં પરમ વિગ્ન તે અને જે. જે
 જોને પણ કુપર માં પડે છે. ' ને ત્યાં ખરી છે કે જે
 ને અધમાધમ છે, પણ તે કોની જેવા ?

નારુત્તિકીક્રિતં હંદઃ

નાયં નઃ પુરુષોગમે ત્રિજગનામેઘાશિયં જેવા ।
 મેવ્યે મ્યમ્ય વદસ્વ દાગમિ પરં નાગાયણે નિષ્ઠિતિ ॥
 યં કંચિત્ પુરુષાપમં કનિષ્ઠપ્રાપ્તમંત્રમન્યાર્પદં ।
 રાંયાયૈ મૃગયામંદં નરમહો ! મૃદા વરાઠા વયમ્ ॥

પુરુષોમાં ઉત્તમ, તો જગતનો એકજ અધિપતિ, ૧
 ચિત્તથીજ સેવવા યોગ્ય, (સેવા કરનારને સેવાના બદલા
 પાતાતું' પદ આપી દેનાર શ્રીનારાયણ અમારા સ્વામી ।
 માન છે છતાં પુરુષોમાં અધમ, માત્ર અમુક કેટલાંક ગ્રામી
 જોનોજ માલિક, અને (સેવા કરનારને સેવાના બદલામાં
 અમુક) અદ્યજ દ્રવ્ય આપનાર કોઈ (સામાન્ય) મનુષ્યને
 સેવા કરવા માટે અમે યોધીએ છીએ ! અહો ! અમે મૂઠં છીએ,
 કંગાલ છીએ-અમને સેવ્ય-અસેવ્યનો વિવેકજ નથી-અમારી
 સ્થિતિ ખરે યોગ્યનીય છે. જુઓ, જેટલા જગત પર શહેર
 શાહો રાજમહારાજો થઈ ગયા, હાલમાં ને ને શહેર
 શાહો રાજમહારાજો વિદ્યમાન છે અને ભવિષ્યમાં ને ને
 થશે તેઓને પણ ને સેવનીય છે, તેઓનો પણ ને મોટામાં
 મોટો શહેરશાહ કે મહાધિપતિ છે, એટલુંજ નહિ પણ સૂર્ય,
 ચંદ્ર, ઇંદ્ર, વરુણ આદિ લોકપાલોનો પણ ને શાસક, રક્ષક
 અધિપતિ છે, અને તેથી પણ આગળ જોઈએ તો જેના મા
 એકજ દિવસમાં એવા અનેક સૂર્ય-ચંદ્ર-ઈંદ્ર-વરુણ આ
 લોકપાલો બદલાઈ જાય છે તેવા સર્વે ના પૂજ્ય પ્રસાદે

ગ્રંથ વીજો

શ્રી જયમલ રાઠોડ-આર્યાન

[સેવા-વિષય]

પૂર્વરંગ

૫૬-૨૫ સોરઠ

સેવ કરે થાઉં, અણુથી વડો સેવ કરે થા છું;
 દેવાથી છુટી દેવાથી દેવાથી ન છુટી બા છું. અણુથી વડો

આપણામાં કહેવત છે કે ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વેપાર ને
 કનિષ નોકરી. આમ નોકરીને-સેવાને હલકામાં હલકી ગણ-
 વામાં આવે છે. ગ્રામીન પડિતો પણ સેવાને તુચ્છ ગણીને
 તેમજ ઘણી દુશ્કર અનુભવીને કહે છે- 'સેવાધર્મ: પરમગદ્યો

યોગિનામવ્યગમ્યઃ । સેવાધર્મં પરમ કિલ્લિત છે અને યેની-
ઓને પણ દુધ્ધર થઈ પડે છે. ' એ વાત ખરી છે કે સેવા
એ અધમાધમ છે, પણ તે કોની સેવા ?

શર્દૂલવિક્રીડિતં હંદઃ

નાથે નઃ પુરુષોત્તમે ત્રિજગતામેકાધિપે ચેતસા ।
સેવ્યે સ્વસ્ય પદસ્ય દાતરિ પરે નારાયણે તિષ્ઠતિ ॥
યં કંચિત્ પુરુષાધર્મં કતિપયગ્રામેશમલ્પાર્યદં ।
સેવાયૈ મૃગયામહે નરમહો ! મૂઢા વરાકા વયમ્ ॥

પુરુષોમાં ઉત્તમ, તથા જન્મતનો એકજ અધિપતિ, માત્ર
ચિત્તથીજ સેવવા યોગ્ય, (સેવા કરનારને સેવાના બદલામાં)
પોતાનું પદ આપી દેનાર શ્રીનારાયણ અમારા સ્વામી વિદ્ય-
માન છે છતાં પુરુષોમાં અધમ, માત્ર અમુક કેટલાંક ગામાં
ઓનોજ માલિક, અને (સેવા કરનારને સેવાના બદલામાં
અમુક) અદ્યજ દ્રવ્ય આપનાર કોઈ (સામાન્ય) મનુષ્યને
સેવા કરવા માટે અમે શોધીએ છીએ ! અહો ! અમે મૂઢ છીએ,
કંગાલ છીએ-અમને સેવ્ય-અસેવ્યનો વિવેકજ નથી-અમારી
સ્થિતિ ખરે શોચનીય છે. જુઓ, જેટલા જગત પર શહેન-
શાહો રાજમહારાજાઓ થઈ ગયા, હાલમાં જે જે શહેન-
શાહો રાજમહારાજાઓ વિદ્યમાન છે અને ભવિષ્યમાં તેઓ
થશે તેઓને પણ જે સેવનીય છે, તેઓનો પણ જે મોટામાં
મોટો શહેનશાહ કે મહાધિપતિ છે, એટલુંજ નહિ પણ સૂર્ય-
ચંદ્ર, ઇંદ્ર, વરુણ આદિ લોકપાલોનો પણ જે શાસક, રક્ષક
અધિપતિ છે, અને તેથી પણ આગળ જોઈએ તો જેના માટે
એકજ દિવસમાં એવા અનેક સૂર્ય-ચંદ્ર-ઇંદ્ર-વરુણ આદિ
:કપાલો બદલાઈ જાય છે તેવા સર્વ દેવોના પૂજ્ય પ્રસાદેવ

પણ જે સ્વામી છે, તેની સેવા છોડીને જે અમે સામાન્ય
મુદ્રોની સેવા કરવા ભટકતા ફરીએ તો પછી અમારા જેવા
મૂખ કેાણ ? એટલે કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે જગત્પતિ
પરમેશ્વરની સેવા કરવી તે તો અતીવ ઉત્તમોત્તમ છે, પણ
તેમની સેવા છોડીને અન્ય કાલવશ નરાધમની સેવા કરવી તે
અધમાધમ છે; માટે એ પરમેશ્વરનીજ—

સેવ કરે થાતું, અણુથી વડો સેવક રે થા તું.

સેવક એટલે સેવા કરનાર. શા માટે સેવા કરવી, સેવા કર-
વાતું કારણ શું ? એવા પ્રશ્નોત્તર કરવાની જરૂર નથી. અહીં
સૂત્ર એ છે કે, ‘સેવ કરે થાતું.’

આપણેજ હાખલો લઈએ. તેમાંયે પ્રથમ આપણા ઢેહની
વાત કરીએ; જીવની વાત પછી. આપણાં માળાપોએ જે
આપણી સેવા ન કરી હત-આપણને પાળ્યાપોળ્યા ન હત
તો આપણામાંનો કેાણ ‘અણુથી વડો’—નાનામાંથી મોટો
થઈ શક્યો હત ? આ વાત સર્વના અનુભવની છે, માટે નિશ્ચય
થાય છે કે ‘સેવ કરે થાતું.’ સેવા કર્યા વિના કંઈ પણ બની
શકતું નથી; પણ આ વાત નશ્વર ઢેહના સંબંધે આપણે કરી;
વસ્તુતઃ જીવના સંબંધમાં આપણે જોવાનું છે. આપણે જ્યારે
સેવા કરવાને યોગ્ય થઈએ ત્યારે પ્રથમ આપણે એજ જોવું
આવશ્યક હોય કે જગતમાં સર્વથી મોટામાં મોટો વિદ્વાન,
ધીમાન, શ્રીમાન તથા સત્તાવાન કેાણ ? કેાની સેવા કરવાથી
આપણે સર્વોત્કૃષ્ટ વિદ્વાન, ધીમાન, શ્રીમાન તથા સત્તાવાન
થઈ શકીએ તેમ છીએ ? તે સંબંધે જે સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જોઈએ
એને વિચારીએ તો જેની પાસે અખૂટ વિદ્યા, શ્રી, ધી તથા
સત્તા સદાકાળ વિદ્યમાન રહેજ છે તેવો એવ્ય સ્વામી દેવળ

એક પરમેશ્વરજી તો અને એનીજ—

એવ કરે માનું, અણુથી વડો એવ કરે માનું.

‘અણુથી વડો’ થવાનો મર્મ કોણને શોખ દોવજ છે જા
તે શોખ સમતોજ નથી, તેનું કારણ શું છે ? તે જુઓ:—

ધનાથી

વધી વધી મું થયો અંતમાં વધી વધી મું થયો;
મું સાથે લગ્ન જશો, અંતમાં વધી વધી મું થયો. ૨૩.
દામ વધ્યાં ને દામ વધ્યાં ને ગામ વધ્યાં સો ખસો;
નામ વધ્યાં મુકામ વધ્યાં, દરજી ભણે વધુમાં ફરો. અંતમાં
જનો વધ્યા સામનો વધ્યાં, મિત્રો તો મર્યાદાના હરો;
વધે વધી અનુભવે વધી, રાગઓ વરા રાખશો. અંતમાં
વૃદ્ધિ માનથી થતાં વિખુદા, આલ્મ્યા તેમજ જશો;
પુણ્ય ખુદાડી પાપ હિપાડી, અનુ ક્યાં ધર માંડશો. અંતમાં

એટલે કહેવાનું એ છે કે જેમ ‘વરઘોઠે મળ્યા બહુ વના,
પલક રહી યાય તે ફના’ તે પ્રમાણે ‘અણુથી વડો’ યાય તે
શા કામનો ? સાચો ‘વડો’ તો ત્યારેજ યાય કે—

દેવાથી હુદી દેવાથી દેવાથી ન હુદી જા હું.

જો કે સર્વનો આત્મા આનંદનિધાન અજરામર ને સચ્ચિદા-
તત્ત્વરૂપ છે, પણ તે જ્યાંમુખી બંધાયેલો છે ત્યાંમુખી તેના તે
તે સ્વતઃ સિદ્ધ થયો તેના બંધનથી દંકાયેલા રહ્યા છે, માટે
પ્રથમ તો તે બંધનથી મુક્ત થવો જોઈએ. આત્માને આ બંધન
કોના તરફથી છે ? ધણી-દેવ તરફથી આત્માને બંધન છે,
માટે દેવાથી-દેવની કૃપાથી, તેમના દેવાથી જ્યારે તે છૂટે ત્યારેજ
ખરો વડો થાય-સ્વસત્તાને પ્રાપ્ત કરે, અને એ રીતે આત્મ-
સિ ધર્મ તે પછી તેથી પણ વિશેષ પરમાત્મ-પ્રાપ્તિ જો કરવી

હોય તો તો તે, 'દેવાથી ન છૂટી જાતું.' ત્યારે કરવું શું ?
'સેવ કરે થાતું' લગવાન શ્રીકૃષ્ણ ગીતામાં કહે છે:—

આ વ્રક્ષમુવનાલ્લોકાઃ પુનરાવર્તિનોઽર્જુન ।

મામુપેત્ય તુ કૌન્તેય પુનર્જન્મ ન વિદ્યતે ॥

'હે અર્જુન ! વ્રક્ષાના લોકમુધીના લોકો પુનર્જન્મ પ્રાપ્ત
કરનારા છે—વ્રક્ષાના લોકમુધી ગયા છતાં પણ સંસાર છૂટતો
નથી, પરંતુ હે કૌન્તેય ! મને પ્રાપ્ત કરીને પુનર્જન્મ રહેતો
નથી, અર્થાત્ સંસારરૂપ બંધનથી જો છૂટવું હોય તો કેવળ
માર્ગ જ શરણ લેવું જોઈશે.' ગીતામાં આવો ઉપદેશ આપનાર
કોઈ સામાન્ય મનુષ્ય નથી, પણ તેજ શ્રીમન્નારાયણ સર્વમાન્ય
દેવાધિદેવ પોતેજ તે ઉપદેશદાતા છે, જેમના સંબંધમાં અનુ-
ભવીઓનાં આ વાક્યો છે—'एको देवो देवकीपुत्र एषः । आ
देवहीपुत्र श्रीकृष्ण एकज आराध्य देव છે.' શ્રુતિના શબ્દો જો
જોઈએ તો પણ તેવાજ મળે છે—'मन्तारमोक्षरितियंघट्टेयुः ।
संसारनी उत्पत्ति, स्थिति अने विलयनुं दारण्यु पण्यु तेज्यु एक
देव છે.' આવા તે મહાન પરમેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ પુનઃ ગીતામાં
વચન આપે છે કે:—

मर्षमर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ।

अहं त्वा मर्षपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुभः ॥

'સર્વ મર્ષોના પરિત્યાગ કરી દેવજ એક મારેજ શરણે
તું આવી જા. હું તને સર્વ પાપોથી છોડાવી દઈશ, શુભ
હર મા.' આમાં અલગ વચન તે આવી કહેવાનાંજ છે એમ
નથી. એ વાત સ્પષ્ટ છે કે:—

જાણે તે જાણે એક જોડે જોડે હોય.

સેવ કરે નિર્બંધથી પક્ષમે' દેત પ્રુણ્ય.

માટે જીજી બધી પંચાત જવા દો; કેવળ એક એમનું શરણ લો; લાખો અપરાધો આપણે કર્યાં કર્યો તોયે તેમનું શરણ લેતાંજ તે ક્ષમા કરશે. આપણને જે બંધન છે તે પ્રકૃતિ રૂપ બેડીનું છે અને તે બંધન તેના પણ અધીશ્વર તે હજારની લે કૃપા થશે તોજ છૂટશે, અન્યથા કોઈ માર્ગ નથી; એવ તોજ પ્રભુ કહે છે:—

દૈવી દોષા ગુણમયી મમ માયા દુરત્તયા ।

મામેવ યે પ્રપદ્યંતે માયામેતાં તરંતિ તે ॥

‘આ મારી માયા ગુણમય હોવા ઉપરાંત દૈવી છે-દિવ્ય શક્તિવાળી છે અને તેથીજ તે દુર્લભ છે-કોઈપણ ઉપાયે તે છૂટે તેવી નથી. માત્ર જેઓ મારે શરણે આવે છે તેઓજ મે માયાને તરી જાય છે-માયાથી મુક્ત બને છે.’ આમ તે પ્રભુ શરણ લેવાથીજ માયાબંધન છૂટે છે; જીજી બધાં કાંકાં છે, જીજી કોઈ પ્રકારે તે માયા છૂટતી નથી. આ સંબંધે વિશેષ પ્રકાશ પાડતું આ નીચેનું પદ જુઓ. જો ગુણમયી દૈવી માયા શું છે? અને તે શી રીતે વળતી છે? તે જુઓ:—

કેદ કેવા આકરી પ્રભુની કેદ કેવી આકરી;

ખુબ પરીમા કરી.

પ્રભુની૦ કેદ.

અત્ર તે નિરાકાર નિરવયવ, જ્ઞાનસ્વરૂપ અણુ જરી;
પ્રમા લેની સ્વાભાવિક લેને, નાંખી પાશે બરો. પ્રભુની૦
ત્રિગુણ કિરણ ગુંથીને તે પર, મન દિન્દિય છે જરી;
પંચ મહાબૂત તે પર વીંટી, રૂમી તેથી જરી. પ્રભુની૦
ઉઠા અદ્વત પાંચ દિન્દિયમદ, કાદયા લેના કરી;
પંચત્રિવિંશતી લેને એકવા, રૂમી ખુદ ત્યાં અડી. પ્રભુની૦

આસપાસ વળી જન સામન, સાધન એ બંધન ફરી;
જગત નથી પણ જેલ છે મહીં છવો મળુરી કરી. પ્રભુની
સમ લોક પર અંડ લીંત છે, શકે ન કો સંચરી;
દશે દીસે કિલ્લો મહા કપરો સક્ષાવરણો ફરી. પ્રભુની
દશગુણ એક એકથી બારીક છવે ન કોઈ તન ધરી;
બ્રહ્મા પણ અંડોતર કેલી માણસ ત્યાં શુ' ફરી;
થકો ઉતરો ચોલોલકમાં; પ્રભુ અંડમાં બરી.

ભગવાન શ્રીશંકરાચાર્યના શબ્દોમાં જોઈએ તો—

પુનરપિ જનનં પુનરપિ મરણં પુનરપિ જનનીજઠરે શયનમ્ ।
इह संसारे भवदुस्तारे कृपयाऽपारे पाहि मुरारे ॥

‘અનેક જન્મપરંપરાથી દુલ્ખિય અને તેથીજ જેનો પાર
આવતો નથી એવા આ સંસારમાં વારંવાર જન્મ, વારંવાર
મરણ અને વારંવાર માતાના ઉદરમાં શયન કયાં કરવું પડે
છે, તો હે મુશારિ ધીરૂષ્ણ પ્રભો ! હવે તો કૃપા કરીને આપજ
બચાવો.’ આપ વિના કોઈ આ સંસારથી બચાવે, તેવો અમને
જોવામાં આવતો નથી; એમ ‘હે મુરારે’ એવું સંબોધન
આપાને ભગવાન શ્રીશંકરાચાર્ય સૂચવે છે. કેમકે એ નિશ્ચય
છે કે જો તારણે તો તે એકજ તારણે. તેજ કહે છે—‘માનેવ
યે પ્રપયંતે માયામેતાં વરંતિ ચે । જેઓ મારેજ ચરણે આવે
છે તેઓ આ માયાને તરી જઈ શકે છે.’ એટલે મૂળ કહેવાનું
એજ છે કે, અચિત્ ને ચિત્-આ બન્નેનો સારો સ્થાની તે
પરમેશ્વરજ છે. આપણે તો તેમની આજ્ઞા પ્રમાણેજ દરકેઈ
તેમની વસ્તુને ઉપયોગ કરી રહીએ તેમ છીએ. જેમ માટીને
રોઈ બગીચાને, હથેલી બનાવે, અને રોઈ મહાદારીને
બગીચ રોઈ મહાદને, અધિકારી નીકરે તેથી કે આગી કે
મહાદારી તે જરોમના રો મહાદના અધિક બની રહ્યા

નથી; તેજ સ્થિતિ અર્થ વસ્તુના સંબંધમાં આપણી છે. આપણને તે પ્રભુએ કંઈ આપ્યું તેથી તેના આપણે માલિક નથી થકતા નથી, પણ તેમની આજ્ઞા પ્રમાણેજ તેનો ઉપયોગ કરવો બંધાઈએ છીએ; અને તે પણ એ મહાપ્રભુનું કોઈ કામ અટકી પડ્યું છે તેથી તે તે વસ્તુના ઉપયોગના આપણને અધિકારી ઠરાવ્યા છે એમ નથીજ, પણ આ પ્રકૃતિના બધાં નમાંથી 'વિલતૈલવત્' વલમાંથી જેમ તેલ અલગ કરવામાં આવે અને માટીમાંથી જેમ હીરાને અલગ કરવામાં આવે તે આપણે સુક્ર સ્પર્શ થકીએ તે માટેજ તે તે વસ્તુ સાથે આપણે ઈશ્વરે નિયુક્ત કર્યા છે; છતાં આપણે પોતાને સ્વતંત્ર માન્ય બધુંજ અમારું છે અને બધાંનો ઉપયોગ અમે અમારી ઇચ્છા પ્રમાણે કરી થકીએ છીએ, એમ જો અભિમાન કરીએ તે તે અભિમાન છે ત્યાંમુખી પ્રકૃતિબંધન અથવા તે માયાબંધન છૂટવું અશક્ય છે, લિલડું તે દહાયું ભય છે. માટે મિત્ર અભિમાન છોડીને તે તેનો ભૂઠો હક્ક કે દાવો ત્યજી દઈને—

આ લવનું અર્પણ વ્હાણા, વૃજ પદમાં કરું છું;

(અને તેમાં કંઈ સપાડું કરતો નથી, પણ)

નારોજ મુગી તો છડું તે વૃજ પદને વડું છું.

એમ પ્રભુચરણમાં આત્મચમર્પણ કરી દેવું ભેદીએ. બધાં જાજ નવવિધ બલિની પરાકાષ્ઠા છે, આનું નામજ આત્મનિવેદન છે. વિધિપૂર્વક પરમેશ્વરને ચરણે જઈ આજ દિવસમુખી જે કાંઈ તેમનું પાને યોગ્યનું છે—વાપસું છે તે બદલ તેમની હમા માનવી ભેદીએ કે:—

‘નેરે કે નિદિય’ ને રામ

‘ને માનપણ’ નિવાડે ને દંગ

ભી;

શ્રી જયમલ રાઠોડ-આખ્યાન

હું તો ધયો નિમકહરામી બાંધી બેઠો છઉં સહામી;
 તેથીજ બ'વાઈ રહ્યો પીડા પામી. હું ને મહારાખ
 જહશર છે તમારું સોંપ્યું સેવા લેવા સારું;
 માનીને બધું અમારું બગાડી કીધું નહારું;
 ભૂલ સ્વીકારી ચાહું અનુ સાચીજ ગુલામી. હું ને

આજ અભિપ્રાયથી ગીતામાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ આ
 કહે છે:—

તમેવ શરણં ગच्छ सर्वमावेन भारत ।
 तत्प्रसादात् परां शान्तिं स्यानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥

‘હે ભરતવંશી અર્જુન ! તું તારા સર્વભાવથી તેજ પર
 મેશ્વરને શરણે જા, જેથી તેમની કૃપાને લીધે તું પરમ શાંતિને
 તથા નિત્ય સ્થાયી સ્થાનને પ્રાપ્ત કરીશ.’ ભગવાનની આ
 આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું તેજ યોગ્ય છે, જોમની ઇચ્છા વિરુદ્ધ
 જતાં આપણું કૌઈપણ કાર્ય આપણે સાધી શકતા નથી. આ
 સંબંધે બલિરાજાનું પ્રબળ દષ્ટાંત શાસ્ત્રમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. બલિ-
 રાજાને સો યજ્ઞો પોતાની ઇચ્છાથી કરવા હતા અને તેણે ફળ
 ઇંદ્રપણું પણ તે કર્મના બળથી મેળવવું હતું; પરમેશ્વરની
 કૃપા કે અનુજ્ઞાની તેને દરકાર ન હતી; તો તેણે ધાયું ન
 યયું; તેની જો સ્વેચ્છાચારિતા ન ચાલી; તેને ઇંદ્રપણું ન મળ્યું;
 સો યજ્ઞોનું ફળ પણ આમ ઇશ્વરાધીન છે, જો સિદ્ધ થયું;
 જોટલુંજ નહિ પણ પ્રભુને હાથે તેને કેદ થવું પડ્યું. જો કે યજ્ઞો
 કર્યા હતા તેથી તેનામાં સફળત્વ અને શુભ ભાવના પ્રભુએ
 આપી હતી, પણ તેના અહંભાવને લીધે તેનો પાસેથી સર્વસ્વ
 લઈ લેવામાં આવ્યું હતું. તે વેળા જો રીતે બલિરાજા કેદ
 પકડાયો ત્યારે તેની ચાણી રાણીએ પોતાના પતિની ભૂલ
 સમજી લઈને પ્રભુ પ્રત્યે દહ્મું હતું કે:—

ખારા પ્રજા મુજ પનિકર છોડો;

(તેનો પણ હવે આમદ તો નથીજ; જાંધનમાં જે મુખ દોય તો છો રહું.)

નદિતર છોડો, નદિ તરછોડો,

ખારા પ્રજા મુજ પનિ કર છોડો, કર છોડો ને નદિ કર છોડો.

એમ સર્વસ્વ ત્યજી દઈને પણ તેમનાથી છૂટવાનું નહિ; તેમજ હું પણ છોડીને તેમનું દાસત્વ સ્વીકારી લેવું; એટલે કે વ્યભિચાર ત્યજીને સાચા પતિને એકનિષ્ઠાથી સ્વીકારવો; અને મારાપણું ત્યજી દઈ પોતાના સર્વસ્વનો તેમનું જ માની તેમના માટેજ ઉપયોગ કરવો; આજ તેમની અનન્ય ભક્તિ છે; તેમની સેવા એજ જીવનનું પરમ કર્તવ્ય હોવું જોઈએ અને 'સતીવ પ્રિયમત્તારમ્' - જેમ સતી સ્ત્રી પોતાના પ્રિય પતિને પ્રતિજ્ઞા સેવતી રહે છે તેમ એ પ્રજાનું સેવન સ્વીકારવું; જેથી સંપૂર્ણ લાભ અવશ્ય મળે છે. જેમ 'જાયાપત્યોરવિમાળઃ' પતિ-પત્નીની મિલકત કદી છુટી ગણાતી નથી અથવા તેમના વચ્ચે કોઈ જાતનો કોદભાવ રહેતો નથી તેજ સ્થિતિ પરમેશ્વર અને ભક્તની બની રહે છે; એમ સવિધિ આત્મસમર્પણ કરી દઈને તે પ્રજા જેમ રાજે તેમ રહેવા નિત્ય તત્પર રહીને તેમનીજ સેવા કરવાને તથા સદા તેમનાજ યદ્ય રહેવાને 'સેવક રે યા તું.'

પોતાના ગુરુએ એક રાજાને બોધ આપ્યો ત્યારે તેણે પોતાનું સર્વસ્વ ગુરુને અર્પી દીધું. પછી ગુરુએ કહ્યું કે, હું તારી આજીવિકા માટે તું શું કરીશ? તેના ઉત્તરમાં રાજાએ જણાવ્યું કે મજૂરી કરીને ચાર આના મેળવીશ અને તે મારે હું નિર્વાહ કરીશ. એમ કહી રાજા મજૂરી કરવાને તત્પર

શ્રી જયમલ રાઠોડ-આખ્યાન

થયો ત્યારે શુરુએ તેને કહ્યું કે, જિલો રહે; એમ ન કહી મજૂરી કરી નથી, તેથી તને મજૂરી નહિ આવડે, કહી રાજ્ય કહ્યું નથી, તેથી મને રાજ્ય કરતાં નહિ માટે તું આ રાજ્ય ચલાવ અને તેના બદલામાં મારી દરરોજ ચાર આના લીધા કર. આ ન્યાય પ્રમાણે અને આ દેવાથી છટી દેવાથી ન છટી જા તું 'તોજ' આ વડો સેવક રે થા તું' અને તે પણ 'સેવ કરે થાતું.' 'ચોત સર્વસ્વ પ્રભુને જ્યારે અર્પણ કરી દઈએ તે પછી તો—

વધુ રાખે તો પણ એવું; કંઈ કાપે તો પણ એવું; મને નહિ માફ લાગે કે, ભારે આ કેમ આમ કહ્યું; શોચ હવે નહિ થાય જરી કેમ આ બગડ્યું કેમ આ મુક્યું; તું તારાને રાખ ગમે તેમ નવ માતું કહી એ ભારે? તને ન રોકું છું પણ જ'પુ' એથી બીજું શું સારું? કેમકે એ રીતે સર્વસ્વનું અર્પણ કરી લીધા પછી તો ઉમેદવાર મટી નોકર બની જવાય છે, વ્યભિચારિણી મટી સતી પત્ની થવાય છે, આધિત મટી પુત્ર થઈ જવાય છે, સેવનનું સત્ય સ્વરૂપ પ્રકટી નીકળે છે. આપું પ્રભુસેવન આપણે કરીએ તેમાં કંઈ સપાડું કરતા નથી, એ વાત ખૂબ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. જ્યારે સપાડું કરતા નથી તો તેના ફળની આકાંક્ષા લેશમાત્ર પણ નજ હોવી જોઈએ. જીવાણના એક જ સ્તોત્રમાં સર્વેશ્વર ધીકૃત્યે આ વાત સમજાવી દીધી છે:—

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે ના વત્સેષુ કદાચન ।
મા કર્મણ્યોત્તરુર્મા સંસારોઽસ્વકર્મણિ ॥

'કર્મ' કરવામાં જ તારો અધિકાર છે, કર્મના ફળમાં કદી નહિ; તેમજ 'કર્મ' કે કર્મના ફળમાં દેવદુષ્ટ પણ હું નહીં,

ન છે અને તે નિવૃત્તી છે. જમનાન શ્રીકૃષ્ણે જોવાનો પહેલો
 જોવાનો પહેલો જોવાના વસ્ત્રો તરીકે પૂજા કરાવી અને તે
 દેવા પહેલો જોવા લઈને તેમનો ઉત્તેજ દૂર કર્યો. આમ કૃષ્ણ-
 વાસનામાં તે ધનુર્જન દેવાનાં તથા ઉપાયાંતર ઊપદેશો
 આપણને શીખવો હીપુ છે અને તેનું સ્મરણ જમનામાં શિ-
 રધારી રહે માટે તે જોવાનું પૂજના દિવસનેજ 'શિરધારી' ના
 નામથી જાહેર કરવામાં આવ્યો છે વળી શિરામયંદના જડ
 ભરતો કેવળ જન આપને તથા જોય પર ચયન કરીને શિરામ
 પાડીનેજ સાક્ષાત્ રામચંદ્ર માની યજન કર્યા કયું અને જ-
 મનું શબ્દ સોંપી હીપુ, તેમ આપણે પણ આપણી શુરુપરજ
 તથા શાસ્ત્રપરંપરાથી પ્રાપ્ત થયેલી મૂર્તિનેજ ઘરમાં રહે
 માટે સ્થાપીને સાસ્ત્રીય વિધિપૂર્વક તેનું યજન કરવું; જેમકે-
 કરવું સડું એવું એ જીવડા પણ ન ગળવું મહાર્ગ;
 ઉ સપણું એવું એ જીવડા ગળવું તેને સારું;
 મૂર્તિને ઘરમાં પધરાવી, ઘરને મંદિર ધારે,
 સેવારૂપે સર્વ કારજ, સ્નેહ કરી સ્વીકારો. જીવડા
 નાઈ ધોઈ તન શોષણું કરવું, સેવા લાયક થાવા;
 રસોઈ કરવી તે પણ પ્રીતે, પ્રજાને થાળ ધરાવા. જીવડા
 ઘરનાં તમામ મનુષ્યો, નોકરચાકર, ધરખંચ, ઓળિ
 વગેરે માટેનો સધલોય ખર્ચ ન્યાયપૂર્વક સંપાદન કર
 દ્રવ્યદાશજ આલવો ભેઈએ, અન્યાયથી દ્રવ્યસંગ્રહની અ
 લાવા ન હોવી ભેઈએ. ન્યાયોપાનિત પવિત્ર દ્રવ્યમાં
 ધરવું રાચરચીતું વગેરે બનાવવું ભેઈએ અને તે માટે જો
 સંસ્કાર-ધર્મ-વ્યય કરવો પડે તેને પણ સેવાની અ
 સમજ તે દાશજ જીવનનું સાહસિક સાદૃશ્ય કરવાને
 પ્રાપ્તિ એજ ઉદ્દેશ હોવો ભેઈએ; તેમજ તે જે જે

શ્રી જયમલ રાઠોડ-આખ્યાન

છે- 'યોગક્ષેમં વહામ્યહમ્' એ મારા ભક્તને યોગક્ષેમ
 ચલાવું છું.' આમ પોતાના જીવનનિર્વાહની ચિંતાથી
 ભગવાન ભક્તને મુક્ત કરે છે; અને આપણે આપણું એ કત
 ને બરાબર કયે જઈએ તો કેટિપ્રક્ષાંઠોના અધિપતિ તે પૂ
 કામ પરમેશ્વર સામેથી કૃપા કરવા સદાય તત્પર રહે છે; પ
 આવી પરમેશ્વર વિષયક ચિંતાની એકાગ્રતા કરવામાં પરમ પ્રેમ
 જીવ પ્રાધાન્ય હોવું જોઈએ, નહિ કે ભયનું, એ લક્ષ્યમાં રહે
 માટેનું પ્રભુ કહે છે- 'મદ્ભક્તઃ' - મારામાં મન રાખી જીવે
 ભક્ત બન અર્થાત્ અનન્ય ભક્તિ આપણામાં ઉદ્ભવી છે, એ સાચી જણાય?
 દ્વાપાપત્ત અનન્ય ભક્તિ આપણામાં ઉદ્ભવી છે, એ સાચી જણાય?
 કે જ્યારે આપણે પ્રભુસેવા વિના રહી શકીએ નહિ, અને
 પ્રભુની ભૂતિને દેખતાં પ્રેમના ઊભરા આવી જતાં જાણે કે
 આ મારા પ્રભુ માટે શું કરી નાખું? આવા મનોભાવ
 બળકી નીકળે, ત્યારે સમભાય કે, એ અનન્ય ભક્તિ હવે
 પ્રકટી છે. આવા પ્રેમના પરિણામમાં જ્ઞાન તથા પ્રેમપૂર્વક
 'મયાજી' - પરમેશ્વરનું યજ્ઞન અથવા સેવન કરવું જોઈએ;
 પણ તે ક્યાં કરવું? કયે સ્થળે કરવું? કોને વિષે મન રાખી
 કરવું? ક્યાં પ્રેમપ્રદર્શન કરવું? આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર માત્ર
 એ જ હોઈ શકે કે, કોઈ સુયોગ્ય શુરુ જ્યાં કરાવે ત્યાં
 તેમનું યજ્ઞન પણ હોવું જોઈએ. જગતમાં પુરુષો તો ઘણા
 છે, પણ તેઓમાંથી જેને પતિ તરીકે પોતાનાં માળાપ મેળવી
 આપે છે તેને જ કન્યા પતિ તરીકે સ્વીકારે છે અને તે જ તેને
 ન 'અડકડક યાય કાળો પહોણ માળાપ દે તે ચાલીઆમ',
 ય છે; તેમ આપણને પણ શુરુદારા જે દિવ્યવિગ્રહ મંગળ-
 તિ પ્રાપ્ત થાય તેમાં જ શરણગમન, આત્મસમર્પણ, ધર્મ-
 ન્યાસ, પ્રદક્ષિણ આપણે કરી શકીએ. આ પરંપરા સામ્રાજી-

ય છે અને તે નિત્યની છે. જગતના શ્રીકૃષ્ણે ગોપાલો પ ગોવર્ધન પર્વતની પોતાના હાથે જ તરીકે પૂજા કરાવી અને દાસ પોતે ભોગ તથા તેમનો ઉદ્દેગ દૂર કર્યો. આમ કૃષ્ણ વતારમાં તે પ્રભુએ જ દેવતાંતર તથા ઉપાયાંતર દોષોને આપણને શીખવો દીધું છે અને તેનું સ્મરણ જગતમાં ચિર-સ્થાયી રહે માટે તે ગોવર્ધનપૂજના દિવસને જ 'દીવાળી' નામથી જાહેર કરવામાં આવ્યો છે. વળી શ્રીરામચંદ્રના શરતે કેવળ જવ ખાઈને તથા ભોંય પર શયન કરીને શ્રીરામ પાડકાને જ સાક્ષાત્ રામચંદ્ર માની યજ્ઞન કર્યાં કર્યું અને કદ-ગળું રાજ્ય સોંપી દીધું, તેમ આપણે પણ આપણી ગુરુપરપદ તથા શાસ્ત્રપરંપરાથી પ્રાપ્ત યયેત્વી મૂર્તિને જ ઘરમાં રહે માટે સ્થાપીને શાસ્ત્રીય વિધિપૂર્વક તેનું યજ્ઞન કરવું; જેમકે—

કરવું સહુ એનું એ જવડા પણ ન ગળવું મહારું;
છે સધળું જેનું એ જવડા ગળવું તેને સારું;
મૂર્તિને ઘરમાં પધરાવી, ઘરને મંદિર ધારો,
સેવાક્રમે સર્વે કારણ, સ્નેહે કરી સ્વીકારો. જવડા
નાઈ ધોઈ તન ચોખ્ખું કરવું, સેવા લાયક થાવા;
રસોઈ કરવી તે પણ પ્રીતે, પ્રજાને યાજ ધરાવા. જવડા

ઘરનાં તમામ મનુષ્યો, નોકરચાકર, ઘરખર્ચ, ઓળિ વગેરે માટેનો સઘળોય ખર્ચ ન્યાયપૂર્વક સંપાદન કરે દ્રવ્યદાસાજ ચાલવો જોઈએ, અન્યાયથી દ્રવ્યસંગ્રહણી આ લાવા ન હોવી જોઈએ. ન્યાયોપાજિત પવિત્ર દ્રવ્યમાં ધરતું રાચરચીતું વગેરે જનાવણું જોઈએ અને તે માટે જ સંસ્કાર-યમ-વ્યય કરવો પડે તેને પણ સેવાની અં-સમજ તે દાસાજ જવનું સાહજિક સાક્ષ્ય કરવાને પ્રાપ્તિ એજ ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ; તેમજ પોતે જે ન

સંપાદન કર્યું હોય તે તે સર્વસ્વ પ્રભુનું છે, એવી દૃઢ ભાવના સતત રહેવી જોઈએ. પ્રભુ તો પૂર્ણકામ છે, તેમને શું જોઈએ છે ? કંઈજ નહિ. તે તો કહે છે—‘માં નમસ્કર’। મને નમસ્કાર કર’ એટલે પત્યું. આમ નમસ્કારથીજ પોતાને સર્વસ્વ મળ્યું એમ તે નભાવી લે છે; અને તે સર્વેશ્વર માટે આપણે બીજું શું કરી શકીએ તેમ છીએ ? માત્ર પોતાની દીનતા દર્શાવીને—

દીંડી

ક્યહાં આપ કોટિ અંકપતિ દેવા,
ક્યહાં અમે અણુ ઘુઘટ કીટ જેવા,
મળ્યા કૃપા થકી કૃપાતણા ધામ,
વાર વાર પ્રેમ સહ કર્મ પ્રણામ.

આમ પ્રાર્થનાપૂર્વક મન, વચન, કર્મથી તેમનું શરણ લા પ્રેમપૂર્વક તેમને નમન કરીએ તોયે ઘણું છે, પણ—

‘મારે કહેવું છે કંઈ, મારે કરવું છે કંઈ,
એમ છતાં ભવજળ તરવો છે ભાર્યું,
આમ ન થવું જોઈએ; કારણકે—

‘સાથે કામ સરે સદા, જૂઠું નક્કી ન થાય;
કાગળની હોડી કરો, તેથી ન સિંધુ તરાય.’
માટે ભવસિંધુ તરવો હોય તો તો—

મૃતિને મુજ જીવન બાણ, આણું સાથે પ્રેમ રે;
ફેરે અદર્શિ આંખો આગળ ફેરે ન વિસરે તેમ.

જુઓ, ઘટકારામ, વિઠેળા, મીરાંબાઈ વગેરે ભક્તોએ
‘નમના’ એ ભગવાનના આદેશને જીવનમાં બરાબર જોતપ્રોત
તોજ તેમને પ્રભુપ્રાપ્તિ થઈ; માટે એજ પ્રમાણે ‘સેવક રે
જુઓ, વધુ માટે જુઓ:—

શ્રી જયમલ રાઠોડનું આખ્યાન

પદ-રાગ સોરઠ

સેવ કરે થાઉં, અણધી વડા સેવક રે થાઉં;
 દેવાધી છૂટી દેવાધી દેવાધી ન છૂટી જાઉં.
 પ્રભુસેવામાં સામગ્રી તો ભેદજોઈ; તે જેમ વધુ પ્રમાણ
 માં હોય તેમ સેવા સરસ થઈ શકે છે અને તેનો લાભ પણ
 વિશેષ મળે છે. એટલે ત્યાગી કરતાં ગૃહસ્થ સારી સેવા કરી
 શકે છે. તેમાં પણ જે શ્રીમાન અને સત્તાવાન હોય તેને તો
 સુંદર અવસર મળેલો છે. રાજાને ધારે તો દુરતજ સેવા-
 દારા સંસારને તરી શકે છે; માટે રાજા તો તે માટે મોટો
 જવાબદાર ગણાય છે. તેને જે મોટી સંપત્તિ મળેલી છે
 તેનો ઉપયોગ ને સેવામાં કરે તો તેને સર્વ કરતાં વિશેષ
 લાભ મળી શકે તેમ છે. રાજાઓ પણ એવા પ્રભુસેવક ઘણા
 થઈ ગયા છે, જેઓમાં અંબરીય વગેરે પ્રાચીન રાજાઓનાં
 નામ મુખસિદ્ધ છે અને અર્વાચીન રાજાઓમાં પણ શિવાજી
 મહારાજ દક્ષિણમાં અને મીરાંબાઈના પિતા જયમલ રાઠોડ
 ઉત્તરમાં થયા છે. તે જયમલ રાઠોડનું આ આખ્યાન છે.

રાગ કલ્યાણ

મેડતાના થયા જેમલ રાય.

ક્ષત્રીવર રાઠોડ પ્રતાપી પૃથ્વી પર પંકાય.

(એવી સેવા કરનાર થયા)

શ્રી મીરાંબાઈના પિતાજી, સુતાધી એ પરમાય.

(એ પણ સુભા)

માતા મુખા સાત્ત્વિક શાળા, શ્રી વૈષ્ણવ શુચિ કાય.

(દિન એટલે સર્વાધિકાર)

બઠ્યો હોય તો તેના પ્રકાશને રોકવો અથવા તેને વળગવું
મહાકઠિન થઈ પડે છે. પ્રભુ જો કે સર્વવ્યાપી છે, પણ તેમનું
પ્રાકટ્ય ક્યાં અનુભવમાં આવે તે કંઈ પ્રભુની પોતાની મતલ-
બની વાત નથી; એ તો તેમના અનન્ય ભક્ત થવાય, તેમને
આજીવ અને કાલાવાલા કરવામાં આવે; તેમને શરણે જઈ
દીનતા કરવામાં આવે અને તેમને પ્રકટ અનુભવવા માટેની જો
આવડત ફેળવાય, યોગ્યતા ઝેળવાય, અધિકારી થવાય અને
પછીથી તેમની સેવાભક્તિ સત્યને સવિધિ કરવામાં આવે તોજ
એ અગમ્ય વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ શકે, સાક્ષાત્કારદ્વારા અનુભવમાં
આવી શકે. હવે જુઓ, તે શત્રુ રાજા એવો વિચાર કરીને—

પદ—'કંઈ ખીન' એ રાગ

આવ્યો થઈ અરિ રાય, પ્રાતમાં આવ્યો થઈ અરિ રાય;
આવ્યો છે હવે માંદો, ટેકે
પહોંચ્યો છે હવે માંદો, ટેકે

(ફોનોથી ખગર મળતાંજ)
રાજ્યખેલમાં ધર્યા મંત્રીઓ, પણ અંદર ન જવાય;
શત્રુ ધસી આવે છે હુમથી, એ તે શે રોકાય. પ્રાતમાં
સરવે ભેળા થયા બારણે, માંદે જતાં સકુચાય;
દારપાણ હાલે જવા ન દઈએ, રાજ્ય ભાલે બધું જાય. પ્રાતમાં
રીત રાયની સહુ સમજે, તોડે તે માર્યો જાય;
તેથી અંદર હુસવા કોઈએ, ખરા દિલે નવ ચ્હાય. પ્રાતમાં
શત્રુ આવ્યો છેક સમીપે, છેલ્લે કર્યો ઉપાય;
માલને જઈ વિનતિ કીધી, જાણે આપ જ માંદો. પ્રાતમાં
અધા સૈનિકો સજ ધઈ ઉભા, આજ્ઞા નૃપની ચ્હાય;
આપ પધારો તોપણ ત્હેની, તજવીજ કરી છે રાય! પ્રાતમાં
પર ધઈતો જીતમ ધઈ જરી, મા સમજ્યાં મન માંદો;
પીઠારને પણ નવ ગાંધ્યા, ઉરે ન ર્યાં જરાય. પ્રાતમાં

આખ્યાનમાલા-મંથ રૂઝે

પણ મૂખોએ આવી લક્ષિતા અલોકિક માહાત્મ્યને શું
 છે ? એ તો બધું કાલ્પનિક ને ટાંગજ માને ! એવા કોની
 રવી ભેદએ ? તે સેવનીય કેવો છે ? તેની કેવી શક્તિ છે ?
 જેરે એ અજ્ઞાનઅસ્ત શું સમજે ? તેઓ તો એવી લક્ષિતા
 અમુક કોઈ એક એવા અથવા લત માને; અથવા તે નિષ્ફળ
 કોઈ ક્રિયા છે, એમ પોતાની વિદ્તાના અથવા વસ્તુતઃ મૂખ-
 તાના ટાળમાંજ બધું હસી કાઢે. એક લક્ષે ગાયું છે:—
 'શું જાણે વ્યાકરણી વસ્તુને શું જાણે વ્યાકરણી,' વગેરે

શાફ્ફલ છંદ

શતુરાય સીમારીયે જવ લહી, એવી રીતિ બૂપની;
 જાણું કે નહિ ઉશ્ચેજ ક્ષીએ, પૂજા તણ એ ગુણી.
 એટલે તે પોતાનું રક્ષણ કરી શકશે નહિ; અને આપણે
 સદગ્રમાં વિજય થઈ જશે.

તેથી પ્રાણ વિષે જઈ પુર બધું; હોલું કરું હાથ ને;
 ઘેરી મદિર કે સરોજ કરમું; સરોડના નાથને.

આવા વિચારો શત્રુ રાજ્યએ કયાં, પણ તેને કયાં ભાન
 હતું ? આ તે શું કોળીનો કમો હતો ? અથવા સરોડ જયમક
 શુ પ્રમાદમાં કે અજ્ઞાનમાં પડ્યો હતો ? અફસોસ ! આવા
 અરાનીએ ધમ ધમાં ને આવેશમાં નથી સમજતા કે મદિર
 એટલે શું ? તે મદિરમાં જે ગિરાજે છે તે કોણ છે ? તેની
 સતી નેવા કરનારાઓ કેવા અચિન્ય શક્તિવાળા હોય છે ?
 તેઓ પોતે પોતાનું રક્ષણ કરવા બેઠે તત્પર ન રહે પણ તેઓ
 જેમને નેવી રતા છે તે તો તેઓનું રક્ષણ કરવા નિત્ય તત્પરજ
 રહે છે. પણ આ બધી વાત મેવકની અગ્ર થદા અને તેની
 ન વચ નિયત વિવિધ પર આધાર રાખે છે. અમિ ને બપુ

માટે કરેલી, તે કેમ તોડાય ? વિદ્વા જલ્દી આવે, તે સહન કરીશ, પણ 'હવે ન ઉઠાય બહાલી માત.''

બીજી વાત એ છે કે પ્રભુ પધાર્યા; તેમની સમક્ષ તેમની સેવા કરવાનો આરંભ થઈ ચૂક્યો, તો હવે તો—

‘સોધી પહેલી પ્રભુસેવા,

પછી બીજી બધીએ વાત રે. હવે ન ઉઠાય૦’

સઘળાં કર્તવ્યોમાં પૂર્વકૃત્ય કયું ? તેનો વિચાર અવશ્ય હોવો જોઈએ અને તે પ્રથમ કરવાના કર્તવ્યની તૈયારીઓ સાંગોપાંગ પૂર્ણ કરવી જોઈએ. તેમાં જેટલા ગોટા વાળો તેટલી હાનિ જરૂર થવાની; એમ આ પૂર્વ-કર્તવ્યને જો પૂર્વકૃત્ય ગણીએ તોયે—

‘સોધી પહેલી હરિસેવા,

પછી બીજી બધીએ વાત રે ! હવે ન ઉઠાય૦’

વળી હાલના સમયે આ બે મારાં કર્તવ્યોમાંથી કયું પ્રથમ હોવું જોઈએ ? મને તો મારું મૂળ કર્તવ્ય હરિસેવનજ પ્રથમ જણાય છે. તે કરવા જતાં ગમે તે યથ જાય, ધીના ધણ રાજાઈ જાય, તોયે શું ? સ્ત્રીતાલના ખોળામાં શ્રીરામ-ચંદ્ર એક વેળા સુધી રહ્યા હતા, ત્યારે એક કાગડાએ આવી સ્ત્રીતાલને સાંચો મારવા માંડી, પણ પોતાના પતિ જાગી જાય તો મારી સેવામાં સજ પડશે, એમ માનીને સ્ત્રીતાલ હચારે દમ્પતી નહિ જાનું નામ તે સેવા. મહાજનરૂપમાં એક કથા છે. એક સ્ત્રી સ્ત્રી પોતાના પતિની સેવામાં હાજી દત્તી, ત્યારે તેણે એક સિદ્ધ વપરથી જાહજુજાહ કરવા જઈને, જાહ વેળાએ આચર્યું કરવા દાનું. તે વેળા એ સ્ત્રી જોઈને તે

તરફથી દરનસિખિન સ્વરૂપમાં મળી આપવાની પ્રકટ થા' સાચાં છે, આથી તેમનો આ સ્થળે આભાસ માનવામાં આવે છે.

પદ્ધતિ પ્રથમમાં અપાપનાં આખ્યાનોની જેમ આમાંના મર્મ આખ્યાનો નવેસરથી મોગ્ય ફેરફાર સાથે શ્રી. ત્રિવિંશતકર મવાણકર શાસ્ત્રીજી પાસે નિષ્કાર કરાવીને અપાયાં છે.

આમાં આખ્યાનોનો જેમ જાને તેમ વધુ પ્રચાર કરવાની જન-સમાજની નૈતિક અને સામાજિક ઉત્થાનિ માંથી મુક્તિ અર્થે પરમપદ પ્રાપ્ત કરવામાં સરજના યાવ છે એ રિતે પદ્ધતિ પ્રથમમાં જણાવ્યું છે; એટલે આ સ્થળે પુનરુક્તિ નહિ કરના માત્ર એટલુંજ કહેવું યોગ્ય ગણાશે કે ભક્તિમાર્ગપ્રિય જનમમાત્ર આ આખ્યાનોમાંથી ધર્મજ્ઞ મેળવી શકશે. કહેવાતા મુધારક વર્ગને આ વસ્તુ કદાચ દાપડા જેવી લાગે, પણ તેઓ આંતરદૃષ્ટિથી જોશે તો જણાશે કે, આવા આખ્યાનોના પ્રચારદ્વારા જનસમાજની નૈતિક અને સામાજિક ઉત્થાનિ સદેજે સાધી શકાશે. અતે આમાંનાં આખ્યાનો વાચક વર્ગને પરમપદ પ્રાપ્ત કરવામા માર્ગદર્શક થઈ પણશે એવી બાબનાપૂર્વક દરિઃ ॐ તત્સત્ સત્ ગુરુભ પ. }
સં. ૧૯૯૫ }

(કિશુ-અખાનંદ

રામી બાંધી બેઠા છઉં સદામી;
 ખીડા પામી. હું ને મહારાપણું
 મોંખું સેવા લેવા સારું;
 રું બગાડી કીકું નસારું;
 અનુ સાચીજ ગુલામી. હું ને
 યથી ગીતામાં લગવાન ધ્રીકૃષ્ણ આદેશ

ગચ્છ સર્વમાત્રેન મારત ।

(પરાં શાંતિ સ્થાનં પ્રાપ્સ્યસિ શાશ્વતમ્ ॥

। અહુન । તું તારા સર્વભાવથી તેજ પર-
 , જેથી તેમની કૃપાને લીધે તું પરમ શાંતિને
 તે સ્થાનને પ્રાપ્ત કરીશ. ' બગવાનની આ
 ર'ણું તેજ યોગ્ય છે, એમની ઇચ્છા વિરુદ્ધ
 પ'ણ કામ આપણે સાધી શકતા નથી. આ
 નું પ્રભળ દાંત યાત્રમાં મુખસિદ્ધ છે. બહિ-
 થાતાની ઇચ્છાથી કરવા દેવા અને તેનું ફળ
 કર્મના બળથી મેળવવું હતું; પરમેશ્વરની
 ની તેને દરકાર ન હતી; તો તેનું પાતું ન
 વેચાચારિતા ન ચાલી; તેને દ્રવ્યનું ન મળ્યું;
 તે પણ આમ હિંસાથી ન છે, જે સિદ્ધ થયું;
 તે પ્રભુને હાથે તેને ફેરવવું પડ્યું. જે કે યજ્ઞ
 તેમાંમાં કાશ્ત્રુદિ અને મુખ ભાવના પ્રભુએ
 તેને જાદુનાવને લીધે તેને પાદેથી સર્વસ્વ
 મળ્યું હતું. તે વેળાએ જે રીતે બહિષ્કાર ફેર
 તેની દાહ રાહને રાહને રાહને રાહને મુદ્ધ
 મુદ્ધ રાહને રાહ હતું કે—

નથી; તેજ સ્થિતિ સર્વ વસ્તુના સંબંધમાં આપણી છે. આપણને તે પ્રભુએ કંઈ આપ્યું તેથી તેના આપણે માલિક બની શકતા નથી, પણ તેમની આજ્ઞા પ્રમાણેજ તેનો ઉપયોગ કરવા બંધાઈએ છીએ; અને તે પણ એ મહાપ્રભુનું કોઈ કામ અટકી પડ્યું છે તેથી તે તે વસ્તુના ઉપયોગના આપણને અધિકારી કરાવ્યા છે એમ નથીજ, પણ આ પ્રકૃતિના બધાં નમાંથી 'વિલવેલવત્' તલમાંથી જેમ તેલ અલગ કરવામાં આવે અને માટીમાંથી જેમ હીરાને અલગ કરવામાં આવે તેમ આપણે સુદૃઢ થઈ શકીએ તે માટેજ તે તે વસ્તુ સાથે આપણને ઈશ્વરે નિયુક્ત કર્યા છે; છતાં આપણે ચોતાને સ્વતંત્ર માની બધુંય અમારું છે અને બધાંનો ઉપયોગ અમે અમારી ઇચ્છા પ્રમાણે કરી શકીએ છીએ, એમ જો અભિમાન કરીએ તો તે અભિમાન છે ત્યાંથી પ્રકૃતિબંધન અથવા તે માયાબંધન છૂટવું અશક્ય છે, હિલડું તે દહીયું જાય છે. માટે મિત્રા અભિમાન છોડીને તે તેનો જૂઠો હક્ક કે હાવો ત્યજી દે—

આ હવડું અર્પણ બદાણા, ઘન પદમાં કરું છું;

(અને તેમાં કંઈ સપાડું કરતો નથી, પણ)

તારોજ મૂળે તો છડું તે ઘન પદને વડું છું.

એમ પ્રભુચરણમાં આત્મસમર્પણ કરી દેવું જોઈએ. બધા આજ નવવિધ ભક્તિની પરાકાષ્ઠા છે, આનું નામજ આત્મનિવેદન છે. વિધિપૂર્વક પરમેશ્વરને ચરણે જઈ આજ દિવસમુખી જે કાંઈ તેમનું પોતે લોગવ્યું છે—આપણું છે તે બદલ તેમની માનવી જોઈએ કે—

‘ચેરે દા નિદિયા’ એ રમ

; ને આગળજ નિવારો દે ઈંગ સોના સ્વામી;

તો થયો નિમકહરામી બાંધી બેઠો છઉં સહામી;
થીજ બંધાઈ રહ્યો પીડા પામી. હું ને મહારાપણું
દરબર છે તમારું સોંપ્યું સેવા લેવા સારું,
માનીને બધું અમારું બગાડી કીધું નકારું;
મૂલ સ્વીકારી આહું અનુ સાચીજ ગુલામી. હું ને

આજ અભિપ્રાયથી ગીતામાં લગવાન શ્રીકૃષ્ણ આદેશ
દે છે:—

तमेव शरणं गच्छ सर्वमावेन भारत।

तत्प्रसादात् परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥

‘હે ભરતવંશી અર્જુન ! તું તારા સર્વભાવથી તેજ પર-
મેશ્વરને શરણે જા, જેથી તેમની કૃપાને લીધે તું પરમ શાંતિને
તથા નિત્ય સ્થાયી સ્થાનને પ્રાપ્ત કરીશ.’ ભગવાનની આ
આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું તેજ યોગ્ય છે, એમની ઇચ્છા વિરુદ્ધ
જતાં આપણું કોઈ પણ કાર્ય આપણે સાધી શકતા નથી. આ
સંબંધે બલિરાજનું પ્રબળ દયાંત શાસ્ત્રમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. બલિ-
રાજને સો યજ્ઞો પોતાની ઇચ્છાથી કરવા હતા અને તેનું કૃણ
ઉદ્રપણું પણ તે કર્મના બળથી મેળવવું હતું; પરમેશ્વરની
કૃપા કે અનુજાની તેને દરકાર ન હતી; તો તેનું માથું ન
ચડ્યું; તેની એ સ્વેચ્છાચારિતા ન આવી; તેને ઉદ્રપણું ન મળ્યું;
સો યજ્ઞોનું કૃણ પણ આમ ઇશ્વરાધીન છે, એ સિદ્ધ ચયું;
એટલુંજ નહિ પણ પ્રભુને હાથે તેને દેહ ચયું પડ્યું. એ કે યજ્ઞો
કર્મો હતા તેથી તેનામાં સદ્ગુણિ અને શુભ ભાવના પ્રભુએ
આપી હતી, પણ તેના અહંભાવને લીધે તેની પાસેથી સર્વસ્વ
તઇ લેવામાં આવ્યું હતું. તે વેળા એ રીતે બલિરાજ દેહ
ચય્યો ત્યારે તેની ચાલી રાહીએ પોતાના પતિની બહુ
સમજી હઈને પ્રભુ પ્રત્યે કહ્યું હતું કે:—

પ્રભુ પ્રભુ મુજ પનિકર છોડો;

(તેનો પણ હવે આગ્રહ તો નથીજ; બંધનમાં તે મુખ હોય તો છો રહું.)

નહિતર છોડો, નહિ તરછોડો,

ધારા પ્રભુ મુજ પનિકર છોડો, કર છોડો ને નહિ કર છોડો.

એમ સર્વસ્વ ત્યજી દઈને પણ તેમનાથી છૂટવાનું નહિ; તેમજ હું પણ છોડીને તેમનું દાસત્વ સ્વીકારી લેવું; એટલે કે વ્યભિચાર ત્યજીને સાચા પતિને એકનિષ્ઠાથી સ્વીકારવો; અને મારાપણું ત્યજી દઈ પોતાના સર્વસ્વનો તેમનું જ માની તેમના માટેજ ઉપયોગ કરવો; આજ તેમની અનન્ય ભક્તિ છે; તેમની સેવા એજ જીવનનું પરમ કર્તવ્ય હોવું જોઈએ અને 'સતીય પ્રિયમર્ત્યમ્' - એમ સતી શ્રી પોતાના પ્રિય પતિને પ્રતિક્ષણ સેવતી રહે છે તેમ એ પ્રભુનું સેવન સ્વીકારવું; જેથી મૂંઝવણ લાભ અવશ્ય મળે છે. જેમ 'જાયાપત્યોરવિમાન' પતિ-પત્નીની મિલકત કદી છુટી ગણાતી નથી અથવા તેમના વચ્ચે કોઈ ભાતનો ભેદભાવ રહેતો નથી તેજ સ્થિતિ પરમેશ્વર અને ભક્તની બની રહે છે; એમ સવિધિ આત્મસમર્પણ કરી દઈને તે પ્રભુ જેમ રાજે તેમ રહેવા નિત્ય તત્પર રહીને તેમનીજ સેવા કરવાને તથા સદા તેમનાજ ચર્ચ રહેવાને 'સેવક રે મા તું.'

પોતાના શુરુએ એક રાજાને બોધ આપ્યો ત્યારે તેણે 'તાનું સર્વસ્વ શુરુને અર્પી દીધું. પછી શુરુએ કહ્યું કે, હવે તારી આજીવિકા માટે તું શું કરીશ? તેના ઉત્તરમાં રાજાએ જણાવ્યું કે મથૂરી કરીને ચાર આના મેળવીશ અને તેથી તારું નિર્વોહ કરીશ. એમ કહી રાજા મથૂરી કરવાને તત્પર

માં રે

જો

માં

થયો ત્યારે શુરુએ તેને ઠણું કે, જિસો રહે; એમ ન કર; તે કદી મજૂરી કરી નથી, તેથી તને મજૂરી નહિ આવડે, અને મેં કદી રાજ્ય કયું નથી, તેથી મને રાજ્ય કરતાં નહિ આવડે; માટે તું આ રાજ્ય ચલાવ અને તેના બદલામાં મારી પાસેથી દરરોજ ચાર આના લીધા કર. આ ન્યાય પ્રમાણે અને આ રીતે 'દેવાથી છટી દેવાથી ન છટી જા તું' તોજ 'અણથી વડો સેવક રે થા તું' અને તે પણ 'સેવ કરે થાતું.' 'ચાતાતું' સર્વસ્વ પ્રભુને જ્યારે અર્પણ કરી દઈએ તે પછી તો—

વધુ રાખે તો પણ એવું; કંઈ કાપે તો પણ એવું; મને નહિ માફું લાગે કે, ભોખમ મારે શિર એવું રે; શોચ હવે નહિ થાય જરી કેમ આ બગડયું કેમ આ સુધયું; તું તારાને રાખ ગમે તેમ નવ માણું કદી એ મારું? તને ન શોકું હું પણ જાણું એથી બીજું શું સારું? કેમકે એ રીતે સર્વસ્વતું અર્પણ કરી લીધા પછી તો ઉમેદવાર મટી નોકર બની જવાય છે, બિનચારિણી મટી સતી પત્ની થવાય છે, આશ્રિત મટી પુત્ર થઈ જવાય છે, સેવ-નતું સત્ય સ્વરૂપ પ્રકટી નીકળે છે. આવું પ્રભુસેવન આપણે કરીએ તેમાં કંઈ સપાડું કરતા નથી, એ વાત ખૂબ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. જ્યારે સપાડું કરતા નથી તો તેના ફળની માકાંક્ષા લેશમાત્ર પણ નજ હોવી એમજે. ગીતાણના એકજ લોકમાં સર્વેશ્વર શ્રીકૃષ્ણે આ વાત સમજાવી દીધી છે:—

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન ।
મા કર્મફલહેતુર્મર્મા તે સંગોઽસ્ત્વકર્મણિ ॥
'કર્મ' કરવામાંજ તારો અધિકાર છે, કર્મના ફળમાં કદી નહિ; તેમજ કર્મ કે કર્મના ફળમાં હેતુરૂપ પણ તું ન થા.

અને તને અકર્મનો સંગ ન થાઓ.' આ શ્લોકનું રહસ્ય અતિ
શય લક્ષ્યમાં લેવા જેવું છે. પ્રભુસેવા જોઈ જીવનનું પરમ
કર્તવ્ય હોઈને તેના ફળની અભિલાષ લેશ પણ કરી ન હોવી
જોઈએ, આ મુદ્દો છે. ગીતાજીના નવ નવ અધ્યાયના મહત્ત્વ
માં તથા અંતમાં જોઈ શુદ્ધતમ ઉપદેશને ઉપદેશીને ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણ, સાથે ચરણ લેવાનો પણ આમ આદેશ કરે છે:-

મન્મના મવ મદ્ગત્તો મદ્યાજી માં નમસ્કૃત્ ।

‘તું મારામાં જ મન રાખ, મારો ભક્ત થા, મારું ચમત્કાર
કર ને અને જ નમસ્કાર કર. ’ આમાં ‘મન્મના મવ’-તું
મારામાં મન રાખ જો ખાસ સુખ્ય તરીકે કહેવામાં આવ્યું
છે. કેમકે ‘મન વિના મળવું’ ને તે ભીંતથી ભટકાવું’ જોઈએ
સેવા કરતી વખતે મન કેવળ પ્રભુમાં જ હોવું જોઈએ; સર્વ કંઈ
સરસામાન-સામગ્રી-જો બધું પ્રભુનું જ છે અને પ્રભુના જ માટે
છે, આ ભાવનાપૂર્વક ‘આ રહ્યા પ્રભુ, મારી સમક્ષ જ
બિરાજ્યા, આ મારી સેવાને તે સ્વીકારી રહ્યા છે’ આમ ભગવાન
પ્રતિચારીતું ચિત્ત એકામાં એકાગ્ર હોય ॥ અને નહવું ને
દોરીમાં જ રહે છે તેમ ચિત્ત કેવળ પ્રભુમાં જ એકાગ્ર થયું
જોઈએ; અને જો રીને બધ તથા પ્રીતિથી પ્રભુશરણ તે
હીધું એટલે બધ બિલકુલ રહેતો નથી; કેમકે તે પ્રભુ જ કહે
છે-‘મા શુભ:’-શોક ન કર, ‘અર્પિતઃ સર્વદુર્ગાણિ મત્પ્રસાદા
તરિષ્યમિ’-મારામાં તું મિત્ર રાખીશ એટલે મારી કૃપા
તું સર્વ સંકટોને તરી નહીં. આ પ્રમાણે ચર્ચાએ બધમું
કરવાનું કરીને પ્રભુ સૂચવે છે કે, ચિત્તની એવી એકાગ્ર
કરવાનું આણું અપાર માદા ॥ ‘તું જ નહિ પણ તે
કેવળ પ્રભુમાં જ
રહે: સર્વદુર્ગાણિ મત્પ્રસાદા

છે-‘યોગક્ષેમં વહામ્યહમ્ । એ મારા ભક્તનો યોગક્ષેમ હું જ
ચલાવું છું.’ આમ પોતાના જીવનનિર્વાહની ચિંતાથી પણ
-ભગવાન ભક્તને મુક્ત કરે છે; અને આપણે આપણું એ કર્તવ્ય
-ને બરાબર કર્યે જઈએ તો કોટિપ્રહારોના અધિપતિ તે પૂણ-
કામ પરમેશ્વર સામેથી કૃપા કરવા સદાય તત્પર રહે છે; પણ
આવી પરમેશ્વર વિષયક ચિંતાની જોકાશતા કરવામાં પરમ પ્રેમ-
યુજ પ્રાધાન્ય હોવું જોઈએ, નહિ કે ભયનું, એ લક્ષ્યમાં રહે
માટેજ પ્રભુ કહે છે-‘મરુતઃ’-મારામાં મન રાખી તું મારે
ભક્ત બન અર્થાત્ અનન્ય ભક્તિ કર્યા કર. આવી પ્રીતિ-
રૂપાપ્ત અનન્ય ભક્તિ આપણામાં ઉદ્ભવી છે, એ શાથી જણાય ?
કે જ્યારે આપણે પ્રભુસેવા વિના રહી શકીએજ નહિ, અને
પ્રભુની મૂર્તિને દેખતાંજ પ્રેમના જિભરા આવી જતાં જાણે કે
આ મારા પ્રભુ માટે શુભે કરી નાખું ? આવા મનોભાવ
બળકી નીકળે, ત્યારે સમજાય કે, એ અનન્ય ભક્તિ હવે
પ્રકટી છે. આવા પ્રેમના પરિણામમાં જ્ઞાન તથા પ્રેમપૂર્વક
‘મઘાજી’-પરમેશ્વરનું યજન અથવા સેવન કરવું જોઈએ;
પણ તે ક્યાં કરવું ? કયે સ્થળે કરવું ? કેને વિષે મન રાખ-
કરવું ? ક્યાં પ્રેમપ્રદર્શન કરવું ? આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર મા-
જેજ હોઈ શકે કે, કોઈ સુયોગ્ય શુરુ જ્યાં કરાવે ત્યાંજ
તેમનું યજન પણ હોવું જોઈએ. જગતમાં પુરુષો તો ઘણા
છે, પણ તેઓમાંથી જેને પતિ તરીકે પોતાનાં માળાપ મેળવી
આપે છે તેનેજ કન્યા પતિ તરીકે સ્વીકારે છે અને તેજ તેને
મન ‘અડકદડક થાય કાળો પ્હાણુ માળાપ દે તે શાલીગ્રામ’
હોય છે; તેમ આપણને પણ શુરુદ્વારા જે દિવ્યવિગ્રહ મંગળ-
પ્રીતિ પ્રાપ્ત થાય તેમાંજ શરણુગમન, આત્મસમર્પણ, કર્મ-
ન્યાસ, પ્રદક્ષિણ આપણે કરી શકીએ. આ પરંપરા શાસ્ત્રી-

ય છે અને તે નિત્યની છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે ગોપાલો પાસે ગોવર્ધન પર્વતની પોતાના ઇષ્ટદેવ તરીકે પૂજા કરાવી અને તે દ્વારા પોતે લોક લઈને તેમનો ઉદ્દેશ દૂર કર્યો. આમ કૃષ્ણ-વતારમાં તે પ્રભુજેજ દેવતાંતર તથા ઉપાયાંતર હોડાવીને આપણને શીખવો દીધું છે અને તેનું સ્મરણ જગતમાં ચિર-સ્થાયી રહે માટે તે ગોવર્ધનપૂજાના દિવસનેજ 'દીવાળી'ના નામથી જાહેર કરવામાં આવ્યો છે. વળી શ્રીરામચંદ્રના ભાઈ ભરતે કેવળ જવ ખાધેને તથા લોંચ પર શયન કરીને શ્રીરામ-પાદુકાનેજ સાક્ષાત્ રામચંદ્ર માની યજ્ઞન કર્યાં કર્યું અને કથ-ગણુ રાત્ર્ય સોંપી દીધું, તેમ આપણે પણ આપણી શુરુપરપરા તથા શાસ્ત્રપરંપરાથી પ્રાપ્ત થયેલી મૂર્તિનેજ ઘરમાં સેવા માટે સ્થાપીને શાસ્ત્રીય વિધિપૂર્વક તેનું યજ્ઞન કરવું; જેમકે—

કરવું સદુ એનું એ જીવડા પણ ન ગણવું મહારં;
 ઉ સધળું જેનું એ જીવડા ગણવું તેને સારં;
 મૂર્તિને ઘરમાં પધરાવી, ઘરને મંદિર ધારો,
 સેવારૂપે સર્વે દારજ, સ્નેહ કરી સ્વીકારો. જીવડા
 નાઈ ધોઈ તન ધાખ્યું કરવું, સેવા લાયક થાવા;
 રસોઈ કરવી તે પણ પ્રીતે, પ્રભુને યાગ ધરાવા. જીવડા

પરનાં તમામ મનુષ્યો, નોકરચાકર, ઘરખર્ચ, ઔદિષ્ઠ વગેરે માટેનો સ્વપોષાય ખર્ચ ન્યાયપૂર્વક સંપાદન કરેલા દ્રવ્યદારાજ ચાલવો જોઈએ, અન્યાયથી દ્રવ્યસંગ્રહની અભિ-લાષ ન હોવી જોઈએ. ન્યાયોપાગિત પવિત્ર દ્રવ્યમાંથીજ ધરતું સચરચીતુ વગેરે બનાવવું જોઈએ અને તે માટે જે કંઈ ચંદ્રકર-શ્રમ-વ્યય કરવો પડે તેને પણ સેવાની અંતર્ગત સ્મરણ તે દારાજ જીવનનું આદ્યજીક સાકલ્ય કરવાને પ્રયુ-ગ્ય એજ દેદંત હોવો જોઈએ; તેમજ પોતે જે જે કંઈ

મહેલ વિશે મુર્તિ મંદિરમાં, સેવે આપ સદાય.
(તે કેવે પ્રકારે ?)

મુદારીથી લઈ બધીએ સેવા, બાતે કરી હરખાય.
(જુજ જુજાનીએ બાતે લખે.)

૧૧ ઘડી દિન ચઢી બાય ત્યાં મુધી, મંદિરમાં રોકાય.
(પહેલી મોટી ઓફિસ)

૧૨ મુધી 'બ'ધી' કોઈથી પણ, અંદર જઈ ન શકાય.
(બહારનાં વિદ્યન દર)

૧૩ વાત ન કરી કોઈથી, કંઠી જ નવ કહેવાય.
(અંદરનાં દર)

તન મન રહે જગતજીવનમાં, અકથ અનુભવ થાય.
(ત્યારેજ)

એમ સેવ મુખ પ્રેમ ધરી લે, તોપણ મન ન ધરાય.
(ત્યારેજ)

પોતે કોણ શું છે ? એ પ્રથમ બરાબર સમજવું જોઈએ.
તે સમજ્યા પછી મંદિર, મૂર્તિ એ શું ? એવું સત્ય રહસ્ય

જાણીને પ્રભુદૂત ઉપકારના સ્મરણપૂર્વક હૃદયથી એ પ્રભુસેવન
કરવામાં આવે તો પ્રતિદિન ઇશ્વરી તત્વનો અનુભવ થવા

લાગે અને તે સંપૂર્ણપણે થઈ ગયો એટલે તો જાણે પોતાના
પર અમૃતની વૃષ્ટિ થાય, અમૃતમાં જ પોતે ગરકાવ બન્યો

હોય તેવો અપૂર્વ આનંદ અનુભવાય છે. માટે એવો 'સેવક
દે થા વું.' રાજ જયમલે એવી સેવા કરવા માંડી ત્યારે—

દીંડી

રશ ને વિરશ વિષે ખ્યાતિ ચાલી,
સર્વ સંમત છે સાત્ત્વિક મુચાલી;
સાચી સેવ સદા સ્નેહે સંભાળી,
વૃદ્ધ ભક્તિ કોઈની ન ભાળી.

શ્રી જયમલ રાઠોડનું આખ્યાન

૫૪-રામ મોરડ

સેવ કરે થાઉં, અળથી તો સેવક રે મા ઠં;
 દેવાથી જૂદી દેવાથી દેવાથી ન જૂદી જ ઠં.
 પ્રભુસેવામાં સાગમી તો ભેદજેન; તે જેમ વધુ પ્રમાણે
 માં હોય તેમ સેવા સરસ થઈ શકે છે અને તેનો લાભ પણ
 વિશેષ મળે છે. એટલે લાગી કરતાં ગૃહસ્થ સારી સેવા કરી
 શકે છે. તેમાં પણ જે શ્રીમાન અને સત્તાવાન હોય તેને તે
 સુંદર અવસર મળેલો છે. રાજાને ધારે તો તુરતજ સેવા-
 દારા સંસારને તરી શકે છે; માટે રાજા તો તે માટે એક
 જવાબદાર ગણાય છે. તેને જે મોટી સંપત્તિ મળેલી છે
 તેનો ઉપયોગ ને સેવામાં કરે તો તેને સર્વ કરતાં વિશેષ
 લાભ મળી શકે તેમ છે. રાજાઓ પણ એવા પ્રભુસેવક ઘણા
 થઈ ગયા છે, જેઓમાં અંબરીય વગેરે પ્રાચીન રાજાઓનાં
 નામ સુપ્રસિદ્ધ છે અને અર્વાચીન રાજાઓમાં પણ શિવાજી
 મહારાજ દક્ષિણમાં અને મીરાંબાઈના પિતા જયમલ રાઠો
 ઉત્તરમાં થયા છે. તે જયમલ રાઠોડનું આ આખ્યાન છે.

રામ કલ્યાણ

મૈડતાના થયા જેમલ રાય.

ક્ષત્રીવર રાઠોડ પ્રતાપી પૃથ્વી પર પંકાય.

(એવી સેવા કરનાર મા)

શ્રી મીરાંબાઈના પિતાજી, મુતાધી એ પરખાય

(એ પણ મુલા)

મારા મુખા સાત્ત્વિક શાળા, શ્રી વેળાવ શુચિ કાળ

(દિન એટલે સર્વોધિકાર)

મહેલ-વિશે મુર્તિ મંદિરમાં, સેવે આપ સદાય.
 (તે કેવે પ્રકારે ?)
 બુહારીધી લઈ બધીએ સેવા, જાતે કરી હરખાય.
 (બુજ બુજાનીએ જાતે લાગે.)
 દશ ધડી દિન ચઢી જાય ત્યાં સુધી, મંદિરમાં રોકાય.
 (પહેલી મોટી ઓફિસ)
 ત્યાં સુધી 'બ'ધી' કોઈથી પણ, અંદર જઈ ન શકાય.
 (બહારનાં વિશ્ન દૂર)
 બીજી વાત ન કરી કોઈથી, કહી જ નવ કહેવાય.
 (અંદરનાં દૂર)
 તમ મન રહે જગતજીવનમાં, અકથ અનુભવ થાય.
 (ત્યારેજ)
 એમ સેવ શુભ પ્રેમ ધરી લે, તોપણ મન ન ધરાય.

પોતે કોણ શું છે ? એ પ્રથમ બરાબર સમજવું જોઈએ.
 સમજ્યા પછી મંદિર, મુર્તિ એ શું ? એનું સત્ય રહસ્ય
 ૧૧ીને પ્રભુકૃત ઉપકારોના સ્મરણપૂર્વક હૃદયથી એ પ્રભુએવન
 રવામાં આવે તો પ્રતિદિન ધર્મી તરવનો અનુભવ થવા
 ૧૧ે અને તે સંપૂર્ણપણે થઈ ગયો. એટલે તો જાણે પોતાના
 ૧૨ અમૃતની વૃષ્ટિ થાય, અમૃતમાં જ પોતે ગરકાવ બન્યો.
 કાંઈ તેવો અપૂર્વ આનંદ અનુભવાય છે. માટે એવો 'સેવક
 ૨ મા તું.' રાજા જયમલે એવી સેવા કરવા માંડી ત્યારે—

દીપ્તી

દશ ને વિદશ વિષે ખ્યાલિ ચાલી,
 સર્વ સંમેન ઉ સાત્વિક સુચાલી;
 સાચી સેવ સદા સ્નેહે સંભાળી,
 બૂધ ગુણે બલિ દોષની ન બાળી.

એ પણ એક પક્ષ છે કે પોતાના કાર્યનો ભાર કેવળ પ્રભુ પરજ ન મૂકી દેવો. પ્રથમ પોતાનાથી બનતું બધુંય કરવું. પ્રભુને પરિશ્રમ આપવો તે ઠીક નહિ; તેમનું પોતાનું કામ પણ પોતાનાથી બની શકે તો તેમને ન કરવા દેવાં પોતેજ કરવું; આ એક અનન્ય બક્ષિતનું મંતવ્ય છે. આ પ્રમાણે માની માન્ય હોડી ગયાં; તેમણે પોતાના કુંવરને પ્રભુ સાથેની એકામતામાંથી જગાડયો; અને તેની એક્યતા તોડાવીને તે બોધ્યાં:—

પદ—‘તેરા કુમલા’ એ રામ

હોઠો વ્હાણા જેમણ (૨)

હારે હોઠો વ્હાણા જેમણ, નમે પૂજા તણ.
અરિયદી આબો, સેના લાબો, નથી પેઠો પુરમાંહે હણ. (૨)
સૈનિક સઘળા સજ્જ થઈ ઉભા, હારે સાઈ કુંવરણ. (૨)
હો આજ જનતાજ વિચારી. સાચી અગત્ય સમણ. (૨)
તું પહોંચ્યો નો વિજય છે તુજ, સ્વાયકારી છે હરણ. (૨)
સેવ સુખે આવી પછી કરજે, રાખ સરવેની મરણ. (૨)
અહીંજ નિર્ણય કરવાનો છે કે, બે કર્તવ્યોમાંથી કયું કર્તવ્ય ચોંચ છે? કયું પ્રથમ કરવા ચોંચ છે? રાજાએ તુરતજ મનમા નિર્ણય કરી માતાને કહ્યું—

રામ કલ્યાણ ‘દેવે રી’ એ રામ

‘દેવે ન કેવલ વ્હાણી માન.’

(આ પદ ઘટું મે. ૩ છે.) હવેમા જગ તણ સંકલ પૂર્વક પ્રતિજ્ઞા કરી ચૂકવે. કે, ‘હું પૂજા કરીશ’ તે પછી તેને તેમાં વિચારે આવે તો પણ એ પ્રતિજ્ઞાથી બદલ થવું હોઈ શકે. આન્ય મનુષ્ય માને પ્રતિજ્ઞા કરી દોષ નો તે કદી ન દે. હવે તે પછી નો પ્રભુ—

ઊઠ્યો હોય તો તેના પ્રકાશને રોકવો અથવા તેને વળગવું મહાકઠિન થઈ પડે છે. પ્રભુ જો કે સર્વવ્યાપી છે, પણ તેમનું પ્રાકટ્ય ક્યાં અનુભવમાં આવે તે કંઈ પ્રભુની પોતાની મતલબની વાત નથી; એ તો તેમના અનન્ય ભક્ત થવાય, તેમને આજીવ અને કાલાવાલા કરવામાં આવે; તેમને શરણે જઈ દીનતા કરવામાં આવે અને તેમને પ્રકટ અનુભવવા માટેની જો આવડત ફેળવાય, યોગ્યતા મેળવાય, અધિકારી થવાય અને મહીથી તેમની સેવાભક્તિ સત્યને સવિધિ કરવામાં આવે તોજ એ અગમ્ય વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ શકે, સાક્ષાત્કારદ્વારા અનુભવમાં આવી શકે. હવે જુઓ, તે શત્રુ રાજા એવો વિચાર કરીને—

પદ—‘કંઈ બીન’ એ રાગ

આવ્યો ચઢી અરિ રાય, પ્રાતમાં આવ્યો ચઢી અરિ રાય;
પહોંચ્યો છે હંદ માંદા, રેક.

(ફતોથી ખળાર મળતાંજ)

રાજ્યમહેલમાં ધર્યા મંત્રીઓ, પણ અંદર ન જવાય;
શત્રુ ધસી આવે છે ધુમધી, એ તે શે રોકાય. પ્રાતમાં
સરવે ભેળા થયા ખારણે, માંદે જતાં સકુચાય;
દારપાળ કહે જવા ન દઈએ, રાજ્ય ભલે બહુ જાય. પ્રાતમાં
રીત રાયની સહુ સમજે, તોડે તે માર્યો જાય;
તેથી અંદર ધુસવા કોઈએ, ખરા દિલે નવ ચ્હાય. પ્રાતમાં
શત્રુ આવ્યો છક સમીપે, હલેલાં કર્યો ઉપાય;
માઈને જઈ વિનતિ કીધી, જાઓ આપ ઝટ માંદા. પ્રાતમાં
બધા સૈનિકો સજ થઈ ઉભા, આજ્ઞા નુપની ચ્હાય;
આપ પધારો તોપણ ત્હેની, તજવીજ કરી છે રાય! પ્રાતમાં
વાર ધઈ તો જીલમ થઈ જશે, મા સમજ્યાં મન માંદા;
ચાહીદારને પણ નવ ગાંધ્યા, ઉરે ન ર્યાં જરાય. પ્રાતમાં

એ પણ એક પક્ષ છે કે પોતાના કાર્યનો ભાર કેવળ પ્ર પરજ ન મૂકી દેવો. પ્રથમ પોતાનાથી જનનું બધુંય કરવું પ્રભુને પરિશ્રમ આપવો તે ઠીક નહિ; તેમનું પોતાનું કામ પા પોતાનાથી જની શકે તો તેમને ન કરવા દેતાં પોતેજ કરવું આ એક અનન્ય બક્ષિતનું મંતવ્ય છે. આ પ્રમાણે માની મા દોડી ગયાં; તેમણે પોતાના કુંવરને પ્રભુ સાથેની એકાગ્રતામાં જગાડયો; અને તેની એક્યતા તોડાવીને તે બોલ્યાં:—

૫૬- 'તેરા કુમત્તા' એ રામ

ઉઠો વ્હાલા જેમસણ (૨)

હારે ઉઠો વ્હાલા જેમસણ, તમે પૂજા તણ.

અરિયદી આબ્યો, સેના લાબ્યો, નથી પેઠો પુરમાંહે હણ. (૨)
સૈનિક સમજા સજજ થઈ ઉભા, હારે સારું કુંવરણ. (૨)
ઉઠ આજ જનદાસ વિચારી, સાચી અગત્ય સમણ. (૨)
તું પાડોંબ્યો તો વિજય છે તુજ, સ્હાયકારી છે હરણ. (૨)
સેવ સુખે આવી પછી કરજે, રાખ સરવેની મરણ. (૨)

અહીંજ નિર્ણય કરવાનો છે કે, બે કર્તવ્યોમાંથી કયું કર્તવ્ય મોઝ છે? કયું પ્રથમ કરવા યોગ્ય છે? રાજાને તુરંતજ મનમાં નિર્ણય કરી માતાને કહ્યું:—

રાગ કલ્યાણ 'દવે રીઝો' એ રામ

'દવે ન દિશાય વ્હાલી માત.'

(આ ૫૬ વર્ણુ મોટું છે.) હાથમાં જળ લઈ સંકલ્પ પૂર્વક પ્રતિજ્ઞા કરી ચૂક્યો કે, 'હું પૂજા કરીશ.' તે પછી તેમાં પ્રમે નેવાં વિષ્ણુ આવે તો પણ એ પ્રતિજ્ઞાથી બ્રજ થવાય! દેવ સામાન્ય મનુષ્ય પાસે પ્રતિજ્ઞા કરી દોય તો તે પક્ષ કદી ન તેડી શકાય; નો પછી આ પ્રતિજ્ઞા તો પ્રભુ-સમક્ષ પ્રભુને

માટે કરેલી, તે કેમ તોડાય ? વિધ્નો ભલે આવે, તે સહન કરીશ, પણ 'હવે ન ઉઠાય બહાલી માત.''

બીજી વાત એ છે કે પ્રભુ પધાર્યા; તેમની સમક્ષ તેમની સેવા કરવાનો આરંભ થઈ ચૂક્યો, તો હવે તો—

‘સૌથી પહેલી પ્રભુસેવા,

પછી બીજી બધીએ વાત રે. હવે ન ઉઠાય૦’

સઘળાં કર્તવ્યોમાં પૂર્વકૃત્ય કયું ? તેનો વિચાર અવશ્ય હોવો જોઈએ અને તે પ્રથમ કરવાના કર્તવ્યની તૈયારીઓ સાંગોપાંગ પૂર્ણ કરવી જોઈએ. તેમાં જેટલા ગોટા વાળો તેટલી હાનિ જરૂર થવાની; એમ આ પૂર્ણ-કર્તવ્યને જો પૂર્વકૃત્ય ગણીએ તોયે—

‘સૌથી પહેલી હરિસેવા,

પછી બીજી બધીએ વાત રે! હવે ન ઉઠાય૦’

જણી હાલના સમયે આ જો મારાં કર્તવ્યોમાંથી કયું પ્રથમ હોવું જોઈએ ? મને તો મારું મૂળ કર્તવ્ય હરિસેવનજ પ્રથમ જણાય છે. તે કરવા જતાં ગમે તે થઈ જાય, ધીના પદા રાજાઈ જાય, તોયે શું ? સીતાલના ખોળામાં શ્રીરામ-ચંદ્ર એક વેળા સૂઈ રહ્યા હતા, ત્યારે એક કાગડાએ આવી સીતાલને ચાંચો મારવા માંડી, પણ પોતાના પતિ જાગી જશે તો भारी સેવામાં જાગ પડશે, એમ માનીને સીતાલ હચારે દબાઈ નહિ; આનું નામ તે સેવા. મહાભારતમાં એક કથા છે. એક સતી સ્ત્રી પોતાના પતિની સેવામાં દાગળી હતી, ત્યારે રોડે એક સિંહ તરસી પ્રાણજી બહાર પડ્યા આંખો; આંખો જોઈને સિંહ તરસી પડ્યા દાગળી. તે સેવા એ સતી સ્ત્રીને

હું એકલો શું કરાવે? મા'ની જે ગદાચ પ્રયુક્તે રીપી છે તે તો તૈયાર થઈને જવાર ગયેલ છે. હવે તો જે કાલ ને યજ્ઞ દે. ધોલરિમાં તું મનને પરાની દે. આવ, મારી કાલે આ સેવનકાલમાં ગદાચક્ર મા.

‘હવે વરીશ નદિ વગુ વાળી, તે’ દુભવ્યા શારંગપાદિ
ચહા દામા માત થા શાળી, સ્થિર થા જોડીને હાથ રે.
ન હાથન

જયમલના જે ગદાભાવની માતા પર અસર થા
પણ સમજી જઈને નિશ્ચય કયો કે:—

સાખી

જેમલની માતાએ જાણ્યું, આવનાર અરિ આજ્ય
પાશ્વર ગુધી પહોંચ્યા ખાન્યું, ફાવનાર અરિ ફાવ્ય
પુત્ર નહિ ઉઠે નક્કી તર થનાર છે તે ધારે
રાખું પ્રભુ પર ચહા નક્કી જનાર છે તે જારે

આમ સાચા જાતોને મન કંઈ જોડ કે જય હોયજ
તેમનું ખરું પર અથવા સર્વસ્વ ને કંઈ ગણે તે એક
હોય છે. ખરેખર આ સાચ ઉપરની ગદામાં કંઈ
મળ છે. એવો ‘સેવક રે થા તું.’

આમ હરકોઈ ભવ જે સર્વેશ્વર પર વિશ્વાસ રાખે
તેમની સેવામાંજ લાગ્યો રહે છે ત્યારે જે દયાળુ પ્રભુ ન
હો જુઓ, પ્રહલાદ પર પિતાનું ખરું જન્મી રહ્યું હતું
તેણે તો કદાચ કહ્યું કે, આ સ્વર્ગમાં પણ જે બ્યાપક
શ્વર બિરાજે છે; તેણે તે સિવાય બીજું કંઈ પણ ન કે
મારું રક્ષણ કરશે અથવા કરે. એમ લખવેય મરજી

છતાં પ્રભુએ તેનું રક્ષણ કર્યું અને તે પણ એ પ્રસંગને યોગ્ય નરસિંહસ્વરૂપે કર્યું. તેજ પ્રમાણે અહીં પણ એ કૃપાળુ ઈશ્વરે પોતાના તે સેવકના સ્વરૂપેજ સેવકનું રક્ષણ કર્યું અને સેવકનું કામ પોતે જાતે કર્યું, જેથી પ્રજાપ્રત્યેની તેની કર્તવ્યપરાયણતામાં પણ ખામી ન આવી. લોકમાં પણ આપણે જોઈએ છીએ કે, જે મનુષ્ય સરકારી કામમાં રોકાય અથવા માયો જાય છે, જે કુટુંબીઓનું તથા આશ્રિતોનું પાલન સરકારજ કરે છે; તેમ પ્રભુ પણ પોતાના સેવનમાં લાગેલાનું કામ પોતેજ કરી આપે છે; પોતેજ તેના પ્રતિનિધિ બની તેનાજ વશ ને સ્વરૂપે તેના જેવીજ કૃતિ કરી બતાવે છે. નરસિંહ મહેતાનું સાદું સારવાનું કામ પ્રભુએ નરસિંહ મહેતાના સ્વરૂપથી કર્યું. આવાં દર્શાવો ઘણાંય છે. જેમ આ દેશમાં કેાઇ વૈદિક યોગુધાન માટે અન્ય ક્ષત્રિયાદિને ત્યાં ગ્રાહણ તેના પ્રતિનિધિ કરી આપે છે. અહીં પણ તેજ પોતાની પદ્ધતિ પ્રમાણે જયમલનું કામ કરવાને પ્રભુ સજ્જ થયા. બકતે જો પૂછું સ પોતા પર મૂક્યો તો તેનું પૂછું કામ કર્યું; જેમકે—

વસંતતિલકા વૃત્ત

માતા ન બહાર નીકળી પણ તેજ વેળા;
સૈનિક બહાર સમજ્યા વળી સઘ વેળા.
દીકું વૃપાલ તતકાલજ બહાર આવ્યા,
તેવો સવારી નિમિત્તે હવ દાર લાવ્યા.

૫૬-“એસી ચગર નાર” એ રાગ
યયા હરિ-સ્વાર, જેમલને આકાર,
યાંથી સમજે એ નર કે નાર;

હું એકલો થું કરવાનો છું? જે સહાય પ્રભુએ દીધી
તે તો તૈયાર થઈને બહાર ગયેલ છે. હવે તો જે શાવ
થવા દે. શ્રીહરિમાં તું મનને પરોવી દે. આવ, મારી સાથે
આ સેવનકાર્યમાં સહાયક થા.

‘હવે વહીશ નહિ વધુ વાણી, તે’ હુલવ્યા શારંગપાદિ
થઈ ક્ષમા માત થા શાણી, સ્થિર થા ભોડીને હાથ રૂ
ન ઊભા

જયમલના એ શ્રદ્ધાભાવની માતા પર અસર થઈ તે
પણ સમજી જઈને નિશ્ચય કર્યો કે:—

સાખી

જેમલની માતાએ જાણ્યું, આવનાર અરિ આવ્યા;
પાપર નથી પહોંચ્યા માન્યું, ફાવનાર અરિ ફાવ્યા;
પુત્ર નહિ ઉઠે નહકી તવ થનાર છે તે થારી;
રાખું પ્રભુ પર બંધા નહકી જનાર છે તે ભારી.

આમ સાચા ભક્તોને મન કંઈ ખોટ કે ભય હોયજ નહિ.
તેમણે મરું થર અથવા સર્વસ્વ જે કંઈ ગણ્યો તે એક પ્રજા
હોય છે. ખરેખર આ સત્ય ઉપરની શ્રદ્ધામાં કંઈ ભૂલ
મળ છે. એવો ‘સેવક રે થા તું.’

આમ હરદોષ ભૂવ એ મલેશ્વર પર વિશ્વાસ રાખે છે અને
તેમની નેત્રમાંજ લાગ્યો રહે છે ત્યારે એ દયાળુ પ્રભુ થું? જે
છે? જુઓ, પ્રદગાર પર પિતાનું ખડું ગૂઝૂમી રહ્યું હતું જ
તેણે તે કથાજ કરું કે, આ સ્તંભમાં પણ એ વ્યાપક પરમે
શક્તિ છે, તેણે તે ત્રિવાય બીજું કંઈ પણ ન કર્યું; તે
રક્ત કર્યું અથવા કશું એમ ભવલેશ મંત્રામાં નથી

ત્રિણ વાર આગ્યા નપ જાણી થયા રાહ, થય
 ઝડ રાહ રાત્ર, વગી રાહ વત્ર,
 થયા સ્વાર જુને સૈનિક સમસ્ત,
 જય જનિ દરખીત જની વધા જન ગાહ, થયા
 જોઈ નહીં વાદ, ઝડ લીધી વાદ,
 મારી મુકયો દય છાતીકાદ;
 સર્વે ઉગ્યા કરતા મર્યા લાહ,
 પહોંચ્યા પલકમાંદ્ય, જ્યાં છે રાત્રુરાય,
 આવે સ્વાર કોઈ સમજ્યા એ ત્યાંદ;
 ત્યાં તો રાત્ર ઉઠાવી જતાવી મઝા ઝાઝી.

થયા

થયા

અભુન, ગાંધર્વઅગ્નિ-પ્રયોગથી પોતાના નેટલા શત્રુને
 હતા તેટલાં સ્વરૂપો નો કરી શક્યા હતા તો ખુદ સર્વે
 અનેક રૂપો કરી શકે એમાં કંઈ મોટી વાત નથી. ગોપી
 વચ્ચે એકજ કાન અનેક જાન્યા હતા; નારદજીએ દ્વારાજ
 દરેક રાણીઓનાં ઘરમાં શ્રીકૃષ્ણને જોયા હતા; યોગીઓ ધા
 ઘરમાં તે પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર કરી શકે છે, તેમ શત્રુસૈન્ય
 પ્રત્યેક સૈનિકે પોતાની સામે સુદ કરતા પ્રભુને જોયા; જ્ઞે
 કે સર્વ કોઈ એકી વખતે તાવથી પટકાઈ પડ્યા હોય તે
 આખાય સૈન્યમાં એકજ જૂમ સંભળાઈ રહી:—

કાલીંગડો

મારે સવાર માર રે, કરે સહુ પુકાર મારે સવાર માર રે;
 જન જન જુદો જુદો રૂપે રૂપે ખરેજ ભયકાર રે. મારે
 ધાયલ ધાય પડે રિર રાત્ર, વાગે ન એને તો લગાર રે. મારે
 સહુ રોચે આ ભેદજ રો છે! તમામ ખાય છે હાર રે. મારે
 સર્વે નામ પડ્યા ભાંગ, થઈ ગયા તારમતાર રે. મારે
 મુદ જુપે ધાયલ થઈ જખડયો, ત્યાંએ અવરના શા ભાર રે. મારે
 નિક સીમ છાડી ગયા કોડી, નામ સમસ્ત સરદાર રે. મારે

વસંતતિલકા વૃત્ત

॥ વળ્યા મુખદ સ્વાર ત્વરા કરીને,
 ॥ જથી અરિ મહીજ ખરા કરીને;
 હામા મળ્યા રવજનને હસીને વધા એ,
 રી ગયા જ મુજથી અરિ તો બધાએ.

ઉપેન્દ્રવજ્રા છંદ

જનો જુવો તો નૃપતિ જ લાગે,
 વળ્યા શું પાછા શું ગયા જ આગે ?
 સ્વદ્વાર આવી કિતરી ગયાને,
 વિદાય કીધો હયને સ્વસ્થાને.

ગીતિ

જય જય જન બોલ્યા, નોખત વાળું રહ્યાં ઘણું વાગી;
 ઉઠ્યા સેવાથી, આવ્યા બહાર પ્રભુને પદ લાગી.

આમ ખસે સ્વામી-સેવક પોતપોતાનું કાર્ય કરી રહ્યા.
 નું કાર્ય પૂરું થયું; પણ તેમાં કેવળ એક સ્વામીજ સર્વ
 જાણે છે, સેવક તો હજી સુધી અભણજ છે. તેણે
 ॥ના સ્વામી ખર પોતાના કર્તવ્યનો કોઈ જાતનો બોલો
 વા વિચાર પણ કયો નથી, અને તેવો વિચાર કરવા તે
 ળી પણ નથી. તે તો પ્રભુસેવાને પોતાનું પ્રથમ કર્તવ્ય
 મજ એટલાજ ઉત્સાહથી કર્તવ્યપરાયણ રહ્યા હતા; તેમને
 વેક પણ પૂરો હતો. શ્રીપરમેશ્વરની સેવાને જો રીતે ખરા-
 ર પૂર્ણ કર્યો પછીજ તે મહેલની બહાર આવ્યા અને બોલ્યા
 હવે હું જનસેવા કરવા તૈયાર છું:—

ખમાચ

વધા જેમલ ઝંઘર હય લાવો, હય લાવો સેના ચડાવો. ૧૦

પહોંચ્યા આપ પડ્યો નૃપાલ ત્યાં ધાયલ દુઃખી બિચારો;
શરણ થયો મહાત્મ્ય અભય કે વધો સઘ સ્વ વિચારો.

ત્યારે ખરા નરસિંહ મહેતાને મુકાબલામાં જોયા ત્યારે
મહેતી સમજી હતી કે 'હીરો હાયથી ગયો.' ખરેખર દિવ્ય તે
દિવ્યજ. અહીં પછી પોતાના ભક્તનો શત્રુ રાજા પોતાના ભક્તને
સદાય વશ થઈ રહે, તે માટે ખાસ તેના પર પોતાનો પ્રભાવ
પાડ્યો હતો, તેથી તે તો તેને જખીજ રહ્યો હતો. તે બાલ્યો:—

રાગ સૌરઠ

સ્વાર એ કોણ હતો જેમલને પૂછ ધાયલ; સ્વાર એ,
છતાં અનોખી છખી અલોચ્છિક, અચ્છ ધુવ થયો હતો;
સૌને સાથે હાયર કરીને સઘ રહ્યો શું જતો! જેમલને
મને મારવા આગે તોપણ શું મીઠા દીસતો;
તન સાથે મન ધાયલ હીલું કાણે નથી ખમતો. જેમલને
સમજ્યા રાયવદા એ નૃપથી, પુરો મળ્યો લાં પતો;
પતિ મહારો આગે મુજ સારે, હું તો રહ્યો સેવતો. જે
આપ મન્ય જે દર્શન પામ્યા, રહ્યો હું તો બકતો;
પદ પદે ઉ દિવ્ય પરસ્પર, પ્રમ વાયો વધતો. જેમલને

સાખી

બા બન્ને સાથે નગરમાં પડ્યા ઘરો પ્રસિદ્ધ;
૧ વાણાં દય ને સામનતાં બૃષ જગ્યાવા નિદ;
ગજમુર્તિના સેવનનું કામ થઈ પડ્યું બાને;
૩ નિરખી દરખી મુજ આરા કુખી અભ્યારે.
(હવે કહાનું શું કહેવું!)

હવેન્દ્રવજ્ર છંદ

હા સા દીપા સદારી. સ્વામીને સર્વ દીપા અપારી.

સુરે નીચે નાચ નહીં પારી, નવે રમજો અંગડી ત્યાં વપારી.
 અને એમજ હોયું ભેળ્લો, 'ગમા જેહે ગમા રેવે' - જેડું
 પોતાના શરીર માટે તેવુંજ પોતાના હૃદય માટે જેડું
 ભેળ્લો. ગાથો પ્રેમ તો એમજ દર્શાવાય. જે વસ્તુ પોતાને
 અતીવ પ્રિય હોય તે પોતાના આરાધ્ય દેવને પ્રથમ નિવેદન
 જો પણ કરતોય છે; અને એમી વિશેષ તેમના માટે આપણે
 શું કરી શકીએ તેમ છીએ? માત્ર એ સમર્પણ સત્ય સ્તિ-
 પૂર્વક હોયું ભેળ્લો. કેમકે પ્રભુ પોતે કહે છે - 'તદ્દં મયુઃ
 પદ્મતમમામિ' । તે સ્તિપૂર્વક અર્પણ કરેલું હું સ્વીકારું છું.
 તેજ પ્રમાણે અહીં બન્યું; અને તેમી વિશેષ દેહ યજ્ઞ કે
 પ્રભુ પોતેજ ઘરમાં સાક્ષાત્ ગિરાજે છે અને તે પણ મન
 સેવાનો સ્વીકાર કરવાનેજ. —

પદ - 'બન ગયો બેઠ' એ રાગ

‘શયનમહ કીધું, જૂપાણે છેલ્લે માળેરે.’
 રાતે સુંદર રીતજ લહેરો જહાં બરાબર ચાલે;
 જેનાથી ઉંચું ન કશુંએ ત્યાંજ પોડવું ઘટ જગપાણે ।
 નવો બંગલો બન્યો અનુપમ ફેરતી કીધી ચાલે;
 ઉપર ધાણું અંદર આરસ ખસ પડવાને પાતેજ પખાણે રે
 છતને ફેરતી માતી બાહર શું વાણથી હાલે !
 ફેરશગડીચાજરના સ્થળા આસનસુલા ચોકીયો વચગાળેરે
 મુંદર હપરપસંગ કનકનો જડયા હીરા મણી લાલે;
 ધન બિહાર મુંદલકીયાને અગર લગાવે, લલકે બધે માળે
 નિયે તવીન કુસુમના હારો બાંધે છે સંભાળે;
 મેવા મીઠાં બોમ વિવિધવિધ નિત્યનવા ધર્યા વિનાન ચાલેરે
 અંદર પાકાટ પ્રિયગમને છાનાં રાતે વહાલે;
 તે પખાની દોરી મદી ધળી નિશા હલાવતા ગાળે રે. રાગ

શ્રી લુકારામ્ ને શિષ્યાજીનું આશ્વાસન

[પચાદશીમાહાત્મ્ય-વિષય]

પૂર્વરંગ

૫૬- મોરી કર પકરન ગધ ' એ રાગ

કરો હરિમત દીરતન દિન વળશે.	ટેક.
મળ દળશે, શુચિ સાવ નીકળશે;	
દળશે સુદૃતિ અત્ર અતે હરિ મળશે.	કરો ૭

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ગીતામાં કહે છે:—

પ્રકૃતિં પુરુષં ચૈવ વિદ્વચનાદી ઉભાવપિ ।

વિકારાંશ્ચ ગુણાંશ્ચૈવ વિદ્ધિ પ્રકૃતિસંભવાન્ ॥

‘પ્રકૃતિ ને પુરુષ આ બન્ને વસ્તુ અનાદિ કાળથી છે; ઉપદ્રમાં
 ૧૮ની જે જે વસ્તુ રહે છે, જેને માટે એ પ્રયત્ન થઈ શકતો
 ॥ કે, એ જે વસ્તુ ચેમાંથી ઉત્પત્ત થઈ છે ? તેજ એ જે વસ્તુ
 નાદિ હોઈને મૂળ વસ્તુ છે.’ આ જે વસ્તુ ‘તિલવૈલ્લખ’—તલ
 ને તેલની પેઠે ‘જાલજલિષ્ણ’—અગ્નિ તથા લાકડાંની પેઠે પર-
 ચર વિલસણ ને વિરુદ્ધ ધર્મવાળાં તથા ચરસ્પરબિત્ત શુદ્ધવાળાં
 ઉતાં બન્ને સાથે ને સાથે રહે છે; તેમાં જે ‘પુરુષ’ વસ્તુ છે

તે જો કે 'પ્રકૃતિ' તત્ત્વ કરતાં વિશેષ પ્રબળ ને તેના પર સર્વ-ધારી છે છતાં એ પ્રકૃતિતત્ત્વથી પુરુષતત્ત્વ ઢંકાઈ જાય છે, તેનાથી તે બંધાય રહે છે, તેમાંજ સપડાઈ રહે છે; આમ થવામાં ભૂલ તેની પોતાનીજ છે. કંથાને બાવો વળગ્યો છે તેથી કંથાવટે તે ઢંકાઈ જાય છે, કંથા પોતે તેને વળગતી નથી આવતી. પુરુષ, પ્રકૃતિનો સંગ કરવા તત્પર બને છે, તેથી પ્રકૃતિ તેને બાંધે છે. આ સંગધે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે કહેવાનું મન થઈ જાય છે કે:—

ખમાય- 'સજ્જન મુખડા બનજાગ રે' એ રામ

પ્રભુજી મહેને ક્યાં પડકર્યો છે રે; અસ્થિ માંસ મળ મૂત્ર મેદ મહી, શિશુ અટકર્યો છે રે. પ્રભુ પડકર્યો ઠીક દુખ એ અધિક, વ્હાલું લાગે તે ધિરે ધિરે ઉલટી રહે બીક રખે છાકં મોહ એ ટકર્યો છે રે. પ્રભુ

કોઈ મરણજનક માંદગીમાં મને જાય રહે છે કે, હવે આધી જો હું મરી જઈશ તો આ સ્થૂલ શરીર મારે તજવું પડે, પણ વિચાર નથી આવતો કે આ શરીરને વળગી રહીને તો હેરાન થઈ રહ્યો છું, એમાં મુખ શું છે ?

નનનલા તાપ, મનમાં સંતાપ જનના પ્રલાપ, દુખ રે અમાર વળી પાપ કર્યું જાડું અમાપ ઉર એ ખરડો છે રે. પ્રભુ નથી એક ઠામ નથી એક ગામ, નથી એક વિવધ વિર વિમલ આમ ને આમ દુબોગી સુવ ક્યાં ક્યાં ભટકર્યો છે રે. પ્રભુ

મન વન એવી છે કે પ્રકૃતિ નથા પુરુષનો જે સંગ છે; 'ક્યોડા' રહે છે, ક્યોડાના સંગમાં કદી આનંદનો અનુભવ નથી. પુરુષ નિત્ય છે અને તેને પ્રતિજ્ઞા નવિન અનુભવ છે. ત્યારે પ્રકૃતિ અનિત્ય છે અને પ્રતિજ્ઞા ફરજી રહે છે.

। છે-દાણે દાણે બગડયે જવાનોજ તેનો સ્વભાવ છે. એટલે અનુભવમાં પુરુષ-આત્માને કદીયે યુષ્મ તો નથીજ આવતું, પણ ઊલટું પરિશ્રમથી મેળવેલામાંયે તેને જાળવવા જતાં ખજ અનુભવવાનું રહે છે. આ વાત શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તામાં સૂચવે છે-‘અનિત્યમસુખં લોકમિમં પ્રાપ્ય મજસ્ય મ્-આ અનિત્ય અને દુઃખમય લોકમાં આવીને તું માફ જન કરી લે.’ આ વચન પ્રમાણે ભજન કરવા લાગીએ તોયે વળવાનું છે ? કારણકે—

ભજીએ ધડી ભૂલી જઇએ આખો દિન એવી રીતિ છ અધાપિ.

અને તે કીક પણ ન કહેવાય ? કે—

ભજવા એમાં કે મનમાંહે અનેક તકે ઉઠે,
તમને ભૂલી જઇએ દુરતજ જઇએ એની પૂઠે.

આપું ભજન શું કામનું ? તેથી ફળ પણ શું મળે ? ફળ તો ત્યારેજ મળે કે, દૃઢ સંકલ્પ અને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક ભજન થાય, તેમજ વ્રતપૂર્વક ને સવિધિ જ્યારે ‘કરો હરિમત કીર્તન (ત્યારે) દિન વળશે.’ કેવો દિન વળશે ?

અધ દળશે શુચિલાવ નીકળશે,
ફળશે સુદૃઢિ અલ્પ અંતે હરિ મળશે.

પછી શું થશે ?

મામુપેત્ય તુ કૌન્તેય પુનર્જન્મ ન વિચતે ।

‘હે કૌતેય-અર્જુન ! મને પ્રાપ્ત કર્યો પછી પુનર્જન્મ રહેતો નથી.’ આ પ્રભુવચન પ્રમાણે જન્મમરણનો ફેરો સદાને માટે દળી જશે. આ વસ્તુને સચોટ સમજાવતા ભગવાન પુનઃ કહે છે:—

મામૃષંત્ય પુનર્જન્મ દુઃસાલ્યમગ્નાયતમ્ ।

નાપ્નુવંતિ મહાત્માનઃ સંતિદિં પરમાં ગતાઃ ॥

મને પ્રાપ્ત કર્યા પછી પરમ સાંસિદ્ધિને પામેલા મહાત્માએ દુઃખના સ્થાનરૂપ અને અનિત્ય એવા પુનર્જન્મને પામતા નથી. એટલે ‘તત્સસાદાત્ પરાં શાંતિં સ્થાનં પ્રાપ્સ્યસિ શાશ્વત્-પરમેશ્વરની કૃપાથી તું પરમ શાંતિ અને શાશ્વત સ્થાન પ્રાપ્ત કરીશ.’ જેને વિધ્યુત્ પરમપદ કહેવામાં આવે ॥ અને જ્યાં પરમાનંદનો સ્વરૂપ-પાપદો નિત્ય અનુભવ કરી રહ્યા છે, જે અનેક શ્રુતિઓ કહે છે; આ પરમપદ આપણને પણ એ જ કેમ ન મળી શકે ? એ પરમધામ જો પ્રાપ્ત થાય તો જાતે માટે અનિષ્ટ ટળે ને પરમ ઇષ્ટ મળે, પણ તેની પ્રાપ્તિ માટે જે યોગ્ય ઉપાય તો કરવો જ નોઈએ, ને સુમુક્ધ થઈ શીઘ્રિને જ ગીજ રહેવું નોઈએ, માટે—

‘કરો હરિમત કીર્તન દિન વળશે.’

જો હરિમત તો જીવનપર્યંત પ્રતિદિન કર્યા કરો તોમે જોઈ છે, પણ કેવળ અજમાયશ તરીકે માત્ર પખવાડિયામાં જોઈ દિવસનું કરવાની તો આપણે આપણી ફરજ સમજી નોઈએ. આ પ્રત્યેક પખવાડિયે કરવાનું હરિમત તે ‘જોકાદશી’ કહેવાય છે. આ જોકાદશી એટલે માત્ર તે દિવસે લાંબાનું કરાઈ એટલું જ સમજવાનું નથી; પણ તે એક મહામત છે જેમ સમજી તે દિવસે ઉપવાસ સાથે હરિકીર્તન કરવું જ નોઈએ, અને જે રીતે જો પ્રત્યેક જોકાદશીનું મત જરાજર ધ્વજાથી કરવામાં આવે તો જરૂર તેટલાથી પણ સંપૂર્ણ કામ થઈ જવાની યોજના આપી શકાય છે, તે શું ? તો ‘મળ ટળશે’ અને જોમ મરે થયો એટલે પછી ‘શુચિભાવ નીકળશે’—અર્થાત ‘હા’

જાણશે' ને ચોથે પગથિયે 'અનુ અંતે હરિ મળશે.'

ખરેખર, એ ચોક્કસ સમજવાનું છે કે, 'મળ'જ આપણા માર્ગમાં મોટા વિઘ્નરૂપે પડ્યો છે અને તેથીજ આપણે એકંદમ આગળ વધી શકતા નથી; એટલે એમજ સમજો કે આપણાજ અપરાધથી આપણને આ સંસારરૂપી કેદ મળી છે, કેવળ મળને લીધેજ આપણે સ્વયંપ્રકાશ દંકાર્થ રહ્યો છે; મારે એ મળના થરને ઉખેડી નાખવાનો ઉપાય જો નહિ કરવામાં આવે તો નિશ્ચય છે કે ઉપરાઉપરી જામેલા તેના થરો આપણને વધુ ને વધુ દુઃખદાયી થયા કરવાના. આપણે જાણ સ્વચ્છતા જાળવવાને જાણ મળથી દૂર રહીએ તોપણ અંદરનો મેલ જે જામતો જાય છે તે, ગમે તેટલી જાળવણી રાખો તોયે જહાર નીકળી આવીને ગંદવાડ કરી મૂકશે. જેમ જાણ મળ દૂર કરવાને આપણે નહાવું- ધોવું વગેરે સફાઈ જરૂરી છે તેજ પ્રમાણે અંદરનો મળ દૂર કરવાને દર પંદર દિવસે એક ઉપવાસની અવસ્ય જરૂર રહે છે. આપણે દરરોજ જે કંઈ ખાઈએ છીએ તેમાંથી થોડા થોડા મળ અંદર રહેતોજ રહે છે. તે થોડો થોડો સંગ્રહ પામતો જઈને ધીમે ધીમે રોગનું કારણ બને છે; મારે આરોગ્યની દૃષ્ટિએ પણ એકાદશીમત ચોળાયું હોઈ અભ્યંતર શુદ્ધિદ્વારા પ્રભુપ્રાપ્તિમાં પણ સાધન બને છે. મારેજ 'કરો હરિમત.' તે દિવસે બની શકે તો કંઈ પણ ખાવું નહિ કે પીવું નહિ; જો એમનજ રહી શકાય તો માત્ર દૂધ કે ફળનોજ આહાર લુધા શાંત યાય તેટલોજ અદ્ય પ્રમાણમાં લેવો, પણ એકંદર અંદરનો મળ તો તે દિવસે બળવોજ જોઈએ; જેથી મન તે દિવસે જોઈું તોફાન કર્યો ને શાંત રહેયો. જો મનની શાંતિ રહેયો તો ચરીર પણ તે દિવસે ઉન્માદ નહિ કરે; અત્તનો નયો તે દિવસે મનને નહિ ચડે એટલે મનુષ્યજીવનનું મુખ્ય કર્તવ્ય જાળવ તથા મત તે

દિવસે વિશેષ સારું થશે. આવા હેતુથીજ કરાવવામાં
 છે- 'કરો હરિમત કીર્તન તેથી દિન વળશે,' 'અથ ટપ
 'શુચિભાવ નીકળશે' ને તેથી 'કળશે સુકૃતિ' અને
 'અંતે હરિ મળશે.' દરરોજની પંડે કામ કરવામાં મન તો
 રહે છે; કેમકે તેને પુરાણી ટેવ છે; માટે જોકાકા
 પવિત્ર દિવસે જો મત કરીએ તો તે દિવસે મન શાંત
 છે. 'હરિમત' એટલે પ્રભુને ગમતી રીતસાત; સાધુ-સં
 સં-ચાસી જેવાજ આપણે તે દિવસે રહીએ; લેશ માત્ર પણ
 ક્રોધ, લોભ ન કરીએ; તે કરવાનો પ્રસંગજ ન આવે માટે
 દિવસે ઘરમાં સાંસારિક વ્યવહાર તથા લોજન વગેરે બધા
 વામાં આવે છે; એટલે તે દિવસે પ્રવૃત્તિ ઓછી થતાં નિવૃત્તિ
 સમય પણ પુષ્કળ મળે છે જેથી કામકોલાહિ થવાના પ્રસંગ
 ઓછા આવે અને સ્થળે સ્થળે કથાકીર્તન, ઉત્સવ, મંદિરોમાં
 વગેરે તે દિવસે વધુ હોવાથી તેનો લાભ પણ મેળવી શકાય
 માટે 'કરો હરિમત કીર્તન.' આપણાં ધાર્મિકોમાં મતને ઉપર
 કહેવામાં આવે છે ને 'ઉપવાસ'ની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કહે છે-

નિવૃત્ત્ય પાપમાર્ગેભ્યો યસ્તુ વાસો ગુણૈઃ સહ ।
 ઉપવાસઃ સ વિજ્ઞેયઃ સર્વમોગવિવર્જિતઃ ॥

'પાપના માર્ગોથી પાછા ફરીને જે દિવસે ગુણોની સા
 વસવાનું હોય છે અને સર્વ આનંદાન વિષયભોગ વગેરે
 ભાગ હોય છે તેને 'ઉપવાસ' કહેવામાં આવે છે.' આનંદ
 વાસનું રહસ્ય સમજી 'કરો હરિમતકીર્તન દિન વળશે.' જે
 ચોક્કસ છે કે મતો નહિ કરવાથી હાનિ છે અને કરવાથી હાનિ
 છે. નહિ કરવાથી હાનિ શી ? તો મન ઉપર સંસારના મેક પડ
 અમવાના ને તેથી ખરાબ માગે તે જ્યા કરવાનું; અને પડે

પણ જો એકજ હરિવત્ કરવામાં આવે ને તે દિવસે
જ, ચત્સેવા, દીર્ઘ નવગેરે શુભ દૃષ્ટ્યોમાંજ ચિત્તને લગાડી
તાં આવે તો તેની અસર ચોદ દિવસ સુધી રહે છે; અને
તેની સ્વસ્થતા આથે પારલોકિક કલ્યાણ પણ સધાય છે, એ
જે લાભ છે. જેનો પણ કહે છે— ‘દીવાળી દળાવે ને દોળી
વે, બહાં બિચારાં પર્યુપણ તે ધર્મ કરાવે.’ તેઓ તો પખ-
યામાં પાંચ વ્રતો કરે છે; અને તે પણ દેવજ નિરાહાર સાથે.
જ મુસલમાનો આખોય રમબન રોલ, પાંચવાર નિમાજ ને
દીર્ઘ કરે છે. અગ્રેજો પણ દર અઠવાડિયે કામ બંધ રાખી
ધૈના માટે ખાસ દેવજમાં લાય છે ને તે દિવસને ‘હોલી ડે’—
વેત્ર દિવસ કહે છે. આમ ઉપવાસ—વ્રતની માન્યતા સર્વ-
ન્ય છે; માટેજ ‘કરો હરિવત્ દીર્ઘ.’ વળી બાહ્ય—આક્યંતર
જ દર કરવા માટે એવું એવું આપણે કરવુંજ જોઈએ, તે
ટે જુઓ:—

છાપરથો

દાનજ કરતાં ઘડી, સ્વચ્છ મુખ રે’ દિન આખો;
ઓપધ ખાતાં ઘડી, દિવસભર રૂંધ તો આખો;
માથું ધોય, કે હોર કરાવે આઠે કદાડે;
વસ્ત્રો ભરવે સફળ, જીવનનો કચરો કદાડે;
પખવાટે વ્રત ને અવપ્રધી તન મન નિર્મળ થાય છે;
ખુદ કરે ભજન તો પુણ્ય એ પદ્મગણ પમાય છે.

દેટલાક પોતાને સુધરેલા માનનારાઓ આ સંબંધે આમ
કે છે—‘એમ પખવાડિયે અનિયારગુના દિવસેજ લંઘન ગા
ટે કરવું ? ગમે તે દિવસે શરીર સ્વચ્છ રાખવાને લંઘન થય
કે છે.’ આનો યોગ્ય ઉત્તર આ પ્રમાણે છે:—

અધિકારી સહુ કાળ બાંધીને કામ કરે છે;
 એકત સાધે કાળ, ખેતી તેથી મુધરે છે;
 દિવસે કરતા દીપ, નકામા સઘ જળાતા;
 ટાંકે આઠ્યા વિના, જનો તનથી પીડાતા;
 કાળજ માગી લે કામને, મત-કીર્તન કરવાં તથા;
 એકાદરીને ખોવી નહિ, તેથી મુસે સર્વથા.

જેમ શરીરની અંદરના મેલને નહિ બાળી નાખવાથી
 થાય છે તેજ પ્રમાણે મનના મેલને નહિ બાળવાથી સંઘ-
 રાગ વધેજ બાંધ છે. શાસ્ત્રોમાં આપણા શરીરના તથા
 અધિષ્ઠાયક દેવો માનવામાં આવ્યા છે. આ શરીરને ઇશ્વર જ
 છે; તેમાં શક્તિ, ઇન્દ્રિયો વગેરે પણ તેમના તરફથીજ પ્રાપ્ત
 છે અને તે આયુષકાળસુધી રહે છે. તેમાં વધઘટ પણ થાય
 છે; ને આયુષ પૂર્ણ થતાં સદાને માટે તે આઠ્યાં બાંધ છે. જો
 કે જુદાં જુદાં ખાતાનાં સિપાઇઓ આપણી રક્ષામાં ન રહ્યા હો
 તેમ જુદા જુદા દેવો તરફથી જો ઇન્દ્રિયો વગેરેની સહાય થ
 પરમેશ્વર મનુષ્યને અપાવે છે. મરણ પામતો મનુષ્ય કોને કંઈ
 જતો બંધ થાય છે ત્યારે લોકો કહે છે કે, 'કાનના દેવ કો
 ગયા.' આ વાત ખરી છે. તે તે ઇન્દ્રિયોના દેવો હોય એવાં તે
 શક્તિની પ્રેરણા મૂક્યા કરે છે. જો દેવોનાં જુદાં જુદાં નામો
 શાસ્ત્રોમાં કહ્યાં છે. આપણા માટે આ રીતે તેઓ કામ કરતા
 છે. આ સંબંધે આવી કથા છે:—

પ્રથમ ઇન્દ્રિયોના અધિષ્ઠાયક થવાને દેવોને બ્યારે ઇશ્વર
 હરમાન થયું ત્યારે તેઓએ પ્રજાને પ્રાર્થના કરી કે, મનુષ્ય
 પાપકર્મ કરવા તૈયાર થશે ત્યારે અમે તેઓને ઇન્દ્રિયોના
 પ્રેરણા નહિ આપીએ; તે દ્વારા અમે પણ પાપના ભાગીદાર થઈ

એ ને ? પ્રભુએ કહ્યું કે, તે માટે વધારે જવાબદારી તો મનુષ્યો-
નીજ રહેશે; પણ તમને પ્રસન્ન કરવા માટે તેઓના પર હું એક
કરજ નાખું છું. તેઓએ દર પખવાડિયે એક દિવસ કોઈપણ
કામ કરવું નહિ, પણ તે દિવસે હરિવ્રત કરી અને તેટલાં સત્ક-
મોજ કરવાં. આમ તેઓના પર આ કરજ નાખવામાં આવેલી છે
છતાં તેઓ તે પ્રમાણે જ નહિ કરે તો તમારા ઋણી બનશે. માટે
પ્રત્યેક મનુષ્યે એકાદશીના દિવસે હરિવ્રત કરી દેવોના ઋણમાંથી
મુક્ત થઈ પાપથી મુક્ત થવું જ જોઈએ. કહ્યું છે કે:—

एकादशेन्द्रियैः पापं यत्कृतं सर्वमानवैः ।

एकादश्युपवासेन तत्सर्वं विलपं व्रजेत् ॥

‘અગિયાર ઇન્દ્રિયોથી મનુષ્યોએ જે પાપ કરેલું હોય છે તે
સર્વ અગિયારમીના ઉપવાસથી નાશ પામે છે.’ આ નાશ પામતું
પાપ તે અજાણતાં કરેલું હોય તેજ સમજવાતું છે. જાણી
જોઈને પાપ કર્યું હોય તે આમ કેવળ એક અગિયારમી કરવાથી
નાશ પામતું નથી, તેને માટે તો પ્રાયશ્ચિત્તો કરવાં જ પડે છે.
અનિયમ પ્રમાણે ગળાં મુઘી ખાઈને હોજરી ભરપૂર કરી મૂકી
હોય ને તેથી જે અજાણ થાય તેને માટે તો હવા લીધેજ છુટકો.
માત્ર જે સામાન્ય નિયમ છે તે પણ જો ન કરે તો દેવોના કર
ઉપરાઉપરી વધતા બાધ છે અને પરિણામે આંખે, કાને, હાથે,
પગે ને નાકે વહેલો અડચણ આવે છે; તે ન થાય અને દેવોના
કર ન થઈ માટે ધાર્મિક દૃષ્ટિએ આ એકાદશી ત્રદની ગોઠવણ
પરવામાં આવી છે. બૃહદ્વેદસહિતામાં હરનીનારાયણના સંવા-
દની અંતર્ગત પ્રજ્ઞા તથા ઉદ્ધનો સંવાદ આવે છે; ત્યાં આ વાત
૧૫૨ રીતે જતાવી છે:—

इन्द्रियाणां च देवानां पातकानां प्रहान्तये ।

શરીરાકારમૂતાનાં શુદ્ધયે નિર્મિતા મયા ॥

‘ઇન્દ્રિયોનાં પાપોની શાંતિ માટે, દેવોને પણ શાંતિ માટે અને શરીરના આકારરૂપે થયેલાં પાંચ મહામૂતોમાં જળવાય તે માટે મેં એકાદશી મતનું નિર્માણ કર્યું છે.’ કરતાં પણ વધુ સ્પષ્ટ બીજે સ્થળે કહેવામાં આવેલ છે કે:-

મો દેવાઃ કરણસ્થા હિ, મા શિષ્યંતુ મનાગપિ ।

મયદ્મિઃ સાધ્યતાં દેહો સાધિતેકાદશી મયા ॥

કરિષ્યન્તિ જનાઃ સર્વે પશ્યોરુમયોરપિ ।

તેન ચઃ સ્વર્ગતિસ્તસ્ય દેહસ્થાનાં મયિષ્યતિ ॥

‘હે દેવો! ઇન્દ્રિયોમાં રહીને તમે લગાર પણ ખેદ ન કરો. મેં એકાદશી-મતવિધાન કરાવેલું છે; તેને દરેક હોઠો ખતે પાડ્યામાં કરશે, જેથી તમારું તેઓના દેહમાં રહીને પણ સ્વર્ગમન સિદ્ધ થશે.’ આમ ઇન્દ્રિયોના દેવોને ઉદ્દેશી ભગવાને કહ્યું છે. ગીતાણમાં ઇશ્વારારૂપે જણાવ્યું છે કે:-

દેવાન્ ભાવયતાઽનેન તે દેવા ભાવયન્તુ ચઃ ।

પરસ્પરં ભાવયન્તઃ શ્રેયઃ પરમવાપ્સ્યથ ॥

‘આ તમારા કર્તવ્યથી તમે દેવોની સંભાળ રાખો ને દેવો પોતાના કર્તવ્યથી તમારી સંભાળ રાખે. આમ પરસ્પર ભીષ્મની સંભાળ રાખતા તમે પરમ કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરશો.’ વળી બીજાં આત્મસાધનો કરવા જતાં ધનાદિનો ખર્ચ થાય, શક્તિ પણ ભેદજો અને સગવડ પણ હોવી જોઈએ. આ તો તદ્દન સાહજિક, સરળ ને સોંધું સાધન છે:-

તીર્યસ્નાનેન ચા શુદ્ધિર્યા શુદ્ધિઃ પ્રાણસંયમાત્ ।

एकादश्यां तु सा शुद्धिर्भविष्यति न संशयः ॥

‘તીર્થસ્નાન કરવાથી જે શુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે અને પ્રાણા-
યામ કરવાથી જે શુદ્ધિ મળે છે તેજ શુદ્ધિ એકાદશીના
દિવસે વ્રત કરવાથી મળે છે, એમાં સંશય નથી.’ જે કે
અનેક દેવોનો તથા વ્રતોનો સ્વીકાર કરીને લોકો જુદા જુદા
તે તે દેવોનું સેવન કરે છે, ને તેથીજ તે તે ભિન્નભિન્ન વ્રતોનાં
અનેક ફળ કહેવામાં આવ્યાં છે, પરંતુ વસ્તુતઃ તે સર્વનો નિષ્કામ
કર્મ તરીકે કેવળ ઇશ્વરપ્રીત્યર્થજ ઉપયોગ જેવામાં આવે છે.
તેજ પ્રમાણે આ એકાદશી પણ હરિવ્રતજ હોઇને હરિપ્રીત્ય-
ર્થજ હોવું જોઇએ અને તે દિવસે વ્રતયુક્ત રહીને—

मंत्राभ्यासं च पूजां च ध्यानं जागरणं निशि ।
कर्तव्यं कीर्तनं वाद्यं नटनं हरिसंनिधौ ॥

‘શ્રીહરિની ભૂતિસમીપે મંત્રજાપ, પૂજા, ધ્યાન, રાત્રે જાગ-
રણ, કીર્તન, વાદ્ય તથા નૃત્ય કરવાં જોઇએ.’ આવાજ અભિ-
પ્રાયથી એકાદશીઓના દિવસે મોટાં મોટાં ક્ષેત્રોમાં, તીર્થોમાં
તથા ધામોમાં મોટા મેળાઓ ભરાય છે:—

લંકાથી હિમાલય સુધી, કલકત્તાથી કચ્છ પ્રદેશ;
પંજાબી સિંધી સોરઠિયા, દક્ષિણ માલવ આદિ દેશ.

એમ બધે ઠેકાણે મહોત્સવ ઊજવવામાં આવે છે; આમ
તે દિવસે વહીવટ એક સરખો જેવામાં આવે છે; ને શિષ્ટ મનુ-
ષ્યોનો આવો એકજ પ્રકારનો ઘોષ છે કે, ‘કરો હરિવ્રત-
કીર્તન.’ આ વાત કાંઈ આજકાલની નથી, પણ અનાદિ કાળથી
ચાલુ છે; જ્યારથી આરંભી ક્ષેત્ર, ક્ષેત્રજ તથા સર્વેશ્વર છે ત્યાર-
થીજ પ્રવર્તી રહી છે; ને તે સર્વને માટે છે. સાક્ષાત્ જગ-

દંબા પાવંતીજના મંજમાં આવી એક કથા છે કે, તેમણે
એક વખતે એકાદશીનું મન કર્યું હતું. જ્યોતિષની દૃષ્ટિએ તેના
પારણાનો સમય પવોજ આછો હતો, તેથી તે મૂંઝવણમાં
પડ્યાં કે આજે કીર્તન નો નહિ થઈ શકે તો શું કરી
આવે! આપત્તિ-પ્રસંગ આવનાં તે આપદ્ધર્મને પોતાના સ-
પતિ ભગવાન શંકરને તેમણે પૂછ્યો ત્યારે તેમણે જો ઉ-
ં આપેલ છે તે અત્યંત પ્રસિદ્ધ છે; પ્રાયઃ સર્વ શ્રદ્ધાળુ મનુષ્ય
તેને કંઠસ્થ રાખે છે જે—

રામ રામેતિ રામેતિ રમે રામે મનોરમે ।
સહસ્રનામ તત્તુલ્યં રામનામ વરાનને ॥

‘હે વરાનને! હે મનોરમે પાવંતિ! રામ રામ રામ રમે
રામનાં એક હજાર નામ સરખુંજ રામ એવું એક નામ
પણ દેવદાસી થાય છે.’ આ ઉપરથી સાર એ લેવાનો છે કે,
આ એકાદશીમત તથા કીર્તન મોટા મોટા દેવોને પણ અમી-
હોય છે અને તેઓ પણ નિત્ય કર્યા કરે છે; તો પછી આપણે
મનુષ્યોએ તો તે અવશ્ય કરવાં જોઈએ. આ એકાદશીના મન-
નિમિત્તેજ હવોસા તથા અંબરીષ વગેરે વૈભવસ્થ થયું હતું
એ પણ સર્વને સુવિદિતજ છે. મહારાજા અંબરીષે તો પોતાના
રાજ્યમાં આવે! જાહેર હંદરે પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો કે:—

अष्टवर्षाधिको मर्त्यो क्षपूर्णोज्झीतिहायनः ।
यो मुंक्ते मामके राज्ये विवास्यो विपयाद्बहिः ॥

‘જે કેાઈ મનુષ્ય આઠ વર્ષ ઉપરનો હોય ને એસી વર્ષ
મુખીનો હોય તે, મારા રાજ્યમાં એકાદશીના દિવસે જો લોજ
રશે તો તેને દેશનિકાલની સજા કરવામાં આવશે.’ વગેરે

શ્રીકૃષ્ણાવતારમાં પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ પોતે જેમના ઘેર પ્રેમથી
ધાર્યા હતા અને જે શ્રીકૃષ્ણના પણ પિતા કહેવાયા હતા તે
ગોવિંદરાયજી દર એકાદશીનું વ્રત કરતા હતા. એક દિવસે
તેમણે એકાદશીનું વ્રત કર્યું હતું, જેથી દ્વાદશીએ રાત્રીમાં
કેલા યમુનાસ્નાન કરવા પોતે ગયા હતા, ને વરુણના દૂતો
મસૂર વેળાએ તેમને ત્યાં આવેલા માની કેદ પકડી લઈ
ગયા હતા. એ કથા શ્રીમદ્ ભાગવતમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. એ ઉપ-
રથી સમજવાનું એ છે કે પરમેશ્વરનો જે પિતા કહેવાયો
અથવા જેને પરમેશ્વરે પિતા તરીકે સ્વીકાર્યા હતા તેમણે
પણ એકાદશીવ્રત તો કર્યા જ કર્યું હતું. તેથી એ આપણા
લાભનું આ ઠીક કહેવાયું છે કે, 'કરો હરિવ્રત કીર્તન દિન
વગર.' આ કલિયુગના સમયમાં પણ એવા અનેક દાખલા
આપણે જોઈએ છીએ કે કેટલાક માણસો મરી ગયા પછી
જે ચાર ઘડીએ પાછો તેમના દેહમાં જીવ આવ્યો હોય છે.
આમાં રહત્ય શું છે? તે એજ કે યમદૂતો તેઓના જીવને બૂલથી
યમલોકમાં લઈ ગયા હોય છે, પણ ત્યાં લઈ ગયા પછી તેઓના
માટે એવું જણાયું હોય છે કે, આ લોકોએ એકાદશીવ્રત
કરેલ છે, તેથી યમલોકમાં તેઓને ન લાવી શકાય; તેઓ તો
વિધ્યુલોકમાં જવાને અધિકારી છે. આ વાતની સાબિતી માટે
પુષ્કળ પ્રમાણ શાસ્ત્રોમાં મળે છે. માટે 'કરો હરિવ્રત કીર્તન.'
અક્તશિરોમણી શ્રીતુકારામની આ અનુભવ સિદ્ધ વાત છે કે:-

એકા પ્રતાંયે મહિમા ન મેઝે આચરતી જન,
ગાતી એકી હરિકીર્તન તે સમાન વિષ્ણુ શ્રી.

(અને તે ન કરે તો)

તથા દંડી યમદૂત બંધે તપાએ અંદિન,

તુકા મહણે મત એકાદશી ચૂકલીયા—

અર્થાત્ મત એટલે જેમાં વચ્ચે કોઈ પણ પ્રકારે તૂટ ન થવી જોઈએ; એટલા મતકાળમાં પણ વચ્ચે તૂટ ન થવા જેવી જોઈએ. તેટલા કાળનો તો તેની જે પ્રમાણે વિધિ કહેવામાં આવેલ હોય તે પ્રમાણે જ ઉપયોગ થવો જોઈએ. સંસારરૂપ કેદખાનામાં બંધાયેલો મનુષ્ય મતથી છુટી શકે છે અને તે દ્વારા મળ દૂર થતાં કીર્તનથી અનન્ય ભક્તિનો રસ તેના પર ચઢી શકે છે. આપણે જરૂર ભણીએ છીએ કે આપણા મન પર ઘણા વખતનો મળ ચઢી ગયો છે; તે એકદમ તો દૂર નજ થાય; માટે તેને દૂર કરવા સારું ॥ પખવાડિયે એકાદશીનો એક દિવસ તો કાઢવો જોઈએ જો વાત નક્કીજ છે કે તેથી અવનતિ તો નથીજ થવાનું જિલદું શરીર સ્વસ્થ રહીને ધ્યાનપૂર્વક કરેલા કીર્તનાર્તન અસર એક પખવાડિયા સુધી ભરી રહેશે; ને એમ કમલ વધતાં જ્ઞાન, વૈરાગ્ય ને ભક્તિ દૃઢ થશે. વળી એ પદ નિશ્ચય માનવું જોઈએ કે આપણા આ હૃલંભ મનુષ્ય-દેવ નનો ઉદ્દેશ મન-કીર્તન વગેરેજ હોવો જોઈએ; તે માટે અભ્યાસ સતત વધાર્યો જવો જોઈએ, જેથી ધીમે ધીમે કુધા તથા નિદ્રા ઉપર પણ કાબૂ લાવી શકાય છે. અરે! સરકાર પણ અમુક અવસ્થાએ ગયેલાને પેન્શન આપી દે છે તો આપણે પણ મન-કીર્તન વગેરે શુભ કર્મોદ્વારા કુધ નિદ્રા વગેરેને એ પેન્શન ન આપીએ અને ઉલટા પ્રતિબંધ વધાર્યો જોઈએ તો ધાકકસ છે કે આપણો મનુષ્ય-જન્ય વધા નરેલો દરશે, માટે જેમ બને તેમ મત-કીર્તન વગેરે વધા નરેલો વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ, જેથી 'અથ જાગશે, શુધિ જનકમંત્રી વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ, જેથી 'અથ જાગશે, શુધિ જનકમંત્રી, કમલો સદૃશિ અનુ અંતે દરિ મળશે.'

શ્રી તુકારામ અને શિવાજીનું આજ્ઞાન

તેમનાજ આ અનુભવના ઉદ્ગારો છે:—

‘કરો હરિમત કીર્તન દિન વળશે.’

હરિમત તો તે નિત્ય કરતા હતા; પણ છેક જન્મથી માર્ગીને જેવું લેઈએ તેવું તો નહિજ. એ કથા ઘણી ટાંળી છે, અહીં તો આપણે સંક્ષેપમાંજ પતાવીશું. તેઓ હરિમત ને કીર્તન કરનાર શી રીતે થયા, તે એમના યાજ્ઞોમાંજ આપણે લેઈએ.

મત કરવામાં પ્રાકૃત ભોગોનો જેમ જને તેમ સંકેત્ય કરવો લેઈએ; જેથી નવા ન વધે અને ભોગવીએ તે પણ કેવળ પ્રસાદરૂપેજ, જેથી તે દ્વારા ઉમેરણી પણ ન થાય. માત્ર જૂના જે ભોગવ્યા હોય છે તેને દૂર કરવાને પ્રયત્ન કરતા રહી ચોખ્ખ સત્કર્મોમાં સમય ગાળવો, કીર્તન વગેરે કરવું ને કરાવવું, તેથી તેના દાનથી પણ ‘મળ બળશે, શુધિભાવ બીકળશે, ફળશે સુફલિ અનુ અતે હરિ મળશે.’

શ્રી તુકારામને ભોગોનો સંકેત્ય કરવો પડ્યો ન હતો, પણ એની પ્રેરણ થઈ ગયો હતો. ખરું છે કે જે વસ્તુ હોય તેને છોડી દેવી શક્ય થાય છે પણ તેજ વસ્તુ પિતાની પ્રેરણાથી જાણ તો જાણ હતું નથી; અને એ એમ જને તો તો તેને જાણ સારું થયેલું અનુભવ લેઈએ; શરણે તેમ ચતાં તન-મન-સંવનનો વધુ શુભ કાર્યોમાં ઉપયોગ કરવાનો એ જીવસંસ્કાર આવેલો છે. જે કામ જન દેવ ને સમર્પે શરૂ કરાવી દેઈ દેઈ નથી; તેજ જનને અજ્ઞાન દેવો કેવલ જનની સત્કાર સાથે રહે છે; એ કે તુકારામ એક દેવ-

ઉપર તેવી કૃપા થતી નથી અને સર્વે તેવા વૈરાગ્ય તથા
મક્ષિતથી મુક્ત હોતા પણ નથી છતાં તેવાઓનાં કથન પર
વિશ્વાસ મૂકવો એ અયોગ્ય તો નથીજ. જેઓ કહે છે કે, આ
પાત કોણ જોઈ આવ્યું છે? કોના પર તે વિષયનો કાગળ
આવ્યો છે? તેઓને માત્ર જોજ હિત્તર આપી શકાય કે આ
કામમાં પણ આજ દેશમાં અમારા જેવા મૂર્તિપૂજક શ્રીતુકા-
રામને શ્રીહરિ પ્રત્યક્ષ મળ્યા છે ને ગુરુ થયા છે. જુઓ:—

શાહલવિકીડિત છંદ

માની વન્ય સ્વજાત નાથ જગના, જાણ્યા ગુરુજી થયા;
દીધી માથ શુદ્ધિ તિથિ દશમીએ, દવાધિદેવે ક્યા;
સંભારી શુચિમંત્રરૂપ પ્રભુનું, અર્થો દીધા તે બધા;
છાડી અન્ય ઉપાધ લક્ષ્મીવરના, ગાયા ગુણો સર્વદા.

કહાચ કોઈ કહે કે, 'અરે એ તો ગપ હશે, માત્ર માન-
સિક્ક ભ્રમણા હશે, કોઈ ગમે તે મળ્યા હશે.' નહિ, એમ ન
હતું. એ વિષેની પૂરતી પરીક્ષા થઈ હતી. તેજ કથા જુઓ:—

સાખી

એજ ક્યો ઉપદેશ દેશમાં ક્યો બહુ જને માન્ય;
પામ્યા તેથી દિન દિન વધતું તુકારામ સનમાન,
તેથી વિગ્રોને દ્વેષસહિત, આવ્યું ઉર અલિમાન,
માત્ર ભજન થાય કેમ કરી યોગ્ય યજ્ઞ કર્મ સમાન.
શ્રુતિ સ્મૃતિ ઇતિહાસ પુરાણોમાં છે લાખો શ્લોક;
છતાં ક્યો પ્રાકૃત મધો તે ભમાવવાને લોક,
માટે સત્વર ભેગા કરીને જળમાં બોળી દેવા;
નિશ્ચય પર આવ્યા સહુ એવી બોલી બોળી દેવા.

મહેતાજીને સંન્યાસીએ કીર્તન બધ કરાવી મૂડવા ખાયા

હતા, ત્યારે આમના તો અંથો લખાયા હતા, એટલે તે તે
રહેવાજ કેમ દેવાય? આથી રાજા આગળ ફરિયાદ કરી કે:-

૫૬-સોરઠ

રામેશ્વર ભટે મહા નટખટ કરી ફરિયાદ. ટેક,
રાજ્યાધિકારી પાસે જઈને માગી સહુવતી હાથ;
કરે અધર્મ અધર્મ ચલાવે છોકો બધે દિન રાત. રામેશ્વર
શુદ્ધ થઈ શુદ્ધ થઈ કહે છે, પુણ્ય છે પાદ;
આદ્ય પાસે નમન કરાવે, જાતે હોઈ કુળત. રામેશ્વર
યજ્ઞયાગ કરીને લોપી, નવા પંથ કરે ખ્યાત;
માટે એને શિક્ષા કરવી, એજ ધર્મ સાક્ષાત. રામેશ્વર

વસંતતિલકા છંદ

ચાલી તપાસ પુરના અધિકારી પાસે,
વિગ્રા વિરુદ્ધ વિર્યા અતિભારી ભાસે;
વાતો કિલોની કરી સો ખરી આખરીએ,
શિક્ષા, 'તણ હલ જુલુ' કરી આકરી એ.

૫૬- 'ન દિવ સ્યો દોષ' એ રામ

તુકાને ખેડ થયો મનમાંદિ. ટેક.
દિગ્ગજ સરસ થયા અતિ નાખુશ, એ તે રો સહેવાય. તુકાને
હાપારજવા નથી હરકત પળ, ફલબ્યા બહુ દિગ્ગજાય;
માટે તોને પ્રમત્ત કરવા જઈને પકડ્યા પાય. તુકાને

એટલી બધી આશ પર થઈ, અને એટલી બધી તેને
અપીનતા કે વર્ગોનાં માલગો ગુન: આદ્ય વર્ણોનો ગુરુ છે એ
અઃનાનુસાર તે નાખુશ થાય એજ મહા અનર્થ. આથી તેમને
પે.ન.એજ દોષ વર્યો, અને એનું નામજ સાધુતા.

છેલોજ જવાળ ચાહું છું, ત્યાં મુખી આ હું ગાઉં છું;
(તેમાંજ આગ્રહ નથી.)

નથી જે નાથ ચાહત તો, અને મળશેજ સહત તો.
વિતાડીશ કાળ હું મ્હારો, ઠર્યો મૃત કાળ મુખ ત્હારો;
નથી (જે) મુજ બોલમાં પ્રીતિ, કરું છું હાલથીજ ઇતિ.
કડાકૂટ સર્વ શીઠ કરું, ચાટી આંગળાં મું પેટ ભરું!
સંધ્યું તો કોઇ નવ ખાચે, એ સંધ્યું કોણ ચિત્ત ચાહે.
પ્રતિજ્ઞા કરું હવે એવી, કલમ કરમાંજ ના લેવી;
(તરફે છે.)

બહું શીઠ એવી હું વાણી, જે લોકો યોગ્ય ન જણાણી.
બહુ વદતો તે જન સારું, માને કોઇએ રીતે મ્હારું;
તેથી વચનો સહુ પલકું, ત્હારે સારજ સર્વ રહું.
વૃથા ન ઠરે મુજ બોલ, હવે તો ચાહું એ કોલ;
સ્હામા આવી ન કાં બોલો, મુંગા મું રહ્યા દૃઢ્ય બોલો.
(મુંડરીનાથને કહે છે.)

માગે જન ત્યાં માગો સ્હામું, લલ્યા વિષુ હું નહિ પામું;
(બહુ કહ્યું છે.)

નથી ધણીતુંજ જે ધ્યાને, દુકાનજ માંડવી શાને !
(તે બોલે છે.)

મ્હારી પરવા નથી મુજને, હું તો વળગ્યોજ છઉં તુજને;
ફક્ત તવ ખ્યાતિને સારું, કરું શ્રમ આ હું ઉચ્ચારું.
(તે સાચે)

મુણપશો ગ્રાહે ગાવિંદા, કદીએ તમારી તો નિંદા;
તમારા કામને માટે, કરું છઉં આ એ ઉચ્ચાટે.
(મારું તો બન્ધુ છે)

કરવા લાગ્યા સ્મૃતિ રદ્યા છે કાયમ હજી અલગ.

આજકાલ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ પર જોર છે અને તે પ્રમાણે જીવતાંજ છે. જુઓ—મૂર્તિપૂજક મૂર્તિને પ્રત્યક્ષ માની તેની સ્તુતિ કરે છે અને તેનું ફળ પણ પ્રત્યક્ષ મેળવે છે, જે અધર્મિ અનુભવાય છે. નીચે લગભગ મૂળનો સાર છે.

રેખતો

નડે મુજ ધામમાં જૂત, હરિ એ તો છે આશુભતઃ
(કુતર્ક રૂપી)

કળશ ભક્તિતણા ધાયો, તેમાં દાખ આવી શું ભરાયો.
જાગી રાતો રંધુ ખંતે, હેતુ ફળ આ શું છે અંતે;
(એજ વાત ક્યાં છે!)

ધર્મો નહિ હોત જો ત્યાગ, વેચાયો ન હોત ઘુજ હાથ;
ન બોલત તો કદી એવું, કરત જેવું સૂઝત તેડું.
જઈ વનમાં વસત અથવા, કરત આવા નહિ બકવા;
(કાવ્ય)

કરે કવિતા નધી લાજ, હસે ગણી છે ભગત રાજ.
(પણ તે ક્યાં કરવા કે છે!)

નિવેશ નહિ કરે ધાયો, જાણીશ કે દાસ પરવાયો;
કાફૂર ખાલી હોજુ કરે, કોઈ પ્રીતિ નહિજ ધરે.
અદા ઉપમાવની વદાણા, તમારે હાથ ગાપાળા;
નમનહિ મદારું એ બોલ્યું, ખાલી છાજાતો રીંદ છે.કું.
આવી કહેણા મુખ જાને, માનીશ હું તોજ તે વાને;
(એ પ્રતિજ્ઞા કરી.)

કગલું નમેજ તે કીકું, એકે હજી થાય છે સીકું.
(આશા છે)

છેલોજ જવાબ આહું છું; ત્યાં મુખી આ હું ગાઉં છું;
(તેમાંજ આગ્રહ નથી.)

નથી જે નાથ આહત તો, અને મળશેજ રાહત તો.
વિતાડીશ કાળ હું મ્હારો, ઠર્યો સુત કાળ મુખ ત્હારો;
નથી (જે) મુજ બોલમાં પ્રીતિ, કરું છું હાલથીજ ઇતિ.
હઠાકૂટ સર્વ રીઠ કરું, ચાટી આંગળાં મું પેદ ભરું!
રાંધું તો કોઇ નવ ખાયે, એ રાંધણું કોણ ચિત્ત આહે.
પ્રતિજ્ઞા કરું હવે એવી, કલમ કરમાંજ ના લેવી;
(તકો છે.)

જરૂં રીઠ એવી હું વાણી, જે લોકો ચોચ ન જણાણી.
બહુ વદતો તે જન સારું, માને કોઇએ રીતે મ્હારું;
તેથી વચનો સહુ પલટું, ત્હારે સારૂજ સર્વ રહે.
વૃથા ન હરે મુજ બોલ, હવે તો આહું એ કોલ;
સ્હામા આવી ન કાં બોલો, મુંગા મું રહ્યા હૃદય બોલો.
(પુંડરીનાથને કહે છે.)

માગે જન ત્યાં માગો સ્હામું, લક્યા વિષુ હું નહિ પામું;
(બહુ કહ્યું છે.)

નથી ધણીવુંજ જે ધ્યાને, દુકાનજ માંડવી શાને!
(તે બોલે છે.)

મ્હારી પરવા નથી મુજને, હું તો વળગ્યોજ છઉં તુજને;
ફક્ત તવ ખ્યાતિને સારું, કરું શ્રમ આ હું ઉચ્ચારું.
(તે સાથે)

મુણવશે મોહે જોવિંદા, કદીએ તમારી તો નિંદા;
તમારા કામને માટે, કરું છઉં આ એ ઉચ્ચારો.
(મારું તો જન્યું છે)

વહીવટની રીત મળે જુને, રહેને તુમર માનું જુને;
 ઉપાધિ સો રીધી નાખી, મતિ રંગમાંજ છે રાખી.
 ફેરી દમખાંજ રડે તનને, નથી ખપનું જે તર તનને;
 ફેર મહારી મદને ન રતી, પડ્યો છડે ખાસ પાપતી.
 (જું રિયતિ છે !)

પ્રાણાયામની નથી પરવા, લાગે મન આપથી રમરવા
 (આડે અંગ પૂરાં)

વિચાર કરે અવર આર, વિદ્યુત્ત થઈ દૃષ્ય મહાર;
 (એ ખરા સંત, પાછા કહે છે—)

ગમે તે કરો તમરે લેવું, જોખમ શિર લેડે હું રીતું;
 ફડે શ્રમ આપને શાને ! વાણુ મન કે વરત માત.
 જોને મેં નાથ વજ સાર, લોખું લોખીમાં સહ મહાર;
 નથી છું વિના સગું સરજ, આવી પરલોકમાં અન્ન.
 (એ પૂરા ભક્ત, હજી)

અનન્યપણું બળ્યું રાખો, બીજેથી મતિ કંધી નાખો;
 બાળકનો જોજ મા ધારે, મહોહું જુને કમ છે લારે.
 સ્તુતિ કીર્તિ કરે શાને ! મરે હવે માત્ર વજ ધ્યાને;
 (ખરી પ્રપત્તિ તે આ)

કપું હવે સ્પષ્ટ પહેલેથી, તો થાત તારીજ ન ફેરેતી.
 થાક્યા કરી શુક્તિઆ હું તો, નથી વસ્તોજ રે છું તડ.
 ઉઠીશ નહિ હું ત્યાં મુધી, કહીશ નહિ છું લઈ મુઠી.

ધનાશ્રી ગજલ-કાવો ૪૪ એ રાગ

રીઝવા વકારામ માથે, ખ્યારા પુંડરીનાથે. રડ
 રદા દિન તેર મુધી, પ્રજામાંજ રાખી બુદ્ધિ;
 ન ખાધું પીધું મૃત્યુ કે ઉધ્યાજ જાતે, રીઝવા

ધરી બાળરૂપ આવ્યા, ભક્તને પ્રેમે બોલાવ્યા;
(પહેલા શુરૂરૂપે દીકા હતા.)

કૃપા જબ્બાવી ખરી સરમીજ રાતે. ખારા પુંડરીનાથે
મુકી શિર હાથ બોલ્યા, પડી રહ્યો શીઠને ભોળા;
તરી આવશે કોરા મંથા પ્રભાતે. રીઝયાં

ગય, બેટા પાર. લોકોને કહું કે જેને ભેવું હોય તે
આવશે પરચો પેખવા.

હાયા પ્રભુ ગુણો ગાયા, લોકો પ્રભાતે ભરાયા;
(નદીમાંથી સૌ ભેતાંજ)

આવ્યા ચાલી મંથ કોરા તીરે જાને. રીઝયાં
(એજ પોટલું આપાદ)

ફેલી સપળે વધાર્ધ, પંડે પડ્યા લોકો ધાર્ધ;
(દેખી તેા ચોરાજ દતા.)

ગુણો ગાળને સ્તવ્યા સ્વામી આસ્થાદ. રીઝયાં
શાદુલ છંદ

લેખા આંહી તુકા પાયા પ્રજાપદે, તેરી તર્કી બાને
લિધી આગ સમસ્ત અંગે અદિ ને, ફેરે ફરી ના શમિ
નરે દિન રમ્યો અનિ વિજય એઃ બ્યારે દયા આ મૂર્ખ
ખાગી ખાસ કાયા લખી વિનન ને, દીધી ફતિ ને પૂણી
સિખનિલી છંદ

કામા અપાવી ધાને. લખી રાત જવાબે સ્વ ફરદી:
પાસરો તે ખોરો. સુખી આ પીલ નેજ પડદી:
પરં આપો શરે. નિમજન મહો ભેજ અદિં એઃ
વધો આરે અવનિ. નરેધન નહે કાલ અંદ એઃ

જે રીતે તેર દિવસના મનમાં ને સીતનમાં તેનું કાળ જમન-
બહેર મનુ. નેજ સોદરિને મનમાં છે; જેમ આ કનિયુગમાં જેમિદ
મનુ છે માટે—' કરો સનિતન સીતન. ' તેની કેવા મરો. ' પ્રા
દગશે, મુગિઆન નોકગમે, 'દગશે મનુતિ અનુ અતે સરિ મગશે.'

તેમના મન જીતી ગયા હતા, તેની પણ પૂરી પરીણા વર-
તજ થઇ તે જુઓ. મનની જક મું ? પ્રાપ્ત મુખની વાસના.
ભગવાને અનુનને પણ કહેવું પડ્યું છે કે, ' જદિ સનું મહા-
વાહો કામરૂપ દુરાસદં. હો મહાબાહો ! કામરૂપ દુર-
મનુનો તું નાશ કર.' જે આસા પ્રમાણે વિપયવૃજ્ઞા ત્યજીને
ચુદકુશળ થોહો પણ આધુ થાય; અને વળી તે કેવા પ્રસંગે કેવ
પરીક્ષા આપી ? તે જુઓ:—

જુજંગી છંદ

શિવાઈ મહારાજ છે ભક્ત ભારી, સજ્જથી ગુરૂ મારૂ સારી સર-
સખી પત્ર ને મોકલી તેડવાને, વૃક્ષ પાસ આઠ્યા લીધું તે નહ

પણ તે વિશેષ ગભરાયા કે રાજકીય લોક છે, પરાણે
ગયા તો શું કરવું ? તેથી સાચી પ્રભુને પ્રાર્થના કરી અને
માન, ઠાકમાઠ જે આઠ્યો તેને કદ માનીને તે ભાડ્યા.

અભંગ

' દીવસ્યા છત્રી ઘાટે હેતો જ્યાં તે ના પડે,

(કારણ તે સાટે મારે હાનિ છે તે

આતાં થશે પંદરી રાયા મજ ગાવસી કાસયા.

(તે મૂતિ ')

માન હંભ ચેષ્ટા હેતો સુકરાચી વિદ્ય
વૃક્ષ મદ્યે દેવા માટે સોંઠવણે ધા

પ્રભુએ તેમની પ્રાર્થના માની. આવનારાના મનમાં જિતયું,
બળથી ન લઈ ગયા, પણ જવાળ પોતે લખી આપ્યો જેનો;—

૫૬—‘શરણ થયો’ એ રાગ

લક્ષ્મી શિવાજી ધીમાન સંગમાં તેવા અષ્ટ પ્રધાન;
ધરણે ઉત્તર ધ્યાન, પત્રનો છત્રપતિ શ્રીમાન. લક્ષ્મી
ઉદાસી ન વગડાઉં ને, અમહે અમંગળવેશ;
અંગ મલીન હીન છે કાયા, વસ્ત્રે ન મળે બેશ,
હુખું મુકું ખાનાર નિદાન, શું દષ્ટ્યે દર્શન કરપવાન. લક્ષ્મી
વાણી જાણી આ રીતે નવ ગણુશો કંગાલ;

(અમારી ખુશીજ એવા રહેવામાં છે)

શરણ અમહે શ્રી પાન્કરંગના શિર સ્થમર્થ રખવાલ,
પાળે પાષ છે, એ શ્રીમાન, મુખે કરી બેઠા એને સ્થાન. લક્ષ્મી
(તેનું કારણ શું ?)

ત્હારી પાસે આવવા અમ શીઠ લઉં મહાન;
અંન, લીખથી, વસ્ત્ર ચીંથરે, આસન છે પાપાણ,
છત્રઆકાશવાસ હરિસ્થાન, રહું હરિકીર્તનમાં મસ્તાન, લક્ષ્મી
શીઠ સંઘરીએ ભેટને, નથી ઉરે કંઈ આશ;
નિરાશા નગરના રહેનારા મુખીયા બારે માસ,
ભેટચહીએ પ્રભુની મહાન, આપશે તે પોતે લગવાન. લક્ષ્મી

શાહુલ છંદ

ના લીકું ધન ભેટ, પત્ર સમજ, પ્રીતિ વધો ભૂખની;
તેથી આપ અનેક ભેટ લઇને, આપ્યો તુકાની ભણી,
પંદીને ૫૬ ગ્રમ પારી દિરમાં, ભેટા ધરી સામટી;
બોલ્યા તેજ પળે દસી દિરની છે, જેની ધનાશા મટી.

૫૬—રાગ શાહુલ છંદ. ‘મહાત્મા વદાયા વેદ’ એ રાહ.

શિવાજી શું ધન ૨, નિવાજી શું ધન ૨;

અલ્યા થઇ રાજી શું ધન દે. એ લોજા રાજી.
માટી મહારે મન માટી ને કંચન, તારાં ખોટાં રતન છે. (૨) એ
મહારૂં ધન ત્રિભુવનનો વૈભવ, સહુ સત્તા સામન છે. (૨) એ
પિતૃ વિકૃલનું તે બધું મહારૂં, તેથી પ્રસન્ન મન છે. (૨) એ
જોઇએ જો છુજને પણ સુખ એ, તો સહેલું સાધન છે. (૨) એ

• રાજથી બીજું તો શું બને ? પ્રજા કાજ બહુ છે; પણ તે
સાથે સહજ બની શકે તેવું તેને બતાવતા થકા પોતે પણ
બીજું કાંઈ ખાસ કરતા નથી. તે કહે છે:—

આમહી તેણે સુખી મહણા વિકૃલ વિકૃલ સુખી.

“ ઉભથે ઘેર વિત્ત ધન તે મજમતિ કે સમાન
(તે તને સહજ મળે)

“ કંઠી લીરવા તલસી વ્રત કરા એકાદશી ”

“ મહણાવા હરીએ દાસ તુકા મહણે મજ એ આરા. ”

એ આશા પૂરણ કર એટલે તારૂં કલ્યાણ એજ મારૂં કલ્યાણ
કથા તો બહુ લાંબી છે પણ આંહી સાર એજ છે કે, એજ
સંન શિદ્ધના સંસારીને માટે સારરૂપ બોલ છે કે:—

‘ કરો હરિવ્રત કીર્તન દિન વગરો. ’

શિવાજી મહારાજે ત્યારથીજ નિશ્ચય કર્યો કે બનતાં સુખી
એકાદશી તો એ રીતેજ ગાળવી અને એથીજ ‘ મજ ટગરો,
શુચિભાવ બીકગરો ’ વગેરે. જુઓ—આંખો વાવતાંજ પાપી
કેરી નથી દેતો પણ હરિદાસ બનવાનું ફળ તો તુરત મળ્યું.
મપૂજું મહાન અમ-કાર એકાદશીના મનકીર્તનમાંજ થયો, તે
દલગે માણુએની સાથે પ્રવક્ત થયો, અને ઇતિહાસ તથા તે
વેદના દજ પ્રવક્તિ કાવ્યથી તે સિદ્ધ છે. વાન એવી બની
હતી કે એક વેળા:—

ચોપાઇ

હતા સિંહગદી ઉપર રાય, યવન શત્રુ શિર પ્રખળ જળાય;
તેથી જાહેર તો ન જવાય, પણ ચિત્ત કિર્તન હમેશાં હાય.
એકાદશીએ રહી નવ ધીર, ચઢી હુએ ચાલ્યા શૂરવીર;
આવ્યા મનથી નવ થઈ છતા, ચાલે વણિક ભુવનજ્યાં કથા.
ભળ્યા આપ હરિકીર્તન માંહિ, ગળ્યા પૂર્ણ પ્રેમે મન માંહિ;
તુકા પ્રતાપ મગ્ન જનવૃંદ, વરસી રહ્યો અકથ આનંદ,
પણ યવનોના ચારે લહું, જણ્યું કાજ સહજમાં થયું;
ચઢી આવ્યા એ હજાર સ્વાર, ઘેરી વળ્યા વણિકનું દાર.

હરિગીત છંદ

ગભરાય તવ જનમાં થયો મનમાં થયો નૃપને વળી;
સમજ્યા તુકા શા માટે થઈ અસ્વસ્થ નિજ જનમંડળી;
‘પૂછ્યું નૃપાણે જાઉં નાસી, વ્રહ્માનંદ વધા તદા,
તજવું ઘટે નહિ હરિકીર્તન ભલે આવે આપકા.

આવો નિશ્ચય, આવા મળ દળવા. ભાવ નીકળવો જને તે
એજ ઉપાયે—

‘કરો હરિનમ્ર કીર્તન દિન વળશે.

મળ દળશે શુચિભાવ નીકળશે.’

આગળ શું થાય છે તે જુઓ—‘કળશે સુકૃતિ અનુ અંતે
રિ મળશે ને તેથી દિન વળશે.’ હાલજ દિન વળવો જોઈએ;
રવુ—

વસંતતિલકા છંદ

આવ્યા અસુર મહિ ના વરત્યા શિવાજી,
દીધો વિચાર તવ વાર કરો ન ઝાઝી;
મારો તમામ જનને નૃપાત જણાશે,

શ્રી સેના નાહ-અસ્થાન

પૂર્વરંગ

પદ-રાગ સોરઠ

હરિ ! કે નિજ આનંદ, નંદનાનંદ સંત મુખકંદ,
અનુભવમાં અનુ ભવમાં આવે, ન નડે બંધ સંબંધ;
સ્વવશકૃપાએ અવશ્ય કરવા, માગું મહામતિમંદ, નંદના

સર્વ કૌંઠ પ્રાણી આનંદ માટે પ્રયત્ન કર્યાજ કરે છે
પ્રાયઃ ધણાંખરાં પ્રાણીઓ 'પ્રાકૃત'—શબ્દ, રૂપરંગ, રૂં
ને ગંધ—એ પાંચ નાશવંત વિષયો માટે અથવા તે તે વિષય
દ્વારા આનંદ પ્રાપ્ત કરવા માગે છે; અને તેમાં ધણાંખરાં આનંદ
મેળવે છે, પણ તે આનંદ ક્યાંમુખી રહેવાનો ? સરવાળે તે
શૂન્યજ રહેવાનું, એટલે તે માટે-સર્વ વ્યાપાર નિરર્થક અથ
નિષ્ફળ છે; આવા આશયથીજ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ગીતામાં
છે- 'જનિત્યમમુક્તં લોકમ્'—આ લોક કેવળ અનિત્ય ને ક
મયજ છે; તેમાં વાસ્તવિક મુખ છેજ નહિ. આનંદ મેળ
આ દેહ, ઇન્દ્રિયોને તેમને જેનાદ્વારા આનંદ મળે છે તે
વિષયો અથવા પદાર્થો—એ ગર્વ અનિત્ય-નાશવંત છે. :
આનંદનો માત્ર આભાસજ મળે અને તેને પણ ભોગવન
કે તો તે બોમ્બ ન રહે કે બોમ્બો પણ ન રહે; એ

તેનું પામે. એ ન્યાય પમાણે પગમ તેણે હુમ્મ જાણે
 તાજ માટે પગ પરિશ્રમ કરવાનો રહે છે ને તેના કુશલ
 આનંદ મળે છે તે પણ છેવટે સન્નિવૃત્તિ-આપું કે પૂરું
 પાછા કેરના કેર કરવા તેના જિખારી. આમ પ્રથમ કુશલ
 પછી મેળવવું, એવી વડમાળ આજ્ઞા કરે છે; કુશલ
 અને તે માટે પરિશ્રમ અનેક પ્રકારનો કરવા કરશે
 પુત્ર માટે જુદો, ઓ માટે જુદો, ધન માટે જુદો, યશ માટે
 માન માટે જુદો—એમ પરિશ્રમ અનંત કરવાના; તેમાં
 નાર એકજ, કળ અઠપ-તુલ્ય અને આશાઓ—‘વૃદ્ધિ
 તાજ મુદ્ધવોદ્યવમાર્ગિનામ’—અનેક સાખાઓવાળી
 અનંત-તેઓનો કયાય અંતજ નહિ.

કોટ દશ દિશ મળે, વીસ કે ચાલીસ ચાલે,
 ઇચ્છા આદોનિશ છે ખરવ નીખરવની;

(ને તે મેળવતામાં)
 દીનની ન કાઠ મુલે, બાધ જોતા વાઢ કરે;
 યાઢ જુલ્યા મોતની પથારીના પરવની.

એ વાત તો દૂર છે એમ માનો; પણ અહીંનાજ
 વધી વિચારી જુઓ:—

પદ—‘તાજ’ ગોકુળ જોવાને’. એ રામ

મન રાખે જગતની મહાંય રે, તેને મુખ નથી મળ
 જગને જ અહરનિશ ચલાય રે, તેને દુઃખ નથી હ
 જોડાં જન સાથે થતો રે, જગમાં સ્નેહ સં
 તેડી ચિન્તાઓ વધે, થઈ પડે તે પાકા બં
 જુદા જુદા એ સ્વભાવનાંરે, વરતે છે વિવધ
 એમાં ગુલાય તેને પછી, કળ ક્યાંથી મળે પળ

તિ વળી એ સર્પનીરે, ફરતી જતી ભાત ભાત;
 રહે જાતજાતની, તેથી પ્રત્યેકની પંચાતરે. તે
 ન રહે જગમાં કશું રે, ઘડી ઘડી બદલાય;
 તેમ મન મનુષ્યનું, તેમાં અધિક અધિક ધુંચાય રે. તે
 રૂંઝ ધાયું થયાં ફરે રે, ત્યારે તહાડું દુખ જાય;
 તે કદી બનવું નથી, શીદ એમાં પછી અથડાય રે. તે
 નથી તવ આધીન તો રે, તું રહે શીદ આધીન;
 દુઃખદા અનુના ચહી, માગ્ય શ્રીવર સુખ નિરાદિનરે. તે

માટે માગવા માંડીએ— હરિ ! હે નિજ આનંદ. ' અરે !
 રાજનાં તો શું ? પણ ઘડી ઘડીનાં આપણાં કર્મો જો તપા-
 એ તો તે બધાંય સારાં ને માઠાં—ગડબડ—ગડબડવાળાં જ હોય
 અને તે આજનાં જ નહિ પણ અનાદિકાળનાં તેવાં, એટલે
 પણ તેવાં જ ગડબડીયાં મળે છે અને તે મેળવેલાં ફળ
 જોગવેજ છૂટકો. આમ તે તે કર્મો રોકવાની કે રાજ-
 ની તો તજવીજ કરવી નથી એટલે તેનાં તે તે ફળો પણ
 પાંપી રાદાય કે ટળે ? આ વાત સૌના અનુભવની છે; વર્ત-
 માં તપાસો—

મનહર છંદ

તાવ આપે ત્યારે પડ્યા; રહે ભોગ રંગ રાગ;
 રાપુ ધનાં ગાદી ધારી, ગરિલાં નકામાં છે.
 જાજરમાં અગર મુગધોઆ નેકામી બધી;
 પાંચે વેળાં ફરે શું ? બૂપના એ ભામા છે.
 હીંદી સાથે પાસે પંદરા; બંદુકો તોપી શું ફરે;
 શામળું ખસે તો બિર મરુ ધડા રદામા છે.
 હલે નેવું, ઘડી અનુ મુખ દુખ;
 વાંકે. કોનો ના કરામાં છે.

તેણે પામે ' જો ન્યાય પ્રમાણે પ્રથમ તેવા ઘુચ્છ મુદ્દા લાભ માટે પણ પરિશ્રમ કરવાનો રહે છે ને તેના ફળરે આનંદ મળે છે તે પણ છેવટે સુન્યરૂપ-આપું કે પૂરું પાછા ઠેરના ઠેર—હતા તેવા ભિખારી. આમ પ્રથમ કરું પછી મેળવવું, એવી ઘટમાળ ચાલ્યાજ કરે છે; ફળ પશિન અને તે માટે પરિશ્રમ અનેક પ્રકારનો કર્યાજ કરવો પડે છે પુત્ર માટે જુહો, સ્ત્રી માટે જુહો, ધન માટે જુહો, યશ માટે જુહો માન માટે જુહો—એમ પરિશ્રમ અનંત કર્યા કરવાના; તેમાં નાર એકજ, ફળ અલપ-તુચ્છ અને આશાઓ—' ઘડુસાગર તામ્ર બુદ્ધયોઽવ્યવસાયિનામ્ '—અનેક શાખાઓવાળી અનંત-તેઓનો કયાંય અંતજ નહિ.

દોઢ દશ દિશ મળે, વીસ કે ચાલીસ ચાહે,
ખજા અહોનિશ છે ખરવ નીખરવનીં
(ને તે મેળવતામાં)

દીનની ન દાઢ મુળે, બાપ જોતા વાઢ કરે;
વાઢ બૂલ્યો માતાની પધારીના પરવતી.

એ વાત તો દૂર છે એમ માનો; પણ અહીંનાજ અ
વથી વિચારી જુઓ:—

૫૪—' તાર' મોકળ જોવાને ' એ રાત

ખત મને જન્મની અર્ધાંશ દે, તેને મુખ નથી મળતું;
જન્મને જ અહરનિશ વધાય દે, તેને દુખ નથી છોડતું;
દેવતાં જન્મ માટે મનો દે, જન્મમાં ક્ષેત્ર સંખ્યા;
તેની વિચારના વડે, થઈ પડે તે પાડા બંધ દે.
જુદા જુદા દેવ-અભ્યર્ચન, વગેરે છે વિવિધ પ્રકાર;
એમાં દેવને તેને પડી, ફળ કયાંથી મળે પત્તરાગરે.

જના રહસ્યથી કેવળ અજ્ઞાતજ છે. ધર્મ-કર્મનાં ફળ સુખ એ વાત ખરી છે પરંતુ તે સુખોય પરિણામે નથીજ; દલે ધધો ખોટનોજ ગણાય. ગીતામાં પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ કહે - 'ક્ષીણે પુણ્યે મર્ત્યલોકે વિશન્તિ' - તે સકામ કર્મ કરનારાઓ કર્મમાં સુખો લોગવીને પુણ્ય ખૂટી પડે છે ત્યારે પાછા મનુ-પલોકમાં આવે છે; માટે જો સમજીએ તો ધર્મકર્મ સધળાં વળ નિષ્કામજ હોવાં જોઈએ. પ્રાકૃત સુખની અભિલાષા જીનીને પ્રબળ જપ, તપ, યજ્ઞ, દાન, લજ્જન કરનારાઓને પણ અંતે સમજાયુંજ હોય છે કે આપણે ભૂલ્યા છીએ:—

પદ-રાગ ધનાશી

પછી પસ્તાવું પડ્યું જેમણે હરિથી મન નવ જડ્યું;
રાજ્ય માગીને ધ્રુવ પસ્તાયા, ભાઈ તણું દુઃખ નડ્યું.
યજ્ઞ કરીને બલિ પસ્તાયા, સ્વર્ગે નથી સાંપડ્યું. જેમણે
અમર ધર્મ પસ્તાયો દાનવ, પાતું પુત્રથી પડ્યું;
ઈદ્ર છત્રીને રાક્ષસ રોયો, શિર રણમાં રડવડ્યું. જેમણે
બાણ પામી બળ, ને પસ્તાયો, આલ્યું ચક્ર જ્યાં વડું;
રોયો રાવણ વડો કુટુંબી, એકે એક જ્યાં દડ્યું. જેમણે
ભજ્જ અભક્તે અન્ય ચણું કે, માનો કામ બગડ્યું;
અત્યુએ ભાગ્યું છે પણ રસ્તે ગાડું હજી નથી ચડ્યું. જેમણે

જો ગાડું કયે રસ્તે ચડવું જોઈએ ? જો આજ વસ્તુ આહી-એ ને માગીએ—'હરિ દે નિજ આનંદ.' તત્ત્વ વસ્તુ કંઈ ? તે પ્રથમ સમજવું જોઈએ. પછી તે વસ્તુનો સ્વભાવ સમજી તેને મેળવવા પ્રયાસ કરવો કે નહિ, તે નક્કી કરવું જોઈએ. પ્રકૃતિતત્ત્વનો સ્વભાવ જ્યારે નાશવંત છે ત્યારે જીવતત્ત્વ નિત્ય છે. આજ પ્રથમ તે બન્નેમાં વિરોધ છે. જીવનિત્ય હોઈને નિત્ય સુખ ઈચ્છે ત્યારે અનિત્ય પ્રકૃતિથી તેને કેમ

કદાચ રાજગર આપણે માનો કે દરેક હંભરમાં જેમ
તો ખરાબર બધું ચાલ્યે જાય છે. 'શ્રીમતઃ કુત જ્ઞાનઃ-
શ્રીમંતને વળી આપત્તિઓ ક્યાંથી હોય? જે હોય તે
પ્રમાણે કદાચ કોઈ ધન તથા સત્તાના બળથી પોતાનું કંઈ
કરી શકે છે, પણ તે ક્યાં સુધી? ઉપર કહી તેજ વાત કહે
કવિ નજરના રાખેદોમાં:—

ગઝલ

ગર બાદશાહ હોકર અમલ મુલકો ફીરા તો ક્યા હુવા;
દો દિનકા નરસંગા બળ ભું ભું હુવા તો ક્યા હુવા;
મુલશોર મુલકો માલકા, કોંસોં હુવા તો ક્યા હુવા;
યા હો ફિકર આઝાદ વો રંગા હુવા તો ક્યા હુવા;
ગર યું હુવા તો ક્યા હુવા, ગર યું હુવા તો ક્યા હુવા, [ખં].
દો દિન તો યે ચરયા હુવા, ઘોડા મીલા હાથી મીલા;
બેઠો અગર હોરે ઉપર યા પાલકીમે જા ચલા;
આગે હું નકારે નાશાં પીછે કો ફાલેકો પરા;
રખો તો ફીર એક આનમે હાથી ન ઘોડા ના ગપા.

જો આમ છે તો 'જેમ વરઘોડે મળ્યા બહુ વળા,
પલકે રહી થાય તે ફના' એટલે એવા માટે—

'ગર યું હુવા તો ક્યા હુવા, ગર યું હુવા તો ક્યા હુવા.'

આ વસ્તુ બધાય જોઈ રહ્યા છે, અનુભવી રહ્યા છે અને
તેથીજ સમજી ગળાતા કેટલાક લોકો જ્ઞાન, તપ, જપ, વર,
યાગ વગેરે સત્કર્મો કરે છે, પણ તેના ફળમાં માગે છે કંઈ
પ્રાપ્તિજ. આ લોકમાં નહિ તો પરલોકમાં, સત્ય પછી સ્વર્ગમાં
મુખ ભોગવવાની આશાઓ સેવે છે, ને તે સ્વર્ગીય મુખે
મેળવે છે પણ ખરા; પરંતુ સત્ય તપાસીએ તો તેઓ

મળી શકે ? છવને નવું નવું જોઈએ છે ત્યારે પ્રકૃતિમાં પરિ-
 મિત આનંદાભાસજ છે અને તે પણ કર્મના પ્રમાણમાં જોઈ
 પ્રકારનો-નશ્વરજ. આમ પ્રકૃતિ તથા પુરુષના સ્વભાવ પર-
 સ્પર વિરુદ્ધજ જોવામાં આવે છે. તેઓ વચ્ચેના આ પ્રકાર
 વિરોધ અપરિહાર્ય છે; છેક બ્રહ્માના લોક સુધી જાઓ ત્યાં
 બ્રહ્મા બની જાઓ તોયે શું ? ત્યાંય પરિમિતજ મુખ તરે
 એટલે અંતે તો પ્રતિકૂળતાજ જિણી છે; પ્રાકૃતમાં ક્યાંયે જનું
 કૂળતા હોયજ નહિ. માટેજ શાસ્ત્રો આજ્ઞા કરે છે કે, પ્રકૃતિ
 મુક્ત બનો, બ્રહ્મને જાણો, તેનોજ સાક્ષાત્કાર કરો, તેદેવ
 અનુભવ કરો. જો બ્રહ્મ વસ્તુ શું છે ? પ્રકૃતિથી તદ્દન વિર-
 જ્ઞેમ તમે નિત્ય છો તેજ પ્રમાણે તે પરમ ચેતન નિત્યજ છે
 'નિત્યો નિત્યાનાં ચેતનચેતનાનામ્'—નિત્યોમાંયે નિત્ય જ
 ચેતનોમાંયે ચેતન તે પરમેશ્વર છે. કહાય કેાઈ કહે કે તે
 યે શું ? રાજા મળે તે આ કામનો ? તેના વૈભવો મળે તે
 કામના છે; આમ પરમાત્માના સંબંધમાં કહી શકાય તે
 નથી. કારણકે પરમાત્મા તો પોતેજ 'પ્રજ્ઞાનમાનંદં બ્ર-
 મ્' તે કેવળ જ્ઞાનમય ને આનંદમય છે' તેમજ 'સત્યં જ્ઞાનમં
 બ્રહ્મ—તે પરમેશ્વર સત્ય, જ્ઞાનરૂપ ને અનંત છે.' આ પ્રમાણે
 પરમાત્મા પોતેજ આનંદસ્વરૂપ હોવાથી અને વળી જ્ઞાનરૂ-
 પોવાથી છવ તેમનો અનુભવ લીધાજ કરે, નવું નવું તેમાં
 અનુભવ્યાજ કરે તોયે પાર ન આવે, તે પરમાનંદ કહીયે જ
 નહિ, માટે આવો નિત્ય, અખટ, પ્રતિકૂળ નવીન અનુભવ
 વિષય ને અનંત આનંદજ માગો—'હરિ દે નિજ આનંદ
 પ્રકૃતિના જે પ્રાકૃત આનંદ અનુભવવામાં આવે છે તે
 મદાન આનંદના કંઈક અતિશય સૂક્ષ્મ અંશોના પણ
 અથવા તેનીજ માત્ર છાયાઓ કે પડછાયાઓ છે. શુભિ

‘એ પરમાનંદનો માત્ર અમુક એકજ અંશ તે સમસ્ત તના સર્વ આનંદોનો એકંદર સરવાળો છે. આ વાત ગીતા- વિભૂતિ યોગમાં સ્પષ્ટ સમજાવી છે કે:—

यद् यद् विभूतिमत् सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा ।

तत् तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोऽशंसमवम् ॥

જે જે પ્રાણી વિભૂતિમાન હોય—ઐશ્વર્યસંપન્ન હોય, માન હોય, અથવા બલિષ્ઠ કે પ્રતાપી હોય તે મારા તેજના એક અંશથી ઉત્પન્ન થયેલું છે એમ તું જાણજે, એટલુંજ નહિ પણ ‘एकान्तेन स्थितो जगत्—આખા જગતને મારા એક અંશ-થી હું ટકાવી રહ્યો છું’—માત્ર મારા એક અંશના આધાર પર સમસ્ત વિશ્વ અવલંબી રહ્યું છે.’ આવા વચનો પરથી જરૂર જાણી શકાય છે કે, તે શ્રીહરિનો આનંદ કેટલો અગાધ ને અપાર હશે ! પરંપર વાણી તથા મન પણ તે સળંગે વિચાર ગતાવતાં યાદી નથી. આનંદવદલી ઉપનિષદમાં પ્રથમ અકલ્પતી કોઈ મહારાજના આનંદની ગણના કરવામાં આવી છે; તે પછી દિવ્ય લોકના ગણ્યો, દેવો, ઇંદ્રો તથા બ્રહ્માના આનંદની ગણના, એ પરબ્રહ્મનો આનંદ સમજવા કરી; પણ ઉપરે શ્રુતિ યાદી છે અને કહે છે:—

यतो वापો निदंतं अश्रप्य मनसा सह ।

‘જે પરમેશ્વરના પરમાનંદને નહિ પાતીને મનની સાથે શાદી પાતી રહે છે;’ આમ કહેવામાં આવેલ અભિપ્રાય નથી કે તે સંબંધે કંઈ કહેવું શક્ય છે અથવા તે વિશે અમશ્વરું જિજ્ઞાસું છીએ કે તેને અનુભવ શું કરીએ; નથી કે તે અનુભવને વિવરણ નથી; અથવા તે સંબંધે જે કે.દ અભિપ્રાયો અનુભવ પ્રદર્શિત કરે તે તે અસત્ય છે ! આમ કહેવામાં શ્રુતિ

તાત્પર્ય નથી. શ્રુતિ તો ત્યાંમુખી કહે છે- 'આત્મા વારં
 દ્રષ્ટવ્યઃ, તસ્મિન્ દ્રષ્ટે પરાવરે, યદ્વા પશ્યઃ પશ્યતે-અદૌ ન
 આત્માનોજ સાક્ષાત્કાર કરવો જોઈએ; આ પરાવર-પરમાત્મા
 નો સાક્ષાત્કાર યતાં બીજું કંઈ પણ જાણવાનું, અનુભવવું
 સાક્ષાત્કાર કરવાનું જાકી રહેતું નથી.' આ ઉપરથી દિદ્ધ
 છે કે તે સર્વોત્કૃષ્ટ આત્મવસ્તુ પણ સાક્ષાત્કારનો વિષય છે
 જરૂર, તેનો અનુભવ લઈ શકાય છે. અહીં ઉપર 'યતો વાને'
 એ શ્રુતિ દર્શાવવામાં આવી છે તેનું ઉત્તરાર્થ તો આ વિષયક
 સો કરે છે કે, એ પરમાત્માના પરમાનંદનો જોને અનુભવ
 છે તેજ ખરો જ્ઞાની છે, તેજ સાચો નિર્ભય બન્યો છે. રો
 રાજ્યપદ, ઇન્દ્રપદ કે પ્રજાપદ પ્રાપ્ત કરીને અમુક સમય
 ત્યાંથી પડવાનો ભય રહે છે તેવો ભય એ પરમેશ્વરના પરાવર
 પ્રાપ્ત કર્યા પછી કદાપિ રહેતો નથી; એ પરમાત્મવસ્તુ પ્રાપ્ત
 પછી પોતાના સુખના વિયોગનો કદી ભયજ નથી; એમ કહી
 શબ્દોમાં શ્રુતિ કહે છે:—'જાનંદં વ્રજણો વિદ્વાન્ ન તિન્ન
 છુતચ્ચન-એ પરબ્રહ્મનો આનંદ જાણનારો કોઈથી પશ્ય
 ભય પામતો નથી.' વળી આનંદવદ્દત્તી ઉપનિષદનું આ પ્રમાણ
 રાજાના, દેવોના તથા બ્રહ્માના આનંદની ગણના કરવાની સૂત્ર
 'શ્રોત્રિયસ્ય ચાકામહતસ્ય'—કોઈ પ્રાકૃત વિષયની કામના
 થી નહિ હજારેલા શ્રોત્રિયને એ પરમાનંદનો અનુભવ અ
 જ યાય છે, એમ કહીને નિષ્કામ પુરુષને તે પરમાનંદનો
 મારી દર્શાવે છે; અને તેજ વસ્તુ પરમ પ્રાપ્ય ફળ છે,
 પણ ત્યાંજ કહે છે—'રમો વૈ સઃ । જગત રમજ્જ એ છે.
 એજ વાનના અનુસંધાનમાં બીજું આ સ્પષ્ટ વચન કહે છે
 નં સંવાયં લક્ષ્યાડન્નંદી મવતિ । એ રમને પ્રાપ્ત કર
 ને આત્રિય અનુભવ આનંદી થઈ શકે છે.' આમ અનેક

પ્રેમથી સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે; માટે તેવા અકામહત-નિષ્કામ
ત્રિય થઈને માગવું યોગ્ય છે કે, 'હરિ દે નિજ આનંદ.'

શ્રીહરિના આ પરમાનંદની પ્રાપ્તિ માટે ઉપાય પણ એજ
તે વિષેની ઉત્કટ અસિલાવાપૂર્વક તે કૃપાળુ પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના
રવી ને તેજ માગણી કરવી. એ સર્વેશ્વર ઉદાર તો છેજ,
તે પોતેજ કહે છે કે:—

‘વે મર્જતિ તુ માં મક્ત્યા મયિ તે સેષુ ચાપ્યહમ્’—જેઓ
મને ભક્તિથી ભજે છે તેઓ મારા વિષે વસે છે અને હું તેઓ
વેપે વસું છું. આમ કહી પોતે જણાવે છે કે ભજન કરનાર
મહાત્માને સામેથી પોતે ભજે છે. અનુભવીઓના ઉદ્દગાર પણ તેવા-
જ છે—‘મક્ત્યા ક્રીતો જનાર્દન:’—જનાર્દન ભગવાન ભક્તિથી
ખરીદાઈ ગય છે.

વેચાતો અનંતનો સરકાર, હરિ સમ કોઈ નહિ જાતાર.

ભગવદ્ગીતામાં ચાર પ્રકારના ભક્તોને દર્શાવીને ભગવાન
કહે છે—‘હદારાઃ સર્વં પૃવૈતે’—એ ચારે પ્રકારના ભક્તો ઉદાર
છે—એકજ છે તો પણ ‘જ્ઞાની ત્વાત્મેવ મે મતઃ’—કેવળ મને
પોતાનેજ માગનારો જ્ઞાની તો મારો આત્માજ છે. કારણકે
‘મિયો હિ જ્ઞાનિનોઽસ્યર્થમહં સ ચ મમ પ્રિયઃ’—જ્ઞાનીને હું અ-
ત્યંત પ્રિય હોઉં છું અને તેથીજ તે મને અતિશય પ્રિય છે,
એમ ભગવાન પ્રત્યે આપણે જેવો પ્રેમ દર્શાવીએ તેવોજ
સામેથી ભગવાન પ્રેમ દર્શાવે છે. એટલે તેમની કૃપા સંપાદન
દરવાથીજ એ કૃપા પ્રાપ્ત કરવું શક્ય છે; બીજા કોઈ માર્ગે
તેમની પ્રાપ્તિ સંભવતી નથી એમ શ્રુતિ કહે છે—‘નાસ્ત્યકૃતં
જ્ઞાન’—જે પરમાત્મવસ્તુ અકૃત છે—અનંત, અપાર, સ્વાભા-

વિક્રમે અદિતીય છે તે 'ન કુલેન' - અમુક કોઈ વસ્તુની ક્રિયાઓથી પ્રાપ્ત કરી શકાતા નથી; તેમજ જે પરમેશ્વર સદૈવ પૂર્ણકામ છે, તે કોઈ જાતની સ્ત્રી કે લાલચથી હલવા ખરા? આ જગતમાં જે કંઈ છે તે બધુંય તેમનું છે, એટલે તેની જ વસ્તુથી તે વશ થાય ખરા? છતાં તે પ્રેમી છે, કરુણ છે, ઉદાર છે, તેથી જે કોઈ તેમના પર પ્રેમ કરે છે તેમને જ દેના આરાધ્ય તરીકે ગ્રાહે છે અને તેના જાળ પ્રમાણે તેને માટે આપે છે. તેમના પ્રત્યેની જેવી કૃતિ હોય તે પ્રમાણે તેના દ્વારા ફળ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ જેના સંતુલ્યના બળથી પરમેશ્વરને પ્રાપ્ત કરવા મહે તો તે જ બૂલ છે, એ ચોક્કસ છે. બગવાન ચોતે ગીતામાં કહે છે 'નાદં વેદર્થં તપસાં' - વેદાધ્યયન, તપ, દાન કે યજ્ઞોથી જ પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. શ્રુતિ પણ એ જ કહે છે - 'નામ પ્રવચનેન લભ્યઃ' - આ પરમાત્મવસ્તુ શાસ્ત્રાધ્યયન વડે મળતી નથી પણ 'યમેવૈષ વૃણુતે તેન લભ્યઃ' - જેને એ વે ચોતાનો કરી સ્વીકારે છે - જેના પર તે ચોતે કૃપા કરે છે તેમને એ જ લવી શકે છે; માટે ખરી શ્રદ્ધા ને ભાવપૂર્વક પ્રાપ્ત કરવાને પ્રાર્થના કરો - 'હરિ ! હે નિજ આનંદ.'

આ પ્રાર્થનાના પદમાં 'હરિ' એમ સંબોધવાથી વસ્તુ સમજી શકાય છે કે જે જગતનું કારણ, આ નિધાન, અનંત, અપાર, પરબ્રહ્મ, પુરુષોત્તમ અને વેદાંતોમાં પ્રતિષ્ઠાપન કરેલ છે. કારણકે 'હરિઃ' એ નિર્દેશ કેવળ વેદોના જ આરંભમાં ઉચ્ચારાય છે એમ નહીં 'હરિઃ કમન્ મન્' એમ પ્રણવના ઉચ્ચાર પહેલાંયે તે 'મવસ્તુનો નિર્દેશ કરાતો પરંપરાપ્રાપ્ત છે.

૧. કહેવામાં આવ્યું છે:-

વેદે રામાયણે ચૈવ પુરાણે ભારતે તથા ।

આદૌ મધ્યે તથા ચાંતે હરિઃ સર્વત્ર ગીયતે ॥

વેદ, રામાયણ, પુરાણો, મહાભારત-વગેરે સમસ્ત શાસ્ત્રોમાં
હે, મધ્ય ને અંતમાં શ્રીહરિજી ગવાય છે; તેજ-સર્વ પાપોને
॥૨-હરિ, આ હરિકથાના વિષય પ્રાર્થનાને યોગ્ય છે-
રે ! હે નિજ આનંદ. ’

આ પરમાત્મવસ્તુ જે કે અનંત, અપાર છે છતાં તેની
ીજ એ છે કે ‘અનુભવમાં આવે.’ જે ધારીએ તો આજ
ન્મમાં તેમનો અનુભવ કરી શકીએ; એટલે કે તેમની કૃપા
ળીએ તો કોઈ જાતનો ખંધ કે સંખંધ વિઘ્નકર્તા થઈ
કતો નથી. જેમ અભૂંનને, અકૂરને તથા મજવાસીઓને
જુએ સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો; અને તેથીજ તેઓએ માગ્યું-
સ્વપચ કૃપાએ અવશ્ય કરવા માગ્યું મહામતિમંદ.’ અતિ-
ય મંદબુદ્ધિ હોવા છતાં મારી આ માગણી જે કે અસ્થાને
જાય, કારણકે તે માટે તો દિવ્યજ્ઞાન તથા અપાર બુદ્ધિ જોઈએ,
।યે તેમની કૃપા માટે પ્રાર્થના કરવામાં હોય નથી; પણી તેમની
પ્રાર્થીજ જ્ઞાન વિકસ્વર થતાં તે પોતે અગાધ હોવા છતાં જેમ
મગાધ જળ ફૂવામાં પરિમિત થાય છે ને અપાર વાયુ પણ
મારીદારા પરિમિત આવી શકે છે, તેમ પોતાનું સુખ લક્ષ્મીને
અર્પવાને તે પરિમિત થાય છે. આ ઉદ્દેશથીજ તેમને અહીં
સંબોધ્યા છે—‘નંદના નંદ સંતસુખકંદ, હરિ ! હેનિજ આનંદ.’
નિજ આનંદ એટલે જે આનંદાત્મક પરમાત્માસ્વરૂપ છે અને જે
પોતાની અચિંત્ય શક્તિથી સ્વરૂપ ધારણ કરે છે તેજ આનંદમય
પરબ્રહ્મનો અનુભવ અમે માગીએ છીએ. શિશુપાલ વગેરેએ તે
દિવ્ય પરમાત્માને જે કે સાક્ષાત્ જોયા હતા છતાં તેમની

દોષિત દષ્ટિને લીધે તેઓએ મનુષ્ય સ્વરૂપે જ તેમને માન
ને 'અવજાનંતિ માં મૂઢા માનુષીં તનુમાશ્રિતમ્ । મનુષ્ય છી
રનો આશ્રય કરનારા માડું મૂઢ લોકો અપમાન કરે છે' કે
વચન પ્રમાણે પ્રભુનું અપમાન કર્યું; તેમજ દુર્યોધન વગેરે
ને પ્રભુએ પોતાનો દિવ્ય પ્રભાવ બતાવ્યો છતાં તેઓ
તો તેને 'માયિક' - આશ્ચર્યનો જેલજી માન્યો. આ
પ્રત્યક્ષનો પણ તેઓએ લાભ ન લીધો; ત્યારે બ્રહ્માએ કહ
રહાં, ને ગોપાલપુત્રોને હરી લઈ એક વખત સુધી છુટક
રાખીને પ્રભુનો દિવ્ય અનુભવ લેવાની જિજ્ઞાસા કરી કે
'સર્વં વિષ્ણુમયં જગત્' એ મહાવાક્ય પ્રમાણે 'સર્વસ્વત્તોયં'
જેઓને બ્રહ્મા હરી ગયા હતા તે તેના સ્વરૂપે શ્રીહરિ પ્રકાશ્યાંઃ
આ કથા શ્રીમદ્ભાગવતના દશમસ્કંધમાં જોવી. અહીં સહેજ

સાખી

સર્વ બ્રહ્મમય બન્યું પલકમાં ચાલ્યું યદ્યપિ કામ
સંધ્યા સમય સડને સિધાબ્યા સહુ સહ પૂરજીવ
જેમ સોળ હજાર ગોપીઓ સાથે સોળ હજાર રૂપોથી વધ
રમ્યા, સોળ હજાર કન્યાઓને સોળ હજાર રૂપોથી વધ
તેમ સર્વ ગોપીઓ તથા ગાયો માટે ભગવાન ગોપાકૃષ્ણ
તથા વાહરણો રૂપ બનીને—

અર્ધાં દે વન્મ બાગ જતાં પ્રિય પલ્લેઝ્યા તેજ મુખમં
પ્રકટ કૃતી ન સકવાં ગો ગોપી બ્રહ્મ રૂપજીવં કામ
પરંતુ જેમ અધાગમાં ગોગ પજી ગળ્યો લાગે ॥ અને
પણ નીચેનીનેજ, તેમ—

પ્રથમ દત્તા ત્રિજગદે એક હરિ જ્ઞાનાનંદનિવાન
આજ પધાર્યાં ધર ધર અન્ન બની આપ મુખ ધામ

તેથી ગોપી ગોપ સર્વત્ર જોગ્યું પૂરું ધ્યાન;
ધામોધામ અનોખી આજે બની રહી હુમધામ.

કારણકે દરેક ગોપના ગૃહે નંદના નંદ શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ
તેજ પધાર્યા હતા; જે દિવ્ય જ્ઞાનાનંદસ્વરૂપ પરમાત્માને આજે
પણે માગી રહ્યા છીએ તેજ પ્રુદ તેમને મળ્યા હતા, એટલે
જાણે અમૃતનો મેઘ વરસ્યો હતો, એ અનુભવતું શું કહેવું ?

શાહૂલ છંદ

વેણુનો રવ સાંભળી ગળગળી, ગોપી સહુ ચાય છે;
દેખી દૂર થકીજ બાળસમીપે, આનંદથી ધાય છે;
બાહુથી મહી ચાંપતાંજ હેડે, પાનો વહ્યો જાય છે;
પ્રહ્લાનંદ અમોઘ નાર સહુને, ચાહ્યા વિના ચાય છે.

એ તો આવો ઘાટ જાન્યો:—

મુઝે સાકર ખાધી રે, મુઝાને સ્વપ્ન થયું;
સર્વે મન જાણે રે, બીજાને ન જાય કહ્યું.

એ પ્રમાણે મનુષ્યોએ તે અકથ્ય પ્રહ્લાનંદનો અનુભવ લીધો
હતો એમજ ન હતું; પણ પશુઓ સુધ્ધાંયે તે પરમાનંદ અનુ-
ભવ્યો હતો, જેથી—

વસંતતિલકા છંદ

ગાયો સ્વપત્સ નિરખી કરતી હુંકાર;
ચાટે મુખેથી વહે આંચળમાંથી ધાર;
ચાહ્યો તમામ પ્રજામાં કમ એ પ્રકાર,
જાણે ન ભેદ કોઇ ના કરવું વિચાર.

હોહરો

નંદ તણે નંદન થયો, ગો ગોપીનો નંદ;

અમાનંદ અનુભવે, નંદનું
 એ પ્રગાલે આ ભવમાં પણ—
 અનુભવમાં અનુભવમાં આને, ન નડે જ્યે સંજો
 વપરા દુષા એ અવશ્ય કરવા માગું મદામનિસંદે
 કારણકે એ માગવાનો મગને લક્ષ છે. પ્રજ્ઞા તે જ
 માં મમજ જની ગયા. તેમને જાત્રી થઈ કે, પ્રભુ જ્યારે
 છે છે ત્યારે તણખતું પણ મેરૂ કરે છે. તે વેળા પ્રજ્ઞા કેડે
 ઊઠ્યા કે:—

અહો માગ્યમહો માગ્યં નંદગોપયજૈકમામ્ ।
 યન્મિત્રં પરમાનંદં પૂર્ણં શ્રદ્ધ સનાતનમ્ ॥

‘અહો ! નંદનું, ગોવાળોનું તથા સમસ્ત વ્રજવાસી
 ભાગ્ય ખરેખર આશ્ચર્યજનક છે; કેમકે પરમાનંદ સ્વરૂપ
 તન પૂર્ણ પ્રજ્ઞ પોતેજ જોએના મિત્રરૂપ બનેલ છે.’ આ
 પૂર્ણ પ્રજ્ઞ પરમાત્મા, પોતાના પરમાનંદને લગભગ એ
 સુધી ગો-ગોપીઓને આપી ચૂક્યા છે; એ દયાંત લઇને આ
 પણ માગો:—

હરિ ! કે નિજ આનંદ નંદના નંદ સંતમુખકંદે.
 એમ નથી સમજવાનું કે તે કાળ જુદો હતો ને આવ
 સમય જુદો છે ! વળી તે પ્રકટ અવતાર પ્રત્યક્ષ હતો,
 અત્યારે પરમાત્માનો ક્યાં પત્તો ? અરે ! એ શ્રીહરિ તો સ
 ચર વ્યાપક અને તેવાજ સ્વભાવ-શક્તિવાળા સર્વ સ્થળે
 છે. તેથીજ આ પદમાં ત્રીજું પદ—‘સંતમુખકંદે’ લગા
 આપ્યું છે. આ વિશે હવે ‘ચેના નાઇ’ના દયાંતથી ભેધ
 પણ કહેવાને લક્ષદાર થયું છે કે:—
 ‘નના નંદ સંતમુખકંદે, હરિ ! કે નિજ આ

શ્રી સેના નાઈનું આખ્યાન

પદ-ઝેજ

હરિ! દે નિજ આનંદ, નંદના નંદ સંતસુખકંદ, ટેકે
અનુભવમાં અનુભવમાં આવે, ન નડે બંધ સંબંધ,
સ્વયશકૃપાએ અવશ્ય કરવા, માગુ મહામતિમંદ.

એક ઠવિએ ગાયુ છે:—

નાત જાત પૂછ નહિ કોઈ, હરિ ભજે સો હરિકો હોઈ.

‘નાઈ’ એટલે ‘હજમ’ છતાં અહીં તેના નામની આગળ
‘શ્રી’ લગાડીને તેનું ચરિત્ર વર્ણવાય છે, તેનું કારણ શું? તે
શ્રીહરિને ભજનાર હતો, તેથી શ્રીહરિનો પોતાનોજ યર્થ ગયો;
શ્રીહરિએ તેને પોતાનોજ કરી લીધો; એમાં નિશાની શી?
દેવી સંપત્તિ તેનામાં આવી, તેની આત્મશક્તિ વિકાસ પામી,
એજ તેમાં નિશાની. પ્રજુભજનના પ્રતાપે ને સંતસેવનના
પ્રભાવે તેનું મન, વર્તન અથવા જીવન કેવળ સ્વાસ્થિક બન્યું
હતું. આપણે પણ તેમજ કરવા ચાહીએ તો તેનાં ચિહ્નો સ્મરણમાં
રાખી આચરણમાં મૂકીએ. ભક્તમાળામાં એક દોહરો છે:—

સંત મીલી નિર્બંધ દીધો, મધી પુગાણ દિદાસ;
ભજ બે કે દોડે મુખરેકાં, હરિઓર હરિકો દાસ.

આજકાલ તો પ્રજુના ગુણજ્ઞાન કરતાં પોતાનાંજ ગુણજ્ઞાન
વધુ ઝંમે ને. અત્યુ. હવે વ્યાખ્યાન આરંભીએ:—

પદ-સાર ધન જા-જેરવ ઝમે ને

સેના નામ હજમ. સંત ધરા સેનાનામ હજમ.
બંધનજાલ છે આમ. સંત ધરા સેના નામ હજમ. ૨૧૦
સેનાને અસર સ્મરણ- નારાંજ ધન જામ નંદ

હરિભજન સેવનમાં ગાળે, ખતે આઠે યામ.
ચતુર્ભુજ પીતાંબર ધારી, ઉરે વસે ધનરયામ.
ધ્યાન કરીને સ્નાન કરીને, પૂજે નિત્ય ભગવાન.
નિયમ ન છોડે નિત્ય કર્મના, મૂકી સઘળાં કામ.
કોઈ આવે તો કહે નથી ધરમાં, રીતજ રાખી આમ.

જસ, ધરમાંજ 'હરિમંદિર' બનાવેલું, એટલે જેટલો
તેમાં જાય તેટલો વખત સંસારમાં તન, મન કે વર્તન
માત્ર ન રહે. મંદિરમાં પૂજન કરી ધરમાં આવે ત્યારેજ ભા-
હારકાર્યમાં લાગે, એટલે પૂજન સમયે તન-મનથી તો હિ-
નજ આવતું; પણ જન તરફથી વિદ્ય ન આવે તે સારું થતું
લોકોને કહી રાખેલું કે, ગમે તે બોલાવે, પણ તે શ્રીકૃષ્ણ
મોટો નથી, માટે હું સેવામાં હોઉં ત્યારે તેટલો વખત વૈકું-
ઠમાંજ વસતો હોઈને ધરમાં બહાર હોતોજ નથી, એમ સમજ-
દરેકને કહી દેવું કે ધરમાં નથી. આમ પોતે નિત્ય પ્રભુ-જન-
નમાં નિયમિત અનુક્રમ સમય લાગ્યા રહીને ઉચ્ચ જીવન મેલ-
રદ્યા હતા; છતાં પોતે પોતાની જાતને તો અધમજ માનતા હતા.

૫૬-રામ પીઠ

જન વિચારી સેના નાઈ, હરતા રહે નિરાશિન મનમાંડી.
નન અશુચિ રાખે એ ધંધો, મળ્યો કર્મની છે કાળાંડી.
પૂર્વ પાપથી દેહ મળી એ, તરાય જો શ્રીવર માટે બાંધી.
સાચું બાવે બાવે રોડે શરણે, કહેજ એ પ્રભુ ત્રાહિ ત્રાહિ.

પ્રભુપ્રાપ્તિમાં બહારની ને અંદરની-બન્ને પ્રકારની શુદ્ધિ
દેવી એકઐ. માનવિક શુદ્ધિ સાથે શારીરિક શુદ્ધિ પણ અત્ય-
જોડે. માનવિક પવિત્રતા હોય તો ઉત્તમ સંસ્કાર જાગી રહે
નેહી કનક કર્મના અધિકાર પ્રાપ્ત થતાં ઉત્તમ જપ, દા-
ન, વ્રત વગેરે ને. નહજ સત્તર નરી જવાય ને પ્રભુ કહી.

ાય; પણ તેમાં પ્રભુ સામે પોતાને તો હીનદીન સમજે,
નાના બળથી આગળ વધવાને પોતે અશક્ત સમજે, ને તેથી
ના બળ પર આધાર રાખીને પ્રભુને શરણે જાય તો તેને
નું બળ પ્રાપ્ત થાય. તેથી વહેલામાં વહેણું તેનું કાર્ય સિદ્ધ
ય છે. એ ચોક્કસ જણાયું છે કે પ્રભુપ્રાપ્તિ માટે અન્ય સર્વ
કરતાં પ્રભુ-સ્મરણનું જ બળ શારીરિક શુદ્ધિ કરવા સાથે
બળ બને છે. જુઓ:—

હોહરે।

શરણ વરેણ ને સ્મરણથી સેના થયા પુનિત; [પણ—]
ચિત્ત પ્રતીત રહેતી નથી, ભયભીત રહે છે નિત્ય.

આમાં અભિપ્રાય એ છે કે, અહંકારથી હરિ દૂરજ રહે છે,
થી અહંભાવથી તે મુક્ત રહેતા; શ્રીહરિને લગાર પણ વિસ-
તા નહિ, ને તે દ્વારા અજ્ઞાનને તથા પાપોને દૂર કરતા જતા.

કપીર નામ દ્વંદ્વે ધર્યો, ભયો પાપકો નાશ;

માતું ચીનગી આગકી, પડી પુરાને ઘાસ.

આમ પ્રભુસ્મરણના પ્રતાપથી પાપોને બાળતા જાય છે તેમ
પ્રભુનો વિશેષ અનુભવ થતો જાય છે. કેવળ પ્રભુ ઉપરનો પ્રેમ
વધતો જાય છે, જેથી પ્રભુની સુંદર મૂર્તિની સેવામાં તેવાજ
અતૂટ પ્રેમથી લાગ્યા રહે છે અને તેથી એવો નિયમજ રાખ્યો
હતો કે, મંદિરમાં ગયા કે કેવળ પૂજામાંજ તદ્દલીન બની જઈ
એકજ ધ્યેય; છતાં મનને અતૃપ્તિ તથા ભય તો રહ્યાજ કરતાં કે
મારા જેવા અધમનો પ્રભુ કેમ ઉદ્ધાર કરશે ? આમ તેમને ભલે
જાય રહે, પણ પ્રભુની દૃષ્ટિએ અધમ-ઉત્તમ કોણ છે ? ત્યાં તો
સર્વનું પ્રેમપૂર્વકનું સ્વીકારી લેવા કાયદો છે; અને સર્વ શરણા-
ગતનો ઉદ્ધાર કરવા તત્પર છે. આ વસ્તુની ખાતરી માટે જુઓ આ

અમલકાર બન્યો; નાઈની સેવાથી પ્રસન્ન થઈને પ્રભુ નાઈ બને

ગરબી-‘તુજ કારણ’ એ ગમ

એક ઘણે સેનાજી રે, બેઠા સેવામાં પ્રીતે,
તેજ વઢાણે રાજાજી રે, વિચાર ક્યો ચિતે,
આજે વહેલી હજમત રે, કરાવીને નહાઈ લઈ,
દાસ મેલી પુરતજ રે, સેના આવે એકું ચર્ચું.

રાજાના નિત્યના નિયમ પ્રમાણે આજે ન હતું
નિયમમાં હરકત ન આવે તે પ્રમાણે તો સેનાએ
સેવાનો કાર્યક્રમ રાખ્યોજ હતો, પણ આજે તો પ્રભુની
રાજાની બુદ્ધિમાં અણધાર્યો ફેર પડ્યો હતો. તેણે
ખોલાવી લાવવાને ફત્ત મોકલ્યો:—

ધર આવી કહે ફત્ત રે, રાજા તેડે નાપિતે.
રીત આવી મજબૂત રે, કહે કોણ આવી કને.

ધરનાં બધાંય મનુષ્યો જાણતાંજ હતાં કે, સેવાના કરનાર
એ તે આવે તેને માફ કહી દેવું કે ‘ધરમાં નથી.’ તેથી—

નથી એ તો જુવનમાં રે, જવાબ બચ્ચાંએ દીધો,

ફત્ત ધર્યો સ્વમનમાં રે, ખોટો ખુલાસો કીધો.

કને એવું કે અંદર મંદિર તો ગાજી રહ્યું છે, તેથી ફત્ત
રોચા છતાં આવવાની ના પાડે છે. પોતે રાજાને માનીને
બન્યો છે તેથી હવે છદ્મી ગયો છે. આમ ફત્તને અડેમ કંઈ
કોઈ થયો. સેના હજમત દોવા છતાં રાજાની પ્રીતિનું
દને. તેમા કાન્યુ એ હતું કે ‘મમાનર્સાન્દ્યસનેષુ મલ્લવ-
જ્ઞ. મીઠા તથા અલ્પ જમાન દોય છે ત્યાં મિત્રના
કે’ કે અલ્પ પ્રભુને રાજા પોતે ઉચ્ચ કોટીને બહાર દેર
જન્મ હજમત ફત્ત પ્રીતિ નથી ને પણ હમેશાં લક્ષ

હતો—'હરિ ! દે નિજ આનંદ.'

મ દેવોનાં કાર્ય કરવા અવતરેલા નંદના નંદ શ્રીહરિ-
તાના ભક્તજનોને પોતાના પરમાનંદનો સ્વાદ આપ્યો.
તેજ પ્રભાણે આ પ્રસંગમાં પણ આ બન્ને ભક્તોનો
માવ વધારવાને પ્રભુએ આ પ્રસંગ ઇરાદાપૂર્વક આપ્યો.
'રાજાનો માનીતો આ હુદ્ર નાઈ !' આ વાતથી રાજ્યના
અધિકારીઓ ઇર્ષ્યાથી બળી રહ્યા હતા, તેઓને આ
મળ્યો. તેમાં આ દ્વેસે શરૂઆત કરી:—

ધી ચાહી રાજાને રે, એ આવતોજ નથી;
ખોજ ફાટી કણું ફરી રે, લઈ આવ જા હુકમથી.
હી આવ્યો ન ફાવ્યો રે, વધારીને વાત કહી,
મમકાવ્યો શબ્દો રે, ચાહી ભાત ભાત કહી.

પદ—'હીત ખીત પનીયાં' એ રાગ.

ખા રાજાજ નાહિ થયો પાછ,
હિ થયો પાછ, અતિસે મિલજ, દેખ્યા રાજાજ.
'માનો તેથી અભિમાન્યો, હુકમે અપમાન્યો હા! બચ્યાજ.
આ પકડી લાવો જરૂરી, કરા ઘેર કહી, તલે પતરાજ.
નાજ નથી ભણુતા કશું એ, અધ્યુ વિપતિ વાદળ તો ગાજ.
ધાપા બહારે જગરાધા, સેનો બન્યા જરી નહિ લાજ.
ધારી હિસા રહ્યા નૃપ આગળ, શું મુધરી બગરેલી બાજ.
રક્ષિ વિજયદાર લખે છે કે, આ સેના નાઈ દેણુ થયું ?

'આહિ પ્રદીપ નારાયણ હીર સાગરવાસી કેપમાયન,
'તો હી હરિ પાંકડી પેડેન રાજદ્વારની પાનલા,
'જયસનો એસોન યોગી ફરીતી અખંડ પદાનંદ
'નો સેનાઈ સરેક રખો ન નાપિત હોડેન બનસે.
'તિરો કંઈય કીસુખ મજિ, કાકુનિ રી ચક્રપાણી

“ખાખા ઘોંકટી લાગુની ત્વરે કરી નિમિત્તે.”

ભગવાને સ્વરૂપ તો સેના નાઈનું લીધું હતું પણ તેમ
તિનો વિકાર ન હતું; પણ દિવ્ય સદ્ગુણસંપત્તિનાં દર્શન
હતું. એ જ્યાં જ્યારે પ્રકટ થાય છે ત્યારે સર્વે તે પરકુ
ખને છે. શ્રી રામચંદ્રસ્વરૂપે જ્યારે જનકપુરમાં પધાર્યા તો
હજારો રાજાઓ સ્ત્રીતાળની લાલચાળી ત્યાં એ કે જ્યાં
હતા છતાં તેમને જોઈને જનકપુરનાં નરનારીઓ દેહાંત
હતાં, તે વેળા બસ એકજ ઘોષ થઈ રહ્યો હતો:—

૫૬

લે હ્યોરી સખી લોચન દહાવા;
ના ફીર રામ જનકપુર અંદર, ના ફીર પ્રમ થઈ મુખ કષ્ટ પા

નગરની શેરીએ શેરીએ આજ ચર્ચા થઈ રહી હતી—
રતનારે નેનાં બાકે, સખી મુનિસંગ બાલક કહાકે!

અને જનકરાજને તો પોતાના દેહ પરનું અભિમાન
હતું, જેથી તે ‘વિદેહી’ કહેવાતા હતા; એવા પ્રકૃતિ-
પના વિવેકી તે રાજાને પણ રામલક્ષ્મણ જોતાં મોઠ
હતો. તે વેળા એ બોલી બિઠ્યા હતા:—

આ બે બાળ કહેના છે, કેવા મુંદર મચેના છે!

તેમજ દંડકારણ્યમાં વસનારા મુનિઓને પણ મોઠ
હતો, જેથી તેઓ કૃષ્ણાવતારમાં ગોપીઓ રૂપે યદા-
ને શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપે મથુરાના બજારમાંથી એ વેળા નીકળ્યા
તે વેળા કંઈનો બય દોવા છતાં દુકાનદારોએ પ્રભુના પ
પદી પૂજન કર્યું હતું. આ રીતે પ્રભુ પ્રકટે છે ત્યારે તેમ
ઈન કરનાર મુન્ન બને છે. તેમાં પણ જેમનાં દૃષ્ટ

અને જેઓ કેવળ પ્રભુને જ ઇચ્છનારા હોય છે, તેઓની
મના પૂરવા માટે પ્રભુ જ્યારે પ્રકટે ત્યારે તો શું ખામી રહે ?

પદ-રાગ કાલીગડો. 'નજરીઆં લાગી રે' એ ઢાળ.

જાન તો ગયો ગ્રાહી રે, સેનાને જોઈ. રાજા તો ટેક.
પણ તો ચિન્ન ન રહ્યું ને, વૃત્તિ મૂર્તિમાં પ્રાઈ રે. રાં
જે રૂપે તે વરતે હોતે, શેઠ ન સમજે કોઈ રે. રાં

વામન ભગવાન બહુક સ્વરૂપે પ્રદર્શિઓની સભામાં જ્યારે
જાણતા હતા ત્યારે તેમને જોતાં જ સર્વ પ્રદર્શિઓ મોહિત
ગીતે સન્મુખ જિભા ધઈ ગયા હતા, ને 'પધારો પધારો'
જેમ કહી સન્માન આપવા આતુર બન્યા હતા; પણ તેમાં
નવાઈ નથી, પ્રભુ પોતાના પરમાનંદને પ્રકટ કરે છે ત્યારે
જેટલી જેની યોગ્યતા હોય તે પ્રમાણે ન્યૂનાધિક તેનો અનુ-
ભવ પ્રત્યેકને થાય જ છે; માટે જ તેમને પ્રાર્થના કરો કે:—

હરિ! હે નિજ આનંદ, નંદના નંદ સંતમુખકંદ.

એ પરમેશ્વર તે સમયે સંત સેનાના પ્રતાપથી એ રાજાને
પણ મુખ ઠરનાર થયા હતા; જેમ નરસિંહ મહેતાના પ્રતા-
પથી તેમની પત્નીને તથા નાગદાને પણ પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર
કર્યો હતો; તે જ પ્રમાણે આ રાજા ઉત્તમ અધિકારી હોવાથી—

રાજા તો ગયો ગ્રાહી રે, સેનાને જોઈ. રાજા તો
જોઈ રાજા તો જોઈ રાજા, જાનબીલું ગયો ખોઈ રે. રાજા તો

આનંદનિધાન પરમાત્મા. સેનાના સ્વરૂપમાં જેમ જેમ
સંબંધી સમીપ આવતા ગયા તેમ તેમ હોહનું જ જેમ હોદાને
જોઈ તેમ રાજામાં આદર્શ સર્વ જડું. તે પછી બજવા-
ની સન્મુખ રાજા જ્યારે જોઈ ત્યારે તો પૂછવું શું? જેમને
દાસમાં સાક્ષાત્કાર કરવા માટે રોગીઓ સમાધિમત્ત રહી

એકડો વર્ષો સુધી ક્રુધા, તૃષ્ણા, તાડ, તાપ વગેરે દેહદર્શન
વિસારી મૂકે છે તેજ પ્રભુ આજ્ઞાત વ્યારે સન્નિપ્રશ્ન
રાજના એ અપૂર્વ આનંદનું શું કહેવું? અને તેમાં
હજીમત કરવા માટે એ સેનાસ્વરૂપ પ્રભુએ વ્યારે સ્વયં
ત્યારે તો એ આનંદાનુભવ ખરેખર અતીવ અદ્ભુત
શય વિલસણ ને સર્વ કરતાં એક જણાયો:—

પદ—‘તેરા કુમવા ઇચરવા’ એ રાગ

અહા આ શો આનંદ! (૨) ઉઠે આ શો આનંદ! ઉઠે આ શો આનંદ!
અહા આ શો આનંદ!

કર સ્પર્શ બન્યો પુરો બેઠીકરો, દીસે નાડખ ઢંઢં (૨)
તન મું પલાળે મન લીજે વ્હાલે, બેઠ જાણે ન અંધ (૨)
વાળ મું બોરે અથ મૂળધી તોરે, એના દિવ્ય સંબંધ (૨)
સ્વમુખ લેતાં નાઈ મુખાંબુજ, બુલે થઈ મંદરંદ (૨)
દીરે થયું પૂરું મન રહ્યું અપરં, છોડ્યો છોડે શી છંદ (૨)
હૈં દરખ તો નધી વહી શકતો, દરયો છે એને કંદ (૨)

માત્ર રાજનીજ ખાતર આમ નહોતું થતું. મુખ્ય કાવ્ય

મંદાકાન્તા છંદ

કેવી રીતે નિજ સદનમાં, સેવતા બ્રહ્મરાજ
તેવી રીતે નૃપસદનમાં, સેવતા જગન્નાથ
કેવી રીતે પ્રતિષ્ઠિત રહી, રાસ ત્યાં આચરે છે
તેવી રીતે પ્રતિષ્ઠિત રહી સ્વામી સદામી કો છે.

ન નિમ મ ને દિનોડી લાગે એ રાગ

દરમધી કોઈ નેનાનાં જગતપતિ રામમાયી દર
ત્યાં જ આવી આજકાલ, અન્ય જન થતું આવી દર
જોઈને આવી બહી નામકેરે, બાબડ બહી દેસાં દર
બન્ધે બહી પ્રભુને જેવી નૃપ મું બુલે એ માંદી દર

રાગ ક્યાણુ. 'ઝમમગ ઝમે' એ રાગ.

અફસુત દેખી મુરત ઘનશ્યામ, તેલ પ્રતિ નૃપતિ એ અચાનક.
રૂપ ચણુલુજ ઝમે મુખાંબુજ, કિરીટ શીર્ષ ઝમે કુંડળકાન.
મન ત્યાં ગ્રાણુ ભાન બીણુ બોણુ, લોચન દરી ગયાં તે દા
કોણ કરે મર્દન હું ક્યાં છઉં, વિસરી ગયા એ વાત તમા
દિશ્વથી અમૃત દિવ્ય પીતા, પૂર્ણ થાય શે એ મનકાં

ઉપેન્દ્રવજ્રા છંદ

બની ગયો સ્તબ્ધ ઉઠે ન રાજ, તદા મુઝાયા રાહુ લોક ઝા
વધા કૃપાનાથ કરે રસોઈ, ઉઠો હવે છે સજ સર્વ સે

દોહરો

પાલીની બહાલી મુરત, ચાલી ગઇ તતકાલ;
ભાળી સેનાને ફરી, વધા ઝાલી જુપાલ.

૫૬-આશાવરી 'કાન ખબરીયાં.' એ રાગ

ધર નહિ દઉં જાવા (૨) કહે રાજઝો બહાલા સે
શું મુંદર છે તું મુખદર બહાવા! નહિ દઉં જાવા.
ઈ રહે પાસે, કુંખ ભય નાસે, અંગ અડે આનંદ પ્ર
દાય વિકાસે, શું મુખ ભાસે, કહું ન જાય અ હા હા હ
તારામાં છે લગની લાગી, ભુખ તપા લીતરની લ
ધાઉં વેરાગી રાજ્યે ત્યાગી, એમ માંદયું છે ચિતકંઠાવ

માલિની છંદ

અઝબઝ સમજાવી, ને રજત માગી લીધી,
ઝર ધર મહિ આવી, કોથળી મુકી લીધી;
(તે તો સેનાનીજ હતી.)

હરિ વિચરિ ગયા કે, ત્યાં થયા સ્વરથ સેના,
(પૂલ પૂરી થઇ.)

બની ગઇ સવગીધી, જ્ઞાન એ થાય સેના?

પરત રાજાને જ્યાં પ્રભુનો નિર્ગોળ થયો કે વિદ્યો
પ્રકટગો, પછો મું કહેનું! એ અશ્રુત અનુભવનો વિદ્યો!
ને તે અધિકારીને -

પદ - પ્રિયતમ ત્યારા' ધનાથી

વધા ઝડ રાય ત્યાં તો વધા ઝડ રાય,
સેના વિના હવે નહિ રહેવાય, વધા ઝડ રાય.
નહાતું ગમે નહિ, ખાતું ગમે નહિ, ખાતું ગમે નહિ મરિ મરિ
કામજી કીડું મારું મન હરી લીડું, લાગી રહેરો વિરહની દી
પ્રાણ મુંઝાય, જાય શું જવડો તેડી લાવો કરી કોટી દી
સહુ શાએ આ ખેલ તે શો છે! એક ન કોઈથી સમજાય

સાચી

સેના સેવાથી પરવાયા વાર આજ થયે ભારે;
જાણું જવાબ દીધો છે બચ્ચાંઓએ પરભારે.
તેથી છુરત પર્યા સમજને જવા બૂપતિકારે,
ત્યાં તો તેડાં આવે જતાં, રહામા હાવોહારે.
કાશ્યકે રાજાને લગની લાગીજ રહી હતી, તેથી 'હા'
લાવો, 'તમે જાઓ, તમે જાઓ, 'એજ વાત હતી;
'સેનાજી' ગયા તે કાંઈ એવાં તેડાંથી આવે તેમ
જીજી ગમથી, ભક્તરાજ પણ -

ગીત

સેના સમજે સેના? બની જીના શી આજ અકથ
છે ના જે ના સમજે, તે ભક્ત હિલા રાય નિઠ
રાજ 'કાલીગડો' પદ 'રનાર નેના' એ
સમજે કદાચે વિચારે, સેના તો આ દીડું મું શું
પરેડો દીધો તેનો અપૂર્વ મીડો, આવો દીધો બ
નો કદેદું આખ્યાન હોતો નહિ, ત્યારે થયું શું અ

દીકું તેલમાં રૂપ ચતુર્ભુજ, કિરીટ મુકટ જે ધારે;
તેજ હતા એ રહ્યાજ જતાએ, સમજ્યા એ સેના આધારે. ૨૧૦
દેશયો ભેદ તદ્દા સમજ્યો નૃપ, ભૂલ કરી મેં ભારે;
હરિ પાસે શું કરાવી હજમત, સેના કહ્યા એ આભારે. ૨૧૦
ગદગદ કંઠ બેઠનાં નેત્રે, ચાલી રહી જળધારે;
ભૂપ પીંગળતા પશ્ચાત્તાપે, સેના પીંગળતા પ્યારે. ૨૧૦
સ્તવથી ધ્યાયી બેઠ બરભાગી, શાન્ત થયા બહુ વારે;
પણ નૃપતિને લાગી લગન તે, હરિ વિષ્ણુ કોણ નિવારે. ૨૧૦
હવે તો સૌ સમજ્યાં કે શું માગવું ને તે કેવું લાગે ?
જાલ તો અતુલવ પણ કરી ચૂક્યા હતા; એટલે અતિ આતુરતા-
થી તેમણે કહ્યું—‘હરિ દે નિજ આનંદ.’ સેના બીજું શું માગે ?
નંદનાનંદ સંતસુખકંદ, હરી દે નિજ આનંદ.’ કહેવાનું
દેવાઈ ચૂકયું; હવે તો ઉપસંહાર કરીએ:—

લાવણી

ભૂપ સેનાના સત્સંગે,
થયા ભજાને વિરક્ત રંગીન રંગીને રંગે;
ગુરુસમ સેનાને માને,
હરિભજન સેવન દીર્ઘનએ છવન મનમાંને.
સાકુબ્ધાને એવે સ્નેહે,
શુભિશાન્ત બદાણુ શૂરો સંત થયા ગ્રહે,
પ્રજ્ઞનો પુરેપુરો પ્યારો,
સેનાના સંગીતો મદંગથો સદ્ગજ જન્મારો.

ચોપાદની ચાલ

રમે શાસિતાનો વિદાન, હવું રામ રાજ અભિધાન;
લાગી તેને નાંખી વાન, ભાવિક જન્યા ભવ્ય મન્દાન.
દેદે પાને પૂરું પ્રાણનાથ, હરે ભવે ભોગ્ય ભગવાન;
સામ્ય સાકુ આપી રહે સ્થાપ, પાને પીરમે પ્રીતિધો પ્રસાદ.

પન્થ રામ ગમોડે. પન્થ રામ રાવોડે.
 જેને નામ પાપા જાવે. આના શુભિ ગાવોડે.
 એક દિવસ પંગન બેસાડી, આખ્યા પાતે માત્ર કીધોડે
 બે કર કીધા દત્તા લગાડી, દત્તા પીરસના દોરો કીધોડે
 એવં પગની આવી અડકે, પીતાંબરી મુડી મડકે
 બે દામે કરતા દત્તા ખટપટ, લાગી તેથી ચિત્તમાં ચાલકે
 વિન્દજ થતાં ન રહ્યા કંઠાયા, બીજા બે ભુજ પ્રકર જાણકે
 તેથી દ્વિધન અર્થ સમાયા. પણ સહુમાં પાર્શ્વ પરખાણકે
 સેવે છે નર રોડો મારી, પણ વસા કીધા પૂર્ણ મુરારે
 થયા છે ચતુરભુજ અધિકારી, ખરા ભાવની છે બલિકારીકે

૫૬- નટવર નંદકિશોર' એ રામ

જય જય મન્થ મન્થ જગનાથ;
 સેનાને તો વિસરે કોના. કીધો છેજ સનાથ. જય જ
 રામરાજનું પણ કાજ કયું. આજ કીડું સાક્ષાત. જ
 પ્રેમ તણે વસા છે પરમેશ્વર, આનંદધન અગાધ. જ
 પુત્રી પરચા આપી અનુભવ, થઈ કરતા વિખ્યાત. જ
 બંનેને તાર્યા સ્વીકાર્યા, મળ્યું ચણું બલી ભાત. જ

તેથી એજ—

હરિ દે નિજ આનંદ,
 નંદના નંદ સંતમુખકંદ, હરિ દે નિજ આનંદ.

કળિયુગમાં પણ જોયું કે:—

અનુભવમાં અનુભવમાં આવે, ન તડે બંધ સં
 સ્વવસા કૃપા એ અવસર, કરવા માયું મહા મનિ
 નંદના નંદ સંતમુખકંદ, હરિ દે નિજ

શ્રી ચંદ્રહાસ-અભિધાન

[પાપ-પરિણામ-વિષય]

પૂર્વરંગ

૫૬-૨૧ ખમાય

હી કેમ કોઈને દુભવ માં દુઃખ પામી જેથી તું ભવમાં;
 નરે હોય વાત છે તારી આવે અત્યંત અનુભવમાં. ૨૬.

‘પાપ’ અને ‘પુણ્ય’ શબ્દ સૌને સુવિદિત છે. ‘પાપ’
 હશે ‘પાપાય પરપીઢનમ્’—ખીજાને પીડા ઉપભવવી તે. ‘પાપ’
 નો વ્યાખ્યાસૂચક આ વાક્યમાં ‘પર’ શબ્દનો અર્થ ‘પોતે નહિ’
 એવો થાય છે. અર્થાત્ પોતા સિવાય હરકોઈ પ્રાણી હોય,
 જેને પીડાની લાગણી ઉદ્ભવવી શકતી હોય, તેને પીડા ઉપ-
 ભવવામાં જે હેતુ અને તેજ પાપ કહેવાય છે. આજ આશય
 શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ દર્શાવે છે:—

વિદ્યાવિનયસંપન્ને પ્રાદક્ષણે ગવિ હસ્તિનિ ।

શુનિ ચૈવ અપાકે ચ પંડિતાઃ સમદર્શિનઃ ॥

‘વિદ્યા-વિનયયુક્ત પ્રાદક્ષણ પર, ગાય-જળદ પર, હાથી કે
 કેવરાં ઉપર અથવા ચાંદણ ઉપર પણ જ્ઞાનીઓ સમદર્શિવાળા

[illegible]

ધીજ 'વનસ્પતિનો આહાર કરનારાઓનીજ મંડળીઓ' માંસા-
ારીઓમાં પણ હિસી ચતી જોવામાં આવે છે. કાનિયો પણ
હીજ થઈ માંસાહાર ત્યજવા લાગ્યા છે, પણ ભગવાન
પ્રીકૃષ્ણ તો આવીજ દૃષ્ટિને સ્વોત્કૃષ્ટ કહે છે:—

आत्मौपम्यै न सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।
सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥

‘હે અર્જુન ! હરકોઈ પ્રાણીને પોતાની પેઠેજ સુખ તથા
અસુખ સરખું થાય છે, એમ જે જુએ છે તેને શ્રેષ્ઠ યોગી માન-
માં આવ્યો છે.’

આંખે ઇતિહાસ રામાયણ તથા મહાભારત તરફ દૃષ્ટિ
રીએ છીએ ત્યારે પણ ‘કદી કેમે કોઈને હલવ માં’ એ
રહાંતમાંથી તે મહાપ્રયોની ઉત્પત્તિ જણાઈ આવે છે.
મહાવાહિમકિય રામાયણનો ‘મા નિપાદ પ્રતિષ્ઠાસ્ત્વમ્’—
પ્રથમ શ્લોકજ સમસ્ત રામાયણના મૂળ તરીકે આદિ-
વે વાહિમકિએ ગાયો છે. કૌંઝપક્ષીના યુગલમાંથી એકને
રધિએ વીંધ્યું તે મહર્ષિ વાહિમકિને ખેદ સાથે જણાયું
પારધિએ આ ઘોર પાપ કર્યું છે; આ પાપના ફળ તરીકે
રધિને અનંતકાળ પથંત સુખ-શાંતિ નજ મળે તે યોગ્ય
એમ માનીને તે મરનારની વતીજ અથવા તે યુગલની
જ એ શ્લોકરૂપે શાપોદ્ગાર કે શોકોદ્ગાર મહર્ષિના સુખ-
થી સરી પડ્યો; જાણે પોતાનેજ અથવા પોતાનાંજ કોઈને
ને યદ્ય હોય એમ તેમણે માન્યું અને તે પ્રથમ લાગ-
ના પરિણામેજ એ શ્લોક એટલે પ્રથમ સ્ત્રીય વાક્ય ચત-
રા રામાયણરૂપ મહાવૃદ્ધના બીજરૂપે અકસ્માત પ્રકટ થયું;
તેજ પ્રમાણે મહાભારતના મુખ્ય ચોદા પાંડવોની

અહીં કહેવામાં આવ્યું છે કે:—

કેમે કોઈને હુલવ માં, હુખ પામે જેથી તું ભવમાં.

ભા' પ્રાણી કરતાં મનુષ્ય વિષે પ્રતિકૂળ અનુભવની
વિશેષ પ્રમાણમાં હોય છે. અપમાન, આજ
કાચિક, વાચિક તથા માનસિક અતિ બિચ દુઃખો
ને યાય છે; તેનાં સગાં-સંબંધીઓ પણ બીજાં પ્રાણી
વિશેષ હોય છે તેથી એકને લીધે અનેકને દુઃખ ઉત્પન્ન
છે. વળી બીજાં પ્રાણી કરતાં શક્તિ પણ મનુષ્યમાં
હોય છે તેથી લાંબા સમય સુધી તેને દુઃખનો અનુભવ
પડે છે; આથી તે મોટાં પાપ મનાય છે; તેમાં પણ
વધુ લોકોપયોગી હોય તેવાં કેાંઈ માનવકાર્યમાં વિઘ્ન કર-
ને તો ચોર પાપ લાગે છે. આવો આ ક્રમ કોઈને માત્ર
માં રહે તે પૂરતું જ અહીં માત્ર દિગ્દર્શન કરાવવામાં
આવ્યું છે; ખરી રીતે તો કેાંઈ પણ પ્રાણીને લિપદ્રવ ન કરવો,
સિદ્ધાંત અહીં વિવક્ષિત છે. આ સિદ્ધાંતજ સૌ કેાંઈ કહે છે:—

પ્રવસી હાય ગરીબકી કબી ન ખાલી જાય,

ધુએ દાર કે ચામસેં છુદા ભરમ હો જાય.

દારને દુઃખ દેનાર માનો કે લોહું છે, તો તે લોહાનું વેર
જામે પણ પેતા દારનું ચામડું ધમણ બને છે અને લોહાને
ભ્રમ કરી નાખે છે. આમ કવિ દર્શાવ આપીને કહેવા એ
નામે છે કે જમે તેને જમે ત્યારે જમે તે રીતે દુઃખ દીધું હશે
તેનું દુઃખ અવશ્ય જોગવવું પડશે. 'કરે તે પામે' આ
શબ્દ સમજવાને 'વાવે તે લણે' એ ન્યાય છે. એટલે કે
ખરી વાવે ત્યારે જ નહિ, અને એટલું વાવે તેટલું જ નહિ,
પણ બીજા નિયમ પ્રમાણે રમના નિયમ છે. જેવાં બીજા

હોય તેવાંજ ફળ મળે છે તેમ જેવાં શુભ-અશુભ કર્મ કરી
તેવાંજ ફળ પમાય છે. બાવળનાં બીજનું ફળ વગર તે ફળ
પણ બાવળનુંજ મળે અને જો આંબાનું બીજ રોપાય છે
આફરફળનો સ્વાદ મળે. માટેજ કહેવામાં આવ્યું છે કે—
'કહી કેમે કોઈને હલકા માં, હુઝ પામે લેથી ઇ' ભગવાં

આપણાં શાસ્ત્રો માત્ર જીવોને તથા જડ વસ્તુઓને કવ
જાવે છે એમ નથી; પણ જીવ તથા માયા એ બન્નેનો નિર્વ
ધ્વિર છે, આમ કહી ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ ઉપદેશો છે. આ કવ
થીજ સર્વ અસ્તિત્વો કહે છે:—

પરમેશ્વરની આ પ્રજા, સઘળો છે સંસાર
એકે કુટુંબી આપણે, એકે પિતા પરિવાર,
કાળા ગોરા કોય પણ, ધનહીણ ધનવાન
કહો ન હલકા કોઈને, સઘળા એકે સમાન.

આ સિદ્ધાંત ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ માનનારા સર્વે કે
માન્ય છે. શુભાશોના વેચાણનો થયો નાખૂદ કરવાને ક
ખર્ચ ને ભોખમ મુરોપિયનોએ ઉડાવ્યું છે તે મનુષ્ય
પ્રત્યે પાતાના બંધુબાવના રહસ્યને ઉદ્દેશીનેજ છે.
લભાનો પણ 'રજીડલ આલમીન' એમ કહી પરમે
'અવતારોનો પાલકરસક' જોળાએ છે; એટલે ઇશ્વરના વ
ત્વને તેઓ પણ સ્વીકારે છે અને તેથીજ સર્વને મુખ
બનાવવા નેઓ પ્રયત્ન કરે છે; તેજ પ્રમાણે ક્રિશ્ચિયનોનું
ટોનું નિમ્નનગી ખાતું પણ આજ નિદાંત પર ચક્રાવવામ
છે કે મનુષ્યમાત્રનું દરવાજુ કરવું, તે પરમ ધર્મ
આ 'ધર્મ' નવં નાન્ય છે નો મનુષ્યોને હુઝ ઉપજાવવાની
વ ને છે ! જો ! આપણાં ગાંઠો તો તેથીયે આજના

— 'મા હિંસ્યાત્ સર્વામૃતાનિ-કેાઈ પણ પ્રાણીની હિંસા
 -કેાઈને લેશ પણ દુઃખ ન ઉપજાવે.' સર્વ દેશોના
 યાના ધર્મોના ઇતિહાસો પણ મળે છે, જેમાં મનુષ્ય
 સુખી કરવાનો સિદ્ધાંત પ્રસિદ્ધ છે. કેમકે સર્વ કેાઈ
 કે 'સૌ પરમેશ્વરની પ્રજા છે' માટેજ 'કદી કેમે
 દુઃખ માં.' કેમકે તેનું પરિણામ અથવા ફળ- 'દુઃખ
 તેથી તું ભવમાં' અર્થાત્ કેાઈને દુઃખવ્યાથી તેના તર-
 દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે એમ નથી, પણ પરમેશ્વર તર-
 તે બદલ શિક્ષા કરવામાં આવે છે અને તેજ કારણથી
 પ્રભુને- 'ઈશ્વર' -સર્વનું નિયમન કરનાર કર્મ પ્રમાણે ફળ
 નાર કહેવામાં આવે છે. ઈશ્વરને નહિ માનનારા નાસ્તિકેા
 પોતપોતાને માટે કેાઈ 'ઈશ્વર' -નિયમન કરનારને પસંદ
 છે, એટલે તેઓ ઈશ્વરને નહિ માનતા હોવા છતાં પણ
 તુતઃ ઈશ્વરને માનનારાજ કહે છે; અને એવા કેાઈ ઈશ્વરને
 મવામાં આવે છે તોજ સર્વની સ્વતંત્રતા જળવાઈ રહે છે.
 મળજ સળજ સહુ સુખી થયા, દુઃખ થયાં સહુ દ્રર' આ
 થી ? તેવા ઈશ્વરી નિયમોને અનુસરી જો કેાઈને નિયંતા
 વવામાં આવે છે અને ન્યાયાધીશ, પોલીસ, જેલ વગેરે
 હીજ ગોઠવવામાં આવે છે તોજ અળજ-સળજને તેઓનાં
 મ પ્રમાણે ફળ મળતાં હોવાથી બધું વ્યવસ્થિત ચાલે છે; નહિ
 મ મશુસમાન અવ્યવસ્થા ઊભી થતાં મોટાં મોટાં શહેરો વેરાન-
 થિતિમાં જઈ પડે. તેમાં ઈશ્વર, રાજા, ન્યાયાધીશ કે નિયંતા
 પાંસુખી શાસનવ્યવસ્થા બળવે છે કે બાપને મારનાર દીકરો
 ધાય તોયે શું ? તેને તે અપરાધ બદલ યોગ્ય શિક્ષા થાયજ
 કે; એવા અપરાધીને કેાઈ કદી છુપાવે તો તેને પણ અપરાધી
 રાખી તેના સામે કેસ ચાલે છે. આમ કેાઈને પણ કેાઈ પ્રકારે દુઃખ

વવામાં આવે તો તે શિક્ષાપાત્ર કરે છે તે તેને તેલ
રાધ યોગ્ય શિક્ષા પણ થાય છે. આજ સમય દુરિ
આસ્તિક-નાસ્તિક સૌ કોઈને માટે ઇશ્વરી શાસન છે,
કેમ કોઈને દુલબ માં, 'દુઃખ પામે જેમી તું ભરમાં.'

આ નિયમ જેટલો મજબૂત પગાય તેટલું સમજ
સમુદાયનું ને આપણું વધુ શ્રેય થાય છે; પણ મનુષ્ય
અપૂર્ણ છે; તેથી તે નિયમનું ઘણા મનુષ્યો કષ્ટ
કરી શકતા નથી. અનેક મનુષ્યો એવા અપરાધો કરતા
રહે છે. તેની શિક્ષા લૌકિક શાસકો કરી શકતા નથી,
કૃત્યોનું ફળ તેઓને કોણ આપે છે? ન્યારે કોઈ
માર મારે છે ત્યારે તેને બીજા તટસ્થ મનુષ્યો ચેતવ
છે- 'અરે ભાઈ! જૈરીને આમ ઢારની પેઠે શું મારે
જેશ્વર પૂછશે, તેનો તો હર રાખ.' આમ તેનો બ
નહિ મળે તો પરમેશ્વરદ્વારા પણ મળે જ છે, આ
સમજે છે. તેવા અપરાધના કેસો બવિધમાં ધ
મંદિરમાં ચાલવાના જ. તેનો ઈન્સાફ મનુષ્ય ન
કરી શક્યા તો ઇશ્વર પર સુલતવી રાખવામાં અ
અહીં કોઈ કેસ અધિકાર ઉપરનો હોય છે તેને
વામાં આવે છે. આજ અભિપ્રાયથી મુસલમા
વગેરેએ, મનુષ્યની સત્તા બહારના એવા કે
માટે 'કયામત' અને 'હે એક જજમેન્ટ' ર
એવા અપરાધોનો બદલો બે અહીં નહિ મળે

યહાં તો જેસે તેસે લેતે ચકાઈ
લેખો કેનો લેખો ભાઈ રાધ

એટલે જેટલાં કર્મના ફળ લોગવવાં બ

જ પડશે. આ કળલોગનાં સ્થાન પણ મુસલમાનો
સ્તીઓ 'જહાનગ' અને 'હેલ' જે નામનાં માને
ત્યાંની સજાને અહીં કરતાં પણ વધારે સખત ને
સમજે છે. જેમ કોઈ સામાજિક અપરાધનું સમા-
નગી કરવાથી જેટલું ઓછું સહન કરવું પડે છે તે
રહું વધારે કોર્ટમાં કેસ ચાલે તો સહેવું પડે છે. વળી
સામાન્ય અપરાધ બહલ થોડો માર ખાઈ લીધો અથવા
રૂપિયા આપી દીધા તો પતી જાય છે પણ કોર્ટમાં
તસર કામ ચાલતાં તેની શિક્ષા આસન કેઠ, યોગ્ય ઠંઠ,
ની હાનિ વગેરે ઘણું સહન કરવું પડે છે, તેજ પ્રમાણે
અપરાધની શિક્ષા પરલોક માટે મુલતવી રહે છે તે ઘણીજ
લોગવવી પડે છે. તે વેળા ત્યાં કોઈયે આપણો સહાયક
બચાવ પક્ષનો હાજર થઈ શકતો નથી અને પૂરી સજા
એજ છૂટકો થાય છે; માટે તેથી બચવાને અહીંજ પતવી
વધારે સાડું છે અને તે માટે વધારે સાડું આવ છે કે:—
કેમે કોઈને દુભવમાં, દુઃખ પામે જેથી છું ભવમાં.

રામાયણમાં આ વિષે વાલીનું દયાંત મુપ્રતિદ્ધ છે. વાલીએ
પુત્રેના શ્રી રામચંદ્રને પૂછ્યું કે મને શામાટે માર્યો? ત્યારે
રામચંદ્રએ સ્વમુખેજ તેને કહ્યું છે:—

લાવણી

ભૂપર વન પર્વતમાં સઘળે ઈક્ષ્વાકુવંશીનું રાજ,
પક્ષી મૃગ મનુષ્ય સહુને નિમ્ન અનુમ્ન કરવો એ કાજ.

(હવે જો ! તારો અપરાધ શો છે ?)

પરીક્ષાતા ગુરુતુલ્ય છે, લઘુ ભાઈમુન-શિષ્ય સમાન,
તેમ છતાં તે અધ સહાયે અધ બની દીધું તોફાન.

મુખીવ ન્દાનો બાઈ જવતો છતાં તેની તેં નાર હો
 રૂમા સંગતે પાપી પદને કામરૂતિથી કીડા કં
 બાદેન અને ન્દાના જ્ઞાતાની ગ્રીમાં ફેર કોણ ન
 તેમ છતાં તેં જની સાથે કીપી મદાન નીવ
 શિક્ષા નૃપતિની ખમવાથી પ્રાણી નિર્મળ સઘ
 મેં જુજને શિક્ષા આખ્યાથી તારેં અગ પજ રજું

જુદિમાન વાલીની જુદિમાં જો વાત જુરતજ
 તેને શ્રીરામ પ્રભુએ હજી પણ જવતો રાખવા જ
 તેણે પોતાને વિશુદ્ધ થયેલો સમજી શ્રીરામની સર
 પસંદ કરી પરલોક માટે તેમજુજ શરણ સ્વીકારે

ધનાશ્રી પદ

ક્ષમા કરે રજુરાય મુજને, ક્ષમા કરે
 સર્વતણા મેયમાં કુશળ છે, જણો તત્ત્વ સદાવ જ
 કૃપા લોભ આપો મુજને પણ, હવે એજ ઉર ચહાવ, મુજ

આ ઉપરથી નક્કી થાય છે કે, હરકોઈ કદ પર
 તરફથી આવે છે, એ માન્યતા તવન જોડી છે. અન્ય
 સંગથી અથવા અપૂર્ણ જ્ઞાનથી એમ કોઈ માને છે.
 ધર્મોમાં ધન્યરે જવને નવોજ પેદા કર્યો છે એમ મા
 તેથી ધન્યર પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે તેને મુખડાખ આપે
 મનુષ્ય તેમાં ફેરફાર કરવા અમથ નહિ હોવાથી તે તેને
 પટે છે. આ માન્યતામાં માત્ર એટલું સત્ય છે કે મુખડ
 મુવેશ્વર છે, પણ તે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે તે છે
 ઠીક નથી. કારણકે જો તેમ હોય તો ધન્યરમાં
 નિર્દવના બને હોયો આવે છે. વળી આ દેહમાં જ
 ઉત્પન્ન કરેલો જ નથી. આપણાં શાસ્ત્રોમાં આ વિ

કે જે જીવ કદી ઉત્પન્ન થતો નથી. જેમ તલ અને તેલ
ન પુરુષ અને પ્રકૃતિ અનાદિકાળનાં સાથેજ રહે છે.

તિં પુરુષં ચૈવ વિદ્વચનાદી ઉભાવપિ ।

૧ પુરુષ (જીવ) જન્મે અનાદિ છે એમ જાણવું,
હમાં જીવ આંચો તે પહેલાં પણ તે હતોજ. તે
ખીજા દેહમાં હતો ને ત્યાં તેણે જે કમો કરેલાં
જ તે બધાં ભોગવી રહ્યો ન હતો, તેથી બાકી રહેલાં
ગણવાને આ દેહમાં આંચો છે. આ દેહમાં આવીને
શાંતરતાં કમો કરવાનુંજ તે ચાલુ રાખે છે તેથી
પણ તેને દેહ ધરવો પડવાનો. આમ અનાદિથી
જાને હીધે તેનાં જે જે કમો ભોગવતાં બાકી રહેતાં
નો મોટો દગલો ખીજની વખારની પેઠે રહ્યા કરે છે
જોમાં 'સચિત' કમ' કહેવામાં આવે છે. શ્રુત-
૧ કમોને બાકી રાખીને જુના જુના દેહો ત્યજી મૃત્યુ
જો પુનઃ નવાં શરીરો ધારણ કર્યા કરે છે ને ત્યાં
ન રહી ગમે તેમ વર્તે છે, પછી ક્યાં જાય ? તેઓને
કે છે ? આ દેહને માતા-પિતાએ હાડકાં-આમટાં
કંઈ બનાવ્યું નથી; તેની ઉત્પત્તિનું તથા તેમાં આવતા
કંઈ મૂળ તો હોવું જોઈએ જ; તેમજ જીવિષ્યમાં જ્યાં
કે તે માટે પણ જે દેહ તૈયાર કરવામાં આવશે ને તેમાં
કેવામાં આવશે, તે બધું દેહ કરે છે ? સૌ સોનાં કમો
ને બધું દંશરજ કરે છે. જેમ દેહ નોકરની બદલી તેને
કરે છે અને ત્યાં તેનું કામ જોઈ તેની આગલી ટીપણ
બાકીને ફરી દેહ ઉચીનીચી જગ્યાએ માલિક નિમણુંક
તેજ પ્રમાણે દંશર કમો તથામીને તેના કુટુંબે શરીર,

ધન, કુટુંબ, મામાન વગેરેની વ્યવસ્થા કરી આપે છે.
સ્થળે જઈને પણ તેણે કેમ વર્તવું તે માટે શાસ્ત્રીના
આપે છે. એ પ્રમાણે વર્તવાને અને તેથી આગળ વધવાને
તો જીવને મોકલે છે. અર્થાત્ જીવોના કર્મના બદલામાં જ
તેઓને ફેર આપેલા છે; અને તેમાં જ્યાંથી રહેવું
છે ત્યાંથી તેના પુનઃ-પાપકર્મી કર્મ પ્રમાણે તેને ફેર
આપવાનું નક્કી કરેલ છે. આમ આપણી કર્મફળ
પ્રાપ્તિને જોઈ, આપણાં કૃત્યોના બદલામાં પ્રયત્ન
તે આપેલ છે, એટલે આપણા હાથમાં આપણી જ
રહેલી છે. આ માટે વધુ પ્રમાણ જોવાની કંઈ જરૂર નથી.
જે કંઈ નક્કી થયેલું છે તેજ 'પ્રારબ્ધ' કહેવાય છે. તે કંઈ
શુભ-અશુભ કર્મનાં કેવાં ફળ આપશે ? તે તે ક્યારે
તે આપણે જાણી શકતા નથી કે ફેરથી પણ શક્ય નથી.
તે જોગબંધે જ છે. આપણે એ કર્મ પ્રમાણે આ
અથવા બીજાં શરીરમાં જઈને પણ જે જે નવાં જન્મ
કર્મો કર્યા કરીએ છીએ તેનેજ 'ક્રિયામાણ' કહેવામાં
અને તેનાં ફળ જોગવવાને પણ આપણે તૈયાર રહેવું
આ રીતે વધુ બગાડવું કે સુધારવું તે માટે—

ગારે હાથ વાળ છે તારી, આવે અગ્ર અગ્રભવ

અને તે કેવળ આ જ-મનીજ નહિ પણ સર્વિધના
ને અનંતકાળની વાત આપણા હાથમાં છે. તે હવે
મામાં દુઃખ ન આવે અને વધુ દુઃખ નજ રહે એવી
હાથ તો અમે તે તરફથી અમે તેવું વર્તન આપણ
તોયે કેવળ સમાજ રાખો અને આ એકજ વાત ધ્યાન
'કરી કેમ કેાઈને દુઃખ માં.' એ કે જ-માંતરજ

‘પ્રારબ્ધ તો છેજ અને તેથીજ ‘દુઃખ પામે જેથી તું
,’ તોપણ અત્યારથી નહું તો અટકવા માંડશે, એટલે—

‘ગઈ સો ગઈ અબ રાખ રહી કેા.’

દુઃખ એ પાપનું ફળ છે, એમ સૌ કેાઈ સમજે છે ને
પણ છે; તેમજ ‘અમારાં કર્મ આડાં આવ્યાં’ એમ સર્વ
પ્રેરણા છે અને ‘અમારી જીભ અમારી દુશ્મન બની,’
પનાં કર્યાં હૈયે વાગ્યાં, ‘જોડે તે પડે,’ આમ બધાય
છે ને. અનુભવે છે છતાં પ્રાપ્ત તો કર્યેજ નવાય છે, તેનું
શ્રી અણુને પણ આ મત્ર શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યો છે:—

अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः ।

अनिच्छन्नपि घाष्णेयं मलादिव नियोजितः ॥

‘હે યદુવંશી કૃષ્ણ ! ઇચ્છા નહિ હોવા છતાં જાણે કેાઈએ
અમારીથી પ્રેરણા કરી હોય તેમ કેાનાથી પ્રેરણાને મનુષ્ય
પ કર્યાં કરે છે ?’ આ મત્રનો ઉત્તર આપતા પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ
છે:—

काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ।

महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम् ॥

‘રજોગુણથી ઉત્પન્ન થયેલો આ કાળ તથા ક્રોધ ધણુંજ
નારો ને મહાન પાપી છે; આજ બધાંના વૈરી છે, એમ
જાણ.’ આવાજ અભિપ્રાયથી બીજે સ્થળે કહેલું છે—‘લોભ-
માદિ પાપાનિ—સર્વ પાપોનું મૂળ લોભ છે.’ તે પાપ કરવા
છે; અયોગ્યરીતે કામનાઓ તૃપ્ત કરવાને પ્રયત્ન કરવાનું
જેજ પાપની શરૂઆત છે, તે તરફથી મનોવૃત્તિઓને

રાજવી ભેળા, અને 'યથાજામસંતોગમુગી' - તે કંઈ
 આવે તેથી સંતોગ રાખી મુખી રહેવાની દેવ પ્રાર્થના
 કોઈ યોગ્ય કામનાનું મન થાય તે પૂર્ણ કરવાને જ કહે
 તે વાશ અર્થ પ્રાપ્ત થતાં કામના પૂર્ણ થાય છે. '...
 મૂતેષુ કામોડરિમ મરતર્પમ - હે ભરતલેષ અનુન ! જાં
 વિરુદ્ધ ન હોય એવો કાળ તે હું છું' આમ કહીને દેવ
 ધર્માનુકૂલ કામને પોતાની વિભૂતિ, કૃપા તથા ધર્મનું દર્શન
 છે; પણ ધર્મમયોદાનો ત્યાગ કરવા તત્પર થયો જો
 પાપ લાભ્યું જ છે, માટે જ શાસ્ત્રો છેવટે પ્રાકૃત ઉચ્ચારો
 દેવ રહેવાનો ઉપદેશ કરે છે; અને 'ધૃત્ત્વા તો વરદેવ
 કરની' ને તે પણ મોક્ષ માટેની જ - 'જ્ઞાનિજ્ઞાતા', 'જ્ઞા
 માટે જ આ મનુષ્યશરીર તે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા માટે
 છે, તેથી સત્ય વાત તો એ જ છે કે જ્યાં સુધી પ્રાકૃત
 ન રાકાય ત્યાં સુધી સત્ય, સુખ કે શાંતિ પ્રાપ્ત થતી જ

इच्छाद्वेषसमुत्पयेन द्वंद्वमोहेन मारत ।
 सर्वभूतानि संमोहं सर्गे यांति परंतप ॥

'હે ભરતવંશી અનુન ! ધૃત્ત્વા અને દેવથી ઉત્પન્ન
 જન્મ-મૃત્યુને પામ્યા કરે છે.' આમ પ્રાકૃત ધૃત્ત્વા
 પ્રકૃતિના સંબંધની ચાહના કહો, જામે તે પણ તે
 એને પૂર્ણ કરવાને દેહસંબંધ અવશ્ય થાય છે,
 ને મૃત્યુ લાભ્યાં જ રહે છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ મુખ
 આમ જ કહે છે:—

इन्द्रियस्येन्द्रियार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।
 तयोर्न वदमागच्छेत् तौ ह्यस्य परिपन्थिनौ

ત્યેક ઇન્દ્રિયના વિષયમાં રાગ અને દ્વેષ અવસ્થ રહેલા છે, માટે તે બેલેને વશ ન થવું; કેમકે તેઓ બેજ મના શત્રુ છે. 'આમાં રાગને પ્રથમ કહી દેખને પછી કહ્યો છે. બેલે સુસુક્ષ્મના વૈરીજ છે તો પણ રાગને બે વિધિ-પૂર્ણ કરવામાં આવે તો તેને ત્રિવર્ગમાં ગણવામાં આવ્યો છે, અર્થાત્ તે કામ-એ ત્રણ પુરુષાર્થોમાં 'કામ' તે પૂર્વક સેવાતો 'રાગ' છે, અને તેને પુણ્યકર્મના ફળ કહેવામાં આવ્યો છે; પરંતુ દ્વેષ એ તો કેવળ છે. સવિધિ રાગ એ હૈવી સંપત્તિ ગણાય છે ત્યારે આસુરી સંપત્તિજ મનાય છે. રાગથી જે પાપ છે તે કરતાં દ્વેષથી થનારું પાપ અતિશય ભયંકર ને હાથ છે. કૂર હુકયોમાંજ તે ઉત્પન્ન થાય છે; કૂર કર્મો-તે પરિણામ છે. તેવા કૂર આત્માઓને તો ઘણીજ સખ્તા-પ્રભુ ઠેકાણે લાવે છે—'તાનહં દ્વિષતઃ કૂરાન'—એવા દ્વેષ કરનારા નરાધમાને આસુરી યોનિઓમાંજ ધકેલી દેવાને ઠરાવે છે. જે મનુષ્યોનો આવો કૂર સ્વભાવ હોય તેઓએ જ ચેતતા રહેવાની જરૂર છે, કે જેથી બીજા નિર્દોષ છતાં ના કૂર સ્વભાવના લોગ ન બની જાય. ઘાસની ગંજી પર લો એક બટકતો કૂતરો, ઘાસ ખાવાને ત્યાં આવેલી એક બી ગાયને ભસવા લાગ્યો; ત્યારે ગાયે તેને કહ્યું—'અરે શાધ ! ઘાસમાંથી તણખતું પણ તારા કામનું નથી છતાં તું મને ખાવા નથી દેતો ? બૂખથી મારા તો પ્રાણ જાય છે' આનું મજ દેખ છે. પોતાને જે વસ્તુ લગારે ઉપયોગી નથી તે માટે બીજાને હરકત કરવી તે દ્વેષની નિશાની છે. આનું ફળ જ ભયાનક હોય છે. મારેજ લક્ષ્યમાં રાખો કે 'કહી કેમે નિ દુષવ માં.' કેમકે તેના ફળ તરીકે 'ઘણુંજ આકરું

દુઃખ પામે જેમી પું જરમાં. ' તે પામડું દ દુઃખ
 આપણા સ્વાધીનની વાત છે. રાગ હોયો છતાં રેડે
 સામે કોઈ ભેટુએ નથી, ત્યારે જીભની જહેન દ
 પ્રદષ્ટિ કરવામાં આવે છે; એટલે ઉત્તમ વત હોય
 પ્રાકૃત મુશ્કાળો ત્યજવી યોગ્ય છે અને ક્ષીણ
 અભિલાષ તીવ્ર કયે જવી ભેદજે; જેથી ચારે પુર
 થયે ને કોઈને દુઃખવવાનો પ્રસંગજ નહિ આવે
 આપણે જતા હોઈએ ત્યારે કોઈ આપણનેજ દુઃ
 ખાસ સંભાળવું ભેદજે કે—

કહી કેમે કોઈને દુઃખમાં, દુઃખ પામે લેય
 તારે હાથ વાત આ તારી, આવે અવ
 આ માટે જુઓ આ દષ્ટાંત—

શ્રી ચંદ્રહાસવું આખ્યાન

પદ-રાગ ખમ્ભય

કહી કેમે કોઈને દુઃખમાં દુઃખ પામે લેય
 તારે હાથ વાત આ તારી, આવે અવ

લાવણી

કેરસ રેશપતિને મંદિર મુંદર મુતનો
 જૂપતિ હરખ્યા, પુત્રજન્મનો ઉસવ કરી
 સામુદ્રિકે કુમાર વિસાદયો છ આંગળીને
 દાષ રખનાં એક ખરેખર રાગજીને
 દંડ વખતમાં અરિ ચડીઆવ્યા તેમાં
 માન સતી થઈ નિરાધાર એ ખરેખર
 પાત્રી સહને છાની નાકી, કુમાર બહા

પુરમાં વસી આવીને છ ઠાકરો રતન થયો.
 ને ઘેર રહી દાસી થઈ નૃપસુત—દાસી તન થયો;
 મત્તપણથી ભક્તરાજ એ ખરેખરો ન્યુતન થયો.

પણ કર્મનોજ પ્રભાવ ગણાય કે રાજાને ઘેર જન્મ
 તાં રાજસુખ તો લેથ પણ નહિ; પોતાના દેશનો તથા
 યજ્ઞ ત્યાગ કરવો પડ્યો. રાજપુત તરીકે જન્મ્યા
 ! દેખીતી મહાહાનિ અનુભવાય એજ મહાદુર્ભા-
 ગત હતી. જેમ કણ રાજા કુતીનો પુત્ર હોવા છતાં
 ! કહેવાયો હતો તેજ પ્રમાણે તે દાસીપુત્ર કહેવાયો;
 દાસી માત્ર જાતનીજ દાસી હતી; પોતે રાજાની પૂર્ણ
 પાત્ર ને પૂર્ણ નિમકહલાલ હતી; તેથીજ તેણે ઘણાં
 સંકટ વેડીને પણ રાજાના પુત્રની રક્ષા કરી હતી. વન-
 માતા રૂપસુંદરી વનરાજની રક્ષા કરે તેમાં કંઈ નવાઈ
 નાય, પણ આ દાસી એક રાજાનીજની રક્ષા કરે તે
 ગણાય. પ્રભુએ તેના પર તેના રક્ષણનો ભાર મૂક્યો એ
 મંથેગેજ હોવો જોઈએને ? તેમાં વળી ધર્મયોગ થયો
 દાસી ઉત્તમ સુણેથી સુક્ત હોઈ સારી સંસ્કારી હતી;
 તેનાંજ સંસ્કારો રાજપુતમાં જિતમાં, તે શી રીતે ?
 જો. એવો યોગ મળે તે પશુ કર્મપ્રભાવજ છે. સાથે
 તે સુયોગનો લહાવો લેવો તે પણ પૂર્વજન્મમાં જો
 કર્મ કર્યાં હોય તોજ સૂઝે છે. તે રાજકુમારનું બાદ્ય
 ! જો કે દુર્ભાગ્યરૂપ હતું તો પણ આજ્યંતરનું સુભાગ્ય
 ! એણે બને તે સંભવિતજ છે કે, એક વ્યક્તિનાં એક
 માં ખરાજ કર્મો ફળ આપી રહ્યાં હોય ત્યારે બીજા
 માં તેનાં સુખ કર્મો તેજ સમયે સુખ ફળ આપવા તત્પર
 ન હોય. આ રાજપુતને પ્રાકૃત સુખ પ્રાપ્ત કરવાનો

સંભવ હતો છતાં કમંવશાત્ તે ન મળ્યું, તો સાતિ કું
 સંયોગ કમંવશાત્ મળી આવ્યો. એટલે લોકો
 ખરાબ બન્યું તેજ તેને તો સારા માટેજ બન્યું. આમ
 તમાં બરકત ' ને પ્રભુ કરે તે સારા માટેજ તે આ રહે:-

લાવણી

થતી હતી કથા વિપ્રને ઘર કુમધામે.
 દાસી સાંભળવા જતી હતી તે કામે;
 પહોંચ્યું ત્યાં બાળક એક દિવસ દીધાડું;
 સાંભળ્યું ધ્યાનથી ત્યાં જે હતું વચાડું
 કંઈ પડ્યો સ્વાદ કે એજ ચિત્ત ચઢાડું
 વધુ વધુ સમજવા મુજવા ઉર લડ્યા
 મુણી નામ માહાત્મ્ય અપાર ધર્યું તે ધ
 કરવા માંડ્યું તે રહ્યું પછી સાવધ.
 કષ્ટ પણ ન વિસરતો એવું અતુલ્ય
 આશ્ચર્ય લાગ્યું જોતાં વેંત બા
 રમતાં બમતાં ચૂકે ન હોય અવસર
 લાગી ગઈ હતી કષ્ટે કદી વિર

પૂર્વજન્મમાં તેણે કાંઈ એવું કમં કયું.
 નહિ હોય પણ પ્રભુનિમિત્તે કયું હશે; તે
 દૃઢ્ય મળ્યું, ને તેમાં જેવું બીજ પડ્યું.
 બન્યું; કમશઃ કીર્તનમાંથી સ્મરણ મુખી તે
 તેમાં એવો લાગ્યો રહ્યો કે જેથી 'વાદસેવન
 યોગ પણ થતો ગયો. કુદરતનો આ કા

ધન પર ધન વરસે, ત્રેધ પ
 રખો એ અધિરી કુદરત, ઠંઠ

એમ જે અરે તે અદ્યો બાવ છે ને

ત્મૈવ શાત્મનો વંધુરાત્મૈવ રિપુરાત્મનઃ'—આત્માજ આત્માનો છે ને આત્માજ આત્માનો શત્રુ છે.

તારે હાથ વાત છે તારી આવે અનુ અનુભવમાં.

ચાર ને શાહુકાર-બંને માટે સરકાર સ્થપાયલી છે. ચારને ક્ષા કરી સુધારવા ને શાહુકારને રક્ષણ આપી આગળ વધા-
1-એ તેનો ઉદ્દેશ છે. જેમ નોકરી બદલ સરપાવ અપાંચ અને તેમાં હાજરી નોકરી કરનારને તો ખાસ; તેજ પ્રમાણે શાહે બહિષ્કાર 'પ્રકૃતિ-માયા'ની ન કરવી જોઈએ, પણ 'માયી' યાનો પણ જે સ્વામી છે તેનીજ કરવી જોઈએ, જેથી તુર-
જ તેને આગળ ધપાવવાને એ પ્રભુ સગવડ આપે છે, ને 'યોગધેમ'નો નિર્વાહ પણ કરી આપે છે. કાંઈ કેદીને માટે પ્રેદી, જેલ, મજૂરી વગેરેની વ્યવસ્થા પણ સરકાર કરે છે અને પોતાના નોકર માટે ઓફિસ, કારકુની વગેરેની ગોઠવણ પણ તેજ કરે છે; એમ ચઢવા ઇચ્છતાને પ્રભુ ચઢાવે છે ને ધાવા ઇચ્છતાને પાડે છે. આ રાજકુમાર પ્રભુમાર્ગે ચઢવા ઇચ્છતો હતો તેથી પ્રભુએ તેને પ્રથમ કીર્તન તથા શ્રવણનો સારસંગી બનાવ્યો, જોટલે તેનું મન તેમાંજ લાગ્યું રહ્યું પછી તેજ કીર્તન, શ્રવણ તથા સ્મરણદ્વારા પાદસેવન માટેની યોગ્યતા આપી પહોંચી ત્યારે તેની ગોઠવણ પણ પ્રભુએ કરી આપી:-

લાવણી

આપ્યા ત્યાં સાધુ સેવામાં (૨)
બેસી અથા ગળાપ સિન્ધારે સ્નેહે સેવામાં
સાડ ત્યાં જુએ દુહો આવી (૨)
રામ નામનો કુન અર્થ તે બનમાં રસ આવો
સાધુએ કહ્યોને આહો (૨)

પુન્યા શાળીમામનખ્યાને સ્મૃતિએ બહુ બોલીઃ
 પૂછ્યું નવ સાધુને પાતે (૨)
 આ શું છે મુજને સમજવો જે પુછે છે તે.
 સાધુ કહે એજ રામ મ્હારા (૨)
 અપમ ઉપાર્યા જેણે પાપી પાર વિના તાર્યા;
 રહ્યું છું જેણું કર્યા કરે (૨)
 એજ એ હરિ રામ રમાપનિ સદુ સેવે સમરે.
 કથો નિશ્ચય બાળે ત્યારે (૨)
 ગમે તે રીતે એ હરિને કરવાજ હાથ મ્હારે.

અભામિલને કુલદાની કુટિલતા સાથે કુકૃતિ બેઠું તેડું
 થયું, તેમ અંદ્રહાસને રામ સાથે સંતને સેવતા ભેટું તેડું
 થયું. સંગ કારણ છે. માટે સારા સામીજ વૃત્તિ તથા
 શકવી, તેથી ફળ સારૂ આવેજ.

લાવણી ચાહુ

સાધુ જ્યાં જરી ગયા આઘા (૨)
 તેવા ઉંચકી શાળીમામને ભક્ત ત્યાંથી ભાગ્ય
 ન પકડયા ન પત્તો લાધો (૨)
 (કન્યાનું હરણ પતિ તો કરે પણ આતો પતિ
 કન્યાએ કર્યું)

પ્રેમ પેખી સાધુએ સિધાવ્યા ઝઘડો નવ જ
 આપ નિત મુખમાં તે રાખે (૨)
 જમતાં પહેલાં પૂંછ પ્રસાદ ધરી તે ફરી
 મળ્યા જવ એ રક્ષક પ્યારા (૨)
 પાત્રી મરી ગઈ, ઠહેવાયા જગમાંહી વિ
 નગર જન સદુ પ્રીતિ દાખે (૨)
 આપ ભજન એવન વિજુ બીજું વલણ ન

વાત ચોકકસ છે કે સંસારી હરકોઈનો સંબંધ જેમ
ટે તેમ તેમ લાભજ થતો જાય છે. નારદજીની માતા મરણ
એટલે તેમને હરિભજન કરવાની છૂટી થઈ ગઈ, સત્સં-
લાભ ત્યારેજ તેમને મળી શક્યો. માટે પ્રભુ તથા પ્રભુના
સાધુજનો સુખકારક છે, અને સંસાર તથા સંસારના
સંબંધીજનો દુઃખકારક છે આ રાજકુમારના સંબં-
ધ તેવું જ જન્યું. પોતાની ધાવમાતા-એ દાસી મરણ
એટલે તેને હરિભજનમાં વિશેષ સગવડ પ્રાપ્ત થઈ.

દીંડી

‘ખાળક શોભણું મંદહાસ્ય, નામ ચાવું થઈ રહું ચંદ્રહાસ;
ગયા છતાં આપ નવ ઉદાસ, રાખે ખાતર સગાનાં સહુ દાસ.
કામચલાઉ સગી અથવા મિથ્યા સંબંધી તે ધાવમાતા
કે ગઈ, પણ જગતમાં સૌ કોઈનો જે સાચો સગો છે અને
તેનો સંબંધી છે તે તો છેજ ને ? ભક્તજન તો એ પર-
ધરને એમજ કહે છે-‘ત્વમેવ સર્વ મમ દેવદેવ’-હો દેવોના
શ્રેષ્ઠ ! આપજ માફ સર્વ કંઈ છો.

ગરબી ‘સખી રમણીય’

એક દિન દીવાને વિપ્ર, નાતર્યા ઝાઝારે;
તેમાં બેજા ચંદ્રહાસ, આવી બિરાજ્યારે.
(પંગતમાં ગોઠવાઈ ગયા.)

બોઈ દિવ્ય તેજ કોઈ વિપ્ર, શક નવ લાવ્યારે;
કરતા બોઈ ભજનની પૂજા, નવ બોલાવ્યારે.
પત્રાવળી પીરસાઈ કે, મુખથી દાદી સ્થામ;
પાળ પરાવી બોઈને, રીઝવા વિપ્ર તમામ.
શ્રી મૂઠી મુખ પ્રાચાર, પ્રસાદ લીધારે;

રાગ પદાડી, 'હે હરિ સદાશ' એ રાગ

વન વસનું મહા વિકાળ.
કાળરૂપ ચંડાળ થયો જોઇ હતી ગયો ડરી બાડ.
સેવ્યા છેલ્લી વારના, પ્યારા શાહીમામ;
તેવા હુલ્લ ડરી ગયા જાણીને ગુણમામ.

જે ખરા નિવૈર છે તેની અસર સામા ઉપર પણ થા
તેમજ—

વસે છે સર્વમાં સાથે, નસાવે તેમ જગ નાથે;
વસે અરિના ઉરે પણ એ, ખૂબી એકો વિસારે છે.
જઈ ભગવાનને શરણે, મળી લાય કેમ ધારે છે!

પ્રહલાદને મારી નાખવા માટે તેમના પિતાએ અત્રિ,
ઝેર, પવંતો, સર્પો, મંત્ર આદિ સર્વનો ઉપયોગ કરી
છતાં નજ મારી શક્યો; તેમજ પોતાના પુરોહિત વ્રાહ્મણો
આભિચારિક મારણ-કર્મો પણ નિષ્ફળ નિવડ્યાં, અને ક્રોધ
સુદર્શનદ્વારા તેમનું પણ રક્ષણ કરાવ્યું; ત્યારે હિરણ્યકશિપુ

હરિગીત

વિગ્રાથી જાણી વાતને પ્રહલાદને તેડાવીને
લાગ્યોજ પૂછવા હિરણ્યકશિપુ યુક્તિથી સમજાવીને
પ્રહલાદ! તારો આવડો મુખસાવ સાધી છે ધરો!
એવો કયો મહામંત્ર ને કાનાથી તે ત્યારે મનો!

ગણન— અહો પ્યારા' એ રાગ

વધા પ્રહલાદ કર જોડી, પિતાજી! સત્ય દે ઉચારો.
ન મારા ચિત્તમાં પરજો, પ્રપંચ કરી નહિજ મારો.
નથી કોઈ મંત્ર ને સાધ્યા, પ્રભાવી એ વડો મં.

પ્રમાણે મૂળનેજ મળખૂત પકડી, તેનાથીજ માત્ર ડરીને,
જે પૂણું વિશ્વાસ રાખીને ધીરજ ધરે ને નિશ્ચિંત રહે
તતુ' બૂંડું કેમ કરે ? અથવા કેમ ધર્યે ?

બીજાતુ' હિણું ચહે, નહિ તેતુ' હિણું થાયે,
ના બીજા કૃપા ન દેખાયે, કહું છું આખરેજ ખરું.

સ્વં સર્વેષુ ભૂતેષુ મક્તિરન્યમિચારિણી ।

કર્તવ્યા પંડિતૈર્જાત્વા સર્વભૂતમયં હરિમ્ ॥

શ્રીહરિ સર્વભૂતમય છે, જોમ જાણીને પંડિતોએ સર્વ
માં અન્યભિચરિત ભક્તિ કરવી જોઈએ.'

ખરેખર ! આ વચન અમૂલ્ય છે. શ્રીહરિ સર્વભૂતમય છે.
જાનના જ્ઞાતા પંડિત થતુ', જેથી આ સત્ય વસ્તુ સમજાય
સચરાચર સમસ્ત વિશ્વમાં શ્રીહરિ વ્યાપિ રહ્યા છે—અર્થાત્
વર-જંગમ સર્વ કંઈ એ પ્રભુતુ' શરીર છે, અને તે પ્રભુ
। સત્યશરીરી, સ્વામી-માલિક છે. આ સમજાયું એટલે—
કેમું હું તારા વિનાતું બીજું, ન લેખું હું તારા વિનાતું બીજું;
ખાતું બધું તે ખરું તારું છે, ના તુંથી કશું કોઈ એ ચારુ છે.

અને તેથીજ શરીર સાથે, સર્વ શરીરોમાં, અન્યભિચાર-
થી ભક્તિ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે. વળી એ ભક્તિ પણ
રીરમાં કેવળ એવ માટે અથવા જડ માટે નહિ પણ સર્વભૂ-
તમાં પ્રભુનાજ શરીર તરીકે પ્રીતિ રાખવી જોઈએ, જેથી—

ગરબી

બધે બધાનું જણાય મહારા બાપડું રે,
કેને ક્યાંહી કેમ કરીને દોહી બતું રે.

થઈ ગયા; હવે તો નેના આગ્યનો પણ પડેલો થયો; પૂરે
સત્કર્મ ઉદયમાં આવ્યાં, 'સૂતીનું ઝાંચે' એ કહેવા પ્રકારે
તેની છટ્ટી આંગળી કપાતાં હોવાગ્યનો અંત આવી ગયો—

અર્થેયો

કુંતલ ભૂપતિનોજ પદાવન નામ કુલિંદ હતો મુખ્ય
તે રથ બેસી ગયો વનમાં મુકુમાર હાંસી રતવનો અમુગરી
ઉંચલી સપ લીધો રથમાં નિજ પુત્રગદયો નિજ કામ સિંધા
ભક્ત લલ્લો અતિપ્રિય થયો દર્શનગીર મરજ થયા તરધાર

એ પ્રમાણે ચંદ્રહાસને લોકિક વિદ્યા, વિવેક ને ઉવટેદા
સત્તા પણ સહજ પ્રાપ્ત થઈ; પછી તો તેણે તેના પદ પૂરે
લાભ લીધો; પોતાના તાબાના રાજ્યમાં સર્વત્ર આ દે
ભહેર કયો:—

‘કદી કેમ કોઈ ને હુલવ માં.’

‘પોતાનું’ પણ એજ વર્તન ! કોઈને હુલવવાની તો વાજ
કેવી ? અને તેમાં પણ હવે તો પોતે ‘રાજા’ એટલે બીજા
એને રંજન કરવાનુંજ પોતાનું કામ આવ્યું. તે તેણે રૂઢ
રીતે ચલાવ્યું ?

ગરબી—‘અમનેલી’

ચંદ્રહાસે લીધું કર રાજ, કાજ રૂકું કીધું;
મુખ્યરાય આણી રાઝ, કાજ રૂકું કીધું. ૨૧૦
પુરમાં પ્રકટ પદ્મ વજરાવી, પુરજનના સિતસાર રે;
એકાદશીએ જાગરણ કરવા, દરજ પાડી દિશ ચાર.

પંદર દિવસમાં એક દિવસ એવો મત કરવામાં તથા રૂક
ના પ્રચારમાં ભહેર કરવામાં આવ્યો; અને તે દ્વારા પ્રજા

માં એવી વિશુદ્ધિ જમાવવામાં આવી કે જે કામ બળથી થાય તે કળથી થઈ ગયું. સૌ કોઈ સાત્ત્વિક બની ગયાં; ને કોને કહેવું પડે કે:—

‘કદી કેમ કોઈને દુલ્લભ માં.’

વળી મન ઉપર નવા મળ ન જામી જાય તે માટે ઉત્તમ વસ્થા કરવામાં આવી તથા જેથી કોઈને દુલ્લભવામાં મૂળ-લોભજ કયાંય ન રહ્યો; એટલે તે દ્વારા રાગ એછો થયો. સર્વના મન વૈરાગ્યલક્ષિત તરફ વળવા લાગ્યાં. આ વસ્તુ રાખર જળવાઈ રહે તે માટે આ શાસ્ત્રીય ઉપાય બહિર કર-માં આવ્યો:—

देवद्विजगुरुप्राप्तपूजनं शौचमार्जवम् ।

प्रद्वर्षमहिताचशरीरं तप उच्यते ॥

દેવપૂજા, પ્રાણજપૂજા, ગુરુપૂજા, મારાપૂજા, બાહ્યઆચર્યતર પવિત્રતા, સરળતા, પ્રદ્વર્ષ-ને અદ્વિ-સા-આ શારીરિક તપ કરવાની કોને દુરજ પાડી. આ તપમાં પહેલી દેવપૂજા કરાવ-વામાં આવી છે; તે પછી ચોતાના ધર્મ-કર્મનું જ્ઞાન આપી રહે તેવા સુરોચ્યપ્રાણજોનું પૂજા-સન્માન જણાવવામાં આવ્યું છે; તે પછી કોઈ ઉત્તમ ગુરુ ચોખી લેવાની ચોખ્ખા જણાતા તેવા ગુરુને એવનીને તેમની સેવા કરવા જણાવ્યું છે; તે પછી એ સુખિ સદુપદેશદારા બાહ્ય-આચર્યતર પવિત્રતા જણાવવાનું, સરળતા રાખવાનું, પ્રદ્વર્ષ-પાળવાનું તથા મન, વચન, કર્મથી પૂજા દેવાની વિભા નહિ કરવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું છે. આ રીતે-તપમાં કદને એરનિષ્ટ કરવાને હોય એ હેતુ છે કે, કે નિ દુલ્લભને કેમ-જે-એ નિમિત્તે આવે છે, તેને કોને એવ-પદેશ. વિનય કરવા એ કદ-જે-કદ કરી ન આવે. તે

પછી વાચિક તપ કરવાનું કરમાન બહાર કરવામાં આવ્યું.
 'અનુદ્રેગકરં વાક્યં મત્યં પ્રિયદિતં ચ યત્-કોઈને ઉદ્દેશ દારી
 તેવું' સત્ય, પ્રિય, ને સ્તિતકારક વાક્ય બોલવું એમને,' એ
 વાચિક તપને આવરણમાં મૂકતાં વાચિક કદની વાતચ કરી
 રહે? 'કદી કેમ કોઈને હુલસ માં' એમ કહેવાની જરૂર
 ક્યાં રહે? આમ પ્રભને તેણે એવી તો સુધારી કે—

(ગરબી માણુ)

પૂજ્યા દેવા સાધુ સેવા, એવા હેવા પાડ્યા રે;
 પોતા જેવા કર્યા બૂદેવા, દેવ્યા જન રહી યાદા. કાજ રૂકો

સોને સળજન બનાવવા તે માત્ર કહેવાથી ન બને. કે.ક
 નથી બાળવું કે 'કદી કેમ કોઈને હુલસ માં.' પણ તે માટે
 ઉપાયો પોતે આવરી બતાવે તોજ 'યયા રાજા તયા પ્રજા' બને.
 તોજ પોતા પર લોકોનો વિશ્વાસ આવે. કાયદો કેવળ પ્રજા
 માટેજ ન હોય, પોતે પણ તેનો અમલ કરવો જોઈએ. અંદાજ
 પ્રથમ પોતેજ વર્તનમાં આવરી બતાવતા હતા; પ્રભ માટેજ
 તે પોતે હતા; પોતા માટે પોતાની પ્રભને તે માનતા નહોતે.
 એટલે પછી કોઈને હુલસવાનો પ્રસંગજ ક્યાં આવે?

ઉપજ બધી ખરચના નૃપતિ સ્વપ્રજ હરિસેવામાં રે;
 બધે ન કંઈપણ કંતાલ નૃપને ખંડખીમાં દેવામાં રે. કાજ

મદારાજ્યમાં વાર્ષિક હિસાબ તપાસાયો એટલે એ
 ખુશી પડી ગાંધાળી

દેવજીવી,

ગરબ કરવા, ફરજ રે. એ રાગ

નાં એક દિવસ એવો મતલબ દિને તેજી રે.
 બહાર કરવામાં આવ્યો, તાં કે નેથી લોકો.

તેનું એ યથાર્થ નામ ઠરાવ્યું હતું.)

કહ્યું જાઓ કુલિંદનગર પ્રતિહાલ, સેન સામટી ચઢાવી :
જુઓ બેઠા કોઈ ગાદી પર બાળ, તે ન ખંડણી ભરે છે ને
એનો રાખવો બરાબર ખ્યાલ, દાખથી ઘણો ઘટે છે ને
દુષ્ટ બુદ્ધિએ શાસન સુણી કાન, તેજ સ્થાન ગયા પહોંચી ને
દીઠા બાળ જોનો આણવો હતો કાળ, રહ્યો દ્વંદ્વ માંહી શોચી ને
મને છેતરો ચંડાળે આણી ખ્યાલ, તોએ થયું નથી માકં ને
કરૂં પૂરે હીકમતથી એ બાળ, મમત તો ન કદી છાકં ને

હિરણ્યકશિપુ પ્રહ્લાદની પૂઠે લાગ્યો તે કયાંસુધી ? પ્રહ
લાદ એનો માયો મયો તો નહિ પણ પોતે મુઝો ત્યાંસુધ
કુયોધન પાંડવોની પાછળ પડ્યો ત્યારે તેની પણ આખરે એ
દયા થઈ. ખરૂં છે કે, ‘પાપે પાપ ને ધર્મે ધર્મ’ વધે છે.
અશ્રેણમાં એક કહેવત છે કે ‘જે કોઈ એક દોષ છુપાવ
પ્રયત્ન કરે છે તેના બે અપરાધો થાય છે.’ પહેલાને છુપાવવા
યત્ન કર્યો તેજ ખીન્ને. જૂઠને જૂઠથીજ ઢાંકવું એટલે ખી
પાપનો ઉમેરો થાય છે. એમ પાપનો વંશવિસ્તાર વધ્યેજ જા
છે. માટે આજંભથીજ આ વાત હોવી જોઈએ:—

‘કદી કેમ કોઈને દુભવ માં.’

દીવાન પ્રથમ જેવો ચંદ્રહાસનો દેખ કરી શકે તેવું હવે.
હવે; કેમકે હવે તો તે પ્રતાપી એક રાજા તરીકે થયો હતો.
તેથી તેણે એક પાપથી બીજું પાપ વધારવા યત્ન કર્યો; એ
પાપથી પ્રેરાઈને તેણે પોતાની દુષ્ટબુદ્ધિનો ઉપયોગ કર્યો. ખં
‘દુષ્ટબુદ્ધિ’ તે ‘સુબુદ્ધિ’ કયાંથી થાય, તેણે પોતાની કુબુ
દ્ધિથી કુદ્ધિ વધારી. ‘તારે હાથ વાત છે તારી’ એમ પોતેજ
પોતાના હાથે પસ્તાવા તૈયાર થયો. જે કોઈનો સગો નથી તે

હો તો કથો:—

‘પિયુને તળવનાર’ એ રાત્ર

અરે! ચંદ્રદાસ! તમે ક્યું કું કામ,
રત્ન વિના રાત્ર થઈ ગેલા શું આ હામ;
ખંડળીએ મોકલવી મૂકી દીધી છે,
એકાએક ઠપાં દેમ આવો અનિચે,
વધા ચંદ્રદાસ બચતી નથીજ પાક,
ખંડળી તે ક્યાંથી મોકલું કું ભણાલાજ,
પ્રધાન કહે દ્રિકર રાખો નહિ ચિત,
પુત્ર પર પત્ર લખી આપું કું ખચીત,
તે લઈ રૂબરૂ જઈ માગો માફી આપ,
ક્યાણુ મહારાજાજ કરી દશે માફ,
પુત્ર પર પત્ર આપીને ક્યાં વિદાય,
મનથી દીધા સદાનેજ સારં વિદાય,
પહેંચ્યા કુંતલપુરમાં પ્રધાનને ઘર,
સુત મનને મળ્યા હળ્યા રૂડી ઘર,
લોકે સમાચાર કહી દીધો પત્ર બંધ,
વાંચી સઘ કથો નિજ બેનનો સંબંધ.

ચોપાઈ

દીવાને તો લખ્યું એર દેવા પણ સદાય થયા રૂત રૂત,
‘પોતાને ત્યાં આવો અતિથિ મોકલે તે તેને એર જઈ
મારી નજાવવા કહી મોકલે?’ આવો દીવાનના પુત્રે વિચાર્યું
થાય છે અર્થ એવું લખાયું, લાભકારી ત્યાંમુધી વંચાઈ.
માં આમ લખ્યું હતું:—

કૃત્તવાનિ વિચારીદું યાકો ।

—] માકર તલે ન સરસપણું, સોમલ તલે ન ઝેર,
જન તલે ન સજ્જનતા, દુર્જન તલે ન વેર.
સપણેનો એક એક સહાયક મરતો ગયો તેમ તેમ જીભને
કહેલતો ગયો, છેવટે પોતે પણ હોમાઈ ગયો, પરંતુ સીતાને
મીઠું કલેશનો અંત નજ આણ્યો. દુર્યોધનના એક એક
રણમાં રગદોળાતા ગયા ને છેવટે પોતે પણ ઘવાઈ પડી
માઈ રિખાઈને મરી ગયો છતાં દેવને નજ તજ્યો. આવાં
જનોનાં નિષ્કુર હૃદયો સ્વાભાવિક હોય છે. એટલે આ દીવાન
હેન પણ તેજ પંક્તિના હોઈ સર્વસ્વનો નાશ થયા વિના કદી
પે ખરા ? જુઓ, તેણે પછી શું કરવા ધાયું ?

ગરબી—‘ મોલે પધારો ’ એ રાગ

હુ છુદિ કરે છે વિચાર, ધારી ધારણા નહિ છાકું;
ખાધી પુત્રે તો બૂલ અપાર, ધારી ધારણા નહિ છાકું. ટેક.
(પણ તેને સમજાયું નહિ કે આમાં ભેદ શું થયેનુંતેથી—)
આવ્યો સત્વર નિજ ભૂવન, જોઈ લખેલો પત્ર;
બૂલ થઈ ગઈ રીતે, ચિત્ત સમજી ગયો તે તત્ર. ધા૦
મનમુખો મનમાં રહ્યો, હજી અરી હજીવા માટ;
પુત્રી છો રંગાય પણ, એના તો હું ધડીશજ ધાટ. ધા૦
(દેટલોક કાળ વચમાં વીતી જવા દીધો. અને એક વખત
અવસર સાધ્યો.)

ઉપરથી તો અતિ ચહ્યો, વિશેષ જણવી વહાલ;
અંતર માંડે ઉજળતો, દેવ આગની જળર છે જળ. ધા૦
તેડાવ્યા એકાન્તમાં, એજ બધા ચંડાળ;
લેણે પ્રથમ હીકું હવું શિર આણવા રાત્રનો કાળ. ધા૦
(પ્રથમ તો તેમને અડાવ્યા; રાજનીતિકુશળ તેનો ઉપ-
યોગ કરે છે.)

આની ભાવો અડી જાયો, તેમ ક્રમશઃ અને છે:—

મનના મદાગજથી જવારે, તે એ વૃદ્ધ જ્યાં એથીયારે.

જેનો મન મનનો તેનું અપૂર્વ મનનું; જે પરમેશ્વરી પુત્ર
મનથીજ મનની નો ભેજ 'દેવર્ષિમૂલામનુજીવિનુજાં ન કિં
નાવમૂર્તી જ રાજન દે રાજન! પ્રભુનો બહુ દેવરિજે
જુનોનો, મનુષ્યાનો કે પિતૃઓનો દાસ નથી કે દેશદારનું
એટલે બગવાનને મનુષ્ય ગયેલો મનુષ્ય સર્વ કંઈ બગવાન
સમજી લઈ તેમનો મનુષ્ય જની તેમની મેવારેજ સંસારનું
ધરનાં કાચો કંઈ જાય છે, તેમની તેના પર કરવેરા થા! તેને
ખંડળી બરે? તેની પાનેથી ખંડળી કાણ લઈ શકે? મહારાજ
પણ બહુ હતા. તે તો બહુ પર એલટા અત્યંત પ્રકાશ રહ્યો
વળી હવે તો દીવાનના જમાઈ બન્યા, એટલે લોકો કહ્યો
સમજીને પણ ખુશી થાય; પણ પેલો દીવાન આ વાત કહ્યો
બળી જાય છે, જેને પાને દુભવવા તરપર રહે છે તેને આમ કહે
લાભ થતો બાળી કોપી કહે છે. જેનો સ્વભાવ દેવીલો દેવ
કદી યુધ્ધે ખરો? તે તો એલટો કાળની સામે થવા વધુ
કહે છે. યુધ્ધિહિરના રાજમૂલ્યસથી કુર્યોધન એલટો બળી
પરિણામે પોતાના સમસ્ત કુટુંબ અને મિત્રમંડળ સામે
મિત્રા હોમાઈ ગયો, ઉપરાંત નિષ્કંટક મહારાજ્ય અ
પણ યજુને સોપતો ગયો; માટે 'કદી કહે કોઈને ક

હરિગીત છંદ

જિ-જ્ય નાજ લખી દીધો શાસન ઉદાહરણ
મન લખ્યું વખાણ છે જમાઈ

પરજાવી જન વિષયા
મદોનનાં પત્રજી
જી મુક્યાં
વિચારી રીતે થાય શી

કરી એટલે શ્રીહરિએ બીજી તરફથી ઉગારવા તજ
રી. તે પણ કેવી ? તે જુઓ:—

૫૬-‘ બેઠા શું આંહી ’ એ રાગ

મુનિ આઘ્યા (૨) નૃપ-સમીપે કુન્તલપુર મોઝાર. ગાઃ
કેળી, ખુશીથી ઉઠી, નૃપકર્ષો સત્કાર, વધા દ્વિજ સ્તવવિય
પરોતનપાતરાતમાં થઇજા હું તૈયાર, સમરી જગ સરકા
સને પાસ તેડાવી હાલ ઠરાવ નૃપાલ, હરિ આજ્ઞા એ ધા

એથી તને પરમ ૫૬ મળશે, બળશે

અથ અંબાર ધરહરિજન પર ચ્યાર. ગાઃ

આજ્ઞા હતી હઈ ગયા મુનિ કે,

નૃપે થયા તૈયાર, કરવા તે અતુસાર. ગાઃ

સાખી

દૂરત મનને સદન થકી તેડાવી ઉચર્ષા રાય,

મોહક તારા બનેવીને ઝટ વાર ન કરીશ જરાય.

પાછા વળ્યો મન કે માર્ગે મળી ગયાજ બનેવી,

કહ્યું પધારો જૂપસમીપે આજ્ઞા ખુલ્લી એવી.

ચંદ્રહાસ કહે કેવી પૂજન કરવા બાવું મ્હારે,

મન કહે હું જાઉં છું સારે નધી ફિકર તમારે.

ભાવવું હવું ને ભાખ્યું કે તેને હઈ પુજાપો,

પાતે ગયા રાજમહમાં બળી ગયાં શું પાપો.

બળનાં શેષ પાપ તેનો વિનાઅપરાધ દ્રોહ કરે તેના

અથ એમ જ થયું. ‘ ખાટા બોલે તે પટે ’ તે અરીજ

‘ કું. રાજકુટુંબી રોવાનની રચેલી જાળમાં તેનો પુત્રજ દામે કરી

અણુતાં પણ દેરી બનાવ્યો સપાયાયો.

સહીંગદો

હાંસાળ માન કર આંહી, આઘ્યા માનના મંદર આંહી. રક.

૫૫ બાંધે હતી જેવો રમે, મ્હેમ ન જરીએ ખાંડ;

ત્યાં મામળાં કેવી આજ્યા, તીરજી ખાતે ખાતે
 હાંદાં જનાં પાળા પુણ્યપત્ર, જામને મેલો વિપ્ર
 પામે ને પામે રૂપી ન ઉભો, મેળુ થાય ત્યાં રહે
 પ્રમાણ મમળા, આપ અશખર, એનો થયો કમ
 રેમાર્ગ મેલો રૂમાર મેડીયા, મેલોજ છે રીતડાં

કરમાણુ

ચંદ્રદાસ એ આજ્યો ખુરદાસ થઈ,
 વાદ એના રખવાળો ખુરદાસ થઈ,
 આજ્યા નેવા રાખ પાસે, લઈ ચાલ્યા કારણે
 તેણે દુરન દેવસતા સોંપી, ગાહ લઈ માન્યો સાથે
 રંગાંસંખંધી રાણી સોંપ્યાં, રઈ સદુની સંભાળે
 પ્રજાદેખરણ કરી મરણ પામી બૂપ પરમપા ચાલે

સાખી

પ્રાત થતાં નરનાથ પડ્યો તે વાત થઈ ખુરદાસ
 ચંદ્રદાસ નૃપ ખાસ થયા જગપતિએ હીલા બચાવે
 જાણી હીવાન બન્યો હીવાનો ત્યાં તે વરદી આદી
 મહન કપાયો મંદિરમાં, નતી ધારી આપતિ આદી

હોહરો

મહા પાપ સંતાપથી, સહી ન શક્યો તે લાખ
 આપધાત કરીને યુઓ, મહનતણા એ વાખ
 અને એનો સાર એજ કે—

હી કેમે કોમને ફાલ માં, દુઃખ પામે જેથી ઉં
 તારે હાથ વાત છે તહારી, આવે અત્ર અત્ર
 ચલું તો ચંદ્રદાસ જેલું, તો ચંદ્રદાસ જેલું
 ૧૫ શ્રીહરિએ અંતે ખામ મળી ખાસ કયો.

શ્રી દામાજી-અસ્તુત

[પુણ્ય-વિષય]

પૂર્વરંગ

૫૬-કાશી

ખનડ પરકાજ, આજથી જગત રાજનો કંઈકર બન છું;
 કરી સુખ લેવા પતિએ, અતુ દીધાં સહુ સાજ. આ
 એ વાત નહીં છે. કે કોઈને દુઃખ ન હીધું હોય તો દુઃખ આવ-
 નથી. પછી તે આપણને કે કોઈ બીજાને આવે, પણ દુઃખ
 હૃદ્ય કર્મનું જ ફળ છે અને તેવું કર્મ જેણે કર્યું હોય તેણે તેવું
 ભોગવવું જ પડે છે; એજ ન્યાય સુખ માટે પણ છે. એટલે
 તે પુણ્ય કર્મનું ફળ છે અને દુઃખ એ હૃદ્ય કર્મનું ફળ છે.
 રોપકાર: પુણ્યાય પાપાય પરપીઢનમ્ -પરોપકાર કરો તો
 પાપ ધાય છે-તે દ્વારા સુખ મળે છે અને બીજાને પીડા ઉપજાવે
 પાપ ધાય છે ને તે દ્વારા દુઃખ મળે છે. આજ સિદ્ધાંત
 હિંસા પરમો ધર્મ: ' વયા ધર્મકો મૂલ હૈ ' આ મહાવા-
 નું મૂળ છે; અને તેજ સ્વીકારીને ' બીજાનું બલું કરવાથી
 મારું બલું ધરો ' એમ અસ્તિક મનુષ્ય માને છે:—

મલા કર મલા હો, સોદા કર નફા હો;
 ક્યા સુવ સોદા ન કર હૈ, હસ હાથ દે હસ હાથ લે.

અર્થાત્ જીનને હલવવાનોજ ન્યાય રીજવવામાં છે. રીજવવાથી પરિણામે હઃખ આવે છે, ત્યારે રીજવવાથી મુખ મરે છે તે આમ નકલી છે તો આહાર, નિદ્રા, ભય ને મૈથુનમાં જ રહી વ્યર્થ આયુષ્ય કેમ ગુમાવીએ ?

પુણ્ય પૂર્વનાં ખાતાં હમણાં સુકે છે તોફાન, એ ખરચી ખૂદી કે આગળ વસતું છે મેદાન, જીનનાં ઠાજ વીંચી ઉતરાવો થવું તમારું સું છે ! ડાઘાં સગાં સર્વ મળીને કેમ ન તમને પૂછે !

મુસલમાનો પોતાની ' જકાત ' - કમાણીમાંથી મઠી જ ધર્મોદ્ધારમાં ઠાઠવું યોગ્ય માને છે; તો પછી આપણે દેહનાથી જીવા ને વિશેષ ધર્મી હોવાનો દાવો કરીએ છીએ. તેમનાથી વધુ કેમ ન ચઢીએ ? માટે ' કર બનવું ' શાસ્ત્રીય શારીરિક સહાય આપીને પણ જીનને ઉપયોગી થવું તેવું હરનાર તથા તે દ્વારા તેને મુખ કરનાર આપણે વડ જીએ. એ રીતે—

પુણ્ય કરી મુખ લેવા પતિએ અમલ દીધાં સહ

એ યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવે તો સાધનો કેવળ મુખ માટેજ આપ્યાં છે. તે તે માટે રીતે ઉપયોગ કરવાથી પુણ્ય થાય અને તેનું ફળ કે પ્રાપ્ત કરી શકાય, તે વિષે પણ શાસ્ત્રોમાં વિસ્તાર વાચના આગળ છે, છતાં જીનનાં અને સમજાવવાનું હરિએ અથવા ' તો ' ગુમાવીએ તો ? પરિણામ ત્રેલોકી દાનિજી ! હા, એમ સમજાવે ! ' આજથી ' હઃખનોજ ન્યાય મુખમાં

ની પ્રજા છે. તેમાં કેાઈને જો દુઃખ દઈએ તો તેની પરમેશ્વર આપણને દુઃખ દે છે અને જનતી સહાય કરી સુખી કરીએ તો તેના કૃણ તરીકે પરમેશ્વર આપણને સુખી જગતના રાજાએ પણ તેના પરોપકારીઓને માન, ચાંદ, વગેરે આપે છે તે જગતના મહારાજા પરમેશ્વરના નિય-
નુસારીનેજ તેમ વર્તે છે માટે 'પુણ્ય કરી સુખ લેવા પતિએ સોંખ્યાં સહુ સાજ' એમ સમજ્યા પછી તુરતજ 'આજથી રાજનો કિંકર જનતું' અને આહું પ્રભુનું દાસત્વ કરવાને સુખી તું જીવે ત્યાંસુખી 'કર જનતું પરકાજ.' ખરી રીતે પોતાનેજ વધુ લાભ છે. 'એકગણું હામ સહસ્રગણું પુણ્ય' વાય છે. એટલે વસ્તુતઃ પોતાનુંજ લહું કરવાને 'કર જનતું હાજ.' યવનોમાં પણ આવી માન્યતા છે કે:—

મુદિ સમે સૌ માનવી, વસતા વન મોઝાર;
હરતાં એક બીજા ધકી, નહોતો સંપ લગાર.
પહેરજી છાલાં પાંદરાં ખાવા વનરૂજ ફૂલ;
વનમાં વસીને વેડતાં, કેહે દુઃખ અતુલ્ય.
પછી આપી પરમેશ્વરે, સંપ તણી ગતિ સાર;
એક બીજાનો સહાયથી, બન્યાં ધણાં ધરબાર.

આ સ્વપ્નાં મુખસાધનો છે તે સૌની મહેનતનું પરિણામ છે. તેને લાભ લેવા છતાં આપણે કંઈ ન કરીએ તો પુણ્યની વાત તો પછી, પણ પાપ પહેતું લાગે છે—એ દીવાની શુનો આપણે કરીએ છીએ; તે જાલ સભા તો ચલાવીજ, અને દિવસથી મુર્ખના કેર દાર બનીએ છીએ. વિલાયતમાં આરો કાયદો છે—જે દોષી રખડતાં નિખારી બીજા માગીને બીજાની મહેનતનું ખાવા દેવાર દેવ છે તેમને શુનેશ્વર અણસમાં આપે છે, અને તેઓની મર-
ણી કરી દુહાસજમાં પડેલે તેઓ શમે મળ્લી કરાવવામાં

જાને છે. જોવા મળ્યા હોય છે, જ્યાં રામજોનાં રાજ
તેની પેદાશ પ્રજામાં જશે' એ સોજામાં જાવી છે. જ. ૩૩૩૨
મળ્યા માત્રો અસ્તિત્વ મરણ છે કે જેમાં જાવી પ્રજા
છે કે, જે કોઈ મનજાન હોય છતાં પોતાનું ધન જેને જોડે
વાપરે પણ મરીજો માટે ન વાપરે તેની જાપી મિત્રકામદા
મરીજોમાં જશે' એવી જોડે. આ જાપાનો મુદો તે જ. ૩૩૩૩
'કર જનનું પરકાજ.' જગજગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ પણ કહે છે—

અપાપુરિન્દ્રિયારામો મૌષં પાર્યં સ જીવતિ ।

‘હે અણુન ! જે મનુષ્ય કેવળ પોતાની ઇન્દ્રિયેતેજસ
આપે છે - પેટભરો બને છે તેનું જીવન પાપી છે, જોડે
પણ તે નકામો જીવે છે.’ તે જોડેનું વધુ જીવે તેટલું
પાપ કરશે ને વધારે બીજાને દેવાદાર બનશે. તેના પુત્ર
તે ડુંખીજ થવાનો છે. માટેજ અસ્તિક મનુષ્યો પ્રજા
પરસ્પર સહાય કરવી તે હાથરી આજી છે. માતાપિતા
સંતાનો અશક્ત હોય ત્યાંસુધી તેમનું પાલનપોષણ
માટે તે અશક્ત થયેલાં માતાપિતાનું તે સંતાનો પછી
કરે; જોજ પ્રમાણે સાબજી માંદાનું ને ચહેરવાસીજીકે
શનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. કારણકે જોવા પ્રસંગે સૌના પા
છે કે જે વેળા બીજાની સહાય લેવીજ પડે છે. આ સહાય
વિશેષ તેટલું વિશેષ પુણ્ય થાય છે ને તેના બહામાં સ
ફળી ફળ ન મળે તોપણ અવંદા પરમેશ્વર તો તેનું ફળ
છે, જોડે સામાજી જોડેનું કહું હોય તેટલું આપણે
તો માત્ર આપણું દેવું આપણે અદા કરીએ છીએ, પર
વશેષ જો કરીએ તો તે પુણ્યના સ્વરૂપમાં બની પ્રજા
થાય છે. માટેજ ‘કર જનનું પરકાજ’ અને તે

રાજનો કિંકર બનતું.' કેમકે તે સર્વ કંઈ જોઈ રહ્યો છે;
પ્રાકટસ ન્યાયપ્રમાણે જ ફળ આપશે. તેને જોઈ વધારે મને
ન્યાયી દયાળુ પ્રભુએ પ્રાણીમાત્રની ઉત્પત્તિ થાય તે માટે
કરી સુખ દેવા પ્રભુએ સોંપ્યાં અતુ સહુ સાજ.' તેથી
'વધુ પુણ્ય તેટલું વધુ સુખ જરૂર મળશે. પ્રભુ સર્વજ્ઞ,
તથોમી ને સર્વ શક્તિમાન છે; તેમની પાસે કશુંક ચાલતી
તેમ કરેલું વૃથા જતું નથી; જોઈ સૌ કહે છે:—

રામ ઝરખે બેઠે સખકા મુજરા લેત;
જેસી જીનકી આકરી એસા ઉનકો દેત.

અને પ્રજાનો જે રાજા કહેવાયો તેનો તો જોઈ ધર્મ છે કે
જે પ્રકારે પ્રજાનું રંજન કરવું જોઈએ. જો જો પ્રમાણે પોતાનો
દેવ પાળે તો તે આસહનોજ ધરાક ગણાય છે; અને 'રાજે-
રી તે નકેશરી' જો કહેવત પ્રમાણે મરણપછી નરકનો અધિ-
કારી થાય છે. ખરેખર! આજકાલના રાજાઓ બધું પોતાના
જયોષ માટે જ માનનારા હોઈ પ્રજાના શત્રુ બની રહ્યા છે.
જો રાજા તરીકે જીવવાને યોગ્ય નથી રહ્યા, રાજા જો પ્રજાનો
શત્રુ અથવા નોકર છે; એટલું જ નહિ પણ આર્થશાસ્ત્ર પ્રમાણે—

देवान् भावयतांनेन ते देवा भावयंतु वः ।

परस्परं भावयंतः श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥

'આ ચરવટે તમે (રાજાઓ) દેવોની સંભાળ રાખો અને તે
પોતા પોતાની સંભાળ રાખે. આ રીતે પરસ્પર સંભાળ રાખતા તમે
પરમ કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરશો.'

સૂર્ય, ચંદ્ર, પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ જો સર્વે પોતાપોતાનાં
કાર્યોમાં નિયમિત રહીને પરસ્પર સહાય કરે છે તેથી જ મનુ-

બદલે જને છે ને પોષાય છે. તેમાં હોતળીજ માટે વિના
 શાસ્ત્રજ્ઞાન માટે ઋષિઓ સહાય કરે છે. પશુ-પક્ષીઓને
 સુધ્ધાં મધ વગેરે આપી સહાય કરે છે. એમ સર્વ દેવો, ઋ
 પિતૃઓ, પ્રાણીઓ ને મનુષ્યોની પરસ્પર સહાયથી આ
 બધું ચાલે છે. તેનો લાભ લેનારા એક જીવની મહત્ત્વ
 બંધાય છે. આવા ઉદ્દેશથીજ આશ્વલ્ય, ક્ષત્રિય ને વૈશ્ય
 અવશ્ય નિત્ય કર્તવ્ય તરીકે પંચ મહાયજ્ઞોની યોજના
 વામાં આવી છે, ને ‘અકરણે પ્રત્યયાયઃ’-તે ન કરે તે
 એમ ઠરાવ્યું છે. આ ઠરાવનારના ભયથીજ એમ ‘મ
 ઘાતઃ પચતે’ વાયુ વાય છે—ઈત્યાદિ શ્રુતિવચન પ્રમાણે
 જેના ભયથી પોતપોતાનાં કાર્યો બરાબર કરે છે તેમજ
 દેવો-મનુષ્યો આદિ પ્રત્યે જે નિત્ય-નૈમિત્તિક કરવાનું
 તે તેના ભયથી પશુ કરવું જોઈએ; વહું તથા આશ્રમને
 યજ્ઞોપવિત, લભ, શ્રાદ્ધ, તપશ્ચ વગેરે જે જેની યોગ્ય
 સ્થામાં શાસ્ત્રે નક્કી કરી છે તેને પ્રભુની આજ્ઞા સમજી
 કરવાં જોઈએ. કારણકે તે પોતાનાં કર્તવ્ય કરવા માટે
 આપણને કંઈ આપેલું છે, માટે જીવતાદારા જેનો અ
 લભજે તેનો ‘કર’ અથવા બદલો જે નક્કી કરેલો છે
 તે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનાજ શબ્દોમાં—

નૈર્દત્તાનપ્રદાયૈમ્યો યો મુંક્તે સ્તેન ઇવ સઃ।

‘તેઓએ આપેલા પદાર્થોને તેમને આપ્યા વિના
 છે તે દારજ છે,’ અર્થાત્ તે ચોરી કરવા બદલ તે શિ
 છે, માટે તેથી બચવાને ‘કર’ બનવું પરકાજ આપણી
 કરવાથી આપણી કદી અવનતિ થતી નથી, અને કૃષ્ણ
 હંમેશા દેવ તો પશુ આજ માત્ર લેવાનો છે—‘કર બન’

બીજાની મહેનતનું ખાવારૂપ રહેતુજ કે મગથી તે રૂપ
આત્મસુખ હંઠાઈ ગયું છે—'જુમેનાગિયે વનિરંગ
મનેન જ—જેમ પુમાડાથી અગ્નિ અને મેડથી હાંફ
જાય છે' તેમ પૂર્વોક્ત મગની વાસનાઓથી આપણું
તેમ તેમ આપણા જ્ઞાનને તે વિશેષ હાંકે છે, પછી તેમ
શરીરમાંજ પ્રભુ આપણને મોકલે છે. આપણે જે
અતિશય પીડીએ તો જરૂર પાપાણુ તરીકેજ ઉત્પન્ન થઈ
હંધક જોણ પ્રમાણમાં ડુઝ થઈએ તો પશુપત્રી
અવતરીએ, એમાં શક નથી; તેનું કારણ—

માંડ મળ્યું માનુષ્ય તમાં વિધિનિવેષે
તોપણ જુનો છંદ ન છાડ્યો, ઉલટું વક્રમાં ઉર ફાડ્યો
આજ કારણથી પાછળથી પશ્ચાત્તાપનો પ્રસંગ
વસ્તુતઃ આપણે પરમેશ્વરની પ્રભા-તેમનાજ પાટલી કુલ
છતાં બીજાનું બગાડી, બીજાનું ખાઈ જવાની હાલ
કરી, કલંબ્ય ચૂકીને—

નહિ કરવાનું કરીએ નિત્ય, કરવાનું બૂલીએ
આવી અધમ રીતને વળગી રહીએ તે અદેખર
સ્થિતિ છે. આ સ્થિતિને તપાસતાં સહજ આતુ ગવાઈ

પદ—'સન્નત મુખડા' એ રાગ

પિતા સ્થિતિ આ રી મહારી રે.
કોણી અંડપતિના પ્રિય પુત્ર થયો છું લિ
ખરો વંશ બાપ, બૂલ્યો છક બાપ,
કમ્પો વિષય વિષે, ખાધી બૂલ થાપ;
સંતાપનિતાપનજો વગમ્યા વસમો ડુખકારી રે.

કાવી નાખી એશમાંહી, લેણું લેતાં કરે જાણું પીધું છે હરામનું.'
જેઓ 'પરકાજ' કરતા હોય અથવા પોતાનું ધન બીજાને
પણ આપતા હોય તેઓએ પણ પોતાના લોગવૈભવોની લોગ-
લાલસા વિપરીત પરિણામની ન જાને તે સંભાળવાનું છે. એવા
લોગ ન લોગવવા જોઈએ કે જે વિપરીત ફળ આપનાર બને.
દુના દૂર થાય ને નવા ન વધે, તે કાળજી હોવી જોઈએ. જેઓ
સંભાળ નથી રાખતા તેઓને શ્રીકૃષ્ણ તમોશુષી કહીને
ધુમાં જણાવે છે:—

માયયાડપદ્મજ્ઞાના આસુરં ભાવમાશ્રિતાઃ ।

'તેઓનાં જ્ઞાન માયાથી હરાઈ ગયાં છે અને તેઓ આસુરી
માયનો આશ્રય કરી રહ્યા છે.' જેથી—

કામમાશ્રિત્ય દુષ્પૂરં દંભમાનમદાન્વિતાઃ ।

મોહાદ્ ગૃહીત્વાડસદ્ગ્રાહાન્ પ્રવર્તેતેઽશુચિવ્રતાઃ ॥

ચિન્તામપરિમેયાં ચ પ્રલયાંતામૃપાશ્રિતાઃ ।

કામોપમોગપરમા ઇતાવદિતિ નિશ્ચિતાઃ ॥

જે કદી પૂર્ણ કરાતોજ નથી તેવા વિષયાભિલાષનો આશ્રય
રી દંભ, માન તથા મદથી સુક્ત બનેલા તેઓ, મોહથી ખોટા
રાશ્ત્રોને વળગી રહી અપવિત્ર મતો આચરે છે, પ્રલય સુધીની
માય ચિંતાનો આશ્રય કરે છે અને 'વિષયલોગ એજ
દુષ્કર્મ જનનું' અતિમ લક્ષ્ય છે' આવો નિશ્ચય કરી બેસે છે.
દેખર આવે તામસ છવો દુઃખીજ છે, છતાં દંભ-માન-મદને
બની મોંયે તમાચો મારીને લાલાશ રાખે છે; કેશને
લગાડી કાળા રાખે છે; દુષ્પૂર કામાગ્નિમાં પોતાનું ન્યાયો-
જિવ દોમાઈ બચ એટલે મોહથી ખોટો માર્ગ પણ મેળવવા

અપવિત્ર ચત્ન કરે છે ને તેમાં પાછી પ્રલય મુખીની રાજે છે. તેઓ નથી સમજતા કે—

ઈં ઉંચે કોટ ઉઠાતા હૈ ખમ તેરે તનકા હૈ ।
 ઈં સખત મકાન બનાતા હૈ પહાં તેરી કબરને મોં ।
 આ વાતને બૂલી જઈ બધું પાકે પાયેજ ચાકે
 લોકો, ફરી ફરી મનુષ્યાવતાર નહિ મળે માટે જે
 તેટલો વિષયોપલોગ કરી લઈએ, એમ સમજી ન્યાય કે
 યથી જેટલું લોગવાય તેટલું યોગ્ય-અયોગ્ય લોગવા
 વળી પોતાના હાથેજ કાચળીનાં મોં તો ખાલી થયાં ।
 તોપણ આવો ડોળ રાજે છે કે, અમે ઘણાંએને મારા
 છીએ. આવા પરગણુ શ્રીમંતોને ઉદેશી આ કાવ્ય લખ
 જે વાંચવાથી તેઓ સંબંધે ખરે ખ્યાલ આવશે:—

મહાદીપ છંદ

મહારો પેસો પરકાજ, રાખું કંઈકની કુંડાળ
 કાઝ ધરું એવી જેવી ન ધરું કો
 શુખડિયાનો છડું શેડ, કસાસોની છડું પા
 રંડીઆ કહે એક, કસાઈઆનો નવ શેડ
 લેખાને સોડા ચાકું, સિગારોથી ના ધગડું
 કુટવાળાઓને ધીરી કરી કડું કો
 કાપું કાપરનું નિત્ય, આપું રેલવેને વીન
 બંગલાના બાલમાં ખરચી બધું બો
 પૂરું ખાદ્ય વહીવ, બુએ મરવાની દીવ
 વીંડ કઈ સાગીનો પુત્ર પાત્ર બે

આના ચિન્હોને તેવાઓને અરીજ દુઃખી કરે:
 વધુ ને વધુ એવા છે. તેઓ અતે રાયાજ છે; તે પરદી
 લખાવું છે —

૫૬

ને દખી, ઘાટ નહિ ભરમાશે,
 તો ઉપરનો ભીતર, બેવાલોગ તમાસોરે, મહોં
 યાતાં પહેલાં, પીઠા છે કેટલી વેઠેલી;
 પથ્થુ' ભળવવા હલએ, નીરાંત છે ક્યાં મહેલીરે. મહોં
 ઘર તમને દખાવું, ખુદ તો છોડું માને;
 લે એધી મહોંરાતું, આખું આખું આવે ધ્યાનેરે. મહોં
 માલમાં ઝાઝા ખીલા, ભારે મહોંરા મેલે;
 મયે ખીજા મટે પણ, આખું સહુ લક્ષે લે રે. મહોં
 યો દખ્યો દે લઉં લટી, એમજ સર્વે ધારે;
 યાને ધાયું દરવામાં, વિધન અનેક પ્રકારે રે. મહોં
 તે મહોંડું પણ ખોડું અંદર, તજતાં અતિશય સાલે;
 વતાં ન પન, મુવે અજ પો, પૂઠે કહું ન પૂરૂં પાળેરે. મહોં
 ઉવટે મરણ પછીરે તેઓના શા હાલ થાય છે? તેજ બગ-
 થીપ્પુ સ્વમુખે કહે છે:—

અનેકચિત્તવિગ્રાંતા મોહજાલસમાવૃતાઃ ।

પ્રસક્તાઃ કામમોગેષુ પતંતિ નરકંશ્ચૈવ ॥

‘અનેક પ્રકારે પ્રભિત ચિત્તવાળા; મોહજાલથી વીંટાયલા
 (કામભાગોમાં આસક્ત થયેલા તે મનુષ્યો (છેવટે) અપ-
 ન નરકમાં પડે છે.’ આમ સુવર્તા પણ અનેકમાં ચિત્ત રહે
 અને તે એકધાયું પણ ભાગ્યેજ પૂરૂં થાય છે, જેથી વિગ્રાંત
 થતિ બની રહે છે. વળી તે એક ભળજ છે; કેમકે જેમ જેમ
 સ્વાસ્થ્યે બધ તેમ તેમ ભિલશે તેનો વધારે છંદ લાગે છે ને
 તેમાં ફસાય છે, એમાંથી છટપું બેઠએ, એમ પોતે બલે છે
 ત્યાં મધમાં પડેલી માખીની પેઠે છટી શકાતું નથી ને તેમાંજ
 કાલ્પાય કહે છે; વળી સુવર્તસ્થિતિમાં કામભાગમાં આસક્ત

રવી અન્યાય કે અમર્ગથી પણ પોતાનું કદાચ પૂરું કરી દે પણ-
મરતાં મદાગમનો આવી ઝડ જમ પકડે કાન. [અને પછી-]
સખ હાઠ પડા રહે જાણે જાળ લાઠ ચણેગા બનજાગ. [અને]
ખાંધી મુઠી આપો એ પસારે હાથ જાનો છે.

આમ 'અરચી ખૂટ કે હૈયાકટ' અર્જુનેતાં બીજાને માં
જેઓએ કહ્યું પણ કયું નથી જોવા તે નરકમાં પાપનાં પડે
ખાંધીને તેના પ્રાયશ્ચિત્ત માટે અશુચિ નરકમાં પડેલાં પડે
જેમ અહીં પણ હાર પીને તેના કેદમાં બળિયાદો સેવીતે કદે
હના રોગમા સળટે છે તેમ પાછળથી એ પાપોના ભરણ
સામટી નરક-પીડાઓ સહે છે; માટે એ સ્થિતિ ન આવડે-
શરીર કાળે કર નેહલુંજ બેથી શરીર યાડે.
મૂરખના ધરમાંજ નોકરો, ધણીથી વધુ મ્હાડે.
(ધણી તે છવં.)

રક્ષણ પાપજ નિત્ય માગશે, તે તો પડશે રડું
પણ સારું તારે પણ તેથી, કામ બરાબર હેતું.
તે કયું ? 'કર બનતું' પરકાજ, 'પુણ્ય કરી' મુખ મે
પતિએ, અનુ આપ્યા નહું સાજ, 'તે ત્યાંસુધી સ્વાધીન છે',
ફળ છેને સારી નિતિના છે ત્યાંસુધી કંઈક કરી શકાયો. કેમ?

ધનં વિત્તં ધનં વિત્તં ધનં જીવંતિ માનવાઃ ।
યમસ્ય કરુણા નાસ્તિ ધર્મસ્ય ત્વરિતા ગતિઃ ॥

'વિત્ત સંજીવ' છે. ધન સંજીવ છે, મનુષ્યો સહુજર હોયે
ને યમદેવને દયા નવા માટે ધર્મની ગતિ વેગવાળી હોવી જોઈએ.
જેમ અન્યત્ર ઉત્પાદન, ઉત્પાદન ને સર્વ સાધનોથી બનતું
લેવા તરખર બનતું અર્જુન 'ચલાચલાકે વખતમે' બતાવે
કરે છે' પણ તેમ કરના માં હજી વધુ સમજની જરૂર છે.

થી જગતરાજનો કિંકર બનું છું.’

હાથે તે સાથે, કરે તે પામે ’ એ ભે કે ઠીક છે પણ તે પુણ્ય.’ પરંતુ એ પુણ્ય એવું ન હોવું જોઈએ કે ‘ક્ષીણે મર્ત્યલોકં વિશન્તિ—જે ક્ષીણ થતાં પુનઃ મર્ત્યલોકમાં પડે,’ આ ખાસ વિચારવા જેવી વાત છે. જેઓ કંઈક પણ ‘પરકાજ’ રૂપી પુણ્ય કરે છે તે પ્રાયઃ નામ કે યશ જ કરતાં જોવામાં આવે છે; અથવા મૂઆ પછી કળ મળે તે કરે છે. કેવળ કર્તાવ્ય સમજીને નિષ્કામ ભાવે પ્રાયઃ કોઈ કરે છે. આ કર્તાવ્યનો ઉદ્દેશ શો ? એ કોઈકજ વિચાર ન દશે. એવાં સકામ પુણ્ય કર્મનાં કળ તો મળે છે, પણ તે શું ? ક્યાંસુધી તે રહેવાનાં ? એવાં પુણ્યથી જૂનાં કપાતાં તો, પણ આગળ નવાં વધે છે, એ વાત પ્રથમ કહી ગયા. મ તથા યશ રહે ત્યાંસુધી સ્વર્ગસુખ મળે, તેનો કંઈ અર્થ થી. પોતાનાં નામ રાખવાને ધર્મશાળા, દવાખાનાં, વિદ્યાલયો, ‘લાયબ્રેરી’, સહાયતા, દેવસ્થાનો, રોકેટરશીપો વગેરે પુણ્યકર્મો તોને કેટલાક મનુષ્યો ‘પરકાજ’ કરે છે; પણ—

નામ રહતું દરેક નાણાં નાદિ રહતું,
દીર્ઘિં દુલ્લ હોલો, પાઠનાં નાદિ રહતું,
પગમાં પગ ઘર્ષ જમિમાં બળી ગયા,
મદન રૂચિ દોષ લેને ન મલીયા.

જો સ.પાદક યોગ છે; જેઓ ‘પરકાજ’ અથવા ‘પર-
કાજ’ કરે છે તેઓ માને છે કે, ‘આ જાને પોતે મેગન્યુ, જમે
નાદિ બળ, બુદ્ધિથી ર.યજુ’ અને પરમેશ્વર દોષ કે નહોતો પણ
નામ. જાણમાં જામેને ર.ય મગન્યુ જોઈએ.’ આ માન્યતા
કે જે તેઓને ર.ય મળે, છે, પણ તે કેટલું ? નિયમ પ્રમાણે.

નિષ્કાંત. પરમેશ્વર નિષ્કાંત પ્રમાણે જ રૂપ આપે છે. તેમાં કશું
કશુંના રૂપ કશી શાંતિના હોવા નથી. જેઓ નામનાના મુક્ત
હો તેઓ. આ શાંતિથી તાર લેજો:—

મરુત્તી 'નામો જાણે'.

નામને નામને નામને રે, ઉંધું સમજે છે શાંતિનામને
નામ તોડાડે જ ખરેખર છે ક્યાં? એ તો કહે છે હાંતિનામને

(માત્ર હાંતિ આમને નહિ, પણ અંદર ને બહારનો
એ કહેના હોવા નામે—)

સાખ શાંતિથી નામો તારાં ખુદ ન જાણે છે હાંતિનામને
(અમુક દેહમાં આત્મા પહેલાં ક્યાં શરીરમાં મુંડામુંડા
તેનો ક્યાં પત્તો છે ? વળી—)

નામનો નાશજ બાળક પણ કહે, છતાં રાખવા બીડે હામને
પણ એ નામ ક્યાંમુધી રહેવાનું ? ક્યાં અવતારનું તે
તું ? આપણાં તે તે નામો સર્વથા નથીજ રહેતાં. ખરું
પરમેશ્વરનું છે અને તે માટેજ 'આજથી જગતરાજ
બન તું,' ને પછી 'કર બનતું પરજાજ,' ખરું પુણ્ય
શરીર વગેરે સાધનોનો સાચો ઉપયોગ પણ તેજ છે.

પેલા કીધા છે શ્રીહરિએ કેમ બીજા કાળે કહે
રહ બનાવીને એ આપે ત્યારે તો આ
તે પામી ચક્રા કે છુરતજ શું તેનેજ
એની આપેલી વસ્ત્રથી તનતું પાપ
વધુ એ આપે લે કે રહે જતી, તોએ 'મદ'

માટે પરમેશ્વરની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તીએ

જેમની પ્રસન્નતા એજ અવિનાશી ફળ છે. એ દારા
જે યોગ્ય જે મળશે તેજ સત્ય સુખ છે, જેમ સમજી
શ્વરની સમીપ જવાને 'આજથી જગતરાજનો કિંકર
' કર બનતું પરકાજ.'

પ્રથમ ક્ષણસુકતા થવું જોઈએ. જેમના તરફથી આપણને
મળતી હોય અને જેઓ આપણને સહાય આપી ચૂકયા
બોને તેનો જદલો વાળી દેવાને દેવો, પિતૃઓ, મતૃઓ,
તથા વૃક્ષો સુધ્યાં માટે 'કર બનતું પરકાજ.' પણ
'માટે એકસરખું પરકાજ કરવું' યોગ્ય નથી, તે માટે
જેમ ક્ષેત્ર તથા બીજ માટે જોવાનું હોય છે—અસુક
અસુકજ બીજ વધાય છે અથવા જેમ ગરીબ તથા શ્રીમં-
દેવાના ફળમાં તફાવત હોય છે તેજ પ્રમાણે કાના માટે
કરવું ? કાનું ફળ વધુ લાભદાયી થશે, એના વિવેક માટે
! ભાગવતના આ શ્લોકો વિચારવા જેવા છે:—

જીવાઃ શ્રેષ્ઠા હજીવાનાં તતઃ પ્રાણમૃતઃ શુમાઃ ।

તતઃ સચિત્તાઃ પ્રવરાસ્તતશ્ચેદ્રિયવૃત્તયઃ ॥

તેષાં મહુપદઃ શ્રેષ્ઠાચતુષ્પાદસ્તતો દ્વિપાત્ ।

તતો વર્ણાશ્ચ ચત્વારસ્તેષાં બ્રાહ્મણ ઉત્તમઃ ॥

બ્રાહ્મણેષ્વપિ વેદજ્ઞો હર્ષજ્ઞોઽમ્યધિકસ્તતઃ ।

અર્પણાન્ સંન્યસ્યેત્તા તતઃ શ્રેયાન્ સ્વકર્મકૃત્ ॥

સુત્તમંગસ્તતો મૃયાન્ દોઘા ધર્મમાત્મનઃ ।

હરમાન્મયપિતાશ્ચેપિક્રિપાર્યાત્મા નિરંતરઃ ।

મય્પિતાત્મનઃ પુંનો મપિ સંન્યસ્તકર્મણઃ ॥

'દે ખંડિત દેવદૃતિ! અણુપ કર્તા સણુપ એક છે; તેમાં

જેવો વિવેક દેવો તથા પિતૃઓ તરફ તેમને હોય તે
અતિથિઓ તરફ પણ તે ભગવતા. કેમકે તેમની કેરને
સર્વેશ્વરનીજ સેવા તે સમજતા હતા. આ રીતે કરે
આજ્ઞાના પાલનપૂર્વક 'કર જનતું પરકાજ, જુઝી
રાજનો કિંકર જન તું.' હવે જુઓ, દામાયંતી પદ
પ્રસંગ આવ્યો:—

‘ઝાપવજ સરો.’ એ રાગ

પણો પ્રજાળ દુષ્કાળ દેશમાં તે સમે,
થયાં જનો પશુઓ પૂરાં હેરાન એ;
અજ ઘાસ જળ વિજ તરફડી રહો તમે,
ગામે ઘરો થતાંજ જતાં વેરાન એ.
પંકરપુરમાં પણ પીડાતા પંડિત,
જ્યાં જેને ફાવ્યું ત્યાં ચાલ્યા ભય એ;
એક વિપ્ર આવ્યો દામાયંતી આંગણે જુઝી,
થાક્યો તમો હતો પથ મહાંય એ.

આવાં નિરાધારને આધાર તથા દિલાસો દઈ, તેમજ
પ્રેમ તથા લાગણી દર્શાવીને તેનો અંતઃકરણનો આવીર
કરવાને ‘કર જનતું પરકાજ.’

એતા વૈષ્ણવ વેપ વિવેકી સંત એ,
સ્દામા ધાયા લાવ્યા સદ સત્કારએ;
સ્નાન કરાવી બેસાડ્યા મુખ આમને,
ભોજન નાના ભાત હતાં તેવાર એ.
પત્રાવળી પીરસાળી સરખી સર્વની,
ઉવડ ધી પીરસાઈ રહ્યું તે વારએ;
લીધું કરે અપાગન ને દિજને નહોતું
આસી અમુની

ગીતામાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કહે છે—‘અસત્કૃતમવજ્ઞાતં તત્તા-
મુદાહૃતમ્’-જે દાન અસત્કાર અને અપમાનપૂર્વક કરાય
તેને તામસ કહેવામાં આવે છે.’ આ વચન પ્રમાણે તામસ
ન થવું જોઈએ. જે દાન કરવું તે કરી બાણવું. સત્કાર અને
અપૂર્વક પોતાની પ્રિયમાં પ્રિય વસ્તુ અતિથિને પ્રથમ આપવી
જોઈએ. કારણકે તે અતિથિદ્વારા એ વસ્તુ પરમેશ્વરને પહોંચે
; જેથી પ્રભુ પ્રસન્ન થાય છે. આ વસ્તુ હામાળ બરાબર સમ-
જ્ઞતા હતા, તેથી તેમણે પ્રેમ તથા સત્કારપૂર્વક આ અતિથિને
સોજન અર્પણ કર્યું હતું, છતાં તેમને ‘પ્રથમમાસે સક્ષિકા’ની
પેઠે આપું કદ કેમ થયું ?

દીંડી

અદી જમતાં સર્વે પડ્યા વિચારે,
વધા હામાળ તો બની લાચારે;
દીંડા કાપ કશો શું અહીં આચારે,
કયો ખરો ખુલાસો એ દિવ બિચારે.

રાગ આશાવરી-‘મેં તો એ મન ધાર્યા’ એ રાહ

‘સ્વદુઃખ સંભારી ભારી, રોડે છું દુઃખ સંભારી,
પો અહીં સોજન હું ભારિ, ઘેર રીબાય સંતતિ નારી;
દિવસથી રહે પો વારિ, ન શકું વાત વિસારી મહારી.
રણવેળે ત્યાં હું અહીં ખાઉં, એથી અતિ ઉરે દુઃખી થાઉં;
પોરભ તો ઉઠીજ બાઉં, નહિ જમી શકું ભમે મતિ મહારી.

પદ-‘નાથ નવ કરો’ એ રાગ

હામાળએ, કીર ખરી દીધી રે, ઘડી વિરમો, મુખે જમો,
ન અતિ ઉરે ખમો, ઘડે અર્થ સિદ્ધિરે. ૪૮૦
પાર આસનું પાન બહુ ખુશીથી રે, પાણીય હું, સત્ય કહું;

જેવો જિનેશ જેનો તથા પિતૃઓ તરફ તેમનો હતો તેવો
અનિગિઓ તરફ પણ તે ભાગવતા. કેમકે તેમની સેવને
મગેશ્વરનીજ મેવા તે મમજતા હતા. આ રીતે પરબેક
આશાના પાતાનપૂર્વક 'કર જનનું પરકાજ, આશીર્વાદ
શાજનો કિંકર જનનું' હવે જુઓ, હામાજની પરી
પ્રસંગ આવ્યો:—

‘આપજ મરેશો’ એ રાય

પશ્યો પ્રબળ કુખાજ દશમાં તે સમે,
થયાં જનનાં પશુઓ પૂરાં હેરાન ભો;
અજ ધાસ જળ વિજ તરફડી દહો તથે,
ગામો ઘરો થતાંજ જતાં વેરાન ભો.
પંકરપુરમાં પશુ પીડાતા પંડિતો,
જ્યાં જને કાંચુ ત્યાં ચાહ્યા જય ભો;
એક વિપ્ર આવ્યો હામાજ આંગણે મુખ્યો
થાક્યો તથો હતો પથ મહાંય લે

આવાં નિરાધારને આધાર તથા દિલાસો હવે
પ્રેમ તથા લાગણી દર્શાવીને તેનો અંતઃકરણનો અ
કરવાને ‘કર જનનું પરકાજ.’

જોતા વૈષ્ણવ વેથ વિવેકી સંત
રહામા ધાયા લાવ્યા સહ સત
સ્નાન કરાવી બેસાડ્યા શુભ અ
ભોજન નાના ભાત હતાં તેવાં
પત્રાવળી પીરસાજી સરખી
છવર ધી પીરસાઈ રહ્યું તે વાર
લીધું કરે અપોશન ને દિજને ન
ચાલી અશુની હજીતી ધા

દેખવો વિગ્રાને વળી વિહ્વલતણા વહાલા,
ભૂખ્યા દુઃખી સંપૂર્ણ ભાસે શ્રીદામાળ કહે.
ઉપવાસીઓએ બાપલ આશાથી આવી ચઢ્યા,
ના પાડશું તો ક્યાંથી ખાશે ? શ્રીદામાળ કહે.

જે કે પરમેશ્વરે પોતાની પ્રભને પોતાના પ્રતિનિધિ રાજને
પી છે, પણ આજના રાજનો તેમના સુખમાંજ સાથી બને છે,
ખમાં તો દરકાર પણ કરતા નથી. દામાળ, એ પ્રાંતના રાજાની
તી પ્રતિનિધિ છે; પણ તેમને પોતાની શક્તિનોયે વિચાર
રવાનો હતો. શક્તિ તો પૂર્ણ ખર્ચાઈ ગઈ હતી; છતાં હૃદય દયાળુ
હોવાથી દુઃખાળપીડિત મનુષ્યોને સહાય કરવા માટે તે વિચાર
કરવા લાગ્યા:—

ઘરમાં ન ધાન અધિક પૈસા સિલિકમાંહિ નથી;
ના તો નહિ મુજથી પડાશે શ્રીદામાળ કહે.

તેમના મનમાં ઘણી સુ'ઝવણ થવા લાગી; પોતાના સુખ-
દુઃખની સમભાગિની, સહધર્મચારિણી, સુપાત્ર પત્ની પાસે
તેમણે પોતાની સુ'ઝવણ જણાવી; એટલે પત્નીએ પણ તે કામ
બેઠાં, અવશ્ય કરવું જોઈએ, એમ કહી પતિની હિંમતને મજબૂત
બનાવી, પણ તે માટે શું કરવું જોઈએ, તે કંઈ સુક્ષિત પોતે
બતાવી શકી નહિ; માત્ર—

પદ-‘હે દેવા’ એ લાળ

|| શ્રી કહે નાથ વાત કહો સાચી બૂખ્યાંને ના ન પડાએ ફે;
|| મે તેવી સુકિત કરી, ન એ જાએ બૂખે મરી,
એવું કરવું જોઈએ વડાએ.

પોતાના પ્રાણના જોખમે પણ શરણાગતનું રક્ષણ કરવું
તેમણે; અને આ તો પ્રાણજ્ઞ શરણાગત છે, તેથી તેમનું રક્ષણ

નીજાથી નીજી રીતે કેમ થઈ શકે ? તેની પોતે બને તે કંઈક
કરી શકે તે વિનિ દની નહિ, છતાં પોતે પ્રાંતના પ્રતિનિધિ
રોજાથી મર્યાપીય તેો હતા; એટલે તે રૂપમાં ને તે રેલ
તેમની પામે પાતાની માનિરીતું ન હોય છતાં ધન હતું, કમરે
પણ હતાં, તેથી નેમણે નિચાર કયો કે, મારી પાસે એ કંઈક
ખરું જોનાં પ્રજાનું જ છે, અને તે પ્રજાઓમાં આ મુજબ છે, જ
તે હાલ રાજકીય ગણતું હોવાથી મારાથી આવી દરજી
નહિ ? આ વિશે શંકાઓ તથા સમાધાન મતમાં થયા હતા
પછી છેવટે—

ગઝલ-મેરજી 'મારે બાપે' એ રામ

કીધો કામાલુએ તવ સુવિચાર, ના હરીને સમારે
આખીને પૂરો દિજ પર પ્યાર, ના હરીને ઉગારે
કેહારો એ રાજતણા ભર્યા છે અનાજ તણા
ઈઈ ઈઈએ થશે પછી યનાય ના હરીને ભગારે

વસ્તુતઃ સર્વ કંઈ શ્રીહરિનું જ છે, શ્રીહરિનાંજ આખીએ
આપવું છે, તો પછી વાંધો શો છે ? હાલ લોકદષ્ટિએ તેનું શું
કહેવાય છે તેની સંમતિ નથી લીધી તોયે શું ? કદાચ
સંમતિ ન આપે તો ? સંમતિ નહિ લેવાથી અને હાલ
હાનિ ? જે થવાનું હોય તે થાઓ, પણ તે આપવાથી—

વિગ્ના અંધી ન મરશે, સ્ત્રી-અધ્યાઓ ઉગરશે
ભલે થાઈ સાદે ખુવાર; ના હરીને સમારે.

ગમે તેમ ઉઠાવી દેત તોયે રાજા શું કરત ? અનેકતા
બચતા હોય તો એકાદ (મારા જેવા) ના પ્રાણ બચે
સાજજ છે. આ તો માત્ર જીવજ રાજાનું ધન જવાઈ છે;
આ પારકું ધન ઉઠાડવું છે, પણ તે ખુડાડવું તો નથી ? ખરી

છેજ ક્યાં ? રાજા એ પરમેશ્વરનો પ્રતિનિધિ છે, તેથી
‘ધન તે પણ પરમેશ્વરનુંજ છે. તેની સંમતિ નહિ મળે
કહ્યાણુજ થશે; જે આ કર્તાવ્ય રાજાનુંજ છે તે તેના
રૂં અને તેનો પ્રતિનિધિ બનું તે ખરૂં જોતાં અપરાધ
જ, છતાં અપરાધ ગણવામાં આવશે તોયે શું ?

હું તો સાદુ પ્રાણુ હરશે, સારે સેંકડો ઉગરશે;
રણું તો છેજ એક વાર, ના હરીને લગારે.

ઉરાડી દેવાથી રાજાને સહેજ હાનિ તો છે, પણ તે
પ્રાણુ દેવા તૈયાર છું ને ? વહાણુ જો વધુ બોલાથી
હાય તો મનુષ્યોના પ્રાણુ બચાવવાને મહા કિંમતી
ને હરિયામાં ફેંકી દઈને પણ બોલે ઓછો કરવો જોઈએ,
બ્યાજબીજ ગણાય છે; તેમજ બચારે આગ લાગી હોય
રેણુ બચાવવા માટે અથવા તેવી માલમિલકત બચાવવા
માનસાં સારાં મકાનો પણ તોડી પાડવાં પડે છે; તો આ
લોકોના પ્રાણુ બચે છે તો આ રાજકીય ધાન્ય પરમે-
નામ પર લોકોને વહેંચી દેવું કેમ યોગ્ય ન ગણાય ?
હામાલના વિચારો પર તેમની પત્નીએ પણ પોતાની
તેની મહોર મારી લીધી; જેમ સતી પાર્વતીએ લોકોના
માટે શિવજીને વિષપાન કરવાની સંમતિ આપી હતી.

નિશ્ચય એવો નાર સાથે, કરી આવ્યા બહાર જાતે;
વધા વિપ્રાથી અતિ ઉદાર, ના હરીને લગારે.

આ કંઈ ‘મરુતકા ચંદન ઘસીને લાલોઆ’ અથવા
‘રહે પેસે દીવાળી’ એવો ઘાટ ન હતો. આમાં તો પ્રાણુનું
પ્રથમ વહોરવાનું હતું; પોતેતેથી છટકવા તૈયાર નથી; પોતાની
સે કંઈ રહુ ન હતું, અને લોકો શરદે આવ્યા હતા; તેઓ

આ રીતે રક્ષા ન કરે તો તેઓના પ્રાણ જતા હતા. એ
જીવના ભોખમે રાજકીય ધાન્ય આપી દેવા નિશ્ચય કર્યો; એ
તે દુષ્કાળમાં આખો દેશ પીડાતો હતો, પણ એઓ પ્રથમ
આખ્યા તેઓનો પહેલો હક્ક, એ ન્યાય પ્રમાણે જેટલા કે
તેઓને યથાવવા તેમણે તૈયારી કરી. તેમાં પણ સર્વ પ્રકાર
ખાળકે સમાનજ છે, એ બાવર્થી સોને ભેગાં કરી દેને
જાહેર કચું છે:—

સાખી

ભર્યા ધાનના છે કાઠારો તે હઈ પું હું ખોલી,
હ્યો લેવાય તેટલું સહુ ખુણે ખાંચે ખખોળી
જવાખનો જુમ્મો મારે શિર સાફ કરું ખોલી,
મુણી ઉપડયા સર્વે સાથે જય શ્રાહરિના ભોલી,
આવી જાતે હાથે કરી ઉધાડી હીપાં બાર,
વિગ્રાને લઈ જવા ધાન શીઠ પડે નહિ પછીબ્હાર,
પહોંચ્યા વૃત્તાન્ત પંદરપુરમાંવાત પડી બ્યાંબ્હાર,
નાશ આખ્યા વર્ણુ અકારે છાડીને ધરમાર.

‘પિયુને તળવનાર’ એ રાગ

પહોંચ્યું પ્યારા પુંડરીનાથનું પુરું પૂર,
આશ્ચર્ય એથી ઉપજ્યું અવરને ઉગું
લેનારાં તો દેજ અનેક વિધ આશીર્વા,
દેનાર કહે હીપું સારે સાદને આ શીર્ગ,
સાદસ આ ખોઈ કચું ઉચરે જોનાર,
પારકે પેમે હીવાળી કહે અથ ધાનાર,
રેની જેવી મનિ તેવી કરે જનો વાત,
અનોખિય સામાજી તો છે સ્વમન માથ.

મરાઠી સાખી

મજનુનાર કગડો આગળ, ખામ દનો એ મદાડે

તેણે દેવ કરી તે કાળે, કહ્યું ન મારે ચાલે;
લખું છું હાલે.....માહિત થાય નૃપાલે.
ધાન તમારું ઘણુંજ સારું, લખું હવે કોઠારે,
દામાણપતે લૂંટાવ્યું તે સઘળું આ ઠારે;
લખવું મહારે.....ઘટે લખ્યું તે પ્રકારે.

આમ લૂંટાવી હેવું તે ખરાણ વાત છે, પણ તે કેને માટે ?
સ્તાંને બચાવવા કેવળ પરમેશ્વર પ્રીત્યથે આમ લૂંટાવી હેવું
તે ખરાણ કહેવું તે અજ્ઞાનજ છે. આંતરિક કોઈ જાતનો સ્વાર્થ
ય અથવા યશકીર્તિની પણ અભિલાષા હોય તો એના જેવો
ઈ જુનો નથી. આ તો કેવળ નિઃસ્વાર્થ ને નિઃકામ સેવા હતી;
નું પરિણામ શું આવે છે ? તે બેઠએ. દામાણએ રાજધાન્ય
મેમ લૂંટાવી દીધું ત્યારે ત્યાંના પૂર્વોક્ત મહાલકારીએ—

અનુષ્ટુપ છંદ

ખાસ દાસ પદાઓ તે, આઓ શાહ સમીપમાં,
પત્ર આપ્યો મુણ્યો તેવી, બરાઈ આંખ રીસમાં.

ગરુડ

મુણ્યનાં પત્ર શાહ તપ્યો આવી કોપમાં,
પ્રધાનથી તરાજ વલો આવી કોપમાં;
ચિન્તા રૂબ રૂપાળમાં લૂંટાવી રે અરે !
ખરો હરામખારે એ નહિજ ઊગરે.
પાપો દાસ હુકમ સંભર્યો સરેન ત્યાં,
પાટી આપ્યો ખગાવો રૂપની રૂપમાં;
સહ કહે ન બનય સહું એવું છે દીધું.
નાહક એ નાશને આગ આગીને લીધું.
નિપાઈ પાવને મુણ્યે જાણ મહાલમાં,
દીધા જતાં જ રેક હજી એજ દાલમાં.

પદ- 'હમણાં હોડ ચલે' એ રાગ

દામાણ ન જરી ગભરાયા, હતા બલુતા તેજ થઈ.
કયું જથા વેઠીશ તથા હું, મોત થશે એ હેજ કયું.
માટે પ્યારા પાંડરંગને મળી આવવા ધો અંત સમે,
વાંધો ન લીધો સિપાઈઓએ, આવશું સંગ અરે.
ઠેકમાંજ આવ્યા પંડરપુર, નરનારી કુળાદ કૃત.
આપણુ માટ મરાય મહાત્મા, સ્હાય કરે હરિ તો હિત.
કોઈ કહે એણે હરિ માટે લેખમ લીધું છે ભરે.
એ નહિ સ્હાય કરે તો પુઠે, ભજશે કોણ એને પારે.
મુખતા એવી વિધવિધ વાળી, આવ્યા પ્યારા પ્રભુધને.
નયોગભરાત હિચાટ અવરકંઈ, સ્તવ્યા પ્રાવર એકજ માટે.

વસંતતિલકા છંદ

સાષ્ટાંગ વંદન કરી બહુ વાર પાને.
દ્વિષિ સ્વખંધન કરી બહુ વાર પાને.
બ્રહ્મ સંબંધ વિસરી પદ માંડી જિ તે,
પ્રથમ પ્રથમ હિચરી સ્તવનાજ પાને.

રાગ માહ

ખ્યાન પૂંદરીનાથ કૃપાળા અંદારા હૃદયા છે પ્રજામ.
અંદારા છે હૃદયા પ્રજામ, ખ્યાન હૃદયા છે મુખપામ.
હિંતા છે અન્યાય વડો મેં નેથી તેડે મુખ.
નિન્ના છે દાવો નેથી સેવક, શિરે સ્થાવા બધ.
પાંડો નહિં આવે આ કામ કે, અંદારા હૃદયા છે પ્રજામ.
પણ માનું એ તુજ પાળુ માણી, આપ્ય મને તે રૂડ.
આ પાળ્યું પ્રેરિત અપાવરે, કૃપાળા પાળી સંદ.
અંદારી અપાવરે કરે અપામ કે, અંદારા હૃદયા છે પ્રજામ.
આ પાળ્યું તુજને કૃપાળા, આ કૃપાળા અંદારા.

આવો નિશ્ચય કરી મહા ચતુર સર્વેશ્વરે ભક્તનું સંકટ
માટે એ દેશના તથા કાળના નિયમ પ્રમણે મહા-
સરકારી તિલેરી લાવનારનું જેવું રૂપ હોય તેવું મહારનું
ધારણ કર્યું:—

૫૬- 'આજ રાત્ર' એ રાત્ર

ધન્ય ધન્ય ભક્ત કાજ મહાર થયા શ્રીહરિ,
મહાર થયા શ્રીહરિ, કૃપા પુરેપુરી કરી. ધન્ય૦
કાળો પછી ડાંખો રંગ, વાળ વધ્યા બધે અંગ;
ચીધરાં ભુંગળી સંગ વીટી, પાઘ એ ધરી. ધન્ય૦
દામાલ સમ અક્ષર, લખી લીધો કાગળ કર;
પાટકી મહોટી અંદર મહોરો ખરી ભરી. ધન્ય૦
મળી ધાનનો દિસાબ, લખ્યો છ રૂડા જવાબ;
મોરોજ કરી તેટલી ને શિરે છ ધરી. ધન્ય૦

ફિયાનો બોજ શું કામ ઉપાડે ! અરેખર મહાર નહિ;
ને વેશજ ફક્ત ધયો હતો અને તે પછી આવુંજ કામ કરવા.

૫૬- 'જોડ ખાધી' એ રાત્ર

મહાર આલ્યો છું બાપ મહાર આલ્યો,
રાજદારે જઈ ફકવો મચાલ્યો; માખાપ મહાર આલ્યો,
દારપાસોથી વધા મુખકારી,
લાલ્યો છું છું ખતનો સરકારી;
સેધ શાદ દાણાદાય એ સ્વીકારી,
તો છું આપીશ એ ચાર છકે લાલ્યો. માખાપ૦
પદોંધી વરતી વરત શાદ પાસે,
નેરા તેણે તેલાલ્યા આવાસે.
કાંઈ નેજ તો એ અતિ પ્રકાશ,
એવાં વેત અવબોજ હિપજલ્યો. માખાપ૦

મું કહું હતું ? ' બીજાનાં જમણુ'—પ્રથમ જ 'શ્રી'—દેવીને—મને અને પાત્રી 'કૃત્ત'—આપ મનુને તેણે સર્વજન છે. આમ પહેલું મને આપનાર મારો પુત્ર યરનકાસ વિદ્ય પામે તે નજ થવું જોઈએ.

વધા તુરત વિકુલ વદાદી ન જન વિદ્ય;
ભગત મરે, તો મને ખરે, કોણ સમરે, છડું હુંએ એર મિત્ર;

એ વાત નહીં છે કે, પ્રભુ પોતાના નિયમને પહેલું કદાચ ભક્ત બૂલ કરે, પણ તેના મનોભાવ ભણી લઈ પ્રકૃતિ પરિશ્રમ સહીને ભક્તનું રક્ષણ કરવા તત્પર રહે છે તે જ રજા વિના રાજધાન્ય ભકતે કેવળ પરાંપકારથી વાપરું ભક્તનો હોય છે ને નથી. રાજાને શ્રદ્ધા નથી તો તેનું રાજ વાપરવું જોઈએ ? પણ લોકોને મરવા દેવાં, એ પણ ભક્તને દેખ્યું જાય ? ત્યારે પ્રભુ, શ્રદ્ધાહીનનું અર્પણ કરે ? સ્વીકારે ? ભકતે પરમેશ્વર-પ્રીત્યથે અર્પણ કરે ? શ્રદ્ધાહીન યવનનું હતું ને ? જોડલે તે તેને પાછું આપે પ્રભુએ નિશ્ચય કયો. ભક્તની જવાબદારી પોતે જ વહોરી ભકતે, સાહસ કરીને પારકું ધાન્ય વગર પરવાનગીએ તે માટે જગત સમક્ષ તેની આખરૂ જવા પ્રસંગ આવ્યો જોખમમાં આવ્યો, તે ભક્તવત્સલ પરમેશ્વરને મરડું પ્રભુએ વિચાર કયો કે 'સૂણીનું સોયે' એ ન્યાય પ્રમાણ ભકતે એ કંઈ પોતાની કમાણીનું જ ખરૂં હોત તેમ ન હતો, તેથી તેને રીતસર પહોંચ પણ આપવામાં જેમ ભક્ત બોધવાણને આપી હતી તેમ. પરંતુ જ બૂલ કરી છે, તેથી જ તેને હાલ પ્રત્યક્ષ દર્શન નહિ તેણે રાજાનું જેટલું વાપરું છે, તે મારે હાલ ભરી

જરૂર ધરૂની સત્વર માયાં દ્રવ્યભાર વાહીસા;
દુઃખથી પડાતાં દીપ્તિ કાઠિસ્ય લોપાની જાતિ,
પુરુષ લક્ષ્મીપતિ બાંધી ચીંધોટી મસ્તકી.

દેવ્ય આભૂષણ, આયુષો તથા વરો ત્યાગ કરી
રક્ષા માટે અંત્યતજ વેપ સ્વીકાર્યો, એના જેવો કયાણ
વેપેનો વિચાર કરી છેવટે ‘આગ બાગોમાં બીયાણવ
વનના કદ વીલા.’ પોતે તુરતજ બાદશાહ પાસેજઈ
સાથા સમાચાર તેમને જણાવ્યા, ત્યારે શ્રી આશ્વથા-
મ થયા.

‘મીનમ પાસ’ એ રાગ

રાણ બાદશાહ દામાણ, પહેલે જોને જગ બાપે માંછ,
ફેલે મમ લેવા ન પર, બંધી ઊઠી નોકરી રહી રાણ.
પરેશા પંદરપુરમાં, કુટુંબસદ ગાયા ગુણ ગાણ,
ભાવન સમરજી દીર્ઘનથી, દિનદિન દુષા મેળવી ઝાઝી.

તે કાળ દામાણ પરમપદને પાત્રી શાશ્વતમુખના
બાપા, જે પાતાના ભવનની આ કથાને બટી અજરા-
તા બધા. આ દરથી શાર એ દેશનો છે કે, પ્રભુને
મન દેને પરે માટે પાલે બનેજ પરિધન કરી સંપાદન
મમ કાન્ય દશાકાંતિ દાનક્રમેને અર્પણ કરતું, બને એ
દેશ મનુ ૧૪૩:૪, ‘‘આકાશં વસ્તુતઃક્રમેદિતર ભવતું.’’

વિઠો નાયક છ શાહ મહારૂં નામ,
 છ પંકરપુર મુલ તો મહારૂં ગામ,
 દામાણના ધરનો છકિ ગુલામ,
 તેણે તાકીદે આપીને પાંખો.
 હીધો કાગળ તે પહેલે લખી લ્યો,
 પછી નાણાં લખ્યાં તે ગણી લ્યો,
 પહોંચ પુરેપુરી તે તણી ઘો,
 એણે સદેશ કંઠએ નથી કહ્યો

ગતિ

પત્ર લીધો કર શાહે, હીઠો અજબ જેવો કિંકર શાહે,
 સંશય કેમ રખાયે, અક્ષર એનાજ સાથ પરખાયે

ગઝલ- 'મહારાજો' એ રાજ

શાહનશાહ કરમખદ્દ આલી જનાબ,
 અરજદાર સખ લીખન સકતા ખીતાબ,
 લીખું તો બને એક પુરી કિતાબ,
 કરે અર્જ મુરેકી કરકે આદાબ,
 હીયાયા જમા ધાન બો દાપસે, છકા પદાં ખાંડી,
 બચ મૂલ નો બેચ વાલા દે સખ, મીલેદામ ભેજે દેસો,
 નથી દંડમાલી મદાર દો દગર, કરેગા રખુવો વિ,
 કરમજે હીજે એસકોખાસીરસીદ, અતા માફ કીજે મુ

સાખી

પત્ર પૂરો ધાનાંજ વિદુઆ ગણવા માંડ્યા,
 પત્રક મુકે મામા ગણના મંત્રીના પણ,
 પૂરેપૂરું દીધું ચૂકાતી વધુ વધી નવ,
 રૂગ સખતી લીધી નથી શાહ ધરી

મંત્રજરૂપ ધરતી સત્વર માથાં દ્રવ્યભાર વાહીલા;
 ૧ મુકુટાંચી પહાતાં દીપ્તિ કોટિસૂર્ય લોપાની ભતિ,
 રાણુ પુરુષ લક્ષ્મીપતિ બાંધી ચીંધોદી મસ્તકી.

છે દિવ્ય આલુપણુ, આયુધો તથા વસ્ત્રો ત્યાગ કરી
 ૨ ની રક્ષા માટે અંત્યતજ વેષ સ્વીકાર્યો, એના જેવો દયાળુ
 આ વિધેનો વિચાર કરી છેવટે 'આગ બાગોમાં ઝીયાણવ
 ગંજવનના કષ્ટ વીલા.' પોતે તુરંતજ બાદશાહ પાસેજઈ
 ૩ ને સાચા સમાચાર તેમને જણાવ્યા, ત્યારે સૌ આશ્ચર્ય-
 પ્રસન્ન થયા.

‘પ્રીતમ ખાત’ એ રાગ

૪ હામાણ લક્ષ્મી ધન્ય હામાણ, ચહે લેને જગ બાપે માંણ;
 ૫ હરિને શ્રમ લેવો ન પડે, એથી છાડી નોકરી રહી રાણ.
 ૬ પી વસ્ત્રા પંદરપુરમાં, કુટુંબસહ ગાયા ગુણ ગાણ,
 ૭ ન સ્તવન સ્મરણ કીર્તનથી, દિનદિન કૃપા મળવી ઝાઝી.

છેવટે લક્ષ્મી હામાણ પરમપદને પામી શાશ્વતમુખના
 ૮ ના બન્યા, ને પોતાના જીવનની આ કથાને અહીં અજરા-
 ૯ કરવા ગયા. આ ઉપરથી સાર એ લેવાનો છે કે, પ્રભુને
 ૧૦ પ્રેમ ન લેવો પડે માટે પોતે જાતેજ પરિશ્રમ કરી સંપાદન
 ૧૧ હું ધન-ધાન્ય મથાશક્તિ દીનજનોને અર્પણ કરવું, અને એ
 ૧૨ કે ‘દર બનતું પરદાજ,’ ‘આજથી વગવરાજનો કિંકર બનતું.’

હું' તે 'ન કરે તો દુઃખી કરવાનું.' તેની શિક્ષા આમ મળે છે. એટલે વિનાકમે વિનાસમત્તયે પણ કરવુંજ તો તેમ તેના કરતાં—

યોગ્ય વિચારો ને આચાર, મેળવો પુરુષ પુરુષાર્થ ચાર.
વે તે વિપેના યોગ્ય વિચારોજ અહીં શરૂ કરીએ છીએ.
આ કપૂલીનેજ કે અહીં જીવતાં સુધી ને પછીએ જીવન
જ છે ત્યાંસુધી સદાકાળ—

ને કરવાનું રે (૨) ન કરે તો દુઃખી કરવાનું. જીવને
દીધાં નોકર દીધા ને જીવિ દીધી બોલી,
કેને મારે વાપરવું, કરી માલિકે બોલી. જીવને

આપણે પોતે જો સ્વતંત્ર નથી, તો પછી જીવિ, મન, ઈન્દ્રિયો
શરીર સ્વતંત્ર કયાંથી હોય ? શી કે તેના તાળાની હરકોઈ
ની બીજ સ્વતંત્ર હોતી નથી. ઘરના સર્વસ્વનો સ્વામી માત્ર
કે પતિ જ છે. તેણે શ્રીને સમજાવ્યું હોય છે કે અમુક વસ્તુને
મુક રીતે વાપરવાની છે. આજ ન્યાય પરમેશ્વરના સં

'મધાનક્ષેત્રપતિર્ગુણેશઃ'—એ પરમેશ્વર પ્રકૃતિન
પ્રસન્ન-જીવના પતિ છે, અને જીવોના નિયંતા છે.
'વૈષિત્રા દેહસંતતિઃ'—જાતજાતનાં શરીરની પરંપરાએ
તેમાં એ મહાન દયાળુએ વિવેક મૂક્યો છે; અને
તેની જેવી યોગ્યતા તે પ્રમાણે તે કરાવે છે:—

સ્થાવરને આહાર મળ તજવા, સ્વાસ લઈ સ્થિર રહે
ઓખું જ્ઞાન શક્તિ દીધાથી, ઓખું કામ ઠરું લે

જો જો પ્રમાણે જાડ ન કરે તો તેઓ જાછીને કે
પ્રાણી જીવે નહિ. વૃક્ષો પોતાનાં મૂળિયાંદ્વારા

હે અને બીજાં અંગોદારા મારા લઈ મળ તજ્યો વરેરે કે
પણ પોતા માટે કરેજ છે; અને બીજાઓ માટે તો તેમનું જ
જીવનજ છે. તેઓનાં ઘડ, ડાળાં, પાંદડાં, ફળ, ફૂલ એમ
બીજાને ઉપયોગી થાય છે; જોડવું જ નહિ પણ મૂળ
તેમનાં અંગો ઉપયોગી થાય છે:—

તરવર સરવર સંતજન, ચાંચા બરસન મે
પરમાર્ય કે કારણે, તીને પારી રહ.

આ રીતે આપણે વૃક્ષ જેવું કરીએ તોયે હી
ખાઈએ થોડું ને બીજાંઓને માટે ઘણું કરીએ તે
વૃક્ષો જેટલું જ કરીએ છીએ; પણ આપણે તો સૌર્ય
માણી હોવા છતાં તેટલુંયે ન કરીએ તો પછી જીવન
જીવો, એ વૃક્ષોથી કંઈક ચઢિયાતાં—

પશુ પંખીને તૈયાર વસ્તુ પણ મમ કરી મેળવવા,
ખાવા પીવા અંગ રક્ષવા, સાવધ રહી ફળવવી, જીવે

પશુઓ માટે ઘાસ તેમના મુખ આગળ નથી હોતું;
માટે તેમને જંગલોમાં ભટકવું પડે છે અને પાણી પીવા માટે
જલાશયો યુધી ફર ફર જવું પડે છે; તેમજ પક્ષીઓ માટે
તેજ સ્થિતિ હોય છે; તેમના માળાઓ પાસેજ જવું હોતું
માળાઓ પણ તૈયાર કરવા પડે છે; તે બનાવવા માટેની
પાનની વસ્તુઓ જો કે તૈયાર છે, પણ મનુષ્યોને તેઓ
વધુ ભેગવાઈ છે; તેથી પણ—

જીવને દરવાડું (૨) ન દરે તો દુઃખી દરવાડું. [૧]
મનુષ્યને કાચી સામગ્રી, રાત્રિ મતિ વધુ દીની,
વધુ મધે તેમ વધુ મેળવે, સગવડ સહુ વિધ કીધી.

જુઓ, યુરોપ, અમેરિકા, જાપાન વગેરે દેશોએ પોતા માટે
શી સગવડો કરી છે ? તેઓએ કેટલી ઉન્નતિ સાધી છે ? કર-
' નેધએ ને ! કારણ—

શી દેવ કરે એવો અવતાર પુરુષનો પામી,
શી દુષ્ટ પણ નહિ વરતે તો અત્યંત થશે હરામી. જવને

તેમાંથી આપણો જન્મ તો સૌ કરતાં વિશેષ સંસ્કારી ભાર-
ત્તી પર થયો છે, એટલે આ મનુષ્યદેહથી જો યત્ન કરવામાં
વે તો ' મેળવે પુરુષ પુરુષાર્થ ચાર.' એવી સગવડ-સાધન-
ભર્યા શાસ્ત્રો વગેરે તૈયાર છે; પણ તે ક્યારે મેળવાય ? ' કરે
અર્થ આચાર ને વિચાર ' ને જો આપણને કરી વસ્તુનો ખપજ
હતો ન હોય તો કંઈ કરવાની જરૂર નથી; પણ ખાવા, પીવા,
હેરવા બધું જ નેધએ છે. ઘરનાર, જરૂરી દવા, ઉપરાંત જે કંઈ
પ્રાર્થનાઓમાં આવ્યું તે પણ નેધએ અને તેની પણ કંઈ હદ
નહિ—' યદુક્તાસા જ્ઞાનંતાઞ્ચ વુદ્ધયોઽવ્યવસાયિનામ્ '—આ શ્રીકૃષ્ણ
પ્રભુનાં વચન પ્રમાણે અનિશ્ચયાત્મક સ્વભાવવાળાઓની કામ-
બુદ્ધિ અનેક શાખાઓવાળી તથા અનંત હોય છે:—

‘ દોડે દશ દિશ મળે વીસ તો ચાલીસ ચાહે,
કર્યા અદર્શિશ ખર્ચ નિખર્ચની.’

જેમ ધનની બાબતમાં તૃપ્તિ નથી તેમ કામભોજનમાં
પણ સતૃપ્તિજ રહે છે. જેટલું સાડું તેટલું સૌને નેધએ ! ખાન-
પાનની બધીજ સામગ્રી ઉકળ તૈયારસ્વરૂપમાં તો છે નહિ, તો
પણ કંઈ કંઈ વિના ચાલશે ? બાગપણમાં આ ચિખવાય છે:—

હોહરો

ખાવા પીવા પહેરવા, અને આદર અંગ:
મધ્યે અહેનનમાં રહી, શાન્ત પીઠા રંભ.

ધરતીમાંથી ધાન્ય તો, ઘોકે ઘોકે થાય; પાપ
ખતે લે ખેડે નહિ, ખાવાડું શું ખાય.
નથી લટકતાં લૂગડાં, પણ જાડો છે તૈયાર;
વાપી કાંતે લે વણે, થાય સરસ શણગાર.

એમ પ્રત્યેક પદાર્થ માટે પ્રથમ પરિશ્રમ કરવામાં આવે છે
તો તે મળે છે; પણ કંઈ કરીએજ નહિ, ને ભોગવવાં તો લેએ
તો તે શું કહેવાય ?

પદ-‘માયાના મુકદ્દ’ એ રાગ’

લોહએ સારું સારું તે શું બીજાડું કરેછું રે;
મહારું દામ શું મણી રહેવાજ છે કરેછું રે. લોહ
અનેક ઉદ્યમમાં એકે ન શીખી પૂરે રે;
જગત સારું શું કરું અણુધ અપરે રે. લોહ

આજકાલ મોટા શહેનશાહોના પુત્રોને પ્રથમ વડા
ખલાસીની નોકરી કરવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે; ને
જાદીઓને સીને યોગ્ય કામો—ભરવું, શૂંધવું, શીવવું
ખાસ શીખવવામાં આવે છે; સમજી રાજા-મહારાજા
પ્રજાના સેવક સમજે છે; કરોડોની આમદાની પ્રજા
વાપરે છે ને પ્રજાઓની ચિંતા રાખે છે. આમ સૌએ કરે
વાવું હોયજ છે; પણ લો પ્રમાદ કરે તો—

શીખું તો પછી પ્રમદિ માંડ પેઠ પાડું રે;
બીજા મારે જમણું મથી ક્યાંથી સંતોડું રે. લોહ

આપણામાં આપકમી, ગાપકમી ને સાસરાથી
ઉગમ, મધ્યમ ને દનિષ્ઠકહેવામાં આવે છે. વિતાવના
માત્ર એકજ પુત્રના નામે પાતાની બધી જાગીર ચડાવી
બીજાને સ્વાશ્રયી બનાવવાને જગતમાં જમના મુકે છે,

કે જાપાનીઓ તો પોતાની વંશપરંપરાની છતી જાગીરાને
હતી મૂકી પોતે જાતે મેળવીને સ્વામ્યથી જન્યા છે; ત્યાં
માપણે તો બીજાનું પકાવી લેવા અથવા લોગવવાને તાક-
રહીએ છીએ, તેથી સુખી કેમ થઈએ? ને બીજાને પણ
કેમ કરી શકીએ?

મધુ તોયે મેળવી રાખ્યું લેણું થવાને રે;

રૂઝું શિર સાટે પુઠે તો મૂકી જવાને રે. બોધ્યો.

પ્રથમ તો પોતાના ધર્મકર્મનેજ આપણે છોડતા જઈએ
એ; કેટલાક ધર્મથી ધન મેળવે છે તો તેનો ઉપયોગ નથી
તા; તેઓ પણ પોતા માટે તો કંઈએ નથી કરતા; એકંદર
માટે ઠીક, પણ પોતા માટે શું?—

ધર્મ અર્થ કામ અનુ કરું બીજા માટે રે;

ત્યારેજ ચક્રો ગણાઉં મોક્ષતણી વાટે રે. બોધ્યો.

માટે એ પ્રમાણેજ ધર્મ, અર્થ, કામ ને મોક્ષ એ નામના
મેળવો પુરુષ પુરુષાર્થ સાર.' આ સારમાં પહેલો ધર્મ કહ્યો
જે દારા અર્થ, કામ ને મોક્ષ પણ મળે છે તેવાં પોતાનાં
શ્રીય કર્મો અથવા કર્તવ્યોને 'ધર્મ' કહેવામાં આવે છે. માટે
પોતાનાં કર્તવ્યો જરાજર કરવાં બોધ્યો, એટલે 'કરી મોગ્ય
સાર ને વિચાર.' એમ ધર્મને મુખ્યત્વે કરવાનું કહેવામાં આવે
છે; જેથી અર્થ, કામ ને મોક્ષ—એ મળે મળે છે; એટલુંજ નહિ
જે પ્રભુને માનીને તેમની સદાય માગે તોયે 'સદાયી દરે દરિ
સદાય કરે છે, છે સંસારે એજ સાર.' તે કયો સાર? 'મેળવો
પુરુષ પુરુષાર્થ સાર.' એ મોક્ષ છે કે, મનુષ્ય-સદૈર વિના ધર્મ-
સાધન થઈ શકવું નથી. એટલે મનુષ્ય-સદૈર એ ધર્મ-સાધન
રૂઝું તો તેની.

ઉ. બીજાં પશુ-પક્ષી વગેરેનાં શરીરોમાં તો કેવળ કષ્ટ
 શાપી શકાય છે; જ્યારે મનુષ્ય-શરીરથી તો ધર્મ ત્રિફલર
 આ લોકના ને સ્વર્ગારોહ પરલોકનાયે લોકો લોકની દારા
 ને ઉવટે મોક્ષ પણ મેળવાય છે. જ્યારે 'કરે યોગ્ય વિદ્યે
 આચાર' એ પાયો મજબૂત હોયો જોઈએ. વસ્તુતઃ મેજા
 જોઈ સંસારનું અંતિમ લક્ષ્ય છે, તે માટે 'યોગ્ય વિદ્યે
 આચાર' એ વસ્તુ આવશ્યક છે. આજકાલ આપણે દે
 લોકના લોકોમાંયે જગતના તમામ દેવો કરતાં પાછા દે
 જઈએ છીએ; સર્વ કરતાં ઉત્તમ દેહ, સાધન તથા શાસ્ત્રો
 છતાં આપણી આજે કંગાલ સ્થિતિ છે. બીજા દેવોના લોકો
 કંગાલ છીએ, જોડલું નથી પણ પશુ-પક્ષી કરતાંયે
 સ્થિતિમાં આજે આપણે મુકાતા જઈએ છીએ. જુઓ:-

પદ-'ઓધવશ' એ રાત

પશુ શું? પક્ષી અમથી ચક્રિયાતાં, સ્વામ્યથી પૂરાં પરમ
 પોતાનું ઘર પોતે બાંધી, પછીજ માંહી બિહાતાં
 પોતાનું મેળવેલ પોતે, પ્રીતે વહેંચી ખાતાં. પા
 આપણને તો પેટમાંજ માળાપ પરણાવી આપે
 માટે દાગીના, વસ્ત્ર વગેરે પણ માળાપજ કરાવી
 યાય. ઘર-બાર સરસામાન વગેરે બધુંજ બાપદાદા
 તોજ રહેવા આપણું માંડમાંડ દેકાણું પડે. સગો ભ
 તે કંઈ જાતમહેનતથી કમાયો હોય, તો તેનું
 લેવા ને ખાઈ જવા કપાઈ મરીએ ! આ આપણી
 પોતે જાનેજ પરણીને પોતાના કુટુંબનું ભરણું
 કરી શકીએ એવી યોગ્યતા મેળવવાની તો વાત
 આપણા દેવો તથા ઋષિઓ તો આપણને સ્વામ્ય

કરે છે. સાક્ષાત્ સર્વેશ્વર પોતે જગતને શિક્ષણ આપવા દેહ ધારણ કરી લીલાઓ કરે છે ત્યારે શું કરે છે ? શ્રી-
ભુજેશ્વરનો મારી યથા વધારીને દ્વારકા નગરી વસાવી;
પોતાનું રાજ્ય સ્થાપ્યું ને ઉશ્ચેતનને રાજા બનાવ્યા;
તા આખ્યાય કુટુંબની, જ્ઞાતિજનોની, પ્રજાની રક્ષા કરી
। સુખશાંતિ સ્થાપી; રુકિમણીની સામેથી પ્રાર્થના આવી
તેને પોતે પરણ્યા; તે કોઈની પણ ચંદાય લીધા વિનાજ;
બધું કયાંથી લાવીશ, કોની લાગવગ ચલાવીશ-એનો
। ર કયો વિનાજ બધું કયું; ગોકુલમાં શસ્ત્રસામગ્રી પણ ન
। છતાં સ્વજનોનાં સંકટ ટાળવાને માત્ર બાહ્યાવસ્થામાં
રપગ ચલાવીનેજ લાતો મારી મારીને ચક્રટાસુરને પૂરો
। પૂતનાને ધાવીને પૂરી કરી; ગોવર્ધનને માત્ર હાથ ઉપરજ
રણ કયો, કાલીયને લાતોથીજ સીધો કયો, એમ આખુંય
વન તપાસો તો કેવળ સ્વાશયીજ-સર્વ પ્રકારે સ્વતંત્ર ને
રાપકારપરાયણજ જોવામાં આવે છે. આ રીતે એક છેડેથી
જા છેડા સુધી આવો—પ્રભુથી પશુ સુધી તપાસો તોપણ—

મમથી પહેલાં ઉઠી પ્રજાતે ઉદય કરવા ધાતાં;
યાંથી દેમ કમાવું એવું, મનમાં નથી મુંઝાતાં. પશુ શું

તેઓ કોઈની ભલામણના કાગળો માગતાં નથી કે
હિલાંથી શીખવામાં સ્કોલરશીપો લઈને આશ્રયની માગણી
રતાં નથી :—

ધર્મ યોગ્ય કે સ્વતંત્ર ફરતાં માળામાં ન પૂરાતાં,
દેશ દેશ ફરે પણ સાંજે, મુખે ઘેર સહ જાતાં. પશુ શું
ભય સમયે સર્વે સખીલાં, જાગી જાહેર ધાતાં,
ઉદયમાં હાં આનંદે, શીતો મીઠાં ગાતાં.

પેટ ભરાયું કે સંતોષી, સંધરી નધી પસતાતાં,
 મુઝે બીજાનું પેટ ભરે અણુ, વૃથા બળી નધી જાતાં. પણ મુંઝ
 અરે ! એ પશુપક્ષીઓથી પણ ઘણું ઉતરતાં કીડી વં
 પ્રાણીઓ તરફ જુઓ:—

કીડી કણસંઘડ કરે, જુઓ જનાવર ભત;
 વસે વળી સંપે સદા, સર્વ મળી સંઘાત.

અને એથીયે કુદ્ર ગણાવી ઉધઈઓના રાજ્યકિદલા, હા
 મીએ તો જણાશે કે માત્ર કહેવાનાં જ બુદ્ધિશાળી શક્તિદંડ
 ને ગોટા આપણે મનુષ્યો, સર્વ પ્રાણીઓ કરતાં નીચા ઘડવર
 છીએ. તેનું કારણ માત્ર એજ છે કે આપણામાં યોગ્ય આચર
 વિચાર રહ્યા નથી, તે માટે 'જેજવો પુરુષ પુરુષાર્થ ચાર' હા
 પણ કંઈ બગડી ગયું નથી, આજસ તમે એટલે 'જગતિનું
 મિદ્ધમુપતિ લક્ષ્મી: । પુરુષોમાં સિંહ સમાન ગણાતા ઉ
 નરને લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય જ છે.' પવન સર્વત્ર પૂર્ણ બયો છે
 પંખો ન ચલાવીએ તો ગરમીથી અકળાઈએ; અને જ
 રથએ બરેલુંજ છે છતાં ફરે ન જોડીએ તો તૂંતાયો છે
 પટે, એમાં કંઈ નવાઈ નથી. આ કહેવત ખરી છે કે
 મદી તો મદદે ખુદા.'—આવું ઇશ્વરી જ્ઞાન અન્ય ધર્મો
 છે અને તેથી તેઓ આજ કહે છે:—

સ્વાધી કંઈ દરિ રદાય કંઈ છે સંસારે એજ સાર.
 ગરમી

જાણી દિવમીન મદાયી વિશ્વનાથ છે એ
 ચારે પુરુષાર્થનળી એજ વાત છે એ
 અટે આપણે પણ 'કદી યોગ્ય વિચાર ને આચર

સામાન્ય ધર્મ પાલન એજ હોયું જોઈએ કે અર્થ તથા સંપાદન કરવા માટે નીતિ ને ન્યાયને અનુસરી વર્તન હોયું એ. આ ધર્મ પ્રાથમિક છે. તે પછી અર્થ ને કામની, અભિ-
યતાં ન્યાયપૂર્વકજ પોતાનું કર્તવ્ય કર્મ કરવું જોઈએ; અન્યાય આચરીને બીજાનું મહેનતથી મેળવેલું બળ કે થી પકાવી લેવા પ્રયત્ન નજ કરવો જોઈએ. એ વાત નકહી, એવું અનીતિથી મેળવેલું લાભ કરતાં હાનિ વધારે કરે છે. કર્મ સૌને લાભકારક થાય તેવું કરવું જોઈએ; તોજ 'તું સંપૂર્ણ સાફ' થાય; નહિ તો પશુબ્યાપાર-‘બળિયાના ભાગ’ જેવો ઘાટ થવાથી સર્વનો સર્વસ્વ વિનાશ થાય છે; કુન્યાથી ને ઉદમી જો રહેવાય તો વિશ્વનાથ સહાયી છેજ, માં શક નથી. તે દેવી રીતે સહાયક બને છે!—

ધર્મ કર્મ દ્વયોચ્ચ દર્શવેલ છે જો,
અર્થદામ તેનાં દુર્ગામાં ધરેલ છે જો.

ઉદમ એ સર્વનો પાયો છે. તે જ ન્યાયપૂર્વક હોય તો જોઈ ધર્મ કહી શકાય છે; કર્મ તે શાસ્ત્રીય કર્તવ્ય; અર્થાત્ જો દેવાં કર્મો કરવાં-કેવો ઉદમ કરવો, એ તેના શરીરની ચના પર આધાર રહે છે. આમાં જેમ શારીરિક રચના તરફ તેવાનું રહે છે તેમ માનસિક રચના સંબંધે પણ જોવાનું હોય છે. આ વસ્તુ જન્મથીજ નક્કી કરવી કે પાછળથી, તે વિષે મતભેદ છે. ઉપર જે જેની ચેતન્યતા હોય તે પ્રમાણે જુદાં જુદાં ધર્મકર્મ દર્શાવવાં પડે છે; અને તેના ચાર વિભાગો ‘વર્ણ વધા આદ્યમ’ના નામથી આપણાં શાસ્ત્રોમાં દર્શાવ્યા છે. આ વર્ણોદ્યમ વિભાગ, બીજા ધર્મોનાં શાસ્ત્રોમાં પણ જુદાં નામ-રૂપથી દર્શાવવામાં આવેલાજ છે. મુસલમાનોમાં એમ, તેવર, મુજત ને પશાજ આ ચાર વિભાગો છે. તેમાં જે દિ’ડમ્પ

મુસતમાન ગને તેજ શેખ કહેવાય છે; જેઓ બીજી કુટુંબ
તથા હજરત અલીના વંશના છે તેઓનેજ મુઘલ કહેવા
આવે છે; જોજ રીતે મુગલના મુગલ ને પડાવના પાણી કહેવા
છે. આવી વંશ પરંપરા આપણા વર્ણવિભાગ પ્રમાણેજ દેખાય
છે. તેજ પ્રમાણે કિશ્તીઓમાં વિલાયતનો રાજવર્ગ દેખાય
અમીરવર્ગ જિયો ગણાય છે; બીજાઓ તેઓ કરતાં ઓછા
મનાય છે; જેના નિશાન તરીકે વિલાયતમાં 'હાકિમ' કે
હોદ્દા' હયાત છે. ચહેનશાહની પુત્રી જો કોઈ રાજકુળ
તણને અમીરવર્ગમાં પરણે તો તેને અમીરવર્ગમાં ગણવા
આવે છે અને તેની સંતતિનો રાજકુળ તરીકેનો દાવો જ
કરી તેને મિશ્રજાતિ-વર્ણશંકર ગણવામાં આવે છે. દેશ
ખ્રિસ્ત ધર્મ પાળનારાઓ પણ જો બીજા દેશના હોય છે
તેઓને 'બ્લેક મેન' કહી ચોતાને 'બ્લાઇટ મેન' કહે
છે. ન્યાયાસનોમાં તથા ન્યાયના ગંધારણોમાં પણ તેજ
લેહલાવ ધુસાડી દઇને ઠરાવ્યું છે કે, યુરોપિયન માટે જ
હજી હોઇને તેમને સારો પગાર આપવો ને તેમના રત્ન
પણ તેમના જન્મનીજ યોગ્યતા નક્કી કરવામાં આવી

જેમ વૃક્ષની ઉત્પત્તિનો આધાર તેના બીજ તથા જ
રહે છે તેમ મનુષ્યોની ઉત્પત્તિનો આધાર વીર્ય તથા
રહેલો છે; એટલે પિતા ને માતાની જાતિ ઉપરથી મનુષ્ય
મધ્યમ તથા કનિષ્ઠ જાતિનો માનેવામાં આવે છે. જે
વિદ્યોદી લેવાનો કાયદો હોય છે ત્યાં જુદાં જુદાં ક્ષેત્રોમાં
દરમાં ઓટો તફાવત જોવામાં આવે છે. તે બીજ ને સ્ત્રી
વ્યતા તપાસીનેજ નક્કી કરેલ હોય છે. અમુક જમી
બીજ જાગે નહિ પણ તે નકામું જાય, એમ સૌ કોઈ
જાણ, જાણ, યડ, કપાસ વગેરેમાં પણ અનેક

આવે છે. તેમાં ખાસ દારણ ગીજ અને ક્ષેત્રજ તોય વનસ્પતિઓમાં જાતિની વિવિધતા છે, એટલુંજ નહિ નવરોમાંયે ઓરોડૂતિયન, અરેણિયન, મિંખી, બરમી, તે અથવા વર્ણશંકર-ખચર વગેરે પણ પ્રસિદ્ધ છે. એ તપિતા-ક્ષેત્ર-ગીજની જાતિના શુદ્ધો પ્રમાણેજ તેની માં સંસ્કારો નીપજે છે. જેની જેટલી ઉચ્ચ-નીચપણાની તે કે અયોગ્યતા હોય તે પ્રમાણેજ તેના પર કેળવણી કરી છે. નેતર, સીસમ, સાગ, વાંસ, ખેર, ખોરડી, બાવળ, વગેરે ભિન્નભિન્ન જાતિનાં જુદાં જુદાં વૃક્ષનાં કાષોનો ભજુદાં જુદાં પ્રકારેજ કરી શકાય છે; તેજ વાત ધાતુઓના ધર્મમાં છે. ખારો ખચર અને આરસપહાણ પર તેની જાત ભિન્ન કારીગીરી કરી શકાય છે. માટી, કાંકરા, કાચ, હીરા, રૂપ, સીસું, લોહું વગેરેના સંસ્કારો જુદા જુદાજ હોય. લોહું ચઢીને પોલાદ અને પણ સુવર્ણ થઈ શકે નહિ; ખંતની અસર ભલે થાય પણ વસ્તુનો મૂળ સ્વભાવ કદી જતો શી. જ્યાં ગીજ તથા ક્ષેત્રની વ્યવસ્થા ઘરાબર જળવાય ત્યાં કુંદશંકર પ્રજા જન્મે નહિ. જેઓમાં સર્વશુભ વધારે હોય એમાં જુદિ, શક્તિ તથા માનસિક શક્તિ વિશેષ હોઈને તેઓને સ્વર્ગ કર્મ માટે યોગ્ય ગણવામાં આવે છે; પણ જેઓમાં રજે-શુભ તથા તમોશુભ વધારે હોય તેઓ ક્રમશઃ તે સર્વશુભી મનુષ્યો કરતાં મન-જુદિની શક્તિમાં ઓછા હોઈને શારીરિક શક્તિમાં ચઢિયાતા જણાય છે, તેથી શારીરિક વ્યાપારમાં તેઓ કામ કરી શકે છે, પણ મનજુદિનાં ઉત્તમ કાર્યોમાં તેઓ ચાલી શકતા નથી. આમ આપણાં ગ્રાંઓ-કેપનિપદ, ગીતા, સ્મૃતિ, ઇતિહાસ તથા પુરાણોમાં યોગ્યતા પ્રમાણેજ ચાર જાતિઓનું વિધાન પ્રભુપ્રેરણાથીજ સ્થાપામાં આવ્યું છે; જે ગ્રાહણ, ક્ષત્રિય,

એ ? કેટલાક અપોચીન પંડિતમન્યો આવું સાગિત
તા કરે છે કે, આવા આવા વર્ણવિશેષ પ્રથમ ન હતા,
મધ્યમ આ બધું ચાલ્યું છે, આમ કહી પ્રાચીન આચાર્ય-
મા, અથો તથા તેની અતૂટ વ્યવસ્થા સામે બંડ જમાવે
તેમાં ક્ષાવતા નથી, તેમનું ધાર્યું થઈ શકતું નથી; તેઓ
ડી પાડવા માટે નવાં ધર્મશાસ્ત્રો રચવા સુધી તૈયાર થયા
તાની માન્યતાના ઝેરી પ્રચાર માટે તૈયારીઓ કરી રહ્યા
તેઓએ આ નીતિવાક્ય લક્ષ્યમાં લઈ સમજવું જોઈએ કે—

યો ધ્રુવાણિ પરિત્યજ્ય અધુર્વં પરિપેવતે ।

ધ્રુવાણિ તસ્ય નશ્યન્તિ અધુર્વં નષ્ટમેવ ચ ॥

જે મનુષ્ય સ્થાયી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરી અધુવ-અસ્થાયી
ઓને સ્વીકારે છે તેઓ માટે પેલી સ્થાયી વસ્તુઓ જતી
છે અને અસ્થાયી તો ગયેલજ છે. 'આમ 'અતો ધ્રુવસ્ત્વો
ઃ'—ઉભયબ્રહ્મ સ્થિતિમાં તે જઈ પડે છે. જે વર્ણોદ્ધમ-વ્ય-
વાધી આપણે જગતની સર્વ પ્રજાઓમાં અશ્વમૃત્યુ યદ્ય
પા ધીએ તે કરોડો વર્ષોથી ચાલતી તોડી પાડીને આપણે
કે કયાણ ચાધી શકવાના ધીએ ? માટે એ વાત જવા દઇને
રી યોગ્ય વિચારોને આચાર 'મેજવો પુરુષ પુરુષાર્થ ચાર.'
કે તે કાગમાં પરશુરામ, દ્રોણાચાર્ય, અશ્વત્થામા વગેરેએ
તે બ્રાહ્મણ હોવા છતાં કનિયવર્ણનાં કર્મ દર્શાવે છે, પણ
જિને તે બદલ પ્રાપ્તિને પદ્માત્માપ દરવા પડ્યા છે, માટેજ
તરવાન દીપ્ત્યુ ગીતામાં કહે છે:—

‘રથમે નિપત્નં યયઃ પરથમો મયાવહઃ ॥’

‘રથે રથે ઈર્મપ્યભિરતઃ સંનિદિ સમતે નરઃ ॥’

પ્રથમના વર્ણોદ્ધમનું પાલન કરવાં એ મરણ યાવતો પશુ તે

શ્રેયસ્કર છે, પણ અન્યના વર્ણધર્મનું સેવન ભયંકર કરકે
 કારણકે પોતપોતાના વર્ણધર્મને લગતાં કર્મ કરવામાં જરૂર
 રહેનાર મનુષ્ય સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે. જે પ્રમાણે પોતપોતના
 વર્ણાશ્રમનાં કર્મ જો જરાજર કરે તો તેનું પરિણામ ચારે વર્ણ
 લોકોને સમાનરીતે મળે છે, ને છેવટે મોક્ષપ્રાપ્તિ માત્ર
 પરમાત્મપ્રાપ્તિ કરી શકાય છે. બીજા પુરુષાર્થનો ઉપયોગ ન
 આ ઉદ્દેશને અનુસરીનેજ કરવાનો હોય છે. આ ઉદ્દેશને જો
 જવા માટેજ પરમેશ્વરે આ મનુષ્ય-શરીર આપ્યું છે. જ
 પુરુષાર્થોમાં પહેલા જે સાધનરૂપ છે ને છેડગા જે પ્રાપ્ત
 સાધનરૂપ જે પુરુષાર્થના ફળરૂપ છે. પ્રાકૃત મુળ છે પ્રાપ્ત
 મુખીનું 'કામ' પુરુષાર્થમાં આવી જાય છે, જે ધર્મ
 અર્થનુંજ ફળ ગણાય છે, તેમજ 'મોક્ષ' નામનું અર્થ
 પણ ધર્મ તથા અર્થદ્વારા મેળવી શકાય છે. તેમાંનું
 ફળ 'કામ' તે તો છેકજ નાશવંત હોવાથી મુક્ત
 સ્વીકારવા યોગ્ય નથી, છતાં ધર્મ તથા અર્થની વા
 પણ તેટલોજ ઉપયોગ વિદ્વાનોએ કર્યો નોંધ્યો,
 મોક્ષપ્રાપ્તિમાં મદદ થ મળે આ રીતે વિવેકી પુરુષો વેદો
 વાંચીને મેક્ષ-પ્રાપ્તિનાજ સાધન બતાવી તેઓનો જીવન
 ઉપયોગ કરે છે, ને તે દ્વારા મોક્ષફળ મંપાદન કરે છે. આ
 સર્વગ્રંથ મહાપુન્યને નવમાન્ય નદાગાર શ્રીમદ્ધર્મસૂત્ર
 આ રીતે રચાવ્યો છે -

ધર્મેભ્ય દાતાર્યેભ્ય નાર્યોર્ચોયોતરુણ્યે ।
 નાર્યેભ્ય ધર્મકાંતર્ય કામો લાભાય દિશ્મુનઃ ॥
 કામભ્ય નેન્દ્રિયત્રીવિભાગો ત્રીરેત યાતા ।
 ત્રીરેત્ય નિશ્ચિત્તત્ત્વા નાથો યગેત કર્મણિઃ ॥

‘મોક્ષ જેનું પ્રયોજન છે એવા ધર્મનું ફળ ધન, શ્રી, પુત્ર જે માનવું તે યોગ્ય નથી; તેમજ ધર્મજ જેનું પ્રયોજન છે તે અર્થનું ફળ વિષયલોગ છે, એમ મુનિઓએ કહ્યું નથી; ને વિષયલોગરૂપી કામનું ફળ ધન્નિયોને પ્રસન્ન કરવી તે પી, પણ જેટલાથી જીવી શકાય તેટલુંજ કામનું ફળ છે.’ થોડું જેટલાથી માત્ર જીવન ટકી રહે તેટલોજ કામ સેવવો તેમજ; અને જીવનનું ફળ પણ એજ નથી કે, તે દ્વારા આ લોકનાં કે સ્વર્ગોદિ લોકનાં યુગો પ્રાપ્ત કરવાં! પરંતુ તત્ત્વ-જિજ્ઞાસા એજ જીવનનું ફળ છે,’ માટે—

અતઃ પુનિર્દિવ્યશ્રેષ્ઠ વર્ણાશ્રમવિભાગશઃ ।

સ્વનુષ્ઠિતસ્ય ધર્મસ્ય સંતિદિદિર્હરિતોપણમ્ ॥

‘હે પ્રાણીશ્રેષ્ઠ! વર્ણાશ્રમના વિભાગપૂર્વક પુરુષોએ સારી રીતે જાચરેલા ધર્મનું ફળ શ્રીહરિને સંતોષવા તેજ છે.’ આમ ધર્મપ્રસન્નતા એજ પોતાના વર્ણધર્મનું અંતિમ ફળ સમજી તે માટે ‘કરી યોગ્ય વિચારો ને આચાર, મેળવો પુરુષ પુરુષાર્થ ચાર.’

પંડ પાપી પ્રભુ પ્રભાકાજ જો કરે જો,
કરી સંતોષી સહજ સર્વે તે તરે જો.
લાગ અનુપતિએ ઠીધો સમાન છે જો,
કરી જાણે એજ ખરા સામ્યવાન જો.

અને એ વાત નહીં છે કે, પુરુષ જો વિધિપૂર્વક પ્રયત્ન કરે છે તે ‘સ્વાયં કરે હરિ સ્વાય કરે છે, અનુ સંસારે છે એ સાર. મેળવો પુરુષ પુરુષાર્થ ચાર.’ સમજ શાઓનો પણ એજ સા છે; શ્રીહરિને પોતાનો પણ એજ અભિપ્રાય છે. પોતે અવતાર દાસ; કરી જતાવે છે કે પુરુષો પુરુષાર્થોથી કેલું ને કેટલું પ્રા

કરી શકે છે? આપકર્મીઓમાં અત્રેસર જે શ્રીનારાયણ-મં. ૨
 ચંદ્રનોજ દાખલો આ એક પદમાં ગવાયો છે:—

પદ- 'ગોદન માત્રી ખાપ' જે ગુર

મંગળ હો રામસ્વામી, વિજય જય.
 પરમ પુરુષ પુરુષાર્થ જતાવે, ત્યાં તે સી રહે ખામી. ખા
 વિદ્યામિત્ર ક્ષપિ પાસ વિદ્યા પામ્યા મુખરાશ
 દક્ષિણમાં વિનનાશ, કીધા યજ્ઞ રક્ષી ખામ;
 આશા માની સાથે ગયા, ધારી અહલ્યાની દયા;
 સીતાજીના સ્વામી થયા પરગુરુએ જે લદ્યા;
 સીખ્યા શુભિ રાજનીત, પ્રજા સાથે કીધી પ્રીત;
 પગે ચાલીને પુનીત, અગુરોધી કીધી જીત;
 ક્ષપિઓનું કીધું કાજ, ક્ષપિને અપાવ્યું રાજ;
 દેવોનીયે આણી દાઝ, રાવણ કર્થો તારાજ;
 વિશ્વીપક્ષની પીડપામી, વિજય

કેકેથી માતાએ માન્યુ કે, રામચંદ્રનો રાજ્યકંઠ
 લઈ વનવાસ ને તાપસવ્રતમાં ચોદ વર્ષ સુધી રખાવી
 પછી તેમનાથી બીજું શું થવાનું છે? ત્યારે રામચંદ્ર
 પોતે પણ અયોધ્યાનું રાજ્ય, સૈન્ય, દ્રવ્ય, લાગવગ કે
 ઉપયોગ ન કરીને માત્ર પોતાના બાહુબળથી બન્ને
 પરસ્પર સહાય કરીને જે રાજ્યો તાજે કર્યા, ને જે
 સાથે લઈ ચોદ વર્ષ પછી પાછા પોતાના નગર
 નેથી જગતના લોકોને પોતે જતાવી આપ્યું કે
 કાઢેલ તપસ્વીઓ પણ પોતાના પુરુષાર્થના બળથી અ
 જીતે ત્યાં પણ કેવળ પોતાના પુરુષાર્થથીજ કે
 છે? આ ઉપરથી સિંમત ધરીને 'જેજવો પુરુષ પુ

એ પોતાના રાજ્યમાં-પાછા જાવીને પણ દેવળ પડ્યા
પેટ ભયું નહિ; પણ 'પુષ્પકે પધારી ઘેર, કીધી લીલા-
' જેમને દેવળ ઉઘાડા પગે વનવગડામાં હાંકી કાઢેલા તે
મુનો પુરુષાર્થ તો જુઓ? દેવોને પણ ફલભ પુષ્પક
માં આરૂઢ થઈ ઘણાજ કબજા સાથે પોતાના નગરમાં
છા ફરે છે, એ સાચી? દેવળ પોતાના પુરુષાર્થનું જ એ
કામ છે, એટલું જ નહિ પણ—

ભોગ ભોગવી રૂઢી પેર, અર્થ સંધરીને ફેર;
પણપાગ કીધા ઘણા, ત્રિવર્ગે રાખી ના મણા.
અંતરાતા પૂરા જન્યા મોક્ષતા અનંતે ગણ્યા;
સ્નેહે સ્વીકારી શુભામી, વિજય જયં

આપણે દેવળ આપણી ભાત માટે પણ ધર્મ, અર્થ ને કામથી
મોક્ષ કેમ ન મેળવી શકીએ? માટે 'મેળવો પુરુષ પુરુષાર્થ'
વાર એ તો ઉપર હતા, સાક્ષાત્ નારાયણ પોતેજ હતા; છતાં
પરેણ કરી નરના નિયમ પ્રમાણે વતીને આવા પુરુષાર્થનાં
તેજોભોતેમણે કરી જતાવ્યાં છે; અને એજ પ્રભુના નર અવતાર—

૫૬- 'જગમ્મ મીઠા તે' એ રાગ

અર્જુન ર્યાં જનમ્યા ર્યાં જનમ્યા, ર્યાં ર્યાં પૂઠે લમ્યારે.
રૂપયત્રે જનમ્યા, દિમાએ યથા તાન પણ ઠારી;
રાવ સમાંનેમાં પણ વિદ્યા, શું શું સહીને લેલી. અર્જુન
(પ્રથમ એ રીતે વિદ્યા મેળવી)

રૂપેણા રેલી રૂપે રૂપે, રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે;
રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે, રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે.
રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે, રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે.
રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે, રૂપે રૂપે રૂપે રૂપે.

ભાર્ગ ભૂલ્યા વનવાસ વસ્યા પલ, ત્યાંએ કરી કમાણી;
ધર્મ ધરી શ્રીહરિ સહાયે, લક્ષ્મી ગયેલ આણી. અર્જુન
કામ ન કામ ગણીને કીધાં, પુણ્ય અસંખ્ય પડીધી;
અંત અસાર ભાગ સમજાયે, ગયા જગત અતુલતી. અર્જુન

આવાં દષ્ટાંતો હૃદયમાં રાખી એ કહેજ—
જેજવો પુરુષ પુરુષાર્થ ચાર, કરી યોગ્ય વિચારો ને આ,
રહાયી કરે હરિ રહાય કરે છે, અતુલ સંસારે એ છે.
જેજવો પુરુષ પુરુષાર્થ

આ સંજોગે જુઓ:—

શ્રી એકનાથ સ્વામીનું આખ્યાન

પદ-રાગ ખમાય

જેજવો પુરુષ પુરુષાર્થ ચાર, કરી યોગ્ય વિચારો ને આ,
રહાયી કરે હરિ રહાય કરે છે, અતુલ સંસારે એ છે.

મરાઠી સાખી

ભાજા ભાનુદાસના પોત્ર રવિ, નારાયણને નામે;
તેની નારે રુકિમણી પેરે, એક નાથ ગુણગામે;
ધંધળ ગામે જન્મ લીધો ગુણ દામે;
ભાગકપલથી લતા વિલસણ, સાત્ત્વિક લક્ષણવાળા;
યથા સમજણ નિમૂઠ ન બન્યા, જુથા દિવસ નવ
સાંજુરે શોધે. . . ગુમે ધરથી ચાલ્યા

કારણકે એજ પુરુષાર્થનો પાયો છે. 'પુત્રનાં
જામાથી' એ ન્યાય પ્રમાણે બિખ્યમાં મહાપુ
જાગણથીજ તેવી ધંધાઓ કરે છે; અને પેરે જેડાં
નુરુ મને છે.

કરતો કામ સરવ આશ્રમનાં, રહેતો નહિ ઉઠાચ. મુશિષ્યે
રાતે ચાંપે ચરણ ચોંપધી, બેસી પથારી પાસ. મુશિષ્યે
શીખ્યો શિષ્યાચરણ સહજમાં, દેખાદેખી દાસ. મુશિષ્યે
વિચાર મુઠ્ઠે વાતો મુજતાં, વર્તનધી વળી ખાસ. મુશિષ્યે
ધનુ' ગમ્યુ' ગુરુ સ્થાને ન ખમ્યુ', કશું કદ કંકાસ. મુશિષ્યે

સાખી

વડીલાને વૃતાન્ત મોકલયા આશા ગુરુએ આખી;
તેથી વૃદ્ધ પિતા માતાની ચિન્તા ચિત્તની કાપી.
૭ દેશો લાયક રાણે ભણશે બળશે યોગ્ય;
સ્વામી જનાર્દન ૭ જગ આવા ધયો મુગુરનો યોગ.

લાવણી

ગુરુએ દીધો કોઈ દિસાળ જુનો કાદી,
કહે બૂલ એની દે બધી બરાબર કાદી;
રાતે બેઠા તેમાં ચિત્ત સ્થિર લગાડી,
પણ તાળો ન મળે ભૂલ્યા કંઈ અગાડી.
બહુજ રાગ મુધી મધનાં બૂલ જળાઈ,
તેથી દોદી તાળી ઉરમાં દરખાઈ;
ત્યાં ગુરુએ પુરે હિલા દગા મંતાઈ,
તે મંદી બોલ્યા કેમ મુ' ધનુ' લાઈ.
કહે શિષ્ય મુનને દનો ને રૂમ લાખી,
ગુરુ કહે રાત્ર વિનારી તે લગબગ આપી;
શિષ્યે તથ અમદી કહું મને ન જણાઈ,
ગુરુ કહે સમજ્યું જાદુવે મુજ પાઈ.

૧૮૮ ગય કમવનું એ રાત્ર

સ્વામી કોણ નેવાર કહિ ખાસો કે,
તેવારે જોય ખાસો. રૂંદવે મુજામો.

આનાં આગળ વપનાનાં લક્ષણો પૂર્વજન્મના અનુભવ
આ જન્મમાં સ્વતઃ ઉદ્ભવે છે; અને પ્રસંગ આવતાં તેને
અમલ થાય છે.

વસંતતિલકા છંદ

એ સાંભળી ગુરુ રીઝયા, ઉચર્ચા અદારે!
જાણ તોય ચિત્ત સ્વાર્થ ખરે વિચારે;
શુભે રહે છે મુત! આંહી અમારી પાસે,
સંસારી કદ નહિ આ સ્થળમાં જણાશે.

આવા રાહગુરુના સંગમાં આરંભથીજ અભ્યાસ કરવો તે
'યોગ્ય વિચાર આચાર' થવાનો ઉત્તમ ઉપાય છે; તેથી આ
પરિશ્રમે વિધિપૂર્વક 'મેળવે પુરુષ પુરુષાર્થ ચાર.' આ માટે જે
છંદો થઈ ને તે માગે જવાનો આરંભ કર્યો કે, 'સ્કાંથી મે
હરિ સ્કાય કરે છે. 'જુઓ, સ્વામી એકનાથ કેવા ઠેકાણે પહોં
આવા સુબોગનો લાભ લેવો તે પોતાના પ્રયત્ન પર આધાર રાખે.
માટેજ 'મેળવે પુરુષ પુરુષાર્થ ચાર.' એમ કહેવામાં આવ્યું
ગુરુ પાસેથી વિદ્યા મેળવવામાં પણ જેટલો પુરુષાર્થ વિશેષ
તેટલો વધારે લાભ થાય છે. આજ અભિપ્રાયથી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ
ગીતામાં કહે છે—'તદ્વિદિ પ્રણિપાતેન પરિવ્રજેન સેવયા-પ્રણામ
પ્રશ્ન ને સેવાથી તે જ્ઞાન તું સંપાદન કર.' અર્થાત્ એવું જ
પ્રાપ્ત કરવા માટે જેટલો થયું જોઈએ, જાપ થવાય નહિ. જુઓ,
આ ક્રમ આંહી જણાવ્યો છે:—

સગ મનાથી

કર્ષો ગુરુપદ વાસ સુશિષ્યે કર્યો ગુરુચર્યા વાસ. ગુરુશિષ્ય
ધર્મો શુભિ અભિજ્ઞાપ, ગુરુશિષ્ય
ગુરુને પરમેશ્વર ગણી પૂજે, તન મનથી ચાકુંડીસા. ગુરુશિષ્ય

શાહુલવિકીડિત છંદ

તાયાં પછી શિષ્ય કષ્ટ સહીને, પાછા ફર્યા સ્વસ્થજે;
ત્યો કાળ વડો તદા ફરી વધા, સ્વામીજી રૂઢી પજે;
લો સાથ ફરી ખડું ન હરિએ, કેવા રૂપે આવશે;
સંકા ધરી ફેર તો નહિ ફરી, કેા દિ ક્યમે ફાવશે.
તુલસીદાસને—

‘ચિત્રકૂટકે ઘાટ પર, લઈ સંતનકી લીડ;’
જો પ્રસંગ આવેલ ત્યારે પણ પૂરા નહોતા પરખ્યા.

‘તુલસીદાસ ચંદન ધસે, તિલક કરે રઘુવીર,’
મહીં પણ એજ કમ જણાય છે:—

પદ—‘ઓપવજી કરમનકી’ એ રાહ

આગર શિષ્ય ફરી વનમાંહી, આશાએજ રાખી મનમાંહી.
રૂકન વેશે એજ પ્રદેશે, પ્રકટ થયા મુખદાઈ;
માયા બેઠા બેઠે સંજે, શિષ્ય ગયો દર ખાઈ. આવ્યાં
મી ઉઠ્યા કે પ્રસાદ દીધો, તે લીધો વસ્ત્ર માંહી;
ધરા લાખ્યા તવ શ્રી ગુરુએ, ઘોઘો મુખમાં સાહી. આવ્યાં
ર પકડી પદ માંહે ઝડાવ્યો જખડી ઝાલી બાંહી,
ની વતી કહું વગી પોતે, પાહી પાહી પ્રભુ ત્રાહી. આવ્યાં
હરિ મસ્તક કર મુકી, શાગ્ર કયા મુખદાઈ;
પ્રાકૃત માંહે છું ભાવે, જન તરશે તે ગાઈ. આવ્યાં
મનમાં ભરે ભરે એજ આશા હતી.

વસંતતિલકા

એ રાખે રૂપક મુજમાં ઝા જ્ઞાન આવ્યું;
હ એ મુરેશ ચિત્રમાં ઝા જ્ઞાન આવ્યું;

કર્થો એકચિત્ત હિસામ જેવો તેવો,
 બતાવું તે વિવિધ તમે ઉપાસો રે, સંપૂર્ણ
 મંત્ર ધ્યાન અર્થનું જ્ઞાન હૈં,
 એથી નિહાલ અંતમાં નકી થાશે રે, સંપૂર્ણ
 પ્રભુ દત્તાત્રય હજી છે મહારા,
 તેના તમે એ ખાસા થઈ જાશો રે, સંપૂર્ણ
 એમ વદી વિધિમંત્ર ધ્યાનથી,
 આખી કાપી ઉરની બધી કયાશે રે, સંપૂર્ણ

પુરુષાર્થ પલ્લુ આવા કમથી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે-
 યોગ્ય વિચારો ને આચાર. ઘણા દિવસ સાથે રાખી જતા
 નેઈ તપાસીને સત્સંગદ્વારા જ્યાંદે યોગ્યતા જોવામાં આવેલ
 શુરુએ શિષ્યને મંત્ર આપવા યોગ્ય માન્યો અને તે પછી જ
 પૂર્વક મંત્ર આપ્યો. આમ એક પગથિયું ચઢાયું; પણ હજી
 ઘણું જોયું ચઢવાનું બાકી હતું; પુરુષાર્થ કયા વિના એમ
 સુરહેલ હતું. જે શુરુમંત્ર પ્રાપ્ત થયો તેનું શુરુએ દર્શાવેલા
 ને અનુમાન કરે તોજ તે સફળ થતો જોવામાં આવે
 જાણવો તે પહેલી વાત છે ને તેનું ફળ અનુભવવું તે બીજી
 છે. સ્વામી એકનાથ તો મંત્ર મેળવીને તેના અનુક્રાનમાં
 લાગી ગયા કે કમે કમે સમય જતાં તેના ફળનો અનુભવ
 થવા લાગ્યો:—

માલિની છંદ

અનુભવ કરવાથી, વૃત્તિમાં હજી આખ્યા.
 દિન દિન વધુ મેળ્યા, તેમ તે ઝાડું ફાળ્યા.
 રવિ પદ સ્વચિત્વાંગે, કાવ્ય માંડી જળ્યા.
 નવ સદગુરૂ નિમે, ગિય મપૂર્ણ ખાળ્યા.

શાહલવિકીકિત છંદ

‘પણી શિખર દપ સહનિ, પાછા ફર્યા સ્વસ્થજે;
કાળ વડો તદા ફરી વધા, સ્વામીજી ફરી પજે,
સાથ ફરી ખાદુ ન હરિએ, કેવા રૂપે આવશે;
કા પરી ફેર તો નહિ ફરી, કો દિ ક્યમે ફાવશે.
વમીદાગને—

‘ચિત્તફલે ધાત પર, સર્ધ સંતનરી સી;’
તે પ્રસંગ આવેલ ત્યારે પણ પૂરા નહોતા પરખ્યા.

‘તુલસીદાસ ધ્યાન પસે, તિલક દરે રધુવીર.’
બરી પણ એજ કમ જણાય છે:—

પદ-‘ઝોડનાથ ઇશ્વરની’ એ શબ્દ

માયાશૂરિયા ફરી બનમાંદી, આગાઝજ સુખી મનમાંદી
પરકેરેલી એજ પ્રેરણી, પ્રકર થયા મુખદાર્દ;
તો ખાયા બિરા બિટ સને. શિખર ગયા દર ખાદિ આખ્યાત
બીજી દાયા કે પ્રસાદ દીધા, તે દીધા વચ્ચે માંદી;
મેરેલા સામ્યા તથા સી મુદ્દા. પાંચે મુખમાં માંદી આખ્યાત
જિતે પરી પદ ખાદિ આખ્યાત જાણી જાણી ખાંદી,
બેગી બની રહ્યું વચી ખાંદિ, ખાદી ખાદી મળુ તાદી આખ્યાત
કલા હરિ ખસ્યા દર રૂઢી, રાગેર રૂપા મુખદાર્દ;
કો માનુષ માંદી શું જાણે. જન તરેલા તે માંદી આખ્યાત

મનમાં દરે દરે એજ જાણે દરે.

અનંતભક્તિ

કેવળ શાસ્ત્ર દેખે નુસુરે શ્રી કૃષ્ણ આખ્યાત;
કેવળ શાસ્ત્ર દેખે નુસુરે શ્રી કૃષ્ણ આખ્યાત;

તેના થવાનું હરિ ગુણ પછી કરે
પરનાય પૂર્ણ પણ અર્થ હવે સરે ગું
શિખરિણી

અરેરે મં મૂરે, મુખ નવ લીધું સગ વ
લહી તેના ગૂંદે ગળી ગયો પ્રસાદે ન
નથી ભાવે આણ્યો, પ્રભુપદે પરાણે
છતાં આવા રાગો, સરગુરુ કૃપાધીન
હોહરો

કૃપા કરી તે પરવડી, ધન્ય ગુરુ જગનાથ,
હવે પુરી તે પરવડી, સમજી વીતિન વાત,
એમ 'કરે યોગ્ય વિચારો ને આચાર', 'તો જરૂર રહે
કરે હરિ રહાય કરે છે', એ પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ થયું છે; પણ તેની
જેણે પુરુષાર્થ-મોક્ષાર્થે કર્યો કર્યો હોય તેને. માનો કે જે કો
પુરુષાર્થો માટે યોગ્ય થયા, સર્વ પ્રયત્નો સફળ થયા, જન
હજી કરવાનું તો બધું જ બાકી રહે છે. 'યોગ્ય વિચારો
આચારો' પ્રાપ્ત થયા, એટલે 'પાસ' થયા, અધિકાર મળે
પૂર્વકૃત્ય થયું, ઉત્તર કૃત્ય બાકી રહ્યું.

અગધરા છંદ

પરતાવાધી વધ્યો બ્યાં, પ્રભુ પતિ હરનો, પ્રમત્યાં થઈ કહે
સાધુ લક્ષ્મીપતિથી, સગપણ ગુરુએ, એ નથી એકે તે
બાળુ તે સ્વામીએ કે, હજી ચહું ન હવે સેવ, એનાથી સર્વ
મહારાધી એ વધ્યો છે, પરમ અમયકી, મંત્રને સ્વામી સર્વ

જોળ વર્ષની વય થાય છે એટલે પુત્રને પણ મિત્ર
મળ્યો- 'જાતે તુ પોદને વર્ષે પુત્ર મિત્રમિયાચરેત્' - એમ

અ કહે છે. માસ્તરો પણ શ્રેષ્ઠ્યુએટ થયેલા શિષ્યોને પોતાની માનજ ગણે છે. કોઈ કોઈ તો ગુરુથી પણ વધી જાય છે. શુદ્ધિમાન હોય ને પરિશ્રમ વધારે કરે તો ગુરુથી પણ જગ વધે છે. લોકિક જેમ પુરુષાર્થથી સિદ્ધ થાય છે તેમ રલૌકિક પણ પુરુષાર્થથીજ સિદ્ધ થાય છે.

પદ- 'લક્ષ્મીનારાયણ' અથવા 'તારો રે દયાળું.'

વધા તદા સ્વામી ઐકનાથની સંગાથે રે,
નથી રહી ખામી ઘેર જાઓ જાતે રે,
માતપિતા સેવો ધર્મ ખાસ એ તમારો રે,
શુદ્ધસ્થ આશ્રમ કલિમાં સહુથી સારો રે,
પંચ યજ્ઞવડે પૂજે જગના પતિને રે,
ભય નથી લેશે તવ કૃતિ કે મતિને રે,
આજ્ઞા ધરે આખી કામ તે જઈ ઉઠાવો રે,
ભાગવત રામાયણ પ્રાકૃત બનાવો રે,
મારું કહ્યું કરે સુખે મળશે શ્રીસ્વામી રે,
વનધર સરખું છે હવે નથી ખામી રે.

મહાત્મા હલસીદાસ કહે છે કે:-

યથાલાભ સંતોષ સુખ, રકુપતિ ચરનસનેહ;
હલસી જે મન હાથ હૈં, જસ કાનન તસ ગેહ.

પણ મનને એવું કેળવવું જોઈએ; એટલા માટેજ પ્રથમ પ્રદક્ષિણાધર્મમાં રહી ગુરુકુળ-વાસ ને ત્યાં શાસ્ત્રાધ્યયનની આજ્ઞા આપણાં શાસ્ત્રો કહે છે. એ દ્વારા ધર્મ સંપાદન કર્યો પછી ધીર પુરુષાર્થો પ્રાપ્ત કરી શકાય, અને તે દ્વારા અર્થ પ્રાપ્ત કર્યો હોય તેનો પણ દુરુપયોગ ન થાય, તેમજ અનુક્રમે આગળ વધી માનવ-જીવનનું સંપૂર્ણ સાર્થકય થાય તે માટે—
કરી શાસ્ત્રવિચારો ને આચાર, ત્રેગવો પુરુષ પુરુષાર્થ ચાર

પદ- 'સામન મુખમ' એ રામ

અહ્યા એકનાથ સ્વમાત્રે રે,
 વૃદ્ધ માતપિતૃ કેમ પછી મન મોહ ન પાત્રે રે.
 શ્રી રામચંદ્રને વિદ્યાભિત્રે માગ્યા ત્યારે દશરથ રાજ્યદે
 એર જેવા લેવા લાગ્યા; પણ તેમની સાથે રહી વિદ્યાઓ કેદ
 સુદમાં વિજય કર્યો, જનકને ત્યાં સીતાજીને પરણ્યા ને સર્વ
 યશસ્વી બની પાછા પુત્ર ઘેર આબ્યા ત્યારે એક દશરથે કહ્યું
 વિદ્યાભિત્ર મારા પુત્રને લઈ ગયા તે ઠીકજ કયું. એજ પ્રત્યે
 પ્રથમ બ્રહ્મચર્યામાં રહી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરતાં કહ્યું તો સહેતું ન
 માતપિતાનો વિયોગ પણ સાલે, પરંતુ યોગ્ય વયે ગૃહસ્થ
 થમમાં ગયા પછી મુપુત્ર પ્રાપ્ત થાય ત્યારે કેવું મુખ મળે!
 વનમાં જ જઈને પડ્યા રહેવું ને ચોતાનાં માતાપિતા વિશે રહી
 ટળવળતાં રહે, આજીવિકા માટે અશકત થઈ દુઃખી થાય તો
 ત્યાગીતું નામ પાડી જગતમાં ભટકતા ફરવું તે કેવું વિપરીત જો
 જેમણે મહા કહ વેદીને ચોતાનું પાલનપોષણ કયું છે તે માત્ર
 પિતાને તેમની વૃદ્ધાવસ્થામાં રજાવાવવાં તે ધર્મ છે કે અધર્મ!
 ચોતે પુરુષ હોવા છતાં સંપૂર્ણ પુરુષાર્થ શા માટે ન મેળવે!
 વણીશ્રમનો માર્ગ કેવો સલામત ને શ્રેષ્ઠ છે? માટે તેજ દર
 'કરી યોગ્ય વિચારે ને આચાર, મેળવો પુરુષ પુરુષાર્થ ચાર'
 પરણ્યા નારી સારી સાથે, થયા ખરા ઘરખારી બને;
 સામ્રાજ્યન વિસારી સદા કરતા સહુ કામે રે. આખ્યાન
 કારણકે કેવળ અર્થ તથા કામ માટે ધર્મ સંપાદન કયો
 હતો; પણ તેવું જ પુરુષકર્મ મેળવવાનું હતું તે તો યામ
 કદા પ્રમાણે અર્થ-કામ ને લોગવે તોજ મળી શકે તેમ
 નહિ તો કયુંજ વળે.

प्रीय स्नान संध्या देवार्चन, पितृ अतिथि वडील पूजन;
आयधी द्रव्य भेषववा मन द्रढ धारी स्थात्रे दे. आ० १०
पोते सर्वेश्वरनाथ नोकर हुता, तेमनीज आशानुं पालन
रता हुता अने सर्व कंछ शास्त्रानुसारज करता हुता; पछु ते
कुं कथा करता हुता ?

परमां प्रिय पांडुरंग भूति, सेवा तेनी स्वीकारी पूरती;
पर ते भंडिर जनसहुं सेवक सेवे निष्कात्रे दे. आ० १०
संगवान श्रीकृष्णना कहेवा प्रभाषेज—

यज्ञार्थात् कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः ।
तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसंगः समाचर ॥

‘यज्ञ’ अटले परमात्मा; तेमने भाटे—तेमने समर्पण करी
धने जे कर्म कराव ते सिवाय आ लोक कर्मना णधनमां णधाय
भाटे हे अर्जुन ! तुं जे कंछ कर्म करे तेना इणनी आस-
ने त्यछने—निष्कात्रे लावे जे परमात्मा भाटे कर्म कर.

हम त्यागी नहि हो रंगरंगिलेजीके रागी,
दुर्मागी नहि हो सद्मागी तें लगनी लागी.
खानपान रसराग सुगंधी सघरी है उपयोगी,
सदा मीलावन रहे उद्योगी पति अति है भोगी.
पतिपूर्ण परवाके जनहम तो सेवे तो पावें,
पतिमें उनकी रति बढ़ावन विधविध भोगधरावे.
रंगराग उत्सव करते हैं पतिलीलाके चाहक,
हम पाके कहेलाके पीले क्यों कर रहेना लायक.
रोग रागधी लाड लावे, हित्यव हाड अनेक करावे;
परा जेवा भुवि लावे, भूषी भूष जेने दे. आ० १०

બચ્ચો કાળ તેથી લખ્યા મંથ હાથે,
સુખી ત્યારથી એ થયાં સર્વ વાતે,
'રહાયો કરે હરિ સહાય કરે છે; અનુ સંસારે એ છે સાર,
મેળવો પુરુષ પુરુષાર્થ ચાર,'
સાદ્દેહ છંદ

પાંધે જ્યાં જગદીશ સ્વાદ પછી શું? આવે ન એ અંનમાં;
સાથે જ્યાં જળ આપ શાન્તિ શી પછી, થાય નહિ તંનમાં;
પાતો જ્યાં ઊંચરે ભરે ન ખુશી શું? એ તે પછી મંનમાં;
રેલિ સિદ્ધિ ધુસી ગઈ, ગઈ વ્યથા, આનંદ સૌ જનમાં.
ઉપેન્દ્રવજ્ર

સ્વ સેવમાં દેવ હમેશ લાડે, સ્વ દાસનો ભાર બધો ઉપાડે;
અલક એ દોદિ કરેથી કા'ડે, લીલા કલિમાં હરિ શી બતાડે.
એ કે ભગવાન પ્રાદ્યણના વેશમાં હતા, તોપણ તેમ-
જાનો ભાવ અપૂર્વ હતો. એક બીજા સાથે મળીને સેવાક
ત્યંત પ્રીતિથી કરતા હતા; પછી તો તે ઘરજ રહ્યું ન
હુ ભગવાનનું રહેવાનું મંદિરજ બની ગયું હતું. સાસ્ત્ર
પૂર્ણ પાલન, ચારે પ્રકારના પુરુષાર્થના ઉપાયો, અ
ટે અહરથાશ્રમ એજ સર્વોત્તમ સાધન-એ સર્વને પ્ર
તેજ પ્રેમથી આચરી બતાવ્યું; પણ ભગવાન પોતેજ એ
હાથી કરે હરિ સહાય કરે છે, તે ત્યાં પ્રસિદ્ધ થયું ન
વા પ્રકારનું જ વર્તન કલિયુગમાં ભગવાનને બહુ ગમે
તે ભક્તોની પાછળ ભમે છે, તેમની સાથે રમે છે અને તે
તોને સહાય કરે છે. કારણકે તેમને તેમાં કંઈ પરિશ્રમ ન
હો, એ તો સર્વશક્તિમાન હોવાથી સર્વ કંઈ કરી શકે
આ આખ્યાનમાં ઉવટનો પરચો જણાવી સમાપ્તિ કર
ણકે જે દોષ પરમ પુરુષાર્થ કહેવાય છે તે તો તેમના

નિંદાજેલ પૂંડક કરીને ઝા ખડે,
 ઝરકતું જેમ ગરુડ ઝરકતા અડીને.
 પરિષ્કેપ વડા બાકું સુખી ખડા,
 ગરજ ને કમર સંકોચી નાંખી,
 ભુલ સંકોચીને કંઠે સંકોચીને,
 માણને રોકી દિશા જોઈ આખી.
 'પછી હનુમાન ઝડપા આકાશે' અને આમજ વહુનું
 અફભુત રસયુક્ત વર્ણન છે. તેનું વર્ણન કરતાં 'લોક દિ'
 આ વેશ આવ્યો તનમારે !'
 આપજ કૂધા ઉડ્યા પડ્યા જઈ નિંદકનાજ ભુવન!
 ધબકારાથી મૃદસ્થ જાગ્યો, ભક્ત દીક્ર નિજ શોભે
 દાર બંધ ઉડીને આવ્યા, સી રીતે ગુચિ શોભે
 પોતે તો બેભાન છે હજી કલમ પત્ર છે કંઈ
 પાંચું શેઠે ધન્ય કહ્યું, પરચોજ થયો મુંદરમાં
 મ્હાનામાં લઈ ગયા ભુવનમાં, તવ પોતે ફરી જાગ્યું
 અતિ આનંદ અનુભવી ઉરથી હરિ રમરો પદ લાગ્યું

હોહરો
 લખવા સ્હેછે ઝડપથી, પણ બાકું સેવન કામ
 તેથી બાકું ન લખી શકે, પડે ન જતી ન કામ.

શાહુલ
 સેવે શ્રીવરને, સમસ્ત કરતા, સાહિત્ય જાને સ
 ખીજનું ન ગમે શ્રમે બાકું ખમે, કોડું જદા એ
 તેથી શ્રીરબુછાડ વેશ દિજનો, ધારી પુછી ધા
 દીની સેવ કબુલ પેટવડીએ, કૂનો ધરી ન

ભુલગી છંદ
 કરે સેવ સાહિત્ય સી ખુબી સાથે
 ન યાતી કદી લખથી એવી જાને

ત્યાં પ્રભુ ચાકરનું કામ કરે છે; પાંડવના યજ્ઞમાં પત્રા-
દે છે અને નરસિંહ મહેતાના બાપના શ્રાદ્ધમાં નાગરો-
પત્રાવલાં ઉપાડીને હાથ પછુ ધોતા નથી, આમ પોતાના
રહાથી કરે હરિ રહાય કરે છે 'અને સત્ય છે કે, 'અતુ
સંસારે સાર' માટે 'એળવો પુરુષ પુરુષાર્થ' ચાર.'
પ્રયત્નશીલ રહેવાય તો ચારે પુરુષાર્થ જરૂર મળી શકે
| ઉપદનો પ્રયત્ન શ્રીહરિનું જ સેવન, તેમની પ્રતિમા-
જન અને તેમના ગુણગાનમાં જ જીવન વ્યતીત કર-
ડાય છે. આમ શ્રીહરિને આધિન થઈ રહેવાથી તેમનાજ
માં રહેનારી 'શ્રી' તો શું ? પણ ચારે પુરુષાર્થો
આવી વાસ કરે છે. હવે અહીં શું બને છે ? તે જુઓ.
પાંચના ઘરમાં વસતા શ્રીહરિ પોતે જ પ્રકટે છે. એકનાથે
ના ઘરમાં જ વસતા પ્રભુને બ્યારે ન જોળખ્યા ત્યારે
ની જોળખ કરાવનાર એક બાવિક જન નીકળી આવે છે:—

ગદબી- 'પડવેની' એ રાગ

શ્રાદ્ધજી બાકા પવિત્ર દ્વારકા આલ્લો રે,
હરિને મળવા શાક્ષાત્ હિમંત લાલ્લો રે,
બાવે તપ દ્યુતિ પૂર્ણ રત્નને ત્યારે રે,
દક્ષિણી વધાં રહે નાથ દેશની ખડારે રે,
પદ્મમાં 'એકનાથ' દેખાવ રહે છે રે,
જુઓ શ્રીખંડો નામ ત્યાં સદુ રહે છે રે.

(જોને શ્રીખંડ જ જોત લેવા એ ચરત કરી હતી, તેથી
જોળખાતિ કરી હતી.)

તું પણ ત્યાં જ: પદોંચ દસોંન ચામે રે,
આવી પદોંચા કરી બિષ દિવ એ આશરે.
એકનાથનું કામ પૂરી આલ્લો રે,
જાતે રીંગ દિવ જાગ મન મસ બાલ્લો રે.

પુછ્યું આખ્યા કેમ તે કહે ભાઈરે,
 શ્રીખંડ કૃષ્ણ કહે નામ છે શું આંદીરે!
 ઉત્તર દીધો હાલ એ દેખાશેરે,
 યાત્રી કહે થયો નિહાલ ચાલું થાશેરે.

પદ- 'ત્રહી ઝાય' એ રાગ

ખાસ આશ ધારી બેઠો કિજ એ છે.
 કયા વેશે, દરસ દેશે, મારો વાલો શું આંદીરે વસે છેરે. મ.
 આવી પહોંચ્યા ત્યાં તો પુરત ચક્રપાણી,
 કાંધે છે કાવડ ગંગામાંથી આખી;
 દેખાડયા એક નાથ દાસ જાણી તેવો તે તો, ચિત્તે ચિત્તે;
 એજ સ્વામી, જોડ પામી, પડ્યો દાડી આવીને પડે છેરે;
 ગયા આપ ઝડપે મંદિર મહી ત્યારે;
 જાળીઆ ઠલવી વાસણ માંહે હારે;
 શુભ થયા વાટ લુએ વિપ્ર બહારે, થઈ વારે;
 કિજે ત્યારે, કહ્યું દેવાથી હવે સેવા;
 બહાર બોલાવો ઉર તલસે છે રે.
 જાણી બધી લીલા બહુ પસતાયા,
 કરી ન દેવાધિદેવા તો જાણ્યા;
 એકનાથ છાડી ભૂવન વને ધાયા, શુદ્ધપાદે;
 હરિ સ્વારે, સેવી સનેહિ, તણે રહે,
 પહોંચ્યા પ્રેમ તે પરમ પદે છે રે.

અર્થાત ગૃહસ્થાશ્રમથી વનવાસ, સંન્યાસ ને અતે પ્રય
 એજ રીતે સો—

• મનના પ્રરૂપ પ્રરૂપાર્ય ચાર, કરી ચોખ્ખ વિચારો ને આ
 આ પ્રકારે—

• મનનાથી કેં હરિ સંદાય કરે છે, અનુ એ છે સંસારે

શ્રી કુકારામ ને વિઠોલ-અપર્યા

[વિષય-અમોઘ ઉપાય]

પૂર્વરંજ

૫૬

જે એક વસ થાય, તો તે એક બસ થાય,
હાં અનેક પથે ધાય, એકઘી સહુ સધાય;
એકજ દેવ કરો, એક પથે વિચરો,
અનુ એકનેજ વરો, સલાહી સદાય.

પોતાના વહીશ્રમ પ્રમાણે ધર્મપાલન કરવામાં આવે છે તો
શુદ્ધિને કરવાના પાંચ યજ્ઞોમાંજ દેવો, પિતૃઓ, મનુષ્યો, પશુ-
ઓ તથા અપિઓનું પૂજન આવી જાય છે. વળી સામાન્ય ધર્મ
જેમણે તોપણ માતા, પિતા, શેઠ અથવા હરકોઈ જે ઉપકારી
હોય તેનું પૂજન આવશ્યક ગણાય છે. આ બધું શામાટે? અને
આનું ફળ કોણ આપે છે? જે સર્વનો સ્વામી છે, જેમનાદ્વારા
આ શરીર પ્રાપ્ત થયું છે તે સર્વેશ્વરની આજ્ઞાને માન્ય ગણી તેમ-
નાજ ભય ને લાલચથી આ બધું કરવામાં આવે તો તે 'જે
એક વસ થાય, તો તે એક બસ થાય.'

સર્વ આસ્તિક ધર્મનિષ્ઠો એકજ ઈશ્વરને માને છે, જેમના

પરતે જોઈને તેમ 'મીનામદુ પાત પવને' - એ સર્વેશ્વર
 મારા વડા પાત છે, સુખ તપે છે, અગ્નિ જાળે છે. મર્યાદા
 પાતે પાતે પાતનાં ઉત્તમમાં એ ભગવાનના ભયથી નિર્ધર
 પાતે છે. પુત્ર પ્રજા કે જે સર્વના સદા છે તેમને ઉત્તમ
 પ્રજાપદે જોઈ આપ્યું? 'યો પ્રમાણં વિદધાતિ પૂર્વમ્ - એ
 પ્રજાને ઉત્તમ કરે છે.' આ યુતિવાક્ય જેમને પ્રજાના
 સદા જગાવે છે.

તમીશ્વરાણાં પરમં મહેશ્વરં તં દેવતાનાં પરમં ચ દૈવતમ્
 પતિ પતીનાં પરમં પુરસ્તાદ્ વિદામ દેવં મુવનેશ્વરીકપન્

'તે ઈશ્વરના પણ મહાન ઈશ્વર, દેવતાઓના પણ પર
 મને પતિઓના પણ પરમ પતિ બુવનેશ્વર દેવને સૌથી
 પાતિ કરવા ગોચ્ય જાણીએ છીએ.' એટલે 'એકથી
 તમામ' એજ સર્વ યુતિઓનો તથા વેદાંત શાસ્ત્રનો એ
 'તે' શાસ્ત્રોનો પણ એજ ઉચ્ચાર છે અને વેદની જ
 'તે' મર્યાદા 'કહીને તેજ પ્રભુનો નિર્દેશ કરવામાં આવે
 'તે' 'તે' એક વચ્ચે થાય, તો તે એક જસ થાય.' કારણ

૨૧ રામાયણે જીવ પુરાણે ભારતે તથા ।

૨૨ મધ્યે તથા પાતે હરિઃ સર્વત્ર મીયતે ॥

૨૩ રામાયણ, પુરાણ તથા મહાભારતમાં આદિ, "
 ૨૪ તમામ સર્વ શી હરિજ ગવાય છે. " મહાભારતમાં
 ૨૫ રામાયણમાં આ નારા કથ. માં જાણીને પ્રભુ
 ૨૬ જેમ કહ્યું છે; તમામ વેદો
 ૨૭ સર્વત્ર - વેદો
 ૨૮ યુતિ

અર્થપચ્ચકત્ત્વજ્ઞાઃ પંચસંસ્કારસંસ્કૃતાઃ ।

આકારત્રયસંપન્ના મહાભાગવતાઃ સ્મૃતાઃ ॥

‘પાંચ અર્થોના તત્ત્વને બાણનારા, પાંચ સંસ્કારોથી સંસ્કાર
ભક્ષા ને ત્રણ આકારથી સુક્ષ્મ હોય તેઓ મહાભાગવત કહે-
ય છે,’ તેજ આ ભાગવત મહાપુરુષોની વ્યાખ્યા ગીતામાં
જગાન શ્રીકૃષ્ણ કહે છે:—

येषां त्यंतगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम् ।

ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मां दृढव्रताः ॥

‘જે પુણ્યકર્મ કરનારા મનુષ્યોનાં પાપ નાશ પામ્યાં હોય
તેઓ રાગદ્વેષ આદિ ભેદકાંના મોહથી મુક્ત થઈ દ્રઢ વ્રત-
ધારી થઈને મને ભજે છે.’ તેમાં ‘ચતુર્વિધા ભજન્તે મામ્’—
ચાર પ્રકારના મનુષ્યો મારું ભજન કરે છે—આત્મ, જિજ્ઞાસુ,
અર્થાર્થી ને જ્ઞાની; તેમાં ‘જ્ઞાની ત્વાત્મૈવ મે સતઃ’ જ્ઞાની ભક્ષાને
તો મેં મારો આત્માજ માન્યો છે.’ ‘મમ પ્રાણા દિ પાંડયાઃ’
પાંડવો મારા પ્રાણ છે.’ આમ પોતાનું ભજન કરનારને ભગવાન
પોતાના પ્રાણ માને છે—તેઓને પોતાના પ્રાણ જેવો પ્રિય ગણે
છે. ‘મને હરિજન બહાવા’ તેનું કારણ—

तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकमक्तिर्निश्चिष्यते ।

प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्यमहं स च मम प्रियः ॥

‘મારા સર્વ તે ભક્ષોમાં જ્ઞાની ભક્ષ સૌથી ચઢિયાતો છે.
કારણકે તે નિત્ય મારામાં ભેદાદિ રહે છે ને કેવળ સ્થિતજ
કર્મો કરે છે. એથી જ્ઞાનીને હું પ્રિય છું ને મને તે જ્ઞાનિ અત્યંત
પ્રિય છે.’ જ્ઞાની ભક્ષાનું મહત્ત્વ ભગવાન પોતે છે.
અણુષા, એકનેજ વશ કરવા, એમાંજ

ભત્રિનામ ને શીનામજીની યજ્ઞે જલ પોકારે છે. પ્રજ્ઞે
 રૂપમાં પણ નારાયણને, યજ્ઞમાં પણ નારાયણને તથા માર્ગ
 ધ્યાનમાં પણ નારાયણને ધ્યાય છે; ગીતામાં 'ઋત્વેશ્વર'નું
 દયાદરમ્ મામનુષ્મરન્-ઋ એમ એકાક્ષરરૂપ મારું પ્રજ્ઞનું
 રજ કરતો તથા સ્મરણ કરતો મનુષ્ય પરમ ધામને ધામે
 એમ કહી કંઈ ન બને તો માત્ર ઋકારનું જ સ્મરણ તથા ક
 રજ કરવા સૂચ્યું છે; કદાચ એમાં તણ અક્ષરો મળી તે
 ન બોલી શકાય તો તે તણ અક્ષરોમાંના પહેલા 'ઋ'
 જ ઉચ્ચારણ બસ છે. કેમકે 'અકારો વૈ વિણુઃ'-'ઋ'
 વિણુજ છે' અને 'અક્ષરાણામકારોઽસ્મિ' અક્ષરોમાં 'ઋ'
 હુંજ છું' આ વચનો કેટલી સમગડ આપે છે! કહેવાનું
 એજ છે કે જગતનું કારણ તથા આધાર થીહરિ-નારાયણ
 કૃણુજ છે. 'અતોઽસ્મિ લોકે વેદે ચ પ્રયિતઃ પુરુષોત્તમ
 તેથીજ હું લોકમાં તથા વેદમાં પુરુષોત્તમ તરીકે પ્રક્રિ
 છું.' આ વાતને તે પ્રભુનાજ અવતાર નારદ, વ્યાસ, ક
 માને જ છે પણ શીખ, વિદુર આદિ મહાપુરુષો તથા છેક
 ભાદ, પરાશર સુધીના તત્ત્વવેત્તાઓ પણ પોતાને 'માગવત
 ભગવદ્ધર્મ'નિષ જણાવીને એ વાત કબૂલ કરે છે; ને તેજ
 ભાગવત ધર્મ છે:—

સ્વયંભૂર્નારદઃ શંસુઃ કુમારઃ કૃ
 પ્રહ્લાદો જનકો મીપ્મો બલી
 વિજાનીમો ધર્મ

શંકર, કાર્તિકરવ
 ગુકડેવ અને અ
 રે, અને—

તેપાં મુક્તિય મુક્તિય મવિપ્યતિ ન સંશયઃ ॥’
 ‘શ્રીરામ, રામ’ એ પ્રમાણે જે મનુષ્યો નિત્ય જપે છે
 એને અવશ્ય લોગ-વૈભવ તથા મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. આ
 માણે શ્રીરામ નામના જપનું ફળ શંકર ભગવાને દેવી પાર્વતી
 મુક્તિ દપ્ત દર્શાવ્યું છે તેમજ શારીરિક સર્વ સંકટો દૂર કરવા
 ‘સર્વવ્યાધિવિનાશનં વિષ્ણુપાદોદકમ્’ વિષ્ણુના ચરણનું
 ‘ગંગાજળ સર્વ રોગોને નાશ કરનાર પ્રસિદ્ધ છે; અને
 શારીરિક તથા માનસિક શુદ્ધિ માટે ‘યઃ સ્મરેત્ પુંઢરીકાક્ષં સ
 ગમ્યંતરઃ દુષ્ટિઃ । જે મનુષ્ય કમળ સમાન નેત્રોવાળા
 ભગવાનનું સ્મરણ કરે છે તે બાહ્ય-આકર્ષ્યંતર પવિત્ર થાય
 જેમ બોક્ષસ જલાવવામાં આવ્યું છે. તેમજ સામાન્ય
 મુખે કોઈ શ્રીશંકરાચાર્યનું આ વચન બોલે છે-‘ઔષધં
 નારાયણો દરિઃ’-ગંગાનું પાણી તે ઔષધ
 નિવૈય છે. એટલે તાત્પર્ય એજ નીકળે
 ‘એકધી બધું સધાય.’ દર્શાવે માટે
 ‘નું હીક પડશે, પણ તે પ્રભુનાજ
 મળે છે-‘વેદેશ્વ સર્વેરદમેવ
 ‘વેદોધી બધુવા ચોગ્ય હું છું,
 ‘નું પડે’ ‘જ હું.’ આમ
 પણ
 ૧

સર્વ અર્થ સમજવા; બીજો માર્ગે જુવું નહિ, ને તેજ રીઃ
 અતિ પ્રિય હોઇને જોજ પરમદુઃખ આનંદધન-અનંતને
 પ્રાપ્તવ્ય તે માને છે. આ ઉપરથી ભગવાન એ જણાવે
 'નાહં વેદેન તપસા ન દાનેન ચેગ્યયા'—વેદો શરૂ થયે
 દાન કે યજ્ઞો કરવાથી હું મળી શકતો નથી; પણ 'મન્ન્ય
 સ્તવનમ્યયા—કેવળ અનન્ય ભક્તિથીજ હું મળી શકું
 અર્થાત્ વેદ, દાન, તપ, યજ્ઞ વગેરેનાં દુઃખ પરિમિત છે
 'મક્ષિરવ્યભિચારિણી—વ્યભિચાર વિનાની ભક્તિ તેજ
 મિત દુઃખ આપનારી છે. 'ગતિર્મર્તા પ્રમુઃ માત્રી નિરામ
 સુદૃઢ—આ ભક્તિથીજ તે સર્વની ગતિ, પોષક, પ્રકાશ
 સર્વના નિવાસસ્થાન, શરણ ને મિત્ર એવા તે દેવ
 પ્રાપ્ત થાય છે. એટલા માટેજ ભગવાન શંકરાચાર્યે
 'ગેયં ગીતાનામસહસ્રં ધ્યેયં શ્રીપતિરુપમજસન—શ્રી
 નામ ગાવા યોગ્ય છે અને લક્ષ્મીપતિનું રૂપ નિરંતર
 કરવા યોગ્ય છે.' વળી શ્રીશંકરાચાર્યે પોતાની માત્રીને
 શ્રીહરિનાં દિવ્ય ધામો—જગન્નાથ, બદ્રિનાથ, દ્વારકા
 સ્થાપી છે. કેમકે તે પૂજ્ય મહાપુરુષોએ આ સાર કીધો
 'એ એક વચ થાય, તો તે એક બસ થાય.'

તેમાં સંન્યાસીને તો નારાયણજ દેવ, નારાયણ
 ગતિ છે; તેજ તેમનું અનિમ આશ્રય સ્થાન છે અને જો
 પત્તુ એજ નામ ને એમનાજ પદમાં શ્રાદ્ધ-પિંડ તથા
 પાવનીયં નુવ્રમી છેવટનું વિશ્રામ છે. હાલમાં પત્તુ કી
 મહામંત્ર વજ્રુય છે.—

નં ત્રો જગત્ મંદનુ કાળી મુક્તિદેવુ ઉપદેવુ
 ગમેતિ ત્રના યં ત્રાંતિ ચ મંદા ।

અનેક જાતની કામનાઓ માટે લોકો અનેકનું સેવન કરે છે; તેથી સૌને ઈષ્ટ મળે છે; પણ અમારો તો આજ પ્રશ્ન છે કે, અનેક પગે ધાય, એકથી જાણું સધાય.' શ્રીજગદગુરુ શ્રીકૃષ્ણ જીજ્ઞાસુ દેવોની સમાન હશે, આવી જ્ઞાતિ બ્રહ્માને થઈ છે એવી કથા શ્રીમદ્ભાગવતમાં છે; તેમજ કશ્યપ સ્વર્ગ શ્રીરામચંદ્રને નજ જોળખ્યા, એવી વાત રામાયણમાં વિષ્ટ છે. પણ એક વેળા સૂર્યમહાજનના પ્રસંગે આપુ'ય વૃંદાવન દ્વારકા એકત્ર થયેલ છે અને ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ પધાર્યા છે તે વેળા પ્રભુ થોડા સમય માટેજ પૃથ્વી પર પ્રકટ રહેવાના છે એમ જ

સાખી

કૃષ્ણરામને મળવા આવ્યા, સર્વોત્તમ ઋષિરાવ. દ્વિપાયન નારદ દેવલ જે અસિત વ્યવન શુચિકાવ. વિશ્વામિત્ર ભુગુ ને ગાલવ, શતાનંદ ને રામ. ભારદ્વાજ વશિષ્ઠ પુલસ્ત્ય અત્રિ કશ્યપ તપધામ. માર્કંડેય બ્રહ્મરૂપિ ક્ષિત્રિત એકલ અંગત્સ્ય સ્વામી. યાજ્ઞવલ્ક્ય વામદેવ આદિ, સર્વ શુચિ નિપુણી. તેમણે જે સ્તુતિ કરી તે આ પ્રમાણે—

દીંડી

જેની માયાથી રહ્યા અમે મોહી કરે નર ચેષ્ટા કળે કેમ કે એજ જગ કર્તાહતા અવિનાશી, એજ છે શ્રીકૃષ્ણના નિવાસ એજ પ્રકર્યા છે જુપર અધદારી, હૃદ્ય મારે, લે નિજ જનનેતા જેનું પ્યાનધરં બ્રહ્મા શિવઆદિ, તેજ કૃષ્ણચંદ્ર શ્રીપતિઅનાં વેદ જેને અચિંત્ય ઈશ ભાષે, તે દીઠા અમે આજ આવી આં આજ તપા ધર્મકર્મ ફળયાનાથ, ધર્મઅર્થકામ મોક્ષ છે વૃંતા નથી આગળતા આ વાદ્ય કોઈ, માયા પડે છે શોકે કેમ કે રવિ વાદ્યની આથમાં યુપાય, તેમ વૃંસર્વને પૂરે ના જણા

પુત્રમળ હરે ઉતારી, ધ્યાન ધરી તે પકવો અમુરારી;
હયો છા કરુણાથી તારી, તેમ લેજો અમ સર્વને ઉગારી.

પ્રમાણે શ્રીમદ્ભાગવતના પ્રમાણથી સર્વશાસના નેતાના
માણેજ અમે અહીં કહ્યું છે કે, 'જો એક વશ થાય, તો તે
મક્ષ થાય.' કદાચ કોઈને શ્રીમદ્ભાગવત તો એક પુરાણ
પો વહેમ આવે તો શ્રીમદ્ભાગવતગીતામાં અર્જુન પણ
સાતની સાક્ષી પૂરે છે. તેમણે મહર્ષિઓ પાસેથી સાંભળીને
પરણમાં રાખ્યું હતું તેજ શ્રીકૃષ્ણ સમક્ષ કહ્યું છે:—

પરં બ્રહ્મ પરં ધામ પવિત્રં પરમં મવાન્ ।
પુરુષં શાશ્વતં દિવ્યમાદિદેવમજં વિશ્વમ્ ॥
આહુસ્ત્વામૃપયઃ સર્વે દેવર્ષિર્નારદસ્તથા ।
અસિતો દેવલો વ્યાસઃ સ્વયં ચૈવ બ્રવીપિ મે ॥
સર્વમેતદત્તં મન્યે યન્માં વદસિ કૈશવ ।
ન હિ તે મગવન્ વ્યક્તિં વિદુર્દેવા ન દાનવાઃ ॥
સ્વયમેવાત્માનાત્માનં વૈત્ય ત્વં પુરુષોત્તમ ।
ભૂતભાવન ભૂતેશ દેવદેવ જગત્પતે ॥
યતુમર્હસ્યશેપેણ દિવ્યા દ્યાત્મવિમૃતયઃ ।
યામિર્વિભૂતિમિર્લોકાનિર્માસ્ત્વં વ્યાપ્ય તિષ્ઠસિ ॥

હે ભગવન! આપ પરબ્રહ્મ છો, પરમ પવિત્ર પરમધામ
જી; આપનેજ સર્વ ઋષિઓ દેવર્ષિ નારદ, અસિત, દેવલ તથા
વેદવ્યાસ સનાતન પુરુષ, દિવ્ય આદિદેવ અને સર્વ વ્યાપક
જી, તેમજ આપ ચોતે પણ તેજ મને કહો છો. હે
આપ જો કંઈ કહો છો તેને હું સત્ય માનું છું; કે
સ્વરૂપને દેવો તથા દાનવો બધી શકતા નથી. હે

તમે જોનેજ પોતાના રાગને જાણી શકો છો; પ્રત્યક્ષ
 આપ જાણ છે, કંઈક જો, દેવોના પણ દેવ છો અને જગત્
 પતિ-પત્ની છો, આમ મન કંઈ આપનાજ દાસીન ને હાથ
 તો આપજ દાસી છો તો 'કાં અનેક પદો થાય, એકદમ
 મધ્યમ,' તેનું કારણ પણ આજ છે કે જે વિશ્વ વિભૂતિ
 આપ આ તો કમા વ્યાપીને રહ્યા છો તે પોતાની સમગ્ર
 વિભૂતિઓ મને કહેવાને આપ યોગ્ય છો, એમ વિભૂતિ
 અનુને પ્રાર્થના કરી છે; કારણકે તેથી જાણી શકાય
 આ જગતમા જે કંઈ વિશેષ તત્ત્વવાળો પદાર્થ છે તે
 શું છે? અધોત્તર સર્વમાં જે જે વિશેષતા છે તે પણ જે
 ભાગીજ, એ પરમેશ્વરમકોજ પ્રાપ્ત થયેલ છે; તેમજ
 બધું પ્રદા છે, 'આ આત્મા પ્રદા છે, 'હું પ્રદા છું,'
 છે' હંત્યાદિ યુનિવાક્યો સર્વ પ્રદાનું, પ્રદાને વધ, પ્રદાને
 જ, એમ જે કહે છે તે પણ સમજાય છે; અને તે માટેજ
 હસમા અધ્યાયમાં ભગવાને પોતાની વિભૂતિઓનું વર્ણન
 અગીયારમા અધ્યાયમાં પ્રત્યક્ષ બતાવેલ છે. આ વ
 બરાબર સમજે તેને બીલ દેવો કયાં ને શ્રીહરિ કયાં
 સંપૂર્ણ જ્ઞાન થઈ જાય; ને તે પછીયે પણ જણાઈ જાય
 એક વચ થાય, તો તે એક બસ થાય. ભગવદ્ગીતાની
 સંજ્ઞય શું કહે છે? 'યત્ર યોગેશ્વરઃ કૃત્ત્વો યત્ર પાર્થ
 તત્ર શ્રીર્વિજયો મૂર્તિર્ધ્રુવા નીતિર્મર્તિર્મમ - ત્યાં યોગેશ્વર
 અને ધનુર્ધર અનુન હોય છે ત્યાં લક્ષ્મી, વિજય, ર
 નીતિ અચળ રહે છે, એવું મારું માનવું છે.' આમ
 વાત મૃતરાજના ધ્યાનમાં ન આવી, ને પોતાના ઘર
 ને ન અટકાવ્યો, તો છેવટે પરિણામ શું આવ્યું
 છટકે માનવું પડ્યું. એજ પ્રમાણે બીજાઓને

કોય તો બલે રહો; આ પ્રસંગ શ્રીમદ્ભાગવતમાં લેવા
!—

‘ગોરમા ગણપત લાગુ પાપ’ એ રાગની ગરબી

મુનિવર તણે સમાજ, અનુપમ આ જગેરે લોલ;
શ્રી વસુદેવે લાગ, પુછ્યું લાગી પગેરે લોલ;
કયું કર્મ મુનિનાથ, કર્મ જેથી બળેરે લોલ;
તાં નારદજી આ વાત, હસી કહે તે પગેરે લોલ;
વસુદેવ હજી પણ ચિત્ત, ખરું નથી બાણુતારે લોલ;
તો છે મહારા પુત્ર, એમ ઉર આણુતારે લોલ;
પાને તીરે વસનાર, તીર્થને ખોળતા રે લોલ;
પા વાત આજ આ છાત, જ્ઞાનહીણ બોલતારે લોલ;
સમસ્ત તણા હજીનાર જગતપતિ ખાસ છેરે લોલ;
પણ કરવા બીજા કર્મ ધરી ઉર આશ છે રે લોલ.

તેથી તેમની પાસે યશ કરાવ્યા; જેમાં વૃત્ત, તપ, દાન
દેખી યયાં ‘ત્યારે મનના મળ ગયા’ ને તેથી પછી પ્રભુને
પા લક્ષ્યા ને એવા ચક્ષ્યા’ કે એમનાજ શ્રીભાગવત માંહેના
ક આ રહ્યા:—

‘પુનમે અમને’ એ રાગની ગરબી

અતિ વિનયથી વસુદેવ વધા વાણ, હે રામ હરિ;
મુનિવચને મુજને પુરણ પડી પિછાણ, હે બજારામ હરિ.
મૂઠ્ઠા ભાવથી પુત્રો તમને બલ્યા, હે રામ હરિ;
સંશય જહ હવેજ ખરા પિછાણ્યા; હે બજારામ હરિ.

હત્યાદિને તેથી તેમનું કામ પણ ચમું એટલે કયું કે
‘એ એક વચ’ એ ખાટે નીચેના પદો ગાઈએ.

‘લટકાળો શ્રી’ એ રાગ

લેતું હરિમાં મન ખુશું છે, તેને કામ અવરતું શું છે કે
રાજા દેવો ઋષિ અને ઘસો, એની માયાનો એ છે તમારો
તેનાં ખાસા થવાનું માગ્યું છે કે, તેને કામ અવરતું શું છે
જીવો સમ એને વશ મૂળે, એની દીકરી મહોદયમાં મૂકે
જે છે તે એ એકજ ધણીનું છે કે, તેને કામ અવરતું શું છે
એની જન્મથી દ્રષ્ટિ છે ઉઘી, દેવે લેખે ન વાન તે મુલે
સાચી ધારીને સત્ય લહું છે કે, તેને કામ અવરતું શું છે
કોઈ કહેતાંવેંત કબૂલે છે, કોઈ થાક્યા પુઠે તે પ્રકે મ
અંતે વિજયી, ને નિત્ય ચહું છે કે, તેને કામ અવરતું શું છે
કામે કામે કામે કામે, પ્રેમ પામે એમાં કામે
અનુ તાતે ભાગ્ય ખોલ્યું છે કે, તેને કામ અવરતું શું છે

બહુ દેવને માનનાર પ્રત્યે—

પદ—‘મનમોહન’ એ રાગ

તમે ગાદીમાં હસો બાધ ભાઈ, અમે તો છે એકજ વાત સાઈ
જાજા છે દેવો, બાલે તેને સેવો, એકે રીઝ્યા છે ધરાઈ
સહુનું ચાલે સહુ ચાલું ચાલે, કોની મૂળ પ્રભુતાઈ
સીને સરખા અંતે શું પરખ્યા, શું એકની ના સરસાઈ
નેત્રીરા કોટી પદવી ઈન્દ્ર મોટી, વાત શું ખોટી ગણાઈ
વળ પથે એક જાય રી રીતે, સોચો પહોંચે, તે ક્યાંડી
એકમાં અવરને લેજો અનુ તો એજ તો ગાડી ને માંડી

ચરિમાં સર્વ પદાથી ત્રિગુણાત્મક છે; ગુણ-કર્મના વિ
પ્રમાણે આખીય ચરિ વળ ગુણમય છે, એમ કહેવામાં
પણ વાંધા નથી. ગ્રીનામાં ત્યાંમુખી કહું છે કે, ‘ત્રિગુણા
ન્દા:’—વેદોનો વિષય પણ ત્રિગુણાત્મકજ છે, પણ
ન અને તેમ ‘નિગમજ્ઞાન:’—દેવેમાં મત્તચુક

સાને પરી પૂર્વજ પવિત્ર, ભજા એક છે બને;
 સાતે પરી ચાલી ભલકા ભેર શેક છે બને.
 પરંતુ તેમની નામનિશાની આજ દિવસ મુખી રે.
 રહી ? જેમણે ' એકને વથ કયા ' તેમનાથી.

સંવત પૂરા સોળસો પર પચાસ ગયા જન થાકે
 બેડોસોખા દાન્દ્યા શેક, સતી કનકાર્ધમા મુચ્છા
 ચોવીસ વર્ષ એકાદશીઆ પંકરપુર જઈ હરિ સેવક
 ત્યારે પ્રકટયા પુત્ર પ્રતાપી સદૃશ થઈ હરિસેવક

ભગવાનના ભક્ત જે કંઈ ઇચ્છે તે તેને તુરતજ પ્રાપ્ત ર.
 છે. કેમકે તે ' અનેકજન્મ સંસિદ્ધિ: '—અનેક જન્મે મિ
 થયેલો ભક્ત આ લોકની કામનાઓ પામે તેમાં કંઈ વધ
 નથી; કેમકે તે તો છેવટે પરમગતિનોજ અધિકારી હેર
 એમને ત્યાં પુત્ર જન્મ્યો તે—

દીંડી

જન્મથીજ તુકારામ બુદ્ધિમાન,
 જરી કિંમીપ જેમની બુદ્ધિમાં નાં
 ભણ્યા ગણ્યા બણ્યા યોગ્ય ચપળ ભારે,
 મૂક્યો તાતે શિર કામતણે ભારે.

શિખરિણી

વસાવી નારી તે, અટકીજ ગઈ વા થકી ત
 વસાવી બીજી તે, ધનિકની ગુતા રૂપ ઉમ
 લતાં ગાડી વાડી, હૃદય પગુ દુકાનો અત્યુચ
 ચલાવે છે ધંધો, પિતૃ શિર છતાં આપ જમ

સાદ્દલ

વર્ષો સોળ પૂરાં થતાં પિતૃ બને, માતા તણે ॥

મેધ્યુપદે હમેશ હરિને, હેતે લલને ગયાં;
તન નિત્ય થાતું ઘરમાં, જોયું હતું જન્મધી;
પપડી હતી ઉર પ્રતિ, વાધે જતી તે હતી. [પણ તેમાં]

કામ તહીં રામ નહિ, રામ નહિ તહિં કામ;
શી કોનો ના બને, રવિ રજની એક કામ.

પિતાનાં પ્રારબ્ધ પૂરાં થાય છે, ને ભક્તના ભાગ્યની
થાય છે. તેને માટે—

જો એક વશ થાય, તો તે એક બસ થાય.

રાંમુધી બીજી ગડબડ હોય છે, લોકિક સહાય હોય છે,
શું ખબર પડે? તેથી ધીમે ધીમે તે દૂર થવા લાગી.
હવે તો ભક્ત ને તેનું ભાવી-જો વચ્ચે ધરાબર બને છે.
'હ મહેતાનો પુત્ર મરણ પામ્યો ત્યારે તેમણે ગાયું—
'ભજ્યું.' એજ પ્રમાણે તુકારામે પણ ગાયું છે, તે અહીં
જોઈએ. પોતાના હૃદય ઉપરના ભારને ઈશ્વર જેમ જેમ
કરતા ગયા તેમ તેમ તુકારામ કહેતા ગયા:—

અભંગ

'જાણે' દેવા નધાણે દીવાળે, બરી યા દુષ્કાળે પીડા દેલી;
'નાથે' વૃથે રાહિણે ચિંતન, ઝાલાહા વમન સંવસાર.
તેમને સંસારમાં લગાર પણ સ્વાદ જણાતો ન હતો. કાર-
ણકે ભમાં જ દેવાણું, તેના પર દુષ્કાળ અને તેમાં ગૃહ-
હાર થવાવલો-તે ધણું જ મુશ્કેલ હતું. તેમને તો એમજ
મયું કે, 'આમાં હું કયાં ફસાયો?' આમ પશ્ચાત્તાપ કરતા
રામ પ્રભુશરણે રહેવા લાગ્યા; તેમને સંસાર લિલટી નેવો
પણ લાગ્યો. ધરબાર માટે જુદીજ એકવલ મદદ:—

'જાણે' દેવા બાઈલ કરિયા, બગીદે દુર્દશા બના

વધુ' જ્ઞાન વધુ વધુ' જ્ઞાન, વધુ' માન એ મુશ્કેલી પ્રસંગે

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કહે છે- 'વર્તુવિધામર્જતે માં જનાં
નોડ્ડુન -હે અર્જુન ! ચાર પ્રકારના પુણ્યશાળી મનુષ્યો
ભજન કરે છે.' આમ પુણ્યશાળી ન હોય તેને હરિ
અવશ્ય મળતીજ નથી. હરિની કૃપા મેળવવા માટે કર્મ
પ્રત્યે પ્રેમ, તેમનું સેવન અને જેઓ શ્રીહરિભજનમાં
રહેતા હોય તેમની તો વિશેષ સેવા કરવી જોઈએ, જેથી
પ્રાપ્તિ ને હરિકૃપા જાણે મળે છે. આમુરી સંપત્તિ માટે
પ્રયાસ છોડ્યો અને દૈવી સંપત્તિ માટે જેવો પ્રયાસ કર્યો
તેનું પરિણામ- 'તપોધ્યાન સમાધિમિઃ કૃણો મતિઃ
તપ, ધ્યાન તથા સમાધિદ્વારા શ્રીકૃષ્ણમાં બહિર્ભાવ
છે.' એ પ્રમાણે જેવી બહિર્ભાવ થઈ જાય છે તે તે
ત્યાં પ્રકટ થયેલા શ્રીહરિના સ્વરૂપને સેવવા માંડ્યું. આ
રામે પણ 'અડેહી દારકા' માની પોતાના ગામ પાસેના
હરિના પામમાં વાસ કર્યો ને તેમનાજ દાસ બની રહ્યો
જનનકીર્તન કરવા માંડ્યું; જેથી પોતે જે વસ્તુ યાદના
જેના માટે પોતે આ બધું શરૂ કર્યું હતું અને જેમાં
મન લાગી રહ્યું હતું તે 'જોક વચ થયા' વચ થયા; તે

રામ ચાલુ
વિદુશ્ચારુ' છે બહાદુર દિન રાત, વાન એનીજ સમરે છે
નેના પ્રેમ જોઈ કેમ નહિ શ્રેમ, હરિ આપવી કરે છે
આપ્યા સ્વપ્નપ્રાપ્તિ પાંડુરંગ આપ, વચા
જ્ઞાન કેવળજી પ્રતિપાળ્યા હ'ક, રે
કેના દાસ પાવે
મન
પાંજ,
ને

વાચાલમ્-મૂંગાને મળુ 'વાચાળ બનાવી શકે છે.'
 'ને-પોતેજ પોતાની નિશાળે બેસાડયાને તેમની પ્રેરણાથી
 'માંડયું'-કાવ્યો બનાવવા માંડયાં ત્યાં-કઈ ખામી હોય?
 'શુભગાન આરંભાયાં' એ તે દ્વારા સેવાકાર્ય ચાલુ થયું, તેમાં
 સદા તન કરતાં પણ ઉત્તમ સાધન ખુદ પ્રભુએ આપ્યું. તે
 'જ કહ્યું છે કે, 'જે એક વશ થાય, તો તે એક બસ થાય.'
 'રે ઉપાય પણ પોતેજ કરાવી લે ત્યારે તે કરવાને કોણ
 પર ન થાય? તુકારામનું સ્વપ્ન અસાધારણ હતું.

કેટલાં જોને શ્રીજગના સરકાર તેના કાવ્યનું શું કહિયું રે;
 કૃષિ મુખે સેજ વાર નરનાર મુખે ચહે ચિત્ત દેખું રે.

પ્રભુકૃપાની એજ પરીક્ષા છે કે પોતાની વાણી સફળ થાય
 કે નહિ. જે વાણી કહેનારના મળને પણ દૂર ન કરી શકે તે
 શીખને ધું અસર કરે? પણ તુકારામની વાણી તેવી ન હતી,
 જે તો અંદરની ભરાઈ જઈને બિભરતી હતી ને બહાર રેલાતાંજ
 જે કંઈ આવે તેને ભીંજવી દેતી હતી. પરિણામે વધુ પ્રમાણમાં
 મન નિર્મળ થતું ગયું, પ્રેમ વધતો ગયો ને સગન-કીર્તનનીજ
 મનમાં સાક્ષાત્ શ્રીહજૂરમાં જવા ઉમંગ થયો.

'આપાદી' કાર્તિકી પંદરીશી નેમ વારી ધારીલી એસી,
 મમ પંદરા દિવસી એકાદશીસી જાવ દર્શનાસી નિજ આવે.

ચોપાઈ

આવા બાવા કરતા હોઈ, પ્રેમ પળા પાંડેધોઈ;
 'જોઈ' ના પળુ દેરે, ત્યાં પાતે દેરે ક્ષણ બેરે;
 'પણ' તિનિજ થાય, સ્વરૂપ ત્યાંથી ખસી આવે;
 તે પદરાજ, દી સ્વ નહિ નેને સ્થાન;

પ્રભુ પ્રત્યક્ષ હતા અને તેથીજ અનેક વાર તેમને પ્રવર
હતા ને તેમના પરચા પણ નિત્યના અનેક છે. મહાદેવ
કહેવાય ? તેમની દૃષ્ટિજ દિવ્ય બની ગઈ હતી; તે સ્વરૂપ
વિરોધીઓ પણ ઘણા વધી ગયા હતા. તેમાંના કે
તેમની ખ્યાતિ અતિશય વધારે કરી હતી, અને તે વધારે
વિરોધીઓને લીધેજ—

સાખી

ગણપતિ સેવક ચીંચવડીના બ્રાહ્મણ દેશ પ્રસિદ્ધ
દુકારામની ખ્યાતિ મુઢી દેખી થયા બ્રાહ્મણ કિં
મંત્રતંત્રની પાસ લજ્જનની સિદ્ધિ કોણ નિચી
તેગણીને જુઓ પારખુ વધા એમ અભિચારી

એમ એક વખતે રામેશ્વરે કનડી અંથ બોળાયા હતા
વળી પાછું જાને તે પહેલાંજ હવે તો ભરાભર કિંમતમાં
જઈ પોતે સામાજ ત્યાં જવા ઊપડયા. તેમના માટે તે
'અવતાર' હતોજ. પ્રતિમા એ પણ અવતારજ છે. એ
શ્રદ્ધાથી પૂજન કરવામાં આવે તો તે પ્રત્યક્ષજ છે, પણ તે
ભક્ત માટેજ. હવે આ પ્રસંગે—

ચોપાઇની ચાક

દુકારામ જાણુ દુષ્ટ દેશ, તેથી આપજ આવ્યા તે
અવતાર નદિ મુખે ઉપરેશ, પડે શીવરને તે
વિદ્યે રખોડ નો રીડ માન, પણ મનમાં મમ અભિમ
કરી જમવાની બંદી સોજ, માંડી જ્યાં પિરમાના રને
દુકારામ વધા કે પતંગી, કેમ એક માંડી પ્રભુ જ
આવ્યો પુરુષ નો આંદી મજેડ, વિદુઆ જમજે મદારી જ
મમનન આપ શરે, એમને એ ઘરે આ પ્રસંગે

બ્રાહ્મણ તો ગણરાયા, સહુ મંદિરમાંહે ભરાયા.
મંત્ર-જાત્ર-તાંત્ર-એવાં કામ ક્યાંથી કરે ?-’ જો એક વચ
તો તે એક બસ થાય.’ તે કાંઈ બહીમાં કહેવાથી ન બને !
શાપણે તુકારામના ચરિત્રથી જોયું છે. અહીં શું થયું ?

હરિગીત

બહુ સ્તવ્યા ગણપતિને તથાપિ એમ શું ઉત્તર મળે;
થાક્યા તથા મુખીએ હીધા ઉત્તર પુરત તેનો કળે;
મુખ્યા જમી તે થાળ હાલજ ફરી જટ ક્યાંથી જમે ?
કહે વ્રજાલ જો તો ગયા છે બહાર જો ક્યાં છે ગમે !

શાદ્દલ

ન્યાયા હાલ મધ્યદ માંહી વિચર્યો, એનો વડો ભક્ત તે;
કામ્યા પુત્ર થયો તથા પતિ સ્મર્યો, તેથી ગયા તત્ર તે,
કાશી હાલજ આવશે કાણ મહી, જો જો જઈ મંદિર;
જોયું તો મુરતી સવસ નીરખી, ભીંજાધ ખાવે નારે.

પદ-’ આ શું નટવર’ એ રાગ

1 બાવા સો વિપ્રા વદે, વિપ્રાવદે ગળી ગયો છે મદે. ૫૦
2 કહે દલ છે બૂખ્યા ગણપતિને દિગરાજ,
ધી પુરે પત્રાવલિ, દિજે તલ પતરાજ.
3 નાની પંગતમાં હે પાતલ પુરિરે,
4 હે વ્રજા કરશે હરિનીજ ખાતર પુરિરે.
5 બેઠા સોએ સ્વસ્થ થઈ, પાત્ર રહ્યાં પીરમાઈ;
6 ફરી વ્રજાએ વિનતિ, ધઈ આચી સરમાઈ.
7 શાવિઠુબા ને દેવગજનન, વ્રજાએ દેખ્યા ને પડ્યા પદે. ૫૦
8 ભાન દાખાઈ સદ્દ ઉઠ્યા, બેઠા પજ સો આધ;
9 બજા ચોનવા દેવને, લુએ ન દોડ જન આધ.

જમવા માંડ્યા દેવ ભોજન ભાવેરે,
 ન જણાયે દેવ પણ અંન ભુજે જનભાવેરે.
 પત્રાવલિ ખાસી ધર્મ, બેઉએ ઉત્તમ સ્થાન,
 ક્યું કીર્તન ભાવે તદા, ભક્તે ધર્મ મસ્તાન.
 મુખાવિઠોઆ ઉભાજ રહ્યા નહિ હર્ષ ન માયો તુકાઈદો, ૫

માલિની છંદ

દિગ્ગજર મદ દાળી, વાળીને ભક્તિ પથે;
 કીર્તન મહિંગાળી, રાત રૂઢી ધીમતે;
 હરિભજન કરાવ્યું, સર્વને પ્રમથામે,
 પછી મુખધકી પ્રાતે, આપ આક્યા સ્વધામે.

એવું અનેક વાર સિદ્ધ ક્યું કે, 'ભે એક વણ ઘાવ, તો
 એક ભણ થાય' ને આ કાગમાં એ અર્થો-અવતારરૂપે પણ એવું
 એજ છે. એજ થીકંથ ગરુડચવાર-ગજ માટે ક્ષીર સાગરથી
 તેમજ તુકોઆ માટે પંદરપુરથી પ્રત્યક્ષ પધાપી એ માટે તો
 એક પરચો ભણ થયે.

પદ- 'કંથજીન' એ રાગ

ધન્ય તુકોઆ સંત. સંત કહે, ધન્ય તુકોઆ સંત
 વડે વિદુઆ સંત, મંત કહે ધન્ય તુકોઆ સંત. ૨૧૭
 મનિ મેકાદરીએ પંડમૂર, જહ મમરે ભગવંત
 રણ ગજ ન્યાં કીર્તન કરીને, કહે ધર નિકિંત. ૨૧૮
 રૂઢી જરર સાચો ગરીરમાં, મકિન પદી અભવંત
 મેકાદરી તે આવી પદોંચી, બાપી દરવની ખત. ૨૧૯
 મારે એ ન બરી મકાવ ન્યાં, કપાવ કપાંથી પથ
 મારા મારે પથ પંચવા, મયા નિવાર ધીમંત. ૨૨૦
 દે. કે અમળા દો, પ્રાગ્બધ તો દરકેઈએ તે. ૨૨૧
 દે બજા બજવાનને કંઈ કરેને નથી, ૨૨૨

આતાં ઘાત્રા વચનાચા, લગ્ય કળે તૈયા યાચા;
બોલી લાં તેં આનાં, દાંડી જળતાં નેજતાં,
ક્ષમા કરાવે અન્યાય પાંક રંગે માઝે માય.
સ્મૃતિ નિંદા કેસી લાગે પાદિને સાદિલી,
પ્રકા મહાલેવલાહ, દીલા તૈમેં પુરવા દેહ.

આ પ્રમાણે ઘણા વિસ્તારથી પત્ર લખેલ છે.

આખી- 'પ્રાણથી ખારા રાગ' એ રાગ

પત્ર દીધો પ્રેમીને કર ઉર ઉત્તમ ગળવા આશ;
હજારામ બેઠા છે બેળા વાટ રાખી વિચાર.
ક્ષણક્ષણ યુગલેવી વીતે છે પણ ન વિચરતા નાથ;
પત્ર લઈ ને આલ્યા પંદરપૂર લણી વૈશવ સાથ.

ચોપાઇ

નિહિલ નિહિલ રહતા જાય, તાલમૃદંગ સંગમાં વાય;
દરેક ઉદ્વેગનહર હિમરાય, ન સમજાય ક્યાં પંથ કપાય.
મયા ચંદ્રભાગાને તીર, સ્નાન તિલકથી ઝમ્યાં શરીર;
સેવ પ્રદક્ષિણ પ્રાપ્ત કરી, તાલ મૃદંગ સંગ હરી રમરી.
આવ્યા મહાકાર ગોઝાર, નમ્યા ગરુડને સદે પ્યાર;
આવ્યા જ્યાં છે પુંડ્રીનાથ, નમ્યા રૂંડી રૂંડી ઉમંગ સાથ.
પડી હજારા પત્ર અભંગ, ગાવા લાગ્યા ધરી ઉમંગ;
સુખતા બના પાતું રંગ, થના જાય અતિ વિબળ અંગ.

જેવી અવતારની લીલા તેવી જ અચોક્ષે (મૂર્તિરૂપે) પણ
કરે છે; ભક્તને તે વિશેષ અનુભવે છે ને ત્યારેજ અન્યને
તેની ખજર પટે છે.

ચોપાઇની ચાલ

મુખી સંત મુખે તમા વાળી, બોલ્યા રક્ષિતીવી

દેવના જે દેવના માથે, અંતે શી રીતે તે આપે
 દેવોના પછુ દેવ તે, ગિરનારનો તપ
 ધીરજ ધારું બળીને, પતી પાવન બાળ
 મુરે એ ન જે શકે પામી, જીવન મુજ તે હું હે રવાળ
 એવા મું દુર્ભાગી કે, મધું ભેડું શીખળ
 પછુ વચને નવ સાંભળું, નિકુર મડું કે દુષ્ણ
 આખું કોઈ કામ મું ભારી, ગયા તેથી મું વિચારી
 હું રીસાય તો કહે પછી, ક્યાં જઈ કેને માફી
 કોણ દેવ્ય દુષ્ણ સમજશે, કેનો કેમ કું ચાકી
 પછી તો હુંજ છે રંગ, તારોજ છે અપ મન અંજ
 તારું નામ સમયા કરે, ક્યું પાપ નવ અંજ
 મધું મન મગવા તાવને, એ તે શી રીતે
 બાળકનું ભેર તે રોતું, ધરે પિવને રહાઈ બેઠું
 મ્હારું કાજ લે નહિ કરે તો જુલશે તવ મું
 રાખીશ રોતા દાસને, તો ઘરા મગશે કું
 કેને કાજ છે મુખ તારું, ભેડું ન ગમે ભે મુખ મ્હારું
 જુમ પાડી ધાક્યો છડું, મન પહોંચ્યું પા મ્હારું
 આખ્યા કહે પ્રાણ છે, હવે રહું નવ અંજ
 વાણીથી કામ ના ધાય, પડું મનથી તો પા મ્હારું
 ઉંચર સમ કારે પડી, હંડ પડે તે રીત
 મ્હારી વતી સો વીનવએ, સંત પરીને શીત
 તે કે આવીશ અંક ધારું, નાચીશ મુજો રખાઈ
 ભે છે અવ તો શક્તિ છે, હરવાની હજ મ્હારું
 પૂજ્ય દેવ તો સંત શીત, શાયે વધુ કુંજ અંજ
 ન નિમનતું નથી ખમાડું, નિકુઆ વાદરે વાક કું

આ બધા વરજુમાજ છે. તે પદો હજી હયાત છે; તે
 હસ્તલેખ પુસ્તક છે.

આનાં તે શેષી મારી આંકારી મારી,

શ્રી છકારામ ને વિઠેળા-આખ્યાન

આતાં ઘાવા વચનાચા, જાળ કળે તૈસા ધાર
બોલી લોં તેં આતાં, કાંઠી જાણતાં નેજા
ક્ષમા કરાવે અન્યાય પાંડે રગે માઝે મા
સ્તુતિ નિંદા કેલી લાગે પાલિકે સાલિલ
વૃક્ષ મહાવેલોડ, દીલા તૈસેં પુરવા કોડ.
પ્રમાણે ઘણા વિસ્તારથી, પત્ર લખેલ છે.

સાખી- 'પ્રાણીથી પ્યારા રાગ' એ રાગ
પત્ર દીધો પ્રેમીને કર ઉર ઉત્તમ મળવા આશ;
છકારામ બેઠા છે જોતા વાટ રાખી વિચારા.
ક્ષણ ક્ષણ યુગજેવી વીતે છે પણ ન વિસરતા નાથ;
પત્ર લખેને આલ્યા પંદરપુર ભણી વૈશ્રવ સાથ.

ચોપાઈ

વિઠલ રટતા જાય, તાલમૃદંગ સંગમાં વાય;
ઉરે અનહદ ઉભરાય, ન સમજાય ક્યાં પંથ કપાય.
અંદરભાગાને તીર, સ્નાન તિલકથી ઝગ્યાં શરીર;
પ્રદક્ષિણ પ્રીતે કરી, તાલ મૃદંગ સંગ હરી સ્મરી.
ભાવ્યા મહાદાર મોઝાર, નમ્યા ગરૂડને સદ પ્યાર;
ભાવ્યા ન્યાં છે પુંડરીનાથ, નમ્યા ફરી ફરી ઉમંગ સાથ.
છી છકારા પત્ર અભંગ, ગાવા લાગ્યા ધરી ઉમંગ;
જુતા જતા પાનું રંગ, થતા જાય અતિ વિહંગ અંગ.
જેવી અવતારની લીલા તેવી જ અર્ચારૂપે (મૂર્તિરૂપે) પા
જ; ભક્તને તે વિશેષ અનુભવે છે ને ત્યારેજ અન્ય
અગર પડે છે.

ચોપાઈની ચાલ

સંત મુખે વૃક્ષ વાળી, બોલ્યા રૂઝિમળીથી

વ્રજા શીવની મંડળી બાળી, મુજી શાન્તિ ગદ્ગદ
આખ્યા વાત્રિક આપણા સાર, તેને તણ જડએ એ ન સ
તેમ વ્રજાને કેમ વિસાર, કદોની શું કરતું હવે સ
પદ- 'મમ ન પડે' એ રાગ

ધ્યાસ પ્રભુજી, કહે રક્તિમળી,
શ્રી એમાં શું શાય કરો, ગરજીને માકડો લેવા;
ભરી વિના વાર, કરો પીડે સ્વાર,
લાવશે આ ઠાર, મહા દારે ત્યારે રવા, ગરજી
મહેતાજીને તેમનાં પત્રનો જવાબ મૂર્તિથી મળ્યો હો
અને એજ રીતે એક વૃકારામ બાવાને મળ્યાવું ભવ્યામાં છે.
પદ- 'ડરમાં શું દિવ સાથ' એ રાગ

લજે પુંડરીનાથ, વૃકા પર લજે પુંડરીનાથ,
મહી લેખણ વ્હાલે લાથ, વૃકા પ
વૃકા ચિરંજીવો રે, હૃદયને દીવો રે.
પત્રાવળી અહીં સંતોની ભારે, તેમનથી આખ્યા હું તારે
ગરજીને માકડ્યું પત્રહારે, તે પર એસી આવો અથ
થશે ત્યારે મને નિરાંત, વૃકા પર લજે પુંડરીના
જાળે વેગે વૃકા વાટ લુએ છે, ખાપ પીચે કે ન પતકે સું
વારે વારે સંભારીને રવે છે, શુદ્ધ હૃદયને એ આધે પુ
ગણો અને મારી ભાત, વૃકા પર લજે પુંડરી
લાવણી- 'ધમ' પુરધર

પત્ર ધરી શિર સુધ ગરજી ઉડ્યા ગયા પહોંચી,
પંદરપુર ભણી બોઈ વૃકોબા, રહ્યા હતા શાયી;
શિશુ જનની ને ચાણક જળને અંજે મુખ ફાડી,
તેમ રાગવળી રહ્યા ત્યાં ગરજ ઉતપાન અગાડી.

અગપતિ જોઈ મોહી પડી પદ પ્રતિવંધા પ્રીત ધરી;
દિશા રહી કરજોડી ઉચ્ચા મર્મ ન ચિત્ત ધરી.

પહાડી

બે કરજોડી કહે તુકારામ, કૃપા કરી કહો.
કેમ ગરુડ છ તો કુશળ ઘનશ્યામ. કૃપા
નિહર થયા રૂક્મિની પતિ, કંઈક કહ્યું બહુ મન;
પરદેશીને પરદુરો, સ્વતંત્ર છે શ્રીમંત.
ક્યાં રૂપ મુજ દિલધર્યા, એજ નરે સમજાય;
એ વિશયાં પણ અહીં મને, પલકે યુગ સમજાય. કૃપા
આપ સદા રહો પાસમાં. તેથી સમજો ચિત્ત;
બેઠા કહો જઈ બેઠા મુજ, આશા ધરું એ ખચીત. કૃપા

ઝીંઝારી-‘ પ્રમુદ્ધ ’ એ રામ

તુકોબારે, ગરુડ કહે આઘો લેવા,
આઘો લેવા રાજ દેવા છેજ અહેવારે. તુકોબારે
વાંચો આ કાગળ, દિશો યું આગળ,
ધન્ય કરીશ આજ સંત સેવારે. તુકોબારે
અશાન્ત ધારી આ મોકલી સ્વારી,
આગર દિશો યું પહોંચાવી દેવારે. તુકોબારે
વાર કરે રીઠ, જરી ન દેરા ચિત્ત,
બેઠા બેવાકે બેઠા પહોંચ્યા ને વારે. તુકોબારે

ઉપેન્દ્રવજ્ર

સર્વ પુરોરી મુજી આવી વાણી, સર્વ પુરોરી કહી પર આણી;
સર્વ પુરોરી રી કહી રીર્ષ વારે, લહે તુકો આ મુદ એજ બારે.

એક બાઈને હનુમાન કે કસ્ટાને હનુમાન બાઈને
કે આનંદ દેરા, એક બાઈને હનુમાન કે રાજે; પરંતુ

ખૂત્રી એ કે પોતે સહે, પણ દાસલાવ ન ખૂત્રી જવ.

પદ- 'હજીના છત્રી'

કરજોડી બોલ્યા ગરુડજીવી તુકારામ, ફરી ફરી કરતા પ્રજામ
આપ છો મારા સ્વામીનું વાહન આપનું ચક્રું સદુ વિધસેન
છઉં ગુલામનો ગુલામ; કરજોડી ઉચર્યા,
કૃપા કરી ઝટ આપ સિંધાવો, ચિનતી કરી હરિને તેડી જાવે.
કરો કિંકરને સકામ; કરજોડી ઉચર્યા.
આપને માનશે રક્તિમળી સ્વામી, દાસનું કુખ જશે એધીવાર;
કૃપા કરો દયાપામ; કરજોડી ઉચર્યા.

માલિની

ખગપતિ મતિ રખી, ભડગની એવી ખાસ;
ફરી ઝડપથી આવ્યા પુંડરીનાથ પાસ;
વિગત સરવ ભાખી, તે મુખી શ્રીનિવાસ;
રક્તિમળી સહ ચાલ્યા, ભેદ્યા દાસ ખાસ.

આ રીતે માત્ર તુકારામનેજ પ્રભુએ સામા આવી પ્રત
દર્શન દીધાં હતાં એમ નથી. યજ્ઞરી જેવી અધમ ગણ
જાતિની એક સ્ત્રીને પણ તેની ભક્તિને વશ થઈ રામચંદ્રપ્ર
તેની જૂંપડી મુઘી ચાલતા જઈને દર્શન દીધાં હતાં. એ
રામાવતારના સમયે પુરૂષ રામચંદ્ર પૃથ્વી પર બિરાજતા
ત્યારે યજ્ઞરીને તેમનાં દર્શન થાય, એમાં કંઈ ખાસ આશ્ચ
ર્યોય; તેા તુલસીદાસજીને ચિત્રકૂટ પર તેજ રામાવતારની
રીમાં શ્રીરામચંદ્રપ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થાય છે, તે ખરેખર
ચંજનક થટના છે; અથવા એમાં કંઈ અચમ્બ કે અમ્બ
નથી. "ભક્તધીન બૃધજી" એજ વાત ચોક્કસ છે. જેમ
ધામમાં ગમપ્રભુની રાહ જોવા બરનજીને તે પ્રભુ પોતે

પરે છે તેજ પ્રમાણે કલિયુગના આ ઘોર કાળમાં પોતાને ત્યાં
જોતા ગુકારામને પ્રભુ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપે આવીને મળે છે. આમ
મૂર્તિ પર પૂજા શ્રદ્ધા ધરાવનાર ભક્ત જે મૂર્તિમાંથીજ પ્રભુને
આકર્ષી શકે છે તેનો આ દાખલો છે. આવા પૂરાવા તો અનેક
છે. હવે ભગવાન ગુકારામને કેવી રીતે મળે છે, તે જુઓ:—

કલ્યાણ-‘ આને આનંદ થયો ’ એ રાગ

વા. જુએ છે ગુકારામ, આતુર ચર્ધ, નક્કી આવશે ઘનશ્યામ, આં
રિશા ભણી જોઈ રહ્યા ગ્રાઈ ચિત્ત ઝંખી રહ્યા છે ધરી હામ, આં
માત રુકિમણી સાથ તાતશ્રી શુ આવશે મુજ ધામ, આં
આંખ બાહુ ફરેકે કહે શકુનો, મન કહે ચર્ધશ સકામ, આં
પીતો રાત ઝંખતો પ્રાતમાં, જોશું નલે જાણું થયું કામ, આં
એ વેળાના તેમના પોતાનાજ આ કાવ્યરૂપ શબ્દો જુઓ:—

રાગ અમરંગ

પૈસે આસે હરિ, શંખ ચક્ર શોભે કરી,
ગરુડ પેતો કુંડકારે, નાભી નાભી મહલે ત્વરે,
મુકુટ કુંડલાં આ દીપ્તિ, તેજો લોખ લાગ ભસ્તિ,
મેઘરયામ વર્ણ હરિ, મૂર્તિ ગોળસ સાચરી.
ચતુર્ભુજ વૈજયંતિ ગળાં માળ હે રૂળતી,
પીતાંબર ઝગરે દેસા, દિગ્ગજવા દાદો દિશા.
‘ ગુડા જલ્લાસે સંવદધરા આસે વૈકુંઠ પીઠ. ’

અર્થોત્ત જે વાત પરમ પ્રમાણ તરીકે સિદ્ધ છે કે, આ કલિ-
કાળમાં પણ જે પૂજાશ્રદ્ધા હોય તો મૂર્તિદ્વારા સર્વેશ્વરનો પ્રત્યક્ષ
સાક્ષાત્કાર થઈ શકે છે. જે કેવળ મૂર્તિરૂપે પ્રથમ દેખાય છે તે
પોતાના મૂળ દિવ્યસ્વરૂપે ઘર પધારીને ઘ્યાન દે છે; આ

સદાનું આકર્ષણ ? આવી વાતો પર આજકાલના વિદ્યાર્થી
મગાંડીઓને શદ્દા ન માર્ય તેનું કારણ તેઓનાં હીનશાસ્ત્ર જે
મગ્ન સંવેદ્ય છે અને તે શીઠરિ એકજ છે. તે આ રીતે જે
શાસ્ત્રતા આવી પોતાના જાકાજનની મનઃકામના પૂરે છે. જે
આપણી પદ્ધતિમાં કયા આગળ ચલાવીએ. મૂળ આધાર
જાણિવિજમકારનોજ લેવામાં આવ્યો છે:—

પદ-૧ લયઃ મયઃ

આ હા હા હા ! ઝગઝગઝગ પ્રકટયા જગરાયા; ઝંધાય
ઉડી ન શકે થઈ હરખે આકૃત્ય વ્યાકૃત્ય કાયા. અ
ઉતર્ધા નભમાંથી તાત; ગરુડસ્કંધ જગતનાથ;
સંગ રૂકિમણી શ્રીમાત, પુરણ પરમાયા.
ધન વીજળી રવિમાંહે, વસન જૂખન ઝગે કાય;
શોભા સમુદાય વેદ અંગમાં સમાયા.
ફરી ફરી પડે પાય, ફરી ફરી નીરખે જાય;
નય ધરાય ચરણ રહાય સફળ ફરે કાયા.

પદ-૨ મન્ય મન્યરે એ સગની

મન્ય મન્ય કેવ દયાળા કહું વૃકારામ તણું કામરે; જા
જે સદા ઘટપર ઉભા તે ઉભા ભજાને ધામરે, જા
વર માગ માગ કહે સ્વામી, હું તારો છઉં હમે
થયો શુભ વિયોગમાં દુર્બળ, બહુ સહી હું સાર કરે
પુરી એ પરીક્ષા જોઈ, હું સમ ન ભક્ત કોઈ. જા
તેથી હું ગયો છું ગાહી. અહા હા હા. જય [જોઈ સો-
'જે એક વરા થાય તો, તે એક બસ થાય.'

પરંતુ વૃકારામ તો જવાળ આપે છે કે:—

વધા વૃકારામ કરજોડી, માગું છું એજ વરદાનરે. જા

પણ ન જશો ચિત્ત છાલી, પ્રેમે ગાઉં ગુણગાનરે. જય
સજા સંગ રહો નિત્યે, એ બન્યોજ રહો પ્રસંગરે. જય
ગર્ભવાસ છા વીતે, ન પડે ક્ષણ સ્મરણે લાગરે. જય
જી હો એજ મહારી, અન્ય વાત છો અકારી. જય
નિ જ છો તહારી પ્યારી, વાહ વાહ વાહ! જય
કારણકે તેઓ જાણે છે કે, 'એથી સર્વે સધાય' ને તેથી
જીણું આલેજ નહિ.

જુદાં મને જૂખ લાગી, આલ્યા દાદરી એ પ્રાતરે. જય
હાયા હા બલભાગી, લાલ્યા ગરીબ તે સાતરે. જય
પાઈ માગ પહેરાવી લક્ષ્મી સહ રોવ્યા નાધરે. જય
એવે કંપતિ જમાડી, પાતે પછી લીધા પ્રસારે. જય
કામ કમળે દરી, કુનાર્થ એ દારા દરી. જય
જીણા શ્રી સાથે હરિ. જય જય જય

ખંત અગયે પણ તુકારાએ એવા ઉમંગથી આ દુનિયા
પણ છે કે તે ક્યાં દોડી ગયા, તે પણ કોઈ સંપૂર્ણ સમજ
હોવાઈ નહિ. કારણકે તેમણે પોતાના દેહને આ પૃથ્વી પર
તે: સ્વયંજ નથી, તો પછી મરણ સમયનાં સ્નાન, ક્ષાન,
કાન, સ્મરણ, લીધવાસ કરે, તે તો વાતજ થી ન મહા ઉદાર
પોતાના પિતામહ જીમને તો પિતૃકાકિન્યા બદલામાં રહેવા-
કારણકે વરદાન મળ્યું હતું, અને તે પણ તેમણે કે. ત. ને ર. વ. થ
દહ તથા કુદરત. કમના હરે સ્વસ્તને કે. ત. ને ર. વ. થ
કારણકે ર. ત. ને આલે ર. વ. રે સુદે દરિદ્ર. લગભગ છે ર. વ. થ
દેવર ર. વ. ના ર. વ. સ્વસ્તને ર. વ. થ એવો પિતૃકાકે મહા
પિતાના પ. ર. દીવા સંજોગે રે રે રે રે રે રે રે રે રે રે
ર. વ. રે રે રે રે રે રે રે રે રે રે રે રે રે રે રે રે રે રે રે
રે રે

એકથીજ સર્વ સર્થું હતું. તેમનો આ સંસાર
અશ્રુત ને અપૂર્વ છે:—

હોરી

હોકોઆ શ્રી વિહુબાના પ્યારા, રહ્યા પછી પડકે ન ન્યારા.
ફાગણ માસે રહીને અવાસે, વરસાવી કીર્તનધારા;
ડાહોતસવ દિન નિરાભર રહી સીન, પ્રાતે પૂરા પરવાર.
થોપીસ અભંગ ઉચાર્યા.

વધા બહાલા છેલ્લું બહાલા ભાવિકજન,
ન ભૂલશે આ બોલ મહાસા;
મતાંતરે ન ફસીને રહેલો, પાંકરંગ સ્મરનાત.
કરો બીભા તર્કો ન્યારા.

કારણકે તેમણે અનુભવથી સિદ્ધ કર્યું હતું કે, 'મે
વશ થાય, તો તે એક બસ થાય.'

જાઉં જાઉં જાતે પ્રભુ ધામે, સંગી ઘામો કોઈ માર્યા
સાથ ન સમજ્યા લોક ભાવિકે, અય ક્યાંથી પછી માર્યા
જેના હતા તર્ક નકારા.

જુદાં જુદાં તીર્થધામ અટક્યો તર્ક કરે ન્યારા ન્યારા;
જને ન જાણ્યું જાય જગ છોડી, હંદ્રાપણીના કિનારા;
મુખી આબ્યા સાથી બિચારા.

પચીમ અભંગ ભાખી ત્યાં પછી સ્નેહે શ્રીકૃષ્ણ સંભાર્યા;
નેત્રું વાપ્રું તેજ લોકો અંજાયા, હર્ષ ગયા જગાધારા;
મમજ્યા મમજ્યુ જન સારા.

મુનિ કહે છે—'નિર્જનઃ પરમં સામ્યમુચેતિ દિવ્યમ્'—
વેળા જતાજન સર્વ પ્રકારે નિર્લેપ થઈને એ પ્રમુખી
સમાનતાને પામે છે. આવી સમાનતા ક્યારે થાય છે

નાથી ગમે તે કામ હાથ શકે છે. ઘણા ધર્મવાળાઓ
 ને છે કે પરમેશ્વરે જીવને ઉત્પન્ન કર્યો છે અને તેને
 પ્રીતિ તથા સાધન તેને આપ્યું છે; હજી પણ તે
 ને ગમશે તે પ્રમાણે તે કરશે. અર્થાત્ પરમેશ્વરની
 'બધું' બની રહ્યું છે, તેમની ઇચ્છા વિના કાંઈક
 નું કાંઈક શકતું નથી. એટલે તેજ સર્વનું યથેષ્ટ કરે
 પાસે કરાવે છે. 'ઘણીનો કોઈ ઘણી નથી' 'તે
 તેમ રહેવું' 'કુણને કરવું હોય તેમ કરે' અને તે
 રે તેથી પ્રસન્ન રહેવું. આનું નામજ આસ્તિકતા ને
 ની શ્રદ્ધા હાલવામાં આવે છે. પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના
 તકરાર કરેજ કેમ ? સ્વામી સેવક પાસે મસ્તક માગે
 ની ના પડાય ? એમાં તો ઊલટો વિશેષ આનંદ
 એ. 'તારી ઇચ્છા પૂરી થશેજ' આવો બાઈબલનો
 ; અને પોતાનું કે પોતાનાઓનું ગમે તેવું અનિષ્ટ
 તોપણ 'શુકર અલહમદોલીલાહ' એ રીતે પ્રભુનો
 માની તેની પ્રશંસા તથા શુભેચ્છા ગાવા એઈએ. કારણ
 પોતેજ એ ન હતા તો આપણું કંઈ હોયજ ક્યાંથી ?
 પણને ઉત્પન્ન કર્યા એજ તેમની મોટી વાત છે; ઉપ-
 ને, હન્દ્રિયો વગેરે જે કંઈ તેમણે આપ્યું છે અને તે
 આપણી પાસે રહે ત્યાંમુખી પ્રભુનો ઉપકારજ આપણે
 છે. અમુક અપૂર્ણ કેમ આપ્યું ? અમુક હાથ કેમ
 ? એમ હાલવાનો કોઈ નથી. એટલે આપણી
 રાજ છે કે, પ્રભુને નમના શુભેચ્છા ગાવા,
 ને વધારા કરી, ને કે જે ન કરે
 ને હાથ વિચાર ન ને ને ને
 ને ને, એ કંઈ

કુંવરવાઈનું મ્દમેરું (મોસાહું)

[સાધનમત્તિ-પિયવ]

પૂર્વરંગ

૫૬-૨૧૪ ખમાય

શુભ ગાયે જે ચાહે તે થાયે સદાય,
મીતિધી સ્વવશ થઈ બાય જગરાય.
અન્ય ઉપાય કઠણ અવુ કલિમાં,
આ તો રાદા સહુધી સુખેથી કરાય. શુભ

ધન્ય એકજ છે; તે સર્વનો સ્વામી છે; સર્વ કંઈકે
જ છે. તેથી હરકોઈ વસ્તુનો તે યથેષ્ટ ઉપયોગ કરે, તેમાં
નાથી કંઈ બોલાયજ નહિ. બોલવું કામ પણ ન લાગે; કામ
તેના જેવી શક્તિ કોઈમાં પણ નથી. હરકોઈ જીવનું જીવન
શાન્તવ, આનંદવ તે પરમેશ્વરનું જ છે; એટલે સર્વ પ્રકારે
નિરંકુશ, સ્વતંત્ર અને સર્વસત્તાધીશ તે પરમેશ્વર પોતાની રૂપે
તે વસ્તુનો ગમે તે ઉપયોગ કરે તો તે અઘટિત નથી. આપણે
વાયેલાં વૃક્ષોને આપણે ઉછેરીએ, કાપી નાખીએ કે તેઓ
બદલે બીજાં વાવીએ, તેમાં કોઈ બીજાથી કંઈ કહી શક
નહિ. એજ પ્રમાણે પરમેશ્વર હરકોઈ જીવને ગમે તે રૂપે
૨૪૪

ને તેનાથી ગમે તે કામ લઈ શકે છે. ઘણા ધર્મવાળાઓ
માને છે કે પરમેશ્વરે જીવને ઉત્પન્ન કર્યો છે અને તેને
તે શરીર તથા સાધન તેને આપ્યું છે; હજી પણ તે
શ્વરને ગમશે તે પ્રમાણે તે કરશે. અર્થાત્ પરમેશ્વરની
મથીજ બધું બની રહ્યું છે, તેમની ઇચ્છા વિના આકતું
કું પણ હાલી શકતું નથી. એટલે તેજ સર્વનું યથેષ્ટ કરે
બીજા પાસે કરાવે છે. 'ઘણીનો કાંઈ ઘણી નથી' 'તે
મ શબ્દે તેમ રહેવું' 'કૃષ્ણને કરવું હોય તેમ કરે' અને તે
કંઈ કરે તેથી પ્રસન્ન રહેવું. આતું નામજ આસ્તિકતા ને
ધર પરની શ્રદ્ધા કહેવામાં આવે છે. પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના
પિ સાથે તકરાર કરેજ કેમ ? સ્વામી સેવક પાસે મસ્તક માગે
કે સેવકથી ના પડાય ? એમાં તો ઊલટો વિશેષ આનંદ
પડે એમ છે. 'તારી ઇચ્છા પૂરી થશેજ' આવો બાઈબલનો
શિદ્ધાંત છે; અને પોતાનું કે પોતાનાઓનું ગમે તેવું અનિષ્ટ
શું બધ તોપણ 'શુકર અલહમદોલીલાહ' એ રીતે પ્રભુનો
ઉપકારજ માની તેની પ્રશંસા તથા શુભોજ ગાવા એમ છે. કારણ-
કે આપણે પોતેજ જો ન હતા તો આપણું કંઈ હોયજ ક્યાંથી ?
તેમણે આપણને ઉત્પન્ન કર્યા એજ તેમની મોટી વાત છે; ઉપ-
રાંત શરીર, ઇન્દ્રિયો વગેરે જે કંઈ તેમણે આપ્યું છે અને તે
અ્યાંમુખી આપણી પાસે રહે ત્યાંમુખી પ્રભુનો ઉપકારજ આપણે
માનવાનો છે. અમુક અપૂર્ણ કેમ આપ્યું ? અમુક લઈ કેમ
કેમ લીધું ? એમ કહેવાનો કાંઈને હકકજ નથી. એટલે આપણી
તો એજ દરજ છે કે, પ્રભુને આહવાજ, તેમના શુભો ગાવા,
તેમની દીર્ઘ વધાયો કરવી, તે ગમે તેટલું દુષ્ટ દે કે વંજ કરે
તોપણ તેનો કંઈ વિચાર ન કરવો, જે કંઈ તે લોગવવા દે
તેમાં સંતોષ રાખવો, જે કંઈ તે લઈ લે તે માટે વકરાર

પણ તેથીયે સંતુષ્ટ રહેવું; તેવું છે ને તે લઈ લે
માનવું; જેમ તે સખે તેમ રહેવા પ્રસન્ન રહેવું; એ
કસોટી છે. આ જગત એ આપણી કસોટી છે. આપણે
આપણા ત્યારે આરંભમાં જ અડચણો આવી, કે વચમાં
અંતે અડચણો આવી તે વેળા આપણે પ્રભુપ્રેમ કેવો રહે
તે હંધર તપાસે છે. એવા કસોટીના સમયે પણ અડચણો
વળી, પ્રભુના શુભોજ ગાવા ને સંતુષ્ટ રહેવું તે ધણું જ કુશળ
છે. એ વેળા સુખથી જડબડ ન થાય, મનથી ગરબડ ન થા
તો નિશ્ચય પ્રભુપ્રીતિ મેળવી શકાય છે. જમ્મે તે રિનિયાં
જમ્મે તેવા દેશકાળમાં પ્રભુરમરણ તથા પ્રભુશુભાન વાજ
રહે, તેવું નામજ હંધરપરાયણતા અથવા સાધનાશા કહેવ
આવે છે; તેથી જો ફળ મળે તેજ પરમેશ્વરની પ્રીતિ છે. તે
પ્રીતિ થવાનું કારણ આપણી અડગ હંધરશ્રદ્ધા છે. તે
અહીં કહેવાયું છે:—

શુભ ગાયે જો ચાહે તે થાયે સાધવ,
પ્રીતિથી સ્વપરા થઈ જાય જગસવ.

બસ આજ પરમસિદ્ધાંત છે. અનેકની આજ અનિમિત્ત
છે, વળનમાંયે આવું જ-યુ છે ને જને છે. હંધરના શુભદર્શ
પરિણામ આજ છે કે, ‘શુભ ગાયે જો ચાહે તે થાયે.’ આપણે
હીએ કે જોએ જોએ છે તેજો ન્યાત થઈ જાય છે અને જે
જાંતથી ખેતી કરે છે તેજોનો બેટો પાર થઈ જાય છે; તેજ
‘રામદાસ મહાશયીનાં ગાંધી સમિતિ ભવન’—એ બધામાં
સાધવ ન્યાત થઈ જવાનું નથી કે પુરતજ બેટો પાર થઈ જઈ
જોડકમ થન આવી મગનું નથી કે સત્પર સનાધીય જની જઈ
નથી. મધ્યમ હરિદાસ કાર્યસિદ્ધિ માટે સાધનાશામાં પ્રવેશ

કે છે; અને ક્રમશઃ તેને વળગ્યા રહે તો ન્યાય થાય ને તોજ
 ૧૨ થાય છે. જોજ પ્રમાણે ' ગુણુ ગાયે જે ચાહે તે થાયે
 ' પણ તે ક્યારે? ને ચાથી? ' પ્રીતિથી સ્વવશ થઈ જાય
 ૫. ' જોજ સાધનભક્તિથી પરમાત્મા પર જોવા પ્રકારની પ્રીતિ
 ૧૫. કે જેથી તે વશ થાય અને તેજ સાધનભક્તિ જ્યારે
 ભક્તિ ' નું સ્વરૂપ પકડે છે ત્યારે ' ગુણુ ગાયે જે ચાહે તે
 ' જેમ મંત્રનો જાપ કરવાથી મંત્ર સિદ્ધ થાય છે, એટલે
 તે દ્વારા જે ઇચ્છે તે થઈ શકે છે; અને મહદ્દાર નામનો રાગ
 ૧. ગાતાં સિદ્ધ થાય છે ત્યારે તે ગાવાથી વરસાદ વરસે છે;
 કોઈની પાસે દરદોજ માગ્યા કરવાથી તે પ્રસન્ન થતાં તેની
 ૧૧. કૌંઈ વસ્તુ મળે છે અથવા કોઈ કળદાથી વૃક્ષને હમેશ
 ૧૧. કૌંઈ ચીજવાથી અમુક કાળે તે કળ આપનાર થાય છે, તેમ
 ૧૫. નિત્ય શ્રીહરિના ' ગુણુ ગાયે જે ચાહે તે થાયે સદાય,
 ૧૫. તિથી સ્વવશ થઈ જાય જગરાય. '

પરમાત્મા સર્વના સ્વામી છે, સર્વ પ્રકારે સ્વતંત્ર છે અને
 ૧૫. કોઈ માટે સૃષ્ટિને સજે છે, તેથી સૂત્રધારની પેઠે કોઈને ઠગનો
 ૧૫. કોઈને પ્રાણીનો સ્વાંગ ધરાવી તે દ્વારા તેને લગતાં કામો લે
 ૧૫. તેમાં કસોટી કરે છે અને જોના કામોનો બદલો લેવટ આપે
 ૧૫. જો આ માન્યતામાં ઈશ્વર પર એટલી બધી શ્રદ્ધા રાખવાની
 ૧૫. હોય છે કે તે પરમેશ્વર ન્યાય કરે છે કે અન્યાય કરે છે તેનો
 ૧૫. વિચાર કરવામાં પણ પાપ ગણાય છે. આવી શ્રદ્ધાવાળા ખરે-
 ૧૫. ખર બહુજ જોછા હોય છે; જે કોઈ છે તે કામ સાધી લે છે;
 ૧૫. પણ જોમાં જે વિશેષ રહસ્ય છે તે જો જાણવામાં આવે તો
 ૧૫. ઈશ્વર પ્રતિ વિશેષ શ્રદ્ધા વધે છે. આ રહસ્ય આપું છે કે, પર-
 ૧૫. મેશ્વર ન્યાયી ને દયાળુ છે; તેમણે જાણણા માટે જે આ સદિ-
 ૧૫. શીલ કરી છે તેમાં અમારું કમ પ્રમાણે અમને રજ

ન્યાય તથા કૃપાથી જેને જેટલી સહાય ભેટ
 તે આપે છે; આવા દયાસાગર તે છે, જેમ
 શ્રદ્ધાથી જેઓ તેમના શુભો ગાય છે તેમને 'જે
 એ અનુભવ સત્વર ચતાં ઉત્સાહ વધે છે તે વિ
 શુભો ગવાય છે. આ માન્યતા પ્રથમની માન્યતા
 ઉત્તમ છે, ને તે દ્વારા સાધનભક્તિનું અનુદાન
 થાય છે. પ્રથમની માન્યતામાં 'હંધર કરે તેજ
 ત્યારેજ થાય' એ વાત છે; ત્યારે બીજી માન્યતા
 મેધર કસોટી કરે છે, તેમાં જો પાસ થાય તો તેમની
 છે' એ વાત છે. આ બંને વાતોમાં જો કે વિરોધ તે
 છેવટે નિર્ણય તો આવેજ થાય કે કરવું, કહેવું, રહેડ
 બોલો તો આપણા ઉપરજ છે, એટલે આપણે જોયે
 કરીએ તો તેમની પરીક્ષામાં પાસ કરેલા જાની તેમની
 પાત્ર જાનીએ છીએ. 'શુભ ગાયે જે ચાહે તેમ થાયે,
 ચેતન-કૃત્ય પ્રથમ છે અને હંધર-કૃત્ય તે પછીનું છે, જોડે
 જેઓ જેટલો પરિશ્રમ હોય તે પ્રમાણે જેટલુંજ ફળ મળે
 વચ થાય છે; પણ તે પ્રશ્ન ઉપર પ્રીતિ કરવાથી તે
 પરિપક્વ જળાવાથી સાધનભક્તિનું સ્વરૂપ બને છે અને તે
 આપણેજ માટે આપણેજ કરવાની નહીં થાય છે. જો કે
 પણ આ વધુ વિચાર તો છેજ કે આ સર્વ કંઈ તે
 માનુષ છે હજી તેમણે પોતાની સત્તા અને વાનુષ્ય
 અમારી દૃષ્ટિ પ્રમાણે; વાપરવા આપેલી છે; પરંતુ કંઈ
 કેમ વાપરવી અને તેનું શું ફળ મળે છે તે જાણવા માટે એ
 આપણને સરીર. હિન્દુઓ નથા શાઓ આપેલાં છે, તે
 આપણે જાણી લેવું એકંદરે કે અમુક કરવાથી કે નહિ કંઈ
 ફળ મળે; હિન્દુ ધર્મ છે અને અમુક પ્રકારનું કરવાનું

તે, વિહાર કે વિચાર આપણા શરીરને યોગ્ય હોઈ કરવા
છે; આમ જાણવાથી ને તે પ્રમાણે કરવાથી સુખપૂર્વક સાધ-
નપ્રદાન થતાં સર્વ ઇષ્ટની પ્રાપ્તિ તથા અનિષ્ટની નિવૃત્તિ
તેજ ઇશ્વરદત્ત વસ્તુઓ સુગવડ આપનાર થઈ પડે છે;
તે પ્રમાણે જો વતે તેના મનોરથો પણ તેજ પ્રભુ પૂરા કરે છે.
વિહાર સ્વભાવવાળા પરમેશ્વર છે, એમ સમજીને તેમના
માન કરતાં કોઈ જુદોજ આનંદ મળે છે ને તે સુખગાન
અથવા ઉપકારવૃત્તિપૂર્વક ગવાય છે.

દેવે અહીંજ આ પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે ને ન્યાય એજ ઇશ્વરી
અમ છે તો શુંજો ગાવાથી શું ? એ તો ખુશામત કરી કહેવાય.
ખુશામત છે ત્યાં ન્યાય અન્યાય કયાં જોવાય છે ? ખુશા-
મતે શબ્દ એમજ સૂચવે છે કે તે કરનાર હજી છે અને જેને
તે કરવામાં આવે છે તે મૂખ છે. અર્થાત્ ખુશામત એટલે
કે કરીને સામાની મૂખીદનોજ લાભ લેવાનું દર છે. વળી
કુમારનાં એટલે પ્રશંસા કરવી, તે પણ પરમેશ્વરના સંજ્ઞા-
માં જરૂરનાં બાનવું અસાધ્ય છે. કારણકે પ્રશંસા એટલે જેનામાં
કોઈ ખુબી હોય તે કરતાં અધિક વળંચી બતાવવા, તે પર-
માત્માના વિષયમાં ક્યાં દાદ થઈ તેમ છે ? જુઓ—

હરેન સ્વય મદિમાર્પયરીષ્ણતુઃ

હરણેન માતુસૌવ હરદિદામાર્પદઃ ।

હરે હરદિદમદિદમદુદિદુદાન

મદો મોમદુ હરદે દિદ્દદ્દદ્દદ્દ ॥

* એ મત. મદિમાર્પય કરે કરના એક દુદ્દને એક
મદાદોદોને એ વળે એ દર દર દર દર દર દર દર

સંભવજ ક્યાં છે ? છતાં તેમના પર કૃદાર્થ જવાબો
 નોંધાય કરવો તે દેવજ અનન્યાજ છે. માત્ર બધા ને મુશ્કેલ
 તોંકાશમાં બિટે છે તે પ્રમથ્તે નેને નંદરું જણાય તેવું નંદરું
 નંદરુંવાળી કહી શકાય તેવું દેવજ નંદરું અવધ્ય કંદરું નંદરું
 નંદરુંને જોળાળનારો દેવજ અવધ્ય કંદરું નંદરું તેવું તે
 નંદરુંમાન કરતો નથી; દેવજ અવધ્ય કંદરું નંદરું અવધ્ય નંદરું
 નંદરું પણ ભણવાને અમથ નથી તે નંદરું અવધ્ય નંદરું અવધ્ય
 નંદરું તેથી તેમનું અથમાન થતું નથી. અવધ્ય નંદરું અવધ્ય
 નંદરું કે, માત્ર શુભમાન સંપૂર્ણ કરવા અવધ્ય નંદરું અવધ્ય
 નંદરું તે કોઈથી પણ બની શકે તેમ નથી તે નંદરું નંદરું
 નંદરું જાણ તેટલા ગાય, તે કંઈ અરાબ કરતો નથી, નંદરું અવધ્ય
 નંદરું અવધ્ય દુર્ગતિ વાત ગણ્યતિ-શુભમાન નંદરું અવધ્ય
 નંદરું કરનારો કોઈપણ કહી દુર્ગતિને માન્ય નંદરું અવધ્ય
 નંદરું કોઈ વાસ્તવિક ભણતું નથી છતાં થતું નંદરું અવધ્ય
 નંદરું પેટે કોરો છે; વરસાદ પડે છે ત્યારે નંદરું અવધ્ય
 નંદરું તે કહે છે કે, મારું ટાંકું ભરાયું તેટલું નંદરું અવધ્ય
 નંદરું અમુક ઇચ વરસાદ મયો; ત્યારે થીજી નંદરું અવધ્ય
 નંદરું પાણીથી ઊલી ગયો છે, એટલો બધો નંદરું અવધ્ય
 નંદરું કાં પ્રમાણ નથી; અથવા બાર અવધ્ય નંદરું અવધ્ય
 નંદરું પડી ગયું છે; એ પ્રમાણે તો કોઈ નંદરું અવધ્ય
 નંદરું કહે છે, તેજ પ્રમાણે પરમેશ્વરના શું નંદરું અવધ્ય
 નંદરું એટલે નેને નેટલા જણાય તેટલા તે નંદરું અવધ્ય
 નંદરું વર આપુંય કદી પિવાતું નથી નંદરું અવધ્ય
 નંદરું શાં થાયજ છે, તેજ પ્રમાણે પરમાત્મા નંદરું અવધ્ય
 નંદરું તેથી અધિક અથાં થાયવા નથી, તે નંદરું અવધ્ય
 નંદરું પ્રમાણે કહે. આવ તેટલાથી પણ નંદરું અવધ્ય

નામજ પ્રભુનું ગુણકીર્તન કહેવાય છે. આ રીતે ગુ
પદ્ધતિ કેવળ આપણામાં જ છે એમ નથી; સર્વ દેવો
મન્મથોમાં તે તે ધર્મની દૃષ્ટિએ જોટલાં જોલો ગાઈ યા
પરમેશ્વરના ગુણો સી ગાય છે; તેમાં કેટલા સ્તોત્રોરૂપે
રૂપે, નિમાલ્યરૂપે કે મંત્રરૂપે પણ પરમેશ્વરના ગુણો
આમાં જો વિભાગ છે. પ્રાર્થના-માગવું તે એક વિભાગ
સ્તવન-કીર્તન એ બીજો વિભાગ છે. સ્તવન-કીર્તન
પ્રાર્થના થઈ શકે છે. 'એ પ્રભુ ઉદાર છે, કયાંય છે, ન
એમ જો કહેવું તે કીર્તન છે-સ્તવન છે અને પોતે અપૂર્વ
તેમની ખાસે જો કંઈ માગવું તે 'પ્રાર્થના' છે. શ્રીપદ
પ્રભુએ પૂર્વો, તે તેણે કરેલા ગુણકીર્તનથી. પોતાના
ગુણોનો તેણે અમલ કરી બતાવ્યો, તેનું જો દર્શાવે છે; 'મ
પ્રભો! અમારાં દુઃખ દૂર કરો, અમારી લાજ રાખો' એ
કહેવું તે પ્રાર્થના છે. દરેક આસ્તિક જનસમુદાય આ ગુ
તથા પ્રાર્થના કરે છે. મુસલમાનો હરોળ પાંચ વ
શુક્રવારે મસ્જિદમાં સર્વની સાથે કરે છે; ક્રિસ્તિયનો
પ્રભુ વખત ને રવિવારે દેવળમાં સર્વની સાથે કરે છે; જ
ચર્ચિવારે તથા આપણા શેરો સોમવારે ખાસ વપુ કરે છે
જમાવથી તે તે ધર્મો અસ્તિત્વ ધરાવે છે ત્યારથી સી તે તે
કરે છે અને માને છે કે તેથી અવશ્ય લાભજ છે. જ
દેવોના પ્રામાણિક દાનિદાસથી એજ આખરે સિદ્ધ થાય છે

જુદા માને જે વાંકે તે થાયે સાર,
મોંનિથી રવજગ મઃ ભવ જગરાવ.

આખ્યાન મા.એ.માં પ્રભુને પ્રમુખ કરવાના જોડ
જો સર્વે અર્થોના છે

અહીં ઉપાય દર્શાવે બહુ દલિલાં,
આ તો સદા સદુચી મુખેથી દેરાય.
એવો સરળ ને સહેલો આ ઉપાય છે, જેનું કળ—
ગુણ ગાયે જે ચાહે તે થાયે સદાય, [કારણકે—]
પ્રીતિથી સ્વવશ થઈ જાય જગરાય.

આ પ્રમાણે સર્વને માન્ય તથા આર્થ-અનાર્થ સાચીથી,
જાનથી, શિક્ષાચારથી તથા ઇતિહાસોથી સાધનભક્તિ તેજ
સિદ્ધ થાય છે અને તે દ્વારા ચતી સિદ્ધભક્તિ એટલે
પરમસ્વરૂપ પ્રીતિથી તે જગરાય સ્વવશ થઈ જાય છે. આ
દાંતમાં વધુ સુક્તિ પણ આવશ્યક છે.

પરમેશ્વર તો પૂર્ણકામ છે. તે એકજ પોતે પોતા માટે જાસ
તે સ્વતઃ સ્વરૂપેજ આનંદ છે અને ' પ્રજ્ઞાનમાનંદં બ્રહ્મ—
સ્વરૂપ તથા આનંદસ્વરૂપ છે. ' તે એવા આનંદનિધાન છે કે
જે સમસ્ત વિશ્વમાં પોતાના આનંદની માત્ર ' માત્રા ' અસુક
શરૂ મૂકેલો છે, જેથી સકલ જગત જીવી રહ્યું છે ને આનંદ
પ્રાપ્ત રહ્યું છે. એટલે તેમના સ્વરૂપાનંદની આગળ વિશ્વ-
ના તથા વિશ્વનો સમગ્ર આનંદ કંઈ હિસાબમાં નથી; આ
સત્ય છે અને વળી તેમણેજ જગત રચ્યું છે એ પણ ને
સત્ય છે તો તે શા માટે રચ્યું છે ? આનો ઉત્તર એજ છે કે
લીલા માટે. ' કોઈ પણ વ્યવસ્થા પરિશ્રમ વિના, પોતાને કંઈ
પણ આસ ઉપયોગીતા વિના કેવળ લીલા માટે આ સર્વરચના
મહે કરી છે; અને ખરી રીતે તો ' જગતામુપકારાય '—જગતનો
પ્રસાર કરવા માટેજ તે પરમેશ્વરની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ હોય છે.
પ્રસન્ન આત્માએને સાધનોરૂપે શરીર, ઇન્દ્રિયો, પૃથ્વી,
પ્રાણ, વાયુ, આકાશ, ચંદ્ર, સૂર્ય તેમજ એટલાજ

આખ્યાં છે કે જે દ્વારા મમં, અર્થને કામ એ નવ
માત્ર કરી છે? મોક્ષને પણ તેઓ મેળવી શકે ને
૧૧૨૧૨૫ તથા ૧૨૨૧૨૫ પોતાને પામી શકે તેવી એક
એ ગોઠવણ કરી છે. આવી સર્વ માટેની વ્યવસ્થા કરવા
પોતાને કંઈ ખામ જરૂર હોય અથવા તેમની ખા
હોય તેણે કંઈ પણ નથી, માત્ર સર્વ ઉપરની કૃપા અને
કર્યાણ માત્ર એજ ઉદ્દેશથી કેવળ પરોપકારાર્થેજ આ
રચના તે આપી ને હયાનિધાન પિતાએ કરી છે. તે
પ્રભુની ખાસ મોટામાં મોટી હયા તે એજ છે કે, સર્વને
સફળ કરવો, સર્વને કર્યાણ માગે દોરવા અને અસ્થિતુ-
કે દુઃખજનક માર્ગથી અટકાવવા. આ સત્ય વસ્તુ માં
જાણવામાં હોવી જાઇએ કે:—

જે જે જગમાંહે હું જાણું કે, હીકું તે તો આપે જાણે
માના ઉદ્દેશમાં આપે તન કીકું તૈયાર;
તે આખું ત્યારેજ થયો છે મહારો આ અવતાર. જેને

આ શરીરરૂપી કેવો ઉત્તમ ઉત્તરો છે? તેમાં
ગોઠવણ છે? તે માટે વળી ઘર, સરસામાન, પૃથ્વી, વગેરે
વગેરે જોઈવું મળી શકે. જ્યાંસુધી અચકલ હોઈએ ત્યાં
અન્યની સહાય, અને પછી પણ જો બરાબર આજી પાસ
આવે તો જે આહીએ તે માત્ર યાય, એવા ઉપાયો અને
પણ સહાયકો પ્રભુએ તૈયાર રાખેલા છે. આ કેવો અદ્ભુત
ઉપકાર? જે અપાર સમબલ છે અને પ્રવિશણ અનુભવ
છે ત્યારે કીર્તન કરવાની તો શી વાત? પણ એની મેળેજ
કરાઈ જવાય છે; અને ખરું કીર્તન પણ તેજ છે. ભક્તજનને
તેનુંજ રહણ, સ્મરણ થયા કરે છે ને તેનીજ લગની લાગે છે.

મામે મામે ધામે ધામે, બિરાજે ધનરયામ;
મનહર દુઝાહર મુખકર સુંદર, અદ્ભુત એનાં કામ.
હું તો પગપગ રેખું દયાળ પરવા તારી, પ્રીતિના [અમ]
આંધળાની અગવડ જોઈનેરે, કેમ ના કરે વિચાર,
આંખો દીધી અણમોલ જે એ તે કેવો ઉપકાર.
ખાવા પીવા એજ આપે, સુતા રહે છે રાતે,
ઉઠાડે પાછા જાતે. [મત્યાદિ].

‘ ન રેખું હું તારા વિનાનું બીજું’,
‘ ન લેખું હું તારા વિનાનું બીજું. ’ [અને વળી],
‘ સીતાવર જે કંઈ કરશે રે કરશે સાહે’,
‘ શીર રાખું શિર હું જોખમ રે ફોકર મહાફે. ’

જે રીતે જેમ જેમ પરમેશ્વરના સ્વભાવનું, તેમના શુભોના
મજાવનું અને તેમના દ્વારા પોતાને મળતા સર્વ લાભોનું જ્ઞાન
પર્યંત જાય છે તેમ તેમ તેમનું હીલન થતું જ જાય છે, ને તેમાં-
જીવ નરહિંદ મહેતાના શબ્દોમાં—

મને હરિ ભજવાની રેવ પડી,
મ્હારો નાથ ન વિચરે એક ઘડી.

‘ જિનું કંઈ જાય છે. ’ નારે બીજાના નાક જાય થાય, ને મન
‘ શરિકને સંભારે ’ એમ ખાત્ર બિંદુચથીજ ચતું દીલન રેવળ
‘ શરિક નહીં રહેતું પણ ’ જગત્ પીતેને વિગ્ધો: સ્મરણ પાર-
‘ સેવમ્ ’ એ બધાવડ મનુષ્ય કથામય, હુલસિન, સમરણ દયા
સરણેવન પણ જે દાસ થયા હાથે છે; એટલું જ નહિ પણ જે
હીલનથીજ થાય, આજુ: સમાધિ કરેરે હોરનું આ એવો
પણ વિના પ્રવાસે લાગે લાગે સારું રહેતું જાય છે. જામ જામ
મ્હારના દમ્હડી અનુકરમાં તેજ એટલું સરવર રેવળ રેવળ

કળીર નામ દેડે ધર્યાં ભયો પાપડો
 માનો ચીનગી આગડી, પડી પુરાતે
 જેમ કીટો ભમરીનું ધ્યાન કરતો ભમરીજ
 એ ન્યાયથી અથવા 'પ્રભુ પારસ તુજ સંબંધે પ
 છે' એ સત્ય અનુભવીએના ઉદ્દગાર પ્રમાણે સં
 છે, જેથી આત્માની મલિનતા ભાગે છે ને પરમ
 તાનો પટ આપણામાં લાગે છે. જેમ હરકોઈ ક
 સંગથી અગ્નિજ્વળ બને છે, હરકોઈ આકૃતિવાળું દે
 પડતાં તે સ્વરૂપજ બની જાય છે તેમ જો કીર્તન
 સંપૂર્ણ થાય તો છેવટે સાધનદશામાંથી નીકળી
 દશામાં જઈ પહોંચે છે-સિદ્ધ ભક્તિરૂપે પરિણમી
 બંધ પડી જાય તોયે મન કામ કયાં કરે છે; તે
 જીવનજ કામ કરે છે, ને તેથી આત્મા વિશુદ્ધ બ
 માટે તે પ્રભુનોજ સંગો બને છે. બસ, આં સિદ્ધાં
 સુદ્ધિઓ તથા ન્યાયોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. કે
 આ સિદ્ધાંતનો વિચાર કરી સત્વર નિઃશંકપણે સ્વીકાર
 એ રીતે તો 'શુભ ગાયે જે આહો તે ગાયે સદાય.'

એ વાત પણ ચોક્કસ અનુભવની છે કે એ પ્રભુ
 નથીજ પ્રાર્થના કરવાનું મન થાય છે અને તે દ્વારાજ ક
 નમાં વર્તવા પ્રેરણા થાય છે. એટલુંજ નહિ પણ પ્રાર્થ
 ને ફળ મળે છે તે પણ તે તે દ્વારાજ મળે છે; એવો નિઃ
 એટલે સર્વ શુભોના પાત્ર બનવાનું મૂળજ તે છે. 'સત્ય
 કીર્તનથીજ રાવળ જેવા મટી વિશીષળ જેવા ઘવાય
 પ્રહલાદ-હિરણ્યના હમરણથીજ પ્રહલાદ જેવા ઘડે
 પમાય છે, તો પટી તેમાં શી શંકા છે કે, 'શુભ ગાયે જે
 ય. જે સદાય.'

૧૯ થાય છે. શ્રીમહાભારતમાં મહારાજા યુધિષ્ઠિરે,
હ શ્રીભ પાસે—

હુવા ધર્માનુશેષેણ પાવનાનિ ચ સર્વથા : ।

યુધિષ્ઠિરઃ શાંતનવં પુનરેવામ્યમાપત ॥

કૌધર્મઃ સર્વધર્માણાં ભવતઃ પરમો મતઃ ॥

‘ સમગ્ર ધર્મો તથા સર્વ પાવન મતો વગેરે સાંભળ્યા પછી
મહિતામહને ફરી પૂછ્યું કે સર્વ ધર્મોમાં પરમ શ્રેષ્ઠ ધર્મ
કયો માનો છો ? ’ યુધિષ્ઠિરના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર શ્રીભપિતા-
હ આ પ્રમાણે કહે છે :—

एष मे सर्व धर्माणां धर्मोऽधिकतमो मतः ।

यद्रमय्या पुंडरीकाक्षं स्तवैरर्चन् नराः सदा ॥

‘ સર્વ ધર્મોમાં કોથી અધિક ધર્મ મેં જોજ માન્યો છે કે,
મહિપૂર્વક સ્તવન કરી મનુષ્ય સદા શ્રીપુંડરીકાક્ષ-પ્રભુનું
પૂજન કરે. ’ આમાં સ્તવન કરવાનું જે કહ્યું છે તે ખુશામત
અથવા હાલચથી કરવાનું નથી, પણ જે કયાળુ પ્રભુના ઉપ-
સારનું સ્મરણ કરી ઉત્પન્ન થયેલી ભક્તિથી કરવાનું છે; અને
તે ભક્તિ પણ જોવી હોવી જોઇએ કે, તેમનું જ સ્વરૂપ નેત્ર
સમક્ષ ખડું રહે, હૃદયમાં પણ તેમની જ સ્થિતિ રહે, ને જાણે
તેમની સમક્ષ જોતે સ્તવન કરી રહ્યો છે એવો પ્રકટ ભાવ
અથવા યર્ષ જાય. આ અધિકતમ ધર્મને હરકોઈ મનુષ્ય આચરી
રહે છે; તેમાં દેશ, કાળ, કે પાત્રનો વિચાર જ નથી; સદા ગમે
તે કાળે, દેશે કે પાત્રે આ ધર્મોચરણ યર્ષ શકે છે. અરે ! આ
હિંદુમત્ત સમક્ષમાં નુકારાન ભક્તરાજના મંથો પાણીમાં દુળા-
ની આવવા, નરસિંહ મહેતાના કંઠમાં ભરી સભામાં

સામવેદ ગાનારાઓ જે પરમાત્માને ગાય કરે છે. 'અરે! રે
તથા સરસ્વતી પોતે તેમનું જ ગાન કર્યો કરે છે ને મુનિ
તેમના જ ગુણો ગાય છે. જસ આજ મંત્ર એ વિધિપુરુષ
આવડે તો 'ગુણ ગાયે જે થાહે તે યાયે સ્વામી' કે
'મંત્રાર્ષીના હિ દેવતા: । દેવતાઓ મંત્રને આધીન જ
હી પકરાગ ગવાય તો હીવા પ્રકટે ને મૃગો તથા સર્પો કૃત
ગાનની અસર થાય છે, એ સિદ્ધ પ્રયોગ છે. રામાવર્ણી કે
ગાનથી થઈ છે; વાલ્મિકિનું મહર્ષિ પશુ તથા હવ-કેદને પિ
પ્રાપ્તિ ગાનથી જ થયેલ છે. 'હરિ: સર્વંય ગાયંતે-કર્ત
શાસ્ત્રો વગેરેમાં શ્રીહરિ ગવાય છે.' ભગવાનનું મુખ ગમ્યું
તથા બ્રહ્મણોનું મુખ્ય કર્તવ્યજ એ ગણાય છે કે, દેવે
સ્વરૂપે વેદગાન કરવું. ભાગવતની પ્રસિદ્ધિ પણ કૃત
થયેલી છે, અને ગીતામાં પણ—

મહાત્માનસ્તુ માં પાર્યં દર્શી પ્રકૃતિમાભિતા: ।

મજન્ત્યનન્યમનસો ઘાત્વા ભૂતાદિમન્યપય: ॥

સતતં ધર્તિયન્તો માં યતન્તથ દૃઢવતા: ॥

'હે અર્જુન ! દેવી પ્રકૃતિનો આશ્રય લેનારા મહા-
એકચિત્ત થઈને સર્વ ભૂતોના આદિ તથા અવિનાશી દેવ
ભગ્નોને માફ ભજન કરે છે; તેઓ નિત્ય માફ હોઈને
અને મનોભા દૃઢ રહી યતન કરે છે.' આમ કરી દૃઢ-
દેવી પ્રકૃતિવાળા મહા-માયો: તેજ છે કે ભોજો: મને ખૂટે
નથી. અન્યથા અતી અનન્ય મનવડે ભજે છે. જેમ કે
વધ. કે તેમ પ્રેમ પણ વધારે, અને તેથી હોઈને નથી: કૃત
પણ વિદ્યેય થ.વ છે, અને તે નિરંતર થવુંજ એવું. અને
સ્વરૂપે તે એ થ.વ તે. તેની નિદિ સંસ્કર થઈ: થઈ:

શીઘ્ર થાય છે. શ્રીમહાભારતમાં મહારાજા યુધિષ્ઠિરે,
મહાશીખમ પાસે—

શ્રુત્વા ધર્માનશેષેણ પાવનાનિ ચ સર્વશ્ચઃ ।

યુધિષ્ઠિરઃ શાંતનવં પુનરેવામ્યમાપત ॥

કો ધર્મઃ સર્વધર્માણાં ભવતઃ પરમો મતઃ ॥

‘સમગ્ર ધર્મો તથા સર્વ પાવન યતો વગેરે સાંભળ્યા પછી
અપિતામહને ફરી પૂછ્યું કે સર્વ ધર્મોમાં પરમ શ્રેષ્ઠ ધર્મ
કયો માનો છો?’ યુધિષ્ઠિરના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર શીખમપિતા-
મહાશીખમ કહે છે:—

एष मे सर्व धर्माणां धर्मोऽधिकतमो मतः ।

यद् भक्त्या पुंडरीकाक्षं स्तवैरर्च्यन्नरः सदा ॥

‘સર્વ ધર્મોમાં સૌથી અધિક ધર્મ મેં જોજ માન્યો છે કે,
ભક્તિપૂર્વક સ્તવન કરી મનુષ્ય સદા શ્રીપુંડરીકાક્ષ-પ્રભુનું
પૂજન કરે.’ આમાં સ્તવન કરવાનું જો કહ્યું છે તે પુશામત
અથવા લાલચથી કરવાનું નથી, પણ જો હયાણુ પ્રભુના ઉપ-
કારોનું સ્મરણ કરી ઉત્પન્ન થયેલી ભક્તિથી કરવાનું છે; અને
તે ભક્તિ પણ જોવી હોવી જોઈએ કે, તેમનું જ સ્વરૂપ નેત્ર
સમક્ષ ખડું રહે, હૃદયમાં પણ તેમની જ સ્થિતિ રહે, ને જાણે
તેમની સમક્ષ જોતે સ્તવન કરી રહ્યો છે જોવો પ્રકટ ભાવ
વ્યક્ત થઈ જાય. આ અધિકતમ ધર્મને હરકોઈ મનુષ્ય આચરી
શકે છે; તેમાં દેશ, કાળ, કે પાત્રનો વિચાર જ નથી; સદા ગમે
તે કાળે, દેશે કે પાત્રે આ ધર્મોચ્ચરણ થઈ શકે છે. અરે ! આ
કલિયુગના સમયમાં તુકારામ ભટ્ટારાજના જયો પાણીમાં
રેતા છતાં તરી આવ્યા, નરસિંહ મહેતાના કંઠમાં જ

મનુષ્યે હાર મયો અને તેગની સાથે પોતો તૃપ્ત કર્યું; આ
મંડળીક રાજાએ પ્રત્યક્ષ જોયું ત્યારે નરનિંહ મહેતાએ મનુષ્યે

બેઠો બેઠો ગાય ત્યાં હું ઉભો ઉભો માંમનું;
ઉભો ઉભો ગાય ત્યાં હું નાનું;
અને ઇપટે ગાયું કે:—

‘જાણે નરસાંચી એ પદ સાચું રે,’

આ ઉપરથી તેજ વળતે સિદ્ધ થયું કે આ દેશમાં
શિષ્ટજનો શ્રીહરિનું સ્તવન ભક્તિપૂર્વક સ્વીકારે છે,
વિશેષ શું કહેવું ?

શુભ ગાયે જે ચાહે તે થાયે સાચા,
મીતિથી સ્વવશ થઈ જાય જગરાય.

એટલુંજ નહિ પણ ‘અન્ય ઉપાય કહણ અનુકલિમાં;
તો સદા સદુચી સુખેથી કરાય.’ બીજા ઉપાયો જો કે દરેક
‘યજ્ઞેન વાનેન તપસાઽનાશકેન-યજ્ઞ, દાન, તપ, ઉપવ્રજ
વગેરેથી પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થાય છે, પણ તે ઉપાયો મિટરે
જો કે આ ઉપાયો પણ સાધનભક્તિરૂપ હોઈને સિદ્ધ ભક્તિ
પરિણમે છે અને તેથીજ કમયોગ, જ્ઞાનયોગ તથા ભક્તિ
યોગ ત્રણેને પરમાત્માની પ્રાપ્તિનાં સાધન તરીકે ગીતામાં જો-
વામાં છે; પણ તે તે ઉપાયો સાંગોપાંગ થયાકમ કરવા કઠિન છે
ત્યારે આ શુભગાનરૂપ ઉપાય ચરજ, સહેલો ને સુખદાયક છે
જો તો ‘રાગપ્રાપ્ત’ હોઈને એક ટેવરૂપે જની જાય છે; અને તેથી—

સમાજનિયતં કર્મ કુર્વન્નામોતિ કિલ્વિયમ્ ॥

‘પોતાના સ્વભાવથી કાનૂમમાં આવેલું કમ’ કરતો મનુષ્ય દર
નિયતો નથી.’ ઇન્દ્રિયોને રોકવી તે કઠિન છે, હાય જો હવે

નહિ તો અટકી પડે છે, ચલાવીએ તો ઊલટો છટો રહે છે;
મૂંગા બેસી રહેવાથી ઊલટી મૂંગવણ થાય છે; કેમકે
વાની દેવ પડેલી છે; એટલે દેવ પ્રમાણે બોલવું જોઈએ.
તે શુભગાનજ—

૫૬- ' કંચ ગીત ' એ રાગ

ય સહુ જગમાંદા, તથાપિ હરિગુણ કેમ ન ગાય;
યું સોલું ધૂળ થાય, તથાપિ હરિગુણ કેમ ન ગાય.
જ છલ સુખ કંઠ તાલ મુર, વાદ ભલે લેળાય;
તિ મતિ જે હોય ખરચીએ તે સરખી ખરચાય. તથાપિ
કાલરાધી શરૂ કરે શું, ગીત સીમતે ગાય;
મરે પુઠે એ વરસી સુધી, એજ કિર્તિના થાય. તથાપિ
સારું ટાણું શરૂ ગાનથી, સગાં સ્નેહી ખરડાય;
ગુણ લેગા અવગુણ શું ગાળે, કંઠે બેસી જાય. તથાપિ
વેશ્યા ભાંડ ભવેશ્યા મુણતાં, ઉંઘ અર્થ અરપાય;
ધૂણાં નાટક વાતો પુસ્તક, દબ્ય હઇ ન ધરાય. તથાપિ
ચાર મળ્યા કે ચાલે લાવરી, ગુણ અવગુણ ચરચાય;
અનેક દુકાન એધી ઉઠે, પુઠે મસ પસ્તાય. તથાપિ
કોસે હાંકતાં દળણું દળતાં, ચૂનો કૂટતાં ચ્દાય;
રવારી ચટતાં મિજલસ મળતાં, કાન કંટાળે ખાય. તથાપિ
અન્ય એજ એ માત્ર મહીં જો, પ્રભુ પ્રસંગ લેળાય;
જો તે આ લોકે પરલોકે, અનંત કૃપા થાય. તથાપિ
હવે તેની વિધિ માટે એક મુગમ ' જરબી ' લુઓ:—

' વારો જયોદા માવરી ' એ રાગ

ડીએ હરિગુણ ગાવા, એવાં ધણ બેસીએ હરિગુણ ગાવા;
ન ગાવા તે નાચને ચ્દાવા, ત્હેના જેવાં ગુણી ચાવા.
તે હી એ રાખી રમૂનમાં, ચાર દાવમાં ભરાવા.

રૂપ વરણીએ તે સંભારી, લાગ મળે ત્યારે ધાવા. એ
 ખૂલ કહીએ તેવાં નર રહીએ, પૂરેપૂરાં પસતાવા. એ
 ભક્તિ માગીએ તે કરવા લાગીએ, જાગીએ ધુડી જાવા. એ
 કરગરીએ હરિના ભય ધરીને, પાપને પડખે ન જાવા. એ
 કહીએ તે જખડી નવ જઇએ, સાચા મને સંભળાવા. એ
 ઉપકારો રમરીએ તે ધડીએ, ઉર પ્રેમે ઉભરાવા. એ
 રૂપરૂમાં તો અત્ય રહી રૂપરૂ, એમાંજ લગતી લગાવા. એ

એટલે શુભગાન સાથે ધ્યાન પણ હોવું જોઈએ. જા
 નામજ મનસા, વચસા તથા કર્મણા પ્રભુનું અનુસરણ
 વામાં આવે છે. આ જોવું સિદ્ધ થાય છે કે મુરતિ
 તોફાન જેની મેળેજ બંધ પડી જાય છે અને તે દ્વારા પદ્મ
 પણ સિદ્ધ થાય છે. એ રીતે સિદ્ધ ભક્તિ થઈ એટલે 'પ્રતિ
 સ્વવશ થઈ જાય જગરાય.' આમ હરકોઈ ઉપાયની પ્રતિનિધિ
 આવરણમાં મૂકો ત્યારેજ થાય છે; આ લોકના તથા પરલોકના
 સુખ ત્યારેજ અનુભવાય છે. તામસમાંથી રાજસ, રાજસમાંથી
 સાત્વિક તથા તેમાંથી શુદ્ધ સાત્વિક ત્યારેજ થવાય છે. કયા
 ના મહેતા થયા ને તેમણે શુભગાનથી હરિને વશ કર્યા, જ
 મતીતિ-તેના પરચાઓ બીજા બંધે ત્યારેજ થાય ને ૧૩૦
 શુભસિદ્ધ દર્શન જુઓ:—

કુંવરબાઈનું મામેરું (મોસાજી)

૫૬

ગુણ ગાયે જે ચાહે તે થાયે સારા.
 પ્રીતિથી સ્વવશ થઈ જાય જગરાય
 અન્વ ઉપાય કરણ અનુ કર્તિમાં.
 આ નો મગ સંકુથી મુખેથી કરાય મુજ

મરાઠી સાખી

નાગરી નાતે નામી નરસહી વૈષ્ણવ વીર વિરાગી;
શિવજીને સેવી સતોપી, શ્રીવર સેવ્યા જાગી,
અમણા સાગી.....બન્યા બહા બહસાગી.

તે શાથી? કલિયુગમાં કયો ઉપાય શ્રેષ્ઠ છે? તે જાણવા માટે
સાક્ષાત્ શંકર ભગવાનનું પ્રથમ સેવન કર્યું, ને તેમની પાસેથી
શ્રીહરિશુણુગાનજ શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે એમ જાણી લઈ, ખુદ શ્રીહરિ-
થીજ તે પ્રભાવ કરી, તેમનાં દિવ્ય ચરિત્રો અનુભવમાં લઈ તે
માર્ગે તેમનાંજ વખાણ કરતા રહ્યા, તેમનુંજ ધ્યાન તથા અનુ-
સંધાન કરવા લાગ્યા; અને બીજા ઘણાને એ માર્ગે તેમણે વાળ્યા.
ત્યાં આપ દેહિ અંતપતિ દેવા, ત્યાં અગ્રે અણુ તુચ્છ કીટ જેવા.

ત્યાં એ સર્વમહાન પરમેશ્વર, નાનામાં નાના પણ પોતાના
ભક્તજનના મિત્ર, સખા, સ્વામી બની તેની સાથે રમે છે, બમે
છે; આવા ઉદાર મનનો તે જગદીશ્વર પોતાનો સ્વામી ઠાને ન
બમે? તે પરમાત્માની જે અસાધારણ દીર્ઘિતિ તથા મહત્તા છે તે
તેમના અનન્ય સાધારણ અલૌકિક શુભ્રાથી છે; મોટામાં મોટી
ઉદારવામી છે અને અન્ય દેહશ્ચે પણ થવી અશક્ય એવી તેમની
કૌશલવામી છે. વિશ્વમાત્રના મોદજન્ય વિષયાનંદથી દેહિતિમંદ્રો
દેહિકાતો એ પ્રદાનદ છે તેને એ દયાળુ પ્રભુ પોતાના ભક્તને
પોતાનાંજ અલૌકિકાનંદો સ્પર્શ કરી આપે છે, અને તે દ્વારા ભક્ત-
જનનાં સર્વ પાપોનો નાશ કરી પોતાના સ્વરૂપ નંદમાં તેને સ્થાપે
છે. કેમકે 'લલિતારણ લલિતં દો કોમલારણં જ કોમલમ્-પવિત્રમાં
લલિત ને અનંદમાં અનંદ તે પ્રભુ છે.' તેથી વૈજય, લીલં.
કેમકે શરીર કે તં પણ જાદુરો મહાદેવ એવો પરમાનંદ વસ્તુ
દેવાનુભવને પ્રભુ પોતાની જાદુરો અદેહિકાનંદો.

મનાન ઉદારતા તથા બતાઈ નરસિંહ મહેતાને પ્રભુએ જે પ્ર
બતાવી તેજ તેમણે ગાઈ છે, અને સર્વ સાત્તિક મનુષ્યે
અતિશય રૂચી છે. એ ગુણગાનથી મહેતાજી એવા તો ફરી મ
હે, તેમને માટે મહાકુલમાં કુલ ત વસ્તુ સિદ્ધ થઈ ગઈ
કોઈપણ સાધનની આવશ્યકતા ન રહી; કેમકે, 'શુભ ગાયે
ચાહે તે થાયે સદાયે' એ તેમણે અનુભવમાં ઉતાર્યું ને તે
'પ્રીતિથી સ્વવશ થઈ ગયા જગરાય.' એટલે તેમને માટે
પણ ભાતની ન્યૂનતા રહીજ નહિ. તેમની એ ખાસ આકાંક્ષા
કે પોતાની, પોતાનાં સંબંધીઓની કે દુનિયાનાં લોકોની પેટ
પરવા રહેવી ન લોઈએ. તેમાં—

પત્ની પુત્ર પુત્રીને પાતે પ્રભુને પૂજે પ્રીતે;
પુત્ર પત્ની પછોડ્યાં પહેલેય! પરમપદે સુપ્રતીતે,
પરથા પૂરે..... પ્રિયતમ ગ્રેમ પુત્રીને.

પાતે તો પૂર્વજન્મથીજ ભક્તિનિષ્ઠ હતા, એટલે તેમની દિ
તો સિદ્ધ ભક્તિ બની હતી, પણ પોતાની પ્રભ કે જેના પેટ
બન્યા હતા અને જેનો પોતાની સાથેનો સંબંધ આરજ
હતો, તે તો હજી સાધનદશામાં હતી, તેથી એ પ્રજા, ર
વહીલના પ્રસંગને લીધે આ વસ્તુ બાંધતી હતી તથા પ્ર
પણ હતી કે, 'શુભ ગાયે જે ચાહે તે થાયે સદાયે.' છતાં
કોઈ વાર તેમાં તેઓને સંદેહ પણ થઈ જતો. નરસિંહ મહે
પ્રભુનાં ગુણગાન પ્રતિશબ્દ કયો કરતા હતા, છતાં તેમણે પેટ
સંતાનોને વરાળ્યાં-પરણાળ્યાં તો હતાંજ:—

પુત્રી પરદેશે પરણાવી, પતિ પરમેશ્વર મન લાવી.

કેમ ન લાવે? મહેતાજીનો બાળપણથીજ તે ઉપદેશ હતો
'શામ દુષ્ટ બે એક છે' એમ કહેનારા મહેતાજી, પોતા

મીને સતી સીતાના ચરિત્રથી અજ્ઞાત રાજે એવું કહી બનેજ
હે. જ્યાં પ્રતિક્ષણ સત્સંગ થયા કરતો હોય ત્યાં દેવહૂતિ,
કન્યા, સાવિત્રી વગેરેનાં ચરિત્રો કહી અબાણ્યાં હોય ? અને
શુદ્ધ વૈષ્ણવ હોય તેને તો આ ભય રહ્યાજ કરે છે કે, પ્રભુ-
ગોસાણું પૂછું પાલન ને નહિ થાય તો એ પ્રભુ પોતાથી રિસાઈ
જાયે તો ? એટલે તે તો ઇશ્વરરાજા પાળતોજ રહે છે. તે પ્રમાણે
અસિંહ મહેતાની પુત્રી કુંવરબાઈ પણ એક વૈષ્ણવજન હોઈને
પ્રભુ-આજ્ઞાને પાળતી સાસરિયાંમાં રહેતી હતી; પરંતુ ત્યાં તેને
અતિથય કષ્ટ હતું. તે જો કે પ્રભુસંકિત તો કરતીજ હતી,
તેથી તેના પરહોકર્તું તો સુધરતુંજ હતું પણ પૂર્વજન્મનાં જે
સંચિત કર્મ હોય તે તો ભોગવવાનાં હોયજ છે, તેમાં તેનું પણ
કંઈ ચાલે ? ભક્તજનના સદ્ગુણો વધે, પણ તેનું શરીર જો
રોગી, કાણું કે ફેણડું હોય અથવા બીજાં સાંસારિક સુખ-દુઃખ
કર્મવશાત્ આવવાનાં હોય કે પ્રારબ્ધ ભોગવવાનાં હોય તેમાં
કંઈ ફેર પડે ? છતાં તેમાં આ જો પ્રકારે ફેર પડે પણ ખરો.
એક તો સદ્ગુણો દેખવાથી અને બીજું શ્રીહરિની અનન્ય
શક્તિથી તથા તેમના પર પૂર્ણ વિશ્વાસથી તેનું નવીન ફળ તે
દંદદેવ અવશ્ય આવે છે. હવે જોઈએ કે કુંવરબાઈને સાસ-
રિયાંમાં કેમ હતું ? —

ચોપાઈની ચાલ (ચાલ)

શામુ મુળી સમી શ્રીના તોર, લેકાણીને પિયરમાંનું જોર;
લાડી નજરી હણહણતી, સસરાઈની ગામમાં ગણતી;
પર કુંવરબાઈનો ચરમાજ, બાળ આવડિયો નિરમાજ;
પરેરો હવે નહિ માતા, ધાણી ધાવા રહ્યો નધો જાતા;
તાતને ન સંસારનું જાન, ભોળા ભજા બહે ભજા
ભાગ આવે સાસરિયાંન ઉપર, મળ્યાં માટે વાંકું બોળો

કુંવરગાઈ કેની કને જોલે, છાનાં નીર નયનયં
 જો વાત ચોકકસ છે કે સંસારમાં જો જુધ્ય સી
 તો શ્રીહરિને સંભારેજ કેણુ ? જેને જાણી ભેગવાઈ હે
 શ્રીહરિનું કામજ શું છે ? પણ સર્વ પ્રકારનું મુખ
 શ્રીહરિધામ વિના ખીજે કોઈ સ્થળે નથી, અને તેથીજ
 કોઈ દુઃખના સમયે પ્રભુને સંભારે છે. કુંવરગાઈ પર એ પ્ર
 જ્યારે એક જાણુથી આપત્તિ છે ત્યારે સીંછ બાણુથી દુનિવ
 વ્યવહાર પ્રમાણે સગભાં સ્થિતિરૂપ સંપત્તિનો લાભ થાય છે
 ઇશ્યાંખોર તેની જેઠાણી એમની એમ રહી અને—

દોહરો

સગુણી સહુણી શાંતને, આવ્યું સમીપ કીમંત
 સમજી લાગ્યાં શોકવા, સાસરિયાં શીમંત

જેઓ શ્રીહરિનું અપાર માહાત્મ્ય સમજતા નથી તેને
 પોતે કોના પર કોપ કરે છે ? એ પત્ર કયાંથી બણે ? તેને
 શ્રીહરિના ભક્તજનને કદી જોળખે છે ખરા ? જેઓને પ્રત્યક્ષ
 નો છંદજ લાગ્યો ન હોય તેઓને એવા વિચાર પણ મ
 આવે ? કુંવરગાઈનાં સાસરિયાંમાં એમ લગભગ જાણ
 શોકતાં હતાં, માત્ર તેના એક સસરાજ ઉનાળાના મુઠ્ઠા મંત્ર
 રહેલા શીંગજ એક વૃક્ષની છાયા જેવા હતા; તે જ પ્રકાર
 બણી લઈને બીજાં સર્વને સમજાવવા લાગ્યા કે:—

હરિગીત

કમળા કંઠે વદના પિનાની આસ લેગ ન રાખડા!
 નિજ દેહની પરસા નથી ત્યાં દીકરીનો વાંક દો!
 કમી આપણું કમીનું નથી કોઈએ કહું નવ ભાખડા.
 વદના મનોરથ પૂરવે એથી મીઠું ફગ માખડા.

સાખી

મદમાતી ને કઠણ છાતીની વદી સામુ વઢકારી,
મરી છુટી બાયડી બાપડી ભૂખપતિની નારી;
ભાઈ મુઝો અધવચ આશામાં રાંડ છુટી બની બાવી,
પણ આપણથી કંઈ છુટાશે! સંઘરી કઠણ લાવી. [જનમદ]

શાફલ

જોડાણી વસતી વદી પિતૃ મુઝા, જીવ્યાની ક્યાં ભાળ છે!
પુત્રો છે પરદેશ કે દી કરીએ, ક્યારે ન સંભાળ લે;
માતા સાથે મુઝાં બધાં ન દીસણું, કોઈ કુટુંબી વળી;
આવી છે અભાગી બાઈ વહુ તો, ભારે મુલાગ્યે મળી!
(જનમદ)

ત્રોટક

ઉચરી છણદી ભગની વરની, નહિ રાખડી બાંધું કદી ધરની;
વરણું દરવા મહીં સ્નાદ કશો, વહુને પણ આશીર્વાદ જ શો?

ઉચેન્દ્રવજ્ર

વદી તપી સામુડી આકરી એ, કરી વડી ભૂલજ સંઘરી એ;
મુઝો પિતા ને મુઈ દીકરી એ, રેડા દિને દહાણ નહિ જરીએ.

લલિતછંદ

દુખિત બાળને માત સાંભરી, પ્રુનિત ભાતની ધાત સાંભરી;
નયન આંસુની ધાર નીસરી, ખુદજ લૂછતી ધ્યાઈ શ્રીદરિ.

દુનિયાની કહેવત છે કે, 'મુજે સાંભરે ત્રોની ને દુઃખે
સાંભરે રામ.' એ પ્રભાણે કુંવરબાઈને પણ પોતાના દુઃખના
સમયમાં પ્રભુસ્મરણ વિદ્યામસ્યજ યમું. તેણે મનમાં
રમણ કહ્યું; પોતાના પિતાને કહેલા પ્રભુના પરચા

માં આગ્યા, તુરનજ મનમાં નિચાર આવ્યો અને
 પદનો જોત તેજુ લાગમાં લીધો । ' ગુણ ગાયે ને ચાહે
 મદાય. ' હું પ્રભુના ગુણ ગાઉં તો હું પણ ને ચાહું તે
 શાય ? ને કે હું અત્યારે સાધનકથામાં રહી જાય
 ગુરુ તો સિદ્ધ સ્થિતિમાં છે. તેઓ અહીં પ
 રસતો નીકળે. આવો મનમાં વિચાર કરો કે
 નિદાય કયો. વૈષ્ણવપુત્રો કુંવરબાઈ પોતાના ।
 પોતાનો ખાતર કદ આપવા કરતાં પોતેજ સં
 માગતી હતી, પણ તેમ કરવાથી જિજ્ઞાસુ પ્રભુથી
 તેના કરતાં પોતાના સિદ્ધ ગુરુ પિતાને મળ
 પ્રભુદશન પામીને એ ગુરુ માર્ગેજ સંસારથી
 યોગ્ય લાગ્યું. પછી એ રીતેજ કરવું યોગ્ય મ
 હિંમત લાવીને તેણે પોતાનો સાસુ મત્યે કહ્યું:—

પદ— ' નાથ નવ કરો ' એ રાજ

કુંવરબાઈ એ, સાસુ સંગ જોલી રે;
 રોહી નીરધરી ધીર સમરી શ્રીયદુવીર, ખરું હૃદય જોડ
 મુજ પિયર લગી, ગારને પાવો રે; લખવો પત્ર, કુંવ
 આવે કેન આવે અત્ર ખબર તો અપાવોરે. કુંવર
 મદભરી વહી, સાસુ વહુ જોળી રે; ભરમ રાખ, સમજો
 ખાલી કરે અભિલાખ, શું વિચારી જોલીરે. કુંવર
 મા મરી જતાં, પિયર ગયું પોલી રે; ભગત તાત, તાજ
 જોખીને પોરી ગાત, ઘરમાં નવ કોરીરે. કુંવરજા
 વગર મલિનો, આપશે કદાપિ રે; નાથે ગાય, છુટી
 આખર અમારી જાય, ખરચખાતા આપીરે. કુંવરજા:

હોહરો

શોકે સગાં સમોવડાં, ક્યાં રાજ ક્યાં રકે,
 મોસાણું ક્યાંથી કરે ! આપ વગાડે રાખ.

માલિની છંદ

હઠ કરી વહુ બોલી, આવીને બોલી બરે;
તદપિ મળવું મહારે, એ નિમિત્તજ થાયે;
યદપિ ગર્ભ મરી તો, છવ એમાં રહેશે;
સરવ દોહડ સાથે, માયું છું આ વિશેષે.

ઉપેન્દ્રવજ્ર

। સહુના દલ માંહી આવી, શ્રીરંગને વાત યથાર્થ લાવી;
બી રૂડો પત્ર રવગોર સાથે, વિદાય કીધો સસરા સુબતે.

ગીતિ

। સરિયાં શું બલા એ, આવા વચને વહુને શું બળાએ;
। બી લીધું અબળાએ, લખ્યો પત્ર પિતૃ તે નથી નબળાએ.

પિતા પોતે પ્રિતે વ્યવહારમાંજ પડતા, પણ જેના પર ભાર
તો તે સુરત વહારે ચઢતા. એ વાત જાણાને ખ્યાલ હતી. તે
જ વાત હતી કે:—

‘ શુભ ગાયે જે આહિ તે થાએ સદાયે. ’ (તથી—)

પદ—‘ બેઠા શું આંહી ’ એ રાગ

પંડપાથી વહુ બોલી એ બાળ, એકાન્તે એવું.
રેએ પત્ર પિતાને કહેજે લેજે ઝડ સંભાળ,
ન જવા દેશો કાળ. એકાન્તે

(કારણ સાવરિયાંઓએ તો મુદ્દવ પલ્લ લીધું, એટલે હવે
શમ કહજુ થયું.)

એ ભાસાણું નહિ લાવે તો, ભવની રહેશે ગાળ,
દિતારજે આ આગ. એકાન્તે
મળશે એવા નાત નાગરી, આવી બપુએ તાર,
૭ રિશ ચેકું નાથ.

હીંડી

કરજે મુજની પ્રજામ લેડી પાણી
 માં પાનાં નયનેથી વળાં પાણી
 માત સાંભરી ને દુઃખમાં લેવાણી,
 વધુ બાળ વડી રાકી નહિ વાણી

સાખી

પંડયો પહોંચ્યો જુનાગઢ ને પત્ર દીધો
 વાંચીને વીનવ્યા બહાજાને, વહે કિરતે
 વિમ્બ વિદાય કર્યો ને કહાવ્યું અમે આવ
 જવા ગાઠવણ કરી સંત સહ દીક્ષીને

ચોપાઇની ચાલ

ચાલ્યું કુંવરબાઈનું મોસાણું, લેવા ગામ મળ્યું બન
 જુની વેલ તે ડગમગ ડાલે, ચક્ર ચાલતાં ચડડ
 છટી માંચી ને પડા ફાટેલા, માંહે પધરાવ્યા પ્રજા પ
 યુગ પટી ને ઝાંઝ પખાજ, સાથે ખાસ કિર્તનનો સમ
 નાત જાતનાં ડાસા ને ડાસી, રૂપે રંગે રાગારે સતો
 જોડ્યા બળદે તેવા વૃદ્ધ વેશે, વેલ ઉભે તોએ એ તો ને
 ચાલ્યા ગોવિંદના ગુણ ગાતાં, લોક હસતા ગુન ગુણ વા
 જેને જેમ ગમે તેમ બોલે, નથી દોષ આ નરસહી તેડે

સાખી

પંથ કરી પહોંચ્યા મહેતાણ, કુંવરબાઈને ગામ
 ખરા બપોરે બેલજ આવ્યો ઠેર દામોદામ.
 માંડ માંડ પહોંચી એ વેલડા, વેવાઈને મુકામ
 સામન સંગી તજી પ્રસાસા, પહોંચી ધામોધામ

ચોપાઈ

મૂળે તો ગાંડી ગુજરાત, તેમાં નટખટ નાગર નાત;
હાલેવામાં કરવા દરશન, હીતર ચેષ્ટા જોવા મન.
મુખે બકે કે પાપો પળ્યાં, કુંવરબાઈનાં મહેણાં ટળ્યાં;
ધન્ય ભક્ત છે સાચા બાપ, માળા તિલક મનોહર છાપ.
નાગરી નાતની ભાવદ બાશે, મોસાળું જગજાહેર થાશે;
હરિજનને શાન્તી રહે ખોડ, કુંવરબાઈના પુરશે કોડ.

હરિગીત છંદ

મુખ પર મીઠું મનમાં કપટ પુઠેથી બકતાં બાય છે;
વેરાગી આઘ્યો વેરા કાઢી છતાં નર શરમાય છે;
આપશે માળા છાપ છલસી તાલ જેથી ગાય છે;
વૈશ્ણવો ગાશે ગીત! શું મોસાળું આમ કરાય છે!
પહોંચી વધામણી પુત્રીને તે પિતા પદ પડવા ધસી,
તેથી નજીવી છણકતી ઉચરી સ્વગત ઠંક હસી,
શાં દીલાં! ગાવાં! નાચવાં! વેરાગીદાં શાં સાચમાં!!
આ તાતથી ન હુઆ ભલાં નિંદા કરાવી નાતમાં.

હવે કુંવરબાઈના પગમાં હિમ્મત આવી છે. તેના શુદ્ધ
મને તેનું મંડળ તેની વારે આવી પહોંચ્યું છે તે બચ્ચ છે. એક
તેના તાતજ—

‘ગુણ ગાયે જે ચાહે તે થાયે સદાયે.’

ગરબી—‘ચરજ તમને’ એ રાગ

મુખીવેળ બોલી દીડી કુંવરી, સમજવિજ્ઞ નદરો નજીવરી;
(વૈશ્ણવોની નિંદા તેનાથી ન સહેચાઈ ને તેથી જ
જવાબુ.)

વૈશ્વ તણા વૈશ્વ છે સાચો, બીજનો ઉત
ડીલાં નામ વલગીની બલિદારી, પામે ક્યાંધી
લખેશ્વરી બાપ બીજના ભલે, વૈશ્વ પિતા પુ
આવ્યાદોડોદોડલી વેળાએ, સાચા સ્નેહીઆ આ
એથી મહારા કોડ પુરા થાયો, એ ગાનારાંના ગુપ્ત

વૈશ્વોની નિંદા સાંભળીને કુંવરભાઈ ત્યાં તે
પણ મનમાં પુરી દ્રઢતા નહિ હોવાથી ઉવટે ખી
અને તે પિતાની પાસે જઈને કહેવા લાગી કે:—

લાવણી લંગડી

ભભકો બહાર બતાવી આવી, પણ હીતર બગતી છે
નમી તાત પડ ગજગળી બની મુગા રેતી બે
તાત કેમ કરુ'એ નવ લાવ્યા, માસાણું કરતું પ
તમે ભાગ પણ જગતમાં મારે તો મરતું પા

(ભાઈના વિવાહ વેળા તો શ્રીહરિજી લેળા હતા તે,
દાંણે કાંઈ ન જોયું.)

આ માર્ગે દોડ પાડી ન ધીરે સંગ શ્રીમંત જણાય ન મે
હજી જતા રહે પિતાજી વધુ નહિ સારવાય અગ્રે!
માત સાથે સીદ તાત ન મુકે હું હજી તમને દુઃખ દેવા
હજીએ મુજને સંધરી લેવા પીનતું તે
પ્રમાન દે ન પુ છે કે:—

માતા વિના પુનો સંગાર, માતા વિના તે શા અ
દે બાળગની માતા નહીં મરી, બાપની સમાધ સાથે
પુ વિના કેતું દીકું અન, મા વિના તેતું બાપનું
દીકું વિના કેતું લાવન, મા વિના તેતું બાપનું

કુહો

ગદ ગદ કંઠે બની ગઈ, વધતું શું બોલાય;
કશું સંગ નથી દેખતી, અગ્નિ ચે હોલાય.

પદ— 'મેરા કુમલા જ્યારવા' એ રાગ

વધા બહાલા પિતા એ (૨) વધા બહાલા પિતા એ,
બહેની શું ગભરાયે.

સાથે લાગ્યો છઉં લક્ષ્મીવર, જેથી અભરે ભરાયે. (૨)

રીઝવવાને વૈશ્વ વાળું, માગ જે ચિત ચહાયે. (૨)

શું શું ભેધએ લાય લખાવી, દેશે વૈકુંઠરાયે. (૨)

વૈશ્વ સુતા રહે વિશ્વાસે, હરિથી શું ન થાયે. (૨)

તેમાં પણ એજ પદ—

શુભ ગાયે જે આહે તે થાયે સદાયે,

પ્રીતિથી સ્વપ્રશ ધર્મ લાય જગરાય.

સંગ પ્રતાપ રંગ લાગ્યો, ઉમંગ ભાગ્યો.

લાવણી

સાસરે આવી સઘ બાધ (૨)

કશું સામુને શું શું ભેધએ લખો પત્રમાંડી;

વહી તે વહુ શું ધર્મ પેલી (૨)

રીઝ બગાડીએ કાગળ વાત વૃથા છે દે મહેલી.

વધાં વડસાચુ ધર્મ ભારે (૨)

વૈશ્વ વરા ત્રીહરિ કહો છો ના શું વાહ વાહરે!

આવ વહુ વિગત લખાવું હું (૨)

મરદ મનુષ્ય મહેતાને રીત બધી સમજાવું હું.

ચાલુ

સાંધી રીધી સગાઈ નાન બધીધી, છુદી બની બોલ

ના મૂદી પરનાન એક પૂરની, વાણેરાની યોગ

ખાત્રી શં ગજરાઈ બાઈ અતિશે, નામે રહી
માંડા બે પપરા વડા નળનીએ, પુઠીથી બોલી

પદ-‘રતનાર’ એ રત

આત્રી બાજા રૌં પિતા પાસે, વરી ક્યાંપી પ્રાસાણ
વેરણુ થય વડસારુ મદારી, મારી, વચન
શં વાંચું પિત્ર જૂં ના કે, એકું લખાવ્યું તમા
ચીર, યાગી, ચણીયા, મુગદાનું, લેખું કરે ક્યાં બી
સાળ કપડા પાઘડી પૂરમાં, નહિ હોય કોઈના પાં

પ્રેમાનંદ પોતાના કાવ્યમાં કહે ॥ કે અંદર આ
લખાવ્યું હતું:—

પાંચ વચ્ચેના પચીસ વાઘા, ચાર ચોક્કડી તાસ,
લખો પછી પંદર દોડી, પટોળાં પચાસ,
સાઠેક મુગદા સોએક રાણીઆં, ચીર લખો ચાળીસ,
ધોતિયાં તો આઠાણુને લોહએ, તે લખો કોડી ત્રીસ, વ
બે કોડી જરકસીની સાડી, સોળ કોડી લખો ઘાઠ, વ
છીંટ મોરવી કોકડી સોએક, નવ કોડી લખો નાઠ, વ
મશરૂ ગણઆણી હરિયાધ, લખો થાન પચાસ, વડ
હજાર બારસે લખો કાપડાં, લોક કરે સહુ આશ, વડ
સોળસે લખો શેલાં સાણું, તેલ પાનનો શં આંક, વડ
આશરા પડછં અમે લખાવ્યું, બાપ તમારો રાંક, વડ
તમને સોળ રાણગાર કરાવે, બાપ લગાવે લાઠ, વડ
ઘટે જમાઈને સોનાનાં સાંકળાં તેમાં અમને શો પાડ! વડ
સહસ્ર મહોર સોનાની રોકડી, કહેતાં પામું ફોલ, વડ
ઘરડાં માટે અમે ધર્મ લખાવ્યું, ન મળે ઝાઝો લોભ, વડ
એ લખ્યાથી અધિક કરે તો, તમારા ઘરની લાજ, વડ
વ મુખ મરદી નળની બોલી, સિદ્ધ થયાં સહુકાજ, વડ

‘ રતનાર નેના ’ એ રાગ .

બાળા શૈર્ષ પિતા પાસે, વહી કયાંધી
 ‘ રહું સહુ ’ તેમ સહીશ દુઃખ, કર્મ લેખ ન ભુલાશે;
 મુખેથી સિધાયો સ્વસ્થાને, નાગાઓથી ન જિતારો. વહી
 ‘ ન સુકાવી અહીં ’ લગી તેડ્યા, બહા ભ્રમને લે આશી;
 તિ પુરી થવા દે પાપી, જાંપશે જવ મને ખાશે. વહી
 ‘ કુસંગીનો પ્રસંગ દે કુસંગ રંગઅંગમાં ’ સંસારી મા
 તેની અસર થઈ; પણ પવિત્ર પિતાશ્રી પાસે તે આઝી વાર
 નહિ. તે બોલ્યા:—

પદ- કાલીંગડો નજરીયાં લાગીરે ’ એ રાગ

હીએ શું એમાં બાળારે ! સુમર્થ શ્રીજાપાળા રે ! !
 બોલ નથી ત્રિભુવનપતિ ભૂવને, વૃથા ન જાય કાલાવાલારે.
 પૈશવ દીકરી દ્રઢ દિલ રહેજે, રહેજે વહે જે જનો કાલારે.
 ભાખજે હા અભિલાખ પુરશે, છે શિર પ્રભુ પ્રતિપાળારે.

એ પદજ યાદ રાખવું કે:—

‘ શુભ ગાયે જે ચાહે તે થાયે સદાયે.’

લલિત

ધર્મ નિરાશ શું છેક દીકરી, વહ નિરાશ શું છે, કદી કરી ?
 દીસતિ વિપતિ શું નથી હરિ ? વશ કર્યા પતિ શું નથી હરિ ?

બસ, જ્યાં પિતાશ્રી બોધ પાગી કે પાછી તૈયાર. હવે તો
 તેણે દ્રઢ યાદ રાખવું કે, ‘ શુભ ગાયે તેમાં વાયદો શું કામ ?
 પ્રહ્લાન્ડ સજનારને પોતાના સંકલ્પ માત્રથી તેનું બોસાણ તો
 શું વાત છે ? તેના મનમાં ખ્યાલ બાવી ગયો.

તાવણી

મરી ખીર વાત કરી સામુજને પ્રેમ;
 મારાશુકરે છે તાવ કરે ઝા તેમાં
 ન્દાનાં મદોમાં ને નવાઈ લાગી ભારી,
 તેમાં વિજ તેડયાં આવે નર ને નારી.
 ઠઠ બરાઈ સપળી નાત અને પર નારે,
 આખ્યા ત્યાં મહેતા હરખે ગાતે વાતે;
 છે સંગ વેશવો પ્રિય કરતાજો હાથે,
 ગોવિંદ ગાનમાં મસ્ત રહે હિન રાતે.
 મુઠી ત્યાં ખાલી હાથ પત્રની સાથે,
 મહેતે સમર્થ શ્રીનાથ મીઠા સારે;
 પ્રેમમાં બન્યા ગુણતાન મધુર આહારે,
 પણ જગનાં જન બેભાન ચડયાં ઝા વાતે.

રેખતો

અરે! આ શુકરે મહેતા, શ્રીરંગ ન કાંઈ કેમ મરે
 માંડ્યા આ તે શુકરેતા! સગપણ સાંખી કાં રહે
 સાથે ॥ અંગ ને તાજો, ગાતો તેવોજ ગોવારો
 નાખ્યા કુધા તજો ચાજો, હશે અણસમજી એ બારે
 કોઈ કહે તાજધી ખરશે, કોઈ કહે ઢોંગ સર્કે તરે
 કોઈ કહે આભધી પડશે, કોઈ કહે હાથ હિસરે
 બીભા થઈ કોઈ મહી દખે, હસી કહે મમ થશે રૂપે
 ઘાતીની કોર દખાઈ, ઘાતીની શેર હા ભારે
 બીડી જશે હાગળ વાથે, ફરી એવો નહિ ભારે
 પથ્થર ચુકો જરૂર પડશે, નામો પૂરાં નહિ બારે.

પીણુ-પદ

માંડી શી ત્હારે તાતે આ બવાઈ, બથ કરાવ હવે બસ બારે
 ટીસાં કહાડી હઈ દે હસસી, બાનશુ નાત પૂરી પુનઃ મારે.

હોંચું માસાળું મન ગમવું, કરીએ પત્ર તજે ભરપાઈ;
માગ્ય તેથી થઈ આ ફજેતી, સંત પટાવી દે કોણ કમાઈ. માંડી
સાઈની ખોટ જણાઈ ઠગાઈ, એ નવ આવવા દેતજ્યાં હી;
નાત બધીનું નામ કબાવું, પરનાતો એ પેળી ભવાઈ. માંડી
દોહરે!

ગડખડ બધી જગે વધી બડખડતી બહુ નાર;
દડદડ ચાલી બાળને, નયને આંસુ ધાર.
મુખે ન બોલી મનવડે, વીનવ્યા વૈકુંઠનાથ;
ત્યાં તાતે તેવુંજ પદ, ઝંટ ગાયું મુર સાથ.
હવે પરીક્ષા લેવાય દેવાય છે:—

‘ ગુણુ ગાયે જે ચાહે તે થાય સદાય. ’

પદ-‘ ડરમાં તું દિલ સાચ. ’

પૂર્ણ કરો મન કામ, કૃપાળા પૂર્ણ કરો મન કામ.
છે હારી ભારી હામ, તને સંભારું છું ધનરથામ. કૃપાળા
આવ્યો વિદેશે, ચવાયો વિશેષે રે;
લોકોને ધીર હવે ન રહે છે, મહારે સાર તને હીલું કહે છે,
એ બોલોથી બાળા કદ સહે છે, જે નયનેથી નીર વહે છે.
તું જણે અંતરજામ, કૃપાળા પૂર્ણ કરો મન કામ.
મહારે તો હીક છે, કોઈની ન બહીક છે;
હારી ખ્યાતી થાવા તેજ તેડાવ્યો,
તુંજ મને પ્રીતિને અહીં લાવ્યો;
તેજ બધો છે આ ઘાટ ઘડાવ્યો,
મહારાથી વેશ ભવ્યો તે ભગવ્યો.
વરવરવ પાસ તમામ. કૃપાળા પૂર્ણ કરો મન કામ.

પ્રભુને પ્રકટવું અને પ્રકટ કરવું એજ અનાદિથી કામ છે.
ચિચિત્ર સહિતવોજ તે દરેવાય છે.

‘હેરી દેશાં’ એ રાગ

આહા ક્યાંથી ગણુણુણુ ગરજ્યો રથ ભારી
દાસી દાસ સાથ શી પધારી આ સવારી. અહા!
આગળ શા છડીદાર, પાછળ દાસોની હાં
ગાંઠડાશા બોજદાર, ઉપાડી આવે આ દાર;
હઠી જતાં નરોનાર, રોક પડે પાસવાર,
ભભકદાર કાન્તિ શાન્તિ હસ દિશે પસારી. ક્યાંથી

‘રાગ ધીરજીવ’ એ રાગ

વાહ રોક અને રોકાણી, શી ભેવા ભેગ ભેગ;
નાગર મંડળી લજવાણી, શી ભેવા ભેગ ભેગ.
પેટ વડે પળુ ભેડ કસી છે, તેથી લાગે ઠીંગ;
વળ કુંડા પળુ હસતાં, શોભા મુખની વધે અધિક. ૧૩
લડસડતા જામા પર પટકા ચાસે લટકા સાથ;
હાથ યુદ્ધે નાંખતાં ચમકતાં, નખ વીંટી વેડસાથ. ૧૪
ધણા ગુમાસ્તા છતાં ગાંઠડા, કંઈક તપાસે આપ;
કડાં પહોંચી કંઠીઆ તપાસે, પાધડી પર દે દાખ. ૧૫

પદ-‘ચંચલ નટવર’ એ રાગ

શી મુંદર મુપક શોડાણી સંગ,
ભેદ નાગરડીઆ થઈ ગઈ રંગ. ૧૩
શી રાણગારી રાણુણી નખ શીખ,
દારી એકથી એક છે અધિક;
નારી દેવી નથી છે તે અસીકિક,
કનક વરણુ બને ચો દિશ રંગ. ૧૪

‘પાગ પ્રભુ’ એ રાગ

શાશ્વતી ક્યાંથી આ આઘ્યા! આઘ્યાં આઘ્યાં આપા વાદપ!
માન રૂં મંદેતાને બેડવા, બેડા આવી વચમાં થઈ માવા. ૧૩

શ્રી પ્રેમાનંદજી કહે છે:—

પછી સસા સહુ સાંભળતાં, હરિ વચન જોડ્યા છે વળતાં;
જાઓ શેઠાણી દુઃખ કાપે, કુંવરબાઇને દેવ્યાશું આપે;
એવું કહેતામાં કમળા હીંડ્યાં, કુંવરબાઇને હૈયાશું ભીડ્યાં;
મારી મીઠી ન ભરીએ આંસુ, તેડો ક્યાં છે તમારાં સાંસુ;
મળી નાગરડી બે ચાર, જોઈ રૂપ મલ્યો અહંકાર;
વેપાળ કમળાને એમ પૂછ, મહેતા સાથે સગપણ શું છે?
કોઈના રવરે અમૃત વાણી, ત્યારે હસીને જોડ્યાં શેઠાણી;
વેપાળ તમીએ શું ના જાણીયાં, તમે બામળ ને અમે વાણીયાં;
વેપાર દોરીતણાં પેર છે કોઠી, અમારે આથ નરસહીની મોટી;
અમે ધન મહેતાજીનું લીએ, વેપાર કાપડનો દીએ;
મહેને લે લે વસ્ત્ર મંગાવ્યાં, તે લખ્યા પ્રમાણે લાવ્યાં;
કોથરી કરમાં પરી, સાસુ પાસ વડું સંચરી;
દરખીને ગવેં જોયરી, લેએ છાજ સોનેયે બરી;
પૈમર કહીને દેતાં ગાળ, એ શું ખોસાણું દરદે કપાળ!
તમે નોંદતાં તુળસી માળ, તેણે વશ દીધા મોપાળ;
જુઓ કમાઈ દુર્બળ તણી. એવે છે દરિના મૂળ બળી.
એ લખ્યાથી આશા દોષ થઈ, તો માગી લેએ પહેરામળી.

૫૬-૧ શોને સહી. ક્યાંથી. અ. ૫

દોઝનરોને રોઠાણીએ ઓને, આપ્યું મહેતાની મહેનત જમાવા;
છાજ બરી બરી શોનેયે સહેલમ.
૫૬-૨ જુઓ પિ. ૧ ના. તણા વાડવા!
અંતરમાં નહીં નહીં જ રહી, સમજ્યાં કોઈનાં દેતા વાડવા!
૫૬-૩ ૧૨ મુજરે સુદિ, ૧૦-૨૫ જોડેના મુજરે વાડવા.

દીડી

આપણી જાત ૧૨ ૧૨ ૨૮૧ ૧૨ ૧૨.
જાણો નજ. દે. રી. ૧૨. ૨. ૧૨. ૧૨.

બુલી છાકરીને બૂલ થઈ ભારી,
કરકા કાજ જાય વાન સહુ મારી.

રાગ સોરઠ-‘કુમરીને બાઈ’

વધા તાત ન કાંઈ ગહારી પાસે, પૂરું એ બધું એ શ્રીનિરંજન
હતા શ્રીમંત શ્રીકંથ આપ એ, કહે એને તે કં

(તે બિચારી શું કહે ને તેથી શું કાં)

ફરી તાલ મહી સમયાં શ્રીહરિ, જનને આશ્રુત ભાસે કે,
નભધી પડ્યું કાપડું કરકો, જય પ્રસારો થોપાસે કે.

અને સોએજ કહ્યું કે, ‘શુભ ગાયે જે ચાહે તે થાયે મારું
અને તેથી ‘પ્રીતિથી સ્વવશ થઈ જાય જગરાય.’ એ કહ્યું
સહ થયું ?

સોરઠ-‘બેગી છકુનીકા ચોર’ એ રાગ

કાપડાને કરકે ક્યું દક કાપડાને કરકે,
સોડ સોડાળી શ્રીવરને, શ્રી ભક્ત પૂઠે ભાડે કે,
નયવે ભક્ત તેમ હરિ નાયે, કૃપા કરી ન આડે કે,
સ્વજનસાર નહું સરજે, શ્રીવર મૂકને મન ખાડે કે.

(તેમને ગળેજ નહિ કંઈ)

ક્યાંથી કેમ પુરે એ આવી, ક્યાં એ તઈ કહે કે,
અનુને કેમ તરસતો રાખ્યો, રંગારંગ ચરકે કે.

(જેથી એ પાં)

મુખ ગાયે જે ચાહે તે થાયે મારું,
પ્રીતિથી સ્વવશ થઈ જાય જગરાય,
અન્ય ઉપાય કહ્યું અનુ કહિ મન,
આ તો મારા સહુથી મુખેથી કરાય.

શ્રી નામદેવજી-અસાધ્યતા

[સિદ્ધમક્તિ-વિષય]

પૂર્વરંગ

નિધી કોઈ ન મહોડું, હરિવિણ બીજે નવ મહો ઇં;
 એ સ્થાને સાથે જ્ઞાને, અનુપતિમાં ચિત્ત ગ્રા ઇં. ૭૦
 'મનુ' સેવવું એ સંસ્કૃત ક્રિયાપદ ઉપરથી 'મક્તિ'
 મનન' શબ્દ સિદ્ધ થાય છે. સેવવું, સેવા-એ તેનો અર્થ છે.
 ના 'સાધનભક્તિ તથા સિદ્ધભક્તિ' એવા બે મુખ્ય ભેદો
 તેમાં પ્રથમના બેદનું નિરૂપણ ઉપરના આખ્યાનમાં થયું;
 બે સિદ્ધભક્તિની વાત બહોં કહેવાય છે. વસ્તુતઃ ભક્તિના બે
 ભેદો પૈકી પ્રથમનો ભેદ દારણરૂપ છે ત્યારે બીજો ભેદ કાર્યરૂપ
 છે. સાધનભક્તિ દ્વારા સિદ્ધભક્તિ તૈયાર થાય છે; છતાં સમુદ
 યિએ એવા બે ભેદો કહી શકાય છે. આ બે ભેદોમાંનો પ્રથમ
 ભેદ નવ પ્રકારે વિભાજ પામે છે:—

ધર્યં^૧ કીર્તનં^૨ વિષ્ણોઃ સ્મરણં^૩ પારમેશ્વરનમ્^૪ ।
 જર્પનં^૫ યદનં^૬ દાસ્યં^૭ 'સુખમન્યાનનિવેરનમ્'^૮ ॥

આ નવે સાધનભક્તિનાજ ભેદો છે, અને તેમાંના કોઈ

કોઈ એક સાધનભક્તિ માત્ર કહી શકે છે. વર્તમાન

લુપ્તી, શુકદેવજી કીર્તનથી, પ્રહલાદજી સ્મરણથી, હરિ
પાદસેવનથી, પૃથુરાજઃ સ્તવનથી, ગુરુજી વંદનથી, હનુમાન
હાસ્યથી, ગુરુનંદન સ્તવથી અને બહિરાલ આત્મનિરૂપ
સિદ્ધભક્તિને પામી શક્યા હતા. આ નવમાંના કોઈ પવન
સાધનભક્તિના પ્રકારથી જ સિદ્ધભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે એ
ગીતાજીમાં 'પરામર્શ' કહેવામાં આવી છે. આ શિદ્ધિ
શ'પૂર્ણ' ત્યારેજ થઈ શકે છે કે જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ
ધર્મ જાય અને તે પછી પોતે પોતાની જ્યોતિથી ધર્મમૂર્તિ
કિરણથી પોતાનો સાક્ષાત્કાર કરી શકે ત્યારે શિદ્ધિ
પામે છે, તે પણ ગીતાજીમાં કહ્યું છે:—

મદ્યમૃતઃ પ્રસન્નાત્મા ન શોચતિ ન કાંશતિ ।
ગમઃમર્વેષુ ભૂતેષુ મદ્ગત્તિ લમતે પરામ્ ॥

'અદ્યસ્વરૂપ યદ્યપ્રસન્ન ચિત્તવાલો ભક્ત જ્યારે મદ્ય
ગ્રોહ કરતો નથી, કોઈ પણ પદાર્થની આકાંક્ષા સમજેલ
અને ગર્વ પ્રાણીઓ પર સમભાવ ધારણ કરે છે ત્યારે પ્રારી' જ
મર્શ' ને પામે છે.' અર્થાત્ પોતાને પ્રકૃતિથી મિલન થઈ
પ્રાકૃત ધર્મથી જે લોપાતો નથી, અને જે પ્રમાણે પોતાને પૂર્ણ
તથા પ્રત્યક્ જંમ જુએ છે તેજ પ્રમાણે-તેજ શિદ્ધિ-નિર્ણય
સદિમથી જુદાં જુદાં ચરિત્રોમાં રહેલા સર્વ આત્મજોને
પ્રકૃતિથી જિનન જુએ, પોતે આનંદનેજ અનુભવ કરવાને
કોઈને તેજ અનુભવ હોવા લાગે અને પછી પોતાના કર્મ
મણે જે આનંદ છે તેના તરફ ઠાકિ વળે; ભાવથી વારે
તે માટે સાધનરૂપ પોતાના કેટિ કિરણો જેનાં નિરૂપ
જાય, એટલે છેવટે તે કેટિગુણ... જાય છે; તેજ...
-નિદ્રાજિત ન પડે,

પોતાનું ઇષ્ટ ફળ મળે છે, ત્યાંસુધીજ પરમાત્માની
 ય છે; તેઓ પરમેશ્વરને ફળપ્રાપ્તિમાં સાધન માને છે
 ફળ અપાવનાર કે આપનાર બલે છે, તેથી તેઓ ફળ
 માં સુધીજ પરમેશ્વરમાં યુક્ત રહે છે; પરંતુ જેને ઉપાય
 ઉપેય (ફળ) બંને પરમાત્માજ છે તે તો પ્રથમ પરમા-
 ધ્યાન, સ્મરણ, કીર્તન, પૂજન, પાદવંદન, હાસ્ય, સખ્ય
 આત્મનિવેદન કરતો તે ઉપાયોદ્ધારા અંતિમ ઉપેય
 કે તેજ પ્રભુને ઇષ્ટ છે તેથી નિત્ય તેમનામાંજ યુક્ત રહે
 આવા એકનિષ્ઠ ભક્તને એ પ્રભુ પોતેજ દિવ્ય જ્ઞાન અર્પણ
 પોતાનો અનુભવ આપે એટલે પછી તે આનંદનું શું
 હું? તે પછી તો તેનું જે કંઈ અભીષ્ટ ન થાય એવું કદી
 નહિ; ખરી રીતે તેવા ભક્તને પરમેશ્વર સિવાય કંઈ અભી-
 ષ્ટ હોઈ શકે નથી. જેમ ફળ માટે કાંઈ આંખો સેવે તેને ફળ પર,
 ન માટે મજૂરી કરે તેને ધન પર, ને પુત્ર માટે જે યત્નો કરે
 તેને પુત્ર પર કેવી પ્રીતિ હોય છે? તેજ પ્રમાણે જે કેવળ પ્રભુ-
 ને પોતાના ઉપાયનું ફળ માને છે તેને પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર
 થતાં કેવો આનંદ થાય? એ રીતે પ્રભુનો અનુભવ થતાં તેમ-
 નામાં તે અધિક યુક્ત બને છે, તેજ આ ખરો 'નિત્યયુક્ત' ભક્ત
 છે; તે કદી પણ પ્રભુથી જુદો પડેલ નહિ; જેને લીધે પ્રભુથી
 જુદાઈ હતી તે પડો-કર્મ, અજ્ઞાન કે અંતરાય તેનો ગયો,
 અને તે પણ એ પ્રભુએજ કાઢ્યો ને ખુદ તેમનો પોતાનો બધારે
 અનુભવ થયો એટલે તે કદી પણ તેમને છોડે ખરો? જેમાં
 નિત્યયુક્ત રહેવાનો જેણે આરંભ કર્યો હોય, આરંભથીજ જેની
 કોઈપણ હોય, ઉપાયમાં ને ઉપેયમાં જેને લિપ્તતા ન હોય ને
 દેવ-પુત્રને પણ જે આદ્ય-પૂર્વ, અપૂર્વ, અનંત, આનંદધન,
 શાશ્વત, સુખિયન અને દિવ્ય સ્વરૂપનું અસાધારણ જે ઇષ્ટ-

આનંદરૂપ પણ તેજ છે. ' આ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થઈ તે પછી
 પીમ્બુ કશુંય તે દેખતો નથી, સાંભળતો નથી કે બહુતો.
 એટલે તે આંધળો, બહેરો કે અસાની બની બાંધે છે એમ
 પણ પોતાના શરીરમાં જેની વિશેષતા અથવા શ્રેષ્ઠતા છે
 તેનું ભોગ્ય તથા લક્ષ્ય બને છે, કેવળ તેનોજ તે અનુભવ
 અને એવો તો તક્ષીન બની બાંધે છે કે શુભિના શબ્દોમાં

નાન્યત્ પદ્યતિ નાન્યત્ શૃણોતિ નાન્યત્ વિજાનાતિ ।
 ' પીમ્બુ' કંઈ જાણે નથી, પીમ્બુ' કંઈ સાંભળતો નથી ને લે
 કંઈ બહુતો નથી. ' જસ જ્યાં જુએ, સાંભળે કે બહુ ત્યાં
 તેજ ને તેનુંજ—

૫૬-માયકોશ

ન કેખું હું ત્હારા વિનાનું પીમ્બુ, નલેખું હું તારા વિનાનું
 બધામાં રહ્યો છું લહું રાત્રિએ, પીમ્બુ બહુવાનીજ શું અ
 બધું ત્હારે આધીન બાપી લીધું, મીઠું છું સખું કોન માની
 તને ધ્યાઈ છું હું તને ચાહું છું, હું એ તુંવડે આ રીતે

આ સ્થિતિનું નામજ 'સિદ્ધમક્તિ' છે. તેનું બીજું
 'અનન્યમાક્તિ' છે. એટલે તે પરમેશ્વર સિવાય અન્ય
 હોતી કે અન્ય માટે પણ નથી હોતી. આજ અભિપ્રાય
 વાન શ્રીકૃષ્ણે ગીતામાં જ્ઞાનીની વ્યાખ્યા આવી કહી છે—
 एतन्मक्तिः । नित्यं धर्मपरायण-केश्वर-संन्य-
 ने लज्जितमांश्च निष्ठावानो ज्ञानो सर्वं धी-
 आत्तं, निराम्य ने अर्थाधी-
 ज्ञेय-
 કેળાં મળે ત્યાંમુખી કેળની જરૂર અને નદી તરવી
 મુખી નાવની જરૂર હોય છે તેજ પ્રમાણે ઉપયુક્ત

ભક્તોને પોતાનું ઇષ્ટ કૃણ મળે છે, ત્યાંસુધીજ પરમાત્માની
જરૂર હોય છે; તેઓ પરમેશ્વરને કૃણપ્રાપ્તિમાં સાધન માને છે
અથવા કૃણ અપાવનાર કે આપનાર બાલુ છે, તેથી તેઓ કૃણ
મળે ત્યાં સુધીજ પરમેશ્વરમાં યુક્ત રહે છે; પરંતુ જેને ઉપાય
તથા ઉપેય (કૃણ) બંને પરમાત્માજ છે તે તો પ્રથમ પરમા-
ત્માનું ક્યાન, સ્મરણ, કીર્તન, પૂજન, પાદવંદન, દાસ્ય, સખ્ય
તથા આત્મનિવેદન કરતો તે ઉપાયોદ્ધારા અંતિમ ઉપેય
તરીકે તેજ પ્રભુને ઇચ્છે છે તેથી નિત્ય તેમનામાંજ યુક્ત રહે
છે. આવા એકનિષ્ઠ ભક્તને એ પ્રભુ પોતેજ દિવ્ય જ્ઞાન અર્પણ
કરી પોતાનો અનુભવ આપે એટલે પછી તે આનંદનું શું
પૂછવું? તે પછી તો તેનું જે કંઈ અભીષ્ટ ન થાય એવું કદી
બનેજ નહિ; ખરી રીતે તેવા ભક્તને પરમેશ્વર સિવાય કંઈ અભી-
ષ્ટ હોતુંજ નથી. જેમ કૃણ માટે કોઈ આંખો સેવે તેને કૃણ પર,
ધન માટે મજૂરી કરે તેને ધન પર, ને પુત્ર માટે જે ચત્નો કરે
તેને પુત્ર પર કેવી પ્રીતિ હોય છે? તેજ પ્રમાણે જે કેવળ પ્રભુ-
નેજ પોતાના ઉપાયનું કૃણ માને છે તેને પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર
યત્તાં કેવો આનંદ થાય? એ રીતે પ્રભુનો અનુભવ યત્તાં તેમ-
નામાં તે અધિક યુક્ત બને છે, તેજ આ ખરો 'નિત્યયુક્ત' ભક્ત
છે; તે કદી પણ પ્રભુથી જુદો પડેજ નહિ; જેને લીધે પ્રભુથી
જુદાઈ હતી તે પડે-કર્મ, અજ્ઞાન કે અંતરાય તેનો ગયો,
અને તે પણ એ પ્રભુએજ દાદયો ને ખુદ તેમનો પોતાનો જ્યારે
અનુભવ થયો એટલે તે કદી પણ તેમને છોડે ખરો? જેમાં
નિત્યયુક્ત રહેવાનો જેણે આરંભ કર્યો હોય, આરંભથીજ જેની
એકભક્તિ હોય, ઉપાયમાં ને ઉપેયમાં જેને સિન્નતા ન હોય ને
ઉપેય-કૃણને પણ જે આશ્ચર્યપૂર્ણ, અપૂર્વ, અનંત, આનંદય
દાસ્યપુજનિધાન અને દિવ્ય વૈભવયુક્ત અસાધારણ જે

તો હોય તેને તે પ્રાપ્ત થયા પછી પણ તેમાંથી ભક્તિ તુટે જાય
તો તે સિવાય બધુંય તુટી જાય છે, એ રસ તેણે આપ્યો એ
લોક તેને તૃણવત જણાય છે. શ્રી આલમંદાર સ્વામી કહે

તથામૃતસ્યંદિનિ પાદપંકજે નિવેશિતાત્મા કયમન્યદિલ્લો
સ્થિતેઽરવિંદે મકરંદનિર્મરે મધુવ્રતો નેત્રુસં દિ વીરુને ॥

‘હો ભગવન ! અમૃતને ઝરતા આપના ચરણપદ
જેણે પોતાનું ચિત્ત સ્થાપ્યું હોય છે તે બીજું કેમ હશે ?
રંદથી ભરેલું કમળ જે તૈયાર હોય તો ભમરો એકલી
સામે જોતોયે નથી.’ આમ પૂછું તાની તેજ કહેવા કે
જ્યાં નિત્યયુક્ત તથા કેવળ ભક્તિનિષ્ઠ સદાકાલ રહે તે
હરિનો અનુભવ એવોજ છે કે જેનો આનંદ મનુષ્ય
સંસારનો સાર તેજ જણાય છે ને બીજા સમગ્ર વિષયો
રહાર થવાય છે. એ આશય શ્રુતિ પણ કહે છે:—

આનંદં પ્રલ્લપો વિદ્વાન વિમેતિ કદાચન ।

‘પ્રલ્લપો આનંદનો અનુભવ કરનારો બીજા કદ
પામતો નથી.’ તેને કરવાનું કારણ કેાઈ રહેતું નથી
એ ‘પ્રલ્લપો’નો રસ લેવા-મેળવવાનો ઉપાય માત્ર આ
અનન્યભક્તિ તેજ એક છે, એમ શ્રીકૃષ્ણ પ્રમુખીના
સ્થળે કહીને અમુનને તે તરફ તણ જવા સમજાવે

શુભઃ મ પરઃ પાર્ય મન્યા લમ્યસ્ત્રનન્યયા ।

યમ્યાનઃસ્થાનિ મૂતાનિ યેન મરીમિદં તતમ્ ॥

‘દે. પાર્ય’ એની અદરશ જે બને રહ્યાં છે અને
અર્થ ન્યામ છે તે પરપુત્ર-પરમન્યામઃ અનન્ય ભક્તિ
યદ્ય કહે છે’ એ નિવાવ બીજે કેાઈ પણ ઉપાય તે

શ્રુતિમાં પણ 'વેદનં ઝપાસનં નિદિધ્યાસનં' વગેરે અનેક
જીએજી ઉપાય પ્રદર્શિત કર્યો છે ને શ્રદ્ધાને બાણુવા-પામવા-
વધાને એજ જ્ઞાનની આવશ્યકતા બતાવી છે ને 'નાન્યઃ
વિષયતેડયનાય'—પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરવામાટે (એ સિવાય)
કોઈ માર્ગ નથી, એમ કહ્યું છે. એ કે બીજા માર્ગો ઘણા
જુ તે દ્વારા ઈશ્વરપ્રાપ્તિ થતી નથી એમ શ્રુતિજ કહે છે:—

તપમાત્મા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેઘયા ન ઘઙુના શ્રુતેન ।
પમેવૈવ ઘૃણુતે તેન લભ્યસ્તસ્યૈવ આત્મા વિઘૃણુતે તનૂં સ્વામ્ ॥

'પ્રવચન, બુદ્ધિ કે બહુ શાસ્ત્રજ્ઞાનથી આ આત્મા લભ્ય નથી;
ન જેને તે આત્મા વરે છે—સ્વાનુભવ અર્પણ કરે છે તેનાવડેજ
પ્રાપ્ત કરી શકાય છે અને તેનીજ આગળ એ આત્મા પોતાનું
સીર પ્રકટ કરે છે—તેનેજ આત્મા પોતાનો સાક્ષાત્કાર કરાવે
તેનેજ પોતાની બધી ખૂબી બતાવે છે.' આમ 'કુચ્છી કૃષ્ણ-
એ હાય તો પણ કૃષ્ણજી વરે કેને ?' ને શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુને વરે
નિજ જો વરે. ધવણ તથા મનનનું છેવટ પણ 'જાતનિવેદન'
અનન્યજાતિજ છે. પ્રભુ પ્રેમનો પરીક્ષક છે, જે તેને પ્રેમથી
સીકારે છે તેને તે પણ પ્રેમથી કોટે છે; ને તેમાં અનન્યજાતિ
નિજ મુખ્ય ઉપાય છે. ઉપાય તથા ઉપેક્ષ બન્ને એમાં પરમેશ્વરજ
એ તેજ અનન્યજાતિ બીતામાં સ્પષ્ટરૂપ કદોને તે વિશાલ દંશ-
પ્રાપ્તિ મારે બીજો કોઈ ઉપાય નથી, એમ પણ ખુલા દર્શાવેલું
કેવડામાં આનંદુ છે:—

ગારં દેદનં તપસા ન દાનેન ન ચેદ્વદયા ।

સેવકવચન, તપ, દાન કે વદની જે વદને નહીં પણ
સેવકના સમજાવકવચન-કેવડ અનન્ય જાતિજ છે એ
જે વર, કાળ, તપ, દાન સેવકવચનને દુ. રા. રા. કે

તે સકામ ભાવનાથી કરવામાં આવે તો અમુક નિયમિત
મળે છે, પણ જે નિષ્કામ ભાવે કરવામાં આવે છે તો તે
પાપો દૂર થતાં આત્માની સ્વપ્રજ્ઞા પ્રગટી નીકળે, સ્વાત્મ્ય
પ્રાપ્તિ શકે ને તે પછી પૂર્વોક્ત પરભક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે; અને
દ્વારા પરમાત્મા પણ મળે. એટલે આ નિશ્ચય થાય છે કે
કહેલો કમંયોગ, જ્ઞાનયોગ તથા ભક્તિયોગ સાધનરૂપિ
ગણવામાં આવ્યો છે, પણ ત્રિદ્વભક્તિ તો અનન્યરૂપિ
કહેવાઈ છે, અને તેજ ધ્યેયપ્રાપ્તિમાં સફળ ઉપાય છે એમ
ત્યાંજ કહી જતાંયું છે, તેનો અર્થુનને અનુભવ કરાવ્યો છે
તેમાં પણ એજ કારણ દર્શાવ્યું છે. ઉપરાંત ગીતાજીના
મધ્ય તથા અંતમાં આનેજ 'શુદ્ધતમ' કહીને તેની રીત
કરવી તેની આ રીત પણ જતાવી છે:—

મનમના મય મદ્ભક્તો મયાજી માં નમસ્કુરુ।

‘તું મારામાં મન રાખ, મારો ભક્ત થા, મારું વચન
ને મનેજ નમસ્કાર કર.’ અર્થાત્ બીજા ઉપાયો રહેવા નહીં,
મારોજ સંબંધ કર, મારી સાથેજ તારું જીવન જોતપ્રોત
કરી દે. આ વાતને અહીં પણ સ્પષ્ટ કહેવામાં આવી છે:—

સાથે સ્થાને સાથે જ્ઞાને, અનુપતિમાં ચિત્ત પ્રાપ્ત
ભક્તિથી કોઈ ન મહોડું, હરિવિષ્ણુ બીજે નવ મહોડું.

આમાં ‘હરિવિષ્ણુ બીજે નવ મહોડું’ એમ કહીને પ્રથમ
આરંભમાંજ કુપચ્ચનો ત્યાગ કરવા સૂચવ્યું છે. જે વ્યાંકર
ન થઈ શકે ત્યાંમુખી મોહ દૂર થાય નહિ ને ત્યાંમુખી તો ‘ભગવાન
એજ થાય.’ કહુપતા રહેવાનીજ. આજ ઉદ્દેશથી ગીતા
‘યશો દાનં તપચ્ચૈવ પાવનાનિ મનનીપિનામ્-યત, જ્ઞાન ત
તપ શુદ્ધિમાનોને પણ પવિત્ર કરનાર કહ્યો છે;’ મારે તે

જે સુખ હેર વિપય રસ ઉલટી, કારાગ્રહ તે દેહ રે;
 પ્રીતિ પ્રીતિ કામીની પર, તેમ પ્રકટશે નહ. ત્યારે
 મન લેતાં ગદગદ કંઠે, સ્વરે પૂરો ન નીકળશેરે;
 માંખ ભરાતાં હા નાથ! કહી, ખૂબ નિસાસા ભરશે. ત્યારે
 ત દિયસ એ માટે યત્નો, ક્યાં જતાં નહિ થાકે રે;
 ભગવા આકરા વેઠશે, દુઃખશે રેતાં આંખે. ત્યારે
 પ્રદુષ રોગ કે વિચોગ ભયમાં, દુઃખ આવાં સૌ સહીએરે;
 અનુકૂળ થવાને હાલજ, ચોંપે કેમ ન ચહીએ. ત્યારે
 એટલે 'હરિવિષ્ણુ બીજે નવ મહો તું' કારણ કે 'ભક્તિથી
 કાંઈ ન મહોડું.' ભક્તિની વ્યાખ્યા—'સ્નેહપૂર્વમનુષ્યાનં ભક્તિરિ-
 ત્યમિધીયતે'—સ્નેહપૂર્વક પરમેશ્વરતું ચિંતન 'ભક્તિ' કહેવાય
 છે. આ ચિંતન તેલની ધાર જેવું અવિચ્છિન્ન, સમરણની પરંપ-
 રારૂપ અને દર્શન સમાન આકારવાળું બની જવું જોઈએ. જાણે
 પરમેશ્વરને પ્રત્યક્ષ જોઈ રહ્યા હોઈએ, અનુભવી રહ્યા હોઈએ તેવી
 તેમના ચિંતનની લગની લાગવી જોઈએ. 'આ રહ્યા, આ મળ્યા'
 એમ સામીપ્ય થવું જોઈએ ને તેમના વિષે ચિત્ત પરોવાઈ જવું
 જોઈએ. 'સાચે રથાને સાચે જ્ઞાને, અનુપતિમાં ચિત્ત પ્રો તું રે;
 આવા પ્રકારની આ ભક્તિ, પ્રીતિ કે પરમેશ્વરતું ચિંતન બે
 મોરડું છે. એક તો પરમાત્માના સ્વરૂપતું ને રૂપતું. તેમાં
 રસ, સત્ય, જ્ઞાન, અનંત તથા આનંદમય છે. જ્યાં જુઓ
 ત્યાં આસપાસ ઉપર, નીચે, અંદર ને બહાર તેજ છે:—

एष दिविजगत्सर्वं दृश्यते श्रूयतेऽपि वा ।
 अंदरदिष तन्मयं व्याप्य नारायणः स्थितः ॥

'જે કંઈ સર્વ જગત દેખાય છે અથવા સંભળાય છે તે સર્વમાં
 અંદર ને બહાર દીનારાયણ વ્યાપીને રહ્યા છે.' તેજ 'મૂમા'
 ર છે અને તેજ સર્વ સુખ છે. તેમના

‘મારામાં ચિત્તને સ્થિર કરવાને એ તું સમર્થ
 તો હે કોન્તેય ! અભ્યાસ ને વૈરાગ્યથી તેને વશ કર-
 થઈ શકાશે.’ એટલે ‘હરિવિષ્ણુ બીજે નવ મહોર્ણ.’ એવ
 વિષયક મોહના પરિત્યાગથી વૈરાગ્યને દૃઢ કરવા અર્થે
 છે, ને પછી ભજનમાં એકાદ જાઈ તે માટે અભ્યાસ પાઠક
 પદ લક્ષ્યમાં લઈ તેમાં કહેલું અનુષ્ઠાન આચરવું જોઈએ
 થોળી થઈ પડશે:—

‘કંઈબીન’—એ રાગ

ભજતાં રાજ્ય વિચાર, શું મન પણ વરતે એજ પ્રમાણે
 સમરતાં રાજ્ય વિચાર, શું તન પણ વરતે એજ પ્રમાણે
 ખડાર હન્દિયો કરે, એક ને, મનકં અન્ય વિચાર
 એક ઇવ બે વાનાં કરતાં, ફોજે એવડું
 મન વધતું તહેવું ફળ વધતું, થાય એજ સર
 ખડારતું ફળ બારોબાર છે, ઠગાય છે સર
 સેવ કરે પણ વેક ગળે કે, ફરજ ગળે કે
 (એ તપાસ)

તેજ વખત કુવિચાર થાય તો, બમણો પાડી મ
 ઘાડું પણ ચાખ્યું ને સાચું, કયું કરે મુખ
 ભમતા મનથી જાણે ને રહે, છે ભજનાર મન
 ભય નહિ અજાન, હોં નહિ, ઉરમાં સાચો પ
 અનંત અનંત કારણ એ છે, દાર, થાડે પદ
 (એટલે બીજી પદ તેની સાથે મુજબ)

મરગી

શરો સાચાં ભજન વિગત, ત્યારે દરિ મનને
 શરો સાચાં ભજન, ત્યારે દરિ મનને

પરમેશ્વરની ભક્તિમાં ઇતરનું
 ચત્ત, કેવળ જ્ઞાનદમય પરમેશ્વ-
 મનુષ્યધાન રાખે તેજ આચ્છીકા-
 નાં 'તું મારામાં મન રાખ' એમ
 તથા ભક્તિ, યજ્ઞ તથા નમસ્કાર
 નૃતિ અવશ્ય સ્વીકારવી જોઈએ. તે
 નહિ; જે વસ્તુ લભ્ય ન હોય તે
 ર પછુ જે લભ્ય ન હોય, પ્રત્યક્ષ
 માં ન હોય તો સર્વોપયોગી ગીતા-
 ત; માટે સાળિત થાય છે કે તે પર-
 પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. સાત પુરી ને આરે
 'તું બધું' શાથી છે? મુસારિ જે પ્રભુનું
 અથવા જોકળ વખત તેમના સ્વરૂપને
 'તું' અમોઘ માહાત્મ્ય જે શાસ્ત્રોમાં વર્ણવ્યું
 'તું' જે વસ્તુ પ્રાપ્ય છે, લભ્ય છે અને દર્શ-
 એજ. ઇક્ષ્વાકુના તો શું, પછુ બ્રહ્માના
 નનાથ, કેવાના વેંકટનાથ, નારદજીના બદ્રિ-
 નાથ ને પ્રેમીના પુંડરીનાથ વગેરે જેવાં અનેક
 પ્રતિષ્ઠિત છે તે પ્રભુને લભ્ય તથા સાધારસ્વરૂપે
 માટે—

यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम् ।

परिभूतानां ध्यात्वा मां शान्तिमृच्छति ॥

તથા તપશ્ચર્યાઓના લોહતા, સર્વલોકોના મહાન ઈશ્વર
 જેવા અને બાળીને મનુષ્ય શાંતિ પામે છે.
 અને સત્ય જ્ઞાને જે પ્રભુને બાળવા જોઈએ,

૨૯૬ આખ્યાનમાલા-મંથર

ઉપાસના કરવાનું કહેવામાં આવે છે, તો એ શુભોના અપ્ર
અધિષ્ઠાન જરૂર નોંધજે. હરકોઈ 'મંત્ર'ના પણ અ
દેવ હોવા નોંધજે, અને તેથીજ ઝંકારના જપનો પણ
વિધિ ગીતામાં દર્શાવ્યો છે- 'ઐક્યેકાક્ષરં પ્રજ્ઞાદ્ય
સ્મરન્' 'ઐક્ય' એ એકાક્ષર પ્રહાનું ઉચ્ચારણ કરતો મ
સાથે માફ પણ સ્મરણ કરતો રહે. એટલે સિદ્ધ થાય
શંખ-અક-ગદાધારી પરમેશ્વરનું ધ્યાન હરકોઈએ કરું
શક્ય છે. અપવિત્ર હોય તેણે પરમ યવા માટે કોઈ પરમ
આકૃતિ કે મૂર્તિનો સંજ્ઞ કરવો આવશ્યક છે અને તેથી જ
અવિત્ર વસ્તુ તો કેવળ એક પ્રભુજ છે; એટલે સર્વેશ્વર
કોઈ પણ ઉપાસ્ય વસ્તુ સિદ્ધ થતી નથી. કેમકે—
અગ્નિદ્યાં વા દિવિ દેવેષુ વા પુત્રઃ ।
અભિર્ભાવઃ ॥

न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः ।
त्रिभिर्गुणैः

ન તદલિ પૃથિવ્યાં વા દિવિ રસે
 સર્વં પ્રકૃતિર્જર્મ્યુત્તં યદેભિઃ સ્વાત્ત્રિભિર્ગુણાં
 'પૃથ્વી પર, સ્વર્ગમાં કે દેવોની મધ્યે કોઈ પણ દેવ
 ગુણોથી રહિત પરમ પવિત્ર વસ્તુ પ્રભુ વિના બીજું કંઈ
 દેવોમાં સૌથી મોટા કહેવાતા બ્રહ્મા સંપૂર્ણ રસે
 પછો બીજો કયો એ ગુણોથી મુક્ત મળશે? પૃથ્વીના
 કોઈ દેવનું ધ્યાન-પૂજન કરવાથી બહુ તો એમણે
 પ્રભુથી તો દરજ્જો રહે છે, તેઓ ગુણોના બંધનથી
 મુકે નહિ કેમકે તેઓના ઉપાસ્ય દેવ ગણેજ ગુણ
 છે, મ. રેજી બીતામઃ સુજમુજન રિધિનિ સંપાદન
 'મામેજમ, મામેજ-માડ જ એકસાનું સરજુ લે, મને
 જાને ને પણ 'સદ્યમિજનન સદિગંગેન' વ્યવિજ

છે તોયે દેશ-દેશાંતર કરીને પણ પાછાં માલિક પાસે પાછાં
 વે છે; પોપટ તો તોપ ફાડવાનું કામ પણ કરી શકે છે; જોથી
 વધારે જોઈએ તો વાઘ ને સિંહ જેવાં વિકરાળ પ્રાણીઓ
 સરકસોમાં મનુષ્યોની તાબેદારી ઉઠાવતાં દેખાય છે; એ શું
 થયે છે? 'અકિતથી કોઈ ન મહોડું.' જોથી પણ વધુ જોઈએ
 મનુષ્યોમાં પિતા માટે પુત્ર, પતિ માટે પત્ની, રાજા માટે
 પાદ, શેઠ માટે શુભાસ્તો પોતાના પ્રાણ આપવા તૈયાર હોય
 અને તેમાં પણ સંતોષ માને છે, તેનું કારણ—'અકિતથી કોઈ
 મહોડું.' વળી કામીને કામની અને લોભીને ધનની પરિસ્તીમા
 નિયંત્રણ જગવિખ્યાત છે. તેમજ સ્વર્ગની કામનાથી ચરાઓ
 જુએદાનમાં અંપલાવે છે; રાજાઓ ચક્ષ્યાગાદિમાં ને શ્રાદ્ધો
 પાદિમાં પોતાનું સર્વસ્વ શુભાવે છે, એ શું છે? તે તે વિવિધ-
 રૂપ અસિતાપા માટે 'અકિતથી કોઈ ન મહોડું.'

પ્રાકૃત લોભોમાં આસક્ત ન થવું, એમ વિદ્વાનોજ કહે છે
 નેમ નથી, પણ ખુદ ભગવાન પોતે ગીતામાં કહે છે—'ન તેષુ
 મતે કુપઃ.'—વિદ્વાન મનુષ્ય પ્રાકૃત લોભોમાં રમતા નથી. ઉપ-
 નેષમાં ઉઠે મૃત્યુની પાસે જઈ પહોંચેલા નચિકેતાનું આખ્યાન
 પ્રસિદ્ધ છે. તેણે કોઈ પણ પ્રાકૃત પદાર્થોમાં આસક્તિ કરીજ
 નહિ. કેમકે તે સમજતો હતો કે 'શ્લોકમાયાઃ'—આવતી ઠાલેજ
 એ આસ્થ યઈ જનારા જેવામાં આવ્યા છે. આમ જે વસ્તુ
 કામીન છે તેને બરાસો છો? તેમાં સ્વાદ પણ શું હોય?
 વડ પરિધમજ તેઓમાં ફળ તરીકે મેળવી શકાય છે. એટલે
 તે પદાર્થો માટે હેરાન રહું એ કેવળ ખેટજેવું થયો છે,
 એ તેઓમાં ન રમવું તે તો રીકજ છે; પણ આત્મપ્રાપ્તિ
 માટે આકૃષ્ટ અને દેવજી આદ્ય તથા નુકસાનકારી જનને
 નિવેદન—જનનેજ પ્રાપ્ત કરે, એમ મુનિ દેવજી કહે છે. કેમકે

નેનું કળ પરમ શાંતિ અડી દર્શાવ્યું છે; પણ જેઓ 'નરુન-
 મિત્રાને' સરવેનાનગ્રવર્ગિ તે-મને યથાર્થ સ્વરૂપે જ
 નથી તેઓ દરકોઈ સ્થાનને પામીને પણ ત્યાંથી ચલે છે
 મનુષ્યલોકમાં પડે છે. તેઓને મુક્તિ મળતી જ નથી, જેણે
 વાત છે. જે અન્ય દેવાદિને વસ્તુના સર્વેશ્વર ન હોય
 સર્વેશ્વર માનીને સેવે છે તે તો પ્રતીક ઉપાસના કરે છે,
 કળ પરિમિત અને 'અંતયજ્ઞ ફલં લેપામ્' નાશવંત પ્રજા
 છે; માટેજ 'સાચે સ્થાને સાચે જ્ઞાને અનુપતિમાં ચિત્ત પ્રે-
 એમ કહેવામાં આવેલ છે. કારણકે 'પ્રિયો દિ જ્ઞાનિનોજ્ઞ
 સ ચ મમ પ્રિયઃ' -જ્ઞાનીને હું અત્યંત પ્રિય છું' ને મને તે
 અતિશય પ્રિય છે આમ જ્ઞાનપૂર્વક નિષ્કામ સાવે સાચા
 શ્વરની ઉપાસના કરનારો મનુષ્ય જે પરમેશ્વરની પ્રતિ-
 કરે છે; સિવાય બીજા કોઈ કળની આકાંક્ષા કરી તો તેનું
 ઇચ્છિત કળજ ગળશે, અનંત કળ દૂર રહેશે. જે પરમાત્મા
 ઉપાસના જે નિષ્કામ હોય તો 'પિતૈવ પુત્રસ્ય સત્ત્વે સત્ત્વ-
 પ્રિયાયાઃ' -પિતા જેમ પુત્રના, મિત્ર જેમ મિત્રના અને
 જેમ પ્રિયાના સર્વ હોયો કે અપરાધોની ક્ષમા આપે તેવો
 જે નિષ્કામ ભક્તના હોયો કે અપરાધોને ક્ષતવ્ય ગણે
 એવુંજ આહવું ને એજ વિશુદ્ધ કર્તવ્ય સમજી પ્રભુપ્રત્યે
 પ્રેમ કરવો. કેમકે એમ સ્વાભાવિક નિઃસ્વાય પ્રીતિ કે
 'સાચે સ્થાને સાચે જ્ઞાને, અનુપતિમાં ચિત્ત પ્રાપ્ત રે,
 કહેવાય; અને પછી જે વાત તો લોક તથા વેદથી ચિત્ત
 કે 'ભક્તિતથી કોઈ ન મ્હોડું.' જગતમાં અપૂર્ણ ગણા-
 પ્રાણીઓ, મનુષ્યો કે દેવો સુધ્યાં જે જેને ઇષ્ટ આ-
 બ્ધિદ દૂર કરે છે તેમાં તેઓની ભક્તિજ દલિત થાય
 તથા યોગ્યોની નિમકહવાલી જુઓ; પાવેલાં કબૂત

છે તોયે દેશ-દેશાંતર કરીને પણ પાછાં માતિક પાસે પાછાં
 વે છે; પોપટ તો તોપ ફાડવાનું કામ પણ કરી શકે છે; એથી
 વધારે જોઈએ તો વાઘ ને સિંહ જેવાં વિકરાળ પ્રાણીઓ
 સરકસોમાં મનુષ્યોની તાબેદારી ઉઠાવતાં દેખાય છે; એ શું
 વે છે ? 'ભકિતથી કોઈ ન મ્હોડું.' એથી પણ વધુ જોઈએ
 મનુષ્યોમાં પિતા માટે પુત્ર, પતિ માટે પત્ની, રાજા માટે
 પાદ, શેઠ માટે શુભાસ્તો પોતાના પ્રાણ આપવા તૈયાર હોય
 અને તેમાં પણ સંતોષ માને છે, તેનું કારણ—'ભકિતથી કોઈ
 મ્હોડું.' વળી કામીને કામની અને લોભીને ધનની પરિસીમા
 ભકિતથી જ જગવિખ્યાત છે. તેમજ સ્વર્ગની કામનાથી શરાઓ
 મુદ્દેદાનમાં અંપલાવે છે; રાજાઓ યજ્ઞયાગાદિમાં ને ગ્રાહ્યો
 પાદિમાં પોતાનું સર્વસ્વ શુભાવે છે, એ શું છે ? તે તે વિષય-
 માં અભિલાષા માટે 'ભકિતથી કોઈ ન મ્હોડું.'

પ્રાકૃત લોભોમાં આસક્ત ન થવું, એમ વિદ્વાનોજ કહે છે
 નથી, પણ ખુદ ભગવાન પોતે ગીતામાં કહે છે—'ન તેષુ
 નવે શુચઃ'—વિદ્વાન મનુષ્ય પ્રાકૃત લોભોમાં રમતા નથી. ઉપ-
 રામાં ઉક મૃત્યુની પાસે જઈ પહોંચેલા નચિકેતાનું આખ્યાન
 મસિદ્દ છે. તેણે કોઈ પણ પ્રાકૃત પદાર્થોમાં આસક્તિ કરીજ
 નહીં. કેમકે તે સમજતો હતો કે 'શ્વેડભાવાઃ'—આવવી કાલેજ
 નો અદ્વિત્ય ધર્મ જનારા જોવામાં આવ્યા છે. આમ જે વસ્તુ
 લાધીન છે તેનો ભરોસો શો ? તેમાં સ્વાદ પણ શું હોય ?
 રાજા પરિશ્રમજ તેઓમાં ફળ તરીકે મેળવી શકાય છે. એટલે
 પ્રાકૃત પદાર્થો માટે હેરાન થવું એ કેવળ ખોટનોજ ધર્મ છે,
 નથી તેઓમાં ન રમવું તે તો ઠીકજ છે; પણ આત્મપ્રાપ્તિ
 માર્ગને અણુના આનંદવાળી અદ્વિત તથા તુચ્છ જલ્પી પ્રદાને
 લેવા-પ્રદાનેજ પ્રાપ્ત કરી, એમ યુતિ યોગ્યતા કરે છે. કેમ

તેજ પરમ પુરુષ શ્રીપતિ સ્વાભાવિક, અનંત ને નિરપર
 નિધાન હોઈને સર્વ પ્રકારે તેજ સર્વ અનિષ્ટોને દૂર કરી
 સર્વ ઇષ્ટોને સંપૂર્ણ આપનારા છે, માટેજ ઉવરનો અ-
 સર્વ શાસ્ત્રસંમત થયો છે કે એનીજ 'હૃદિતથી' કોઈપણ
 કારણકે શ્રુતિ કહે છે- 'રસૌ વે સઃ' તેજ રસ છે. એટલે
 પ્રાપ્ત કરવાથી સદાકાળ ખરેખરા 'આનંદી' થવાનું
 પાછા ન પડાય. એ પરમાનંદનો કોઈ પણ પ્રકાર અ-
 ને તેને મેળવવાનો ઉપાય પણ આજ છે કે:-

સાચે સ્થાને, સાચે જ્ઞાને, અનુપતિમાં ચિત્ત પ્રાપ્ત

કારણકે બીજા કોઈ પણ કર્મો કરે તો તેટલેજ
 તેના પ્રમાણમાંજ તેનું ફળ મેળવી શકાય છે. એટલેજ
 જેટલું સાધન તેવો ને તેટલોજ તેનો ફળલોગ મળે છે. જ-
 જગતમાં લોગવિષયક હરકોઈ પ્રીતિનાં ફળ પરિમિત છે,
 મૂલ્યાનિ દુઃસ્થાનિ-અને હરકોઈ દુઃખનું મૂળ સ્નેહજન
 વાત લક્ષ્યમાં લઈનેજ અહીં કહેવાયું છે કે, 'હૃદિતિ' એ
 મ્હો તું. આ શ્રીહરિને માટે પણ જપ, તપ, દાન, યજ્ઞ
 વગેરે કરવાથી શું થઈ શકે છે? જેટલું કરી શકાય
 'નાસ્ત્યકૃતઃ કૃતેન'-અકૃત તે પરમાત્મા કૃત-એટલે
 પણ જપતપાદિ કૃતિથી પ્રાપ્ત થતા નથી; જે વસ્તુ અન-
 પરિમિત કર્મોથી મળેજ કેમ? એ તો તે પોતેજ ને
 તો મળી શકે. એમનુંજ જગ, એમનીજ ઇચ્છા, એમની
 અને એમનીજ પ્રીતિ એ યજ્ઞહોય તોજ કામ લાગે,
 એમણેજ સર્વને આજ્ઞા કરી છે કે, 'મનેજ આહો' તે
 પાવો-એટલે જમ તેમનીજ આદેશ, તેમનામાંજ
 અને તે પશુ તેમનાજ માટેજ એ હોય તોજ તે અકૃત

પોતે સર્વ પ્રકારે અનંત છે અને પોતારૂપ અનંત વસ્તુને
પોતાની આહના કરનારને આપી દેવા સદા તત્પર રહે
તાનું સર્વસ્વ પોતાને માટેજ હોય તેમાં કંઈ વિશેષ
'વસુધેવ કુટુંબકમ્' 'પરોપકારાય સતાં વિમૂતયઃ'
પૃથ્વી સત્પુરુષોનું કુટુંબ છે અને પરોપકાર માટેજ
પોની સર્વ સમૃદ્ધિઓ હોય છે. 'એમ નિસ્વાર્થ કૃપા કર-
પોનેજ મહાન ગણુવામાં આવ્યા છે, ને તેમાંયે જી પરમેશ્વર
વિશે મહાનમાં પણ મહાન છે કે, જેના માટે ખાસ કહે-
આવ્યું છે કે:—

પુણ્ય જેવી પ્રભુતાર્થ, પુણ્ય જેવી મન મોહાર્થ,
સી ભાંડી, વિધિની ભાંડી.'

તે ક્યાંમુખી? 'એ વધા માં પ્રપચંતે શૌંત્યયૈવ મજામ્યદમ્-
જો જે રીતે મને બજે છે તેજોને તેજ રીતે હું બજું છું.'
'પુણ્ય ભગવાનનું ગીતામાં વચન છે. આ રીતે—

વિના કહે પણ વિધિની ગુપ્ત લે લે વગસાય;
તે નિજ જનને કેમ બૂલે, યોગી જો મન ગદાંધ.

જેવું તે વાહે તેવું તેને આપણું જી પ્રભુનો અટલ ન્યાય છે
તે વાહે તેને ધન, વેભવ વાહે તેને વેભવ, મુક્તિ વાહે તે
મુક્તિ ને પોતાને વાહે તેને પોતે પોતાની ભવ અર્થજી ઠરી
દે. આજ અભિપ્રાય તે ભગવાન ગીતામાં કહે છે:—

સમોઽર્થઃ સર્વભૂતેષુ ન મે દેપ્યોઽન્મિ ન પ્રિયઃ ।

એ મજાનિ તુ માં મવત્યા મયિ ને તેષુ વાપ્યદમ્ ॥

'જે હું સર્વ પ્રાણીઓમાં સમાન છું, મને
નહી, પણ જેઓ મને દેખીથી

(ખાસ) વચું છું ને તેઓ મારા વિષે (ખામ) વસે છે. આમ કહી ભક્તોની ઉચ્ચ કોટિ પ્રભુ સૂચવે છે, ને ભક્તોની વિશેષ તરફેણ કરવામાં પોતાનો સર્વોધિકાર રજૂ કરે છે; એમને તો પોતા પ્રત્યેના સાચા ભાવનીજ વિશેષ દરકાર છે; એટલે કે ચેતનની જેવી ઇચ્છા તેવું ક્ષણ તેને મળે છે. દેવોએ પોતાના રક્ષક થવાની પ્રભુને પ્રાર્થના કરી તો પોતે અવતાર લઇને તેઓના રક્ષક બન્યા, ઘણાએ પોતાના પુત્રરૂપે થવા પ્રાર્થના કરી તો તેઓના પુત્ર થયા, કોઈએ માગ્યું કે અમારા પતિ થાઓ તો પ્રભુ તેઓના પતિ થયા, જેઓએ તેમને પોતાનાં જીવન માન્યા તો તેમના જીવન થયા અને જેઓએ સદા માટે પોતાના થઈ રહેવા માગ્યા તો પ્રભુ સદા તેમનાજ થઈ રહ્યા, એવાં દ્રષ્ટાંતો અનેક છે. અર્થાત્ ‘ચાદશી માવના યસ્ય સિદ્ધિર્ભવતિ તાદશી-જેવી જેની ભાવના તેવી તેને સિદ્ધિ’ ને જેવું જ્ઞાન તેવી ભાવના. માટે તે એકજ પરમેશ્વરરૂપ વસ્તુમાં અનન્ય ભાવ રાખીને કેવળ તેમનેજ માગવા જોઈએ. આ જ્ઞાન તથા જ્ઞાન રહે તે માટેજ કહ્યું છે કે:—

એકજ સ્થાને એકજ જ્ઞાને અનુપતિમાં ચિત્ત શ્રેષ્ઠ રે.

પુત્ર હો કે કાન્ત હો, પત્નિ સ્વાભાવિક પતિ તો સર્વનો એકજ છે; એક પરમેશ્વરજ સર્વનો સ્વામી-માલિક છે. આપણે તો તેમનું ધન, પ્રજા, દાસ કે વસ્તુજ હીએ અને તેથી તેમજ હોવું એ સ્વરૂપાનુરૂપ છે. પ્રહલાદજી કહે છે કે જો હું તેમની પાસે કંઈ માગું તો મેં તેમની સાથે વેપાર કર્યો ગણાય— ‘ન મ મૃત્યુમ્મ વૈ વનિદ્-એ બૃત્ય કે સેવક નથી, તે તો વેપારી છે.’ હું માગું ખરો, પણ તે એજ કે, ‘મને તેમનાજ જે અનન્ય પ્રેમ થાઓ.’ ‘યા શ્રીનિરાધિવેદિનાં વિષયેષ્વનના-

આખી

પદ્મપદ્મમાં શ્રીહરિચિત્રાનાં મુખ, સદે દામારડ,
 અનિમિત્ત પ્રાણમાં નેલી જન કદે છે મુખદા મારડ;
 નિત્ય ન્દાય મદનમાનામાં, પુત્રે વિદુલનાથ,
 પદ પદો મિયાનાં પદ કદેવામાં ન આવ નાન.
 રૂદ્રી પ્રાણમાં દેહ આલિસાયા મન પુત્ર મનનાન,
 પ્રભુ પામ આગી લેવાની નેન લાગી નાન;
 આપો મુન ને ને પદ આમુન મનમુન અલિનમાન,
 કૃપાને કદે દેહિ કો અગ્રે કદવા જગાં કનાન,
 માન વાન નામને કદીને, આલ્યા અલિના નીર,
 ભૂં શ્રીપદોદિ નરના આપો, કુમાર અલ્ય કદીર,
 વિદુલ વિદુલ જગનાં રૂપી, લીધા દેવારી નીર,
 પાને મુરના મુરના વ્દાવો, નયન અપાર્ય નીર

દોહરો

દામદેવના આમમાં, પદનું પુત્રનું નામ;
 'નામદેવ' મુખવાન કદી, પાદનું મુનનું નામ.

શાહુસવિદીદિન છંદ

પુત્રના દેહિ દાય મેવ કદવા, દામા જતા મદિદે;
 નેવે દેહ આપ આગ વરના, પાને અલિ આદે;
 આપો મે, પ્રમાદ મેવ જગનાં, નિત્ય અગી માદથી;
 દેવનાં વ્રુ દેહિ અગ્ર મુન જગનાં દેવ જગી આપથી.

આલિની છંદ

મદ નરડ દોર આમે, દામ આદ વયા કો,
 પ્રભુ પુત્રનું નિમિત્ત, પુત્રને દિશિ આમે;
 પદી કદી પુત્રના, કૃપાની લાલી આમે,
 વિદુ પ્રભુ અપો આલ્યા, મેવવા નામવરને.

ઉપેન્દ્રવજ્ર

પુત્ર ક્રીડી સર્વ વિધિ પ્રમાણે, પિતા કરે તે હજુ સર્વ પ્યાને;
તથાપિ નૈવેદ્ય મર્ચું સ્વ દામે, હજુ ન પિતા કંઈ કેમ નાથે!

૫૬- 'ગોદની' એ રાખ

બાળક મુઝાવો રે (૨)

નૈવેદ્ય મરતાં મર્ચું ન થતાં ભોડ ન કળાયો રે, બાળક
પિતા પ્રભુને મરતા ત્યારે, રહેતો હતો મંદિર બહારે;
જમાવતાજ હશે તે પ્યારે, રીતિ એ નવ લઘુ લગારે, બાળ
પિતા બોલતા જગ્યા હરિ છે, આજ બૂલ કંઈ થય ખરી છે;
લોટી તો દૂધથી ભરી છે, બોટી નથી સાકરે ગળી છે, બાળ
થાળ જમે તે દૂધે ના લે, થશે એથી મહારીજ શું બહારે;
હજુ કહેવાણું તો કળે કળી, માહું ન બહે તેમ આ પળે, બાળ

૫૭- 'ઓ બહાણું' શીઠ 'એ દાગ

જમો નહિ કેમ ! કૃપાળા રે રીસાઇ, રેકડ
કરજાળા રખવાળા વિકુલ બહાણા માથા મુખદાર્ધ, જમો
હામા શીઠ તમારા બહાણા, ગામ ગયા છે ચાહી;
તેનો પુત્ર તેની વતી આવ્યો હું, હું પુત્ર તેની સાહી, જમો
તાણું દૂધ સાકર નાખી છે, ગળી ગઈ છે માંહી;
મહે કે કોઈએ બોલ્યું નથી જરીએ, સાચું કહું સમ આર્ધ, જમો
ભરી લોટી પાટી લમ બડે તો, કોષે મુજ આર્ધ;
તાતે તેનાથી બહે તો, સેવે સોષે ન ફરી ચાહી, જમો
નથી બોલતા નથી ચાલતા, શું મુજ બૂલ જણાઈ;
જેમ જેમ વીતે છે વખત તેમ હું બડે છડે ગલાર્ધ, જમો
હવે નથી રહેવાણું મુજથી, લુચો જવાય રોવાઈ;
નહિ હું હું અહીંથી જ્યાં મુખી, નહિ પીયો તમે રસ્થાથી, જમો

અતિશય આશ્ચર્ય પર વાત આવી; પથ્થર સામે પણ ટક્કર લેવા તૈયારી થઇ એટલે પ્રભુ પ્રસન્ન થયા. જસ, આટલામાંજ પ્રસન્નતા ! તેનું કારણ શું ? પૂર્વજન્મની પરિપક્વતાને લીધે એટલો જાણે પ્રેમ અને એવો અડગ નિશ્ચય પ્રભુએ પોતાના ભક્તમાં જોઇ લીધો અને તેજ કારણથી—

સાખી

બાળ ભાવને પ્રેમ પ્રભાવે રીઝ્યા ઝટ જગરાયા,
લોટી લીધી કરવી પીવા લાગ્યા પ્રકટ જણાયા;
બહુ પી જશે જાણી નામા ફરી આગુર કેખાયા,
રાખો ઘોડું મહારે સાફ વધા, નહિ શકુઆયા.

ઠોહરો

હરિએ હસીને ખાકીનું, દૂધ દીધું સુત હાથ;
તે પીને આવ્યા મહે, કહી માતાને વાત.

આ સાંભળી માતા આશ્ચર્ય પામીને એજ બોલી બઠ્યાં કે,
'ભક્તિથી ઠોઇ ન મ્હોડું.'

ઓપાઘની ચાલ

આવ્યા ગામ થકી દામા શેઠ, જાણ્યું પુત્રે કીધું દામ એધ;
પણ પ્રથમ નક્કી નવ આન્યું, તેમ બાળને નવ અપમાન્યું.

કારણકે માત્ર સેવાજ કરવી અને તે સેવાને પ્રભુ કેમ ન સ્વીકારે ? એજ ભાવ અતિશય દૃઢ હતો. આવીજ અનન્યતા અને આવીજ 'ભક્તિથી ઠોઇ ન મ્હોડું.' આ માટે શ્રીહરિમાં જેવો પૂર્ણ વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા હોવાંજોઇએ તેવાંજ તેમનામાં હતાં; જેથી 'એકજ સ્થાને એકજ જ્ઞાને, અનુપતિમાં ચિત્ત પ્રો તુ રે.' એ પ્રમાણે શ્રીહરિમાં પોતાના ચિત્તને તેમણે જોતપ્રોત કયું હતું.

હોરે હાથે હરિ દ્વંધ પીતા, મને દયાડ ઉચ્યાં શ્રી પિતા;
મુત કહે બલે મુજસંગ આવો, નિત્ય આવે પ્રસંગજ આવો.
પુત્ર સાથે પિતા આવ્યા આસા, કરી ચૂક્યો એવાએ મુચાસી;
ધરી લોટી હરિ નવ હાલ્યા, ગભરાયા ભક્ત તવ વ્હાલા.

કારણકે પિતાની સાધનભક્તિ હતી, ત્યારે પુત્રની સિદ્ધ
ભક્તિ હતી; આવો બંનેની ભક્તિમાં ભેદ હતો. એ તો 'શુરુથી
ચેલો વધી ગયો હતો,' એમાંયે કારણ-પૂર્વજ-મની ઘણા કાળની
અતત ભક્તિ હતી, તે કોણ બાંધે ?

પદ-૧ વ્હાલા વેંટવર તારે વિધાસે ' એ રાગ

બોલ્યા નામદેવ કર જોડી કરગરતા તણ;
હયો છા નિત્ય સેવ આજે શુ' થયું વળી હું મુખા !
પિતા કહે છું સેવા કર તેથીજ કરી મેં આજે,
દેજ પીઓ છા મુજ હાથે નવ આજ પીઓ શા કાજે. બો
હરિ વધા નામદેવજ મુજે એવી રીતે વાળી,
છજ વિષ્ણુ બીજે દેખે ત્યાં શુ' દ્વંધ, હું ન પીડું પાળી. બો
નામદેવ કહે એ તો નિત્ય કરે છે આપની સેવા !
તહોનો પણ પડો રાખો છા તમે ધણી તે કેવા ! બો
સાચાને જુઠો કરાવવા કેમ કરો હડીલાઈ;
એના જોતાં નહિ પીયો તો શિર ફોડીશ હું આંહી. બો

આજે તો પૂરોજ તણકો હતો. પુત્રપ્રભાવે પિતાનો પણ
પડો છુટ્યો અને નાથ ત્રુટ્યો:—

ભક્તિથી કોઈ ન મંદોઈ, હરિ વિષ્ણુ બીજે નવ મંદો છું.

પદ-૨ નર નર ' એ રાગ

વર ન થયા વિહંગવર; લટક મરકે સ્વગત પ્રકર
જોઈ રહ્યા ઘમાનર, નયન ન કરી મરકે મરક. વરતવ

જૂમ દીધી ત્યાં મહેમાને, ઘરમાં છા કે નથી બાધ;
 બોલી તદા ધણી નથી ઘરમાં, નામ શું છે શું વળી કામ છે ભાધરે
 વધા તદા મહેમાન બહાર તો આવો રાજબાધ;
 તમે ન જાણો હું બોળજી છું, જાણું છું કે કેમ ચાલે કંઠણાધરે,
 કેશવ શેઠ હું પોતે છું, તુજ પતિ સાથે મિત્રાધ,
 લેવા નહિ પણ દેવા આવ્યો, સુણતાં તુરત બાધ આવી ઝટ ધાધરે.

ચોપાધ

બહેન! કેવી હવે દાડી આવી, આવ્યો છું દયા દિલ લાવી;
 ગુણ મહોર ભરી દ્યો ઉપાડી, સુણી નારી તો થઈ ગઈ ટાંડી.
 લાવી ગુણ મુકી ઘરમાંહે, ભરી મહોર ખરેખર માંહે;
 શોચે કોણ આ નવ પરબાચે, મિત્ર પતિના શેઠ ચરખાએ.
 હરિ કહે કહેલે મારા પ્રણામ, યાદ રાખલે કેશવ નામ;
 વળી કહેલે મારા જેવું કામ, નામો બોળજે છે મારું કામ.
 બાધ કહે જમ્યા વિષુ ન જવાય, ભાધ કહે હવે શીઠ લજવાય;
 એમ કહીને થયા અતર્ધાન, રાજબાધ બની આવધાન.

હરિગીત

કાલીને મહોરો ગઈ બલરે, લીધો સ્વરસામાન ઘણો,
 કરી રાખી તુરત રસોઈ પતિ પર, ગ્રેમ આવ્યો મન ઘણો.
 પ્રભુની કૃપાનું તો શું કહેવું, દગજ દીધો ધન તણો;
 વાંધો રહ્યો નહિ કોઈ રીતે, પછી કોઈ સાધન તણો.

દોરી

પહોંચી પ્રભુ પાસે ચાણાધ, દીઠો નહિ નિજ મુન ધ્યાંદી. રહ.
 સહુએ બતાવ્યું કે પડો દીઠો છે, પ્રભુના મહિર માંદી,
 તેથી આવી પડી વિહવ પારે, વડી દીઠી પાટી માંદી;
 આવ્યો છે મારો મુગ ધ્યાંદી. પડોંચી:

પૃથ્વ ધર્મા ધીએ અમે બેઠીએ, હવે પડ્યાં ઘૂજ હાથ. કહે૦
 ભકિત-ભજન ઘણું રૂઠું પળ, કરે ન ધીજી વાત;
 પેટ ન કરાય તેથી પાંચનું, વચ્ચેની ક્યાં પંચાત. કહે૦
 મારે હવે કંઈક ધંધો કર, કમા વાપરી જાત;
 નહિ તો સીએ ભુજે મરણું, ધનભણું હન તો ખાત. કહે૦
 બીએ મુત કે મુતા નથી, છે તારા ઉપર વાત;
 તે પળ નહિ માને તો ધારો, ભુજે સહુની યાત. કહે૦

વસંતતિલકા

એવું અનેક વિધથી ઉચરી સ્વભાત,
 તેવાજ ત્યાંથી નિસર્થાં ઝડ બેઠ સાથ;
 આપી શ્રી કંથ સમીપે ઝડ રોપ દીધું,
 ખુલ્લું સ્વચિત્ત પ્રભુને લેખનેજ દીધું.

પદ-૧ પ્રભુ ખજર ' એ રાગ

મને શીદને સપડાવ્યો સંસારમાં રે,	
આપી ઉત્તમ નરેહ અવતાર પ્રાણાધાર.	શીદને૦
ધ્યારે માગ્યું હતું મેં પ્રભુ કાંઈએ રે,	
તોયે શીદને વસાવી મને નાર પ્રાણાધાર.	શીદને૦
માત-તાતના પોપણનો બોલે શિરે રે,	
તેમાં દીધો મુત વિના વાર પ્રાણાધાર.	શીદને૦
હવે એ બધાં મળીને મુઝવે ઘણું રે,	
નહિ મૂકું હું ભજન ક્ષણવાર પ્રાણાધાર.	શીદને૦
તમારાનું તમે કરો ચાહે તે રીતે રે,	
નાખશોમાંદરિ મારે સિર ભાર પ્રાણાધાર.	શીદને૦
હું તો તમવિષ્ણુ ન ક્ષણ પળ છધી શકું રે,	
ભજન ચરણ સમરણીજી પુ' છવનાર પ્રાણાધાર.	શીદને૦

જૂમ દીધી ત્યાં મહેમાને, ઘરમાં છે કે નથી બાધ;
 બોલી તદા ધણી નથી ઘરમાં, નામ શું છે શું વળી કામ છે ભાધરે
 વધા તદા મહેમાન બહાર તો આવો રાજબાધ;
 તમે ન જાણો હું જાણજી છું, જાણું છું કે કેમ ચાલે કંઠાધરે.
 કેશવ શેઠ હું પાતે છું, પુત્ર પતિ સાથે મિત્રાધ,
 લેવા નહિ પણદેવા આવ્યો, સુણતાં પુરત બાધ આવી ઝટ ધાધરે.

ચોપાધ

બહેન! કેવી હવે દોડી આવી, આવ્યો છું દયા દિલ લાવી;
 ગુણ મહોર ભરી દ્યો ઉપાડી, સુણી નારી તો થઈ ગઈ ઠાઠી.
 લાવી ગુણ મુઠી ઘરમાંહે, ભરી મહોર ખરેખર માંહે;
 શોભે કોણ આ નવ પરખાયે, મિત્ર પતિના શેઠ સરખા એ.
 હરિ કહે કહેને મારા પ્રજામ, યાદ રાખજો કેશવ નામ;
 વળી કહેને મારા જેવું કામ, નામો જાણજો છે મારું કામ.
 બાધ કહે જમ્યા વિણ ન જવાય, ભાધ કહે હવે શીદ લજવાય;
 એમ કહીને થયા અંતર્ધાન, રાજબાધ બની સાવધાન.

હરિગીત

ઠાઠીને મહોરો ગઈ બનરે, લીધો સરસામાન ઘણો,
 કરી રાખી પુરત રસોઈ પતિ પર, પ્રેમ આવ્યો મન ઘણો.
 પ્રભુની કૃપાનું તો શું કહેવું, હમજ દીધો ધન તણો;
 વાંધો રહ્યો નહિ કોઈ રીતે, પછી કોઈ સાધન તણો.

હોરી

પહોંચી પ્રભુ પાસે ગાણાધ, દીઠો નહિ નિજ મુત આંહી. ટક.
 સહુએ બતાવ્યું કે પેઠો દીઠો છે, પ્રભુના મંદિરે માંહી,
 તેથી આવી પડી વિદૂલ પાદે, વદી હીંદી પાહી માહી;
 આવ્યો છે મારો મુત આંહી. પહોંચી ૦

॥ १ ॥ ...
 ॥ २ ॥ ...
 ॥ ३ ॥ ...
 ॥ ४ ॥ ...
 ॥ ५ ॥ ...
 ॥ ६ ॥ ...
 ॥ ७ ॥ ...
 ॥ ८ ॥ ...
 ॥ ९ ॥ ...
 ॥ १० ॥ ...
 ॥ ११ ॥ ...
 ॥ १२ ॥ ...
 ॥ १३ ॥ ...
 ॥ १४ ॥ ...
 ॥ १५ ॥ ...
 ॥ १६ ॥ ...
 ॥ १७ ॥ ...
 ॥ १८ ॥ ...
 ॥ १९ ॥ ...
 ॥ २० ॥ ...

॥ आचार्यजी ७८ ॥

॥ १ ॥ ...
 ॥ २ ॥ ...
 ॥ ३ ॥ ...
 ॥ ४ ॥ ...
 ॥ ५ ॥ ...
 ॥ ६ ॥ ...
 ॥ ७ ॥ ...
 ॥ ८ ॥ ...
 ॥ ९ ॥ ...
 ॥ १० ॥ ...
 ॥ ११ ॥ ...
 ॥ १२ ॥ ...
 ॥ १३ ॥ ...
 ॥ १४ ॥ ...
 ॥ १५ ॥ ...
 ॥ १६ ॥ ...
 ॥ १७ ॥ ...
 ॥ १८ ॥ ...
 ॥ १९ ॥ ...
 ॥ २० ॥ ...

લાવણી-‘લવંહરિ’ એ રાગ

ઉતરી ન વાત (૨) ઝટ નામદેવને ચિત્તે;
પંઢરીનાથ તણ કણે જણું અન્ય જગે શું નિમિત્તે.

એ તો ‘એકજ સ્થાને એકજ જ્ઞાને, અનુપતિમાં ચિત્ત પ્રે
તું રે.’ એમ એકજ પરમેશ્વરમાં એકજ સ્થળે જેને ન્યૂનતા ભાસે
તેજ ઠેરઠેર લટકતો ફરે અને એવી આશાઓ સેવે કે અમુક
કેઈક સ્થળે પણ પ્રભુનો મને પૂણું સાક્ષાત્કાર થશે ! પરંતુ
આમને તો—

છ ધામ તીર્થ (૨) ને પ્રભુ પાતે અનુકૂળ,
તે છાડી બીજે જણું એ તો ન ગમ્યું બિલકુલ.
તણ કલ્પ વૃક્ષ (૨) શીઠ ચહું અન્ય તરૂં છાંં,
અમૃત પાન મળે છતાં શીઠ ચહું ફળ અનનિર્ઘાઈ.
(આવી તૃપ્તિ અને આર્ત જ્ઞાન જોઈએ.)

પ્રિય પ્રાણનાથ (૨) જીવનને શે છાડાયે;
વિયોગ એ વહાલા તણે કણ લર પણ શે સહેવાયે.
ઉર શોચી એમ (૨) કહું ભાધ ન વશ હું મહારે;
પાળ્યો પાર્યો જેમણે છડે તોનો સકળ પ્રકારે.
રૂક્મણીરમણ (૨) ને આશિન જીવન મહારે;
તોની પાસે વાત આ હું પ્રકાશ જઈ ઉચ્ચારે.
જો રજા મળે (૨) તો આજ્ઞા એની પાળું;
તમને પણ ના પાડતાં સંકુચાઈ છું જ કૃપાળું.
કહે જ્ઞાનદેવ (૨) આજ્ઞા લઈને પછી ચાલો;
આવ્યા ફરીને મંદિરે જોઉં, બ્યાં ઉભો ઉવહાલો.

હરિ પાસે ગયા તે પણ ગળગળિત થયા, પણ જ્ઞાનદેવે
આમ્રક કયો તેથી જણું કયું.

આપની સોજતે ભગત થયો તે ધંધો કરે ન કાંઈ,
 આપો મારો મુત પાછો કૃપાથી, ઝાલો અમારી બાંહી;
 ધાઓને સાચા મુખદાઢ, પહોંચી
 દીધો ન દીધા જેવો દીધો ને વળી, હાલ તો દેખું ન ક્યાંહી;
 ખાવા પીવાનું સંકટ ભારે, વહુની સ્થિતિ દુઃખદાઈ;
 જાએ છે બેઠી ઘેર બાઈ, પહોંચી
 ઠળવળું ક્યારથી તોએ ન મુળતા, એ ન ચાલશે આંહી,
 પ્રાણ પાડીશ જે પુત્ર નહિ હો તો, ડારીની દષ્ટી સચાઈ;
 નામો કંઈ દીધોજ ત્યાંહી, પહોંચી

સાખી

માત વહી મુતને સમજાવી, પકડી રાખી હાથે;
 માકું ન માનીએ બેરા ચાલો, ઘેરજ મારી સાથે.
 ગમ્યું નહિ પળજીવું પડ્યું, સંઘર્ષા નહિ નિજ નાથે.
 આવ્યા ઘેર ત્યાં મુળી સહુધી, વધામણીની વાતે.

પદ-કથાણુ

ખંતેથી કેવી કૃપા દીધી શ્રીનાથે,
 શાએ ચિત્ર હરિની રીત, ભક્ત પુનીત કહે સહુ પ્રીત;
 ધન્ય ધન્ય ધન્ય ધન્ય, ખંતેથી
 દેખાડ્યો મને ખાસ શ્રી વૈકુંઠનો નિવાસ;
 પૂરી એ પૂરણ આશ, સ્વીકાર્યો કૃપાથી દાસ.
 શી એ શેષા એ આનંદ, શી એ છબી મુખકંદ;
 ધન્ય શ્રી વૈકુંઠ ઈન્દ્ર, પુજ વિશેષા ગોવિંદ.
 માગેથી ભક્તોને દેવા, હેવા તો છે ખજા દેવા;
 રીઝ્યા મુજ પર દેવા, આવ્યા ચાલી આપે દેવા.
 ન વળી હું છું મિત્ર, એ કેવું મોહ વિચિત્ર;

કહું ખુલાસે જવ નામદેવે, ચહું ઉઘાસે તવ જ્ઞાનદેવે;
સ્વપક્ષમાં તો નવ એ તણાયા, મુનિજ એ પક્ષ વિશે તણાયા.

માલિની

અણસમજણ એની, ટાળવાને ચહીને,
એણે સમજણ દીધી, તે ન ઠેરી રહીને;
સમજણ ખરી એની, માનીને આપે પૂછે;
સમજણ વધુ આપો, ભક્તિનું રૂપ શું છે ?

પ્રશ્નોત્તર પછા થયા, તેમાં જ્ઞાનદેવે ભક્તિનું સ્વરૂપ પૂછ્યું
તેનોજ ઉત્તર ટાંકીએ:—

શાહુલવિકીરિત છંદ

નામાએ વિનતિ કરી નથી જરી, હું તો ભણ્યો કે ગણ્યો;
ના યુક્તિ કોઈ આદરી નથી થયો, ચેલો એ કોઈ તણ્યો;
ના જાણું કંઈ વાત જાત કહું શું, કાસો તણ્યો કાસ છું;
વીતી વાત વિશેષ યાદ રહી તે, ખતે કહું ખાસ છું.

પદ—‘સરણ થયો’ એ રાગ

ધાર ધાર ને ધાર, પ્રભુ પર આવે ધાર અપાર, ટેક,
લાગે અન્ય અસાર... ...
જગના જીવો માત્ર પર આવે દયા ને સ્નેહ;
સર્વ સ્વામીના સરખાં અગો મુજસમ સૌના દેહ;
જીવસૌ મુજ પ્રભુનો પરિવાર, એની ખુબીના સૌ વિસ્તાર, ખ્યા
વ્યાપ્યો વરદુઃખમાં છે એનો. આનંદ;
પણ જે અદ્ભુત છે શ્રીઅંગે, એજ પ્રેમનો દંદ;
રૂપ લાવડ્યનો ચમત્કાર, માત્ર બ્રહ્માનંદનો એ સાર. ખ્યા
આ. ૧૧

એકજ સ્થળે એકજ જ્ઞાને, અનુપતિમાં ચિત પ્રાપ્તિ રે.

જેમ તુલસીદાસજી—

ગંગાસિંધુ સરસ્વતી, સાગર સમુદ્ર ભરપૂર.
તુલસી ધાતક કે મને, ખીના સ્વાતિ ગાજ ધર.

એવોજ અદ્વીત ધાટ છે; ભક્તભાવનો એજ ભજકો છે; અનન્ય ભક્તનો એજ ભાગ હોય છે; તેમનાં પ્રવચનથી મન કોઈ અલોકિક ને અદ્ભુત હોય છે અને તેમના સ્વરસંકાર, શૃંગાર તથા વિવિધ સેવાની રીત કોઈ જુદીજ હોય છે.

ગરબી-‘સમજી મધ ધુ’ એ સમ

મુજને વિદુલવર વિજુ અવર કંઈ ભાવે નહિરે, કંઈ કાવે નહિરે.
ભાસે હોય હરિ ઘરઘર વ્યાપ્યો, હરતો હોય ભાસે એ પાપો;
મહારે ધ્યાને ખીજે કોઈ આવે નહિ રે. મુજને

નયને મને મૂર્તિ જે ચોંટી, તે ઉખેડવા મહેનત મહોટી;
કરે ઈન્દ્ર અજ તોપણ તે કાવે નહિ રે. મુજને

શ્યામ મુંડરવર ઉભા ધંદ પર, પ્રિય પિતાંખર કરે કમર પર;
કોઈ કહી કહી એના સમ આવે નહિ રે. મુજને

દીપા શંખુ એનેજ સેવતા, સનકાદિકના એજ દેવતા;
નારદ પણ એને ગાન મુજાવે સહી રે. મુજને

યોગ મુકિતનું કામ ન મારે, અન્ય કર્્યાનું કામ ન મહારે;
ક્ષણે પડે ન વિસારે વિસરાવે કહી રે. મુજને

અન્ય હોય છે એથી સારું, મીન જીવનજી દૂધ અકારું;
અન્ય કશું મુજને નહિ લગ્યાવે અહીં રે. મુજને

ચાતકને નહી નીર નકામું, તેમ ન વ્યાપકથી હું વિરામું;
ખરી સતીને પતિ કોઈ, વિસરાવે નહિ રે. મુજને

માત્ર ન હું તો મનથી અરચું, કાન આંખ કર પદ જીભ ખરચું;
ધ્યાન જ્ઞાન મુનસાન તો અકળાવે સહી રે. મુજને

પદ- ' જોડ ખાધી ' એ સંગ

તૃપા લાગી માખાપ તૃપા લાગી, પાણી લેવું પડે છે આજ માગી.
ખાળ બૂખ્યું કે તરશ્યું થાય, ત્યારે માખાપની પાસ જાય;
તેમ આજ સમર્થ જગરાય, તમે રાકો છો બધી હીઠ લાગી. માં
શીખું દેવા હું યોગ તે શું કરવા, સિદ્ધિઓથી રહું છું બેપરવા;
માત્ર શીખ્યો તને કરગરવા, કરું એજ કર જોડી પમે લાગી. માં
ધાયા તેવા પંઢરપુર-રાયા, નામદેવાની નજરે જણાયા;
કાંઠે ઊભા હીઠ જગતરાયા, હરિ જોતાં જાણે ગયા જાગી. માં
રૂપ નીરે ગયો ઊભરાઈ, કાંઠે બેઠે દીધું જળ પાઈ;
જ્ઞાનદેવ જોઈ ગયા શરમાઈ, યોગસિદ્ધિની ભમણા લાગી. માં
નામદેવે હીઠ માત્ર સ્વામી, જ્ઞાનદેવે જાણી નિજ ખામી;
પડ્યા પ્રેમીને પદ શિર નામી, સાચા મનથી યોગમદ ત્યાગી. માં
હજીએ ત્યાં ઉઠક ઊભરાય, મેળો વડો પ્રતિ સાથે ભરાય;
ભક્ત ભગવાનના ગુણ ગાય, કરે કીર્તન નિશાભર જાગી. માં

તારપથે એટલુંજ કે:-

પ્રભુતાકો સખકો ચહે, પ્રભુકો ચહે ન કોઈ;
તુલસી ! જે પ્રભુકો ચહે, (તો) આપણે પ્રભુતા હોઈ.

શાર્દૂલ

સેતુથી ફરીને જદા ભર પ્રતિ, આલ્યા બેડે પ્રેમથી;
આવી ત્યાં શિવરાત્ર શૈવસ્થળમાં, લોકો બૂખ્યા નેમથી;
જોઈ મંદિર નામનાથ શિવનું, ખેચી ગયાં ત્યાં જનો;
બોલ્યા કીર્તન આજ રાત કરીને પૂરૂ દૃષાણુ બનો.

ઉપેન્દ્રવજ્ર

વિશાળ છે મંદપ ત્યાં મહાન, હીઠ જનો આગુર બુદ્ધિમાન;
પ્રભુ કથાની કરી માગણી એ, પ્રભુ સ્મરની શોખ મળી ખરી એ.

ગાઉં વિઠુબા નામ હું ધ્યાઉં વિઠુબા રૂપ;
 આહુ વિઠુબા વિષુ ન આવર કણ દોડી અંડના બૂપ;
 થયા જન દાજ પ્રકટ આસર, સોધીએ શીઘ્ર પછી ઉર મોઝાર, પ્યા
 ન સંકેચ ઇન્દ્રિતલો ન ભોગનો સંકેચ;
 સહુ રીતે ભોગયું પતિને, સેવું ન ધરી શાય;
 સદ્ગુણ સો થાય સુખદાર, ન કહી શકું એ અનુભવની ખડાર, પ્યા
 ક્યાં આતક ક્યાં મેઘ છે ક્યાં પંકજ ક્યાં ભાન;
 સદા પ્રકાશિત લેઉં બધેથી, રહું એમાં શુભતાન;
 એકલા એથી તુષ્ટ અપાર, બીજો આવતો જ નથી વિચાર, પ્યા
 એ મુજથી નથી છૂટવું, નથી કોઈ છોડાવનારું
 એનું કીર્તન સેવન સ્મરણ, એજ ઇવન આધારું
 સ્વાદ એ અનુભવનો જ પ્રકાર, કહેથી ન સમજાય તલહાર, પ્યા

દોહરો

દહેતા, મુજતા, પૂછતા, થતા રસે તરબોળ;
 પણ દહેતા નામાનળા, સદાજ ઉપર બોલ.

ગરબી

ચાલ્યા ભક્ત બેઉ ભજતા ભગવાન, તીર્થસ્નાન સ્વાદ લેતા;
 આલ્યું દિદહીના શાદતણું રંધાન, રાત મારગમાં રહેતા;
 મળ્યા ત્યાં એ વૈષ્ણવો અને સંત, રોડ્યા વડા વડા રાહે;
 ક્યાં મુજતા ને ગળે ધરી ખંત, આલ્યા દેવ ઘેર બેઠે;
 દરિ-મંદિરમાં કીર્તન તો થાય, ત્યાં ભરાય જનો ભારે;
 વાત પહોંચી નરનાથ તળી પાસ, આરાતેલું કરી ત્યારે;
 આલ્યો શાદ રાતે ક્યાં-રંધાન આપ, વધો પરચો રખારે;
 વધા મારે તો વિઠુલ માળાપ, કાડું એને ભણ દહારે;
 રાગે કીધી દડ રાડ તો દોાય મૂળ, દત્તી ગાય ત્યાં ઊભેલી;
 દહું ઇવાજે આને વરી એમ, તલવાર ગળે મેલી.

પદ- ' જોડ ખાધી ' એ રાગ

તપા લાગી માખાપ તપા લાગી, પાણી લેવું પડે છે આજ માગી.
આજ ભૂખું કે તરશું થાય, ત્યારે માખાપની પાસ જાય;
તેમ આજ સમરૂં જગરાય, તમે શકો છો બધી લીડ લાગી. માં
શીખું દેવા હું યોગ તે શું કરવા, સિદ્ધિઓથી રહું છું બેપરવા;
માત્ર શીખ્યો તને કરગરવા, કરું એજ કર જોડી પગે લાગી. માં
ધાયા તેવા પંઢરપુર-રાયા, નામદેવાની નજરે જણાયા;
કાંઠે ઊભા હીરા જગતરાયા, હરિ જોતાં જાણે ગયા જાગી. માં
રૂપ નીરે ગયો ઊભરાઈ, કાંઠે બેઠે હીકું જળ પાઈ;
જ્ઞાનદેવ જોઈ ગયા શરમાઈ, યોગસિદ્ધિની ભમણા લાગી. માં
નામદેવે હીરા માત્ર સ્વામી, જ્ઞાનદેવે જાણી નિજ ખામી;
પડ્યા પ્રેમીને પદ શિરનામી, સાચા મનથી યોગમદ ત્યાગી. માં
હજીએ ત્યાં ઉદ્ધ ઊભરાય, મેળો વડો પ્રતિ સાલે ભરાય;
ભક્ત ભગવાનના ગુણ ગાય, કરે કીર્તન નિશાબર જાગી. માં
તાત્પર્ય એટલુંજ કે:—

પ્રભુતાકો સબકો ચહે, પ્રભુકો ચહે ન કોઈ;
તુલસી ! જે પ્રભુકો ચહે, (તો) આપણે પ્રભુતા હોઈ.

શાહુલ

સેવથી ફરીને જડા ઘર પ્રતિ, આલ્યા બેડે પ્રેમથી;
આવી ત્યાં શિવરાત શૈવસ્થળમાં, લોકો ભૂખ્યા નેમથી;
મોહું મંદિર નાગનાથ શિવનું, ખેંચી ગયાં ત્યાં જનો;
બોલ્યા કીર્તન આજ રાત કરીને પૂરા કૃપાળુ બનો.

ઉપેન્દ્રવજ્ર

વિશાળ છે મંઠપ ત્યાં મહાન, હીરા જનો આતુર બુદ્ધિમાન;
પ્રભુ કથાની કરી માગણી એ, પ્રભુ સ્મરણોચિત્ત ગણી ખરી એ.

આજ ઉમંગ અતિશય ઉરમાં પગપગ વધતો જાય.
 જેમ જેમ પુર નજીક આવતું તેમ તેમ વધુ શ્વાસ
 કળશ હીઠા ત્યાં પડયા પૃથ્વી પર ઢીપા પૂરા પ્રજામ.
 જ્ઞાનરેષે શુદ્ધ હીમી ત્યારે, આવ્યા લેતા નામ.
 મહાકાર પારે આવ્યા તવ ફરી ફરી કર્યા પ્રજામ.
 તારા પગાડી રોલજ કહાડી ધાયામાંથી ગુણમામ.
 પડેલ્યા પ્રિયતમની પારેને, ચારે નજર થઈ સેતી.
 ભડત અને વાગવાન ઉભયને ઉડી આનંદ રેસી.

અને પોતાના પ્રિય પ્રભુને મળીને તેમણે પોતાના વિ
 આ પ્રમાણે તેમની આગળ રજુ કર્યા:—

પદ-૧ કાશ મેલક ' એ ગમ

જન જનનિડોઆ બદાલા, અત્ર ભાગ્યે આજે ભલે ભા.
 અનંદા 'કે' કોરે આનંદે, દર્શીમુ જાય માલ્યા
 તુલસી કાશમાંજિલ્લ મગ્યું પાચા, અપદાવ્યા અમને ૧૧
 આ જ મનુષ્યની જૂમ જની રહી, વાળ્યું આજે ફુલપાલક
 તોરે તો ભલે કેવાને ન જાકે, મુકી શ્રી પાદ મુખપાલક
 નામ્યા વાળ્યા નાના આગેથી, નાને કર્યા કાશપાલક

મીનિ

આજે જુદે નિજ કબી, માળા અગી દેતાડી નિજ કી
 પદ અગી કબી. પાંદર ન મકેલેન મુદ્દ મં

અનંદ

દેવે વાન ન ભગવંતે વગલમન, સર્વેનમન શ્રી જગદ
 નામ ન જાણે પાંદર, નમ કાશ કેવાપત.
 મનુષ્ય મનુષ્ય મનુષ્ય મનુષ્ય મનુષ્ય મનુષ્ય

૧ બહાર એ મંડપમાંથી, સર્વેને દુતકારી રે. ભં
 ૨ દીપ ફુલહાર રહ્યા ત્યાં, ગિછાત આરાન ભારી રે. ભં
 ૩ પુઠલઈસહુ મંડળ, આવ્યા નામા શાંતિધારી રે. ભં
 ૪ રે કીર્તન પૂર કરવા, વધા વિકૃત લલકારી રે. ભં

કથાણુ

૧ થયો ત્યાં ભારી અહાહા, સુદિત થયાં નરનારી,
 ૨ નભમાંથી ઝળહળતી ધબબો, તમને નિવારી. અહાહા
 ૩ જજે રોપાઈ ગઈને રંગીન ન્યારી ન્યારી. અહાહા
 ૪ પ્રભાથી અતિ પ્રસુદિત થઈ, તાળી પાડવી કરી જારી,
 ૫ મંગળને દેવે નભથી, કુસુમ છુટિ કરી સારી. અહાહા
 ૬ તો શિવમંદિર પજ પલક્યું, સ્તંભી ગયાં નરનારી,
 ૭ પૂવથી પશ્ચિમ દિશામાં, આવ્યું દાર મુખકારી. અહાહા
 ૮ વળ થયા સજ્જ કીર્તન મુખવા, નિજ દિગ્ગેને દુતકારી,
 ૯ તન દર્શન પ્રભાતે પૂર, જયજય શબ્દ ઉચારી. અહાહા

આ ઉપરથી નિશ્ચય જોજ થયો કે 'ભકિતથી કોઈન મોહડું'
 તેવી ભકિત કયારે થાય ? હરિવિષ્ણુ ખીજે નવ મોહડું.
 હરિ વિના ખીજા કોઈ પદાર્થમાં મોહ નહિ એટલું જ નહિ
 કે કોઈ સાધનમાંયે મોહ હોવો ન જોઈએ. તે મોહને ભક્તિ શીકે
 હરિજ બધું કરે છે; અને તે પછી કદાચ મોહ નથી રહેતો.
 જો, આજ દહાંતમાં તે સ્પષ્ટ જણાય છે. શ્રીનામદેવજી જે
 જે યાત્રા કરીને ઘેર પાછા આવ્યા છે.

ગરબી-અથએ જાજ, કંઈ વ્યા-
 અનંત, મુ-વ્યા-

આવે આવે કે સંત્રાઈ, ઉતા નમે માન જે નવ
 ભાવે ભાવે માની, ભેદ, સદા નામદેવ પદમુખમાં
 રે કરવા સેવ પદમુખમાં

કાલજી હું તું સાથે ચાલું, દેવા પુર માંહી નિમંત્રણ. હરિ
કરી આપીશ ગોઠવણી સધળી, કરશે સહાય શ્રી મુજ જન.
તું હારે બસ જોયાં કરજે, સફળ થાય તવ તીર્થાટન. હરિ

હરિગીત

કરી ગોઠવણ ઘરમાંજ નામાને રજા રાતે કીધી;
પ્રાતે ઊઠીને વિપ્રવેશે સોધ સહુ જાતે કીધી;
વળી નહાઈ ચાહી તમામ મુઘડ રસોઈ જગમાતે કીધી;
ભક્તે તો કોઈની કરી પણ એમાંની નવ વાતે કીધી.

સાખી

શ્રુતરથ બ્રાહ્મણ વેપારીનું, રૂપ લીધું અઠ નાથે;
કર પકડી કરી મિત્ર નીસવાં, નામદેવની સાથે.
બેઠા હતા દ્વિજે ત્યાં આવ્યા, જગના જીવન જાતે;
નામદેવ તો જોઈ રહ્યા શુ, કરે શ્રીકંથ મળ તે.

શાદ્દલ

બોલ્યા શ્રીવર કાલ આપ સહુને, નામાવતી નોતરું;
પહેલા નહાઈ પધારવા હરિસ્થળે, ભાવે વિનંતિ કરું;
યાત્રાઓ કરી આવી કાલ કરશે, તેનુંજ ઉદ્યાપન;
માટે આપ પધારી સર્વ કરશે, સંતુષ્ટ એનું મન.

ઓપાઈ

દ્વિજ સહુ રહ્યા હરિભણી જોઈ, નવ ઓળખ્યા પણ ગયા મોહી;
પૂછ્યું આપ છે કોણ મહારાજ, કરી આપો નામાનું કાજ.
બોલ્યા નામ મારું તો છે અનંત, મને ઓળખે છે સહુ સંત;
નામાથી મારે ખાસ મિત્રાઈ, ઉતારો મારો અંદર માંહી.
મારા ઉપકારી બ્રાહ્મણ માની, ભેદ સમજ્યા નહિ અભિમાની;

કમળી ઉમંગે મહેમાની, કરી આપિ દરિજા નામાની.
મરિ આબ્યા સીમળીને મામે, કહ્યું કાલ કરે પ્રમદામે.
ખીછ નં કરી આપીસ શાખ, નમે ખીરગમે કરીને રસોડ.

કલ્યાણ 'પ્રમ મમાજનો' એ રામ

રી પંદરપૂરે પાંદરંગ મંદિરે, ગિમને જમાડતા પાતેજ શ્રીવરે,
આપ સિદ્ધિ નમ નિદિ દારી, આપી કરતી રોય;
ઉપર સુખી માગવળ કરાવે, રીઝવી જગદેવ. શ્રી પંદર

બાજ નિદિ કરે ઉ કે:—' જાણીયો કેઇ ન મહોડું, હરિ
નિષ્ઠા ખીરે નમ મહોડું. '

ધ્યત પતાકા હીપાં ચકાવી, બાંધી તોરણ હાર;
પુરી રાંગુલી વિધવિધરંગી, ધુપ કુસુમની બહાર. શ્રી પંદર
હીપમાળનો ટાઠ અનુપમ, વાળં ગાળં ધાર;
આદરમાન વિશે નથી ઊણું, સદુને સદળે ઠાર. શ્રી પંદર
નામાને મંગળ માર્જન કરી, બેસાડ્યા ચુલ સ્થાન;
પુન્યાલવાચન પ્રીતે કરાવે, પાસ બેસી બગવાન. શ્રી પંદર
શ્રીપતિ, શ્રીકૃષ્ણ, સતલામા, ત્રિલોક શાલા સાર;
સ્થાપ કરે છે દિવ ન આળખે, મહોતા વારંવાર. શ્રી પંદર
કનક પાર પર દિવ બેસાડી, પ્રભુ પખાળે પાદ;
પિતાંબરે લૂછી નાંખે છે, ઉર આપી આદહાદ. શ્રી પંદર
ગંધ ઘુલસી માળા, લગાવી લાળ;
ધુપ હીવા અગતા પાદ રસાળ. શ્રી પંદર

પદ-૩૫

અમવા બેસા દિવ

પૂરો

દા. ૭૦

૧ ૩ ૭૦

સ્વાઃ મુગંધ મુઘડતા દેખી, સદુ કહે છે શું આ તે રે. ૪૦
નામા પાસ સંકલ્પ કરાવ્યો, પાસે રહી જગનાથે રે. ૪૦
શ્રી સતભામા ખુદ પીરસે, ત્યાં ખામી રહે કોઈ વાતે રે! ૪૦
હર ધોવરાવી તાંબુલ આપ્યાં, જગનાથે નિજ હાથે રે. ૪૦

સાળી

જમી રહ્યા સદુ તવ હર ભેલી, વઘા રમાવર વાણી;
જરા બિરાલો અમે જમી લઈએ છી ઉમંગ આણી;
પહો દક્ષિણા પામી પધારે, સદુએ મંમત રાખ્યું;
દરિ હરે શું દલે તે જુએ, દિવસ મંદળ આપ્યું.

ચોપાદ ચાલ

બેઠા શ્રીવર બ્રાહ્મણ રૂપે, પાર્ષદ ગુણ પળ એજ સ્વરૂપે;
આવ્યાં રૂઢમણી, સત્યભામા, સોનાના ધાગ પીરસ્યા સદામા.
જે ઊભા મંદિરમાં નામા, પહોંચ્યા ત્યાં પાતે જગના વિચામા;
ભેલી બાહુએ ને લઈ આવ્યા, બદુ પાર્ષદોએ સમજાવ્યા.
પાતા ભેના પ્રભુને બેસાડ્યા, બ્રાહ્મણો તો બની ગયા રતા;
અરે! નામો તો દરજી છે બલે, બેસાડ્યો કેમ વિષે તે સાથે.
એ પાતે તો દરી ના કહે છે, તેને પકડી રાખી બેસાડે છે;
હાહા પાતાને હાથે ખવાડે, શી પેલાઈ આ શ્રીમંત હદારે?
શાનાં દરબે આંતુલ પારે. શું શુરેભો એ દરખતો લારે;
શું આ બાળોએ પીરસે છે, શદુ પેલા નામાના રસે છે.

હરિગીત

ત્યાં બાન જુલી બાળના આમદે દરિ એક દામમાં;
ખારા મંદી ગયા થયો સ્વરાજ તર એ પામમાં.
વાહેલ છે આ વિપ્રવં દુઃખ શું આ ગામમાં,
વચ્ચ ન કોઈ પડી શક્યું એ અબલના દામમાં.

પદ- 'મને પારો' એ રાગ

સદુ શોથે દિગ્ગે હવે શું કરવું; શા સારુ એધી કરવું
વિપ્ર હોય તો આવું ન કરે, કોણ ક્યાંના એ ક્યાંધી રહું કરવું
એબે પીરસ્યું આપણે ખાધું; બળ્યું આવું ભુંડું પેર જલરું
ન દક્ષિણા લે સાચી વાત કહી, ગોટો શોછ એ ચોખ્ખું પ્રથમ

શાહુલ

બોલ્યા અન્ય વળી જમ્યા સહુ મળી, પહેલું તપાસ્યા વિ
પુઠે આ પૂછપાછ ખાલી કરવી, એ તો નકામી બ
લોચો ધર્મ અબાણધી શુચિ થયું; પ્રાયશ્ચિત્તે આ
રાખીને ઉપવાસ મંત્ર જપવા, ગાયત્રીના લે

માલિની છંદ

જગતપતિ તહિં આવ્યા, મહોરની યાગ ઝાડી;
કનકતણી મહેની, દક્ષિણા ખૂબ આલી.
૨૫ ૨૫ સહુ વિપ્ર, તે લીધી નીચું માલી.
૨૬ રહી વનમાસો, ઉચ્ચાં ધીર આલી

પદ- 'કમ પામું' એ રાગ

ન હીસો દુઃખી દિલ દિગ્ગવર રે,

|| નામો ચરણે લાગે છે,

|| પો એને આશિષ ઉત્તર જર રે.

કારીજ હીસો શિયિલ સહુ,

|| ખુલાસો બનીને નિર રે.

નચુક અબજમતું દાતો કહી ઘો તે મુખેધી બીન કર રે. ૩મ

'મોરે સનાતન' એ રાગ

હ્યા દિગ્ગે વજમાન નમારું ન કામ કોણ;

હામ ઠેકાણું રે, અમે પહેલેથી ન જાણું રે,
 દિવ જાણી હાથનું ખાધું,
 વરણું દિવ મંડળ ખાધું, છા શું તમે જાતે સાધું;
 અમ આગળ દીધું, કરજને બેળું સાધું રે. બોલ્યાં
 ફરી ફરીને જોઈએ ત્યારે,
 લિલ્લલિલ્લ ભ્રમ જોઈ ત્યારે, નક્કી શું સમજવું અમદારે;
 ખાધું તમારું ને લીધું તમારું, અઘરવું નાણું રે. બોલ્યાં
 સહુને સરખા શું ધારે,
 વિપ્રના ધર્મ શું વિસારે, છે વેશ તો શુચિ તમારે;
 ખારે થયા રહ્યા આવો સાથી એના સમ જણું રે. બોલ્યાં

રાગ પીછું-‘ મ્હારા બહાસા ’ એ ટાળ

બોલ્યા લક્ષ્મીવર કર જોડી આપું ખરો ખુલાસો હાલ;
 આપું ખરો ખુલાસો હાલ, નામાને ન દેશો ગાળ. બો
 એની પાસ મુકાબો મેં સંકલ્પ તમારી સમક્ષ;
 શુદ્ધ તણું અજ તમે તેમ મેં પછુ ખાધું થઈ દક્ષ. બો
 તેમ છતાં ક્યવાતા હો, જો માત્રજ મ્હારે માહ;
 તો પ્રાયશ્ચિત્ત મને બતાવો ફરીશ તમારે હાથ. બો

મંદાકાંતા

બોલ્યા ત્યારે દિવજર ઘરવું, છે હવે ઉચ્ચથી તે;
 ગંગાતીરે સહ સતી વિચરે, લીધેને આપ પ્રીતે,
 મંત્રો સાથે વિધિ સહુ કરતાં, શુદ્ધ થાયે તમારી;
 દેવું ત્યારે કનક જરૂર છે, દાનમાં થાય હારી.

જસ ઠયું ને તેમજ ઠયું:—

ભેરવી ‘ હરિ મને ’ એ રામ

પાવનોના પાવન જગના જીવન, પ્રાયશ્ચિત્ત કરે;

બની અજાની ગણી અશુચિતન—
પહેલી તો મુઠા મુઠાવી, ગોમુત્રાદિ તન લગાવી;
વારે વારે મારી કબકી શ્રીમન—
પુત્ર્યા વળી વિગ્રાદાથે, દાનો આખ્યાં નાના ભાતે;
સંકલ્પ કર્યો થવા દ્વિજ ભોજન—
નચાવ્યા તેવા નાચ્યા, વિગ્રા ત્યારે ઉરમાં રાચ્યા;
બાપ્યા પાછા સાચા સ્વજ્ઞાતિજન—

પ્રાયશ્ચિત્ત

પ્રાયશ્ચિત્ત

પ્રાયશ્ચિત્ત

પ્રાયશ્ચિત્ત

આખી

આવી હરિમંદિરે ફરી ઉચરી નામાધી વાત,
સંકલ્પ કરી દીધો દ્વિજને, જમાડવા ફરી પ્રાત્ન
દહ આવ્યા પોતેજ નિમંત્રણ, પડતાં પછી રાત
કરી બધી તૈયારી ભારી, પ્રભાતમાં ભક્તી ભાત
પાછું બીજે દિન પૂર્વકમ થઈ રહ્યો ત્યાં—

લાવણી

આવ્યા શ્રાદ્ધજી ન્હાઈ ઘોઈને પરવારી,
જમવા બેઠા પહેલા દિન સમ ખુરી ધારી;
એ રીતેજ ખીરસી પ્રભુએ સર્વ જમાડ્યા;
આખીને તાંબૂલ એજ રીતે ઘાભાડ્યા.
આજે તો કીધા સકળ સંતને બેળા,
વળી એક પ્રતાપે બધા ભક્તની વેળા;
દ્વિજધી બોલ્યા મુજને વૈશંવ બહુ વ્હાલા,
એને તેજાવિજ ગણું ઠાડ મહુ ઠાલા.
શ્રાદ્ધજી ધારે આ દેવાં અલબડ બાતે,
આજે પણ કરશે મું ફરી ગલબડ બાતે;
પ્રાયશ્ચિત્ત કીધું કાલ મધી મું દાથે,

ણની અજ્ઞાની ગણી અશુચિનન— પ્રાયશ્ચિત્ત
 પહેલી તો મુછા મુઝાની, ગામુગાદિ તન લગાવી;
 વારે વારે મારી કુમકી શ્રીમન— પ્રાયશ્ચિત્ત
 પુત્ર્યા વળી વિત્રોદ્ધાષે, ઘનો આખ્યાં નાના ભાતે;
 સંકલ્પ કર્યો થવા દિજ બોજન— પ્રાયશ્ચિત્ત
 નચાવ્યા નેચા નાચ્યા, વિત્રો ત્યારે ઉરમાં રાચ્યા;
 ગણ્યા પાછા સાચા સ્વજ્ઞાનિજન— પ્રાયશ્ચિત્ત

સાખી

આવી હરિમંદિરે ફરી હિયરી નામાધી વાત,
 સંકલ્પ કરી દીધો દિલ્લેને, જમાડવા ફરી પ્રાત;
 દઇ આઘ્યા પોતેજ નિમંત્રણ, પડતાં પછી રાત;
 ફરી બધી તૈયારી ભારી, પ્રભાતમાં બસી ભાત.
 પાછું બીજે દિન પૂર્વક્રમ થઇ રહ્યો ત્યાં—

લાવણી

આઘ્યા શ્રાદ્ધજી ન્હાઈ ઘોઈને પરવારી,
 જમવા બેઠા પહેલા દિન સમ ખુશી ધારી;
 એ રીતેજ પીરસી પ્રભુએ સર્વ જમાડ્યા;
 આખીને તાંબૂલ એજ રીતે ઘોભાડ્યા.
 આજે તો કીધા સદ્ગુણ સંતને બોળા,
 વળી એક પ્રતાપે બધા ભક્તની વેળા;
 દિજથી બોલ્યા મુજને વૈશ્વવ બહુ વહાલા,
 એને તેજ્યાવિજ ગણું ઝડ સહુ દાલા.
 શ્રાદ્ધજી ધારે આ કેવાં અડબડ બાતે,
 આજે પણ કરશે શું ફરી ગડબડ બાતે;
 પ્રાયશ્ચિત્ત કીધું કાલ મધી શું હાથે,

લક્ષ્મી પ્રસન્ન થઈ વદીને જય જય,

ભાવે રહ્યા ગુણ ગાધ, નવાઈ થઈ.

વિપ્રો મન તણ પદમાં પડતા,

વદતા પાદિ પાદિ, નવાઈ થઈ.

શરમાતા પસતાતા લેખી સંતોની અધિકારી,

જ્ઞાનદાન જપ તપ વ્રતથી ઠરી, લક્ષ્મીની સરસાઈ.

હરણ હરણની મરણ આધીન, ગરણ રહ્યા ગવાઈ નવાઈ થઈ.

પદ-‘નટવર નંદકિશોર’ એ રાગ

નામદેવ ધન્ય ધન્ય સહુ કહે, નામદેવ ધન્ય ધન્ય,

વિપ્રો જ્ઞાની ધ્યાની તપસી, તમ સમ કોઈ ન અન્ય,

સાચા સંત સખા શ્રીવરના, શરણાગતજ અનન્ય,

આપ પ્રતાપ આપ અમ સહુ પર, વરસ્યા હરિ પર જન્ય;

અનુએ જોઈ પ્રાઈ ચિત્ત શ્રીપદે, સવિધિ થયો શરણ્ય.

આનું નામ તે ‘સિદ્ધભક્તિ’ કહેવાય છે. આ તેનો પ્રકટ પ્રભાવ છે. આ લોકમાં આ દેહેજ શ્રીહરિની સમાનતાનો અનુભવ આવી ભક્તિથીજ થઈ શકે છે. અત્રેવ મહા સમશ્રુતે ।

શ્રીનામદેવ-નિશ્ચય-અર્ચન

[ચિપચ-સાચો સંત કોણ ?]

પૂર્વ-રંગ

પદ-રાગ દહારવો

સાચા સંત ખરે બેપરવા, ખરે બેપરવા, ધરે બેપરવા, દેકડ
ધર્મ ત્યાગ ભય લાલચ પ્રભુની, અવર આશના સથી અતુ નરવા.

‘સંત’ જો નામ તો સરળ છે; ‘સત્’ ને માને તે ‘સંત’
એવી તેની વ્યાખ્યા પણ ઠીક છે; અને ‘સત્’-શ્રીહરિને જે કોઈ
માને છે તેઓ સર્વે ‘સંત’ છે, એમ કહેવામાં પણ કંઈ હરકત
નથી; પણ તેઓમાં સાચા સંત કોણ? વસ્તુતઃ જેવા સંત
હોવા બેઠએ તેવા સંત ખરેખર હલ્લ છે, અર્થાત્ પરિપક્વ
સ્થિતિવાળા સંત ભાગ્યેજ મળી શકે છે. કાચા સંત તો અનેક
છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ગીતામાં એજ કહે છે:—

મનુષ્યાણાં સહસ્રેષુ કથિદ્ યતતિ સિદ્ધયે ।

યતતામપિ સિદ્ધાનાં કથિન્ માં વેતિ તત્તતઃ ॥

‘હજારો મનુષ્યોમાં કોઈ એકજ સિદ્ધિ માટે પ્રયત્ન કરે છે; -
તેવા કોઈ યતનશીલ મનુષ્યો સિદ્ધિદશાને પહોંચ્યા હોય છે;

અનુભવનાર હોઈને નિશ્ચયપૂર્વક માને છે કે, સર્વ કંઈ પ્રલમાં
 છે અને પ્રલ્યાનુભવ એજ સૌથી શ્રેષ્ઠ વસ્તુ છે. આમ તેને
 'પરમ' જાણનારા સંતો તેમના વિના બીજું શા માટે હશે?
 તેઓનું માનવું જ ખરું છે અને તેથીજ શ્રુતિ પણ એજ કહે છે-
 'જે ભુવન-પ્રભુ તેજ મુખ.' તેની આગળ 'અન્ય અદ્ય' છે.
 એટલે તેવી અદ્ય તૃષ્ણા શા માટે હોવી જોઈએ? શ્રુતિ તેજ
 કહે છે કે, 'એવો પ્રલવેત્તા પુરુષ તે વિના બીજું કંઈ જોતો નથી
 કે સાંભળતો નથી.' અમે પણ ગાયું છે:—

કાણ જોઈએ બીજું શા સારું? શ્રીવર હું ને હું રે હું ને હું:
 અમારાં સ્તોત્રરત્નોમાં પણ અમે એજ ગાયું છે:—

તારાં પદાંબુજ જે વિવેચી મુખાનાં ઝરણાં ઝરે,
 તેમાં મુકાયું ચિત્ત તે શીઠ અન્યની ધૃષ્ટા કરે?
 મકરંદથી પરિપૂર્ણ જે અરવિંદમાંહેનો ભ્રમર,
 તે કહી કંટે સાક્ષીયા રહ્યામી નહિજ કરે નજર.
 તુલસીદાસજીએ કહ્યું જ છે કે:—

तीनडुक कौपीनके ओर माजी चिन लोन,
 तुलसी रघुवर उर बसे तो इन्द्र बापडो कोन?

જે વેળા શિવાજી મહારાજ, તુકારામ બાવા પાસે રત્ન-
 પોષાકના થાળોની ભેટ લઈ ગયા ત્યારે તેમણે કહ્યું છે કે:—

शिवाजी शु'धन दे(र)अरे! यईराज शु'धन देदेदे। सोजा राजा.
 भाटी मारे मन हीरा ने क्यन, तारां जोरां रत्न छे (र)
 અને કદાચ તે સાચાં હોય તોયે શું?—

पितु नग पितुनुं ओज अमारे, सई सना सामन छे (र)

વાંછના હોય તોપણ તેજ દેવાંધિદેવને શરણે ગયેલાઓ સુખી થયા છે અને તેથીજ 'સાચા સંતો ખરે બેપરવા' રહે છે.

પણ જ્યાંસુધી અન્ય તુચ્છ વિષયો માટે અથવા પ્રભુ સિવાયના કોઈ પણ પદાર્થ માટે પ્રભુને ચાહવામાં આવે તો તેવી ચાહના કરનારાઓ પ્રભુ માટે પ્રભુને ચાહતા નથી અને પ્રભુ કરતાં બીજાં નાશવંત સુખોને અધિક સમજે છે એમજ સિદ્ધ થાય છે; આવા અપૂર્ણ ભક્તો હજીસુધી પ્રભુને સંપૂર્ણપણે જાણી શક્યા નથી; આવા આશયથીજ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ગીતાના દશમા અધ્યાયના અંતમાં કહે છે—'સમસ્ત જગતની સર્વ વિભૂતિઓ તે મારી વિભૂતિનો કોટયંશમાત્રજ છે.' આવી અનંત વિભૂતિના પ્રભુ સ્વામી છે. તેમાં પણ જે આ નશ્વર વિભૂતિ છે તેના કરતા નિત્ય વિભૂતિ અનંત ઉચ્ચ સ્થિતિની છે, જેનો વિચાર બ્રહ્માદિ મોટા દેવો પણ કરી શકતા નથી. એ પરમેશ્વરના ખાસ નિવાસધામ વૈકુંઠલોકના અનંત વૈભવનો બ્રહ્માદિ દેવોને ખ્યાલ પણ આવી શકતો નથી. આ રીતે એમની નિત્ય વિભૂતિઓનો તથા અનંત વૈભવોનો જો પાર નથી તો પછી તે આનંદધન પ્રભુના ખુદ અનંત આનંદનો પાર ક્યાંથી પમાય ? આનંદવદલી ઉપનિષદની શ્રુતિઓ એ અપાર આનંદની ગણના કરતી યાદી ગઈ છે; એટલે—

લેવું પ્રભુમાં મન ખુચ્છું છે, તેને કામ અવરતું શું છે ?
જો પડો દે પ્રિય તોરી તો શ્રીવર તું બસ છે રે તું બસ છે;
દે પ્રીત પરસ્પર લોડી રે.

શ્રુતિ કહે છે—'દક્ષવિદાગ્રોતિ પરમ્—બ્રહ્મને બ્રહ્મનું પુરુષ પરબ્રહ્મને પામે છે.' એટલે જેણે બ્રહ્મને બ્રહે છે તેણેજ સાચા સંત છે. તેણે બ્રહ્મને પૂર્ણ પારખ્યા, પ્રવક્ષ્ય દેવ્ય,

અનુભવનાર દોષને નિકાલપૂર્વક માને છે કે, સર્વ કંઈ પ્રકારમાં
 છે અને પ્રકારાનુભવ એજ સૌથી શ્રેષ્ઠ વસ્તુ છે. આમ તેને
 ‘ પરમ ’ જાણનારા સંતો તેમના વિના બીજું શા માટે ઇચ્છે
 તેઓનું માનવું જ ખરું છે અને તેથીજ શ્રુતિ પણ એજ કહે છે
 ‘ જે ભુવન-પ્રભુ તેજ ગુણ.’ તેની આગળ ‘ અન્ય અદ્ય ’ છે
 એટલે તેવી અદ્ય તૃપ્તિ શા માટે હોવી જોઈએ? શ્રુતિ તેજ
 કહે છે કે, ‘ એવો પ્રકારેતા પુરુષ તે વિના બીજું કંઈ જોતો નથી
 કે સાંભળતો નથી.’ અમે પણ ગાયું છે:—

ઢાણ જોઈએ બીજું શા સારું રે, શ્રીવર હું ને હું રે હું ને હું.

અમારાં સ્તોત્રરત્નોમાં પણ અમે એજ ગાયું છે:—

તારાં પદાંબુજ જે વિવેધી મુદાનાં ઝરણાં ઝરે,
 તેમાં મુકાયું ચિત્ત તે શીઠ અન્યની ઇચ્છા કરે?
 મકરંદથી પરિપૂર્ણ જે અરવિંદમાંહેનો સ્ખર,
 તે કદી કંટે સાલીયા સ્હામી નહિજ કરે નજર.

તુલસીદાસજીએ કહ્યું જ છે કે:—

तीनटुक कौपीनके ओर भाजी चिन लोन,
 तुलसी रघुवर उर बसे वो इन्द्र बापडो कौन?

જે વેળા શિવાજી મહારાજ, તુકારામ બાવા પાસે રત્ન-
 પોષાકના યાજોની બેટ લઈ ગયા ત્યારે તેમણે કહ્યું છે કે:—

शिवाजी शुं धनदे(२)अरे! यईराज शुं धनदेरेहो सोणा राज.
 भाटी भारे मन छीरा ने कंयन, तारां जोहां रत्न छे (२)

‘ કદાચ તે સાચાં હોય તોયે શું?—

જગ પિતૃનું એજ અમારું, સદ્ સત્તા સામન છે (૨)

જે નિત્યમુક્ત મહાપુરુષો કેવળ જોઈ પ્રભુમાંજ સિધર
લક્ષિતવાળા છે તેઓને પ્રભુ પોતે ' જ્ઞાની ' બક્ષત કહે છે તથા
તેઓ ' મારા આત્મા છે અને તેઓ મને અતિશય પ્રિય છે '
એમ તેઓ પ્રત્યેજ પોતાનો પ્રેમ સૂચવે છે. જે ભક્તવત્સલ
ભગવાને પોતાની પ્રતિજ્ઞાને બાબુ પર મૂકી પોતાના ભક્ત
અનુનની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી; જે ઉપરથી પોતે શું સૂચવે છે ?
તે એજ કે ' પ્રાણુયદી મને હરિજન બહાલા.' આ વસ્તુનેજેઓ
ગરાબર સમજે છે ને અનુભવે છે તે ' સાચા સંતો ખરે
ખેપરવા ' હોય એમાં શું આશ્ચર્ય છે ?

પ્રભુ તેવા સાચા સંતોને તેવા જ્ઞાની બક્ષત અને પોતાને
પ્રિય શા માટે કહે છે ? તેનું કારણ પ્રભુ પોતેજ ત્યાં કહે છે—
' તેઓ કેવળ મારામાંજ લાગ્યા રહે છે, તેથી મનેજ અતીવ
પ્રિય ગણે છે.' એટલે સાચા સંતો જેવા અન્ય વસ્તુથી ખેપરવા
હોય છે તેવાજ પ્રભુદ્વારા પણ મળતી કોઈ વસ્તુથી ખેપરવા હોય
છે; માત્ર પ્રભુનોજ ભય ને પ્રભુનીજ લાલચ—એ ઉભય માટેજ
તેઓને પરવા હોય છે, એજ આશય અહીં કહેવામાં આવ્યો છે:—

ધર્મ ત્યાગ ભય લાલચ પ્રભુની, અવર આસ ત્રાસથી અનુ નરવા.

પોતાના સ્વામી પરમેશ્વરની આજ્ઞાભંગનો તથા જે પ્રભુ
હુભાય—તેનો જેવો ત્રાસ ભક્તોને હોય છે તેવો અન્ય કોઈનો
પણ ત્રાસ તેમને હોતો નથી. જુઓ—હુવાંસાએ અંબરીષને મારી
નાખવા કૃત્યા ઉત્પન્ન કરી, તોયે અંબરીષે તો હુવાંસાને અતિથિ
માનીને ' અતિથિદેવો મવ—અતિથિ ઉપર પરમેશ્વરબુદ્ધિ રાખ;'
જે પ્રભુની આજ્ઞાનેજ કેવળ વળગી રહી તે કૃત્યાથી પોતે મરણ
પામે તોયે શું ? એમ અકગ જિજ્ઞાસા રહ્યા ને છેવટે તેમને જમા-
ડીનેજ પોતે જગ્યા. મહર્ષિ હુવાંસા પણ છેવટે ખંધેથી થાકીને

રાજ્યનો પણ તેમણે સ્વીકાર કર્યો. આમ 'ધર્મ' ત્યાગ ભગલાદ પ્રભુની. 'અરે ! જો તો કદાચ અતિશય જૂના કાળની વાત ! પણ લગભગ હમણાંજ થઈ ગયેલા, આજ કાળના સાચા જ નરસિંહ મહેતાજીએ જોયું કે, હાર નથી મળતો, અને—' રાતર મોડી રે, નાગરા રાત રદી મોડી. ' જો ખરું હયું ત્યારે પો પણ આશા છોડીને કુંવરજાણને કહ્યું:—

કુંવરી લાડકી, સારારે સિંધાવો રે,
મરશે તાત મતાં પ્રાસ, ગુપ જરૂર કરશે વાત;
અવસાર એ આઠવો રે. કુંવરી લાડકી
નિર્ધન પદ તું, પ્રકટી મુકુમારી રે,
નાગરી નાન, કરશે વાત, દોઈશ કદી કિરસ રાત;
નહિ સુઠે કોઈ વારિ રે. કુંવરી લાડકી

એમ કહીને પોતે મરવા માટે તૈયાર થયા, તે વખતે તેમના પુત્રે તેમને કહ્યું કે, 'આજે તમે જાણી જોઈને મરવા તૈયાર થાઓ છો. તમે કેદારો રાગ શા માટે ગાતા નથી ? કેદારો ગાશો એટલે હમણાં શ્રીહરિ પ્રકટ થશે અને હાર આપશે. ' કે સાંભળી નરસિંહ મહેતાએ કહ્યું કે એમ કેમ બને ? અમે જે શ્રીહરિના થઈને તેમની આશા કેમ લોપીએ ? અમે પ્રભુને ભક્ત થઈને પણ સત્ય કેમ ચૂકીએ ? દસ્તાવેજ કરી આપી રૂપિયા લઈને વચનથી જો બંધાયા છીએ તો તે ભરપાઈ ન ત્યાં સુધી કેદારો કેમ ગવાય ? રાજ્ય પ્રાપ્ત લેવાનો ભય જો તેથી હું કેદારો ગાઉં, ને ધર્મનો ત્યાગ કરું એ કેમ ? કેદાર્ય આમ ને આમ દેહ પડી જાય તોય શું ? ધર્મ જાયવતાં દેહ પડે તેમાં લાભજ છે. દેહનો નાશ થાય પણ ધર્મનાશ ન થવો જોઈએ. અર્થાત્ ધર્મ એ પ્રભુની આશા છે. તેનો ભંગ કરવાથી પ્રભુ કોપે કે રીઝે ? '... નમો નરેન્દ્રાણામ્ અસ-

સુખ,' માટે એનો દ્વેષ કરવો એ તો બલદો ધર્મત્યાગ છે; તેના ઉપર કોપ કેમ કરી શકાય ? કારણ—

ઓછાં કર્મ છે આપણાં પછી રાજનાં ક્યાંથી માન ?

એમ પોતાનોજ દોષ પોતે સ્વીકાર્યો ! ખરેખર આજ અંતિ-શય સુશકેલ છે; જાળવવાનું એમાંજ છે. 'સંગથી કામ ને કામથી દોષ' એ વસ્તુ એ લક્ષ્યમાં લેવાય તો પ્રભુપ્રાપ્તિ દૂર નથી. માતાનો એ સફળોધ ધ્રુવજીને અસરકારક થયો અને તેથી તેમણે ધર્મમાર્ગનો સ્વીકાર કરી તેવા પુણ્યશાળી યવા પ્રયત્ન કર્યો અને તેમાં તે સંપૂર્ણ સફળ પણ થયા. વનમાં જઈને કેવળ પ્રભુનીજ લાલચ તેમણે કરીને પ્રભુપાસેજ માગ્યું કે, 'અનુચ્છિદ્ધ-મનુષ્યમ્—તે સુખ કોઈનું એકું ન હોય—કોઈએ કદી ભોગવ્યું ન હોય અને જેનાથી વિશ્વમાં કંઈ ઉત્તમ ન હોય તેજ મારે જોઈએ.' આમ સર્વોત્કૃષ્ટની પાસેથીજ 'ધર્મ'દારાજ સર્વોત્કૃષ્ટ મેળવવાની તમજા રાખવી' તે અંતનું લક્ષણ છે. એવું ધ્રુવપદ પ્રાપ્ત કર્યા છતાં ધ્રુવજીને પાછળથી પશ્ચાત્તાપ થયો છે. 'ખરે ! પ્રભુને પોતાને પ્રાપ્ત કરી એ આવા નાશવંત પદની અભિલાષા કરી ! ખરે ! હું મૂઠ છું.' આનું નામ તે સંત. પ્રહલાદજીનું દર્શન જુઓ; જેમણે કેવળ નિષ્કામભાવે પ્રભુસેવાનીજ આશા રાખી, પ્રભુ માટેજ પ્રભુને આશા અને કેવળ તેમનીજ લાલચ રાખી અને કેવળ ધર્મત્યાગનોજ જય જોટલો બધો કે બહુ બોલે માટે તથા બહુ વર્તવા માટે પોતાને—

હંગર ચઢાવીને દાસવ્યો રે હરિ હરિ,

પર્વત ચઢાવીને પછાણો રે હરિ હરિ,

છતાં તે તો તેજ પોતાના દૃશ્યમાં જે પ્રભુજીનું
હોડે આજુબાજુ; તે છેવટ સુધી અને અંતે

જે
માં
પ્રભુ;
હોવા

રાજ્યનો પણ તેમણે સ્વીકાર કર્યો. આમ 'ધર્મ' ત્યાગ લય લે
પ્રભુની. 'અરે ! જો તો કદાચ અતિશય જૂના કાળની વાત
પણ લગભગ હમણાંજ થઈ ગયેલા, આજ કાળના સાચા
નરસિંહ મહેતાજીએ જોયું કે, હાર નથી મળતો, અને- 'રાત
ચોડી રે, નાગરા રાત રહી ચોડી. ' જો ખરું ઠયુ' ત્યારે પે
પણ આથા છોડીને કુંવરબાઈને કહ્યું:—

કુંવરી લાડકી, સાસરે સિંધાવો રે,
મરશે તાત થતાં પ્રાસ, નૃપ જરૂર કરશે ઘાત;
અવસર એ આવ્યો રે. કુંવરી લાડકી
નિર્ધન પેઠુ, પ્રકટી ચુકમારી રે,
નાગરી નાત, કરશે વાત, રોઈશે કદો દિવસ રાત;
નહિ હુલે કોઈ વારિ રે.

જેમ કહીને પોને મરવા માટે તૈયાર થયા, તે વખતે તેમના
પુત્રે તેમને કહ્યું કે, 'આજે તમે જાણી જોઈને મરવા તૈયાર
થાઓ છો. તમે કેદારો રાગ શા માટે ગાતા નથી ? કેદારો
ગાયો એટલે હમણા શ્રીહરિ પ્રકટ થશે અને હાર આપશે. ' તે
સાંભળી નરસિંહ મહેતાજીએ કહ્યું કે એમ કેમ જાને ? અમે રે
શ્રીહરિના થઈને નેમની આજ્ઞા કેમ લેખીએ ? અમે પ્રભુ
જાણ થઈને પણ તત્વ કેમ ચૂકીએ ? દરનાવેજ કરી આપી
રૂપિયા લઈને વચનથી જો બધાયા છીએ તો તે ભરપાઈ ન
થાય ત્યાં મુખી કેદારો કેમ મવાય ? રાજ પ્રાણ લેવાનો ભય
જાણે છે નેથી કેદારો કેમ મવાય ? ને ધર્મનો ત્યાગ કરું એ કેમ
? કદાચ આમ ને આમ દેહ પડી જાય તોય શું ? ધર્મ
ના દેહ પડે નેમા તાજા છે દેહનો નાશ થાય પણ
. એ ન થયો જોઈએ અચાનક ધર્મ જો પ્રભુની આજ્ઞા છે. તેને
કરવાથી પ્રભુ દેવ કે રીતે ? આજ્ઞામંત્રો નોંટાવામ બદ-

સ્રવણ ઉચ્ચતે-લોકના રાજાઓની પણ આજ્ઞાનો ભંગ થતાં વિના-
શસ્ત્રે તેમનો વધ કર્યો ગણાય છે; 'તો પછી પ્રભુ તો સમસ્ત
વિશ્વનો મહારાજ છે. તેમની આજ્ઞાનો ભંગ કરવાથી તેમનો
કોપ કેમ ન થાય ? એટલે ધર્મ સચવાતાં પ્રભુની આજ્ઞાનું
પાલન થાય છે અને 'યતો ધર્મસ્તતો જયઃ । જ્યાં ધર્મ છે ત્યાં
એવડે જયજ છે' - આ સૈદ્ધાંતિક વાત છે. આપણે દરરોજ પાઠ
કરીએ છીએ- 'આચારપ્રમલો ધર્મો ધર્મસ્ય પ્રમુચ્યતે-ધર્મ
આચારથી ઉત્પન્ન થાય છે; અને પ્રભુ ધર્મના પક્ષકાર છે. 'વળી
વૈદિક આજ્ઞા પણ એજ છે- 'સત્યં વદ-સાચું બોલ; ' ધર્મ ચર-
ધર્મનું પાલન કર. ' પિતામહ ભીષ્મે એવી સંપૂર્ણ વિધિ સાથે
ગયાશ્રાદ્ધ કર્યું હતું, કે જ્યારે શ્રાદ્ધમાં પિંડદાન કરવાનો
સમય થયો ત્યારે તેમના મૃત્યુ પામેલા પિતા મહારાજ શાંત-
નુએ દૃશ્યમાંથી સાક્ષાત્ પોતાનો હાથ બહાર કાઢ્યો; તે જોઈ
ભીષ્મ પિતામહે વિચાર કર્યો કે મારા પિતા સ્વયં પ્રકટ થઈને
હાથોહાથ પિંડ લેવા માગણી કરે છે તો તેમના હાથમાંજ
સીધું પિંડપ્રદાન કેમ ન કરું ? આવો વિચાર કરતાં પુનઃ તેમને
શાસ્ત્રાજ્ઞાનું સ્મરણ થઈ આવ્યું. શાસ્ત્ર તો એમજ કહે છે કે,
પિતૃઓને ઉદ્દેશીને ચંદ્ર ઉપરજ પિંડપ્રદાન કરવું. આ શાસ્ત્રાજ્ઞાને
અનુસરીને તેમણે પિતાના હાથમાં પિંડપ્રદાન કર્યું, તે જોઈ
દેવોએ હંડહિ-નગારાં વગાડ્યાં ને પુષ્પવૃષ્ટિ સાથે જગતમાં
ભહેર કર્યું કે, જેઓમાં 'ધર્મત્યાગ ભય લાલચ પ્રભુની'
હોય છે તેજ સાચા સંત છે.

મહારાણી જનકી-સીતાને ધર્મત્યાગ કરવા માટે રાવણે
કેટલું દુઃખ દીધું હતું ? કેટલી લાલચોને સત્તામણી આપવામાં
આવી હતી ? છતાં સંપૂર્ણ અડગપણું છેક મુખી લગવી રાખ્યું;
એટલું જ નહિ પણ પોતે પ્રવર્તિત હતાં, તેથી સામર્થ્ય દોવા

છતાં રાવણને શાપ ન દીધો. અને રાવ' પ્રકારનાં કષ્ટો સહ્યા કર્યો. પોતે તે વેળા સ્પષ્ટ શબ્દોમાં રાવણને કહી સંભળ્યું છે કે, 'એ દુષ્ટ રાવણ ! હું તારા હું; મતનિષ્ઠ હોવાથી તને શાપ આપવા તૈયાર નથી; નહિ તો શાપના બળથી તને બચી જાય. હરી નાખવા હું સમર્થ છું.' આનું નામ તે ધાર્મિક દૃઢતા અને મતમાં એક અડગતા. આવા પ્રકારનો ધર્મત્યાગનો ભય હોયે જોઈએ અને કેવળ પ્રભુની જ લાલચ હોવી જોઈએ; બાકી ઉપરનો ધર્મત્યાગ, ભય ને પ્રભુની લાલચ કોને નથી ? હરે છે, પણ સૌ કોઈ આ અનુભવે છે કે:—

જાજવા બેસા કે મનમાંદે અનેક તકો ઉઠે;
તમને ભૂકી જઈએ તુરતજ જઈએ તેની પુઠે.

આમાં કારણ શું છે ? વિચારતાં સ્પષ્ટ સમજાય છે કે માન-શિક્ષા ગતિનતા એજ તેમાં મુખ્ય કારણ છે. મન જ્યાં ઢોલી જાય ત્યાં ઢોલી જવાની આપણને ટેવ પડી છે; મન ઉપર આપણો ગ્રાબ નથી. ઉક ધર્મ કરવા બેઠા છતાં ત્યાંથી ઘસડાઈને અધર્મમાં જઈ પડીએ છીએ. અણુને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને એજ પૂછ્યું છે કે, 'હે પ્રભો ! અમારી ઇચ્છા ન હોવા છતાં અમને બળજબરીથી પાપમાં ફાળવે છે ?' આનો ઉત્તર આપતાં ભગવાન કહે છે કે બળ-જબરીથી પાપકર્મ કરાવનાર તે 'કામ' છે—પ્રાકૃત રાગ અથવા વિષયો. પરંતુ વાસના એજ મન ઉપરનો જબરો મેલ છે. તેને બાળી નાખી ચિત્તને શુદ્ધ કરવામાં આવે તો ચિત્તશુદ્ધિ થતાં ચોળેલા ઉપાય સત્વર સફળ થાય છે. જે ઉપાયો પણ ભગવાને ચોતેજ ત્યાં દર્શાવ્યા છે—

—યજ્ઞ, દાન અને તપ, એ બુદ્ધિશાળી મનુષ્યોને પવિત્ર
િ થાય છે.' આજ ઉપાય ઉપનિષદમાં પણ દર્શાવવામાં
છે—'યજ્ઞેન દાનેન તપસાઽન્નાસકેન—યજ્ઞ દાન તથા અન્ના-

શક તપથી આત્મસાક્ષાત્કાર થઈ શકે છે.' મહર્ષિ' વિદ્યા-
મિત્ર પર ગમે તેટલો લય આવી પડ્યો તોયે ચોતે આરંભેલા
યજ્ઞથી બ્રહ્મ ન થયા; એવે પ્રસંગે કૌપ પણ ન કયો, તો શ્રીરામ
પ્રભુ તેમના સેવક બની રહ્યા અને તેમને યજ્ઞમાં સંપૂર્ણ સહાય
કરીને અમુરોથી તેમની રક્ષા કરી.

બલિરાત્રીએ બાંધાયા છતાં ચોતે આપેલું દાન કેવાનું વચન
છેક સુધી ત્યજ્યું નહિ. આવી દાન ઉપરની અડગતા હોવી
જોઈએ અને તપશ્ચરણના વિષયમાં તો અનેક સુપ્રસિદ્ધ દર્શાંતો
જોવામાં આવે છે. અમુરો પણ ચોતાના પર રાક્ષસો થઈ જાય
ત્યાંસુધી તપશ્ચર્યા આણુ રાખતા અને તોજ ચિત્તશુદ્ધિ સંપા-
દન કરી ચોતાની ઇષ્ટસિદ્ધિ શેળવી શકતા. આ રીતે યજ્ઞ, દાન
અને તપશ્ચરણ-એ આવશ્યક ને સર્વસાધ્ય ઉપાયો હોવા છતાં
આપણે તેનો અનાદર કરીએ તો ચિત્તશુદ્ધિ કયાંથી થાય? અને
ચિત્તશુદ્ધિ ન થાય ત્યાંસુધી પ્રભુની બાંખી પણ કયાંથી થાય? આ
વસ્તુ 'ધર્મ'ત્યાગભય'ના અંતરંગ અવમવરૂપે અહીં દર્શાવેલ
છે. હવે 'લાલચ પ્રભુની' એ સંબંધે કંઈક જોઈએ. લાલચ
એટલે 'કામ'—હરકેઈ વિષયની ઇચ્છા; તે અવશ્ય તજવી
જોઈએ. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનને ખાસ કહે છે—'જહિ શત્રુ
મહાવાહો કામરૂપં દુરાસદમ્—હે મહાબાહુ અર્જુન? જેને વશ
કરવો મુશ્કેલ છે તે 'કામ'રૂપી શત્રુનો તું નાશ કર.' એમ
કહીને કામરૂપ પ્રબળ વૈરીનો વધ કરવા પ્રભુ આજ્ઞા કરે છે.
સંતોના અરિઓ પણ એજ ઉપદેશ છે. શ્રીતુકારામળાવા કહે છે:—

મક્ત એસે જાણા જે દેહીં ઉદાસ । મેલે આજ્ઞાપાજ્ઞા નિવારુનિ ॥
વિષય તો ત્યાંંચા જ્ઞાલા નારાયણ । નાવહે ધન જન માતા પિતા ॥
નિર્વાળીં ગોવિંદ અસે માગે પુઢે । કાહીંચ સાંકહે પઢોં નેદી ॥

કારણકે—

મક્કિ નિયા પોટી સ્તના ચીયા રાણી ।
મદ્રીં જી ટેણી સકઝ વસ્તુ ॥

પદ

ચિત્ત રહે રંગસે રંગા હો, યેહિ અવ માગે;
ઢારે હે દાર અડંગા હો, નહિ જાટ માગે.
મલ હે ચો ફલ હે મેરે, પરબલ નહિ જો કરે નેરે;
રહે અચલ મતિ પદ ઠેરે હો, યેહિ અવ માગે.
મલ હઠે ફટે પૈ જાવે, ના નયે પ્રસંગહુ આવે;
શુચિ સાત્વિક અંગ બનાવે હો યેહિ અવ માગે.
તુમહો મધુરે પૂરે, અધુરે હે તવહિ શૂરે;
ધિલગે રહે ધનકે શૂરે હો યેહિ અવ માગે.
હે સ્વરૂપતે તો સાચે ધંધન હે સધરે કાચે;
જહાં છુટે ફિ વસ નાચેહો યેહિ અવ માગે.
દેવે સેવેં ચાહે માંગે, હોના હોગા સો હોંગે;
અનુપતિ કવ રીક્ષેંગે હો યેહિ અવ માગે.

આજકાલના આ ઘોર કલિયુગના સમયમાં પણ આ રીતે
પ્રભુ પ્રસન્ન થાય છે; કારણકે પ્રભુની દૃષ્ટિએ તો સર્વકાળે એ
ઠાઠ સમાન છે. તે તો કેવળ ભક્તિને અથવા ભક્તની સત્ય
ભાવનાને જ આહ્વાન કરે છે; અને તે પણ કેવળ ભક્તના કલ્યાણ માટે જ;
ને પોતાને તો તેમાં કંઈયે લેવા દેવા નથી; માટે આપણામાં
ન્યૂનતા હોય તેને દૂર કરવા આપણે જ પ્રયત્ન કરવો
; તે માટે પ્રથમ તો આપણી ન્યૂનતાને આપણે જ શોધી

૧૬વી જોઈએ, તે માટે અમે ઉપરના જોધપદ લેખ સાથે નીચેના
રે છતાંતો એ વિષયો પર ઉતારીએ છીએ, જેથી આત્મકલ્યાણ
સાથે અન્યનું પણ તે માર્ગે જતાં કલ્યાણ થાય એટલે તે લખાણ
પ્રથા વાંચનની સાર્થકતા થતાં છેવટે એવાજ થઈ શકાય કે:—

સાચા સંત ખરે બેપરવા, ખરે બેપરવા, ધરે બેપરવા.

શ્રી નામદેવ-નિશ્ચય-આખ્યાન

પદ-રાગ કહારવો

સાચા સંત ખરે બેપરવા, ખરે બેપરવા, ધરે બેપરવા.
ધર્મ ત્યાગ લય લાલચ પ્રભુની,

અવર આશ ત્રાસથી અતુ નરવા, સાચાં

સાખી

ભાગવત ભણેલ ભાગવત નામનો ભાગવત કોઈ,
લક્ષ્મી મળવા લક્ષ્મીની સેવ કરી ચિત પ્રાઈ,
શ્રીકૃષ્ણજીએ પારસમણી આપ્યા દ્રઢ ભક્તિ જોઈ,
જેવી માગણી તેવી માગણી માએ પુરી દુઃખ બોઈ.

ભુજંગી

સદા રાખજે એ મણિ તહારી પાસે,
અડે લોડું તો સોડું તેડુંજ થાશે;
ગુણે એ રીતે અર્થ ધાર્યા સધાશે,
ધરી સેવકે શીશ આજ્ઞા ઉલાસે.

હરિગીત

આવ્યો અવાસે તે ઉલ્લાસે ને પ્રિયા પાસે કહ્યું,
મણી આ પ્રકારે તેથી થાશે કધીરડું સોડું ચહ્યું;

સાવજી સંગડી

મનિ ૧૨ મજી માયા નામા આત્મા સરિતાને તીરે
 મજી રીંગા, મનિ જગ માંડે ભાન એ મુરચી.
 મડે બેઠા, મનુન બજવા પુન મગારી ભજન તર્ક
 ધરમાં બેલી, નારી તો વાર પતાં ધડ વિકાસ દર્શ
 વિષ્ણુભાવનમગરજબૂતને, મનિ રીંગા નદિ નિજ સ્થાને
 પૂજ્યું જોડે, વારી તે સાત્યપતિની વિષ્ણુ બદલે
 પાઈ આવી સમય પામ કહે આઝ મનિ દુરે મુરચી
 તે મજરાઈને વારી કરે રહાઈ ગયો પતિ છે મુરચી
 બેડે માકી નામાનો દોષમાં આવી સરિતાને કાંડે
 નામાજી તો પ્યાનમાં લીન મરત વિગ્રહ છે
 પ્યાન મુકાવી નામ મુકાવી નારી કહે છે મનિ કહેડું
 ઉતર મોયો રીધો એ તો નાંખ્યો આ પાણીયું
 પાણ મુકી છાતી ફરી દેખા ફરી બને નારી
 ધાઈ કમલ પતિને ઇતી લાવી થઇ દુઃખીનારી
 વરમાં બને નામાજીને મનિ છુપ્યો રાખી રહે
 ભુકું બોલી વૃથા જપ કરવા બેઠા બગ લહે

સિખરિણી

! લોકો ભેળાં, ફરી ફરી મુકાવી બની બીતાં
 કેવાં ઘણાં, મનિ દુર દીધો ખાનરી વિતાં
 પથો છે નકી, દુરજન કહે દોષ ધરીતો,
 ! લાતે જકી, કિજ થકી ખરું સાત્ય ફરીતો.

પદ-૨મ ન પડે એ રામ

જગનમલિના બળી ખામ રામ,
 હલપાર ૨

રાહિજવર. જગ

મનમાં થઇ રહી છે એ નપણીની અતિ આભારી.
નામદેવ આઘ્યા મધ્યાન્હે બહુ તજવીજ ભાગી;
લેઈ ન સમજ્યા પૂછ્યું કેણે સામઘી આડી.

‘ સુણોને જદ્દ શેઠ મ્હારા’ એ રાગ

વહી તવ મરોડથી નારી (૨);
તમે તમારે થાળ ધરી હો, પ્રસાદ સુખકારી.
કદીએ પુછા છે ક્યારે રે (૨);
ઘરના ઘાટ તણી ચિન્તા નથી રાખતા લગારે,
નથી હોતું તવ નવ પૂછા રે (૨);
છે ત્યાં ઉલટી પંચાત કરો એ કેવું યુગો,
સ્વામી કહે જો નહિ કહે સાચું (૨);
તો નહિ થાળ ધરું નહિ લઉં છું પ્રસાદીમાં પાણું,
ન સમજ્યા વિષુ કંઈજ ધરાએ (૨);
હઠ લીધી પતિએ તો ખાકી હવે કેમ થાએ !
થણાં વંળખાં કીધાં નારે ? (૨);
આખર સમ સોગન દઇ બોલી સાચી વાત હારે,
જુઓ સેવા એની સાચી (૨);
પ્રીત રીત છે ચિત તમારી ખચિત સહુ કાચી,
ન વિહલ કે રૂઝમણિ કંઈ કે (૨);
દે છે તેને દૂદ વખતમાં જુઓ કેવું દઈ દે.

શાહુલ છંદ

બોલ્યા આપ બતાવ તો મણિ મને, લાવી તદા નારે એ;
ત્યારે એ ચણું કે જરા લઈ જઈ, સગે મહી બહાર એ;
લોલી ભામની બોલી એ લઈ જઈ, દેખારી શ્રીનાથને;
સેવી રૂઝમણિ તેથી દેવી રીઝતી, રવી દહો ગાન.

લાનળી લાંગડી

મણિ કર મદી માલ્યા નામા આખ્યા સરિતાને તીરે;
 રાણી રીંગો, મણિ જગ માંડે ભગ એ શુરવીર.
 કહે બેઠા, પ્રભુને ભજના યુગ મગાની ભજન તર્ણ;
 પરમાં બેઠી, નારી તો વાર મતાં થઈ વિકળ દર્પી.
 વિષ્ણુ ભાગવત ગોસ્વમીને, મણિ રીંગો નહિ નિજ રથાને;
 પૂછ્યું શ્રીને, વહી તે સાવપતિથી વિષ્ણુ બહાને.
 ધાર્ધ આવી રામજી પાસ કહે બાધ મણિ દ્યુત મહારે;
 તે ગભરાઈને વહી કર રક્ષાઈ ગયા પતિ છે મહારે.
 બેઠે ચાલી નામાની શોધમાં આવી સરિતાને કાંઠે
 નામાજી તો ધ્યાનમાં લીન મસ્ત વિહ્વ પાંડે
 ધ્યાન ચૂકાવી નામ ચૂકાવી નારી કહે છે મણિ કથાંકે
 ઉત્તર સીધો દીધો મેં તો નાંખ્યો આ પાણીમાં
 પોક મુકી છાતી ફરી હેવા ફરી બને નારી
 ધાર્ધ કમલજ પતિને છરી લાવી થઈ દુઃખીઆરી
 વગગ્યાં બન્ને નામાજીને મણિ કુખ્યો રાખી પ્રભુ
 જુકું બોલી વૃથા જપ કરવા બેઠા બગ લાકે

શિખરિણી

કીધાં લોકો બેળાં, ફરી ફરી સુજાવી બની બીતાં
 તમે કેવાં ઘેલાં, મણિ દર્ધ દીધો ખાતરી વિતાં
 હુપાડ્યો છે નક્કી, દુરજન કહે દોષ ધરીત,
 વધા વાકતે જક્કી, દિજ થકી ખર્ચ સાચ ફરીત.

પદ- 'ગમ ન પડે' એ રાગ

જગનમણિના બળી ખામ દાસ,
 હણ પારસમણિમાં ગુંગુચાઓ પ્યારા દિજવર. જગ

હહેવાતા વિરક્ત, છે શું ધનના ભક્ત,
 આવા થઈ આસક્ત, જગતધણીને ચાહો. ૬૯૦
 નથી કોઈનો ત્રાસ, હઉં સદા દિદાસ;
 હતાં આ શું દાસ પથરાના બળી બાઓ. ૬૯૦

શાહુલ છંદ

એ માણી મુણતાં જનો વલી વધાં, આ તો ઠગાર્થ જુઓ,
 શી ચુકતી મણિ રાખવા તણી કરે, લોભાઈ ભાઈ જુઓ;
 બોલ્યા આપ ખચિત છે મણિ દીધો, નાંખી નદી નીરમાં,
 શાધે તે શી રીતે ચિતે નવ ખરું, માને ઉભા તીરમાં.

‘લક્ષ્મીનારાયણ’ એ રાગ

ઉઠી ઝડ નામે ભરી મુંઠી જળમાંથીરે;
 ઠાંકરી આકરી આણી ચુકિત કરી ત્યાંથીરે. ૭૬૦
 કેખાડી દ્વિજને કહ્યું પારસ આ લેજારે;
 તારા હોય તે તું ઉપાડી લે ખાખા પહેલારે. ૭૬૦
 જન શું જુએ પારસમણિ બધા ભારેરે;
 ભજન મણિ પાસે પથરના શા ભારેરે? ૭૬૦
 જનો પડ્યાં પદે પરચો ભક્તનો ભાળારે;
 દ્વિજને દહે લે તારો મણિ તું સંભાળારે. ૭૬૦
 હરિને ખબરે દહી નહિ ખોટ આવેરે;
 ઉપાડ બેધએ એટલા ફરી નહિ ફાવેરે. ૭૬૦

‘દામો કાખા ટપો’ એ રાગ

ભાગવત બ્રાહ્મણ ભાવે, પીગળી ગયો પરચા પ્રભાવે, ૮૬૦
 મહાશ્વમધી મણિ એક હું પામ્યો, આ તો નવા ઉપજાવે. પી૦
 ચારી જેવી રીતે રાખીએ સેવી, એવી રીતે કોણ ફાવે? પી૦
 સાચા મણિ રૂકમણિના ધણી છે, એના સદ્ગુણ કોણ આવે! પી૦

દોડીને માંડ તોડી જગત્તંત્ર, પરે પડો પુરા ભાગે.
નામે નિગરા ગઈ સ્વચ્ચારે, સાચાં સમાગીજ કુમે
પન્થ નામાનાં કામો અને નિમિત્ત, જગત્તંત્રે ન કામે

‘ મળી રમગીત બાન ’ એ રાગ

આતી કાનિંકની અંકારી, એકે વેળારે;
હવા નામદેવ ઉપવાસી છે રહેલારે.
જનમી જેણે ઉપવાસ, એકે ન છાડ્યોરે;
નિયમો પાળે સાદુ ખાસ, એકે ન તોડ્યોરે.
હરિ આઠ્યા ત્યાં તેડવા, નામાને કહે થાક;
જમીએ રનેહે સંગમાં, આજ અનુપમ ધાળ.
નામો કહે જગરાજ આજ, આપ આરોગોરે;
મુજધી ન કરાય એ કાજ, વધે ભવ રોગોરે.
ખાઉં શું ખાવા ન હોંજ, હું તો આજોરે;
સમજાવ્યો બહુ બહુ ભાત, તવ જગરાજોરે.
રેકમાંગદ અંબરીપથી, સતયુગમાં પ્રત થાય;
હસિયુગમાં પ્રદતા ખરી, કોઇથી કેમ રખાય.
કહે નામો આપ પ્રતાપ, નિશ્ચય રહે છે રે;
ઉપવાસ ઉદ્ધાસની સાથ, દાસ કરે છે રે.
નિશ્ચય પદકંજ પ્રભાવથી ન ફરે છે રે;
જે ન હોય કરુણાપાત્ર તેજ હરે છે રે.
તમે મને જમવા કહો, હું ન કહું કોઈ કાળ;
આપું ન શ્રદ્ધિ અંન પણ, ભલે થાય મુજ કાળ.
હરિ કહે છે મુજ પ્રિય, બોધ કહું પ્રમે રે;
નામો કહે કહું ન કહીજ હું તો કેમે રે.
હંખ કરતો કરઆન એ પ્રત માથે રે;
હરિ કહે દિલ કરુણા સ્થાન હાણું જાતે રે.

શ્રી જનુકાર્ફ-અપરચાનક

[વિષય-મદ્મુત પ્રમુમક્તિ]

પૂર્વરંગ

પદ-રાગ ઝીઝારી

પાર કરે હરિ, પ્યાર કરે હરિ, નિજજનનો બેડો પાર કરે હરિ.
ગત જાત ગુણજ્ઞાનની ન તમા, સહુના સમ સુખકાર કરે હરિ.
તુ એ તેથી કહે હેતેથી, એજ રીતેથી સ્વીકાર કરે હરિ.
બહાર કરે હરિ, ટેક.

શ્રીહરિ એટલે જગતના કોઈ પણ શરણાગત પ્રાણીના સર્વ
હુએને હરનાર સત્ય સ્વામી. આ સમસ્ત જગત વસ્તુતઃ તેમજ
છે, એટલે તેમાંની કોઈ પણ વસ્તુને તે સંભાળે-બચાવે-રક્ષે
એમાં આશ્ચર્ય નથી; અને તેથીજ તેમની સમગ્ર પ્રજામાંથી જે
કોઈના પર કોઈ સંકટ આવે ત્યારે શ્રીહરિજીને સ્મરણ કરે તો
અવશ્ય સંકટમાંથી મુક્ત થાય છે; અર્થાત્ શ્રીહરિ પોતેજ તેનાં
સંકટો દૂર કરે છે. મનુષ્ય માત્રને પ્રભુએ સ્વતંત્રતા આપી છે,
તેથી હરકોઈ સંકટના સમયે અથવા ગમે તે પ્રસંગે પ્રભુસ્મરણ
મનુષ્ય પોતેજ સ્વતંત્ર છે; એટલે કોઈની પ્રેરણાથી
ની ચોષક બુદ્ધિથી મનુષ્ય ને પ્રભુશરણ ન લે તો

મદદ ન મળી તો આપ ઉપાડી, લઈ ચાલ્યા મૃત કંદા,
ભીમા તીરે ચીતા રચી ગય, નંદપરાંયુ' ખુદ ન્દાયા,
અમિ મુકરો હિયરી મુખથી; જય શ્રી વિકુલરાવા.

‘મન કમં વાણી’ એ રાગ

અહા ! ચિતામાંથી ઊઠ્યા એ દિવસ રાવારે;
હિંદ્યા એ દિવસ રાવારે, વિકુલાજી જણાવારે.
રૂપ ચતુર્ભુજ રાખ ચક્રર, પુંડરીનાથ પુરા પરમાવારે.
ભક્તવિરક્તપ્રેમ આમુક્તે ક્ષમામાંગીને શ્રીમતપદરહાવારે.
હરિકહેનામાજીયવાતમેતો, અંબરીપદકમાંગધીસવાવારે.
તમે જીત્યા ને અંતે દુહાણો, વધા સો મુળતાં એ જગરાવારે.
અંતરધ્યાનધર્મ ગયા ત્યાં હરિ, નિહક જન અતિશય પદન
ભક્તવૃદ્ધ ધર્મ આભ્યા જીવને, નવ અભાગ્યા નહિ પછીન
આખો દિવસ રાત અવપતિના, અતિ ભક્તિ ખુબમુ.

માટેજ કહું છે કે:—

સાચા સંત ખરે બેપરવા, ખરે બેપરવા ધરે બેપર
ધર્મ ત્યાગ ભય લાસ્ય પ્રજ્ઞની, અવર આરાત્રાસથી અ

શ્રી જનુવાઈ-અપર્યાન

[વિષય-અવસ્થા પ્રમુખતિ]

પૂર્વરંગ

૫૬-રાગ ઝીઝાલી

બહાર કરો હરિ, પ્યાર કરો હરિ, નિજજનના બેટા પાપ કરો હરિ,
જગત જાત ગુણજ્ઞાનની ન તમા, સહુના સમ ગુણદાઈ દેવ હરિ,
અતુ એ તેથી હલે હેતેથી, એજ રીતેથી સ્વીકાર કરો હરિ,
બહાર કરો હરિ, પ્યાર કરો હરિ,

શ્રીહરિ એટલે જગતના કોઈ પણ શત્રુના શત્રુના નથી
હરિ: એને હરનાર સત્ય સ્વામી. આ મુખના શત્રુના શત્રુના નથી
છે, એટલે તેમાંની કોઈ પણ વસ્તુને ને નિજજનના બેટા પાપ કરો હરિ,
એમાં આશ્ચર્ય નથી; અને તેથીજ નેજાની શત્રુના શત્રુના નથી
કોઈના પર કોઈ સંકટ આવે ત્યારે કોઈની કોઈની શત્રુના શત્રુના નથી
અવશ્ય સંકટમાંથી મુક્ત થાય તે, મારી ને કોઈની શત્રુના શત્રુના નથી
સંકટો દૂર કરે છે. મનુષ્ય માત્રને શત્રુના શત્રુના નથી
તેથી હરકોઈ સંકટના મુખે શત્રુના શત્રુના નથી
કરવામાં મનુષ્ય પોતેજ શત્રુના શત્રુના નથી
અથવા પોતાની શત્રુના શત્રુના નથી

વગર હશે અથવા વિના પ્રાર્થનાએ પ્રભુ વહાર કરતા નથી. ગામમાં કે શહેરમાં અથવા ગામની આસપાસના કોઈ સર
 ન્યારે ચોર લોકોની ધાડ પડે ત્યારે જેઓનું કંઈ લૂંટ
 હોય તે લોકો જે ખૂબો પાડે તોજ તેમના રક્ષણ માટે આશર
 કોઈ રક્ષણ કરનાર આવી ગયે છે અથવા રાત્રીનું પોલીસ
 પણ ફરિયાદીની ફરિયાદ નોંધ્યા પછીજ બદમાશને
 કાઢી, તેઓએ લૂંટેલો માલ પાછો દઢાવી, ચોખ્ખી શિખરો
 આપીને પેલા ફરિયાદીની વહાર કરે છે. આમ હરકોઈના
 સંકટમાં આવેલો મનુષ્ય જે પોતાનાં સંકટ માટે લીધેલો
 સર કહે છે તોજ તેની વહારે બીજાઓ દોડી લાય છે.
 નામ 'વહાર' કરી દેવાય છે. કોઈ ગામ વગેરે ન્યારે ફરિયાદ
 આવી પડે છે ત્યારે તેને દુઃખમુક્ત કરવાને જેઓ જાય
 છે તેઓએ જો ગામની 'વહાર' કરી એમ સાધારણ
 શબ્દપ્રયોગ જે અર્થમાં વપરાય છે તેજ અર્થમાં અહીં
 કરે. ફરિયાદીને શબ્દપ્રયોગ કયો છે. અર્થાત્ કોઈને જો
 આવે તોજ તે સામર્થ્યવાન વ્યક્તિ કે રાજકીય શક્તિ વગેરે
 છે, તેવું જ શ્રીહરિના સંબંધમાં છે. માત્ર તક્ષવત એક
 કે, જગતમાંનો કોઈ વહાર કરનારો દુઃખીના દહેવાઈકો
 દુઃખ બળે છે, ત્યારે સર્વજ્ઞ શ્રીહરિ તો દુઃખીના કે હારી
 સર્વ પ્રસંગોને યથાસ્થિત બળે છે; પણ તે દુઃખી પ્રાણી
 દુઃખ દૂર કરવાને પોતાને બોલાવે છે કે નહિ, એમ
 જોવા કરે છે. જો દુઃખી પ્રાણી પ્રભુને પડતો મૂકી દે
 દુઃખને પોતે બોમવવા પડ્યોજ રહે છે તો પ્રભુને તેની
 પડી નથી, એ વાત પણ ધ્યાનમાં લેવાની છે. હરકોઈના
 પ્રાણી પોતાને દુઃખમુક્ત કરવા પ્રભુને પોકારે છે ત્યારે
 નાન, બાન કે મુળ્યાન તરફ પ્રભુ જોના નથી; માત્ર એક

જરૂર જુએ છે કે આ પ્રાણી પર જે સંકટ આવ્યું છે તેમાં સહાય કરવાની જરૂર છે કે નહિ? એ તેનું સંકટ તેના અપરાધની શિક્ષારૂપે ને હોય તો તેમાં પ્રભુ સહાયક નજ થાય. ઇરાદા-પૂર્વક કોઈનું ખૂન કરીને પછી પોતાને યોગ્ય તપાસ પછી રાજ તરફથી ફાંસીની સજા થાય ત્યારે અપરાધી મનુષ્ય પ્રભુને પોકારે તો તેમાં કંઈ નજ વળે. છતાં પ્રભુ દયાળુ છે; પોતાના સ્મરણને છેક નિષ્કળ તો નથીજ કરતા. એટલે અપરાધી મનુષ્ય પણ પોતાના અપરાધ બદલ પશ્ચાત્તાપ કરીને પ્રભુશરણુ પોકારે તો તેના અપરાધની પણ ક્ષમા આપીને પ્રભુ તેને પણ યોગ્ય પ્રમાણમાં સહાય કરેજ છે. ધર્મશાસ્ત્રોમાં આ વિષય પર ઘણાજ આશ્રદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે કે શરણાગતનું રક્ષણ કરવું, એ અતિશય મહાન ધર્મ છે. જે પ્રાણી ઉપર દુઃખ આવે છે તેજ શરણે આવે છે અને તેવા શરણાગતનું પોતાના મસ્તક-ના લેખમે પણ રક્ષણ કરવું જોઈએ એમ શાસ્ત્ર કહે છે; અને તેમ કરવામાં સર્વોત્કૃષ્ટ અમોઘ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે; એમ દર્શાવવા પરાંત સાથે સાથે એ પણ જણાવ્યું છે કે શરણાગતનું રક્ષણ કરવા માટે પોતે સશક્ત હોય છતાં ને રક્ષણ ન કરે તો તે મહાન પાપનો ભોક્તા બને છે. જગતનાં પ્રાણીમાત્રને પરસ્પર રક્ષણ કરવા માટે પ્રભુએ પરસ્પર બાંધ્યાં છે, એમ આ શરણાગત-રક્ષણનું રહસ્ય છે. 'એક બીજાની સહાયથી બન્યાં રૂડાં ધર-ત્રાણ' એ વાકયમાં આ ધર્મનું સ્પષ્ટ સૂચન છે. જગવાન પોતે જોઈને, જે ધર્મમાં નાતબત વગેરે કંઈ પણ તપાસવાનું નથી, એટલું જ નહિ પણ દોષ દુઃખી મનુષ્ય મોટો અપ-રાધી તે અપરાધની ક્ષમા માગતો અંતઃકરણપૂર્વક કહે તો તેનું રક્ષણ કરવું એ દરકોઈની

પવિત્રમાં પવિત્ર પહેલી ફરજ છે. આ મહાન ફરજ આપે
 રણસંગ્રામ વગેરે વિકટ પ્રસંગે પણ યથાર્થિત પગલાં
 જ્યાં રક્ષણનો વાવટો ફરકાવવામાં આવ્યો કે ઘોર યુદ્ધમાં
 પડે છે અને સામે શત્રુપક્ષ ગમે તેટલો અપરાધી હોય તે
 તેના રક્ષણ માટે યોગ્ય પગલાં લેવાય છે. જેઓ શરણે આવે
 તેઓને કોઈ ભતની તકલીફ ન થવી જોઈએ, પણ કોઈ
 તેમને તો સાચા મહેમાન ગણવા જોઈએ, ત્યાંમુખીનું જે મહા
 ધર્મનું પાલન અધાપિ જેવામાં આવે છે. એટલું જ નહિ જ
 શરણાગતોને લેશ પણ તકલીફ આપવામાં આવી, એમ જ
 થતાં તે માટે યોગ્ય તપાસ ચલાવી તકલીફ આપનારાઓને વે
 શિક્ષાઓ થતી જેવામાં આવે છે. આવું તે ધર્મનું પાલન કરનાર
 હોઠો જો કહે છે તો એ ધર્મનો આદરથાપક પ્રભુ પોતે જો કહી
 કેમ ન પાળે? માટેજ શાસ્ત્રોએ ધર્મ પર ભાર મૂકે છે કે
 વેદાંતશાસ્ત્રમાં એજ ધર્મને અમોઘ સમજી 'મુમુક્ષુ' શબ્દ
 પ્રપચ્છે-હે પ્રભો! હું મુમુક્ષુ આપને શરણે આવ્યો છું. તમે
 પ્રભુનું શરણ લેવા માટે મુખ્યત્વે સૂચવવામાં આવે છે કે
 આવું શરણ લેનારને દુઃખમુક્ત કરનાર પ્રભુને 'સંસારનેત્રી'
 નિર્વપદેતુઃ। સમસ્ત સંસારને દુઃખથી છોડવામાં, પાપકાં
 તથા બાધવામાં કારણરૂપે કહેવામાં આવે છે. પ્રભુમાં જો
 આમરૂપ છે કે નહિ, તેની સાબિતી માટે પણ શ્રુતિઓ કહે છે
 'યો પ્રજ્ઞાણો વિદધાતિ પૂર્વં યો યે વેદોઽય પ્રદિણોતિ તત્તે-મંત્રો
 સદિત્તી અઃદિમા અદાદેવને ઉત્પન્ન કયા છે અને તે પ્રજ્ઞાને
 વેદો આપ્યા છે.' આવા પ્રજ્ઞાના પણ આદિયુગે તે દેવાદિતે
 સર્વ પ્રકારે અપૂર્ણ સમર્થ છે, એટલે તે શ્રીમન્નારાયણ-શીલિ
 નું નેજ મારું છે મમજનેજ પ્રત્યેક મુમુક્ષુ
 નઃશંકપને આમ

‘વહાર કરો હરિ.’ આમ જેવું હૃદયથી કહ્યું કે તુરતજ
વિર્મતાં પ્રમુઃ સાક્ષી નિવાસઃ શરણં મુદ્ધત્-એ પ્રભુ શરણ,
રક્ષક, પોષક, રક્ષક, સાક્ષી, નિવાસસ્થાન, શરણરૂપ અને સન્નિગત
ની રહે છે. ‘ભગવદ્ગીતામાં ભગવાન પણ અર્જુનને એવું કહે
‘મામેકં શરણં વ્રજ-કેવળ એક-મારેજ શરણે તું આવી
’ આલું અભય વચન કહીને પુનઃ ખાત્રી આપે છે-‘અહં ત્વા
ર્થપાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિ મા શુચઃ । હું તને સર્વ પાપોથી
છોડાવીશ, શોક કર મા. ’ આમ સ્વયં શ્રીમુખે વહીને પ્રભુ
એમજ કહેવા માગે છે કે તમે મને એટલુંજ માત્ર કહો-
‘વહાર કરો હરિ.’

શ્રીમદ્ રામાયણમાં પ્રભુ શ્રીરામચંદ્રે અનેક મહાઅપરાધી
શરણાગતોનું રક્ષણ કરેલું જણાવવામાં આવેલ છે, ઇન્દ્રપુત્ર
જયંતે ખુદ શ્રીરામપ્રભુનોજ અતીવ અસહ્ય અપરાધ કયો છે
છતાં તે જ્યારે શરણે આવ્યો ત્યારે તેને રક્ષણ આપ્યું છે; ઉપ-
રાંત જે વેળા વિલીપણ શરણે આવેલ છે તે વેળા શ્રીરામપ્રભુએ
સ્વમુખે કહ્યું કે, તું તો શું ? પણ મારો મહાન અપરાધી
રાવણ પણ જો શરણે આવે તો જરૂર હું તેને અભય આપું છું.
તેના કારણમાં પોતેજ શ્રીમુખે કહે છે:-

સકલદેવ પ્રપન્નાય તવાસ્મીતિ ચ યાચતે ।

અમર્યં સર્વભૂતેભ્યો દદામ્યેતદ્ વ્રતં મમ ॥

‘હરકોઈ પ્રાણી માત્ર એકજ વાર મારે શરણે આવ્યો હોય
તે ‘હું તમારો છું’ એમ મને કહી રહ્યો હોય તો હું તેને
રકોઈથી અભય આપું છું-આ માત્રં મત છે.’ અરે ! એક બાણ
પ્રાણી જગત જેને દુઃખ દેવા તૈયાર થયું હોય તેવી એકજ વ્યક્તિ
પ્રભુશરણ સ્વીકારે તો ‘એક ગમ ગામને બીજી ગમ રામ’-

, ત્યારે પોતાના ખાસ મંત્રી પર તેથી વધારે સ્નેહ જતાવે છે, મંત્રીના સંબંધમાં નથી. પ્રભુ તો પોતાને આહુનારો કંગાલથી જ કંગાલ હોય છતાં તેના પર ખુદ પ્રહારેવ કરતાં પણ વિશેષ પ્રેમ શીવે છે. આ અનુભવ ખુદ પ્રહારેવને આ પ્રમાણે જ્યારે થયો—

બાલ બાલમંડળી મળીને બેઠી ગોળાકાર,
સોની વચમાં બેઠા સ્નેહે, સોના પ્રાણાધાર.
શ્રીયમુના તીરે, મળી મંડળી ધીરે,
ગાઠ કરી, ગાદલરી, શ્યામ શરીરે;
આખી અખાડે ખાઈ અખાડે વખાણ કરતા જાય;
સો સ્નેહે સેવે શ્યામજનને ઠૂઠા મરકરી થાય.

ત્યારે જ્ઞાંતિ થઈ અને જ્ઞાંતિ જ્યારે બાંગી ત્યારે સર્વના સદા પ્રદાના સુખમાંથી પણ આ શબ્દો સરી પડ્યા કે:—

अहोभाग्यमहोभाग्यं नंदगोपग्रजौकसाम् ।

यन्मित्रं परमानन्दं पूर्णं ब्रह्म सनातनम् ॥

‘અહો ! અહો ! આશ્ચર્ય ! નંદરાય, ગોવાળીઆઓ તથા સમસ્ત વજવાસીઓનું ભાગ્ય અતિશય સ્પૃહા કરવા યોગ્ય છે; કારણકે પરમ આનંદસ્વરૂપ સનાતન પૂર્ણ બ્રહ્મ પરમાત્મા પોતે તેઓના મિત્ર છે.’ એજ પ્રકારના તુલસીદાસજીના આ શબ્દો જુઓ:—

प्रभु तद्वत्तर कपि डार पर सो कीये आप समान ।

तुलसी कोई न रामसे साहेब नेहनिधान ॥

‘અહો ! કેટલે પ્રદાનના સર્વોચ્ચ નાયક અથવા અધિ-પતિ કયાં ? અથવા (લૌકિક દૃષ્ટિએ) સમસ્ત જૂમંડલના સ્વામી એક અદ્વતી મહારાજકુમાર કયાં ? અને વનવગડામાં

બટકતાં મુદ્ર વાંદરાં કયાં ? જેઓમાં તત્તેષ વિવેક નથી તે
 સર્વેશ્વર મહાપ્રભુ વૃક્ષની નીચે બેસી રહ્યા છે ત્યારે :
 અને મહારમતિયાળ તેમજ વિવેકબ્રહ્મ જણાતી
 ટોળી તેમના મસ્તક પરજ આડનાં ડાળાં ઉપર કુદાકું
 મૂકે છે. તેઓને પણ એ દયાનિધાન દેવ પોતાના પરમ
 ગણે છે; તેમાં પણ કેવળ હનુમાન કે સુગ્રીવનેજ નહિ,
 સમસ્ત પોતાની સમીપ રહેનારી વાનરજાતિને તેવાજ
 ભાવે માને છે, એટલુંજ નહિ પણ છેવટે મુદ્રવિરામ
 સર્વને સંતુષ્ટ કરે છે, એ દૃઢ દૃષ્ટાંતો બોધને તથા જ
 નેજ અહીં કહેવામાં આવે છે, 'વહાર કરો હરિ' અને
 કરો હરિ.' અરે ! માત્ર શુદ્ધ હૃદયથી એ પ્રભુને પોતાનું
 તરીકે સ્વીકાર્યો કે, 'નિજજનનો બેટો પાર કરે હરિ.' પ્ર
 પ્યાર જગતના લોકોના પ્યાર જેવો સ્વાથી' હોતો નથી
 નિઃસ્વાય' હોઈને પોતાના પર સ્વાથી' પ્રેમ રાજનાર
 'બેટો પાર કરે.' સકામ ભક્તો જે કંઈ ઇચ્છે છે તે :
 છે. નિષ્કામ ભક્તો કંઈ ઇચ્છતા નથી તોયે તેનાં સર્વ
 બાર પ્રભુ પોતેજ ઉઠાવી લે છે; એટલે તેમની પાસે
 કે ન માગો, પણ જેવો શુદ્ધ પ્રેમ વ્યક્ત કર્યો કે જા
 હંબર ઓઝોએ પોતાના પતિ તરીકે પ્રભુને ઇચ્છર
 કરીને તેટલાં સ્વરૂપો પ્રભુએ સ્વીકાર્યાં. મુદ્રામાની પ
 પૂર્વક કાચા મુઠ્ઠીબર ચોખા મોકડયા અને પોતાના
 દ્રર કરવા માગ્યું, તો પ્રભુએ તેટલાથી પણ પ્ર
 અપાર સમૃદ્ધિ અર્પણ કરી દીધી. દ્રીપદીએ ર
 પોતાની લાજ રાખવા પ્રભુને સંભાર્યાં કે તેજ દાણે :
 ચીર પૂરી દ્રીપદીની લાજ રાખી. એમ સ્વાય' મા
 સ્મરણ કર્યા છતાં તેઓનાં કાર્ય પ્રભુએ કર્યાં છે; તે

મર્થભાવે નિષ્કામપણે પ્રભુસ્મરણ કરે અને શુદ્ધ પ્રભુપ્રેમ
કરે તેઓને પ્રભુ ન્યાલ કરે, સંસારથી તારે અથવા તેઓને
પાર કરે, એમાં આશ્ચર્ય શું છે? ખરેખર એ સુસ્કેલ તો
પ્રભુકે અનાદિ કાળથી દેવો ને ઋષિઓ જેવા પણ માયા-
નમાં ફસેલા છે. અનાદિકાળથી જીવને વળગેલું બંધન એક-
છૂટવું, તે અતિશય કઠિન છે, એટલે નિષ્કામ ભાવ સહજ
પ્રત્યક્ષ આવશે તે સરળ તો નથી, તોયે યથાશક્ય પ્રયત્ન કરી,
‘હું અને તેટલું’ બંધન ત્યજતા જવું અને કમથા: તેથી જીવીને
મુજેવા થવાને આહ્વાન કરવી, પ્રભુનું જ શરણ સ્વીકારવું,
તેલે પાયા કરતાં અલ્પ કાળમાં અથવા અતિશય તમન્ના
ગે તો તેજ ભવમાં માત્ર હૃદય શુદ્ધ થતાં સદાને માટે પ્રભુ
પ્રાપ્તબંધનથી મુક્ત કરે છે, સ્વસદૃશ જનાવી દે છે. આ પ્રભુના
દેવી ઉદારતા છે? દેવી વદાઈ છે? સહેજ શરણ લેતાંજ પોતાના
દેવા જનાવી દે, એવી બાંહેધરી આપતાં ખુદ ભગવાન
પીતામાં કહે છે:—

દૈવી દોષા ગુણમયી મમ માયા દુરત્યયા ।

મામેવ યે પ્રપદ્યંતે માયામેતાં તરન્તિ તે ॥

‘આ શુભમય એવી મારી દૈવી માયા ખરેખર દુર્લભ છે—
તેથી સુસ્કેલ છે, છતાં જેઓ મારેજ શરણે આવે છે તેઓ આ
માયાને તરી ભ્રમ છે—માયાથી મુક્ત થઈ અને પાત્રી થકે છે.’
એટલે જેઓ તે પ્રભુને વરે તેઓ ન્યાલ કરે એમાં કંઈ પણ આ-
શ્ચર્ય નથી. સુતિ પણ આ વાતને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં બહાર કરે છે:—

યમેરેપ દૃણતે સેન દમ્યસ્તસ્યેપ આત્મા દૃણતે ઠનું સ્વામ્ ।

‘આ પરમેશ્વર જેને પોતાનો કરીને સ્વીકારે છે, તેને પોતે
પ્રાપ્ત થાય છે અને તેની આમજ પોતાનું શરીર પોતે પ્રકટ કરે

તે-અર્થાત્ પોતાના બહાજનને પ્રભુ આત્મજ્ઞાનનાર કહે
 છે. તેને પોતાનો સર્વ નિમિત્તો અર્થનું કરી દે છે. એટલું
 નહિ પણ પોતે જગતના નેને પણ મળે રહે છે એટલે 'મનિ
 મીતો જગદેન' । જાણીથી જગતના ખરીદાઈ આવે છે. આ રીતે
 છેક અસંખ્યિત છે, જેમ લેશમાત્ર સમજવાનું નથી. તે
 પુરાવા માટે આ કસિયુગના નમવમાં મોટાકજ લેશમો પહેલું
 શુદ્ધતામાંજ એક ગામડાનો અંદર એક ગામડિયણ બેસીને
 સેવામાં સોનાની વાળીનું નિમિત્ત કરી પોતે અતુલ ભગવદ
 'સુલસીના પહે લોલાળા' અને તેના પ્રભાપે તે દેશના તથા
 વંશપરંપરાના લાવક જની સો ઠાઇનો બેટો પાર કરવાને કહી
 પોતે ઠાઠોરના ઠાઠોર થઇ અઘાપિ બિશમ્યા છે. તો એમાં કંઈ
 નવાઈ જેવું નથી, અને અસંખ્યિત પણ લેશમાત્ર નથી. આ
 માણે કે 'નિજ જનનો બેટો પાર કરે હરિ.' અને તેમાં
 શંકા થઈ નથી કે, 'હુજા દાળે, મુખ આલે, ને સદા રહે
 રખવાળે, પરમાનંદ આલે' એવા પરમ ઉદાર પ્રભુ છે. દરિદ્ર
 આરંભકાળથીજ તપાસીએ તો એવા પરબ્રહ્મ પૂજું પુરેવંદ
 શ્રીહરિ ઠાણ છે ? કેવા છે ? તેની જોળખાણ આપવી અઠી
 પ્રમાણભૂત આ રહી:—

यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते येन जातानि जीवन्ति ।
 यत्प्रयंत्यभिसंविशन्ति तद् विजिज्ञासस्व तद् ब्रह्मेति ॥

‘જેમનાથી આ પ્રાણીઓ ઉત્પન્ન થાય છે, જેમનાથી ઉત્પન્ન
 થયેલાં આ પ્રાણીઓ જીવી રહ્યાં છે, જેમને પાછી રહ્યાં છે અને
 અંતે જેમાં સર્વ તરફથી લય પામી જશે તેજ એ પરબ્રહ્મ
 પૂજું પુરેવંદ તમ શ્રીહરિ છે-એજ સર્વના નિયંતા પરમેશ્વર છે.
 તેને હું ભણ, જોળખ.’ તે કેવી રીતે ? જે વળતે આપણે

હાય, પગ કે હૃદય વિનાના હતા; જે વેળા આકાશ, પાતાળ કે પૃથ્વી એમાંનું કંઈયે ન હતું, તે વેળા કોઈના પણ કદા કે સદા વિના તેમણે સમગ્ર બ્રહ્માંડની કેવળ પોતાના સંકલ્પના બળથી કોઈની સહાય વિના રચના કરી છે; તેમજ સમસ્ત ચેતન વર્ગની સગવડ માટે તેમણે સમગ્ર પદાર્થો નિયંત્રવ્યા છે. આપણા પોતાનીજ વાત કરીએ તો કેવું સુઘડ ને સગવડવાળું આપણું આ શરીર તેમણે આપણી માતાના ઉદરમાં રચી આપ્યું છે ! એટલે સમગ્ર વિશ્વનો સાચો કર્તા તો તે એકજ છે. તેજ પ્રભુ આપણને પ્રાણ, પાણી, ગરમી વગેરે આપે છે; જઠરમાં અગ્નિ સ્થાપીને આપણા આંધેલા ખોરાક પચાવે છે; અન્નજળ પૂરાં પાડે છે; અને એ રીતે એજ પ્રભુ આપણા લતાં-પોપક છે. અંત સમયે વૈદ્ય કે પથ્ય દર્શાવું કંઈ ચાલતું નથી ને મરવું પડે છે, તે પણ તેજ પ્રભુએ નિર્માણ કરેલું હોય છે. આથી જીવનકાળમાં તેમની આજ્ઞાનું જો યથાસ્થિત પાલન કર્યું હોય તો એ દયાળુ પ્રભુ આપણને સદાને માટે પોતાની સમીપ પરમપદમાં રાખે છે. એ સર્વરક્ષક પરમેશ્વર, પ્રત્યેક જીવને માતાના ઉદરમાંથી બહાર કાઢે છે; તે વેળા 'વહાર' કરે છે; જીવનકાળે ખ્યાર કરે છે અને અંતે સુકિત આપી બેટા પાર પણ કરે છે. આ વાત લક્ષ્યમાં રાખીને અમે પણ ગામું છે કે:—

પદ-સગ દારી

પ્રભુજી સમ ઉપકારી નવ કોઈ રે.
ખાવા પીવા એજ આપે, આધિવ્યાધિ એજ દાપે;
વિપત્તિમાં આંસુ લોહી રે, પ્રભુજી સમ ઉપકારી નવ કોઈ રે.
મુમાર્ગે એજ વાળે, જીંડી ટેવો એજ રાળે;
એજ નાંખે પાપો ધોઈ રે.

પ્રભુજી ૦

હિત કરે વિના માગે, માગ્યું મુકે મુખ આગે;
કરી આપે સહુ સોઈ રે. પ્રભુજી
ક્ષણ પણ ન વિસારે, કોપ નવ ઊર ધારે;
દાણા દુર્ભતિ જોઈ રે. પ્રભુજી
એવા સાચા મુખદારી, સાચા અઘ દુઃખદારી;
જાણી અનુ ગયો માણી રે. પ્રભુજી

આ માત્ર એક ગાણું ॥ એમ નથી, પણ અનુભવપૂર્વક
એક કથન છે; પ્રભુના સત્ય શુભોનું વર્ણન છે. પરમેશ્વર સમગ્ર
દેહ્યાણુકારી શુભોના નિધાન છે; એમ હરકોઈ શાસ્ત્ર કહે છે.
પણ એ વાત સિદ્ધ કરાવે થાય છે કે, જ્યારે જગતનો જનક
મૂક તે વાતનો અનુભવ કરે અને દુઃખી જનવર્ગ એ દેહાણુ
પ્રભુનું શરણ લઈ દુઃખમુક્ત થઈ અનુભવે ત્યારે, શ્રીકૃદેશ્વરશ્રીને
તેથીજ કહ્યું છે કે:—

વસંતતિલકા

વિદ્યો મુલો અલવતા વળી સંહારે તે,
બહારે ગજેન્દ તણી દોડી ગયા મું પાતે;
દીકું ત્રિલોકમહી ખ્યાતજ એથી એવું,
સ્વામિન બહાર દેવા ચિત્ત આહો કેવું.

જે સર્વેશ્વર પ્રભુ માત્ર સંકલ્પ જગતી અનેક કોટિ પ્રકારોને
સર્જે છે, પાળે ॥ ને સંહારે છે, તેમને એક હાથીને મગરથી
જાચાવવાને જાતે દોડી આવવું પડે, તેનો અર્થ શો છે? તે હાથી
પૂર્વજન્મનો એક અવતારી હતો; તેને પ્રથમ તો પોતાના પૂર્વ-
જન્મનું જ્ઞાન ન હતું, પણ આખરે પોતાનો અંતકાળ છે
સમીપ આવ્યો ત્યારે તે જ્ઞાનમાં આવ્યો, પૂર્વજન્મનું તેને સ્મરણ

દેવતાઓની પણ સંભાળ લીધી; તેમજ મનુષ્યોની અંદર પણ ઇક્ષ્વાકુવંશમાં તથા યદુવંશમાં પોતાનો જન્મ થયો એમ કહે-
પરાવ્યું. આવો તે પ્રભુનો સ્વભાવ તથા પ્રભાવ સર્વવિદિત હોઈને
સર્વને હિતકારી છે અને તે એમનાં ચરિત્રોમાં ભરપૂર દેખાતો હોઈ
શાઓમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. તે તે સર્વમાંથી સાર તો આજ તરવરી
નીકળે છે કે, 'બહાર કરો હરિ, પ્યાર કરો હરિ, નિજ જનનો
બેઠો પાર કરો હરિ.'

પ્રભુના જનાવેલા દેવો તથા મનુષ્યો પણ એક બીજાની
વહાર કરી અન્યોન્ય જો પ્યાર કરી શકે છે તો પ્રભુ પોતે શું ન
કરી શકે? એ સર્વશક્તિમાન છે, સર્વનું સર્વ કંઈ કરી શકે છે.
એ તો અનંત ઉદાર છે, એટલે જધાને જધું આપી દેવાની ઉદા-
રતા કરી શકે છે. મનુષ્ય કોઈનો બેઠો પાર કરે તો પોતાના
જાળ પ્રમાણે કરી શકે છે; દેવો કોઈનો બેઠો પાર કરે તે પણ
તેજ પ્રમાણે. વિશેષમાં કદાચ પોતાના દેવલોકમાં પોતાના સેવક
તરીકે અમુક કાળ સુધી રાખી શકે છે, પણ પાછા તો ઠેરના ઠેર.
'દર્શણે પુણ્યે મર્ત્યલોકં વિશન્તિ - પુણ્ય ખૂટ્યાં એટલે પાછા
મનુષ્યલોકમાં પડવાનું રહેલું છે.' જન્મમરણની ઘટમાળથી મુક્ત
કરવાને દેવજ પ્રભુ વિના કોઈ પણ સ્વમર્થ નથી, એટલે શ્રાવ્યો
બેઠો પાર તો દેવજ એક પ્રભુજ કરી શકે છે. એજ વાત સ્વમુખે
જગવાન ગીતામાં કહે છે:—

આ પ્રલમ્બવનાદ્યોઃ પુનરાવર્તિનોઽર્જુન ।

માસુપેત્ય તુ પૌન્તેય પુનર્જન્મ ન વિધતે ॥

'હે અર્જુન! પ્રલમ્બવનાદ્યોઃ એટલાંથી જન્મે તે લોકમાં
જન્મે, પણ પૌન્તેય પાછા ફરવાનું રહેલું છે—જન્મમરણનો દેરો
તો કોઈ પણ દેવલોકમાં જઈને ટાળી શકતો નથી; માત્ર મારે

રહો છે અચિંત્ય દંશમાં લોભાઈ.

આયે પ્રસંગે સમસ્ત વિશ્વમાં જાહેર કરવું જોઈએ કે, રાવંનો નિયામક અને પરગેશ્વર છે તે કવો છે ? કોણ છે ? રાવંને કવો છે ? એ કેવળ દયામીજ કવો, અપિજો તથા મનુષ્યે નજાપવા માટે એ રાવં પ્રણાંટાના રાજધિરાજ, મહાપ્રભુ તથા વાણા ધાયા, અને તે ઉપરથીજ આપણે નિશ્ચયપૂર્વક ગાર્ગ્યશ્રીને છીએ કે, ' બહાર કરો હરિ ચાર કરો.' એ દીનકુઃખજનન પરગેશ્વર એ રીતે કેવળ એકજ વાર પ્રકટીને વહારે ધાયા છે, પણ કયો છે કે બેટો પાર કયો છે એમ નથી; પણ જે સમયે પોતાને પ્રિયભક્ત ઇચ્છે, પ્રાથે' ને પોકારે તેજ સમયે હાજર થયેલા છે અને પોતેજ સ્વગુણે કહે પણ છે કે ' સંમવામિ યુગે યુગે - પ્રાથે યુગમાં હું આ વિશ્વમાં અવતારો લઉં છું.' એટલુંજ નહિ પણ એ લોકનું એ રીતે એક સરખું રક્ષણ તે બગવાન કયે'જ લાયક છે.

મદ્દેશમધ્યગણના ગણનાર્કપંક્તૌ ।

इन्द्रानुजत्वमदितेस्तनयत्वयोगात् ॥

इक्ष्वाकुर्पुंशपदुवंशजनिश्च इव ।

आध्यान्यमून्यनुપमस्य परस्य धामीः ॥

અર્થાત્—પરમધામના અનુપમ પ્રભુ તરીકે ગણાઈને પ્રજા તથા મહાદેવની મધ્યે પણ પોતાની ગણના કરાવી; અને તેમની સાથે રહી એક કામ ઉઠાવી લઈને તે સાથે તે દેવમંડળને પણ પોતાના સ્વભાવ તથા પ્રભાવનો લહાવો આપ્યો. આથીજ પ્રજા, મહેશને વિષ્ણુ એ ત્રણે એક છે એમ કહેવાય છે. જેમ મોટા દેવો તથા ઇન્દ્રોની બાજર તેમના સમાન થઈને તેઓ લે છે તેમ તેઓએ અદિતિના તનય (ઇન્દ્રના નાનાભાઈ ઉપેન્દ્ર) થઈને

દેવતાઓની પણ સંભાળ લીધી; તેમજ મનુષ્યોની અંદર પણ ઇશ્વારુવંશમાં તથા યદુવંશમાં પોતાનો જન્મ થયો. એમ કહે-
વશાવું. આવો તે પ્રભુનો સ્વભાવ તથા પ્રભાવ સર્વવિદિત રોહને
સર્વને હિતકારી છે અને તે એમનાં અસ્ત્રોમાં ભરપૂર દેખાતો હોઈ
શાઓમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. તે તે સર્વમાંથી ચાર તો આજ તરવરી
નીકળે છે કે, 'બહાર કરે હરિ, પ્યાર કરે હરિ, નિજ જનનો
બેઠો પાર કરે હરિ.'

પ્રભુના બનાવેલા દેવો તથા મનુષ્યો પણ એક બીજાની
પહાર કરી અન્યોન્ય જો પ્યાર કરી શકે છે તો પ્રભુ પોતે શું ન
કરી શકે? એ સર્વશક્તિમાન છે, સર્વનું સર્વ કંઈ કરી શકે છે.
એ તો અનંત ઉદાર છે, એટલે બધાંને બધું આપી દેવાની ઉદા-
રતા કરી શકે છે. મનુષ્ય કોઈનો બેઠો પાર કરે તો પોતાના
બળ પ્રમાણે કરી શકે છે; દેવો કોઈનો બેઠો પાર કરે તે પણ
તેજ પ્રમાણે. વિશેષમાં કદાચ પોતાના દેવલોકમાં પોતાના સેવક
તરીકે અસુક ઠાળ સુધી રાખી શકે છે, પણ પાછા તો ઠેરના ઠેર,
'ક્ષીણે પુણ્યે મર્ત્યલોકં વિદ્વાન્તિ-પુણ્ય ખૂટ્યાં એટલે પાછા
મનુષ્યલોકમાં પડવાનું રહેજ છે.' જન્મમરણની ઘટમાળથી મુક્ત
કરવાને દેવજ પ્રભુ વિના કોઈ પણ સમર્થ નથી, એટલે સાચી
બેઠો પાર તો દેવજ એક પ્રભુજ કરી શકે છે. એજ વાત સ્વમુખે
ભગવાન ગીતામાં કહે છે:—

આ વ્રક્ષમુવનાહ્નોકાઃ પુનરાવર્તિનોઽર્જુન ।

મામુપેત્ય તુ કૌન્તેય પુનર્જન્મ ન વિદ્યતે ॥

'હે અર્જુન ! વ્રક્ષલોક સુધીના લોકમાંથી ગમે તે લોકમાં
જાઓ, પણ ત્યાંથી પાછા ફરવાનું રહેજ છે—જન્મમરણનો ફેરો
તો કોઈ પણ દેવલોકમાં જઈને ટાળી શકાતો નથી; માત્ર મારે

શરણે આવીનેજ પુનઃજન્મ રહેતો નથી-મારા શરણ રિ-
 મોક્ષપ્રાપ્તિ સર્વથા અશક્ય છે, સુદ્ધિ માટે તો માઉંજ શરણ દે-
 શ્રુતિ પણ કહે છે-‘નિરંજનં પરમં સામ્યમુપૈતિ-પ્રભુને શરણે જઈને
 નિર્વેપ એવી પ્રભુની પરમ સમાનતાને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.’ એટલે
 પ્રભુ પોતાની સમાન કરે છે, તે પછી તેવાજ તેમને રાખે છે. જે
 પ્રભુસમાન થવાને આપણો હક્ક છે; તે માટે આપણને આ મનુષ્ય-
 જન્મથી તક મળેલ છે, તો તેવા થવા માટે ટેમ વર્તવું, એ ઈશ-
 વા માટે શાઓમાં અનેક દૃષ્ટાંતો પડેલાં છે; જેઓના નમૂના-

૫૬-રામ-ધનાશ્રી

હાર પ્યાર ભવ પાર કરે હરિ, હાર પ્યાર ભવ પાર.
 ધ્રુવને ચર, વૈભવ, ને વિકૃત, ત્રિજ ઠર્યાં નિરંધાર, રી-
 શાસીપુત્ર, નારદ પ્યારા, છે પ્રભુધામ જનાર,
 પીઠ પ્રતિ પ્રિય કર્યો, ઠર્યો છે, પ્રહલાદનો હાર.
 વૃકા નરસહી સુર આદિ અનુ, દીકું ઠારો ઠાર.

અને ભગવાનની ભક્તિ કરવામાં હરકોઈને સમાન હક્ક છે.
 અને પ્રભુ પણ ગમે તેવા પોતાના ભક્તને પોતાનો કરી સ્વીકારે.
 તેમાં નાત, જાત કે જાતની ભીંતતા રાખવામાં આવતી નથી.
 એમ કવચં ભગવાન ગીતાશ્રમાં સૂચવે છે:—

‘મિયોં વૈદ્યાસ્તયા શ્રદ્ધાસ્તેઽપિ યાંતિ પરાં મનિમ્ ।

‘મારી ભક્તિ કરનાર શ્રીઓ, વૈદ્યો તથા શુદ્ધો પણ પરમ
 મનિને પામે છે.’ આ ગંબીર દર્શનમાં સર્વને સુવિદિત શ્રી
 શ્રીજનુનાદના જીવનનું આખ્યાન નીચે આપીએ છીએ,
 એવાથી ખાતરી થશે.

શ્રી જનુબાઈ-આખ્યાન

પદ-ગ્રીઓટી

ઘડાર કરો હરિ, પ્યાર કરો હરિ, નજનનો બેડા પાર કરો હરિ;
નાતજાત ગુણ જ્ઞાનની ન તમા, સૌના સમ સુખકાર કરો હરિ.
અનુ એ તેથી કહે હેતેથી, એજ રીતેથી સ્વીકાર કરો હરિ. ૦૬૧૦

અનેક સજ્જનોનાં અસ્તિત્વોથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે, કેવળ
પુરુષોજ પ્રભુના પ્રિય બની સંસાર તરી જાય છે, ને સ્ત્રીઓ
પ્રભુપ્રિય થઈને સંસાર તરી શકતી નથી, એવું કંઈ છેજ નહિ.
ઉપરના પદમાં એજ કહ્યું કે, 'નાત જાત ગુણજ્ઞાનની ન તમા.'
વસ્તુતઃ જોઈએ તો સ્ત્રીઓનાં હૃદય તો અતિશય ક્રોધાળુ ને
પ્રેમાળ હોય છે, તેથી તેઓ એક ભક્તિમાગી જાતી જઈને જેવી
પ્રભુપ્રિય થઈ શકે છે તેવા પુરુષો થઈ શકતાં નથી. સ્ત્રીનું જીવન-
જ મૂળથી પરતંત્ર સ્થિતિમાં હોઈને અંત સુધી લગભગ તેજ
સ્થિતિમાં વ્યતીત થાય છે, જેમકે—

પિતા રક્ષતિ કૌમારે મર્તા રક્ષતિ યૌવને । પુત્રશ્ચ સ્થાવિરે માત્રે ॥

'બાલ્યાવસ્થામાં પિતા રક્ષક હોય છે, યુવાવસ્થામાં પતિ
રક્ષક હોય છે અને વૃદ્ધાવસ્થામાં (જો પતિની હયાતી ન હોય
તો) પુત્ર રક્ષક હોય છે.' એમ પરતંત્ર સ્થિતિમાં બિહરતી
સ્ત્રીઓ હરદોહની સેવા સારી કરી શકે છે, તેથી તેઓ જો પ્રભુ-
પરાયણ બની પ્રભુસેવામાં તત્પર થઈ જાય તો સત્વર પ્રભુપ્રીતિ
સંપાદન કરી શકે છે; કેમકે પ્રભુને પ્રસન્ન કરવામાં મુખ્યત્વે
કરીને તો પ્રેમ તથા સેવન સાધન તરીકે હોય છે અને તે
જો સ્ત્રીઓમાં તો સ્વાભાવિકપણે હોય છે. તેથી સ્ત્રીઓ
પ્રભુપ્રિય થવામાં સત્વર સફળ થઈ શકે છે. પુરુષો જેમ બાલ્યા-

એવાં પવિત્ર ધામોમાં પ્રભુભક્તોની એટલી બધી ભીડ
જામે છે કે જો તુરતાતુર તાકીદ કરવામાં આવે કે કોઈ સત્તા
તરફનું બળ કે અપમાનનો ત્યાં ઉપયોગ કરીને લોકોને ત્યાંથી
બહાર કાઢવામાં આવે તો જરૂર ત્યાંજ કેટલાંક ચગદાઈ જાય
કે ગુંગળાઈ જાય અને મંદિરની બહાર ઊભેલાં દર્શનાતુર મનુ-
ષ્યોને તો અંદર જવાનો કોઈ માર્ગ જ ન રહે. તેથી એવે સ્થળે
એવી વ્યવસ્થા રાખવામાં આવે છે કે, અનુક્રમે અમુક અમુક
પુરુષમંડળ તથા સ્ત્રીમંડળ વારાફરતી અમુકજ સંખ્યામાં અંદર
પ્રવેશ કરે, પ્રભુની સેવા કરે ને પછીથી બહાર નીકળી આવે.
આવા પ્રકારનો ક્રમ પંઢરપુરના તે પવિત્ર ધામમાં તે દિવસે
પણ બરાબર ચાલી રહ્યો હતો. ત્યાં—

ગઝલ-રાગ બિહાગ

અણુધારી પ્રભુની પાસ રે, આવી સુકુમારી;
જન સેવે ચારે પાસ રે, ત્યાં આવી સુકુમારી.

એ બાલિકાની સાથે બીભુ કોઈ નથી; જે મંડળી મંદિર-
ની અંદર ભરાયલી છે તેમાં કોઈ પણ તેનું પરિચિત નથી;
છતાં તે બાળકી મંદિરમાં માત્ર આવીને ઊભી રહી એટલુંજ
નહિ પણ જાણે ચોતાનું ઘર હોય તેમ નિર્ભય નિઃશંક બની
પ્રભુના ચરણ સમીપ જઈને ઠરી બેઠી. તે મૂળથીજ શરી ને
બહારૂર તો હતીજ; અહીં પ્રભુ પાસે તો જાણે વધુ બહારૂર જણાવી
હતી અથવા એ ચોતાના પ્રાણનાથ પાસે આવી પહોંચ્યા પછી
તેમનો વિયોગ વધુ નહિ સહેવાયથી તેનામાં વિશેષ શોય
આવ્યું હતું. બહારના ભાગમાં વધુ વાર રોકાઈ રહેલું એને અસહ્ય
થઈ પડ્યું હતું, તેથી ચોતાની મંડળીની પરવા કર્યા વિનાજ તે
એકલી એકદમ અંદર ધૂસી આવી હતી.

બધારે છે બારે બીઃ તોએ તેમાં ચગતી;
 છાતી ચલાવી પુરી ત્યાં આવી મુકુમારી.
 માતાપિતા પુઠી આબ્યાં શોધતાં તેને;
 જોયું કે કુશળે પહોંચી છે ત્યાં આવી મુકુમારી.
 દર્શન કરી બેઠા ધરી ઉચરી સ્મૃતિ બનતી;
 આશ્વા છબી ઉરમાંહી લેતાં ઠેરી મુકુમારી.

મંદિરની અંદર અમુક સમયથી વધારે રહેવા કે તેમ હતું
 નહિ; બીડમાં વધુ વાર રોકાવું પણ અશક્ય હતું; ત્યાં તો વધે
 મેળવવો એજ વડાઇ હોય છે. તેથી માતાપિતા અટપટ ચેરફે
 પરવારી ગયાં; પણ પુત્રીને શરૂઆતજ હમણાં થઈ હતી, અને
 દુર્લભ એવો પ્રભુ-સાક્ષાત્કાર તે તેજ દાણે પામી ગઈ હતી, કે
 વાતનો ભેદ કોઈ કેમ જાણી શકે ?

છોકરી ત્યાં ઠેરી રહી માતા વધી રે આસ;
 તાતે કહ્યું, લક્ષે ન લેતાં ઠેરી મુકુમારી.
 સમજાવી ધમકાવી અતિએ તવ દૃષ્ટ્ય ખોલી;
 સારી સમજનાં વચન એ ત્યાં ખોલી મુકુમારી.

મંદિરમાં ગડબડ મચી રહી; છોકરી તો ત્યાં સ્વર્ણ
 થોડી, માખાપનું પણ જો ન માને તો બીજાનું તો ક્યાંથી મને!
 સૌની અટકળને ખોટી પાડતી તે અવતારી બાળકી બોલી બી.
 તેણે પુઠરીનાથને સત્ય સ્વરૂપમાં જોયા હતા, તે એવા મુકુ
 સ્વરૂપમાં કે જેથી તેની દષ્ટિ તેમની મૂર્તિમાંજ સ્થિર બની હતી.
 તેનાં જ્ઞાનચક્રુ ઊઘડી ગયાં હતાં. હવે તો તેણે પોતાના
 મનમાં જે ભાસતું હતું તેજ વચનમાં આપવાનું હતું, કે
 બનાવટી કહેવાનું ન હતું; છતાં અન્યને તો આશ્ચર્યજ લાગતું
 હતું; કારણકે આટલી નાની વયની એક છોકરી પ્રભુની વાતમાં

સમજે ? એવું જ્ઞાન તેને હોયજ કયાંથી ? એવું જ્ઞાન તે
જાનાં પ્રથમજ દર્શનથી તેનામાં આવેજ કેમ ? એ માગી શકાય
કેમ ? એથી તે બાળકીએ પોતેજ ખુલ્લા શબ્દોમાં બહાર કહ્યું;
જરૂર કે એમ કયો વિના તેનો છૂટકો પણ ન હતો.

પદ- ' પ્રભુજી મને ઉગારજો ' એ રાગ

નહિ નહિ આપું તમારી સાથ, વિકુલવર મૂઢી નહિ આપું.

તેને તો એક વિકુલજ વર દેખાયા; એમના જેવા એક
એજ લેખાયા; તેનો સમસ્ત પ્રેમ તે શ્રીવરમાંજ ઠેરી ગયો; અને
તે એટલો બધો કે જેમાંથી પોતાનાં માતાપિતા માટે પણ અવ-
શેષ ન રહ્યો, તો બીજાં ઘર, સગાં તથા સામાનની તો વાતજ
શી ? અરેઅર, જે વેળા દિદિ ઊઘડી જાય છે તથા સત્ય વસ્તુનો
સાક્ષાત્કાર થાય છે તે વેળા હરકોઈ પ્રાણીની એજ સ્થિતિ બને છે.
તેણે તો સાદું શબ્દોમાં મુણાની દીધું કે, ' સાચા મનોહારી ને
સાચા સંબંધી તો કેવળ આજ છે. તમે તમારે ઘેર જાઓ, હું તો
અહીંજ રોકાઈ જઈશ. ' માતાપિતાએ તથા બીજા લોકોએ તેને
સમજાવવા માંડી. ' અરે ! અહીં તે રહેવાય ? હમણું રાત પડશે.
આખો રાત અહીં રહેવું હારે થઈ પડશે; તેમાં વળી આજે
એકાદશી છે. લોકો જાગરણ કરશે, પણ જલાભલા અહીં જાગ-
રણ કરવા આવીને પણ નિદ્રામાં ધોરશે, ત્યાં તું આટલી નાનકડી
ભૂખીતરસી એકલી કેમ રહી શકીશ ? તું હજી ઘણી નાની છે.
બીજાઓ તો અભ્યાસી છે, તને થાકતાં કે કંટાળતાં શી વાર ? ' તે
સંભળી ઊઠકરીએ જણાવી દીધું કે, અરે ! તમે રાતની શી વાત
રો છો ? પ્રાતઃનું પણ સાંભળો:—

પ્રાતેજ તને મુખે નિજ ગામે, સાચું કહું માત તાત;
(વિચાર પૂરો કર્યો છે, લાંબો કર્યો છે.)

હું તો વરી હરી શ્રીહરિની અર્પણુ ફરી મહારી જઈ
 (હું તો સ્વયંવર વરી છું, જસ, મારું તો કામ થઈ ગયું)
 હોય દીકરી સદા પારકી, નથી નવાઈની વાત,
 (લોકોએ કહ્યું કે, નવાઈ કેમ નહિ? મૂર્તિને વચ્ચે)
 શોચ ન કરશે કોપ ન કરશે નવ કરશે પંચાત,
 (કારણ કે મારો નિશ્ચય અડગ છે.)

જખરીધી લઈ જશે તો મરીશ ફરીશ દહના પાત,
 (મારો પ્રેમ શુદ્ધ ને સાચો છે, તેમાં કોઈયું નહિ ચાકે.)

ખરે, વિકુલવદન તેને ત્યાં રોકી લીધી; પછી તેને ત્યાં
 કોણ કાઢી શકે? ચોતાના માનસિક દહ નિશ્ચયથી તે વિકુલવર
 વરી ચૂકી, પછી ત્યાંથી તેને કોણ દૂર કરી શકે? આત્મનિકા
 આવો હોય છે. મનુનો તો નિશ્ચય છે; સર્વને તારવા માટે
 તે પ્રકટજ દહે છે. તેમાં વિપ્ન પડે તો તેમનેજ વીનવવા કે-
 વદાર કંદા હરિ પ્યાર કરેા હરિ, નિજજનના બેડા પાર કરેા કહિ

શાહુલચિકીડિન છંદ

માનાએ
 કાઢેા
 દીના હ
 મારે એ
 અને થયુ

થાયું નહિ તે ચિને
 બેડી ત્યાં નિકા
 રે લાંછ મારે
 થી

પ્રભુપા ધર્મ આપણી ગઈ, દુખી થવું મટે એ થકી નહિ.
કમલ એ રીતે માતતાત એ, કુંવરીને મૂકી નાથ સાથ એ;
કુંવરી મંદિરે હોંસાથી રહી, મનથી વિઠ્ઠલાની થઈ ગઈ.
સુખવૃથા તણી એ નવાત છે, થઈ બધા પુરે ભારી ખ્યાત છે.

એમ પ્રસિદ્ધિ તો થઈ પણ ખાવાપીવા તથા રહેવાનું શું ?
જે સંપૂર્ણ તૈયાર થવાને તો ઘણી વાર હતી. પ્રેમશાળામાં
જે પ્રવેશ તો કયો હતો; પણ ત્યાં ગુરુ તો જોઈએ ને ? અને
પ્રેમપોથી પૂરી થાય ત્યાંસુધી રહેવા માટે સ્થળ તો જોઈએ ને ? પણ
જે વ્યક્તિ પોતાનું ધાતું કરવા માટે શ્રીહરિને શરણે જઈ તેમને
કહે છે કે, 'વહાર કરો હરિ ખ્યાર કરો હરિ, નિજ જનનો બેડો
ખ્યાર કરો હરિ' એટલે તુરતજ—

મંદાકીન્તા

આવ્યા નામા, પ્રિય પ્રભુ સમીપે, ત્યાં દીઠી આ કુમારી;
પૂછ્યું ત્યારે હરીકૃત સમન્વા, પ્રેમ સાચો વિચારી.
પોતે પ્રેમે નિજ જીવનમહિં, આણી સોંપી સ્વમીને;
સત્સંગે એ અધિક દ્રઢ થઈ, હિંચરી ત્યાં રહીને.

એ રીતે પ્રભુજેજ સત્સંગ મેળવી આપ્યો. ગુરુ ગૃહે ગુરુ
સમીપેજ નિવાસ આપ્યો; ત્યાં કથા, કીર્તન, પ્રસાદ આદિની
યોગ્ય વ્યવસ્થા હોય એમાં શું કહેવાનું ? જ્યાં પ્રભુપ્રાકટ્ય
સદૈવ હતું ત્યાં તે દ્વારા પ્રભુપ્રાપ્તિ થાય તેમાં શક શો હોય ?
અને થયું પણ એમજ.

જે કે પ્રભુપ્રાપ્તિ એ કેઈ એવી વસ્તુ નથી કે જે જોકે બે
દિવસ, મહિના કે વર્ષ એ વર્ષમાં થઈ જાય; એ તો અસંખ્ય
જન્મોના મળ કપાયા હોય અને તે પછી પણ સત્સંગ, સત્સહવાસ
મગવત્કૃપા અને સંતસેવાના પ્રયત્નો પ્રાપ્ત થાય ને તે પામવાની

કદ જાણના જાણુન માથે તેજ પ્રભુપ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. જો
 મારું ને તો મુયોગ પ્રભુની પૂજા હંમણથી મળી રહ્યો હશે.
 માં જાણી શું રહે ? જનુઆરીની પોતાની પણ તે મારું
 ખજિતાવા હતી, જેથી તેણે તો નામદેવના ધરનું દાસી
 સ્વીકારી લીધું હતું. નામદેવને પણ ધરમાં ધરપણાની જાણ
 ક્યાં હતી ? ધર તો જોને મન દરિમદરિમ હતું; અને તે
 અતિ પ્રિય. તે ક્યામુખી ? તેનો આ એક અજ્ઞાન પરચો હતું
 છે, તે અહીં ટાંકીએ છીએ:—

૫૬- 'લક્ષ્મીવર સોની સાર' જે રાજ

આવ્યું ચામામું જ્યારે, જે મુદિત સહુ નર
 પડી ગઈતી લીંત નામાની, ત્યાં હાપરી તે રહે સ
 આવી ઝડપ તો તો
 હતી રાત ત્યાંજ વરસાદ, પડ્યા બહિષ્કાર
 કીર્તનથી થયેલું મોડું, નામાનું કેહંબ છે પોડું
 પણ પ્રજાએ મન ત્યાં જોડું
 વરસાદ વરસવા સાથ, થયે હંખી ગા,
 પોતે પહોંચ્યા ઝડ જતે, ચણી લીંત માટીની હાથ,
 હાપર હાથ તે માથે
 ક્યાં હાથ નળિયાં શુચિગાત, સંચે લક્ષી જાત,
 લક્ષનાં પ્યારે. આ
 નામાજ ગયા ત્યાં જાગી, જોઇ હાપર નવાઈ લાગી,
 આવ્યા બહાર આજસ ત્યાગી;
 રક્ષા બેઠું ધરત ગયા મોહી, દરે દરિ સોઈ,
 અહાવી વાહ વાહરે.

નામદેવને તો પ્રભુ દિવ્ય સ્વરૂપમાંજ દેખાતા હતા; તેને માટે માત્ર મૂર્તિસ્વરૂપનીજ આરાધના છેક સુધી રહીજ ન હતી; તો પ્રકટ સ્વરૂપ પ્રભુ સાથે વાતો કરતા, ફરતા, હરતા ને ગતને દર્શાવી આપતા કે જુઓ, એ દયાળુ પ્રભુ પોતાના મક્ત સાથે ઠેકલી છૂટ ને પ્રીતિથી વર્તે છે ? એ વેળા નામદેવે જુને કેવા જોયા હતા ?

શુભ પીતાંબર ચળકી, રહ્યાં ભૂપણ તન પર ઝળકી,
જોઈ આવી ઉરમાં ગળકી;
ઓ નાથ ! આ તે શી વાત ! આ શી પંચાત !

શ્રીકૃષ્ણ તમારે. આઠ્યું ૦
ખરેખર ! એ વેળા તે અમે ગાયેલું 'સિદ્ધજ યયુ' કે—
હાર હરે હરિ, ધાર હરે હરિ, નિજજનનો બેડા પાર હરે હરિ.
એવા તે ભક્તવત્સલ પ્રભુ એક પંથમાં અનેક કાચો કરે
3; એ વખતે નામદેવનું એ છાપરી હાંકવાનું કામ કરવા પ્રભુ
વધ પધાયો હતા; ત્યારે બીજું પણ એક કામ કરવાની ઇચ્છા
લી, તેથી પ્રભુએ નામદેવને કહ્યું:—

‘જગા દે સખી કાન ગમી’ એ લાગ
દિવ્ય નામાધી કૃષ્ણાનિધિ ધનરયામ;
પૂરં દરોઈ દામ, દિવ્ય નામાધી કૃષ્ણાનિધિ ધનરયામ. રેક.
એકેવું વાણ ચાલુ’ ગાડું; પામ હઉં તાર’ તો દિવાકર;
પલંગત દુકું તમામ. દિવ્ય ૦
લીજન તો ચોખ્ખાને બાજો, નોન્દારે ખાવી પડત ગાજો;
દરન અને એ બદનામ. દિવ્ય ૦
તેથી દામ રે દીકું જાની, પણ એધીજૂજ ગડંડાની;
આડું મહી દિવાદ પામ. દિવ્ય ૦

કેવળ મનમાં વિચરીને પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપે ગે:પીએ: પાસે દસી માખણ માગતા જોમ નથી; પણ હરકોઈ સમયે તેવા પ્રેમી પ્રત્યે તેવાજ પ્રેમી દેખાય છે તેનો આ નમૂનો છે અને તેથીજ એ પ્રભુના અચાંવતાર સંભારી પણ આવું ગત છે કે, 'કેસો કરમા ઠો ભાત પાયો જગજાય.'

આખી

આ ગરબઠથી જાગી સમજી વાત બધી ગોળાઈ
(ગોળાઈ તે નામદેવતા માતા)

જનુભાઈ બડભાગી થઈ પદ લાગી રમે ધાઈ.

એ સમયે નામદેવતા સંતપણાના પ્રતાપે જનુભાઈએ જન્મલ્પતિનો પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર કર્યો, તેમનું જીવન સફળ થઈ ગયું; મીઠી નજરે એ મધુર મૂર્તિનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કરી જીવન સુખિત સંપાદન કરી લીધી; પણ પ્રભુ તો નામદેવતા થઈ સાથેજ ગડગડમાં રહ્યા હતા:—

હરિ આવ્યા નીચે ઘરમાં ત્યાં જાગી રાજગ્યાઈ
નામા ધન્ય ધન્ય સુખધામા તારી ખરી કુમાઈ.

જેમ નરસિંહ મહેતાના પ્રતાપે લોકભાઈ ને કુવરભાઈને
તો શું પણ પાનભાઈ, માનભાઈ શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપ પ્રજાનો
પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર થયો હતો; મહા-
પ્રતાપથી તેમનાં આસિત સર્વ પ્રભુ તો
જાણે તેમના ઘરના એક સં યાં હરું.
ખરેખર ! સદ્ગુણના આ તૈવા-
ઓની સેવા તથા નામ
ગદિ થતી

૫૬- 'જન ગયો બેઠ' એ રાગ

ભોજન લેવા બેઠા શ્રી જદુરાધ. ટેકો

સરસ તાટ પૂરીને લાવી ઉમંગથી ગોણાધ.

પ્રભુ પુત્ર નામદેવના ને નામો બેઠા સંગમાં હરખાધ. શ્રી

શ્રીકૃષ્ણાવતારમાં પ્રભુ ગોપાલ બાળકો સાથે ભોજન-

ગોષ્ઠીમાં હતા, તે બેઠા બ્રહ્મદેવને બ્રમ થયો હતો તો પછી આ

અવોચીન કાળમાં આ ઘટના બેઠ, સાંભળી, વાંચીને આ આધુ.

નિક બ્રહ્મદેવોને બ્રમ થાય તો તેમાં આશ્ચર્ય શું છે? પણ પ્રભુને

પ્રભાવ અગાધ છે અને તેમનું ભક્તવાત્સલ્ય આવું આશ્ચર્ય-

જનક છે; એમાં બ્રમ કરવા જેવું કંઈ છેજ નહિ. આ વાત દેવળ

સત્ય છે, કપોલકલ્પિત નથી.

ત્યાં આવીને બેઠાં પુઠે રાજા ને ગોણાધ;

જલુ દાસીને કાણુ કહે ત્યાં જમતાં સહુ હરખાધ. ભો

પ્રભુએ પૂર્ણ પ્રેમે નવ ખાધું; ભોજન એ નવ ચાહી;

વધા મહને નથી ઠીક લાગતું; હાથ ધોધ ઉડ્યા મુખદાધ. ભો

ગોણાધએ જલુને તેડાવી, વધુ તાટનીમાંહી;

ઉચ્છિષ્ટ સૌનું તેને આશુ, યોગ્યતા તેની તેવીજ જણાધ. ભો

એક રાયન પર નામા સાથે, પોદ્યા પ્રભુજી ચાહી;

પરનાં સૌ સૌને સ્થળ સતાં, નિજ કોટડીમાં બેઠી જલુનાધ. ભો

સર્વ દોષ મુખેથી સૂઈ ગયાં; પ્રભુએજ સર્વને મુખરાધ્યામાં

પોદાડી દીધા; પણ દુઃખીઆંને નિદ્રા દેવી? પેલી તરફ ગિચારી

જલુનાધ દોટડીમાં જઈ અધારામાં એકલી રહતી મન સાથે

કહેતી હતી:—

૫૬- 'લાચાર શિશુ' એ રાગ

ધિકાર છે ધિકાર છે મિર્ આ અવતાર છે,

ગુપ્તી જો ગોનો સંચાર છે, પિંડ આ અવતાર છે.
મંત્રના ચરની ગોડીનો મદાજ્ઞાપ્યથી થઈ હું;
પણ મનુષ્યો મદારા ઉપર ન જરીએ પ્યાર છે.

આમ જનુઆઈ મનમાં ચોક કરતી હતી. જેને માટે
દિવસ મુખી મનના લાડુ મોજા ન કરીને જનુઆઈ :
માનની હતી તે સ્વયં ભગવાન તેના તરફ ન નિહાળે
તે વિચારતી હતી કે:—

આખ્યાનમાં જોડ્યા સાદુથી જમ્યા ત્યાં મુજને,
કોઈ રીતે બોજાવી કે સંભારી ન લગાર છે.
નહિ ખાઉં કે નહિ પીઉં રાખી દેહ શું કરવું?
નથી નાથનેજ સ્વીકાર તોયે લાડે સાર છે.
પ્રત્યક્ષ દેખ્યા છતાં લેખ્યા વિનાની રહી હું;
શીઠ રીતે એકાએક એ જગના સરકાર છે.
એ ચાહે નહિ નહિ તોપણ નહિ ચાહતું હું તો હોઈ;
લોકે બીજે ક્યાં પ્રીત જો મુજ પ્રાણપાર છે.

સાખી

જોયી એમ નિજ ભાગ્ય, વખોડી વહાં નયનથી પાણી
તેના હિયા મૂરયા નામાની પાસેથી ચંપાણી.
આવી જનુઆઈની કુંપરીમાં હિસા કરુણા આણી;
જોતી મહોતી આંમુ દહોતી રતંભી ગઈ તે સાણી.

દોહરો

રહી અમગી દોરડી મુગંધથી સરપૂર,
ખીસ્યા રસીલાઈ અધિક, ખીસવા પ્રિય હૃદ.

ચોપાઈ

પડી ગ્રેમે પદે જનુબાઈ, આપ્યું આસન અતિ સકુચાઈ;
 વધા આપ અતિ હરખાઈ, તહારા વિષ્ણુ શક્યો હું ન ખાઈ.
 મારે આવો આપણુ બેઉ સંગે, જે છે તે જમીએ આ પ્રસંગે;
 બાઈ બોલી એ તો હિન્દિય, પ્રભુ દહે તુજ ભાગ તે મિથ.
 તને કોઈએ ન ત્યાં બોલાવી, તેથી મેં ન ખાહું ગ્રેમ લાવી;
 જ્યારે જમીરા ખતે તહારી સાથે, ત્યારે તમિ ધંશે ભલી ભાતે.
 જનુબાઈ તો સ્વામુંજ બણે, ભાગ્યને તે બૃધરને વખાણે;
 હર્ષ આંમુલં આંખમાં આણે, બણે વારીના ખુ તન પ્રાણે.

પદ-૧ દરમાં નહિ દિલ સાથ' એ રાગ

જનીબાઈ સાથ, જમે દરિ જનીબાઈની સાથ.
 ખાપ ખવરાવે નિજ દાધ, જમે દરિ જનીબાઈની સાથ. ૮૬૦

સુતાધી જાગી રે પાતાધી માગી રે;
 હિન્દિય નામાના થરનાંતું છે તે, દાસીની સંગે આરોગે છે હેતે.
 (એજ શગરીનાં બેરાં ખાનાર—)

માનેા મીઠી વટે ન મુણે છે તે, ધાક્યા નહિ માસ લેને રેતે;
 રુખા દરી દીધી અમાધ.....જમે દરિ જનીબાઈની સાથ,
 ખુશી ન ચમાઈ ધન્ય જનુબાઈ.
 પાપ પાપા દોવરાવ્યા હિમને, પાપા પડી એજ ગ્રેમો હિન્દિય;
 માનંદ છાંદ રહ્યો અજ અજ, રંગાં એ જ્ઞાનાંદને રંગ.
 હિમદ ધન્ય ભણી ભાગ.....જમે દરિ જનીબાઈની સાથ.

આ પ્રસંગે ૪૨ દશ આપીને આપણે પદુ એ દયાણુ પ્રભુને
 ન પ્રાર્થવે રૂ:—
 રમે દરિ, પાર દરે દરિ. નિજ જનના એક પાર દરે દરિ.

જનુભાઈ તો એ પ્રદાનદમાં ફગી ગઈ, ડાંગી ગઈ
પોતાના દેહાન્નિમાનને ભૂતી ગઈ; પણ છેવટે—

ગમલ-રામ પરમ

પાછલી રાતે ઉઠ્યા પાછા પ્રભુ સંભાળ્યું
જનીને જાતે જગાડી વધા ચિહ્ન દહાડ્યું
ઉઠ મોકલું થઈ જશે તો બધાં ઘરનાં ખીજશે
હાક દગલું મેં મૂક્યું છું ઘંટીને ફર ચાલની

જેનું ખાવું તેનું કામ કરવું જ જોઈએ, એ સિદ્ધાંત
દર્શાવતા હોય તેમ પ્રભુએ નંદરાયનાં ડોર ચાચાં છે, અ
થોડા હાંક્યા છે, પાંડવોના ઘરમાં પત્રાગાં ઉપાડ્યાં છે
પ્રભુની લવલેશ હલકાઈ નથી, એજ તેમની પ્રભુતાઈ છે
મૈત્રી કેવી હોય? જેના સંગી થઈએ તેના સંગી
રહીએ, આ વસ્તુસ્થિતિ લોકને દર્શાવવાને પ્રભુ,
મનુષ્યચરિત્ર અથવા તે તે અવતારમાં તેને તેને અનુસરતાં
કરી જતાવીને લોકસંશ્રદ્ધ કરે છે—તેમ વર્તવાને લોકપ્રત્યક્ષ
કરે છે. એ વેળા પણ તેજ પોતાના નિયમને અનુકરી પ્ર
જનુભાઈને જગાડી, એટલે—

ઉઠી બાઈ વહી તમે શ્રમ કરો તો દડું છું છું સમ
બળ નથી કમ હાલ ફળી નાખી નાખીશ હાથા ઝાલતી
આપને છે હોંસ તો ફર અડાડી રાખો મુખે
ગાઉં પ્રેમ ગીત છું તવ સંગ દળતી મહાલતી
સ્તવ્યા હરિને હર્ષ પરીને નયન બરીને નીરંધી
રીઝયા ઘંટીયાયે જેવા ના રીઝે મુરતાલધી

આ ગડગડધી નામદેવણી માતા ગોણાઈ બગી ગયા
વહેમ આપ્યો કે જરૂર જનુ કોઈ બીજાની પાસે દગાવે છે; કે

તાં જે જે ચતાણુ થતી હતી તે તેના ચાંબળવામાં તેથી તેણે મનમાં ચોક્કસ એમજ માની લીધું કે કોઈ બાવીને જનુ તે દળનારને દાણા આપી દેતી હશે. 'જેઈ, યા ખોટી !' આમ બોલતી ડાસી શુસ્સામાં જનુભાઈની તરફ ધસી આવી:—

જણાં કો ભરાયાં મહીં જાણુ' એ ગુણાઈએ,
ધી કોપી આવી અંદર સોટી કરમાં બાલતી.
કોટલીની અંદર આવી તેણે તો પોતાનો શુસ્સો જનુભાઈ-
બાલવતાં કહેવા માંડ્યું:—

પદ- 'તાપીને એવારે જોની આ શું છે વાર' એ રાગ
તપી ભારે ગાણાઈ વદી ખારે ગાણાઈ,
કોણ છે ભરાયું બીજું કોટલીની માંડી. તપીં
દળાયે બીજા પાસે, કરીને ખોટાઈ આપે,
માંડીથી ભાગ જાણુ' હુઆઈ. તપીં
અંધારામાંડે ઉભય બેઠાં ભરાઈ.
ધ્યાંધી એગમી શકે રોપિત ગાણાઈ. તપીં

આ ગણપટમાં પ્રભુએ જનુભાઈનો ધાબવો પોતાના મસ્તક-
ર બોલી લીધો હતો, અને કોટલીમાં પ્રકાશ ન પડે તે માટે
પોતાનો નવરત્ન હાર કાઢી નાખીને ત્યાં નીચે દાંડી લીધો હતો.
ગાણાઈને ચોક્કસ ખાતરી તો થઈજ હતી કે અંદર જશે તે બે
જણાં તો ઉંચ. તેથી પુનઃ તે બોલી:—

કોણ છે બોટ ? તું બોલ મઈ છે પડ્યાઈ,
જનુભાઈ બોલો નહિ મદ છે મસગદ, [પછી તે-]
સોટી ઉપાડીને તારી કીચો દુધગાઈ,
ચાખી ને ચિડાના બરડાની માંડી.

શ્રી અંગદર્સિહ-આરુઘાન

[વિગ્ધ-સાસંગ]

પૂર્વરંગ

૫૬-૨૩૧ સોરઠ

સાસંગ શું ન કરે, અહારમતિ કૃતિ સાત્વિક રહેતો;
હોંશ ગહારી હરિ રહાય ત્હારિ, એ અતુ કૃતકૃત્ય કરે. સાસંગ

‘સત્’ નો ‘સંગ’ તે સાસંગ. તે બીજાનેજ. કોને? જે
‘સત્’ નો ‘સંગ’ નથી તેને! એટલે જેને ‘સત્’ નો
નથી એટલુંજ નથી, પણ ‘અસત્’ નો સંગ છે તેને. આ
રથી ‘સત્’ ‘અસત્’ અને જેને ‘સત્’ નો સંગ નથી તે-
ત્રણ તરફો મળી આવે છે-ઈશ્વર, જીવ ને માયા. તેમાં
‘સત્’ છે, માયા તે ‘અસત્’ છે અને ‘જીવ’ જે સતનો
નથી તથા અસતનો સંગી છે તે. આમાં જે ઈશ્વર છે તે
કાળમાં એકજ સ્વરૂપે રહે છે તેથી ‘સત્’ કહેવાય છે, તથા
‘જીવ’ બ્રહ્મ, સ્વપ્ના, સુષુપ્તિ, મૃત્યુ આદિ સ્થિતિ
જતો દેહ વિષે સુખી, દુઃખી થયા કરે છે, તેથી સદા એકજ રૂપ
નથી રહેતો; અને માયા-પ્રકૃતિ તો ખુદ્દી રીતેજ છ રૂપોમાં વિક-
પામે છે. જો કે છે નહી, પણ તેમાંથી જે બીજાને તે ભોગ

પિ, ટકે ને પાછું વિજેરાય છે. મિથલ છુટું પડી જાય એટલે પાછાં મૂળ તત્ત્વમાં મળી જાય છે. જેમ બીજ, ચડ, ગાડ, દળ એમ ઉત્પન્ન થઈને પાછું કરમાય, ફૂડું થાય, આ બધું તેની અંદર આવે છે તેથી થયા કરે છે. એટલે જીવના શરીરની અગતતા કરે છે અને તે પણ સ્વરૂપે અસતજ. એજ પ્રમાણે મૃતિકાને દાખલા તરીકે લ્યો. તેનો પ્રથમ પિંડો, પછી ઘડો, પછી ઢીકરાં, ને પછી ચૂણું થઈને પાછી મૃત્તિકા-એમ સ્વરૂપે બદલાયાજ કરે છે, તેથી નામ અને ઉપયોગ પણ બદલાયા કરે છે. એક નામ ગચું કે બીજું થયું; કારણકે રૂપ બીજું થાય છે. જો કે કોઈ એક કાળે નામ-રૂપ એકજ હોય છે, પણ તે નામરૂપ બદલાયા તો કરેજ છે-ફરતાં રહે છે; હમેશાં એકજ નહિ રહે, તેથીજ તે 'અસત્' કહેવાય છે અને તે 'અસત્' નો જીવને સંગ છે. તલમાં તેલની પેઠે અને કાષમાં અગ્નિની પેઠે તે સંગ અનાદિથી છે. જેમ તેલ તલવિના મળી શકે નહિ, તેમ આત્મા અસતથી છૂટો પડી સ્વપ્ન તો અનુભવી શકાય તેમ નથી, પણ તેમાં છે ખરો. જેમ તલમાંથી તેલને છુટું પાડી શકાય છે તેમ અસત-પ્રકૃતિથી આત્માને છૂટો પાડી શકાય છે; પણ તે કેવી રીતે કે, આત્મા એ નિત્ય વસ્તુ છે, માટે તેને જો નિત્ય વસ્તુનો સંગ કરાવી શકાય તો તે નિત્યમુક્ત થઈ શકે છે; પણ પ્રકૃતિ તો અનિત્ય સ્વરૂપોને બદલતીજ રહે છે, અને તેનો આત્માને સંગ હોય ત્યાંસુધી તે મુક્ત થઈ શકે નહિ, પણ હઃખીજ રહે છે; પ્રિય વસ્તુઓ સાથેનો તેને વિયોગ સાથે છે ને ભય રહ્યાજ કરે છે. વળી આત્માને તો નિત્ય નવું નવું જોઈએ છે, ત્યારે પ્રકૃતિની ખૂબી તો પરિમિતજ છે, જેથી તે તો પ્રતિ-દિન ફીણ થતી જાય છે, એટલે શરીર ભલે વૃદ્ધ થાય, પણ તેમાં રહેનારો જીવાત્મા કદીજ વૃદ્ધ થતો નથી- 'તૃણા ન જીર્ણા વ-

ચમેવ લીર્ણાઃ । તૃપ્ત્યા ધરતી ન યદ્ ધરતી અમે ધરતા યદ્ ગયા' એવો દુઃખદ સંગંધ રહ્યા કરે છે. વળી ત્રીજી વાત એ કે, (પ્રકૃતિના સંગથી) તેને હમેશાં પોષક પદાર્થોની જરૂર રહે છે, જે ન મળે તો શોષાય છે; કારણકે (પ્રકૃતિના પ્રસંગથી) નિત્ય તેને ક્ષુધા-તૃષ્ણા લાગે છે, તેને શાંત કરવા માટેની ક્રંત કરવા તેના પર રહ્યા કરે છે. વળી ઋતુના ફેરફારની અસરો, વિષ વગેરે વસ્તુના સ્પર્શથી થનારા અનેક પ્રતિકૂળ અનુભવો તેને પ્રતિષેધ અનુભવવા પડે છે-આ બધાનું કારણ તે એજ છે કે, બહુધા દુઃખદાયી પ્રકૃતિનો સંગ તેણે કરેલો છે, યુખનો તો ભાસમાન જ તેને જણાય છે અને તે પણ પુણ્ય કે સત્કર્મ જેટલું કંઈ હોય તેના પ્રમાણમાંજ મર્યાદિત હોય છે અને તેની મનોવાંછાઓ જેમ જેમ પૂરા તેમ તેમ તેને વધુ વધુ ભેદભે, તે તેનો મોટો દુગુણ (પ્રકૃતિજન્ય) છે, તેથી તેના હોભનો કાંઈ હોતો નથી, પાપોનો પુર્વ વધતો જાય છે અને તત્કાલે દુઃખ પરંપરા મહાકલ્પદાયી તથા મહાદાહત્વ યદ્ પડે છે:—

આવી આપણી રિયતિનું મૂળ કારણ પ્રકૃતિનો સંગ છે, જેના પ્રતાપે અથવા પ્રભાવે સદાને માટે દુઃખમુક્તા દરજ્જા ઉપાયો પણ સૂઝતા નથી. આ વિષે અમે આવું ગાયું છે:—

મનજૂન માયાસંગ હરિ વળગાડ્યો આપે વિધવિધ વેપે
મનવાસના વૃત્તિઓ ધન્દિય, પંચજૂનનું અંગ;
મગાં રનેટી શય સંસારી, જન જીવનજા પ્રસંગ. હરિ
અત્ર ધન માન જમીન ત્રી સત્તા ત્રિવિધ સ્પર્શરસ રંગ,
અનુ નિમિત્ત પણ ન ચાહું ચિત્ત એ, જાણે છું શ્રીરંગ. હરિ

આને આપણી આસપાસ જે કંઈ એકદુ યમું છે આપણી દૃષ્ટિઓનું પરિણામ છે, દેહ પાતેજ પ્રારબ્ધ કર્મ.

। છે, જેમાં પ્રારબ્ધ તેવો દેહ જાનીને આપણને પ્રાપ્ત થાય છે; માં જીન્ન' કેટલાંય પ્રારબ્ધ દર્મોનાં ફળ લોગવવાનું શીકરિએ વેલ છે. આમ આપણી કૃતિઓનાં કડવાં ફળ આપણે અનુવવાં પડે છે છતાં હજીયે તેના તરફની આહવા વધ્યે જાય -હજી પણ તેને આપણે વળગી રહ્યા છીએ, એટલે પરમાત્મા જુ' કરે? છતાં એટલું સમજવામાં તો આંખુ' છે કે આપણો માં વ્યાપાર હીક તો નથીજ; કારણકે પ્રથમ તો દેહનેજ એવ મજતા હતા, તેથી તે સમજણમાં પરલોકનો તો વિચારજ આવતો ન હતો; અને તેથીજ આ લોકમાં ભક્ત્ય, અભક્ત્ય, આદ્ય, અઆદ્ય-એ બધું લોગવો લીધું અને તેજ બધું છે એમ માની 'ક્ષણ' કૃત્વા પૂર્વ વિવેક-કરજ કરીને પણ થી પીવું' એવાં નાસ્તિક સૂત્રોને અનુસરી 'આસા એવને જાલલમાં ન નાખવો' 'ચિંડ પાળ્યો એટલે જગ પાળ્યું' એ ન્યાયને પ્રધાન માન્યો; પણ એવટે સમજાયું કે મૃત્યુ પછી આ બધું સહેવું પડશે. તેના પ્રતિકાર તરીકે જ્ઞાન, યુષ્ય, જપ, તપ કરવાનો કંઈક આરંભ કર્યો; પણ તે બધું પાછું પ્રાકૃત મેળવવા માટેજ કરવા માંડ્યું, પ્રકૃતિથી છૂટવા માટે નહિ; એથી તો પ્રકૃતિનો સંબંધ જિલટો વધ્યો, સ્વર્ગોદિના વૈભવો લોગવવાની લાલચ થઈ, તે માટે યજ્ઞ-યાગાદિ પ્રયોગો આરંભી દીધા; પણ શાઓ તરફ સૂક્ષ્મ દષ્ટિપાત કરતાં એવટે સમજાયું કે આ બધું નાશવંત હોઈ જિલટું વધારે દુઃખદાયી છે. આમાં તો નફા કરતાં ખોટ વધારે છે. આમ ને આમ પ્રાકૃત સંબંધ રહેશે ત્યાંસુધી જન્મમરણ-થી કદીયે નહિ છૂટાય, ફરી ફરી એજ ગૂંચમાં ગૂંચાવાનું રહેશે, છૂટવાનો કદી આદોજ નહિ આવે. આ વસ્તુ સમજાઈ ત્યારેજ અસતનો અંગ ત્યજવા દૃઢ્યમાં દૃઢ નિશ્ચય થયો, એટલે સુમુક્ત સ્થિતિમાં આવી પહોંચ્યા. આ સ્થિતિમાં આંખ્યા પછી

અસતથી છૂટવાની તથા સતનો સંગ કરવાની દેહ ભાવના દા
છે અને નિશ્ચય થાય છે કે વસ્તુતઃ જીવને જન્મમરણ છે
નહિ, અને અસતનો સંગ કરવાથીજ તેને તે અનુભવનાં પો
છે; એટલું જ નહિ પણ જીવનકાળમાંયે મરણદશાનો અનુભ
કરવો પડે છે-‘જીવતાં મુખ્યાની સ્થિતિ ભોગવવી પડે છે.’ -
સંબંધે અમે ગાયું છે:-

ગરબી-‘વારો યશોદા’ એ રામ

જીવતા મુવા તે ક્યાંસુધી રહેયું હજી જીવતા મુવા તે ક્યાંસુધી!
ક્યારે વાપરયું જુદું હજી જીવતા મુવા તે ક્યાંસુધી!
જીવન ચેતન મોત તે જડ છે, જાતે જાણી હજી જુદી. રહેયું
જીવન તે મુખ મૃત્યુ તે દુઃખ શું છે વધુ રાખો રૂંધી. રહેયું
જીવન ગુચિ મૃત્યુ અશુચિ છે, વધેયું શુદ્ધિ કે અશુદ્ધિ. રહેયું
જીવતાં કરે મુલો ન કરે કંઈ, કૃતિઓ અને વધુ ઉંધી. રહેયું
જીવતાં રજે મુલે બધું ખોતા, ખોયું પુણ્યે નાચી કુદી. રહેયું
જીવનમુખ અનુયાય મુખાગી, અમે તો દીધું જ્ઞાન રૂંધી. રહેયું

આ પ્રભાણે વિચારો યયા, સ્વરૂપ સમજાયું; પનું
વશો ઉતારીને ફેંકી દઈએ અથવા વેશ્યાનો સંગ ત્યજી
તેમ આ પ્રકૃતિનો સંગ જલદી ધાયાં પ્રભાણે ક્યાં પડે
છે? તે વિષે અમે ગાયું છે કે:-

વદ-‘વત ગયો વૈદ’ એ રામ

કૈમે હૈ વંધ મધિદો માંધનહારે,

કૈમે હૈ મંધિ મધિ દો માંધનદારે.

દેહ

પ્રાંચિકા મુમદિ નહિ મિલતા, હુંદતદિ જનદારે;

મિલે ઉન્દો ને ત્રિચિલ ન દોરે કૈમે પ્રવલ હૈ યે પ્રાંચિ

તુમ્હારે દો. માંધન

। કીપે તો કઠિન હોત ચો, થાકે સુરમુનિ સારે;
: તૈં તૂટે ક્યા તૂટે, તોઢનકે સાધનહિ વિચારે હો. વાંધન૦
। ચોરાશી તન ચદલી ચદલો સ્યઠ ચૌદ ઉધારે;
નતેં વાહીર નહિ હોતે, રોતે રહે વહુ સંગી હમારે હો. વાંધન૦
હે તોડે એક આપહી, એસા આપ ઉચારે;
નંત આકે સરણ હરિકે, છોઢનકોં વાકોંહિ પુકારે હો. વાંધન૦

આપણે એક દૃષ્ટાંત જોઈએ:—એક આંગળી પર વીંછી કરડયો.
૧ ત્યારે તે આંગળીને કાપી નાખીએ તો ઊલટું વધારે દુઃખ
૫, તેણે આ પ્રકૃતિના બંધન બંધમાં છે. કેહને પાડી નાખીએ
પ્રકૃતિનું બંધન છૂટી જાય એમ છે નહિ; ઊલટું તેથી તેણે
બંધન દૂર જાણે છે; એટલે આખી જાતને એરની અસર થઈ છે
માં થાય શું? માત્ર આત્માની રક્ષિતઓ પર અથવા તેના સ્વયં-
કર્મ જ્ઞાન પર અજ્ઞાનનો મેલ જે જામ્યો છે તેનેજ ઘોઈ નાખ-
માં આવે તો પ્રકૃતિના બંધનનો છેદ થઈ શકે; પણ તે મેલને
પણ શાથી? એ મેલ તેજ પ્રકૃતિ છે, એટલે પ્રકૃતિને પ્રકૃતિથી
જ ઘોઈ શકાય? કાઢવને ઘોવા માટે કાઢવ ન જોઈએ; એમ
કરવાથી તો ઊલટું બંધન વધી પડે ને છૂટવું સુરકેલ થઈ જાય.
તે માટે શ્રીહરિજોજ અનાદિથી આ પ્રકૃતિમાં બંધાયેલા આત્મા-
ઓના છૂટકારા માટે એ પ્રકૃતિમાંજ અવકાશ રાખ્યો છે; સર્વમાં
છૂટકળારી મૂકી દીધી છે, પ્રકૃતિ ત્રિગુણાત્મક છે; સત્ત્વ, રજ્જસ
ને તમસ એ ત્રણ તેના શુભ્રો છે; તે માંડેના સત્ત્વગુણની જો વૃદ્ધિ
થાય તો તે દ્વારા રજ્જસુલ તથા તમોશુલ દૂર થાય છે, અને પછી
તે સત્ત્વગુણજ સ્વપરના સ્વરૂપદર્શનનો અનુભવ કરવામાં સહાય-
કારી બને છે એટલે ‘સત્ત્વાત્ સંજાયતે જ્ઞાનમ્—સત્ત્વગુણથી જ્ઞાન
સ્પન્ન થાય છે.’ આમ પ્રકૃતિનાજ એક ભાગથી પ્રકૃતિના બીજા

ભાગોને દૂર કરી શકાય છે; આવા ઉદેશથીજ ભગવાન કો
અણુનને આજ્ઞા કરી છે-‘નિત્યસત્ત્વસ્ય-સર્વદાતું સતતુ’
સ્થિતિ કર.’ તેથી ધીમે ધીમે રજોગુણ તથા તમોગુણ
થતા થતા ગૂઢધી ચાલ્યા જશે ને છેવટે એકલો સત્
પ્રકાશી નીકળશે. પછી સંભાળવાનું જ એ રહે છે કે, રો
તથા તમોગુણ પાછા પેસી ન જાય. એમ કયે જતાં કેવળ
ગુણજ સ્થિર થતાં જે જ્ઞાન પ્રકટે છે, તેનેજ અહીં ‘સત્’
દાખને આપણે કહી શકીએ છીએ કે, ‘સત્સંગ ગુણ કરે’
જોઈએ તો ‘સત્’ એ તો કરણ છે, તેનાવડે જણાતો કોઈ આ
સકાય કરે છે, પણ તે કયારે? જ્યારે તે પ્રકટે છે ત્યારે. આ
તેને જાણીને સકાય ભાગવી જોઈએ. માગ્યા વિના તે આજ્ઞા
કરતો નથી; એ નિયમ તો પળવે છે. તેમાં જોઈએ સારા નિ
પાળે છે તેઓને તે પાત્ર બનાવે છે અને પછી સકાય આપે છે

હવે તે નિયમો કયા? તેનું પાલન શી રીતે? જોઈ જન
વે; એ મમજનું જોઈએ; નહિ તો રજોગુણ તથા તમોગુણ
અથવા લેશમાત્ર જોઈએ ન થાય તો ગરવગુણનું કંઈ જ
જાણે, અધોગ ગરવગુણદ્વારા રજોગુણ તથા તમોગુણ
જાણે અથવા જોઈએ ન થાય તો ગરવગુણ જ્ઞાન મનું કંઈ જ
પર કરે, પણ તેમાંથી જોઈએ માટે તેમને પ્રાપ્તિના કંઈ
કંઈ પણ ન જાણે. કિલ્લું આનું આનું કરેવાનું મન
કેવળ! ‘જન માગ્યં વસ્તુપ્રદાતમ્-ધન, માન્ય તથા
પદ્મ, કિંતુ નને જાત માટે’-અધોગ પ્રકૃતિના કંઈ
કંઈ કરે-એવજ પ્રવર્તે માનવી કરવાની ધૃતિ જા
જાણીજ નાવનન ની મર્યાદા કરવાની જાય છે.
તે ન જાણીજ અલેખ એવું જોઈએ કે, ગરવગુણની મર્યાદા
કેવળ ને જાણે નહિ, પણ તેનું દૂર કરવા નહિ, અને તે મા

‘ચાહના કયા કરવાની જરૂર હોય છે કે, ‘આહાર મતિ
સાત્ત્વિક રહે તો સત્સંગ શું ન કરે ?’

આપણે ઘણી વાર બોલ્યું છે ને જોયું પણ છે કે સત્સંગ કરવો
જો, ને તેજ આવશ્યક હોઈ સતત આહાર રાખવો જોઈએ,
જે લાભ જેટલો લેવાય તેટલો લીધા કરવો જોઈએ અને તે
પ્રયત્ન શરૂ કરી અભ્યાસ પણ આહાર કરીએ છીએ, છતાં
પરિણામ તો ‘ગજસ્નાનમિવાફલમ્-હાથીના સ્નાનની પેઠે
ફળ સ્વરૂપેજ દેખાય છે. તેનું કારણ શું છે ? તે જુઓ:—

‘દેવયાણું’ મન છે ભમરાણું’ રે,
‘સનાત્ના પાતામાંહે પસાવે, એમાંથી તર્કી અનેક ઉદાયે;
‘પથો દેખાય કે તેમાં દસાવે, કર્મ કરાવે ને કાળ ગુમાવે.

એમ મનના સપાટામાં આવ્યા કે વાસનાઓનો પ્રવાહ
તો ચાલે છે, જેની કોઈ અવધિ રહેતી નથી; જિલટો પ્રતિદિન
તોજ બાય છે ને તેમાંથી પાપ ઉત્પન્ન થાય છે. આવા
ભિપ્રાયથીજ ભગવાન કીર્ત્ત્વ્ય અર્જુનને ઉપદેશો છે:—

કામ એષ ક્રોધ એષ રજોગુણસમુદ્ભવઃ ।

મદાદનો મહાપાપ્મા વિદ્યયેનમિહ વૈરિણમ્ ॥

‘રજોગુણથી ઉત્પન્ન થનાર આ કામ અને ક્રોધ મહાપાપી
તેનો ખોરાક ઘણો જોટો છે અને તેજ આ જગતમાં વૈરી છે,
મ તારે બાણવું.’ આમ કહીને તેજો ઉપરે દર્શાવે છે-‘જદિ
‘મદાદનો કામરૂપં દુરાસદમ્-હે મહાબાહુ ! કામરૂપી દુર્નંદ
‘તુને તું નાશ કરી નાખ.’ આ કામ એ પ્રાકૃત સુખોની અભિ-
પ્રેક્ષા રૂપ છે; તેને હાંધી શકવો તે ઘણુંજ દિનિ કામ છે; કેમકે
જોશુષ રહે ત્યાંજુપી તે રહેવાનોજ. તેને જેમ અટકવો તેમ

ને છે '—સાત્ત્વિક, રાજસ ને તામસ. જોટલે જે ગુણવાનું જન
રોષ ખાઈએ તે ગુણ વિશેષ પ્રમાણમાં વધે છે; ને તેનું સૂક્ષ્મ
રિણુમ મનરૂપે થાય છે. આ વસ્તુ લક્ષ્યમાં રાખીને જેમ જાને
મ તુરતજ રાજસ-તામસ આહારો જાંખ કરી દેવા જોઈએ.
પ્રિતાણમાં આ સંજોધે ખાસ કહેવામાં આવેલ છે ને તે વાત
પરાંજ સમજાય તેવી પણ છે. આપણે અનુભવીએ છીએ કે
માંગ કે દાઢ પીવાથી મન ભ્રમિત જાને છે, ત્યારે દૂધ પીવાથી
કંઈ અને સ્થિર થાય છે; જોટલે મનનો સ્વભાવ પલટવા માટે
આહાર પર મોટો આધાર રહે છે. ઉત્તેજક વસ્તુનું અવલંબન
મનને ન થવા દેવું એ ખાસ સંભાળવાનું રહે છે. આ સંજોધે
અધ્યાસ કરી મન શુદ્ધ જાની જાય તોપણ તેને કુસંગ ન થઈ
જાય તોપણ વિશેષ સંભાળવાનું રહે છે; કેમકે સંગની ક્ષાઈ
પણ વસ્તુને અસર થયા વિના રહેતી નથી—

લગાર હેર દૂધ બાર શેરમાં સમાય તો;
વિકાર તેજ વાર થઈ પીનાર પ્રાણ જાય તો.

દૂધ જોવી ઉત્તમ વસ્તુ પણ તાંબામાં નાજો જોટલે તે વિપ-
ર્ય જાની જાય છે; આમ સંગજન્ય ગુણ-દોષ મન પર અસર
કરે છે, એ લક્ષ્યમાં રાખી તેવા દ્વિવિત પદાર્થોનો કે શરીરનો
સંજોધ થવા ન દેવો.

ગૃહ મેષજ જલ પવન પદ્મ પાવે કુયોગ સુયોગ ।

‘ધર, ઔષધ, પાણી, પવન ને વસ્ત્ર જેવા સારાનરતાના
જોષમાં આવે છે તેવાં સારાનરતાં થાય છે’ એ પ્રમાણે જ
નની ખાળતમાં છે. નિર્મળ સત્ત્વગુણની સંગતિથી મન
ભ્રમિત જાને છે અને નિર્મળ સાત્ત્વિક આહાર-વિકારથી શુદ્ધ
સત્ત્વગુણ વધે છે. ખાનપાન વગેરેમાં આપણે જે વસ્તુનો ઉપ-

નાર મનુષ્યો સર્વ પાપોથી મુક્ત થાય છે. આ વાક્યમાં ખરે-ખરું રહેલું છે; કેંઈ અત્તાદિ દૂષિત હોય તો પણ ભગવત્સંમુખ જઈ તેમના પાપન દૃષ્ટિપાતથીજ પવિત્ર બની શુદ્ધ સર્વગુણ-મય મહાપ્રસાદરૂપે બની જાય છે, એટલે તેમાંની ઝેરી અસર દૂર થતાં તે વિશુદ્ધ આહાર મનુષ્યને ભક્તિમાન બનાવે-પ્રભુ-રસિક કરે. પછી તેમાં વિશેષ વૃદ્ધિ કરવા તેમનાજ વિચાર, ગુણ-ગાન, શાસ્ત્રશ્રવણ, અધ્યયન, પઠનમાં લાગી રહેવાથી વિશેષ સાત્ત્વિક રંગો વધે ને રજસ-તમસના કુઠંગો દૂર થાય. આટલું થયા પછી પણ અટકવાનું તો નહિજ; કૃતિઓ પણ તેજ પ્રકારની સાત્ત્વિકજ બની રહે, તેનો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ. જેમ ખીરમાં ખાંડજ જોઈએ ને છાશમાં મીઠુંજ જોઈએ; તેમ સારી પદ્ધતિએ પહોંચાય ત્યારે ઠગો પણ સારાંજ કરવાં જોઈએ. સારાં અન્ન-મનનો લાભ સારી કૃતિ કરવામાં લઈ જઈએ તોજ તેનું સારુંકય થયું ગણાય. જેનું છે તેના માટેજ અથવા તેના ઉદ્દેશ-જ કરવામાં આવે તોજ તે સત્કૃતિ ગણાય. એટલે શ્રીહરિ-નુંજ પૂજન-અર્ચન, તેમનુંજ સેવન અને તેમનેજ તન, મન, ધન અર્પણ કરી; એક તેજ પ્રભુને સ્વીકારી, તેમનાજ ઠરી, કેવળ તેમનુંજ ધરણ જો લઈએ તો પછી જીવો મલ્લ! 'સત્સંગ શું ન કરે?' એ રીતે 'આહાર અતિ કૃતિ સાત્ત્વિક રહે તો' - ખાવાપીવામાં, ધ્યાવામાં ને સર્વ પ્રકારનાં વર્તન-કૃત્યમાં જો કેવળ સત-શ્રીહરિનોજ સંગ-પ્રસંગ રહ્યા કરે તો નિષ્કળતાને અવસરજ નથી. અજ્ઞાન, પ્રાદુત લોભ, મોહ, તમસ, રજસ વગેરે પ્રાદુત જેલ પ્રતિદિન સીધું થતો જાય, સર્વનો વિશ્વાસ થતો જાય ને છેવટે સાધ્ધસિદ્ધિ અવશ્ય થાયજ. આ વાતનો જો નિશ્ચયજ હોય કે પ્રભુ જોજ સર્વોત્કૃષ્ટ વસ્તુ છે, તેજ સર્વથા પ્રાપ્ત અને સંતોષ કરવા યોગ્ય છે તો પછી તેનાજ સંપૂર્ણ દે

ઉત્સાહથી તેમની ગેવામાં મગ્ન રહેવાય; એટલે
 જેવા શવામાં શો મહેલ ? શી વાર ? આજ મુઠો અ
 લેને લેવો સંગ રંગ બહુ તેવો બેસે, (આ આ
 લેને લેવો સંગ પ્રેમ પણ તેવો પારો, (આ મમ
 લેને લેવો સંગ કામ તેવાં તે કરશે, (આ કર્તવ્ય
 લેને લેવો સંગ દામ તેવે જઈ કરશે. (આ પરિજ્ઞ

અર્થાત્ એ સર્વોત્કૃષ્ટ પરમેશ્વરના સત્સંગથી તેજ ક
 પરમ આનંદ અનુભવી શકાયે; તે માટે સાધનો અહીંનાં
 લોકનાંજ ઉપયોગમાં લેવાનાં છે; જે માયાનોજ એક પ્રક
 રે માટે અમારો આ ઉચ્ચાર છે:—

૫૬

માયા મને નિત્ય બૂલાવે, પ્રભુજી ઘડી ઘડી ગભરાવે;
 વિધ વિધ વિપત્તિ વેશ કરીને મનકં મહારં લલચાવે.
 આલસી અરજ મહારી, ઇશ ઉરમાંહી ધાર,
 એનો ઉપયોગ મને તહારી સેવામાં કરાય;
 અગ્નિ તરાવ એજ નાવેરે, માયા મને નિત્ય બૂલાવે.
 જે દેહ બંધનરૂપ ગણાય છે તેજ દેહ સંસારસમુદ્ર તરફ
 જૂત અને નિર્ભય નૌકારૂપ થઈ શકે છે, જે દ્વારા જ
 પ્રથમે-પ્રભુચરણમાં પહોંચી શકાય છે. આ અભિપ્રાયને સ્વ
 માં જે પદો ફરી પદ્ય ઓપધરૂપે કહીએ:—

૫૬-રાગ ઠાશી

યો કુસંગથી ભાઈ, પ્રસંગ બધે એના જબરા છે બખ્યાનરે;
 તો જોના તને સ્પર્શતાં એત સઘ ધીર સાહી;
 વિચાર વિકાર આકારે, રીપ તેમ સહેલાઈ, પ્રસંગ

‘‘પ્રુય જગત લગલગ એનાથીજ લયુ’’ છે. તે તરફ ગહેજ
તે લક્ષ્ય આપ્યું તો જરૂર કામ જગટે છે:—

ધ્યાયતો વિષયાન્ પુંસઃ સંગસ્તેષૂપજાયતે ।

સંગાત્ સંજાયતે કામઃ કામાત્ ક્રોધોઽભિજાયતે ॥

વિષયોનું ચિંતન કરતા મનુષ્યને પ્રથમ તેઓમાં સંગ થાય
‘ગ’ થયે એટલે તેઓને લોગલગની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય
ને તે ઇચ્છા કોઈના તરફથી જો અટકાવાય તો ક્રોધ ઉત્પન્ન
છે.’ એટલે એજ કે ‘મૂળ દુષ્ટને સોળત તેવી, શું ન થાય
‘ન’? આગ ને દારૂ એકઠાં થાય એટલે ત્યાં ભડકોજ થાય,
‘શું કહેવાનું’ હોય? કામથી ક્રોધ અને પછી તો ગદા સાથે
ધ. જુઓ, વિશ્વામિત્રે મેનકાને જોઈ એટલે તેના પર મોહી
યા; થોડાજ મહિનાઓમાં કેટલાંય વધોની કમાણી ખોઈ
મી. આ કથા જગતમાં પ્રખ્યાત છે. દુષ્ટ વસ્તુનો એ સ્વભાવજ
કે સંગમાં આવીને તે સમૂળગો નાશ કરી નાખે છે. ‘શત્રુ
રાજ તેને નાના સમજવા નહિ.’ એ કહેવત અનુભવસિદ્ધ
અને જગતમાં ખરા શત્રુ જોઈએ તો કામ, ક્રોધ, લોભ ને
હ એ ચારજ છે. પ્રત્યેકની સાથે શત્રુતામાં તેજ મૂળ કારણ
ને છે; માટે તેઓની—

મન પર તન પર ધાય અસર તો કર ઉપાય અટકાર્ધ;

વાર ધયે વધતું વિષ ફેલે, કાલતાં પણ દહણાર્ધ.

જેમ ખરાબ વસ્તુઓનો જગતમાં પાર નથી તેમ સારી
સ્તુઓ પણ અપાર છે. પ્રભુની એ કૃપા છે કે જો કદાચ ભૂલ
ાય અને તે ભૂલ ધ્યાનમાં લેવાય તો તેને સુધારવાના માગો
ણ પડ્યા છે. એટલે કાયિક, વાચિક કે માનસિક દોષો દૂર
રવાના ઉપાયો પણ અનેક છે. તેથી અંશેષમાં કહ્યું છે કે:—

મને આડે તો વિચાર ફેરવ, સ્મર વસ્તુ મુખદાઃ
તને આડે તો વિગુરુ વસ્તુ આડાડ, ફળ ભય ખાડ.

એ વાર થઇ તો જરૂર વિષ વ્યાપી જશે. માટે ચતુર
ઓપધ કરવા માંડવું. વસ્તુતઃ સત્યવાત તો એજ છે કે કોઈ
રોગને ઉત્પન્ન થવા હઇ પછીથી તેને દૂર કરવાના ઉપાયો ચે.
તેના કરતાં રોગ ઉત્પન્ન ન થાય તે માટેજ પગલાં દેવાં
ઉત્તમ છે. શિક્ષાથી સુધારવા કરતાં ગુના ન થવા દેવા તે
'કેળવણી' છે. અથવા ગંદવાડમાં વસી તાવ લાવવો તે
કરતાં સદાશમાં વસી તાવ લાવવો એજ કહાપણુ છે; કારણકે
તો નવરો નખોડ વાળે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ગીતામાં કહે છે-
'કશ્ચિત્ ક્ષણમપિ જાતુ તિષ્ઠત્યર્કમકૃત્-કોઈ પણ પ્રાણી એક
સુધી પણ કમ' નહિ કરતો કદી રહી શકતો નથી.' આ
પ્રમાણે કમ' કયેજ છૂટકો છે, પણ તે કમ' જો સત્કમ'રો
તો ઇંદ્ર દયેયને પહોંચી શકાય છે; એટલે આપણે પણ
વેગે ન જવું તે વધારે હિતકર છે; માત્ર તેમાં ફાંસ ન
જોઇએ. ભગવાન તેજ કહે છે:—

કર્મેન્દ્રિયાણિ સંયમ્ય ય આસ્તે મનસા સ્મરન્ ।
ઇન્દ્રિયાર્યાન્ વિમૂઢાત્મા મિધ્યાચારઃ સ ઉચ્યતે ॥

‘જો મનુષ્ય કર્મેન્દ્રિયોને વશ રાખી મનથી વિષયોનું ધ્યાન
કરે છે તે આત્યંત મૂઢાત્મા છે અને મિધ્યાચાર કહેવાય છે-
‘એમ કાર્યસિદ્ધિ થઈ શકે નહિ; પણ એજ ઇન્દ્રિયોનાં
શ્રીહરિનું સેવન કરવારૂપ સત્સંગ કરે તો જરૂર રજોશુષ્ક લે
તમોશુષ્કની નિવૃત્તિ થતાં તેનો વેગ અટકી જાય છે અને તે
માર્ગે જનાર આગળ વધી શકે છે; એ વાત ભગવાન સુચરે

યસ્તિન્દ્રિયાણિ મનસા નિયમ્યારમતેર્જુન ।

કર્મેન્દ્રિયૈઃ કર્મયોગમસક્તઃ સ વિશિષ્યતે ॥

‘હે અર્જુન ! જે મનુષ્ય, મનવડે ઇન્દ્રિયો પર કાળૂ મેળવી
ન્દ્રિયોદ્વારા નિષ્કામ કર્મયોગનો આરંભ કરે છે તે કલા-
તરહિત હોઈને સૌથી આગળ વધે છે’-અર્થાત્ નિષ્કામ કર્મ-
તું સેવન કરનાર શ્રીહરિનો ભક્ત જ્ઞાની કે ધ્યાની કરતાં પછી
છે; માટે ભગવાન તે વાત ઉપર ભાર દઈને ફરી અર્જુનને
હે છે:—

નિયતં કુરુ કર્મ ત્વં કર્મ જ્યાયો હ્યકર્મણઃ ।

શરીરયાત્રાપિ ચ તે ન પ્રસિદ્ધ્યેદકર્મણઃ ॥

‘તું નિયમનિષ્ઠ રહી કર્મો કર્યો કર. કર્મો નહિ કરવા કરતાં
મો કરવાં તે વધારે સાફ છે. જો તું કર્મ નહિ કરે તો તારા
શરીરનિર્વાહ પણ થઈ શક્યો નહિ.’ જ્ઞાની હોય કે ધ્યાની હોય
જે પણ કર્મ કર્યો વિના કેમ જીવી શકાયે ? જ્ઞાન કે ધ્યાન
પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન તો શરીર છે, તેથી શરીર ટકાવ્યા વિના
જ્યાં તેમ નથી જ. શરીર જો સ્વસ્થ હશે તો આદાય, મનની
સ્વચેતા વગેરે અનુકૂળતા જળવાઈ રહેતાં ઇષ્ટસાધના થઈ શકાયે;
તે માટે જો દલાય જમે તેમ વર્તી જમે તે રીતે શરીરનિર્વાહ કરવા
તપશ્ચર્યા, જમે તે આર્ષ-પીને શરીરને ટકાવવા જાયે તો
વિશેષ જાણ્યા અથવા અપવિત્રતાને સંયોગ થતાં મન-બુદ્ધિમાં
અસ્થિ રહે, ને તે પછી હર્ષિઆદિને ઉદ્ભવ થતાં કૃત્તિઓ પણ
અવળી સૂઝાયે; માટે કેવળ જગતપ્રીત્યર્થ-જગત્કર્મથી કદીને
સદાચારપૂર્વક કર્મવ્યાકર્તવ્યના વિચાર સાથે કર્મો કર્યો જવાં, અને
તેવાં કર્મોદ્વારા શ્રીહરિસ્તેવનરૂપ સત્સંગમાં પ્રવિરિત બુદ્ધિ થયે,

તે એવચ્ચર માર્ગ છે. એવાં નિષ્કામ ગુણ કમો કદી બધા
થતાં નથી. એ ગંભીર ભગવાન કહે છે:—

यज्ञार्यान् कर्मणोज्ज्वल लोकोज्यं कर्मवंधनः ।
तदयं कर्म कान्तेय मुक्तसंगः समाचर ॥

‘હે કોન્તેય-અશુન ! ભગવતપ્રીત્યથા કમો સિવાય બીજો કરનારા લોકો કમથી બંધાય છે; માટે કેવળ ઇશ્વરપ્રીતિ કરી કમો કર, અને તેમાં કળાસક્તિનો ત્યાગ કર.’ બસ, આ ઉદ્દેશ કમનો હોયો બોધ્યો કે શ્રીહરિપ્રીત્યથા કરાતાં માર્ગ કમોથી મારો પ્રકૃતિસંગ દૂર થાયો અને મારા પર જોઈ રહ્યો-તમસના મેલ ધોવાઈ જાયો. આ ઉદ્દેશ પૂર્વક જોઈને કરે તો ‘સ-સંગ શું ન કરે, આહાર મતિકૃતિ સાત્ત્વિક રહે’ અને જોવાં સાત્ત્વિક આહાર, મતિ, કૃતિ રાખવાનું બોધ્યું છે. જગતને શીખવવા માટેજ પ્રભુએ અવતારો લીધા છે, તેને વસ્તુ પ્રદર્શિત કરવાને અથાપિ પ્રતિમાસ્વરૂપે ધર, મંત્રિ, તીર્થધામોમાં બિરાજે છે. એજ ઉદ્દેશથી પોતે માનસિક આચર્યો, એ ચરિત્રોના અથા લખાયા, એને આચરનારો જ મુનિઓ ભક્તરૂપ હયાં, એમને પ્રભુએ ઉત્તેજન આપ્યાં, તેમજ વિરોધીઓને શિક્ષાઓ કરી, ભક્તોનાં પાલન કર્યાં અને આપે માટે પણ આજે એજ શીખવા માટે ધામ, ક્ષેત્ર, અંથ, ગુરુઓ સિદ્ધજનો, અસ્તિત્વ ધરાવે છે. એટલે ‘હોંસ મહારી હરિ કહારી, એ અનુ કૃત્ય કરે’ એ વસ્તુ સિદ્ધ થવા માટે ‘અહીં મતિ કૃતિ સાત્ત્વિક રહે’ તો ‘સતસંગ શું ન કરે ?’ આ મંત્રિ પ્રાપ્તે દર્શાવતું નોંધવું બોધ આપતું પદ બોધ્યું:—

પદ-સંગ કાશી

કર સતસંગ વાસ

સત શ્રીહરિનાં નામરૂપ ગુણ ચરિત રમરણ મુખરાશ;
નીરખે કહે મુખે કે વાંચે, જ્યારે જે હોય પાસ ત્રાસ પછી.

આટલે દરજ્જે આપણે પહોંચી જઈએ તો આપણી આ
ધના યોગ્ય કરે છે. માટે તેવા થવાને પ્રયત્ન કરવો અને
ગર્વ કે—

‘નટવર વસંત’ એ રાગ

હરિ ઉરમાં લગની તહારી લાગી રહે;
લાગી રહે પ્રેમ જાગી રહે.

હરિં

નયનેછળી નીરખ્યા કરે, વાંચું તહારી વાત;
કાને ગુણે સુણ્યા કરે, રહું છલે દિનરાત.
તનથી તહારાં કામ, કરતાં નવ થાકું રે;
વળીમનથીધરતાંધ્યાન, સ્મરણ કરીરાખું રે.
છવન ગાળું સેવમાં, એવીજ પાડો દેવ;
અન્ય આદતો યેગળી, કરો દેવના દેવ.

પાપ ક્ષમા ચહી પાસ રહેવા અનુ,
નમી ફરી મુખે માગી કહે.

હરિં

શાસ્ત્રો પણ એજ કહે છે:—

यन्मृहृतं क्षणं वापि वासुदेवं न चिन्तयेत् ।

सा हानिस्तन्महच्छद्रं सा भ्रांतिः सा च विक्रिया ॥

‘એક મુહૂર્ત અથવા એક ક્ષણ પણ વાસુદેવ-જગવાનનું જો
યંતન ન કર્યું’ તો અંતઃકર્મ કે તેજ મોટામાં મોટી હાનિ થઈ;
જ મોટું બાકું પડ્યું, તેજ ભ્રાંતિ થઈ ને તેજ વિકાર થયો.’
માટે પ્રત્યેક ક્ષણ મુખીના કાળમાં શરીર તથા મન કેવળ પ્રભુ-
જિજ્ઞાસુ રહ્યા કરે તો ઇષ્ટ શિદ્ધિ પાર પડેજ; અને તેથીજ આલમ-

। છુ એવ પ્રભુસન્મુખ થાય ! એટલે હરકોઈ કાળમાં
। સમ ઉપાય તરીકે સત્સંગ-સાધુસંગ કહેવાયો છે. હર-
। ઉત્પત્તિ તે દ્વારાજ થઈ છે. જ્યારે ' ગંગા પાપં શરી તાપં
દૈન્ય-ગંગા પાપ હરે છે, અંદ્ર તાપ હર કરે છે ને
। ક્ષ દારિદ્ર્યની દીનતા ટાળે છે, ' ત્યારે સત્સંગ કે સાધુસંગ
તાપ ને દીનતા એ ત્રણેનો એકી વખતે સત્વર વિનાશ કરે
। સંખંધે અનેક દુષ્ટાંતો મળે છે. વાલ્મિકિ લૂંટ કરવા
ને ત્યાંથી બોધ પામી મહર્ષિ બન્યા; તો પછી રીતસરની
। થી સાધુસેવા કરી હોય તો શી ન્યૂનતા રહે ? મારેજ અમે
' છે કે, ' હર સત્સંગે વાસ; ' અને પાછું ત્યાંજ કહ્યું છે કે:—

સત સાધુ શ્રીવરજન સેવન, કરી કરી તે ખાસ;
હરિના હર લાલચથી કરતાં પાસ ગણે શ્રીનિવાસ.

કારણકે સાધુજનો એટલે સંતો તે આ જગતમાં હરવાં,
। શી ને, છવતાં પ્રભુમંદિરો છે; અને તે આશયથીજ કહેવાયું.
' તર્ગાપિ હુલંભ મન્યે વૈકુંઠમિયવદ્દશનમ્—તેમાં પણ પરમાત્માના
। ભક્તોનું દર્શન હુલંભ છે એમ હું માનું છું ' ' પ્રથમ
' શુરુ દેવકેં છને ગોવિંદ દીયે બતાય. ' ' સત્સંગે સદ્ગુણો
વે શામળિયાથી સધાય સ્નેહ. ' ' સંતસમાગમ હુલંભ બાધ. '
। મ સર્વત્ર સત્સંગમાહાત્મ્ય ગવાઈ રહ્યું છે. માત્ર એટલું તો બોલું
। ઈએજ કે જે સંત કહેવાય છે તે સાચા સંત છે કે નહિ ? જો
। આ સંત હોય તો તેમનો સમાગમ કરીને અવસ્ય દ્વંદ્વ-
। રૂટો કરવો લેઈએ; તેમના સંગનો રંગ અંગમાં રંગેરંગ બ્યાપવો
। ઈએ અને દંગ બદલવો લેઈએ. તે મારે ખરી વજનીજ
તેજ કરવાની રહે છે; બાકી તો બાત પરજ ભાત પડે છે:—

રૂંજે ન કુલે બેત બે, જરસે જરખા મુખા;
મૂરખ દ્વંદ્વ ન ચેત, બેગુરુ મિલહી બિરચિ રાજ.

વિષયાસક્ત અને દૂર વ્યસની, હતા અતિશય આપ,
 પણ ઘરમાંહે નારી સાંધી, ભક્તિમંત અમાપ;
 જગઆપ તણી.....લાગી ઉર પર છાપ.
 સ્વામી માત્ર રૂપથી માહી, બની રહેતો આધીન,
 રજ આપતો ભક્તિ ધરવા, વૃદ્ધ ગુરુ પ્રતિદિન;
 સદ્બોધ કરે.....મુણે સતી તલ્લીન.
 દેખીએ ઉરકેરો પતિને, સતી પર રૂપણ દીધું;
 ગુમ રહીને ચરચા જોવા, પોતે નક્કી કીધું;
 લક્ષે લીધું.....મુરચું બન્યું તે સીધું.

સંસારીઓની રહસ્યવાત જ્યારે પાપ કે સંતાપની હોય
 છે ત્યારે સંતોની હરકોઈ ગુણ, ગુણતર કે ગુણતમ વાત કેવળ
 પરમેશ્વરવિષયકજ હોઈને તેમનાજ પ્રભાવ, પ્રતાપ કે કૃપાવિષેની
 હોય છે; તે આજે 'આહાર મતિ કૃતિ' સાર્વિક રહે તો, સત્સંગ
 શું ન કરે? 'જે મહાવાક્યનો પ્રસંગ આવ્યો અને બાઈએ પોતાના
 હૃદયની રહસ્યવાત ગુરુદેવ સમક્ષ પ્રકટ કરી કે:-

‘જતા દે સખી’ એ રાગ

સ્વામીજી મદારે સ્વામી નથી અનુકૂળ. રેક૦
 મધ, માંસ ને વેસ્યાસંગી, લજબુ દિવનું કૂળ. સ્વા૦
 તનુ મરી કે કરી વિરાગી, હમ્બુ ધાય સો કુળ. સ્વા૦

જસ, આજે તો તેણે એજ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન કરવા
 હું કે પોતે દિવ વધને, વસ્ત્રોપવિત મારણ કરીને, સત્રિય
 રૂપાઈને પણ તરકીઓ સાથે સમાઈ કરે છે; તેઓના
 ધનું ખાઈને કેવળ વૃથા લખન ગુમાવે છે અને પોતાનું
 હિંદુ સતીઓને ખવડાવે છે. તેવા આ માત્ર પતિથી તો હું
 સો મંદ હું, અજરૂદ મંદ હું; અજા પાણીની સાથે રહી પાણી

પ્રભુને વીનવ. તારો પતિ તો ધનવાન છે, કુળવાન છે, જાતવાન
છે, બુદ્ધિમાન છે અને ઉદાર છે; માત્ર સહેજ કુસંગનો રંગ
તેના પર ચઢ્યો છે તે દૂર થતાં શી વાર લાગશે? શ્રીહરિ કૃપા
કરશે એટલે તારા શુભ મનોરથો સત્વર ફળશે. હુવિંચારોને તું
ચાલ દે; તારા જેવી શુભવાન સ્ત્રીને આવા હુવિંચારો ન ધરે;
તારા પર તો પ્રભુ સત્વર કૃપા કરશે; તારા જેવી સતી સ્ત્રી પોતે
પોતે ને પોતાના પતિને ન તારે તો તે સતીત્વ શા કામનું? પતિનો
પ્રાથમિક આદ્યો તેને ધરાબર ઝાલી જાણવો જોઈએ. ઘણા પતિઓએ
પોતાની પત્નીઓને તારી છે, તો તું પણ તારા પતિને તાર.
પ્રભુ-પત્નીઓ શ્રીકૃષ્ણ-શરણે ગઈ ત્યારે પ્રાણીઓએ તો એજ
તાર લીધો હતો કે:-

ધન્ય હૃદયે અમે સર્વથી મળી છ આવી નાર,
એને પ્રતાપે હજી થયા આવા શુદ્ધ વિચાર.
પ્રભુના ચરણમૃતરૂપ તીર્થજળ તું તારા પતિને આગ્રહથી
ધવા છૂંપીરીતે પાયા કર; લાગ મળે તો પ્રભુપ્રસાદ પણ તેમને
પ્રાપ્ત થાય. તુલસીદાસને તેમની સ્ત્રીએ જેમ ચેતાવ્યા તેમ તું
તારા પતિને યોગ્ય શબ્દોથી ચેતાવ. સુરદાસને એક વેશ્યા સ્ત્રીએ
પ્રવણી આપી જાત કયાં તેમ તું પણ તારા પતિને અજ્ઞાન-
થી જાત કરા. પણ યાદ રાખ કે તારા પતિનો ત્યાગ કરવા
તે વેશમાત્ર પણ એ વિચાર કયો તો તારો સર્વથા વિનાશ
તારા અને તારા પતિ માટે હું પણ પ્રભુને પ્રાર્થના કરીશ અને
પણ પ્રાર્થના કયાં કર કે:-

‘પ્રભુ ખજાર’ એ રાગ
જગનાથ મહારા નાથને મુખારજો રે;
મહોદાય તેની લાજ રાખજો દયાનિધાન,
નાથ મહારાને મુખારજો રે.

વીનવ; તારો પતિ તો ધનવાન છે, કુળવાન છે, જાતવાન
મુદ્ધિમાન છે અને ઉદાર છે; માત્ર સહેજ કુસંગનો રંગ
પર ચઢ્યો છે તે દૂર થતાં શી વાર લાગશે? શ્રીહરિ કૃપા
એ એટલે તારા શુભ મનોરથો સત્વર ફળશે. દુર્વિચારોને તું
છેડે; તારા જેવી શુભવાન સ્ત્રીને આવા દુર્વિચારો ન ઘટે;
પર તો પ્રભુ સત્વર કૃપા કરશે; તારા જેવી સતી સ્ત્રી પોતે
ને પોતાના પતિને ન તારે તો તે સતીત્વ શા કામનું? પતિનો
પ્રેમ જાણ્યો તેને ધરાબર જાણી જાણ્યો જોઈએ. ધણી પતિઓએ
પોતાની પત્નીઓને તારી છે, તો તું પણ તારા પતિને તાર.
પ્રાદુર્ય-પત્નીઓ શ્રીકૃષ્ણ-શરણે ગઈ ત્યારે પ્રાદુર્યોએ તો એજ
સાર લીધો હતો કે:—

ધન્ય છઈએ અમે સર્વથી મળી છે આવી નાર,
એને પ્રતાપે હજી થયા આવા શુભ વિચાર.

શુભા ચરણામૃતરૂપ તીર્થજળ તું તારા પતિને આગ્રહથી
ધૃષ્ટીપીડીતે પાયા કર; લાગ મળે તો પ્રભુપ્રસાદ પણ તેમને.
કર. તુલસીદાસને તેમની સ્ત્રીએ જેમ ચેતાવ્યા તેમ તું
પતિને ચેતવ્ય શબ્દોથી ચેતાવ. સુરદાસને એક વેશ્યા સ્ત્રીએ
જેથી આપી જાત કયો તેમ તું પણ તાર! પતિને અજાન-
જાત કર! પણ યાદ રાખ કે તારા પતિનો ત્યાગ કરવા
તેં હેશમાત્ર પણ જો વિચાર કર્યો તો તારો સર્વથા વિનાશ.
તારા અને તારા પતિ માટે હું પણ પ્રભુને પ્રાર્થના કરીશ અને
પણ પ્રાર્થના કયો કર કે:—

‘પ્રભુ ખજાર’ એ રાગ

દગનાથ મદારા નાથને મુધારલો રે;
મદો દાથ તેની લાજ રાખલો દયાનિધાન,
નાથ મદારાને મુધારલો રે.

તા, હું છું તારો તન.' આમ અહીં પણ પતિએ દૃઢ નિશ્ચય લીધો, છતાં વિશેષમાં આ પતિને તો એ લગ્ન આવી કે, હું એક સચક્ર પતિ હોવા છતાં સ્ત્રીની કમાણીથી તરવા ઇચ્છું કેમ બને ? મારે પોતેજ કમાણી કરી સંસારને તરી જવો હશે; મારી સ્ત્રી એ કે મારો પદોલ ગુરુ થઈ છે, તો પણ દલાથીજ હવે બસ છે; ખરા ગુરુદેવ તો સ્વામીજીજ છે; કેમના વશનામૃતની અસર મને નસેનસમાં થઈ છે.' આવો હૃદય-પલટો મેળવીને જેમ અજામિલ ચમદ્રત અને વિશ્વકુટની વાતોથી બાધ પામ્યા હતા તેમ બાધ પામી પોતે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા કે:—

ઉચ્ચેન્દ્રવજ્ર

અબો અજામિલ હરિદ્રુપાથી, સુષીવદા જે હરિદાસ ખ્યાતિ;
યયાં વળી દર્શન એ પ્રતાપે, વિચાર તો ચિત્ત પ્રપૂર્ણ તાપે.

હલસીદાસજી સત્ય કહે છે કે:—

એક ઘડી આધી ઘડી, આધી મેંસે આધ;

હલસી સંગતિ સાધુકી, કટે કોટિ અપરાધ.

અને અહીં પણ એમજ થયું:—

રાગ-વૈદર્ભી ' એ અથવા ' ભેખ રે ઉતારો '

ધિક્ક મને ધિક્કાર છે, ધિક્ક કર્યો અવતારજી; ધિક્ક૦

વિપ્રવણી દેહ સાંપડી, ભ્રષ્ટ દરી તે અપારજી. ધિક્ક૦

સત્ય ગણ્યું એજે ગણ્યું, લાગી બુદ્ધિને દલાયજી; ધિક્ક૦

ભ્રષ્ટ થઈ દેહ તે હવે, શી રીતે બદલાયજી. ધિક્ક૦

કુળ અંગાર ઉદયો ખરો, પાડ્યા પિત્તને નર્કજી; ધિક્ક૦

ખૂસો પડ્યો અથ સાગરે, ઘયો હેજી ગર્કજી. ધિક્ક૦

અનાચાર ન દયો કર્યો, ક્યું કીધું ન પાપજી;

શત્રુનું સેન સમર્થ વેરી વસમો છે,
એને અનુકૂળ અનેક પ્રકાર સમો છે;
તેથી નિજબળથી લડવા હામ ન ચાલી,
પણ અંગદસિંહ ગણાતા વડા મુચાલી.
પ્રભુના પ્યારા છે તેથી એ કદી કાવે,
જય કદી મેળવે સતીના વળી પ્રભાવે;
તેથી તેમને તમામ સેન દઈ સાથે,
શત્રુના સહામા સોંઝાડ્યા નરનાથે.

લાવણી

સતીની સંમતિ લઈ શૂરે (૨)
હરિ હામ પર ચડ્યા વિજયની શાંકા ત્યાં શુરહે;
લીડ્યા આવી થયું ન અમુરે (૨)
લડ્યા નડ્યા ને કનડ્યા પહેલાં તો પૂરા અમુરે.
અંત ફળી સતીની આશિષ (૨)
ચઢી છાતી પર કાપ્યું હાથે મુખ્યા તણું શીશ;
તાજ હવું તહેવું એ મૂલ (૨)
લીધું હિતારી મુખે થતા વસમો અરિ નિર્મૂળ.
જડેલા હોરા હતા મહીં સો (૨)
તેમાં એક વડો જોઈ માન્યું એજ હરિ હિસ્સો;
જ્યોતિ તેની જગમગ દીસે (૨)
ચપું ધરીશ તે ત્રે સ્વીકારશે તે જગદીશ;
એધી એને પાતે રાખી (૨)
આવ્યા નૃપ પાસે હિલ્તાસે વિજય વાત સાખી.

દીંદી

નૃપે આપ્યું ખુદના સમાન માન,
દીવાં નામીયાં બહુ દનામ નામ.

દીપ્ત જાને પાત્ર બાંધી, નિગાળ કાળ,
રતના પ્રાંતે કરુણાનિસાળ ધ્યાન.

પદ '૪૪૧'

બાંધી પદ્મજાળ ધ્યાન લાલ એ દીરાનખી,
મધ નૃપાળ પાસ લાલ એ દીરાનખી;
નર્મ નિગારી મુકિત બાંધી રીનથી કરી,
તથાપિ ચારી પારણા ન એ રીતે સરી.
તમા પુછ્યું પ્રત્યક્ષને ચક્ષો દારી ખરે,
નકારે સાફ અંગદે કથોજ આખરે;
ચક્ષો મળ્યાજ કોપ તથાપિ ડરી ગયા,
પ્રત્યક્ષમાં વિરોધ ના થયા કરી ગયા.

પરમાત્મા નિમિત્તે મળ્યું લૌકિક ધનનો સંચય કયો કે
ઉત્પન્ન થયો; મહા ઉપકાર વીસરીને પડ્યો અરિ તેજ મધ્યમાં
પરંતુ તેમનો પ્રતાપ એટલો બધો પ્રખ્યાત નથી.

'સમન મુખડા' એ રાગ

કપટ નૃપતિએ કીધું રે.

અપદ્મજ કરવા ખટપટથી, એ મન પર લીધું રે.

અંગદની હતી બહેન કુમતિ, હોને લલચારી મુકિતવતી;

છંદને વિષ્ણોજન નિજ પ્રતિ, વધ કરવા ચીંધું રે.

જો કામ થાય તો તો દંતામમાં દેવા આશાં ચાર ગામ;

તેથી બદનામ કામ કરવા, તેણે મન દીધું રે.

પદ-૧ બન ગયો પેદ'

બહેને નિજ ભાઈ, જમવાને તેડ્યા.

સોઈ દીધી ભાત આતની, એર ભર્યું તે માંહી;

ભાઈદરિને પ્રયાંવિનૌ, એ, કદીએ નથી ખાતા કશું ક્યાંહી.

આવી દ્રઢતા હોય તેજ પૂર્ણ સત્સંગ અથવા પૂર્ણ ભક્તિ
કે; આવો સત્સંગ હોય તો 'સત્સંગ શું ન કરે?' તેમને ખાત્રી
કતી કે, આમાં હવે વિષ રહેજ નહિ; અને વિષ રહ્યું હોય તોયે
મારી જૂલ-મારેજ સહેવી જોઈએ, એ નિશ્ચયથી—

૫૬-રાગ આશાવરી

ધરધરતી બહેની ઉલી રહે છે, ટગરમગર ભાણેયે જીવે છે. ૮૬૦
મહાપ્રસાદ આહ્વાદ લેતાં, ભક્તો ખાલી કાણ ન ખુવે છે. ૫૦
કહ્યું બહેનનું કશું ન માન્યું, સ્તંભી ગર્ધન ખસી તમુવે છે. ૫૦
માન્યું છવીસ તો જગત છેજ આ, વૈકુંઠ મળવુંજ મુવે છે. ૫૦

૫૬- 'પ્રિયતમ ખારા' ધનાશ્રી

ધન્ય ક્યાળા ધન્ય કૃપાળા, સાચા સંતતણા રખવાળા;
વિપત્તિ અમૃત ઘણું આહારે, માત કુરાળ ભલી ભાતે ભાળ્યા; ૫૦
વધુ વધી કાંતિ વધુ વધી શાન્તિ, વિષે રોગ તનના સૌ ટાળ્યા;
અસર ન કરી ભક્તને હેરે, પણ નૃપને લાગી ગઈ જવાળા. ૫૦

રાજને ભય પેસી ગયો કે, 'હવે આ વધુ શુંયો તો જરૂર
હુલ્લહ જગાવશે; ' પણ તેને જ્ઞાન ન આવ્યું કે જેની આગળ
પ્રભુદ્રષ્ટિથી વિષ અમૃત બન્યું તેને પોતે કેવી રીતે મારી શકશે ?
મરેખર, મૃદ મનુષ્ય અંત સુધી સમજી શકતો નથી. તેનામાં
જેવું ધૈર્ય પણ રહેતું નથી કે પ્રભુભક્ત તો ક્ષમાશીલ હોય છે;
જ્યારે ભક્તોને જાણવામાંજ હોય છે કે કુટ્ટો પોતાનો સ્વભાવ
કાલ્પના નથી, તો 'તજ મન હરિવિમુખનકો સંગ' એમજ
પોતાના મનને ઉપદેશ આપે છે, અને તેજ પ્રમાણે કરવાને—

ખજવા પોતે સમય ન ખોતે, બેતે બેતે છાડી ધર ચાલ્યા. ૫૦
કેજ ન થયું દોષ નૃપ રૂંધી, હીરો લઈ પાયા પ્રમાણમાં—

પણ જાહેને પાપ કર્યું છે. વળી જોને રાત્રીમાં મંગી છે, તેને
 માન્ય કે આ અજ્ઞનો સંગ 'મન' પ્રત્યક્ષ માટે પણ થયો, તેથી પ્રભુને
 પણ તે માથેનું નિમિષ મરણાણું છે, અને તેમાં જોને જ નિમિષ
 અને છે, તેથી તેના 'પાપનું' ફળ જોતે જ જોગવું બેઠે.
 અને જોતે જ તે નિમિષ અજ્ઞ આઈ જવું જોઈએ અને તે પણ
 પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઈએ. વળી આ નિમિષ અજ્ઞ
 પ્રભુપ્રસાદ તો થઈ ચૂકે છે, એટલે 'અજ્ઞાનમુદ્ધરનું' જ
 વ્યાધિવિનાશનમ્ - (પ્રભુનું ચરણોદક) અજ્ઞાન મુદ્ધને
 નાર છે અને સર્વ રોગોનો વિનાશ કરનાર છે. આ અજ્ઞાન
 પ્રભાવે જો પાદોદક પણ તેણે હાથ છે તો આ તો સર્વ
 અન્નનો મહાપ્રસાદ છે, તેથી તેમાં હવે વિપનો સંગ થઈ
 નથી; વળી મને મારી નાખવાને રાત્રી તો તૈયાર થયો
 તો કોઈ પણ પ્રકારે હવે મને મારી જ નાખશે, તો પછી
 માર્ગ આ સમયે જ ખુલ્લો છે તેને કેમ ન સ્વીકારવો? આજરો
 પ્રભુસ્મરણ કરતાં કરતાં પ્રભુપૂજા કરીને પ્રભુપ્રસાદ મે-
 ગતાં જો પ્રાણ જાય તો તેથી ઉત્તમ મૃત્યુસમય કયો છે? જો
 સિત રાત્રીએ પોતાના પર થયેલા શાપને અનુમ્મલ માન્યે હો-
 કારણકે તેથી પ્રભુસ્મરણ કરવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો. આથી
 ખરેખર, 'સત્સંગ શું ન કરે, આહાર મતિકૃતિ સાત્ત્વિક
 તો ?' એ સત્ય જ છે.

રાગ ખમાય

વધા ભક્ત નમ્ર રહી બહેન સાથે, બહેન સાથે મહી થાળ હાં
 નહિ સત્ય અને તે હવે ન બાલ મહારે હાથ.
 અતે સરાયો, જમી ચૂક્યા મુજ પ્રાણનાથ.
 કણ પણ છોકરું જીવન એ મુજ મહાપ્રસાદ
 ; તો છું જાણે, હું તો જમીશ સઆલસાદ

તેજ અપાવ્યો છે જય ભારે, તેજ અપાવ્યો હીરો પ્યારે,
તુંજ સ્વીકારે ને તે ધારે, થાય તદા ઠંડક મન મહારે;
તેથી લેજે લાંબું હાથે, ફેંકું છું આ,
એતું કહીને નાંખ્યો તે દિશા, જગત

પદ-રાગ સોરઠ 'જશોદાજી' એ રાગ

જધને સવારે કહું નૃપને અંગદ હીરો હાથેથી, જધને
સરમાંહે સણકી હીધારે. જધને
તેવા ધાયાઆવ્યા રાયા કાંકરે કાઢી ચોધ હીધારે. જધને
મધી મુઆ તે દિન ને રાતે લાગ્યો નહિ
હાથે હીરો કેમ હીધારે. જધને
માઠી આખી સ્વારી ફરી પાછી ઝગડો ન રાખી
સંત જાવા હીધારે. જધને

સત-શ્રીહરિ સંગ, અંગમાં છે ને તે અંગમાં, 'આહાર-
તિ સાત્વિક રહે તો અસંગ શું ન કરે?'
કહે ગિરિધારીજીએ રક્ષક રમાડો નાથ,
વાંકો વાર વાંકો કરવેકો બલ કાઢોહૈ. જધને

પદ

નમું નમું જય જય જગદીશ. ટેકો
વાળ ન વાંકો થયો સંતનો, ઉતરી નૃપની રીસ;
પાસ્યા પુરી તણી સંતે નમાવીને શોશ. નમું
ત્વખેશ્રીકંથવદા સ્વજન સંગાથ, હીરો આવ્યો મહારે હા
પાવ્યું ને તેથી ગાત આવી લુઓ ખુશી સાથ,
નૃપે થાયે એથી સાત. નમું
નમી મનથી નમી ભક્ત એ હરખ્યા અપરંપાર;
સારંવાર સ્તવો આવી પહોંચ્યા બ્યાં છે જગદીશ. નમું

આગળના પાના-મંગ ૨ ને

૧૬
૧૭
૧૮

મનમ- મને પદો ગાત ' ને રાગ
જાણી મને ગાતા પાત, એ તા નિરુદ્ધ
હોજી જગ્યા નિજ લાગ, એ તા નિરુદ્ધ
ગયા એ કોશ ફર છે હજી એ સમજ.
જાત રાંધે પરી પેરી પાસળી હીરો લાવો.
આજો છે લાગ ખરેખાત, એ
મયા મપાટે સ્વાદે વાર ના કરી પડેઆ.
પરી તજવા પવિત્ર ગાત, એ

પદ- 'લીલા પેરી' એ રાગ

પરી તજવા પરી વગવા પરી વગવારે, ભજતીને સવાં
વધા હવે રીઠ નાસે છે અંગદ, વીંટી વળી છે ચારે દે
મારીને લઈએ તે પડેલ કંઈ કે, હાથે કરી નહિ મરણ
શીશ ઉરાડવા છે નૃપસાસન, માટે સ્વીકારી જ અમાં

પદ- 'રાગ પરજ'

અંગદસિંહ ગયા ઠેરી, ચારે દિશથી નૃપની ર
સ્વારો ફરી વળ્યા પેરી, અંગદસિંહ ગયા
ઐકજ ગમ સરખીજી બધી ગમ, સ્વારો ફરી રહ
નાસી જવા ન મારગ એકે, મૃત્યુ થવા નથી
મનની મનમાં રહી જશે શું, ફાવી જશે આખ
એવું જાણી આરત આજી, વધા સ્તુતિ પ્રિય પ

પદ- 'હરિ નિમાર' એ રાગ સોરઠ

જગદીશા પુરુષોત્તમા !
હરકત પર મહે હરકત, વેલી રાખ્યો હીરો
હારે ચારે મહારે ના

અન્નાદ્ મવંતિ ભૂતાનિ પર્જન્યાદન્નસંભવઃ ।

યજ્ઞાદ્ મવતિ પર્જન્યો યજ્ઞઃ કર્મસમુદ્ભવઃ ॥

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीव यः ।

अपाप्सुसिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति ॥

‘પૂર્વે’ યજ્ઞોની સાથે પ્રજાઓને સરભૂને પ્રજાપતિ બ્રહ્મદેવે
કહ્યું કે, આ યજ્ઞ કરવાથી તમે વૃદ્ધિ પામશો; અને તે યજ્ઞ પણ
તમારી ઇષ્ટકામનાઓને પૂર્ણ કરશે. પ્રાણીઓ અન્નથી ઉત્પન્ન
થાય છે, અન્ન મેઘથી નીપળે છે, મેઘ યજ્ઞ કરવાથી થાય છે
અને યજ્ઞ કર્મોથી ઉત્પન્ન થાય છે. હે અર્જુન ! આપું આ ચુદિ-
શ્યક મેં પ્રવર્તાવેલું છે, તેને જે મનુષ્ય અનુસરતો નથી અને દેવળ
ઇન્દ્રિયોમાંજ રમ્યા કરે છે તેનું જીવન પાપી છે અને તે નષ્ટો
જીવે છે.’ વળી આ મનુષ્યદેહદ્વારાજ આવી તક મળી શકે છે,
જેથી આ માનવશરીર જોડું તો ઉત્તમ ગણાય છે કે જે માટે
દેવોની પણ આહવા છે. તે મહાકિંમવી નરદેહ જો આપણને
મળ્યો છે, તો તેનો આ ઉદ્દેશ જરૂર સમજવો જોઈએ કે:—

૫૮

મેવા લેવા સાફ જીવણ, હરિએ તન દીધું છે,
કરા ખર્ચ દિન ત્હારું, જીવણ હરિએ તન દીધું છે.
પાપપુ રૂઝવું નિત્ય માગ્યો, તે નો પાસે રેવું;
તે સારે તારે પણ એથી, કામ બરાબર લેવું.
શરીરે સાફ રૂઝ આણું, લેથી શરીર આણું,
મૂરખના દરમાંજ નોરો, પળીથી વધુ મ્હાણું.
(તેમાં પણ)

જે જન ને પાતાનું આની, જગત્તનું કારું રૂઝે છે;
ને સધળાં અપિહાર્ય કરું. દુખ દેસાદ રૂઝે છે.

[illegible]

સાચી જાણી રાખવી એ જ જીવનનો મહત્વનો પ્રશ્ન છે. જો આપણે આપણી જાણી રાખીને જીવવાનું શરૂ કરીએ તો આપણને જીવનનો ખરો સ્વાદ મળી શકે છે. આપણે આપણી જાણી રાખીને જીવવાનું શરૂ કરીએ તો આપણને જીવનનો ખરો સ્વાદ મળી શકે છે.

ଆରମ୍ଭ

શ્રી ૧૧
અમંગલ પદ પાંડિતી પદ્યો, કુમારિનિ નિઃશ્વાસ
ભક્તિ પદ્યો શ્રીકૃષ્ણ, દત્તપદ્યો પ્રાંતિ ભા.

મુદ્ર ' સ્વાસ્થ્ય ' મુદ્ર ' સ્વાસ્થ્ય ' સ્વાસ્થ્ય

પદ 'આરા મન' એ રામ
નૃપ ગુપ્તરી મયા અંગદ સાંગ, અંગદ સાંગે પરચાતે રામ

નૃપ મુખરી મયા અંગદ સંગે, અંગદ સંગે પરવાન
'સત્સંગ મુ' ન કરે, આજાર મનિ હૃતિ સાત્વિક રહે
વિવધી તથા મધપાન કરનારની હૃતિ નારીપ્રતાપે મુખ
તેની હૃતિ જોઈ રાજાની હૃતિ મુખરી.

તેની કૃતિ જોઈ રાજાની વૃત્તિ મુખરો.
અંગદે ઘેરજ મહાપ્રસાદ પામી વૃત્તિ પૂરી મુખરો.
રાજાએ તો વગી શ્રીજગદીશની પ્રસાદી પણ પ્રીતિથી મે.
પછી 'સતસંગ શુ' ન કહે ?'

એડ બન્યા પ્રભુના પ્રિય સરખા, રંગાયા સરખા હરિ
લાલ્યા નૃપ અંગદને નિજપુર, મંદર ભવ્ય બનાવ્યું ઉમ
સેવ્યા ઉમરભર શ્રીવરને, દેશ કર્યો વૈષ્ણવ ઉત્તર
અંત અનંતપતિપદ પામ્યા, અમને એ દેશે શ્રી

એકના પ્રતાપે અનેકને 'સતસંગ શું ન કરે!'

અન્નાદ્ ભવંતિ ભૂતાનિ પર્યન્યાદન્નસંભવઃ ।

યજ્ઞાદ્ ભવતિ પર્યન્યો યજ્ઞઃ કર્મસમુદ્ભવઃ ॥

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीव यः ।

अघापुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति ॥

‘પૂર્વે’ યજ્ઞોની સાથે પ્રભાઓને સરજીને પ્રભાપતિ બ્રહ્મદેવે
હું’ કે, આ યજ્ઞ કરવાથી તમે વૃદ્ધિ પામશો; અને તે યજ્ઞ પણ
તમારી ઇષ્ટકામનાઓને પૂર્ણ કરશે. પ્રાણીઓ અન્નથી ઉત્પન્ન
થાય છે, અન્ન મેઘથી નીપળે છે, મેઘ યજ્ઞ કરવાથી થાય છે
અને યજ્ઞ કર્મોથી ઉત્પન્ન થાય છે. હે અર્જુન ! આવું આ સૃષ્ટિ-
ચક્ર મેં પ્રવર્તીવેલું છે, તેને જે મનુષ્ય અનુસરતો નથી અને કેવળ
ઇન્દ્રિયોર્માજ્ઞ રચ્યા કરે છે તેનું જીવન પાપી છે અને તે નકામે
જીવે છે.’ વળી આ મનુષ્યદેહદ્વારાજ આવી તક મળી શકે છે.
જેથી આ માનવશરીર એવું તો હિતમ ગણાય છે કે જે મારે
દેવોની પણ આહવા છે. તે મહાકિંમતી નરદેહ જે આપણું
મળ્યો છે, તો તેનો આ ઉદ્દેશ જરૂર સમજવો જોઇએ કે—

૫૬

સેવા લેવા સારું જીવડા, હરિએ તન કીધું છે,
ધર્મા ખડું હિત તારું, જીવડા હરિએ તન કીધું છે.
પાપજી રક્ષણ નિત્ય આગશે, તે તો ધરશે દેવું;
તે સારે તારે પણ જોઈ, કામ જરાજર લેવું.
શરીર સારું કર જોઈ, જેથી શરીર ચાલે,
મૃદખના ધરમાંજ નોકરો, ધણીથી વધુ મહાલે.
(તેમાં પણ)

જે જન તે પાતાનું માની, જગતનાં કાર્ય કરે છે;
તે સધમાં અધિકારક થઈ, દુખ દવાદ કરે છે.

એજ કર્મ પ્રભુ સેવારૂપે, જે જન ફરી કરે છે,
 તે સધાનાં અધર્મધન તોડી, પ્રભુનાં પ્રિય કરે છે.
 શરીર તો ખુદના ગુણ સારૂ, તને જેથી જાય છે,
 એને વશ નહિ થાય દંડ રહી, તે અર્થ સંભાવે.
 તે સાધવા માટે એ પ્રભુનેજ પ્રાર્થના કરવી ભેદજે
 'હરિ ! સ્વધર્મમાંજ છોડાવજો તન.' આ સ્વધર્મ તે શાસ્ત્ર
 સ્વધર્મરૂપજ છે અને તેથીજ પોતાના વર્ણાશ્રમ પ્રમાણે
 સ્વધર્મ કરે તો તે સ્વધર્મ કયો ગણાય છે; અને તેજ
 શ્રેયસ્કર છે, એમ ખુદ ભગવાન ગીતામાં કહે છે:—

શ્રેયાન્ સ્વધર્મો વિગુણઃ પરધર્મો સ્વનુષ્ટિતાત્ ।
 સ્વધર્મે નિધનં શ્રેયઃ પરધર્મો મયાવહઃ ॥

'ગુણની દૃષ્ટિએ કંઈક બોધા ગુણવાળો હોય તો પણ
 તેજ સારી રીતે પાળેલા પરધર્મ કરતાં વધારે શ્રેષ્ઠ છે;
 નહિ પણ સ્વધર્મ કરવા જતાં મરણ થાય તો પણ ધર્મ
 છે, પણ પરધર્મ તો ભયાવહ છે.' માટેજ એ ભાગવત
 કે 'હરિ ! સ્વધર્મમાં છોડાવજો તન.' તે સ્વધર્મ કરે
 જો જિજ્ઞાસા થાય તો જુઓ ગીતાનાજ શ્લોકો:—

ચાતુર્વર્ણ્યં મયા સૃષ્ટં ગુણકર્મવિમાગયઃ ।

બ્રાહ્મણક્ષત્રિયવિશાં શૂદ્રાણાં ચ પરંતપ ॥

ગુણ-કર્મના વિભાગ પ્રમાણે ચાર વર્ણોને મેં
 અને હે પરંતપ ! બ્રાહ્મણો, ક્ષત્રિયો, વૈશ્યો તથા શૂદ્ર
 પણ તેઓના સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થયેલાં કર્મોનાં છે.

શ્રમો દમસ્તપઃ શૌચં ધ્યાતિરાજર્જવેવ ચ ।

નં વિજ્ઞાનમાસ્તિકયં બ્રહ્મકર્મ સ્વભાવજમ્ ।

શૌર્ય તેજો ધૃતિદાક્ષ્યં યુદ્ધે ચાપ્યપલાયનમ્ ।
 દાનમીધરભાવશ્ચ ક્ષાત્રં કર્મ સ્વભાવજમ્ ॥
 કૃપિગોરક્ષવાણિજ્યં વૈશ્યકર્મ સ્વભાવજમ્ ।
 પરિચર્યાત્મકં કર્મ શૂદ્રસ્યાપિ સ્વભાવજમ્ ॥

‘શમ (આંતર ઇન્દ્રિયનિગ્રહ), દમ (બાહ્ય ઇન્દ્રિયનિગ્રહ),
 તપ, પવિત્રતા, ક્ષમા, સરળતા, જ્ઞાન, વિજ્ઞાન અને આંસ્તિક્ય-
 પદ્ધતિ—આ બ્રાહ્મણોનાં સ્વભાવજન્ય કર્મ છે; શૌર્ય, તેજ, ધૈર્ય,
 યોનાં સ્વભાવજન્ય કર્મ છે; ખેતી કરવી, ગાયો પાળવી—રાખવી,
 તથા વેપાર કરવો તે વૈશ્યોનાં સ્વભાવજન્ય કર્મ છે; અને ત્રણે
 વર્ણોની સેવારૂપ કર્મ તે શૂદ્રનું સ્વભાવજન્ય કર્મ છે.’ આ
 સ્વભાવજન્ય સ્વકર્મ તેજ સ્વકર્મ તેજ સ્વકર્મ છે અને—

સ્વે સ્વે કર્મણ્યભિરતઃ સંસિદ્ધિં લભતે નરઃ ।

‘પોતપોતાનાં કર્મરૂપ તે સ્વકર્મમાં જ મનુષ્ય જરાબર
 આસક્ત રહે છે—તેનું યથાસ્થિત પાલન કરે છે તે ઉત્તમ સિદ્ધિ
 પ્રાપ્ત કરે છે.’ કારણકે—

કર્મણૈવ હિ સંસિદ્ધિમાસ્થિતા જનકાદયઃ ॥

‘જનક વગેરે બ્રહ્મનિષ્ઠ રાજાઓ પણ તે સ્વકર્મરૂપ સ્વકર્મમાં
 ચરણ કરીનેજ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થયા છે—મુક્ત થયા છે.’ એક વેળા શ્રી-
 નારદજી દારિકા ગયા. ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પટ્ટરાણી પાસે હતા
 ને સભામાં પણ બેઠા હતા. તેમને કહ્યું કે શહેર બેઠા આવ્યો.
 પછી હાથમાં તેલબયો કટોરો આપીને ભગવાને તેમને પૂછ્યું
 કે કટોરો, શહેર કેવું છે ? તેમજ ઉપર ચિલા બાંધીને નીચે લોજન
 લગાવ્યા, ને પૂછ્યું કે સ્વાદ કેવો છે ? તેમ સર્વના સંબંધે મુમ-

શ્રી ૧ 'ભય જરીએ ન રહે મારે મન,'
'હરિ સ્વધર્મમાં છાડાવળે તન.'

ને આ વાત સર્વમાં સુવિદિત છે કે:—

રાકુષ્ઠ ન રહેશે ધાયુ ન દેશે, આપણે દ્રઢ કરવું.

પરણે એક કવિ કહે છે:—

બલાયે મોતહીર નામસે કયોં દમ નીકલતા હૈ,
મુસાફર સેંકડો જાતેં હૈ, રસ્તા ખૂબ ચલતા હૈ.

માટે એ સર્વબક્ષક મૃત્યુથી કરવાની માયાદાઢ કરવી તે કેવળ
જ છે. આપણે તો શું હિસાબમાં છીએ; પણ—

કવિત્ત

રાવણને માગ્યો વરદાન નહિ મરવે કો,
મરનો હિ ભયો અંત ભલુકથી નર તેં;
હિરણ્યકશિપુને ભી માગ્યો વર મુક્તિ કરી,
મરવો હિ ભયો મૃત્યુનીકશા પાપર તે.
યેક મર ગયે યોગી અમર ભી મર ગયે,
મૃત્યુ તે ન ભાગ્યો કોટી દોષ ભી હુજર તે;
દેવ ભી મરે એ યમદેવ ભી મરે એ,
અજ શિવ ના રહે એ, અગ્ર દહાવાં ક્યાં નરતે.

૧૪૧૧ યત્ર મયેદગ્ધા મેરુદ્યાપિ વિદીર્યતે ।

શુભ્યેષ સાગરતલં શરીરે તત્ર ત્વા કથા ॥

'જ્યાં પૃથ્વી જગીને બરમ યવાની, એરુ પર્વત પણ વિ
ચાઈ જવાનો અને સમુદ્રનું પાણી પણ સુકાય જવાનું તે કા
પાસે આપણા શરીરની તો કી વાત?' એટલે લાલમંત્રર
શરીરને દોષ દીતે પણ મૃત્યુથી જાણી શકાતું નથી અને 'ર

૧૫-સુખ-દુઃખને આપનારા છે; તેઓ આવે છે ને જાય છે;
જને અનિત્ય છે; તેઓને તું સહન કર. ' કારણકે:—

ये हि न व्यथयन्त्येते पुरुषं पुरुषर्षभ ।

समदुःखसुखं धीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥

'હે પુરુષશ્રેષ્ઠ ! સુખ-દુઃખને સમાન ગણનારા જે ધીર
હોય પુરુષને આ (ઇન્દ્રિયોના વિષય સંબંધો) વ્યથા ઉપજાવતા
ધી તે પુરુષ, મોક્ષ માટે સમર્થ થઈ શકે છે. ' તે કેવી રીતે ?
૧૫-સુધન્વાની પેઠે; માટે માગો કે:—

‘ હરિ ! રવધર્મમાંજ છાડાવજો તન. ’

શ્રી સુરથ-સુધન્વા-આખ્યાન

મરાઠી સાખી

ધીજીજીજી સુધિહિરરાયે, અન્ધમેધ કરવાને;
સંગ પૂલ ઉમંગ સાધે. સુખંગ દર્શી રવાને,
સંગ જવાને હાં.....સોંદયા થજા જવાને.
કોઈ પાર્થ પ્રણમ પાતળી, પદાક્ષી છે પ્રગ;
મુંદર સેના સાધે સોંદયા; મેષ સદાપી મૂલ,
સેનાં મકરા હાં.....અરિ મૂકે ન અપુન.
રણ-વિરોધ વિજયને વાલ, વન-કેપવનમાં રહેલો;
સામે સંહરનો સ્નેહાને સાધે સંહરનો,
કૃષ્ણ ભરનો હાં.....જઈ જરે જમ રહેલો.
સેના પૂરી પૂરી રંજવજર. હાંજવજર નુપાતી;
આપણે તેના પાર્થમાં હાં. રે સેના રંજવજર;
રે સેના રંજવજર હાં.....જવજર રંજવજર આદી.

પ-સુખ-દુઃખને આપનારા છે; તેઓ આવે છે ને જાય છે;
ને અનિત્ય છે; તેઓને તું ચહન કર. ' કારણકે:—

યં હિ ન વ્યથયંત્યેતે પુરુષં પુરુષર્ષભ ।

સમદુઃખસુખં ધીરં સોઽમૃતત્વાય કલ્પતે ॥

‘હે પુરુષશ્રેષ્ઠ ! સુખ-દુઃખને સમાન ગણનારા ને ધીર
મહાપુરુષને આ (ઇન્દ્રિયોના વિષય સંબંધો) વ્યથા ઉપજાવતા
નથી તે પુરુષ, મોક્ષ માટે સમર્થ થઈ શકે છે. ’ તે કેાની પેઠે ?
સુરથ-સુધન્વાની પેઠે; માટે માગો કે:—

‘ હરિ ! સ્વધર્મમાંજ છાડાવજો તન. ’

શ્રી સુરથ-સુધન્વા-આખ્યાન

મરાઠી સાખી

શ્રીકૃષ્ણભક્ત સુધિષ્ઠિરરાયે, અશ્વમેધ કરવાને;
દુરંગ પૂજી ઉમંગ સાથે, સુઅંગ, દર્યા રવાને,
સંગ જવાને હાં.....સોંડયા ધણા જવાને.
મોડ પાર્થ પ્રધુમ્ન પાટલી, પરાક્રમી છ પૂરા;
મુંદર સેના સાથે સોંડયા, એથ સહાયી શૂરા,
જેતાં મધુરા હાં.....અરિ મૂકે ન અધુરા.
દેશ-વિદેશ વિચરતો વાણ, વન-ઉપવનમાં ફરતો;
શત્રુને સંહરતો રત્નેહીને સાથે સંઘરતો,
બુધિ ભરતો હાં.....જઈ જગે જગ કરતો.
ચપક પૂરી પૂરી વૈભવમય, હંસધ્વજ નૃપવાળી;
આવ્યો તેના પાધરમાં હય, કરે સંગી રખવાળી,
ફતે જાણી હાં.....ખખર રાયને આલી.

હુહો

મિત્ર-મંત્રી લેળા કરી, લાડા બૂપે નિજ પાપ
અર્થ બાંધવા ઉર ચઢ્યું, ઘવા કુદ્દ મુમ પાપ

પદ- 'મદો મત્રકાલી' એ રવ

હંસાવજ કહે લાલું થયું. હરિજનનો હૃદય અહીં આગે
અર્જુન ને પ્રધુમ્ન સંગ છે, એ પ્રસંગ પણ ભાગે
હૃદય બાંધ્યાથી હરિજન લકશે, તેને અચળ પડે
ત્યારે તેની બહારે બહારા, ચાંપ સમીતે ચાટે
પર બેઠે ગાવિંદ નીરખશું, જો લકશું જવ મજી
મનમાની મુક્તિ મળવશું, દિવ્ય દર્શનગુપ્ત ચાટે
કોમ અભાગી રહે ન અંધી, એ તો આમલ કામે
હરિજનને ગોઝવીએ શું રે, પાછો પગ નવ ભરી

દીંદી

ભક્ત બૂપનજા ભક્ત સખા બહારા
મનને છે સરખા શ્રી સખા બહારા
વચા બેગક હૃદય બાંધવો તુપાત,
નવુ કરોએ કે પધારે તુપાત.

હુહો

નમનિ નામનો તળી. સંમનિ મળવા સખ
નંદન ચડવા કાન્તે. નવ કાન્તો માર.

ગાજાણી દુંદી

આવી પાછા નવકાન્તો કહી પાંત.
કેમી જાણે ભગવા જાણે મોંત.
કેન્દ્રા દુન્દ્રા નવકાન્ત નવકાન્ત.

શિક્ષા અપશે સાથેજ નહિ ચઢનારા.
 પુર બહાર તેલની કઠાઈ તુર્ત ચઢાવી,
 તે સાથે હુકમે દીધો બહાર પડાવી;
 સંગે ન ચઢે તેને દેવા ગગડાવી,
 શિર મથે મદૂતકોઈ શિર પરગાળ ચઢાવી.
 પછુ એક નિયમ તે માંહિ જણાવ્યો પાછો,
 હોય એક પત્નીમત ભક્ત હરિને સાચો;
 તે ચઢે રહે અન્ય નહિ લઢવા ધાતું,
 સત્પુરુષ થયા ખુશ મુણતાં રાસન આતું.
 હય હાથી રથથી પથ સઘળા ઠંકાયા,
 શૂરા સોંઠયા શૂંગારી સખળી કાયા;
 હોઈ પુરૂં કીધાં ભવ્ય ભલકતે ભાણે,
 ખારી બહુ ઘુલસી અને દમળની માળે.
 હય જાન ધરીને ધ્યાન ગુરુ શ્રીવરણં,
 નીકળ્યા નથી નાખુશ થઈ કોઈ ધરણં;
 શુભ દેવથ આગુધો ભાત ભાતનાં હાથે,
 આનંદિત થયા તૈયાર ભૂપતિ સાથે.

ગીતિ

શશિસેન શશિદેવ, મુખળ મુધન્વા અને મુરઘ સાથે,
 થયા પુર સજ્જ પાંચે, મુખળ મુધનુધ્વો અને મુરઘ સાથે.

હરિગીત

એમાં મુધન્વા સજ્જ થઈ, નિજ માનની પાત્રે ગયો,
 દેવમાં જ્યા સ્વવિચાર, નિજ માતને હૃદયમે દહી;
 આગુધે આશીર્વાદ મુન જગદાજ, શુભ આગે દહી,
 થઈ આસ રૂપે સ્વવિચાર મોખ વચનથી ખુલાસો કરી.

મઝલ લેરવી

રી સ્નાન ને દાન આપી વળી, ધરી રામ જોડો રથ મહાખળી;
લઘું કે ગયું સૈન્ય તો ક્યારથી, થયું છે મહોડું શોચતા મહારથી.
પિતાએ તહાં સૈનિકોને લઈ, તપાસ્યું ચઢ્યા છે બધા કે નહિ;
ન દોઠો મુદ-વાજ તેની માંહી, ચઢ્યો કોઈ કે શુદ્ધ બુદ્ધિ ગર્હ.
જુઓ શું સિપાઈ દુમાર નથી, હવે એની પરવાજ મારે નથી;
ધસો કાલી લાવો ન કરશો જરી, સિદ્ધારસ દોષ એ ન કરશો જરી.

હરિગીત

કોડ્યા દૂતો મળ્યા સામા મુદ-વા મારમ મહિં,
જઈ નમ્યા પિતૃને પજુ જુએ શું કોઈ છે રંગરંગ મહિ.
કહો તાત તું નથી પુત્ર મહારો, મુખ ન દેખાડીશ ફરી;
મુજી સમર તું ઘરમાં ભરાયો, નામ શું કાઢીશ ફરી.

ગીતિ

પુત્ર વધો રજવાસે, વિદાય લેતાં લીત્યા વધુ કાળ;
હસો મુજી ખુલાસો, ચઢ્યો ભૂપને અતિ વધુ કાળ.

રેખતો

કહું કોઈતું નહિ માની, અતિ મુતને એ અપમાની;
લઘું ઉરમાં છે કપુત એ, વહી ન શક્યો વધુ મુત એ.
હતા મંત્રી પુરી પાસે, કહું તે કરે પુરી તપાસે;
સગને યોગ્ય જો દરશે, માગ્યું છે મૃત્યુ તે મરશે.
સિખિત ને રાખની રહાએ, ઉભો જઈ પુત્ર તો હામે;
તપાસ ન થઈ ત્યાં ઝાઝી, વધો ન વધુ કુંવર લાજ.
કહું કે કહાડમાં નાખો, શરૂના વાંક શે સાંખો;
અસર બીજા ઉપર કરશે, જઈ રાજ નહિ દરશે.
કહાવ્યું ભૂપને એવું, ચલું ચિંતમાં થવા તેવું;

મુતજ પિતૃતું વચન તોડે, ક્યું પણ જૂવે છે તે
 પછી તો ક્યાં રહે નીતિ, પછી કોને રહે જાતિ
 પિતા કહે છે હુકમ મહારો, મુખે મુખે તમે મારો
 વધા મંત્રી તદા મુખે, થયે શિક્ષા છું ક્યુનું
 જન્મી ક્ષત્રિય નૃપાણશુકે, હરી રણ રાતે રૂ
 પિતાની શાસના તોડો. તને શક્તિ નહિ હો
 પાકમું નેત્રની કદાએ. નહિ જીવતા કદી માં

વસંતતિલકા

જહીનો લગાડ થકી એજ ક્યું તપાસે,
 આલ્યા લઈ ઉરન મંત્રી કદાઈ પાસે.
 આલ્યા જનો દુઃખી થતાં બહુ તેની પાંચે.
 મું કદા થાય સતીને મુખને નિવાસે.

પદ-ગા.કા.વગી

ગાન મુખના મુદિ સમરે છે, કોણ કહે અન્યાય મરે
 તે જનજીવન દેવ દયાયન, તારીજ આશા દુર મરે
 વિન દોષ અપયનમા મનુડું, એજ વિચાર દિલે દુઃખ
 પદ એ ત ૨ નાનના માયી. નો દરેક જરીયે તબ

પદ : ૨૬ : ૧૦૫ મુખ. : એ ૨.૧

ગયા ગાન મુખના કુમાર.

અને તો અન્યાય કહે છે, શ્રીવત્સ જમાલ

ગા.કા.વગી

તે જ જાતી જાત : ૨૬ : ૧૦૫ મુખ. : એ ૨.૧
 દુઃખ કહે અન્યાય જમાલ. વધુ ને વધુ પિણ
 અન્યાય : ૨૬ : ૧૦૫ મુખ. : એ ૨.૧

મકી ઉઠ્યા ત્યાં તેણે પણ, કોણ કરી શકે બહાર. હે રામ
ખલિખિત ફતથી વધા, જોઈ કદાચ થઈ તૈયાર;
ની પડે કદાચમાંહે, કથું સોગવે કુમાર. હે રામ
મા આપ કોઈ મને ન અડચો, છઉં જાતે તૈયાર;
હરિ! ઈયો હોઉં જો રણથી, તો નવ કરસો બહાર. હે રામ
મુધ બૂપણ ધરેલ કુંવરે, કમર કસી વિજવાર;
ની જય હરિ માર્યો ભુસકો, જાણે ગંગા મોઝાર. હે રામ
ચંદ તેલ ઉકળવું ખદખદ, શીત થયું તે ઠાર;
નારા તવ વિરમય પામ્યા, છે મુખી રાજકુમાર. હે રામ

શાહીલ

|| શ્યા રાખ લિખિત તેલ તપતાં, વીત્યો બહુ કાળ છે;
ધી સ્થિર થયું દીસે શું અથવા, જાડુ કથું હાલ છે;
માખી આંધ વિશેષ તેમ સ્થિર તે, થાવું જવું જોઈને;
|| ખુ અંદર નાજિયેર કળવા, મૂઠે મતિ જોઈને.

માલિની

૧૮ તડ તડ વૃદ્ધ ને પડ્યું તેજ વેળા,
૨૮ ૫૮ કદા બે ઉછળ્યા તેજ સેળા.
શિર પર જઈ લાન્ધા રાખને આતને કે,
૧૮ ૨૮ બેઉ દારવા હા બન્ધ્યા ત્યાં ન એકે.

ગ્રીઓટી

આ દુતાંજ લેતાંજ ફત જડ ધાવા દુપતિ પાસે કે,
વીની જાન કહી કે આખ્યા ગુજ ત્યાં ઉઠ્યાસે કે.
બહાર નીસણા મુલિ મુધન્વા જય જય જન લાખે કે,
કો કોવા બારે ભાવે ભરીને આંગુ આંખે કે.
નિતોરી કદ લખા મને તું માહાત્મ્ય નારે ભારે કે,
વધા મુધન્વા હું નવ જહું જે કીધું મીઠું કે.

હજી મળી ત્રેમમાં પીગળી વળી આખ્યા નિજ રથામે.
વહાર કરી ધર્મની કેવી, કરુણાથી ભગવાને રે.

સાખી

ફેરી ફેરી સૈનિકમાં વરંધી, નૃપ આજ્ઞાની ભક્તિ
હરિ હરિ મુખ થકી ઉચરી, લડતું એ સંભારી
પકી ખબર પાંડવ દળને તે, ચડતું દુરન શ્યામી !
જેઉં દળ સાગરસાગ ખજાણતાં, હીસે ભવ્ય ભવમરી.
પથા તથા પ્રધુન પાર્થ કાકા, આ તો પ્રભુજી
હરિ હરિ કહી લડવા ઉપડે, એથી થાડું ડાક
હોય પુરને માળાધારીના, કેમ થાયે વિનાશ
એથી દોષ હોતલો આપણા પર, અંતે અવિનાશ
એ આપણને, આપણ અંતે, મુખે મારીએ
લડે પડેથી લાભ બેઠેને, અહીં ને ત્યાં નિર
માટે માંડે કંઈ કે પ્રયત્ન થતે, બીજું ના મિત્ર
જોડેજોડ મળો સામી કામી, બાંધો વિજ
લડે તડે છે, પડે મડે છે, અથા ન દોડે
બદાલી કાવાની રખવાળી, નવ કરતા કોઈ
નવ વાચાલી કે કુચાલી, લડાઈ થઈ મા-
તાવ નવા નવ વીર મુખવા. તુજથી કાવું કોઈ
તડ અનુનન મન કરે ત્યાં, બદાઈ શ્રીવર કોઈ
દાન વાંચે માનું હારે, પાયો અર્ધ સામી
નરિ ના બાલી ના પડે બાલી નો, બાલી જતા પડે

સાચી ખબર

જુઓ આજીવન પાડીને તો. દિમા કે અર્ધ શ્રી અર્ધ
જે રાત્રે રાત્રે ના તાલી લીધે, પૂજવા માંડે પડી

ખલ્લુને સ્વસ્થ થયા તે કામ, બળુકુંદે નધી રહેલ આ કામ;
વીર કરશે સાચું સંભામ, લડે છે ધારીને ખરી કામ.

સાખી

નામ કામ આ કામ એ, કરશે શું મુદામ;
ભામ હામ સંભામ મુકાવે, એવો છે બળધામ.
કેરી નવશક્યા એ થકી અન્ય, ઘેરી નવશક્યા એ થકી અન્ય;
વેરી નવશક્યા એનું મહા સૈન્ય, ઠર્યો પિતૃ તે સાચો મુખ દેવ.
એક ખીજ પર કરતા ચોટ, એક ખીજ પર દેતા દોટ;
સેનિકો ધાય કંઈ લોટપોટ, પડે પાર્થનાજ પક્ષે ખોટ.

સાખી

એમ જોઇ ચલવી શરો, ખરો બતાવ્યો હાથ;
પણદુતરો નકામ નીવડયા, ભારતના ભલી ભાત.
મુખના લાખો વસથો વીર, મુંઝાયા ઉરે ધનંજય ધીર;
સદ્ગુણ આ જણાય નહિ કામ, વિસારે મુખે નહિ હરિનામ.
મુખના વધા ભાષ હટ માન, માન તણ સમરે સમર શ્રીમાન;
વિજયનો તોજ ધરો આ સ્થાન, એ વિના નહિ જિતોજ નિદાન.

સાખી

એમ દેહધી છૂટશું, જશું પરમપદ માંહ;
તમે જઈ ઠરી જશો સ્વભુવને માનો માફ રાય.
નસમએ જિતો નિજ બળ વડે, પ્રભુ વિષ્ણુ રથી ઘણા રસવડે;
સાવિધીજ પાર્થ છે નામ, સારથિ વિષ્ણુ નહિ મુધરે કામ.
ધરણુ પ્રકટ લુઓ આ દાર, કાકું દું મૂળ સદિત અલંકાર;
એમ રહી વ્યાં ચલવી સરધાર, કયો અર્જુનને તારમતાર.

સાખી

પાર્થ અમ્મ ચલાવતાં, આજ્યાં સામાં અમ્મ;

હરિગીત

ક' પ્રથમ શર પાર્થજી, છલુ વંરિ તે પથ વિષે;
 પ' બીજી શર તે ઉડાવ્યું, પેસી ન શક્યું રથ વિષે.
 'ત્રીજી શર પણ ઉડ્યું, અર્ધું શિરે પેસી ગયું;
 દેહ નીકળ્યું તેજ, પ્રભુમાં ઝળહળ પ્રવેશી ગયું.

હુલો

પાપો મુધ-ના વીર કે વર્યો હાહાકાર;
 મુજી મુરઘ કરતો કરથ, ધર્યો ઘરત ભયકાર.

સાખી

મા આપ્યા શ્રીપ્રધક્ષ, તવ વધો વીર દુઃખધારી;
 રીક્ષ તમથી તો રહી જાયો, એક આશ ઉર મહારી.
 મુધ મધાર્ય પાર્થ પાશ, પહેલા ગ્રેમે તે ભાણું;
 તો ફરાર્ય થઈ મરજી માલ, હું રજુ હરખે સંભાણું.
 મમ મિત્રી પ્રભુએ, પ્રભુની પાસ જવા રીધા કે;
 મુરઘ મુરઘ રીધા મુરખતિ, કર લગામ રથ હોકે.
 દરખી પ્રભુ નીરખીને દરખી, નાખી બાણ પદમાં કે;
 વધા હરિ અર્જુનથી સાવધ, થાઓ મદ નદિ આંખે.

શાફલ

મારો જાઈ સમાન રવાદ હરિને, આઈ જાયો મુરઘી;
 તો જાઈ સમાન આહી યાત્રિને, કુદે પડ્યો એ રઘી.
 મુરઘ રીધા પ્રધામ મન્ય મહાતિ, રાખ્યું શિવે માલમાં;
 તે રજુ થયા ન શરો સમગા. સન્માર નિર્માત્રમાં.

ચીંતન

પ્રભુના મરગો, પ્રભુ મોરગો લગઈ બધે ફરી;
 રાખ્યો મદ આરો. મુરખતિ રનિ બેદે મન્ય ફરી.

પદ- 'હે પ્રેમ અંધ' એ રાગ અથવા વજ્રરો
 પ્રિય ભક્ત આવતો ભાળી, ઉદય્યા રથથી વનમાત્રી
 પદ પડતાં લીધો ઝાલી, ભેટ્યા ભુજધી ધીરજ માલી
 નૃપ પાંડેલ વધા હરિ પ્રીતે, નવ શોક ધરીશ કંઈ નિંદે
 મુત મુવા સ્વકૃષ્ણાથી છે, તે થયા ધન્ય વશાત
 ગઠ ગઠ સ્વર રાગ કહે છે, હરિ મળે કષ્ટમાં રહે
 જેને અજ શિવ કંખે છે, તે મું ભુજ ભરી મને
 આ તો સ્વામું કે સાચું, મું મળશે આ મુખ વળે
 ફરી ફરી નમીને યાચું, તે એજ હાલ મુખ વેળે
 હરિએ સ્વભક્તને વખાળી, ભેટાડ્યા માંડીવપાં
 પ્રમુખન થકી ભેટાડ્યા, ભૂપ ઉર ઉભરા કમળ
 પંધરાવ્યા પૂરમાં ઠાકે, જન રહે વારે વારે
 પૂજ્યા ભુજને નિજ હાથે, સોને સ્નેહથી જમા

શાર્દૂલ
 આપી ભેટ અનેક જેટી કરને, મામું મુખે એ
 છું ત્યાં જગી માત્ર આપજનનો, સારાંમ રહેજે
 કેરીન દિન પાંચ ગાંધી ઉરમાં, જાયા હીપા જે
 એ મને ખુદ માંપડા મુખપ્રસા, પાયા બધાં

કુરો
 મુખના દમપ્રજ, ધન્ય ધન્ય હરિ
 અંત ગદ્યા વગવંતે, નિત્ય અનંતાનિ પ્રાપ

નવ નવનેજ
 હરિ : સ્વરમાં માંજ ઝાડાવતે તન.
 અથ જગીને ન રહે માટે મન.
 નવ નવનેજ મુખ પાંડે ન
 નવ નવનેજ નવ તાકે ભુજને, અથ જ

મામા-માળેજ-અપર્યાપ્ત

[શ્રીહરિસેવા-વિગય]

પૂર્વરંગ

પદ- 'સરસ્વતી માતા પ્યારી' એ રાગ
 અવનધી જગઅવનધું સેવન અધિક,
 ગણેાઅવર શ્રીવર વિષ્ણુનું સર્વધિરુ અવનધી.
 એવું કરે હરિ! મન મારું, લાય લાલચો હરી મનમારું;
 તમ સાદ અતુ સર્વ વિસારું, થાય જેથી સારું મારું એ
 અનવધિક, અવનધ
 સાધ્યો! તમે પ્રભુમજન તો કરતા હશે, પણ અંભારી:
 કે વાત ધ્યાનમાં લેશે? એથી તમને ઘણાજ લાભ થ
 હેવાનું એ છે કે:—

પદ

ધાર્યું કરે સાધું રે, લજન મુજ્યાનું.
 મારાત્રોની નાત જમાડી, જમનાં મમ મલકાડું;
 મારે મોરધરી થીવરને, હરિજનમાં ન પ્રસાદી વહેંચાડરે.
 પી માગ હજી આ બાંધ્યા, મૂડી જવાને આંધી;
 રિમરિની એઃ મોરલી, હજી નહિ કેમ તારાથી બંધાડરે.
 ૪૫

શ્રી-પુત્રાદિક કાજ કરાવ્યાં, ભૂપલ વત્ર-તણાઈ,
વાધાની પણ સેવા હરિની, હજી ક્યાંહી કીધી નહણાઈ.
વિવાહ-અઘરણીના ઉત્સવમાં, ખન વાપરું-ધમકું
નાના પણ પ્રભુના ઉત્સવમાં, પ્રેમે પાઠ્યે નથી વપરાઈ.
જગકારજમાં કર્મે ભાંધે, ખુલે કરેલ કમાઈ,
અનુસમજી હજીએ અવસર છે, કરશીવર-સેવન ચિત્યાઈ.
શ્રીહરિનું એ સેવન કેવી રીતે કરવું ભેદજો? તેજ.

કહેવાયું:—
જવનથી જગજવનનું સેવન અધિક,
ગણે અવર શ્રીવરવિજયનું સર્વ બિર.

કવિ કેશવદાસ કહે છે:—

છાપરયા

બિર માગત નૂનખીનકી, યુનમુ બિર મુનન ના
રીઝ બિર ખીન માજ, માજ બિર મુનન જોખા
હેવા બિર ખીન માંચ. માંચ બિર મુન ન જોખા
મમં મુખિર ખીન દયા, દયા બિર અરિ કહું આંધે
અરિ બિર નિજ ન માસાદી, ચિત બિર જલ્દાં ન કાસા
મનિ બિર કેમવ સાનખિન, સાન મુખિર દુનિત ના
જગ જલ્દાં કહવાયું છે કે -

નવુ નવન શ્રીવરવિજયનું સર્વ બિર
જવનથી જગજવનનું સેવન અધિક.

જુદું કીરણ. વડુ જવનની વિજય તરિક કરવા પ્ર. ૨.
કિરણે વાળીને કયા દેવાના, અરિ દુવા કે
અદા દેવાઈ એ. કિનમનદં કિયા છે.

આ વસ્તુ દહ સમજાઈ ગયા પછી—

દિલકે આપને કો સારું કર દેખ જરા,
ઉસકી મુરત તુએ આવેગી, નજર આપસેં આંખ.
પણુ તે ક્યારે ?

તુ જો તુકસે હસ્તી મીઠાયા તો દેખી,
જો પરદાયા બીચમેં ઉડાયા તો દેખી;
યે સખ તેરેહી હુસ્તકા પરતાપ હે,
ન દેખા તુએ તેરા અહયાતો દેખી.
તે પછી કેવા રહેલું ?

ન ફનીયાંકી ગર્જ હે કુછ, ન ઉપરકી તમન્ના હે;
ગીરા હે આશ કાં સખસે, રખતે હે જૂદા મતલબ.
ગરજ કે બખ્ત સખ હોતે હે યારો, આશના હમઠમ;
નહિ ફીકર પુછતા કોઈ, કે જખ હાંસીલ હુવા મતલબ.
આવા મતલબી માણસો ભગવાન પાસે પણુ એવુંજ કરે છે.
જો મણુ પાસે પોતાની અનેક મતલબો માગ્યા કરે છે, ત્યારે
તુ પણુ કંટાળીને કહે છે:—

ખદા હોકર દહા ઉસને, કરેં દહાંતક મેં દાતારી;
બના લાગા હે તું હરેરાજ, અપના એક નયા મતલબ.
અને તેથીજ અમે અહીં કહીએ છીએ:—

ઇવનધી જગઇવનનું સેવન અધિક,
મણેા અવર શ્રીવરવિજયનું ચિહ્ન એવું કરેા હરી મનમારું.
તમ સાર અનુ સર્વ વિસારું.
જ.જી.ચિરોમણિ પુષ્પાચામ બાવા કહે છે:—

આખ્યાનમાલા-અંથ ૨ લે

આલે ધરાયે ચપટે, પુટે માગુ તેં ન ભો;
હોરી દૂજતી વરપડા, લક્ષ ચૌયાંમી ક્યે વેઠાં.
નાહીં દોલુઆ સંઘાત, દુખ ભોગીયાં આગા;
અકા પાઉલાચી વાદ, દોલ સાંગાવા ખડે ભા.
મુંતી લેરી ધાંણા, નાહિ નારીન્યા કુણા;
ઉકા મહલે હિત પાહેં, લે વરી ઉંહાતી આદે.

તેમાં પ્રભુ તો સર્વને સમાન છે:—

પર્જન્ય પડાય આપુલ્યા રવભાવે આપુલાલ્યા કેવિ
બીજ તેંચી ફેલ જેઈસ, સેવટી લાભ કાની;
તુટી જ્યા ચિતયા, ચિયે અંગી નાદિહુ સમાવ,
ધાંડી ચાર સાવ સારી ખેચી, કાઉસે કેપરાં કંઈની.
રાજાદંભા ચારા મુકનાફોં, ઉકા મહલે વેચે મ
૧૧૮ વીકલા નાનાપણુ જ્યા તેસા;

તેમાં પણ બીજું કંઈ ન આલના કેવળ શ્રીકૃષ્ણને...

પતિશ્રમે નાદિ નવં ભાવે, ચાનક નં જગ ન પદની
વલ પાહે કહી પ્રાંત ને ભા નુવં વિકાસીનિ છે સંકે
વાદ પાહે અન્ન-કે-પાચી, વિનું વેડેને રીંગણી
આ દુરા આગા વિજયભા, ઉકા મહલે નેમ પ્રાણાકો
તરી મયા ધાંડી વિનું

૧૧૯ ને ૧૨૦ વિજયભા કનું છે કે—

મુઝાચી નવજયભા મેવન અદિ.
જયદંભે કયાદંભે વિનું મર્ગે વિ.
૧૨૦ વિ. ૧. ૧. ૧. ૧. ૧. ૧. ૧. ૧. ૧. ૧.

દેવા આ તો ઐસા કરી ઉપકાર;
વિસર પાડીં મને, તરી ચલા જવ મુખ પાવે ઝાઝા,
તી રાજ કળો આલે, કાવ દર્શ ચિંતા રાખે.
તમ ક્રોધ તોડાવા સંખંધી, માયા માઝા માગણેં તેં.
હેંચી આલે, આતાનામા મુખી સતસંગ દર્શ;
હવે ઉકા વરપંગ, દેવા ઘેર માઝી સેવા લાવશુદ્ધ.
મે પવુ અહીં એજ માગ્યું છે:—

એતું કરે હરિ મન માઈં ભય લાલચો હરી;
મન માઈં તમ સાઈં અણુ સર્વ વિસાઈં.
જેમ થાય સાઈં માઈં એ અનવધિક, જીવનં
દેહલાક લોકો સંસારમુખ અને લક્ષ્મી મેળવવા માટે સાક્ષાત્
લક્ષ્મીદેવીની પૂજા કરે છે, ત્યારે તે ગહાલક્ષ્મી પણ
કહે છે કે:—

સ્ત્રાપ્તયે શ્રેયસુરાદયઃ પ્રમો તપ્યંત ઉગ્રં તપ इन्द्रियैः प्रिय ।

એ મરત્પાદપરાયણાન્માં ન વિદન્ત્યહં ત્વદ્દયા યતોઽજિત ॥

હે પ્રભો ! બીજા દેવતાઓ વગેરે મારી પ્રાપ્તિ માટે
જેમોવટે ભ્રષ્ટ તપશ્ચર્યા કરે છે, પણ હે પ્રિય ! આપના અરણ્ય
લોધા વિના તેઓ મને પામી શકતા નથી; કેમકે હે
માઈં હૃદય તો આપના વિષે રહેલું છે. 'એટલે શ્રી-
યસુ લોધા વિના લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ પણ અશક્ય છે; અને
માંગનાં ઘોર પાપોઘી મુક્ત થવાની દંઝડા હોય તેઓએ
જે પરમેશ્વરની સેવામાં રુચિ દરવી બેઠાં, જોવા અભિ-
ધી પૃથુરાજ શ્રીલગ્નવાનની સ્તુતિ કરતાં કહે છે:—

સ્ત્રાપ્તયે ગમિરુચિરતપરિવનામશ્રેયઃપત્ન્યોપચિતં મલં ધિયઃ ।
દિગ્દોષમગ્દહમંપતી સતી યથા પદાંશુદ્ધવિનિઃસૃતા મરિત્ ॥

એ સંભારી મમતા ન હદી આણી રે. સેવી૦
 જે જે સારું પામે તે પ્રભુને પ્રેમે લેટ ધરે; સેવી૦
 પ્રસાદી પામે એના પ્રભાવને વખાણી રે. સેવી૦
 કાયાથી મુકત્યો કરે મનથી મુગુલો રૂમરે; સેવી૦
 ઉચરે આનંદ હરિનામ ગુણ વાણી રે. સેવી૦
 પોતાતું કશું ન ગણે, જે મળે તે કૃપા લણે; સેવી૦
 પદ પડે પાડ માને પ્રભુને પ્રમાણી રે. સેવી૦
 પ્રભુરસ-સ્વાદમાં જગદુઃખ લેખલો નહિ; સેવી૦
 અમલ વૈકુંઠમાં ભય અહીં માજ માણી રે. સેવી૦
 એટલે સાર એજ કે:-

જીવનથી જગજીવનનું સેવન અધિક,
 ગણો અવર શ્રીવરવિષ્ણુનું સર્વ ધિક્.
 મેષ્ટું કરો હરિ મન મારું, લય લાલચો હરી મનમારું;
 મ મારું અમલ સર્વ વિસારું, થાય જેથી મારું સારું એ અનવધિક.
 જયપુર રાજ્યના 'ખોડી' નામના એક ગામમાં 'ઘાટમ'
 મનો એક માણસ વસતો હતો. તે ચોરીને લૂંટ ઉપર પોતાની
 જીવિકા ચલાવતો હતો. એક વેળા કોઈ સાધુને લૂંટવા માટે
 ગયો. સાધુએ પોતાનો ગધાએ સામાન આપવા માંડ્યો અને
 કહ્યું કે, ભાઈ! તમે આનો શો ઉપયોગ કરશો? વળી
 લોક પ્રાસંગિક ઉપદેશ પણ આપ્યો; ત્યારે તે ચોરે કહ્યું કે,
 કારણ! ચોરી કર્યા વિના તો મારાથી નહિ રહી શકાય. આથી
 સાધુએ કહ્યું કે સતે, ચોરી કરજે; પણ આ ત્યાર વાત જરાજર
 નહોતી. ૧ સત્ય જોતજે, ૨ સાધુએવા કરજે, ૩ જગવાનના
 અને આપ્યા પછી તું જમજે, અને ૪ પ્રભુની આરતીમાં હમેશ
 રૂં ચોરે એ વાત કબૂલ કરી અને તે પ્રમાણે વર્તવાનો આરંભ
 કર્યો. ધીમે ધીમે જગવાનના ભક્તોની સેવા કરવાને રે

‘હે પરમેશ્વર! આપના ચરણની સેવામાં રુચિ કરી છે. રુચિજ નિત્ય વૃદ્ધિ પામતી થઈને જેમ આપના અંગૂઠામાંથી નીકળેલી ગંગા નદી પાપોનો નાશ કરે છે તે તપસ્વિઓની ભુદિના જન્મોથી જન્મેલા સમગ્ર પાપુષ્પ પ્રેયતાંજ પાપો રહી શકતાં નથી, તે પછી ખુદ ચરણે મહિમાની તો વાતજ શી? જે મહિમાને બરાબર મમજી પ્રજ્ઞા પાતે પણ પ્રભુ પાસે એજ માગે છે:—

तदस्तु मे नाय स भूरिमागो मवेज्ज वान्यत्र तु वारिण
येनाहमेकोऽपि भवजनानां भूत्वा निर्गमे त्वपादा

‘હે નાય! એવું મારું મહાભાગ્ય હો, કે જેથી જન્મમાં કે બીજા કોઈ પરુ-પક્ષીઓના જન્મમાં આપ મારેનો કોઈએક થઈને આપના ચરણપુરની ગેવા અને તેથીજ શ્રીમહાદેવે પ્રાચીનમહિંવના પુત્ર કૃપદેવ કળાં માર વાત એજ કરી છે કે:—

अयं स्युष्ययनः पंथा विज्ञानैर्गुरुमेधिन
वदन्त्यपामयितेन गुरुनेगेन वृताः॥

‘નરુદ્ધ સ્યુષ્યયન, પંથિય તથા વિરયને કૃપદેવે નારદજીના હં કે. તેનું દેવેશ્વરને મળી આવે તો મુકે પંથિયનું પૂજન કરવું.’ આપના આગ્રહથી અને કૃપેથી

૫૭

મહા. ૧૦. ૫૪ મહામતિ: તેનું તે કહી કમાવી:
૧૦. ૫૫ તુલ્યા રેલી. નીતરફે આવી કે.
૧૦. ૫૬ નારદ નારદ પ્રભુને મેલા નારદ:

તો ત્યાં નહિ રહેવાશે, હવ તણખી નીકળી જાશે.
 મી સહુ ધાર્યું થાશે.
 દીધા બ્યારેં.

ઉચેન્દ્રવજ્ર

સાર શુચિ સ્વામી સ્થાપી,
 મી મૂર્તિ દુઃખેથી આપી;
 મી શીખ સુખેથી ધાર્યાં, લઈ ભૂમિમાં નૃપતિ પધાર્યાં.
 ભુજંગી

અયોધ્યા વિષે લખ્ય ને એક સ્થાને,
 કરી સ્થિર લક્ષ્મીપતિનું વિમાને;
 શ્રીવૃંદ સાક્ષાત છે એમ માને,
 પ્રભુ એ સ્વચ્છાનંદ દે એ સમાને.

હરિગીત

ભૂપના મૂળે દેવ તે, કુંજદેવ પાછળથી થયા;
 કુંજે સર્વ ભૂષે, પ્રેમ નિર્મળથી ચલા.
 ના મુખ આપતા, પ્રિયપતિ નિજબળથી થયા;
 અભિરામ પણ, મુખધામ એ વળતી થયા.
 તોટક

પૂરી થતાં અવધે, હરિ આવી ગયા જવ શ્રીઅવધે;
 રેલીપણરાય હતા, અતિષ્ઠ તદા મનમાંહી હતા.
 રાની ધત્તી મરણ, કરી ના શકતા હરિને અરણ;
 મરેજ કરી ગરણ, પણ આખર તો ઉચ્ચા હરણ.

પદ-ગણી 'પ્રભુજી મારા' એ રાગ
 મીપણ કરે લોકમાં દુઃ શીદ જાહેર,
 મુદી, જનને મનર.

મંદાકાંતા

બ્રહ્મા સેવે સ્વધ્યાને જગપતિ તદપિ ત્વમિ એધી ન શકે
 સેવા દેવાધિદેવાતણી નિત કરવા, વૃત્તિ અત્યંત ચડે
 યજ્ઞો ને વેદપાઠો ફરી ફરી કરતાં, પ્રીતિ તો હિમગ
 ત્યાં તે રહે તથાપિ દિશ નવ દિસતી, સોચના મિનના

દીંડી

અંત સ્તવ્યા અવિનાશી કહી આશ,
 થયા છુટ્ટ છુટ્ટ તેથી શ્રીનિવાસ,
 દિવ્ય મંગલ નિજ વિમલ મુખરાશ,
 થયું ભુવનમાંદે ભભકતું પ્રકાશ.

ગરબી- 'મમકતી ભમકતી' એ રાય

શામળા સોદામળા શ્રીરંગજીરે, મારા મનમાં વસે,
 મારા નયનમાં વસે, શ્રીરંગ
 ગીધા રૂપા કરે રાખી અરીંગે, બીજે સુધા છ મનુકે,
 દોષમયન હિંગુ વિશાળ મૂક, ભભકતું શ્યામ મુ,
 માતૃવૃક્ષાચન નિમન દુઃખપ્રાચન, ઘીરી દોષનિવિષ
 અનુ આનંદનિંદુમાં કબે, એ દરોનના પ્રમંથ

વાનુપ્રારો

કંકણકુને બુમાળે કીધા જ્યાં નગનાથે,
 નવ દિવમાં અંત દુઃખ લાગ્યું. કે મનુષ્ય મને બડ
 વિન પાને નવ એ માન્યું,
 તાલી જાન્ય મને જાન્ય પદાવ્યું, દરિદ્રમાં જીવન
 પાં નરિંદ કાકું કાકું.

એ અવસ્થા, જેથી ન નરે જનને
 કાકું.

હિ તો ત્યાં નહિ રહેવાશે, એવ તણખી નીકળી જાયો.
ધી સહુ ધારું થાશે.
દીવા ન્યારેં

ઉપેન્દ્રવજ્ર

એવ સાર શુચિ સ્વામી સ્વામી,
વની મૂર્તિ દુષેથી આપી;
ગને શીવ મુષેથી ધાર્યા, લઈ ભૂમિમાં નૃપતિ પધાર્યા.
ભુજંગી

અયોધ્યા વિષે લખ્ય ને ઐઠ સ્થાને,
કરી સ્થિર લક્ષ્મીપતિનું વિમાને;
શ્રીવૈકુંઠ સાક્ષાત છે એમ માને,
પ્રભુ એ સ્વઆનંદ દે એ સમાને.

હરિગીત

મૂળ ભૂપના મૂળે દેવ તે, કુળદેવ પાછળથી થયા;
દેવિકૃત્યે સર્વ ભૂષે, પ્રેમ નિર્મળથી ચઢ્યા.
દાપતા મુખ આપતા, પ્રિયપતિ નિજખળથી થયા;
માના અસિરામ પણ, મુખધામ એ વળતી થયા.
તોટકે

મામની પૂરી થતાં અવધે, હરિ આવી ગયા જવ શ્રીઅવધે;
સંગ વિલીપજરાય હતા, અતિવૃષ્ટ તદા મનમાં હી હતા.
ધર જવાની થતી મરણ, કરી ના શકતા હરિને અરણ;
વાત સંભરેજ કદી ગરણ, પણ આખર તો ઉચર્યા હરણ.

૫૬-શરી 'પ્રભુજ માત્ર' એ રાગ

વિલીપજ હલે લંકામાં હું શીઠ જાહે કે,
અવપતિનું હજુર મુદી, જનને મનગર.

શા સારું સદાનો થાઉં રે. વિલીયવડ
 ક્યાં શુભિ શ્રીપતિ સેવા, ક્યાં અમુરો સંત્રી સેવા,
 દયા એથી મલરાઉં રે. વિલીયવડ
 સેવન છવન ખ્યારું, થશે ને પરાલે ન્યાં,
 તો નહિ હલે પુરાણું રે. વિલીયવડ
 મારે બતાવો ઉપાય, જેથી ન જૂદે શ્રીપતિ,
 એવો કયા પંથ સાધું રે. વિલીયવડ

હોરી

વધા વિલીયવડથી સીતાસ્વામી, પછી પ્રમ આતો
 તનુનું જેડું ને નિજનગરીમાં, રહેતું ત્યાં જેડું એ
 હરિનું જેડું ને તે કળું સાચા ભાવે, એનું જેડું એ
 દરમ પ્રમમય નિઃકામી. વધા વિ
 મારી મેવના રેય શ્રીરંગજી, પૂરા છે પૂં
 ને જુડું આપું કહ્યું કાપું વિયોગજી, નહિ જનુાય કશી મન
 મંદે રવીકારી હોય શીરું પારીને, નીકળો મુખેથી જુડું
 મારું મુક્યા તો ત્યાંની નહિ કડે, હોય હોયમાં
 તો તો હું અંધારા પ્રગામી. વધા વિ
 ન મુજ કુમવન ન મુજ છવન, એ હું હું મુખ
 નવવ્યવસ્થાને નવજ ન મનને, મંદે એથી પ્રેમ
 રહે તો રવનપતિ નદામી. વધા વિ

જેડું ને કાડું, ને ને કાડું નવન ૬ રૂ. ૬૦

નિજ મુજ માનવ ને રવીકારી, ૨૬
 નવવ્યવસ્થાને નવજ ન મનને, ૨૭
 રહે તો રવનપતિ નદામી, ૨૮

યાદ્યા ગામ ભણી વહાલા ગામધણી, હામ પણી મન પારી. મુઠ
 દ્યાંહી ન ઠેરી આઘ્યા વિષ્ણુ દેરી, ત્યાં વહે દાવેરી પ્યારી;
 જે વહેન મુખ દહેન વહે ત્યાં, ખેદ બન્યો મનદારી. મુઠ
 સાચો ભારે ત્યાં અચાનક ભારે, ત્યારે ગયા હામ દારી,
 મુઠી દીધા મુઠીને શ્રીપતિને, થયા દુઃખી પછી ભારી. મુઠ

પદ-ભેરવી, 'મનદર્મ' વાણી 'જે રાગ
 હું શ્રીરંગ દુઃખી ન થયો રાય,
 લંકામાં તો અનન્ય એકજ,
 અહીં રહે છે શરદ્ય સમુદાય રે.
 પર દીધા છે કેલ દીધા છે,
 તેથી અહીંથી નહિ હુંથી ખસાય રે.
 હારી વિલીપણ ગયા નિજ સદન,
 રહ્યા શ્રીરંગ દાવેરી તટમાંદ્ર રે.
 નિત્યે જાય સેવી રંગજ એવી,
 તેથી હજીયે કેંદને દર્શન થાય રે.

સાખી મરાઠી

મામાને ભાણેજ નિવહ્યા, શ્રીવૈષ્ણવ બડલાગી,
 જ્યા કરતા કરતા કરતા, ધના ઘરંથી ભાગી;
 મુચિ વેરાગી હાં.....લગન સેવનમાં ભાગી.
 આઘ્યા શ્રી દાવેરી વચમાં, ત્યાં નીરખ્યા શ્રીરંગ;
 અંગ અંગમાં હિમંગ વ્યાખ્યા, ચક્રો પ્રમનો રંગ;
 થયા છે રંગ.....અન્ય વિચારો ભંગ.
 બીજે જવું સેવતું બીજું, ગમ્યું નહિ તે કષ્ટધી,
 પ્રીતિ પરખ્યા પરમાત્મા, લાવણ્યના લક્ષણધી;
 સેવા બનતી.....ચહી કરવી નિજ મનધી.
 મામા નથી જગપતિને મરણ, ખલ...

મધાન મંદિર બનાવવાને. આજરે મયા પૂજામાં
જન કોઈ રીમાન..... ક્યાંથી મળે રંગમાન.

પદ 'સગીર નમું ના પીર' એ રંગ

રેશ-નિરેશમાં બલવા બેડે સંત મનની આરામી;
ક્યાંથી નિરેશ ન અલવા, મયા કહી કોઈ ન માયે
ગામી ગામે ગામે ગામે, મનનું કયું પાનુ ન રાગું કારજ ખરું;
વિજમાં મયું દુષ્ણ નવ એ અપદરામી.
પહેલવા એક પુરે જ્યાં છે જીનો ધણા મની બલવા,
ન કંઈ મણા મનથી બલવા, કાવે આવે એ સાધી;
ત્યાં તો રીડી રેવજમાં પારસ મૂર્તિ ધાય પૂરતી;
કરી સુરતી લક્ષ્મી પુરતી, વાત સદગ ન જણાતી.

પદ-'આ ઇવનનું અર્પણ વદાતા' એ રંગ

રક્ષા મામા-ભાણેજ સાથે એ ગામે રેકાઈ;
યુક્તિ શોધે કંઈ વાતે બને બીના ચિત્ત ચાહી.
ગણી ઉચ્છ જૈનનું દહેરું, મયા પહેલાં વહેમાઈ;
પછી તો મેળવવા મૂર્તિ, અતિ એ યોગ્ય જણાઈ.
રક્ષા બેડે નોકર તે સ્થાને, આવકડા ગણાઈ;
મુઠો મેળવવા માટે માંડી આ કુમાઈ.
ધયા ધીરે ધીરે પૂજારી, દહેરાંના નીમાઈ;
રહેવા પામ્યા એ આધારે એ દહેરાંની માંડી.

માઠ

બહુ શોચ કરે છે ભારે રે મામા ને ભાણેજ;
બહુ કામ કાણ ઉર ધારે રે મામા ને ભાણેજ.
દહેરું ચોઢું પણ છે ચોઢું, એકજ નાનું દાર;
ત્યાં પણ એસે ચોડી પહેરા, ગાંડલ નવ કાણ વાર.

જેવી ભૂમિમાં નળીય કોઇની જણાતી રે.
હોય પરકટલ સ્વામી એજ ગ્રાણ પ્યારે;
તો એવરા નમસ્કાર કરે ધ્યાન દ્વારા રે.

સાખી

શાસ્ત્રતણી મર્યાદ સાચવી, કરે દેવનું કામ;
હામ ન હારે તન મનવારે, કરે સેવનું કામ.
તેનું કશું એકદીયે કહીએ, નક્કી ન જાય નકામ;
અંત અનંતપતિ રીઝી, અત્યંતજ કરે સકામ.

માટેજ આમ કહ્યું છે કે:—

જીવનથી જગજીવનનું સેવન અધિક,
ગણે અવર શ્રીવરવિણનું સર્વ ધિક.

એણું કરે હરિ મન માફ, ભય લાલચો હરી મનમાફ;
તમ સાફ અનુસર્વ વિસાફ, થાયજેથી માફ એ સાફ અનવધિક.
જીવનથી ૦

પર 'દત્તા ત્રી ગ' 'દત્તી' એ રાગ

આ મધ્ય છે દુઃખીનાગ, આવી અને નિખનિ બારી.

સાખી

મીરા ઉપર તન લાકણ, અરકુડ કાંડા માંડિ;
કુચુ બસાબર એ ધીને, જરીને નવ મગકાય.

મનિ બેઠીની મઠ ખારી, લાગી નદિકા ધીને કારી. આ

સાખી

તવ મામા બોલ્યા વીરા, મૂર્તિ કીધી હાથ;
તું તારે લખનાશ કર, જઈ કરકાશિલ વાળ.

મને ધા જોરથી ખારી, શિરથી કર દેહને ન્યારી. ૧

સાખી

અંગ કુલે છે આપથી, જાશે દુઃખમાં પ્રાણ;
શોર આજખરે આવડે, શોધી કાશે સ્થાન.

લઈ જા શીરા કર ધારી, નાખલે ત્યાં હોય બહુ વારી. ૨

સાખી

મજા નિમિત્ત એ કાપણ, અને કપાડું ધન્ય;
મારે વાર કરીશ માં, છે તું હાલ અતંત.

નથી બીજી કુલખારી, જિતી બાજી નથી હારી. ૩

રેખતો

ભાણાને કપ્પ ભારે થયું, કારજ અંત કપ્પકારી થયું;
હાથ પહેલાં તો હારી મયું, પછીથી દીર્ઘ વિચારી બેયું.
હરિસેવા થવા નિમિત્ત, કરીને વજ્રસમ ચિત્તે;
જે જ્યાંય નવ ધારી, મારો ધા હાથથી કારી.

જેવી ભૂમિમાં નળીય કોપની જણાતી રે.
હોય પરકટલ સ્વામી એજ પ્રાણ પ્યારે;
તો બેવડા નમસ્કાર કરે ધ્યાન દ્વારા રે.

સાખી

શાસ્ત્રતણી મર્યાદ સાચવી, કરે દેવનું કામ;
હામ ન હારે તન મનવારે, કરે સેવનું કામ.
તેનું કશું એ કદીયે કહીંએ, નક્કી ન જાય નકામ;
અંત અનંતપતિ રીઝી, અત્યંતજ કરે સકામ.

માટેજ આમ કહ્યું છે કે:—

જીવનથી જગજીવનનું સેવન અધિક,
ગણો અવર શ્રીવરવિષ્ણુનું સર્વ ધિક.

એણું કરે હરિ મન મારું, લય લાલચો હરી મનમારું;
તમ સાર અનુસર્વ વિસારું, થાય બેથી મારું એ સારું અનવધિક.
જીવનથી ૦

ખીજી દણ્ડાંત—

કવિત્ત

ભલે છુરે માનસકો પટાંતરો દેવીદાસ,
ભાંતી ભાંતી કાળે ઉસ ઓર સન હેતુ હૈ.
ચાડ આપકો છીલાઇ, ખંડ ખંડ રહે પીલાઇ,
માફ ખાઇ પરિનાગ રસકોનિકેતુ હૈ.
અખ સુનો સન ધનો કુલી કુલી વૃદ્ધિ કરી,
જર તે ઠાઠ પયો પાનીમે અચેતુ હૈ.
આપકો સરસાઇ પુની આપકો સરાઇ હેઠ,
નિજ ચામ ઉપરાઇ પર બંધન કે હેતુ હૈ.

માટે શેલડી અને દોરાની પેઠે 'જગમાં કરી દ્યો બલાઇ
ભાઇ; ' કારણકે—

કવિત્ત

સંપત્તિ ગડીએ છાડી, રસોઇ ચઢીએ છાડી,
મુંદરી મેડીએ છાડી, મુખનો શોક ગયો;
છુટે પિતૃમાત છાંડે, ભાઈ બિલલાત છાંડે,
બેટા બિલલાત છાંડે, સખ દુઃખ દે ગયો.
ઠોઠ દાસીદાસ છાંડે, ઘોડા ઘાસ ખાત છાંડે,
ચાર આસપાસ છાંડે, આપુની ઉઠ ગયો.
દેવીદાસ અપને લજે ન કોઈ એકો સાથ,
દેખો વહ આપ, નેડી પેહી સાથ લે ગયો.

એજ વાત નહીં ઉ દે:—

अस्थिरं जीवनं लोके अस्थिरं धनयौवनम् ।
अस्थिराः पुत्रदाराश्च धर्मकीर्तिद्वयं स्थिरम् ॥

‘જગતમાં જીવન અસ્થિર છે; ધન તથા લીન અસ્થિર છે
પુત્રો તથા સ્ત્રીઓ પણ અસ્થિર છે; માત્ર મમ’ અને પતિ એ
બેજ સ્થિર છે.’ માટેજ —

ભાગમાં કરી કૃપા ભાગ્ય ભા
પર ઉપકાર સારી ન કરાઈ, અથ ભરી સારું સંપાદી સમ
સામ્ય સમજી ન કરી ભરમાઈ, અનુ પતિપતિ પરથી તમ

અમ ભરી રમણે ભાગ્ય કરી લેવાનો મુદ્દા એજ છે કે, મો
પરમેશ્વર પ્રમદા રાદે છે, મોક કવિ કરે છે:

કવિન્ય

પદમ પુનઃ પિંડ, લવ લગ્ન મ પિંડ,
દાન અમનન અદક, સિધ્ધ જ મમા મ,
સાધક પદમ અદક, સ્વામ મી ર કાન પિંડ,
સિધ્ધ અદક, સારી લવ મની પા. મ
પદમ મ અદક, સ્વામી મ મમા મ પિંડ,
મમા મ પદમ મ પા. મ પા. મ
મમા મ પિંડ, મમા મ પિંડ, મમા મ પિંડ,
મમા મ પા. મ પા. મ પા. મ

રહે છે (કોઈ પણ રીતે ઉચ્ચ સ્થિતિએ પહોંચતાં નથી, તો તેઓને શું કરવાના ?) અમે તો મલયાચલ પર્વતનેજ મહાન પર્વત તરીકે માનીએ છીએ, કે જેના આશ્રયથી કંઠોલ (ધંત્ર-જય) તથા લીંગડાનાં કડવાં વૃક્ષો પણ ચંદન બની જાય છે 'એમ જગત પણ સલાઈ કરનારાનેજ ઓળખે છે; માટે 'સવમાં કરી હયો સલાઈ લાઇ.' સદ્ગતરાજ તુકારામ કહે છે:—

પર્વદાળ ધર્મ ન કરી નાસરી, ખચી રાજ્યદારી દ્રવ્યરાશિ;
સોધયો સિકરી પાહુણે, રખડા કાંડી તો ઢોબરા સંતા લાગી.
ખાઈલેયા ગોતા આવડીને પોખી, માતાપિતા સીદવડોની આહી,
કહી હોઈ સાંગતા આઠણુ ગાવારમાંગુ ન વડીતો નેતો પાતે,
કુલે વૈશ્યાલા હિંદ આઠણુ શિખાંડને હાંચિક, વડા મહણુ.
એસે પ્રપંચી છું તલે જન્મોની મુકલ પિઠીખાસી.

અને તેનાથી છટવું હોય તો 'નાહિ દેવા પાસી મોઢયાસે
ગોરાળે આહુની નીરાળે, ઘાવે' હોલી:—ધન્દ્રયાંચા જવ
સાધુનીયાં મન નિર્વિવય કારણુ અસે' તે છે,

સળીભરી આદમી સોસી લેવાઈત, ચાધી લે અવિદ નિજગુખ.
સાંડીમાંડી માગે કેલ્યા ભરોવરી અધિક ચીપરી દુખાચીયા,
સર્વગુખ આદમી લોગુ સર્વદાળ તોડીયે લે અજ પ્રાદપાસ.
સાંગતોંતે' વૃમ્હીઆઈ દાવેકાની આમુ' મેના ચર્દના મુનકે,
આવરીવા વૃમ્હા માગી લામી આરાતોવરી દીલસ દોડન નકે.
વડા મહણુ કામવાચાં વિણુચી રૂપની રાન્દી નાદિ,
અરણાં આધી રાહો લેા, મરોની મવી કંલ મની તેાને નેસે.
પરપુરવાચ' મુખભોજનરી દિનરોની રીતવા વેચોવ સોઆમ,
આવી આપુલોની દાંતે, લાપુની માયુ' તે પાદુનચ' [નિ ગીત]
'જય ભલે સદુ દવાઈ સમાઈ, પાન્ન સખડ ન રહી ભરખાઈ;
અગુ પનિપા પદરી નરમદ, રૂંદી રૂનમાં જસાઈ બાઈ'

રહે છે (કાંઈ પણ રીતે ઉચ્ચ સ્થિતિએ પહોંચતાં નથી, તો તેઓને શું કરવાના ?) અને તો મલયાચલ પર્વતનેજ મહાન પર્વત તરીકે માનીએ છીએ, કે જેના આશ્રયથી કંકાલ (ઇન્દ્ર-જય) તથા લીંગડાનાં કંકવાં વૃક્ષો પણ અંદન બની જાય છે 'એમ જગત પણ લલાઈ કરનારાનેજ ઓળખે છે; માટે 'ભવમાં કરી દયો લલાઈ લાઇ.' લક્ષ્મણ તુષારામ કહે છે:—

પર્વકાળ ધર્મ ન કરી નાસરી, ખચીં રાજ્યદારી દ્રવ્યરાશિ;
સોઇયોં સિકરી પાહુણે, રણકા કાંડી તો ઢાખરા સંતા લાગી.
બાઈલેખ્યા ગોતા આવડીને ધામી, માતાપિતા સીદ્ધવડોની માન્દી,
કંઈ હોઈ સાંગતા બ્રાહ્મણ ગોવારમાંગુ ન વડીનો નેતો પાને,
કુલે વૈશ્યાલા ઉદંડ બ્રાહ્મણ શિખાંડને દોઝેક, છુકા મહણે.
એસે પ્રપંચી છું તલે જન્મોની મુકલ વિઠીખાસી.

અને તેનાથી છૂટણું હોય તો 'નાહિ દેવા પાસી મોદયાસે
મોરોળે આણુંની નીરાળે, ઘાવે' હોતી:—ઇન્દ્રિયાંથા જવ
સાધુનીયાં મન નિર્વિપય કારણુ અસે' તે છે,

ક્ષણીકરી આહમી સોસી લેવાઈત, સારી લે અવિર નિજમુખ.
સાંડીમાંડી માગે કેલ્યા ભરોવરી અધિક ચીપરી દુઃખાચીયા,
સર્વમુખ આહમી ભોગુ' સર્વકાળ તોડીયે લે બાળ મોહપાસ.
સાંગતોંતે' છુમ્હીઆઈ કાવેકાની આમુ' ચેના અહૈના ચુનકો,
ગોવરીયા છુમ્હા માગી લામી આશ તોવરી ઉદાસ હોઉન નકો.
છુકા મહણે કામવાચાં વિણુવી દંપતી દોન્હી નાહિ,
ભરણાં આધી રાહી લો, મરોની મવી કૈલ મની હોતે તૈસે.
પરપુરુષાચે' મુખ ભોગે તરી હિતરોની કરીદ્યા વેશોય સોસામ,
આદી આપુલોની હાંતે, લાણુંની માગુ' તે પાહુનચે' [એ રીતે]
'અય ભલે સહુ સ્વાર્થ સમાઈ, શાસ્ત્ર સમજ ન રહી ભરમાઈ;
અતુ પતિપદ ધરવી નરમાઇ, કરવી જગમાં લાલાઈ લાઇ.'

પરજગત સ્થાન આપે તુભારામજી પોતેજ કહે છે—

પર ડોપડે કાપા પાપા મન, મેડે મુદગેન સ્થાનવા;
પાજ માણી જાએ પોજી, સીપતિ સંકસામી સતી,
મન જોડે પગાડિ જવા ડો, જિજ્ઞાસા મુદગાને મમકન કી,
કાપા પુત્ર વધા મકન, અંગ અર્ધે દુર્ભાગા કા જાએ.

નમ્રા દુર્ભાગા, કાપા

આ ૧ કી કા જાએ, જાએ.

મ રાત્રિજા પડે મકન મદીમન, મ રીડીતો મઃ જગદીશ્વરિય
મ જગદીશ્વરિય મ જગદીશ્વરિય; મ જાગીદો મ જગદીશ્વરિય

મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય
મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય
મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય
મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય
મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય
મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય

મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય

મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય

મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય

મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય

મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય

મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય

મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય

મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય, મ જગદીશ્વરિય

પરોપકારાય દુહંતિ ગાવઃ પરોપકારાર્થમિદં શરીરમ્ ॥

‘વૃક્ષો પરોપકાર માટે ફળે છે; નદીઓ પરોપકાર માટે વહે ; અને ગાયો પરોપકાર માટે દુહા છે. એમ કેવળ પરોપકાર માટેજ આ શરીર હોવું જોઈએ.’ વળી તે તે વૃક્ષો વગેરે પોતાની તત્ત્વો પોતે ઉપયોગ કરતાજ નથી.

પિવંતિ નદ્યઃ સ્વયમેવ નાંભઃ સ્વયં ન શ્વાદંતિ ફલાનિ વૃક્ષાઃ ।

સ્વાર્થે ન વર્ષતિ જલानि મેઘાઃ પરોપકારાય સર્તાં વિભૂતયઃ ॥

‘નદીઓ પોતે પાણી પીતી નથી; વૃક્ષો પોતે ફળો ખાતાં નથી અને મેઘો પોતાને માટે પાણી વરસતા નથી; કિંતુ સર્જનોની સમૃદ્ધિઓ કેવળ પરોપકાર માટેજ હોય છે;’ એ વસ્તુ લક્ષ્યમાં રાખીનેજ તેઓની તે તે પ્રવૃત્તિ છે; એટલુંજ નહિ પણ જેમ પોતાને દુઃખ થડે તેમતેઓ વિશેષ ખૂબી આપે છે.

મંદાક્રાંતા

પૃષ્ઠં પૃષ્ઠં પુનરપિ પુનઃસ્થંદનં ચારુગંધં ।

છિન્નં છિન્નં પુનરપિ પુનઃ સ્વાદુષ્ઠં વેદુદંદમ્ ॥

દગ્ધં દગ્ધં પુનરપિ પુનઃ ક્ષાત્તનં કાંતવર્ણમ્ ।

ન પ્રાણાંતે પ્રકૃતિવિકૃતિર્જાપતે ચોત્તમાનામ્ ॥

‘સ્થંદનને ચારવાર ઘસે તેમ મુંદર ગંધ આપે છે; શેલડીના છાંદાને જેમ જેમ કાપે તેમ તેમ વધારે સ્વાદિષ્ટ લાગે છે અને મુલમુંદને જેમ જેમ તપાવે તેમ તેમ મુંદર રંગ પડે છે; એમ ઉત્તમ મનુષ્યોના સ્વભાવમાં પ્રાણુનિ પણ વિકાર રહેતા નથી.’ માટે એવા ઉત્તમશક્તિને ‘સ્વભાવે કદી દયો જાણ્યો જાણ્યો.’ વળી કવિ ભાષણ પણ મુંદર છે !

શ્રી લીલમપિતામહ-આખ્યાન

મ્રાળી-મરાડી

સાથી-મરડા
કેવળાકુશમાં પ્રકટ્યા. મરડાની નામ નગમ.
કેવળાકુશમાં ને મરડા રો. કોઈ ભૂમાંડી
મરડાની મુળી... એજ મરડાની મળ.
મરડાની કીડી મળમાં કંઈ વળત મળ મરડા.
શામ વળા ને મળા ભૂમિ પર કોઈ ભૂમાંડી કોઈ મળ.
મળા નામ.

ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା

ଅନ୍ତର୍ଗତ

1955 12 24 10:00 1955 12 24 10:00

[illegible]

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

તે બંધ થઈ ગયું; તે વેળા પણ પોતે અંતોની સેવા તો તેવીજ
હુ રાખી; પરંતુ પોતાના મંદિરના પૂજારીને એ અરસામાં
ત દિવસના કડાકા થયા. એક દિવસે આરતી કરતાં કરતાં
પૂજારી પડી ગયો, ત્યારે મંગળદાસ મહારાજે તેને પૂછ્યું
'આમ કેમ થયું?' તેના ઉત્તરમાં તે પૂજારીએ કહ્યું કે,
બાપજી! હવે તો મોતજ બાકી રહ્યું છે.' તે સાંભળી મહારા-
જે ષડક્ષર મંત્રજાપથી રઘુવરને પોતે પ્રસન્ન કરેલા છતાં
બુદ્ધિ પરીક્ષા બીજા પર કરી, તેથી ટોપ કરીને કહ્યું કે:—

શાલિભામ શિલા હૈ વેતે, હૈ કહું જલમેં રાખું ન તે તે;
સહુસ શિલા લે ગયે પૂજારી, ફેંક ગંભીરહી વારિ.

ત્યાં તો સાંજ પડી, અને વરસાદ બંધ થઈ આકાશ ખુલ્લું
થઈ ગયું. બીજી બાબુથી અનાજ વગેરે સર્વ સામગ્રીઓની
ચુલોની ચુલો આવી પહોંચી, રસોઈ પણ તૈયાર થઈ ગઈ; પણ
તેનું નૈવેદ્ય કેાને ધરાવવું?

ઠાકુર સીંગરે નીર કબાચો, ચહે કોન બીધ લોગ લગાચો;
મંગળદાસ કહે નકીં જે હૈ, કશરથલાલ કુધાવરા એ હૈ.
બહુ મૂરતીકો લે સખ આવક, ફેંકહું પુની એ એક ન પાવહું.

પૂજારી ગયો; નવસો નવાણું મૂર્તિઓ પાણીમાંથી મળી
પણ એક મૂર્તિ ન જડી. પૂજારીએ બળર આપી કે એક મૂર્તિ
જડતી નથી; ત્યારે મહારાજે કહ્યું કે બધી મૂર્તિઓ પાછી પધ-
રાવી દો. તે ફરી જળકિનારે ગયા, તો ત્યાં બાકીની એક મૂર્તિ
પણ મળી આવી; એટલે જ્ઞાનંદથી પ્રભુને નૈવેદ્ય ધરાવવામાં
આવ્યું અને સર્વ સાધુજનોએ લોજન કર્યું. આવી એક નિદ્રા
અને કેવળ પરિપક્વની જ્યાં જાવના હોય છે ત્યાં સર્વ કંઈ
ધારું થઈ શકે છે; માટે 'લાવે કરી દ્યો ભલાઈ ભાઈ.'

યથો પુત્ર બલતંત્રી વધાર્ધ, તેવી રાણી નદી ભણી ધાર્ધ.
હાથે સુતને મુક્યો જળે વહેતો, ક્યાંથી ઘડીએ જીવે પછીએ તો;
કીધો જૂએ ન ત્યારે ફેળેતો, જાશે નાસી એ ભય ધરી રહેતો.
ફેરી ગર્ભ ફેરી સુત આળ્યો, ફેરી પાણીની માંહી કુખાળ્યો;
એવો વહીવટ નારે ચલાળ્યો, સાતનો અંત એમજ આળ્યો.

દીંડી

યથો આઠમો મુપુત્ર તેણી વાર, સહુ ના ગયું નૃપાલયી લગાર;
રોકી નારી નૃપ વધા આ કરે શુ? નહિ જીવશે કોઇ આ કરે શુ?

પદ-૧ બન ગયો બેદ

પરીએ સતી નારી રે, વાત વીતેલી. ૨૬૦
અષ્ટ વસુએ વસિષ્ઠજીની, કામદુષા હરી ખારી;
શાપમળ્યાગર્ભવાસ પાંખા, અત્યથા કીધો ઝડ, થાશે દેહ-ન્યારીરે.
આપ પધાર્યા તાત જીવન ત્યાં આવી હતી હું કુમારી;
દગ થયા જેથી તે ગંગા હું, અંગ ઉપર ગોઠી, હુંએ હતી ભારી રે.
વસુ દેહ મા દેહ ધરો તો, દધએ શાપ નીવારી;
તમ સાફ એવું થયા સાફ, દેહ નારીતણી, ધારી મેં વિચારીરે.
સાત વસુ-શાપથી છાડાવ્યા, આઠમાનો હતો વારી;
પણને રાખી રાનૃપતમસાફ; જતીએ રહી મને, શાને આજવાદંરે.

હુલો

એમ કહી સુતસદ થઈ, ઝટપટ અંતધાન;
શંતનુ તો દેશના રહ્યા, સતીનું અંતર ધ્યાન.

મઝલ-૧ મહારાજો એ ગત

મઈ તે મઈ ત્યાં મઈ શું લહે, મઈ તે જૂલ કોને દહે;
વહી તે વહી શિ પિયારે સહે, નહિ તે નહિ આવશે એ મહે.
મ. ૧૧

દુહો

જેમ વરાવી તાતને, સત્યવતી સતી નાર;
તેમજ ભાત વરાવવા, ચિત્તમાં થયો વિચાર.

હરિગીત

એક ભૂપતિને ત્યાં સ્વયંવર, ત્રણે કન્યાનો થયો;
પહોંચ્યા ઘણા પુરપતિ ત્યાં, નવ ઠાઠ એ નાહનો થયો.
ત્યાં ગયા ભીખ રથ ચઢી, એકલા સૌ નૃપને નડો;
પકડી સુતા ત્રણે લઈ આવ્યા, જીવન પૂરા પડી.
અંબા ને અંબાલિકા એ, વરાવી નિજ ભાતને;
અંબિકા ત્રીજી કહે નહિ હું, વરીશ એ નરનાથને.
લાવ્યા તમે હો હાથથી તે વરો પોતે જાતથી;
અથવા જવા ધો શાફવ પાસે, માહી એ પર આપથી.

ભુજંગી

જયા ત્યાં દીધી ને ગર્હ તે બિચારી,
નહિ સંઘરી તે બીજાની વિચારી;
બીજા ભીખ તે તો કહી કેમ રાખે;
પિતા પાસ પહોંચી બીજે ક્યાં શું ભાખે.

ઉપેન્દ્રભગ્ન

કરી શકે શું પિતૃ ભીખજીને, કરી ગયો ત્રાસ દિલે ધ;
રહી ન પુત્રી તદ્દપિ કરીને, ચણું કરું કાંઈ નકું આ

ચોપાઈ

પરશુરામ પર તપસ્યા કરી, પ્રતપારી દદ રહો આ
પ્રકટી ચાલ્યા બાળાસંગે, પડેલ છે ભીખધરી પ્ર;
સીખવેલ અગ્રો તે થકી, માન્યું માનશે માફ નકી;

જેવો ઉપાસ્યો પિંડ દર્શને દેવા,
તેવો કર પ્રકટયો પિતૃનાં જાતે લેવા.
સહુ થયા ચક્રિત કર પિતૃનાં ખુદ પિછાડ્યો,
મહિમા મુતપિતૃના ત્યાં પડિતે વખાણ્યો.
કોઈ કહે કઈ ઘો પિંડ પિતા ખુદ માગે,
કહે ભીષ્મ છડે પરતંત્ર શાસ્ત્રેની આગે.
કરમાં ન આપી ચરપરજ પિંડ જ્યાં દીધો,
કર ગુપ્ત થયો ને દેવે ડંકો દીધો.
શાસ્ત્રોને પૂરા પરતંત્ર પ્રજુની આરો,
શ્રીભીષ્મતુલ્ય ધર્મી ન થયો કોઈ ધારો.

ધનાશ્રી

કર્ષે ગયા નિજકામ ભીષ્મજી, કર્ષે ગયા નિજ કામ;
રેમર્ષે ગયા ધનશ્યામ ભીષ્મજી, કર્ષે ગયા નિજકામ.
કામ કરે પણ નામજ ન ધરે, ધરે ન કયો દમામ. ભીં
રાજ્ય ભાર વહે પરમ ખ્યાર્યા, વિપત્તી જ્ઞાન ન કામ. ભીં
વિચિત્રવીર્ય કાયે થયા કાય, રખડ્યું રાજ્ય તમામ. ભીં
જનકહે થાઓ ભીષ્મજી રાજ્ય, પણ ન તમ્યું ધરીદામ. ભીં
વ્યાસસહાયથી મુત પ્રકાળ્યા, ભોજાહોધી મુનામ. ભીં
શ્રીપાંડુ કુતરાપુ ન્યાય છે, થયા ન થયા મુનામ. ભીં
પ્રભ પ્રમધી ન્યાય પાળે, ધર્મ વચ સહુ કામ. ભીં

સાચી

વળ પડી ચડવી નરની પણ, પ્રિય પૂરો સન્નમ
રેવણિ જલણિ મેલે, રાખે રાખે પ્રમન.
રંચાર્ય જાન પર કામ ન બંડે, મેલે નિજ ધર્મન.
ધર્મ-ધર્મ બંધમાં પૂરા, મુર જન જલિ કહે કામ.
નાથ પાંડુ મુખડે પાંડુ, રાખે જનમાં પાંડુ.

માવી આજ્ઞા આપી ખાસ, લીધે ના કંઠી ન ધરી ત્રાસ.
 પ્રાણ જાય પણ પણ નહિ જાય, પ્રાણ ભલે હ્યો પણ ન તજાય;
 રામ કહે મેં કીધો બોલ, લીધ્મ કહે કરવો તો તોલ.
 રામ કહે કાપીશ હું શીશ, લીધ્મ કહે આપીશ છડેં શિષ્ય;
 રામ કહે હું લઢી નહીશ, લીધ્મ કહે હું પૂરો પરીશ.

હરિગીત

ચક્રાદ ધતાં ગડબડ પછી, હડબડયા નહિ એકે જરા;
 રાત્રે આપ પકડી ચઢી રથ પર, ગયા વનમાં પાધરા.
 તેવીશ દિવસ સહરીસ શિષ્યની સંગ રવામીય લગ્યા;
 પણ નગ્યા રહામા અગ્યા રહામા, લડયા ને પૂરા પગ્યા.

દીકી

ધન્ય ધન્ય લીધ્મ વધા પરશુરામ,
 ધન્ય ભક્તિ મતિ રાક્ષિ કૃતિ હામ;
 વધા અંબિકાથી ન ચક્રશ ઉં સકામ,
 આ ભલે ન ચક્રશ કદી પૂર્ણકામ.

ગીતિ

નન પરદરિ અરિને, નડવા દડ કરી વને ગઈ નારી;
 પ્રકંઠી બની શિખંડી, યાત્ર દેવથી બેથી છે ધનારી.

લાવણી

શ્રીભોમ પિતાય ગયા ગયાય ખારે,
 પિતૃશ્રાદ્ધ ગંતનુ કરવા મુપકારે.
 દેવનું પર આવી સચિધિ પિંડ બનાવ્યા,
 ચક્ર પર પિતૃ-આવાદનથી પધરાવ્યા.
 પણ પિતા ગંતનુ દ્રમ અનિ હરે લાવ્યા,
 અલિપ્ત સદાનુ અનિ મનને બાવ્યા.

દીડી

રાજસ્ય યથો ભીષ્મપિતા મહાત્મા,
કૃષ્ણચંદ્ર ઈષ્ટદેવને નીહાળ્યા;
પ્રથમ પૂજનનો પ્રશ્ન ઉઠ્યો જ્યારે,
દીધી સંમતિ ગમતી અતિ પ્યારે.

તોટકે

સુધી શાસન ભીષ્મ પિતામહથી, સહદેવ ઉઠ્યા ધરી હોંસ અતિ;
શિશુપાળ નજીવો તવ દુષ્ટમતિ, પણ ભીષ્મ વધા ખરું ધારી પૂતિ.

૫૬- 'નારાયણ'

ભીષ્મ વધા શિશુપાલ બંકે શું, સત્ય ન જાણે લેશે રે;
કહ્યું અમે તે એક કહ્યું છે, વૃથા તપે શીઠ કલેશે રે. ભી૦
વથોવૃદ્ધ ન ગણાય ક્ષત્રિમાં, પરાક્રમે છે મહોટો રે;
તેમાં પરાક્રમે કરવામાં, નથી કૃષ્ણનો જોડો રે. ભી૦
અમે ખુશામતથી ન પૂછએ, ત્રિલોક એને પૂછે રે;
દેવો સઘળા એને વશ એ, છ'ં મૂરખ શું છુએ રે. ભી૦
વળી ઘણા ઉપકાર કરે છે, અમ પર વારે વારે;
ધન યશ શ્રી એનાથી પામ્યા, એ સર્વ જાય અમારે રે. ભી૦
જ્ઞાન વિષે પણ એ મહાજ્ઞાની, યુરુ જગતમાં આદિ રે;
એને પૂજ્યા પછીજ લે છે, દેવો એની પ્રસાદી રે. ભી૦

કૃષ્ણ એવ હિ લોકાનાં ગુરુદેવોઽપિ ચાવ્યયઃ ।

કૃષ્ણસ્ય હિ કૃતે વિશ્વમિદં ભૂતં ચરાચરમ્ ॥

एष प्रकृतिरव्यक्तकर्ता चैव सनातनः ।

सर्वभूतेभ्यः तस्मात् पूज्यतमो मतः ॥

इति त्वं શ્રદ્ધાં પ્રમાણે નવશ્રાણિ ગ્રહાય વૈ ।

પુણી બીજને રાત્રી ચલાવે, હરિ બહુ કિતરાન.
 વિજય ક્યો રેણામાં જળાડ્યો, ખૂબ વેરીને દાધ;
 પરદયા કુંતી-માત્રી નામે, જે રાણી સંગાથ.

ગરબી

જુલ્યા જુલ્યા રે બીજના જ્વાલ પાંડ કામ થકી;
 કુલ્યા કુલ્યા રે પામ્યા મહાત પાંડ કામ થકી.
 જગત ઉપર જયજયરક્યો, પજુ મન પર જયન થયાથી;
 શિકારના શોખે હરણીના થયા દાધથી ઘાતી.
 શાપ થયો કે ત્રીને મળતાં, તારું તન પજુ પડશે;
 પજુ લીધું પત્નીને ન આડું, શાપ શી રીતે નડશે?
 વને વસ્થા વાનપ્રસ્થ થઈ પજુ, સતીઓ તે રહી સાથે;
 જુલ્હી કુટીમાં વસે વેરાગી, પવિત્ર તણે ભતે.
 કુંતી બહાર ગઈ હતી, માત્રી હતી પતિની સંગે;
 વસંત ઝીલું વસન રેખાંતન, વ્યાધો અંગ અનંગે.
 રમરણ કરાવ્યું ત્રીએ શાપવું, વરણ કરાવ્યું મરણે;
 તન આડતાંજ પડ્યું તન દુરતજ, થયા શ્રાદ્ધ શરણે.
 માત્રી સતી થઈ રહી કુંતી મા, પાંચ પુત્રની સાથે;
 ત્રણ પોતાના બે માત્રીના, આવી સ્વપુરે ભતે.
 ધન્ય બીજમણ કામજિતને, સદા શુચિ બ્રહ્મચારી;
 દનુમાનછતી ઉપમા ને, મુનિઓ કહે બલિહારી.

કુહો

પણ લઈ બેઠા પ્રથમથી, ક્યો ન ત્રીના સંગે;
 અંગ અનંગ ન ફાવતાં, ચંધો ખરો હરિરંગ.
 'જુને પૂરા ઝાળખ્યા, પ્રેમે પ્રકટયા પહેલ;
 વ્યોના સતસંગથી, કયા શુણી રાખેલ.

દીડી

રાજસૂય થયો ભીષ્મપિતા મહાદેવા,
કૃષ્ણચંદ્ર ઇષ્ટદેવને નીહાળ્યા;
પ્રથમ પૂજનનો પ્રશ્ન ઉઠ્યો બ્યારે,
દીધી સંમતિ ગમતી અતિ પ્યારે.

તોટક

મુણી શાસન ભીષ્મ પિતામહથી, સહદેવ ઉઠ્યા ધરી હોંસ અતિ;
શિશુપાળ નણ્યો તવ દુષ્ટમતિ, પણ ભીષ્મ વધા ખરું ધારી ધૃતિ.

૫૬- 'નારાયણ'

ભીષ્મ વધા શિશુપાલ બહેનું, સત્ય ન જાણે લેશ રે;
કહું અમે તે એક કહું છે, વૃથા તપે શીઘ્ર કલેશ રે. ભી૦
વયોવૃદ્ધ ન ગણાય કાન્તિમાં, પરાક્રમે છે મહોટા રે;
તેમાં પરાક્રમે કરવામાં, નથી કૃષ્ણનો ભોટા રે. ભી૦
અમે ખુશામતથી ન પૂછએ, ત્રિલોક એને પૂછે રે;
દેવો સધળા એને વશ એ, હું મૂરખ શું છુએ રે. ભી૦
વળી મળા ઉપકાર કરે છે, અમ પર વારે વારે;
ધન ધરા શ્રી એનાથી પામ્યા, એ સર્વ જાય અમારે રે. ભી૦
જ્ઞાન વિરે પણ એ મહાજ્ઞાની, ગુરુ જગતમાં આદિ રે;
એને પૂછ્યા પછીજ લે છે, દેવો એની પ્રસાદી રે. ભી૦

કૃષ્ણ એવં હિ લોકાનાં ગુરુર્દેવોઽપિ ચાવ્યયઃ ।

કૃષ્ણસ્ય હિ કૃતે વિશ્વમિદં મૃતં પરાચરમ્ ॥

એવં પ્રવૃત્તિરવ્યક્તચર્તાં સૈવ મનાતનઃ ।

પરમં સર્વમૃતેભ્યઃ તસ્માન્ પૂજ્યતનો મતઃ ॥

આદિત્યમન્દ્રનાથેવ નરકાપિ પ્રદાત્ર ચે ।

દિગ્ધૃત્ત્વં વિદિગ્ધૃત્ત્વં સર્વં કૃષ્ણં પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥

‘શ્રીકૃષ્ણ, લોકોના ગુરુ અને અવિનાશી દેવ છે; શ્રીકૃષ્ણને માટેજ આ સ્થાવર-જંગમ જગત ઉદ્ભવેલું છે; આ શ્રીકૃષ્ણ તેજ સર્વનું મૂળ કારણ હોઈને સમસ્ત સૃષ્ટિના સનાતન કર્તા છે અને સર્વ પ્રાણીઓ કરતાં પર છે, તેથી જો અવિનાશી પ્રભુ સર્વ કરતાં વિશેષ પૂજ્ય છે; સૂર્ય, ચંદ્ર, નક્ષત્રો, બ્રહ્મા, દિશાઓ ને વિદિશાઓ-જો સર્વ શ્રીકૃષ્ણના આધારે સ્થિતિ ઠરી રહેલ છે.

નરમુખ નૃપ, સાગર નદીમુખ, મેરુ મુખ પર્વતનું રે;
ગરુડ પંખીમુખ, તેથી શ્રીકૃષ્ણ મુખ દેવ-ઋષિ-માણસનું રે, ભીં

સર્વથો

કોપી ફરી ઉચ્ચો શિશુપાલ, લખાડ બહ્યાજ કરે શું વધારે;
દેવ ખુશામતની પદો તેથીજ, ભાગ બની સ્તુતિ એની ઉચરે,
દ્રોણ અને મુત બે વીર છે, વૃજને ન ગણું મનમાંકે લગારે;
જો બેઠેના વિણ વિશ્વ બધું, હિસે તદપિ મુજથી લઠી હારે,
આ નૃપતિ બળવાન વદા, સમીપે વૃજ યાદવ કોણ બિચારે;
દેવથી દેવ ગણે યદિ તું પણ, હું ગણું હુદ્દ પ્રપંચી બિખારે;
દૃઢ વિચક્ષણ એક કુલીન, સમીપે કુમ્ભત એ કોણ ઠગારે;
બોલીરાજે વધુ તો મુજ રાગચક્રી, ગણ આવી જશે વૃખારે.

ઉપેન્દ્રવજ્ર

એવું મુખી બીજમ વચા ક્ષમાધી, બધા નૃપો હુદ્દજ વૃજ સાથી;
તુલે ન લેખું દેરમાં અલ્યા હું, હરે ગરીબો થકી શું ભલાહું.

વસંતતિલકા

એવું મુખી નૃપ બધા તપી ઉચ્ચો રે,
માર્ગો વિના ન ગુડીયો કહેવેથી થારે;

શ્રી ભીષ્મપિતામહ-આખ્યાન

માટે હથોડી શીઠ કરો વધતી ક્ષમાએ,
ના કેપ ભીષ્મ ઉરમાંહી તદા સમાએ.

તોટક

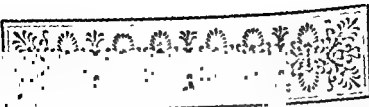
તપ ભીષ્મ વધા યુજ ઇષ્ટ હરિ, કર્યું પૂજન તેજ ઉભા વિદ્યુત
મરવાજ ચહો તો જઈ વળગો, કરશે તનથી જીવને આળસ.

ભૈરવી-ધનાશ્રી

ભક્તવચન સમ કર્યું હરિએ, ભક્તવચન સમ કર્યું.
કષ્ટ અરિયું હર્યું હરિએ, ભક્તવચન સમ કર્યું.
શિશુપાળની ગાળ સાંભળી, સો મન પૂરું કર્યું.
ચક્ર ચલાવી પછી ત્વરાથી, શીશ કર્યું ઝડપી.
અમુરોને ઉર તાપ થયો ને, ભક્તોયું દિલ કર્યું.
પ્રભુમાં દોવા તેજ એ, અરિ તનથી નીસર્યું.
પરમ પૂજ્ય શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર છે, એજ યથારથ કર્યું.
ચરણ શરણ દ્રઢ તેજ ભીષ્મે, અનંત ભવ લગી વર્યું.

કટાવ

કરો સંદેહ અવતારે ખારે; ગાળો જીવન પર ઉપકારે;
પાળો શાસ્ત્ર આજ્ઞા અતિ પ્યારે, આલો સોગન્ધ્યાર્થનો ન્યારે;
અનુપતિ માને વાણે ત્યારે. (માટે-)
ભવમાં કરી હથોડી ભલાઈ ભાઈ, પરઉપકાર સમી ન દમાઈ;
જાણ ભલે સદુ સ્વાર્થ સમાઈ, શાસ્ત્ર સમજી ન કરી ભરમાઈ;
અનુપાદ્યોત નરમાઈ, ભવમાં કરી હથોડી ભલાઈ ભાઈ.

શ્રી મીષપિતામહ-મૂલ-આર્યાન

[વિષય-કુસંગાયાગ]

પૂર્વરંગ

૫૬- 'કદીએ નવ હોડો' એ રાગ

કદીએ ન જુલાવો, કદીએ ન ફુલાવો, પ્યારા દારિકાનાથ;
રાતદિન રહી સાથ. ના જુલાવો,
પલકે કુસંગનો સંગ ન પાસ અડવા ઘો, રાખી અવનું મન હોય.

મનુષ્યમાત્ર જૂલને પાત્ર છે, માટેજ ચેતતા રહીને ઉપર
મમાણે પ્રાથના કર્યા કરવી. વિશેષ સમજીતી માટે જુઓ:—

૫૬- 'ધીરાનો રાગ'

બૂલીશ માં વીરા રે, કયું એ આ તારું નથી;
તને સોંપ્યું સાચું રે, નથી તારે સારું રતિ.

સાખી

પાતાની લીલાને સારું, સૃષ્ટિ કરે જગરાજ;
તન સાધન જનને સોંપે છે, સેવા લેવા કાજ.

।વી એ રે છે રે, પાતે નિજ શાસ્ત્ર પ્રતિ. બૂલીશ

સાખી

ધણીને પાસ ન દેખે તેથી, જન ગ્રહ બહેકી બપ;
 પોતાનું ગંણીતેજ વાપરે, તવ ચૂપ રહે જગરાય;
 જુ પછી દે છે રે, સજા બદલામાં બધી. બૃહીશં

સાખી

મારું મારે કાજ ગણે કે, કર્મ છુરત બંધાય;
 દરે મરે વેઠે એ રીતે, છવ જગમાં અધકાય;
 એ નહિ એતે રે, થઈ જઈ મૂઢમતિ. બૃહીશં

સાખી

દુઃખ એથી બધું આવે છે, તે છાડી દે છેક;
 ગણ સહુ પ્રજાનું, વાપર તેમજ, રાખ બરાબર રેક.
 એ ખોરા દાવો રે, મુધારી દે છેથી કૃતિ. બૃહીશં

સાખી

એનું એને માટે ખરચીશ, એમાં પાક ન લેશ;
 તોપણ એથી અનંત સ્વામી, કૃપા કરશે વિશેષ.
 એ સહુ કાપી રે, અંત મુખો દેશે અતિ. બૃહીશં

૫૬

અકળ કળા અતિ વિશ્વપતિ ગતિ,
 તારી પ્રજા હું ના બળી શક્યો રે;
 દરવા દુઃખી ગ્રાહ મદ પાવો,
 બની વિમૂઢ છેક દુઃખમાંથી છક્યો રે. અકળ

વંકર્મનો મર્મ ન બળી, આણી બય ઉર, જાનમાંથી ના રક્યો રે;
 સ્વદેશ કળ એકીધી, બળ આકૃષ્ટ નહિ, ત્યારે હું બહુ બલક્યો રે.
 સ્વદેશ માંને દરેણાધન, અતુ વાંક ન માની નિજ બહુ બલ્યો રે.

રવાની ઇચ્છાથી હું, ઐરાવત હાથી પર બેસીને મહા બળવાન
માયુગણોને સાથે લઈ મજામાં જઈ પહોંચું.’ આમ આવેશમાં
આવી જઈ ઇંદ્રે નંદના મજાનો વિનાશ કરવા સાત દિવસ સુધી
ભયંકર વરસાદ વરસાવ્યો; પણ છેવટે તેને કબૂલ કરવું પડ્યું
અને શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુની ક્ષમા માગી કહેવું પડ્યું કે:—

स त्वं ममैश्वर्यमदप्लुतस्य कृतागसस्तेऽविदुषः प्रभावम् ।
घ्नन्तुं प्रभोऽर्थाहंसि मूढचेतसो मैवं पुनर्भून्मतिरीश मेऽसती ॥

‘હે પ્રભો ! ઐશ્વર્યના મદથી છઠ્ઠી ગયેલા, આપના પ્રભાવને
નહિ બાણતા અને મૂઢ ચિત્તવાળા મેં આપનો અપરાધ કર્યો છે;
મને ક્ષમા આપવાને આપ યોગ્ય છો; હે ઇશ ! આવી દુહ બુદ્ધિ
ફરી મને કદી ન થાઓ.’ આમ એક વાર અનુભવ થયો. છતાં
ફરી ઇંદ્ર, ઐશ્વર્યના મદમાં જાન ભૂલ્યો; પોતાના પર નરકા-
ચુરતું દુઃખ આવી પડ્યું ત્યારે દ્વારકામાં આવી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન-
ને પ્રાર્થના કરી; તે વેળા ભગવાને તેનું દુઃખ દૂર કરી સ્વર્ગમાં
સામા જઈ તેની વસ્તુઓ તેને પાછી આપી; પછી તે વખતે
સત્યસામાના આગ્રહથી ભગવાને એક દેવતાઈ વૃક્ષ સ્વર્ગમાંથી
ઉભેલી લીધું ત્યારે પાછો ઇંદ્ર દેાપાદમાન થયો અને સર્વ
દેવોની સાથે ભગવાન સામે લડવા ધસી આવ્યો.

૫૬

ધરણી શચીપતિ મદ લાવી રે.

ઐરાવત પર સ્વાર થઈ, નિજ સ્વારી સજાવી રે.

રદામા રમાકંથ યાસે ગરુડકંઠ, થયું યુદ્ધ દંડ, જીવે દેવટંડ;

નરપતિ મુરપતિની જીમતી જોડ, મળી અતિ મન લાવી રે.

પણ તે વેળાએ એજ બન્યું કે:—

કરી બસ આપાર, કે પછે વાર, કે કુતું મંદ્રે વજ, પ્રભુ પર તે માર
 કરધીજ માલી રીયું દરિએ, નિજ શક્તિ જગ્યાવી રે
 વિજગજ આયુષ શું કરે શુદ્ધ, પ્રભુ કયા શક્તિ જોઈ આવી શુદ્ધ
 સારમાઈ હરી ફેરવી પીડ, મુખ રીયું છુપાવી રે

૫૬

શુભે શ્રી સત્યભામા મા, જૂલ્યા તેની કામા ચહીએ;
 લડ્યા મૂઠા ધસી રહ્યામા, સારમથી શું હોમા રહીએ.
 હતા મદ્યથી ગયા મોહી, નથી વાયાં રહ્યા કોઈ
 પૂરા હાથો રહ્યા રોઈ, હવે શા માટે કંઈ કહીએ.
 કહું તો તો થય ચૂક્યા, પિતાએ છવતા મૂક્યા;
 હવે શુદ્ધ આવી છે તેથી, મુંગા નિજસ્થાનમાં જઈએ.
 જુલાવ્યા એની માયાએ, હવે સંતાપ બહુ થાયે;
 નમી પડીએ જીગલ પાયે, કૃપા વિષ્ણુ કોણ મુખ પામે.

આમ સમજીનેજ અહીં આપણે માગ્યું કે:—

કદીએ ન જુલાવે, કદીએ ન ફુલાવે;
 ખારા દારકાનાથ, રાતદિન રહો સાથ.

એ ઇન્દ્ર એમ સાથી જૂલ્યો ? સીના જાંભેયાંથી. માટે સાર
 એ પણ માગીએ કે:—

પસકે કુસંગનો એ પાસ ન અડવા ઘો, રાખો અતુલ મન હાથ;
 ખારા દારકાનાથ ન જુલાવે.

કેમકે, જેવું ઐશ્વર્ય મળે છે કે મદ ચહી આવે છે. જુઓ,
 મુશીવ સાક્ષાત્ સૂર્યપુત્ર હતો, છતાં શ્રીરામચંદ્ર પ્રભુએ તેને
 રાજધિરાજ બનાવ્યો કે પુરત જાન જૂલ્યો, ને તેથી પ્રભુએ તેને
 તવળી આપવા માટે લક્ષમણજીને આવી આજ્ઞા કરી:—

૫૬

જઈ કહેલે રે સુગ્રીવને છું ભાઈ, હિરમાં ન જરી સંકુચાઈ.
માણે છે મોજ કેનાથી રે, એ વાતજ વીસરી જણાતી રે.
બુદ્ધિ બગડી દેખાતી રે, નહિ તેથી રે નભે રાજપદમાંડી રે.

આમ બુદ્ધિ બગડવામાં કારણ શું છે ?
એ વિષય મુખે ઘરાયો રે, અપકારીના પથ સ્હાયો રે;
એણું છે ભાઈ મરાયો રે, એની પણ રે, ગર્હ મતિ એમ લજાઈ.
બુદ્ધિ તો હજી સમજી જા રે, સાધુઓ તણે માર્ગ સ્હારે;
પ્રજ્ઞાકાર્યકાજ તાપર થા રે, એણું પણ રે, કહેલે કરી ચણસાઈ.

આમ જોયો ભૂલે છે તેને પ્રભુ મારતાં નથી, પણ એતવણી
આપી મુધારે છે. જુઓ, આ છેલ્લું વચન—

કળથી અંતે વશ કરજો રે, પછી કોપ છેક પરહરજો રે;
રાજ્યનીતિને અણસરજો રે, નથી કરવી રે, એથી આપણે લડાઈ.
અને તેમજ થયું. જેવા લક્ષમણજી સુગ્રીવ પાસે પહોંચ્યા
તે દુરત તેને જ્ઞાન આપ્યું:—

ભુજંગી

મધેલી શ્રી દીર્ઘા અને રાજ્ય ભારે, મને જે મળ્યું તે બધું રામદ્વારે;
કર્ણ એમણે અંશ તેના ન થાયે, વડા રામ જેવા મુરોમાં ન ભારે.
નથી દોષ નિરોપ છે વાંક મારો, ક્ષમા માગ્યું તેની માટે સ્ત્રીકારો;
નહિ જાણીને વાંક કોઈ કરું હું, થયો આપનો તે થયો ના કરું હું.
આ રીતે આપણે પણ ભૂલ માટે પ્રભુ પાસે એમના યદને
ક્ષમાયાચના પૂર્વક માગણું જોઈએ કે:—

દરીએ ન કુલાવો ખ્યારા દારકાનાથ,
ગાત્રિન રહે સદા નિજ માથ.

કરી ખસ આપાર, કોપે જે વાર, ફેંક્યું મંદ્રે વજ્ર, પ્રભુ પર તે માર;
 કરી જ મહી દીપ્ત હરિએ, નિજ શક્તિ જગ્યાવી કે.
 વિજયગજ આગુ મુકે ગુફ, પ્રભુ ક્યા શક્તિ જોઈ આવી ગુફ;
 સરમાઈ ડરી ફેરવી પીડ, મુખ ફીકું છુપાવી કે.

૫૬

મુણે શ્રી સત્યભામા મા, બૂલ્યા તેની કામા ચહીએ;
 લડ્યા મૂઠો પસી રહ્યા મા, સરમથી મુકે ઉભા રહીએ.
 હતા મદથી ગયા મોહી, નથી વાર્યા રહ્યા ડોહ;
 પૂરા હાથો રહ્યા રોઈ, હવે શા માટે કંઈ કહીએ.
 કહું તો તો થય ચૂક્યા, પિતાએ જીવતા મૂક્યા;
 હવે મુખ આવી છે તેથી, મુગા નિજસ્થાનમાં જઈએ.
 જુલાવ્યા એની માયાએ, હવે સંતાપ બહુ થાયે;
 નમી પડીએ જીગલ પાયે, કૃપા વિષુ કોણ મુખ પારે
 આમ સમજીનેજ અહીં આપણે માગ્યું કે:—

કહીએ ન જુલાવો, કહીએ ન કુલાવો;
 પ્યારા દ્વારકાનાથ, સતદિન રહો સાથ.

એ ઇન્દ્ર એમ સાથી બૂલ્યો ? સીના જાંલેયાંથી. મ
 એ પણ માગીએ કે:—

પસકે કુસંગનો એ પાસ ન અડવા ઘો, રાખો અનુગ્રંમ
 પ્યારા દ્વારકાનાથ ન

કેમકે, જેવું એમયં મળે છે કે મદ ચઢી આવે
 શ્રીવ સાક્ષાત્ સૂર્યપુત્ર હતો, છતાં થીરા
 તધિરાજ જનાવ્યો કે દુરત બાન બૂલ્યો
 તવણી આપવા માટે લક્ષ્મણજીને આવી

પદ-‘આજ સ્યામ’ એ રાગ

અર્જુન કહે દુષ્ટ ! કામ કર્યું મેં વિચારીને;
મેં વિચારી શક્તિ તારી ના વિચારીને. ટેક
કરું સમર્થ તાત ! હરવા સહુ શત્રુ સાથ;
શ્રેય માનું એ વાત, ના વડું વધારીને. અર્જુન
કે કૃપાધીજ હરિ ! હુંએ શકું છું સંહરી;
તે એજ સિદ્ધ કરી, કે કૃપા પ્રસારીને. અર્જુન
કે હાથ ઘડું લગામ, મુધરે તો સર્વ કામ;
પર્યં સારથિનું નામ, ધારે હયા ધારીને. અર્જુન

સારથ્યં તુ ત્વયા કાર્યમિતિ મે માનસં સદા ।
ચિરરાત્રેન્નિતં કાર્યં તદ્ મવાન્ કર્તુમર્હતિ ॥
આપ માટે સારથીપણું કરો, એમ માટે મન લાંબા
ધરો છે; પણ આપ માટે સારથીપણું કરવાને યોગ્ય છે.’

કહે.

હરિ કહે દુઃખ હરી, વાર ન કરી કરી બહાર;
વરી સેન ન વરી ભલે, કરીશ વકરી જયકાર.

ઉપપન્નમિદં પાર્યં યત્ સ્નિહાસિ મયા સહ ।
સારથ્યં તે કરિષ્યામિ કામઃ સંપદતાં તવ ॥
અર્જુન ! તું મારી સાથે સ્નેહ કરે છે; તે ખરેખર મુક્ત
માટે સારથીપણું કરીશ; તારી એ મદદ પૂર્ણ થાઓ.’

ગીતિ

તારી વિસ્તારીશ, તારીશ રણધી હિતારી મુખ સાથી;
લગામ મુધારીશ, ધારી ધારણ પુરી ખરી.

શ્રીમન વાદુનંદન ઠા સરખા, આપ બેડેલા હોઃ
 યુદ્ધ માય બેડેમાંદા રદાય, આપની ચલાય બેડે
 પહેલા આઠવો ગળી રવીકારો, અરજ કરો આત

સંત્રિયો

ઉચ્ચાં કરી હાર્ય કરી ખરી વાત, કહું પ્રિય શ્રાત ધરી કી
 પુરમાં ધરમાંદી તમજ પ્રવેશ, પહેલ કરેલ હો સર્વ
 પળ પહેલ દીકા નથી મં તમને, ન મને ધરશે સ્વપ્ને
 ગળી માગળી બેડે તળી સરખી, કરે ગોવર્ણી બેડેની મં

ગીતિ

સેના ગહારી વહાલી, એક તરફ નારાયણ પાયાઈ
 બીજીગમ થઈ વાલી, શત્રુ-યુદ્ધ-વિજય કરી શરખાઈ
 પહેલો આઠવો તેથી, એક ભાગ માગ પાયાઈ હો તે
 બીજો ભાગ પુઠેથી, થશે સુયોધનનો એ વિગતે
 વર્ષા અર્જુને હરિને, સૈન્ય કોરવે હરિ પસંદ
 માની હાનિ અરિને, જાદ્યુ જયી થઈશ સઘ સંહરી

કુહો

ન મન કરી એ કે કુખી, ન મન કરી પદમાં
 ન માય મઠ એવા હિસા, ઉઠ્યા હારિ મનમાં

પદ-“ ધણી ખમા ખમા ” એ રાગ

અર્જુનથી ઉચ્ચાં એકાંતમાં શ્રીહરિ,
 માગી લીધો તે સુજને શુ શોચ કરી.
 શસ્ત્રો ધરીશ નહિ, યુદ્ધ કરીશ નહિ, એવા એકે મું
 સેના રહી એની પાસે, લેને દેવાએ કેમે શકે ના સં

હરી અરિયું, ગળ આજ અતિશય થાદ્યું.
હાર ધ્યું પળ, તે પળ અંત જશે બસ કાઢ્યું;
॥, છુટીયો જયકારી, ઘશે ગુફીનું ઘર પાદ્યું.

૫૬-કન્યાણ

રે ઉરમાં વિમાસે.

૨૬

હવે સહુ પડશે, લીખ પિતાની પાસે. હાર૦

હું ન પણ થાક્યા, નાહું સેન ચોપાસે. હાર૦

જયકારી, એ અઘડિત અતિ ભાસે. હાર૦

હશે પ્રતિજ્ઞા, એ તો નહિ રહેવાશે. હાર૦

હા હા મહારી, એની પાણું વિષ ત્રાસે. હાર૦

શાહુલ

મળું ન ભાન જ્ઞાન ન રહ્યું, બ્રાતા વહાને વળી;

ધૈય પછી સમસ્ત શૂર ત્યાં, ભૂલેજ પાછા વળી.

હી સેન સર્વ ઉપડ્યું, પાછું મુખેથી વળી;

કર્યા વિનાશ વસન્તો, ચોક્કિશ ઘેરી વળી.

વસંતતિલકા

હા તમામ કરી દોઈ શક્યા ન રહ્યાય,

ધૈય અંગ બચવા હાં આથ રહ્યાય;

હવે તથાપિ વીર સાત્યકિ એની બહારે,

ક્યું રહ્યું ન દળ શું કુળ એ નિવારે.

અવૈથો

સાત્યકિ ધન્ય તને, મરદાઇ ખરી પળે ખૂબ કરી;

હાલ દરે છુટીયા ગળને, છુદ સિદ્ધજ હું વકરી.

પાંડવની પ્રિયી, ખરી પ્રીતરી આજ પ્રચિદ કરી;

નિત અમસ્ત અરિ, હરિને કરી આપીશ બેઠકરી.

ગીતિ

જી એ દોરા વપારી, ઉચ્ચા ધીર મારી ગાંડીવમારી;
જા ધો તપ મારી, ઉપડા ઝડ ગિરિમારી મરવ મારી
દુરો

અર્જુન રખી આવતો, ગળી ન જરી વિપાદ,
શિંહનાઠ બીખે કર્યો, દશ દિશ ફેલ્યો સાદ.

ચોપાઈ

આલ્યો પાસે જ્યારે અરિ, નિકર્યા વૃદ્ધ પિતા તવ ફરી
અસંખ્ય શરની ધારા ફરી, સારથિ રથ હરી દેવા ફરી
યદુનંદને ચપળતા હરી, આંચ ન આવી કોઈને જરી
રથ તેજ ક્ષણ ઝડ ખસી ગયો, શર સમૂહ સહુ ખાડી વગી.
પછી અર્જુને ગજવી દાર, ડાસાને કંઈ તોડ્યો તોર.
શર ચલવી ને છેલુ ચાપ, જળવ્યો યતાં વેંત પ્રાપ.
ધનુષ મધું જવ બીલું હાથ, સજ્જ હરી શર તે સાદ.
તે પણ ઝડ તોડ્યું અર્જુને, થયા વૃદ્ધ દાદા તવ મદ
શાખાશશૂર વૃજને હિંચન્યવાદ, કીધો પ્રસન્ન મુજને નિર્વિવાદ.
દખાડું છું સ્વબળ રાખ્ય હવેજ ધ્યાન,
દખાડું છું સ્વબળ થા ઝડ સાવધાન.

સંવેદ્યા

એમ વહી ચલવ્યાં શર તીક્ષ્ણ, તે ક્ષણ તો પ્રભુએજ મુકાવી;
તોપણ ધીરજ મારી વિચારી, ફરી શરધાર અમોઘ ચલાવી.
'ગ હરિ હવ અર્જુનનાં, શરધારરૂપી વસનેજ પ્રુપાવી;
અને સહુ સેનપ્રતિ પણ, એજ રીતેથી ઝડી વરસાવી.
'નધર્મ મર્યાસહુએ પણ, જોર વડીલ સમીપ ન ચાલ્યું;

મથ ! પ્રતિજ્ઞા આપી બિન (૫)

१. १०० (१)
 २. १०० (१)
 ३. १०० (१)

ધો યુજને બાગ ન કમી નેજા ક
નેજવા ધો (ક)

ਮਾਨੋ ਮੁਨਾ ਬੀਬੀ ਪਾਟਿਲ
ਪ੍ਰੋ. ਡੀ. ਡੀ. (੨)

आप नक्षत्रों, यद्युः क्षुः (१)

કચ્છનાં (૨) ગામ ૬૧૩

ਮੀਰਤ ਫਲੂ' ਦੇ ਫਲਾਪੁ' ਫਲਪਾਨੀ (੨)

ଆମ ମାମା ଓ ମାମିଙ୍କ ସହିତ

બીજી

ગીતિ
શ્રી અર્જુનની વાણી, હરે આપ્તીન વગથા માપાણી;
હા લગામ તાણી, મન'જય હરે માયુ' અદ' પાણી.
મનહર

મનહર

મનહર
કૃષ્ણની કૃપાથી શૂરો આપો ત્યાં બેઠો શૂરઆપી,
ઘાતી આંખ રાતી ઘાતી આતી ત્યાં
ચક્ષુઓને આતી આતી ત્યાં

અલાવીને ગાડી લાવી અગાડી ને શાખ મુજબ
પગાડીને શત્રુ ભગાડ્યા સ્વપરથી.

પાછા ઢેરી ઢેરી ભગાડયા સ્વપારથી.
 ફર્યા ફરી ફરી ફેરી નહિ ફેરી થયા ભેરી;
 સિંહનાઠ રાત્રે હાથે ભગાડી ન ફરથી.

સિંહનાદ શસ્ત્ર હાથ, વળ્યા બ્રાત વાત સાથ;
હાથી સામે હાથી ને મળ્યા રથીએ રથી

હાથી સામે હાથી હાથ લેટયા રથીએ રથી.
રથી સામે રથી મહારથીથી સામે પદાતિ;
હંતિ ધરી હંતિ ધરી મહારથી.
યદ પ્રતિ યદ પ્રતિ યદ પ્રતિ યદ પ્રતિ યદ પ્રતિ

ହୃଦିତ ଧରୀ ହୃଦିତ ଧରୀ ମହାରଥୀଧୀ ମହାରଥୀ. ସାମି ପଥାତି;
 ଧୂଳି ପ୍ରତି ଆସୁ ନଥା ଧୂଳି ନ ଆସିଥା;
 ଜାଣି ମା ନଥା ଧୂଳି ପଥା ମହାରଥୀ

जम्मा २५ .

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

વસંતતિલકા

હા કૃષ્ણ કર ચક્ર ઉઠાવી ધાતા,
ત્રિલોક સુરલોક તથા વિધાતા;
સમસ્તદલ આજ ક્ષણેજ ધારો,
તે ગહરી પાવકમાંજ ધારો.

દુહો

ધીમાન ને, નીરખી હરી મનમાં ન;
કહે, માની પતિ અસમાન.

~ ~ ~ માહ

નાથ, હરિ કરુણા કરીને;
ય,વેગે વેગે ધાઓ મારા નાથ.હરિ
સંકટથી છાડાવો મારા નાથ

~ ~ ~ નમોસ્તુ તે શાર્ક્ષગદાસિપાણે ।
~ ~ ~ લોકનાથ રથાદષો ભૂતશરણ્ય સંરણ્યે ॥
~ ~ ~ મમાય કૃષ્ણ શ્રેયઃ પરસ્મિન્નિહ ચૈવ લોકે ।
~ ~ ~ પ્રથિતસ્વમાવઃ ॥

~ ~ ~ પોતાની સામે ધસી આવતા જોઈ ભીષ્મપિતા-
~ ~ ~ દેવા લાગ્યા કે,) હે દેવોના ઈશ્વર ! હે જગતના
~ ~ ~ શાર્ક્ષગદા, ગદા તથા તરવારને હાથમાં ધારણ કર-
~ ~ ~ હે દેવનાથ ! આવો, આવો. આપને મારા નમસ્કાર હો.
~ ~ ~ પ્રાણીઓના શરણ્ય ! આપ મને આ રથ ઉપરથી બચાવવા
~ ~ ~ રણરૂપિને પર પટ્ટી પાટો. હે ધીકૃષ્ણ ! આજે આપના હાથે જો
~ ~ ~ મારે જય કરી તો માફ આ દોષમાં તથા પરલોકમાં દલ્યાણ
~ ~ ~ કરો હે ! અથવા તથા સાદવોના નાથ !

૫૬-૨૧ જામાય

ઉતર્થા રથધી હરિ ઝડપ કરી;
 સૂર્યસમું રથચક્ર ફાળું, કાઠી નાખ્યું ચડપ કરી. ઉતર્થા
 આપુષ એજ કરી ધરી કરમાં, ચાલ્યા ચોંધે ઝડપ કરી. ઉતર્થા
 પગ ધબકારે ધ્રુવ ધરણી, ઉપગ્રા બીજમ ઉપર વિફરી. ઉતર્થા
 સિંહ ફાળે ભરી ગજ પર ઝૂએ, તેમ ઝૂઝ્યા ઉર કોય ધરી. ઉતર્થા

વ્યાલંબિપીતાંતદગ્રથકાશે ધનો યથા સ્વેઽચિરમાઽતિનદઃ ।
 મુદર્શનં ચાસ્ય રરાજ શૌરેસ્તચક્રપદ્મં મુદ્ધજોરનાલમ્ ॥
 યથાદિપદ્મં તરુણાર્કવર્ણં રરાજ નારાયણનાભિજાતમ્ ।
 તત્કૃષ્ણકોપોદયમૂર્ચપુદ્ગલં શુરાંતલીસ્નાગ્રમુજાતપદ્મમ્ ॥
 તસૈવ દેહોરુસરઃપ્રરૂઢં રરાજ નારાયણવાહુનાલમ્ ।

(ભગવાન કૃષ્ણ સૈન્યોની મધ્યે ચોતાની પ્રતિજ્ઞા તોડીને
 હાથમાં (રથનું) ચક્ર લઈ બીજમ તરફ જ્યારે દોડી ગયા ત્યારે)
 તેમના પીતાંજરના છેડાએ આમતેમ લટકતા હતા; જેથી
 આકાશમાં રહેલા બીજાનીવાળા મેઘની જેડે તે ચોખતા હતા; વળી
 તે વખતે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના હાથમાં રહેલું તે ચક્રરૂપી કમળ
 તેમની ભુભરૂપી નાજવાળું અને બાહ્યસૂયં સમાન વર્ણવાળું
 હોઈને જાહેર સાક્ષાત્ શ્રીનારાયણની નાભિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું
 ના આસનરૂપ) તે આદિપદ્મ (કમળ) હોય તેવું ચોખતું
 વળી તે ચક્રરૂપ કમળ શ્રીકૃષ્ણના કોપના ઉદયરૂપી
 ના બીજું હતું; સજ્જયાની ધાર જેવા તીક્ષ્ણ આરાઓરૂપી
 કાંથી યુક્ત હતું, તેમના ચરીરરૂપી વિશાળ સરોવરમા જિગ્મું
 હતું અને તેમના (જમણા) હાથરૂપી ફાંડાવાળું હોઈને
 ચોખતું હતું:—

વસંતતિલકા

કોપેલ કૃષ્ણ કર ચક્ર ઉઠાવી ધાતા,
કંપ્યુ ત્રિલોક મુરધાક તથા વિધાતા;
જાણ્યું સમસ્તદલ આજ ક્ષણેજ ધાત્રે,
વિપરીત ગહરી પાવકમાંજ ધાત્રે.

હુહો

ભીષ્મ શ્રીમાન ધીમાન ને, નીરખી હરી મનમાં ન;
માન તથા હઈ માની કહે, માની પતિ અસમાન.

૫૬-૨૧૧ માં

સુખે ચાલ્યા આવો મારા નાથ, હરિ કરુણા કરીને;
થકે તુરત ચલાવો મારા નાથ, વેગે વેગે ધાત્રો મારા નાથ. હરિ
સંકલ્પી છાડાવો મારા નાથ

एषोहि देवेश जगन्निवास नमोस्तु ते शार्ङ्गगदासिपाणे ।
प्रसह्य मां पातय लोकनाथ रथादधो भूतशरण्य संख्ये ॥
त्यया हतसंह ममाद्य कृष्ण श्रेयः परसिन्निह चैव लोके ।
संभावितोऽस्म्यंधकृष्णिनाथ लोकैस्त्रिभिश्च प्रथितस्वभावाः॥

(શ્રીકૃષ્ણને ચોતાની સામે ધસી આવતા જોઈ ભીષ્મપિતા-
મહ તેમને કહેવા લાગ્યા કે,) હે દેવોના ઇન્દ્ર ! હે જગતના
નિવાસ ! શાર્ંગધનુષ, ગદા તથા તરવારને હાથમાં ધારણ કર-
નારા હે લોકનાથ ! આવો, આવો. આપને મારા નમસ્કાર હો.
હે પ્રાણીઓના શરણ ! આપ મને આ રથ ઉપરથી યજ્ઞાત્કારે
રણભૂમિ પર પટકી પાડો. હે શ્રીકૃષ્ણ ! આજે આપના હાથે જો
મારો વધ થશે તો મારું આ લોકમાં તથા પરલોકમાં કલ્યાણ
થઈ જશે. હે અધિક તથા યાદવોના નાથ ! (આજે ચોતાની

૫૬-રાગ ખમાય

ઉતર્ધા રથધી હરિ ઝડપ કરી;
 સૂર્યસમુ' રથચક્ર રૂપાણુ', કાઢી નાખ્યું સડપ કરી. ઉતર્ધા
 આયુધ એજ કરી ધરી કરમાં, ચાલ્યા થોંપે ઝડપ કરી. ઉતર્ધા
 પગ ધબકારે ધ્રુવ ધરણી, ઉપગ્રા બીજમ ઉપર ચિફરી. ઉતર્ધા
 સિંહ ફાળ ભરી ગજ પર ઝૂંઝે, તેમ ઝૂંઝયા ઉર કોંધ ધરી. ઉતર્ધા

વ્યાલંબિપીતાંતદશમકાશે ઘનો યથા રોઝચિરમાગતિનદ્ધઃ ।
 ગુદર્શનં ધાસ્ય રરાજ શૌરેન્દ્રચક્રપત્રં મુમુજોરનાલમ્ ॥
 યથાદિપત્રં તરુણાર્કવર્ણં રરાજ નારાયણનામિજાતમ્ ।
 તત્કૃષ્ણકૌપોદયગુર્યયુદ્ધં કુર્મંતત્રીક્ષ્ણાપ્રમુજાતપત્રમ્ ॥
 તમૈવ દેહોઽમરઃપ્રરુદ્ધં રરાજ નારાયણપાદુનાલમ્ ।

(ભગવાન કૃષ્ણ ઐન્ધોની મધ્યે પોતાની પ્રતિજ્ઞા તોડીને
 હાથમાં (રથનું) ચક્ર લઈ બીજમ તરફ જવારે દોડી ગયા ત્યારે)
 તેમના પીતાંગરના ઉગ્રાઓ આમતેમ લડકતા કરતા; જેથી
 આગ્રામાં રહેલા બીજગીવાળા મિથની પંડે તે શોભતા કરતા; જ્યોત્
 તે વખતે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના હાથમાં રહેલું તે ચક્રકૃપી કમળ
 તેમની બાજુની નાજવાજુ' અને ગાલમુર્ધ મમાન વજ્ર'વાજુ'
 રૂ.કને બાજુ સાથાળ શ્રીનારાયણની નામિમાંથી વૃન્દાવન ધરેલું
 (પ્રદાનઃ આસનરૂપ) તે અ.કિષ્ક (કમળ) દેવ તેજુ' દેવનું
 વડી તે નકડપ કમળ શ્રીકૃષ્ણના દેવના ઉદરકૃપી
 ? ખીડવું હતું, અઘેવાની ધાર જેવા નીચલું આરાંભકૃપી
 હતી નજી હતું, તેમના મદ્દ.રૂપી વિશાળ સરેવરમાં મેઘ
 હતું અને તેમના (જમણ) હાથકૃપી હાંસવાજુ' જે.કને
 મે.જનું હતું —

પ્રતિજ્ઞા તોડીને આપ મારી સામા દોડી આગ્યા તેથી) ત્રણ
લોકનાં પ્રાણીઓએ મારા સ્વભાવને પ્રસિદ્ધ કર્યો છે -
જગતમાં આજે હું માનપાત્ર બન્યો છું.

ફરી નહિ આવો મારા નાથ, હરિ કરુણા કરીને;
લાગે નહિ મળે આવો મારા નાથ, કૃપા વરસાવો મારા નાથ. હરિ
સઘ સ્વધામ અપાવો મારા નાથ

શાફલ

બોધ્યા ભીષ્મ પ્રતિ હરિ વીફરીને, આ કલેશનું મૂળ તું
વાયાં ને નહિ નિથ પુત્ર રમનાં, કેવી કરે બૂલ તું
જો માન્યું નહિ તો ન ત્યાગ કરીને, પાછો હજી ફરડું
એ રોષે હાજુવા હું આજ ઉપડ્યો, મૃત્યુ શિરે ફરડું.

આખી

આનુર ઉર ભીષ્મ પ્રતિ હજી લરિ, રશ કમલાં બ્યાં કાયા;
ત્યાં રમથી કુરેલ પનંજયથા, પથમાં રુધાયા.
મદ્યાબાદુથી મદ્યાબાદુ એ, મદ્યાબાદુની કાયા;
માંઃ માંઃ ઝેરી ગાખી તથ, હરિ જનતાં અલકાબા.

ત્રપ્રાદ પીનાંમતર્નવયાર્દુ વાદ્યોર્દર્શિ વ્યાગ વર્ણનયાદુઃ ।
અદાય વેગેન ત્રગામ ત્રિગુર્વિણ્યં મહાતાન કૃદ્દહમ્ ॥

‘જોડે મૃત્યુ બાદુએ. જાઓવા: દુનિ એવા નહીંને, તુલ્ય કાયા:
ન: જા. દુ:ખ. એ કુરુને પડેલી છે - એને ૧.૨. વાનુ એમ
= હજીને હજી બાદુ નેમ પેનર. તુલ્ય નયા.’

૫૧૬

હરિ નેમ હરિ. હરિ નેમ

—૧૧૪—

છી મનુષ્યોની તો શી વાત ? 'જે આમ છે તો મનુષ્યો દુઃખોથી
।સીને જવાના ક્યાં ? જ્યાં જશે ત્યાં કાળ તો ઊલોજ છે, તે
હી ઊડશે ખરો ? જુઓ:—

શાર્દૂલ

વ્યોમૈકાંતવિહારિણોઽપિ વિહગાઃ સંપ્રાપ્નુવંત્યાપદમ્ ।
વદ્ધયન્તે નિપુણૈરગાધસલિલાન્મત્સ્યાઃ સમુદ્રાદપિ ॥
દુર્નીતં કિમિદાસ્તિ કિં સુચરિતં કઃ સ્થાનલાભે ગુણઃ ।
કાલો હિ વ્યસનપ્રસારિતકરો ગૃહ્ણાતિ દૂરાદપિ ॥

‘લગલગ આકાશમાંજ વિચરનારાં પક્ષીઓ આપત્તિને પામે
છે; આલાક મનુષ્યો અગાધ જળવાળા સમુદ્રમાંથી પણ માછ-
લાંઓને પકડી લે છે; તો પછી આ જગતમાં કાળથી દુઃપ્રાપ
એવી કંઈ વસ્તુ છે ? કયું એવું સદાચરણ છે ? અને તેવા કયા
સ્થાનને પ્રાપ્ત કરવામાં લાભ છે ? કારણકે દુઃખોરૂપી હાથને
લંબાવીને કાળ, દૂરથી પણ હરકોઈ વસ્તુને લઈ લે છે.’ માટે
કાળના સપાટામાં આપણે હજી ન આવ્યા હોઈએ ત્યાં સુધીમાં
પ્રભુને પ્રાર્થી ‘લેવું’ ભેદએ કે:—

કર્મ વેદાવો રખાવો મુકીર, શરીર છોડાવો પ્રભુજી પાસે રહી.

દુહો

ઉમ કાળ વિકરાળની, પાંખ ઉદય ને અસ્ત;
નિશ્ચય તેની છાંયમાં આવે વસ્તુ સમસ્ત.

મનહર

કષ્ટ એક હાકમ હુકમ ફલ આલમ પર,
કષ્ટ એક દૂરે બોલ લોકનદે સહીએ;
કષ્ટ એક ઉચી અટા બેઠ ઘનઘટા ભેત,

બાંધી હામી મોઢા પામી મંડ્યા મોઢા મહારથી;
વારે વારે ઠારો ઠારે ઠાર થયા મહારથી.

દીંડી

અંગ સર્વનાં કપાય શસ્ત્રધારે, અંગ સહુનાં રંગાય રુધિરધારે,
અંગ પડ્યા ઉમંગ ઉરે ધારે, સર્વ આલિંગ છે યુદ્ધતરે

ગીતિ

કરામત એ સૌએ, કરનાં વેંતજ હદ કરવા મેલા,
શસ્ત્રી સમસ્ત થવાને, અસ્ત અર્જુને મર્ગે અસ્ત્ર હાથ.

સાખી

અરિ ઉપર અવ્યય અર્જુને, હંદ્ર અસ્ત્ર ઉં.
અર્જુન આંકુ શૂર સમીપે, સઘ સ્પર્શ સમ
ફરી ફરી વીંદરી થઈ ફીકા, ફરી કરતું નવ ફા.
અનેક અર્જુન ઉપડ્યા ઉપડ્યા, અંત આખરે આ

ગીતિ

શૂર સમસ્ત થવાયા, નાહ અંત ન સદી થય રથવા
વેસ અન્ન રુચિયા, ગ્રાસ પામીને તમામ ગેર

છે અને તેઓ અનિત્ય છે; માટે હે ભારત! તેઓને તું
કર. હે પુરુષશ્રેષ્ઠ! યુષ્મ-હઃ અને સમાન ગણનારા જે
પુરુષને એઓ વ્યથા ઉપભવી શકતા નથી તે મોક્ષ મેળ
યોગ્ય થાય છે. ' અને તેમાં પણ જે ભક્તિ હોય તો—

ततस्तमीयिवासं तं काष्ठपापाणसन्निभम् ।
अहं स्मरामि मङ्गलं नयामि परमां गतिम् ॥

‘ તે પછી મારે શરણે આવેલા અને કાષ્ઠ-પાપાણ જેવ
નિશ્ચયવાળા તે મારા ભક્તને હું સંભારું છું અને પરમ
પમાદું છું.’ આ ખુદ પરમેશ્વરનાં વચનો પર ભરોશો રાખી
અમે અત્રી કહીએ છીએ—

કર્મ બેસાડો, રખાવો ગુપ્તીર, શરીર છાડાવો, પ્રભુજી પાસે રહી
દુઃખો દેખો ના બનું અવિચકી, રાદું રેકી રાદું જે થાય પી
કેની પડે ?

સર્વથો

કીત જડિ દિન એક નિગાચર, લંકા સદી વિન એ મોઢી આ
એક વિન હમયાંતી તરુ નહ, એક વિન શ્રીરત્ની ગુણ પા
એક વિના બન પાંક નવે, ઓર એક વિના શિર છવ મર
આવ પ્રતીત કયુ ન કહે, તિરનાર વાદી બિધિ બિસ
પ્રતીત કવિઓ પણ એજ કહે છે:—

स्मिन्नेहं प्रती पूर्णः क्षणस्तु बहुभागान् ।
मुष्मादूर्ध्वं मुष्मागम्यस्मिन् का कथा नृणाम् ॥

‘ એ ક્ષણ: એ ક્ષણ વિન પૂરું નથી, ને. પણ વિનનો મુ
નું છે. એ ક્ષણે દેશન એકે પદ મુલ કવન: હાલ વખતે

પછી મનુષ્યોની તો શી વાત ? 'જે આમ છે તો મનુષ્યો દુઃખોથી નાસીને જવાના ક્યાં ? જ્યાં જશે ત્યાં કાળ તો લિસોજ છે, તે કદી છોડશે ખરો ? જુઓ:—

શાર્દૂલ

વ્યોમૈકાંતવિહારિણોઽપિ વિદ્વઃ સંપ્રાપ્નુવંત્યાપદમ્ ।
 ચદ્વચન્તે નિપુણૈરગાધસલિલાન્મત્સ્યાઃ સમુદ્રાદપિ ॥
 દુર્નીતં કિમિહાસ્તિ કિં સુચરિતં કઃ સ્થાનલાભે ગુણઃ ।
 ફાલો હિ વ્યસનપ્રસારિતકરો ગૃહ્ણાતિ દૂરાદપિ ॥

‘લગભગ આઠાશમાંજ વિચરનારાં પક્ષીઓ આપત્તિને પામે છે; ચાલાક મનુષ્યો અગાધ જળવાળા સમુદ્રમાંથી પણ માછલાંઓને પકડી લે છે; તો પછી આ જગતમાં કાળથી દુઃખપ્રાપ્ત એવી કંઈ વસ્તુ છે ? કયું એવું સદાચરણ છે ? અને તેવા કયા સ્થાનને પ્રાપ્ત કરવામાં લાભ છે ? કારણકે દુઃખોરૂપી હાથને લંગાવીને કાળ, દૂરથી પણ હરકોઈ વસ્તુને લઈ લે છે.’ માટે કાળના સપાટામાં આપણે હજી ન આવ્યા હોઈએ ત્યાં સુધીમાં પ્રભુને પ્રાર્થી લેવું જોઈએ કે:—

કર્મ વેઠાવો રખાવો મુશ્કીર, શરીર છોડાવો પ્રજ્વળ પાસે રહી.

કુહો

ઉમ કાળ વિકરાળની, પાંખ ઉડ્ય ને અસ્ત;
 નિશ્ચય તેની છાંયમાં આવે વસ્તુ સમસ્ત.

મનહર

કષ્ટ એક દાકમ દુકમ કૃત આલમ પર,
 કષ્ટ એક કુરે બોલ લોકનકે સહીએ;
 કષ્ટ એક ઉચી અઠા એક વનઘટા ભોત,

કબુ એક કુપડીને મેવબુંદ સહીએ,
 કબુ એક ભોજન કુલ છતીસોં બનાવે ખાત,
 કબુ એક લૂખી લાચ બીના હન લહીએ;
 હારીએ ન હિંમત બિસારીએ ન હરિનામ,
 જાહી બીધી રાખે રામ તાહી બીધી રહીએ.
 કબુક બાગ હાથી બાજતે નગારે સાધ,
 કબુક પાડે પ્યારે રીશ ભોજ સહીએ;
 કબુક આપ દાર લીર લે બિખારનકી,
 કબુક પર દાર પાચનોહી ચહીએ.
 કબુક મવા મીસરીકી અચરણ હોત,
 કબુક યુગીશરે યુનગોન પડીએ;
 હારીએ ન હિંમત બિસારીએ ન હરિનામ,
 જાહી બિધી રાખે રામ તાહી બિધી રહીએ.

આ મારે આપણે જઈએ; અથવા આપણામાંનું કોઈ
 જાવ તો તેમી શું ? તેમાં દુર્ગ કે શોક નજ હોયો નોઈએ.

एकवार्यप्रयातानां गंगीं नत्र यापिनाम् ।

यद्येकस्मिन्निं यावन्मत्र का परिदेवना ॥

‘કોઈ એક ઠાકવો એકજ રથએ સાક્ષી નીકળ્યો છે, તેમ
 કોઈ એક વ્યક્તિ જતલી તે રથએ પહોચી ગઈ તો તેમાં કે
 શું ?’ ક.સ્વકે વ્યા સર્વને બોધ કરે તે જવાબુ તો છેજ. ભુએ.

गार्गी

अथ कृत्वा पितृमहर्षिमुद्रा अथ पूर्वदिग्दिनहस्ताः ।

न त्वं नार्ह नार्य मोहस्तद्वि हिमये क्रियते मोहः ॥

‘અ.ક કુજ પદ પડે તે ની બાજે નરે’ મહર્ષિ, પ્રશ્ન, કંઈ
 ન ત્વં ને નાર્ય મોહ સ્તદ્વિ હિમયે ક્રિયતે મોહઃ ॥

કમ્બુ કોઈ કુપડીએ મેળવું;
 કમ્બુ કોઈ કોઈને કુપડીએ મેળવું;
 કમ્બુ કોઈ કોઈને કોઈની કોઈની
 દારીએ ન લિંમન ગિરારીએ ન દ.
 જારી જોડો મને રામ તારી જોડો
 કમ્બુ કોઈ દારી આજ તે નમારે
 કમ્બુ કોઈ પાડે પાડે રીશ કોઈ મ
 કમ્બુ કોઈ આપ દાર જીર તે નિખા
 કમ્બુ કોઈ પર દાર વાચનાદો મ
 કમ્બુ કોઈ મેવા મીતરીકો અટરજી
 કમ્બુ કોઈ કુપડીએ મેળવું મેળવું
 દારીએ ન લિંમન ગિરારીએ ન દરિના
 જારી જોડો મને રામ તારી જોડો

આ મારે આપણે જઈએ; અથવા આપણામાં
 ત્ય તો તેથી શું ? તેમાં હવે કે ચોક્કસ દોરો

एकमर्थप्रयातानां सर्वेषां तत्र गामिनाम् ।

यद्येकस्त्वरितं यातस्तत्र का परिदेवना ॥

‘કોઈ એક કાઢે; એકજ સ્થળે ચાલો નીકળ્યો
 કોઈ એક વ્યક્તિ જલદી તે સ્થળે પહોંચી ગઈ તો તે
 શો ?’ કારણ કે ત્યાં સર્વને મોડા પહેલું જવાનું તો છેજ. ૯

लावणी

अष्टकुलाचलसहस्रममुद्रा ब्रह्मपुरंदरदिनकरुद्राः ।

न त्वं नाहं नार्यं लोकस्तदपि किमर्थं क्रियते शोकः ।

‘આઠ કુલાચલ પર્વતોની સાથે સર્વે સમુદ્રો, બ્રહ્મા,
 સૂર્ય ને રુદ્રો પણ આ જગતમાં સ્થાયી રહેવાના નથી—

નાખે, સમુદ્ર પોતાની જરતી-ઝોટની મર્યાદાને જોઈંગી ભય,
અગ્નિ પૃથ્વીને બાળી નાખે, આકાશ મનુષ્યના મનક પર પડી
ભય, બધું અનાજ જેર ણની ભય અને રાત્રી જો અન્યાય કરે
તો તેને રોકવાને કોણ સમર્થ છે ?' અર્થાત્ આ સર્વ પદાર્થો
પોતપોતનાં કાર્યમાં વ્યવસ્થિતપણે વર્તે છે, તે ઈશ્વરી ઇચ્છાને
અધીન થઈ વર્તે છે; જોઈએ કે ઈશ્વર સર્વને માટે સર્વ કંઈ
ચોક્કસ કરે છે, તોપણ આપણી તેમના પ્રત્યે પ્રાર્થના તો
હોવીજ જોઈએ કે:—

કર્મો વેદાવો, રખાવોને ધીર, શરીર છાડવો પ્રજુષ્ટ પાસે રહી.

આપણે ખરાબ સ્થિતિમાં હોઈએ તેમાં કોઈને પણ દોષ
છે નહિ, બુદ્ધિ:—

‘રૂપાતઃ શક્રો મર્ગાંકો વિધુરપિ મલિનો માધવો ગોપજાતો ।

વેશ્યાપુત્રો વસિષ્ઠો રતિપતિરત્નુઃ સર્વમક્ષી હુતાશઃ ॥

વ્યાસો મત્સ્યોદરીયો લવણજલનિધિઃ પાંડવો જારજાતાઃ ।

હુદ્રઃ પ્રેતાશ્વિધારી ત્રિશુવનવિષયે કસ્ય દોષો ન વ્યાસ્તિ ॥

‘ઈન્દ્ર, શરીરે જોકે હલ્લર થોનિજોની નિશાનીવાળો
પ્રખ્યાત થયો, અન્દ્ર પણ મલિન-કાળા ડાઘાવાળો કહેવાયો,
વિષ્ણુ ગોવાળના પુત્ર થયા, વસિષ્ઠ વેશ્યાપુત્ર થયા, કામદેવ
શરીરરહિત થયો, અગ્નિ સર્વભક્ષી બન્યો, વ્યાસ મત્સ્યગંધા-
માછણથી જન્મ્યા, સમુદ્ર ખારો બન્યો, પાંડવો વ્યભિચાર
કર્મથી જન્મ્યા અને શંકર ગુહકાંઓનાં હાડકાં ધારણ કરનાર
થયા; તો (જો ઉપરથી જણાય છે કે) આ ત્રણે જગતમાં
(પોતાનાં કર્મોને લીધે) કોનામાં દોષ નથી ?' વળી જોવો
લગભગ અનુભવ થાય છે કે હુદ્ર તો હમેશાં મોટાને વિશેષ

પડ્યા હોય તોપણ ધૈયં ધરી ગાળવા લેઈએ; એમ સમજીને દ્રૌપદીએ વત્સરાજને ઘેર, તરુણ ઓઝોથી ‘આ તો એક દામી છે’ એમ આશ્વપૂર્વક પોતે નિંદાયા છતાં આશામય સ્થિતિમાં ચંદન ધસવાનું કામ શું નહોતું કયું ?’ અને વળી તેજ દ્રૌપદીને—

વાસાંસિ વ્રજચારિવારિજદૃશાં હૃત્વા હઠાદુચકે-
 ર્યઃપ્રાગ્ભૂરુહમારુરોહ સ પુનર્વસ્ત્રાણિ વિસ્તારયન્ ॥
 ગ્રીહાભારમયાં ચકાર સહસ્રા પાંચાલજાયાં સ્વયં ।
 કો જાનાતિ જનો જનાર્દનમનોવૃત્તિઃ કદા કીદશી ॥

‘વ્રજવાસી ઓઝોનાં વસ્ત્રો હઠથી હરી લઈ ને ભગવાન પહેલાં વૃક્ષ ઉપર ચઢી ગયા હતા તેમણે પોતેજ સતી દ્રૌપદીને (ભરી સભામાં દુઃશાસનથી વચ્ચાહરણ સમયે જેટલાં લેઈએ તેટલાં) વસ્ત્રો આપ્યાં હતાં અને દ્રૌપદીને એકદમ લજ્જાના ભારથી દબાયલી કરી હતી; તો ભગવાનની મનોવૃત્તિ કયે વખતે કેવી હોય છે, એમ કયો મનુષ્ય જાણી શકે છે ?’ માટે એજ માગવું હીક છે કે:—

કર્મો વેદાવો, રખાવોને ધીર, શરીર છોડાવો પ્રભુજી પાસે રહો.
 કેટલાક મૂખ મનુષ્યો એ પ્રભુની કૃતિને વિરુદ્ધ સમજી તે સંજોગે બકવાદ કરે છે, પણ તેઓ સમજતા નથી કે:—

મસ્યાનિ સ્વયમચિ ચેદ્ વસુમતી માતા સુતં હન્તિ ચેદ્ ।
 વેલામંત્રુનિધિર્વિલંબયતિ ચેદ્ ભૂમિ દહેત્ પાવકઃ ॥
 આકાશં જનમસ્તકે પતતિ ચેદસં વિપં ચેદ્ મૌત્ ॥
 અન્યાયં કુરુને યદિ ધિતિપતિઃ કસ્તં નિરોદ્ધું શમઃ ॥

‘જો પૃથ્વી પોતે ધાન્ય ખાઈ જાય, માતા પોતે પુત્રને હળી

નાએ, સમુદ્ર પોતાની ભરતી-ઝોટની મર્યાદાને ઝોળાંગી બાંધ,
અગ્નિ પૃથ્વીને બાળી નાખે, આકાશ મનુષ્યના મસ્તક પર પડી
બાંધ, બધું અનાજ ઝેર બની બાંધ અને રાજા બે અન્યાય કરે
તો તેને રોકવાને કોણ સમર્થ છે ?' અર્થાત્ આ સર્વ પદાર્થો
પોતપોતાનાં કાર્યમાં વ્યવસ્થિતપણે વર્તે છે, તે ઈશ્વરી ઇચ્છાને
અધીન થઈ વર્તે છે; એટલે કે ઈશ્વર સર્વને માટે સર્વ કંઈ
ચોગ્યજ કરે છે, તોપણ આપણી તેમના પ્રત્યે પ્રાર્થના તો
હોવીજ જોઈએ કે:—

કર્મો વેદાવો, રખાવોને ધીર, શરીર છાડવો પ્રભુજી પાસે રહી,

આપણે ખરાબ સ્થિતિમાં હોઈએ તેમાં કોઈનો પણ કોપ
છે નહિ, બુઝો:—

હ્યાતઃ શક્રો મર્ગાકો વિધુરપિ મલિનો માધવો ગોપજાતો ।

વેદ્યાપુત્રો યસિષ્ઠો રતિપતિરતનુઃ સર્વભક્ષી હુતાશઃ ॥

વ્યાસો મત્સ્યોદરીયો લયણજલનિધિઃ પાંડવો જારજાતાઃ ।

રુદ્રઃ પ્રેતાસિધારી ત્રિસુવનવિપયે કસ્ય દોષો ન ચાસ્તિ ॥

'ઈન્દ્ર, શરીરે એક હલાર ચેનિઓની નિશાનીવાળો
પ્રખ્યાત થયો, ચંદ્ર પણ મલિન-કાળા ડાઘાવાળો કહેવાયો,
વિષ્ણુ ગોવાળના પુત્ર થયા, વસિષ્ઠ વેદ્યાપુત્ર થયા, કામદેવ
શરીરરહિત થયો, અગ્નિ સર્વભક્ષી બન્યો, વ્યાસ મત્સ્યગંધા-
માછણથી જન્મ્યા, સમુદ્ર ખારો બન્યો, પાંડવો વ્યભિચાર
કર્મથી જન્મ્યા અને ચંકર મુદ્દાંઓનાં હાડકાં ધારણ કરનાર
થયા; તો (એ ઉપરથી જણાય છે કે) આ ત્રણે જગતમાં
(પોતાનાં કર્મોને હીધે) દોષમાં દોષ નથી ?' વળી એવો
લગભગ અનુભવ થાય છે કે હુઃખ તો હવેયાં ઝોટાને વિશેષ
પ્રાપ્ત થાય છે. તે સંબંધે એક કવિ કહે છે:—

હુલો

ભાડે ભાડે કેા દુઃખ હે ઠારેસે દુઃખ દુઃખ
ભાડે મળ્ય ભાડે રહે, મહે મંદ્રે ઓર મર.

મંત્રાકાતા

પદ્યેતે પાંદ્રુગાઃ શ્રિતિપતિગનપા ધર્મમીમાર્જુનાયાઃ ।
શૂરાઃ સત્યપ્રતિજ્ઞા દ્વડતરવપુષઃ કેન્નરેનાપિ ગુતાઃ ॥
તે પીતાઃ પાણિપાત્રે કૃષ્ણજનમૃદે મિશ્રુચર્પામ્રિટ્તાઃ ।
કો વા કાર્યે સમર્થો મરતિ મિથિગજાદુ પાદગી કર્મરેસ્તા ॥

‘ જુઓ, ધર્મરાજ, બીમસેન તથા અશુન વગેરે પાંડવો રાજાના પુત્રો હતા, શૂરવીર હતા, મજબૂત શરીરવાળા હતા, શ્રીકૃષ્ણના રક્ષણ તળે રહેતા હતા અને વીર હતા; છતાં હાથ-રૂપી પાત્રમાં કૃષ્ણ મનુષ્યોના ઘેર બિહાર માંગવા તત્પર બન્યા હતા; અથવા તેનું કારણ માત્ર એજ છે કે, ભાગવશાત્ પોતાનાં કર્મની જેવી રેખા પડી હોય છે તે પ્રમાણે થતા કાર્યમાં કોઈ પણ શું કરવાને સમર્થ છે ? ’ વળી કહ્યું છે કે:—

છં લક્ષ્મી રેખા કર્મકી, નહિ માત હે રામ;
મેટે તો ગુણ દેર નહિ, સમજ કીયો હે કામ.

માટે એજ દહેણું ઠીક છે કે:—

કર્મ વેણવો, રખાવોને ધીર, શરીર છોડવો પ્રખુશ પાસે રહી.

એ વાત નક્કી છે કે, જગતનાં કોઈ પણ મનુષ્યનો સહાય આપણને કામ આવવાની નથી; એ સંજોગે સમુદ્રનું ઉત્તમ દર્શાત આપવામાં આવે છે:—

સંવિયો

નિજ પુત્રી દિની પરમેશ્વરકો, દિયો અથ અનુષ્ઠ દિવાદરકો;
ગજરાજ દિયો મુરરાજનકો, મુરકો મધુ મધ નિગ્રાચરકો.
મહીનાથ તીર્થકો દિયો શ્રુતાદ્રુલ, ચંદ્રક ચાન્દ્ર જટાધરકો;
તદપિ જો અગસ્ત્ય સમસ્ત પીયો, તળકોઈ સહાય ન સાગરકો.

તેજ પ્રમાણે મહારાજ દશરથ, જે વખતે ચોતાને રામ-
વિયોગ સાહે છે તે વેળા મહારાણી કૌશલ્યા પ્રત્યે કહે છે:—

ભાવણી

શુભ અશુભ જગતમાં કર્મપ્રમાણે થાતું;
ફળ લધુ વડું એ કરતાં નવ સમજાતું.
ખાધ એર કદ નિજ જાત ઉપર જેમ આણે;
મેં પણ દુઃખ પેદા કર્યું તેમ આ ટાણે.
હું કુમારવયમાં શબ્દવેધી કહેવાતો;
તે વખત કર્યું અથ તેણું ફળ આ ખાતો.

આમ કહીને દશરથ રાજાએ સંમત થવલું-આખ્યાન કૌશ-
લ્યાને કહી સંભળાવ્યું અને કહ્યું કે:—

સાખી

મારા યુવાપણના કૃત્યે મુજને ભુલાવ્યો છે;
એજ પાપના ફળનો અવસર, દેવિ આ આવ્યો છે.
અને તે કેવો ?

લલિત છંદ

નયનથી તને દેખતો નથી, કર અઘાડીને દે કૃતિ કૃતિ;
નહિજ હા હવે રામ ભેદથી, વિલપતો દુઃખી છવડો જશે.
પમહનો કરે છે અતિ ત્વરા, નહિજ ઠેરવા દે અહીં જરા;

ક્યમ કરી પછી દેખું રામને, હજી અસહ્ય એ ધાય છે મને.
અતિ સુંધાય છે પ્રાણ રે સતિ, બહુ તણાય છે નાડીઓ બધી;
નહિ મળે હવે એ મળ કરી, છવ જશે હવે નકી નીસરે.

આમ કહેતાં કહેતાં તો છવ નીકળી ગયો. જો કે તેમને તે
શ્રીરામ સાથેનો સંબંધ હતો, એટલે તેમની અન્ય દુર્ગતિ
કદી નજ હોય; સ્વર્ગમાં જ તેમની સદ્ગતિ થઈ છે. શવણ
થઈ ગયા પછી દેવતાઓએ સ્વર્ગમાં દેવ થયેલા દશરથના છવને
પુના રામપ્રભુનો ભેટો કરાવ્યો છે; પણ શ્રવણવધનું ને દુષ્ટ
કર્મ દશરથે કર્યું હતું તે તો તેમને એ જ જન્મમાં ભોગવું
પડ્યું; જેના ફળરૂપે રામવિયોગનું દુઃસહ કષ્ટ તેમણે અનુ-
ભવ્યું; માટે એ જ આહવું યોગ્ય છે:—

કર્મ વેદાવો, રખાવોને ધીર, શરીર છોડાવો પ્રભુ છ પાસે રહી
વળી આ બીજું દષ્ટાંત જુઓ:—શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુના પિતા વસુ-
દેવને પણ થોડો ગોન્ડ રહી ગયો હતો; ત્યારે યશ કરવાનું તેમને
મન થયું અને તે કયો પણ ખરો; છતાં ઉવટે બન્યું તો એ જ
કે પોતાને ત્યાં સાક્ષાત્ પ્રભુનો જન્મ થયો છતાં તે પોતાની
પાસે રહી શક્યા નહિ; જન્મતાંની સાથે જ પ્રભુને ગોકુલમાં
મૂકી આવવા પડ્યા; ત્યાં બાર વર્ષ સુધી બાળલીલાઓ પ્રભુએ
કરી, તેનો સ્વાદ વસુદેવને લેશમાત્ર ન મળ્યો; બીજાં કારણમાં
નાં કષ્ટો જ તેમને તો મહેવાં પડ્યાં, એ વાત સર્વના ભણવામાં
છે અને આકૃષ્ટમા બાર વર્ષ રહ્યા પછી કનકવધ કરીને પ્રભુ જ્યાં
વસુદેવને મળે છે ત્યારે જુદા રવમુખે વસુદેવને કહે છે:—

૫૬

વંદી માત-પિતાના પાવ, શ્રીકૃષ્ણ વિનયથી કરે છે;
આગકપણના મુનજાં. મુખ છે અપરંપાર;

તે નવ આપી શક્યા અમોરે, તમો આતુરને કાણવાર.

વંજી શ્રીમદ્ ભાગવતમાં છેવટની કથા શુકદેવજી કહે છે:—

દારુકો દ્વારિકામેત્ય વસુદેવોગ્રસેનયોઃ ।

પતિત્વા ચરણાવસૈર્ન્યર્પિત્વ કૃષ્ણવિચ્યુતઃ ॥

‘(પ્રભાસક્ષેત્રમાં અન્યોન્ય યુદ્ધ કરી યાદવોનો સંહાર થઈ જાય છે ને શ્રીકૃષ્ણપ્રભુ સ્વધામગમન કરે છે તે પછી એ પ્રભુનો સારથિ) દારુક, દ્વારિકામાં આવી શ્રીકૃષ્ણના વિયોગથી વ્યાકુળ થઈ વસુદેવ તથા ઉગ્રસેનના પગમાં પડીને શોકનાં અશ્રુઓથી તેમના ચરણોને ભીંજવી દેવા લાગ્યો. તે પછી:—

દેવકી રોહિણી ચૈવ વસુદેવસ્તથા સુતૌ ।

કૃષ્ણરામાવપદ્યન્તઃ શોકાર્ત્તા વિજહુઃ સ્મૃતિમ્ ॥

પ્રાણૌધ વિજહુસ્તત્ર મગ્નદ્વિરહાતુરાઃ ॥

‘દેવકી, રોહિણી તથા વસુદેવ પોતાના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણ તથા ખજરામને નહિ જોતાં શોકાર્ત્તા થઈને જોલાન ગળી ગયાં અને જગવાનના વિરહથી વ્યાકુળ થઈ ત્યાંજ તેઓએ પ્રાણ ત્યજ્યા.’ એટલે જોવા પ્રભુભક્તોને પણ દુઃખો સહેવાં પડ્યાં છે, છતાં તેમણે તો કલ્યાણજ ધાય છે, પણ આપણું શું ? આપણે તો તેવી શોષતાએ પહોંચ્યા નથી, જેથી જોજ માગવું રહ્યું કે:—

કર્મ વેદાવો, રખાવો ગુધીર, સરીર ઠાઠવો પ્રજ્જલ પામે રહી;
કુખ રેખીના જનું અવિવેકી, રેકી રહું સહુ જે ધાવ પીડ.
અનુ જો સુખી થવા મુખ સામું, રેખીતને પામું સંસાર તીર;
સરીર ઠાઠવો પ્રજ્જલ પામે રહી.

તે કોની રે ? શ્રી ભીષ્મપિતામહની રે:—

તેજ કહ્યું મંગાદ તમને, એથી વધારે સમજાયો;
 હજી સમજાયો તોયે બગરો, ને વખત આગ્યે સમજાશે

શાર્દૂલ

પૂછ્યું એમ મુગેપને વડીલને. વીરો વડા વિદ્યતા,
 દોળિ દોળ તમ વિકર્ણ દૂષ ને, શલ્યાદિ ગુરુ ઘણા;
 જાતો સર્વ ત્રિલોક એક સહજે, તેવા મન્યા સામદા;
 તોયે પાંડવ કેમ ધાવ નિજથી, શુંડા નરા સામદા.

મંદારકાંતા

બીજી ત્યારે અતિ દુઃખ પરીને. ઉતરે એજ બાખ્યું,
 વારે વારે કહી કહી વિરમ્યો, પ્યાન તોયે ન રાખ્યું;
 હૃદય આઠો હજી પખ ઝડતો, સંધિનો માર્ગ ઝાંચો,
 એની સાથે નહિ પરવડશે, યત્ન છૂ સર્વ ઠાંચો.

नास्ति लोकेषु तद् भूतं भविता नो भविष्यति ।
 यो जयेत् पांडवान् सर्वान् पालितान् शार्ङ्गधन्वना ॥
 यत्तु मे कथितं तात मुनिभिर्भाषितात्मभिः ।
 पुराणगीतं धर्मज्ञ तत् शृणुष्व यथातथम् ॥

‘સર્વ લોકોમાં એવું કોઈ પણ ભૂતકાળમાં થયું નથી, વર્ત-
 માનકાળમાં નથી ને બવિષ્યકાળમાં હશે નહિ કે જે શ્રીકૃષ્ણથી
 રણાયતા સર્વ પાંડવોને જિતી શકે હે તાત ! આત્મતત્ત્વનો
 ઉપદેશ આપનારા મુનિઓએ, પુરાણોમાં કહેવાયયું જે રહસ્ય
 મને કહ્યું છે તેને હું ધર્મજ્ઞ ! તું યથાયઃ સાંભળ.’

હરિગીત

બ્રહ્મા બિરાજ્યા એક દિન, ગિરિ ગન્ધમાદનના ઉપર;
 રુપિ દેવ સેવામાં બિરાજ

એ ભુજાઓથી તરતો મનુષ્ય ઘણા બચકર દુઃખમાં આવી પડે
છે તેમ નક્કી મારા પુત્રો ઉપર અતિ દારુણ દુઃખ આવી પડ્યું છે.'

એક દિવસમાં ઔદસુત મુવા, વિપરીત ઘોર થયું છે;
એજ ભીમડો મોત સર્વનું, દેવે શું સરજ્યું છે? ધૃત
ખરેખર મન ખોલી કહે વું, કારણ ખાસ ક્યું છે?
સત્ય જાણવા જ્ઞાની ઇજથી, ચિત્ત મેં ખાસ ચલું છે. ધૃત

ગીતિ

વિલાપ કરતો નૃપતિ, વધી પીડા રણથકી સહજ ન પતી;
કહે સંજય આ વિપત્તિ, છે અતિ દારુણ ખરેજ આવી પતી.

૫૬- 'રાજ વાત કહું છું' - એ પીડા બરેવા

રાજ બૂલ કરે છે ભારી, આવી ખરી ખુવારી રે;
આવી ખરી ખુવારી રે, છે પૂરી લાચારી રે. રાજ
મંત્ર તંત્ર માયા કે વિદ્યા, પાંડવ ક્યું ન કરના;
રાજ તણી વિદ્યા સહુ જાણે, તેજ રીતે આચરતા. રાજ
ધર્મ કર્મને વળગી પાંડવ, મુળથીજ વરતે છે;
ધર્મે જય છે એજ ન્યાયથી, આ સમયે જિતે છે. રાજ
પાપે ક્ષય તેમજ છુલ પુત્રો, પાપી સદેવ રહે છે;
અનેક પાપ કર્યાં તેનાં કળ, અવસર થયે કળે છે. રાજ
વિદુરે ભીષ્મે દ્રોણે ને મેં ચેતાવ્યા બહુ વેળા;
પણ એવ નવ ક્યય થયાં, તવ લોભે દેવે વેળા. રાજ
તમને સહુ સહુએ વાપ્યાં, તદા ન કોઈ ન માન્યું;
કળ આગ્યું પડીજ વેળા, આશુત એમાં શાનું? રાજ

સાખી

દુર્યોધને ભીષ્મને આવે, પૂછ્યું છે એનું એ;
કહું વીરે ખુલ્લું કારણ, ઉત્તરમાં એનું એ.

તેજ કહું સંવાદ તમને, એથી યથાર્થ સમજશે;
દશ સમજશે તોયે બચશે, ને વખત આવ્યે સમજશે.

શાદ્દલ

પુછ્યું એમ મુયોધને વડીલને, વીરો વડા વિથના,
દ્રોણી દ્રોણ તમે વિકર્ણ કૃષ્ણ ને, શક્યાદિ ગૂરા ઘણા;
જિતો સર્વ ત્રલોક એક સદજે, તેવા મર્યા સામરા;
તોયે પાંડવ કેમ થાય વિજયી, જુદા નરા સામરા.

મંદાકંતા

લીખે ત્યારે અતિ દુઃખ ધરીને, ઉત્તરે એજ ભાખ્યું;
વારે વારે કહી કહી ચિરમ્બે, ધ્યાન તોયે ન રાખ્યું;
જીવ્યું આહો દશ પળ ઝડતો, સંધિના માર્ગ ઝાલો;
એની સાથે નહિ પરવડશે, યત્ન છે સર્વ ઠાલો.

नास्ति लोकेषु तद् भूतं मरिता नो भविष्यति ।

यो जपेत् पांडवान् सर्वान् पालितान् शार्ङ्गयन्वना ॥

यत्तु मे कथितं तात मुनिभिर्मापितात्मभिः ।

પુરાણર્ગતં ધર્મજ્ઞ તત્ શૃણુષ્ય ચયાતયન્ ॥

‘સર્વ’ લોકોમાં એવું કોઈ પણ બૂતકાળમાં થયું નથી, વર્ત-
માનકાળમાં નથી ને ભવિષ્યકાળમાં દશે નહિ કે ને શીટુંપી
શ્યામલા સર્વ પાંડવોને જિતી શકે. હે તાત ! આત્મતત્ત્વને
ઉપદેશ આપનારા મુનિઓએ, પુરાણોમાં કહેવાયલું ને રહ્યું
મને કશું છે તેને હે ધર્મજ્ઞ ! તું યથાર્થ માંભજ.’

હરિગીત

અમા જિનાજ્યા એક જિન, નિરિ મધમાનના ઉપર;

.૧૬ દેવ મંત્રમાં જિનાજ્યા, દત્તા મી આત્મદમર.

ત્યાં દીઠું અઘ્નાએજ દિવ્ય, વિમાન ઝગાડાવું ઉપર;
તેમાં હિમાં દર જોડી નીરખી, નાથ હિયમાં હર્ષભર.

અભંગ

જય વિન્ધનાથ જય વિન્ધનાત, વિન્ધમાં વિખ્યાત વિન્ધવ્યાપી;
રૂપથી અપાર સ્વરૂપ અપાર, વિભૂતિ અપાર મુખતાપી.

અસંખ્યેયગુણાધાર જય સર્વપરાયણ ।

નારાયણ સુદુષ્પાર જય શાર્ક્ષ્ણનુર્ધર ॥

‘હે અસંખ્ય ગુણોના આધાર ! હે સર્વના પરમ આશ્રય !
હે અતિ દુષ્પાર ! હે શાર્ક્ષ્ણનુપને ધારણ કરનારા નારાયણ !
આપ જય પામો.’

જય જગતકાર જય પાલનાર, કરો છો સંહાર આપ સ્વામી;
નિત્ય વિભુ બ્રહ્મ અચિત્ય અગમ્ય, સ્વાશ્રિતને રમ્ય પૂર્ણ કામી.

દીંડી

દેવોવ મુણી એ અજની વાણી, વધા ગંભીર સ્વર થકી અકંપાણી;
પાત ઈન્દ્રિય તુજ મેં સમસ્ત જાણી, કરીશ હૃદય દિલેઆણી.

કુહો

બ્રહ્મા તો કરતા રહ્યા, પ્રીતે અંતર્ધાન;
લક્ષ્મીવરત્યાં થઈ ગયા, સત્વર અંતર્ધાન.

ભુજંગી

હિંચા સર્વ બ્રહ્મા હિંચા એમ જાણી,
તથાપિ રહી મૂળ વાતો અજાણી;
વધા તે થકી જોડીને સર્વ પામિ,
હિંચા હિંચા કાણને જોડી પાણી.

ગીતિ

મુખી સર્વની વિનતિ, વધા વાન એ લેવી તેવી નંતી;
દીક્ષા ખાસ વિગતિ, કરી તેમની રજીતિ અને વિનતિ.

તોટક

વિનતિ મુજ એ દિલ પારી હરિ, પ્રકરિત થશે અવતારી હરિ;
અમુરો પ્રકર્યા નૃપ પારી હરિ, કરશે મુખી ભાર ઉતારી હરિ.

ગીતિ

રાક્ષસ દાનવ દેવા, હજે ન એવા પ્રકર્યા દુઃખ દેવા;
જન્મેવા દેવા દેવા, હજુશે તેને આખ્યા એ કહેવા.

यस्याहमात्मजः पुत्रः सर्वस्य जगतः पतिः ।
वासुदेवोऽनुनेयो यः सर्वलोकमहेश्वरः ॥
तथा मनुष्योऽयमिति कदाचित् सुरसत्तमाः ।
नावज्ञेयो महावीर्यः शंखचक्रगदाधरः ॥
एतत् परमकं शुद्धमेतत् परमकं पदम् ।
एतत् परमकं ब्रह्म एतत् परमकं यशः ॥
एतदक्षरमव्यक्तमेतच्छ्लाघितकं महः ।
एतत् पुरुषसंज्ञेयं गीयते ज्ञायते च यत् ॥
एतत् परमकं तत्त्वम् , एतत् परमकं सुखम् ।
एतत् परमकं सत्यं कीर्तितं विश्वकर्मणा ॥
तस्मात् सुरासुरैः सर्वैः सेन्द्रैश्चामितविक्रमः ।
नावज्ञेयो वासुदेवो मानुषोऽयमिति प्रभुः ॥
यश्च मानुषभावोऽयमिति ज्ञेयात् स मंदधीः ।
दर्पाकेशभवज्ञापात् तमाहुः पुरुषाधमम् ॥

કિરીટકૌસ્તુભધરં મિત્રાણામભયંકરમ્ ।
અવજાનન્ મહાત્માનં ધૈરે તમસિ મજ્જતિ ॥
એવં વિદિત્વા તત્ત્વાયં લોકાનામીશ્વરેશ્વરઃ ।
વાસુદેવો નમસ્કાર્યઃ સર્વલોકૈઃ સુરોત્તમાઃ ॥

બ્રહ્મા કહે છે કે, 'હે ઉત્તમ દેવો ! સર્વ જગતનો પતિ હું પોતે
જેનો પુત્ર છું તે સર્વ લોકના મહાન ઈશ્વર વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ ભગ-
વાન તમારે પણ પ્રાર્થના કરવા યોગ્ય છે; તેમજ મહાન વીર-
વાળા અને શુભ-ચક્ર-ગદાને ધારણ કરનારા એ ભગવાનની
'આ મનુષ્ય છે' એમ માનીને કદી અવગણના કરવી નહિ. એ
પરમ શુદ્ધ છે, એ પરમ પદ છે, એ પરમ બ્રહ્મ છે, એ પરમ
યશ છે, એ અક્ષરસ્વરૂપ છે, એ અબ્યક્ત છે, એ શાશ્વત તેજ છે,
એ પરમપુરુષના નામથી કહેવાય છે, સાક્ષાત્કાર કરાય છે, એ
પરમ તત્ત્વ છે, એ પરમ સુખ છે અને વિશ્વકર્માએ એનેજ પરમ
સત્ય કહેલ છે; માટે ઈન્દ્રસહિત સર્વ દેવોએ, અશુરોએ
તથા સર્વ લોકોએ એ અમાપ પરાક્રમવાળા વાસુદેવ પ્રભુનું
'આ મનુષ્ય છે' એમ માની અપમાન કરવું નહિ. જે મંદ
બુદ્ધિવાળો પુરુષ એ દુષીકેશ-ભગવાનનું 'આ તો માત્ર મનુષ્ય
છે' એમ માની અપમાન કરે છે તેને પુરુષોમાં અધમ કહેવામાં
આવે છે. સુકુટમાં કોત્તુભરતને ધારણ કરનારા તથા મિત્રોને
અપમાન કરનારા મહાત્મા વાસુદેવનું અપમાન કરનારો મનુષ્ય
કેર નરકમાં પડે છે. આ સત્ય વસ્તુ ત્રમસને હે બ્રેષ દેવો !
લોકોના ઈશ્વરોના પણ ઈશ્વર વાસુદેવ-શ્રીકૃષ્ણને સર્વ લોકોએ
નમસ્કાર કરવો જોઈએ.'

ચીનિ

અનુભવસિદ્ધ સ્થા એ. ૩૬૧ બ્રહ્માએ જાને ન જુદા એ;

હવેના વિશ્વવ્યથા ઓ, થયા તયા એ થાયે છે તથા એ.
કાળ ગળી ન કાલ કરે, રાત્રી થઈ હાલ થા વીર નિદાહ;
આજ બદાલ નિજ ઉરમાં, ઘડેશ નદિનો જરૂર બેદાહ.

શાહલ

એવું સત્ય કહી રહી ઉરમદિં, ધ્યાયી તહીં શ્રીકરિ.
ભીષ્મ ધ્યાન લાડી હરિ ચહી ચહી, પ્રીતે કહી ત્યાં ફરી;
પુત્રે વાત સહી નહિ ચહી નહિ, વાળી મર્ધ એ વહી;
તોયે શું પૂતરાઈ ચેત હજીયે, એવાર્થ સાચી કહી.

ગીતિ

હીરવ શોચી વાતે, મકરવ્યુહ રચી થયા ચલજ પ્રભાતે;
પાંડવ તેની સાથે, રથેનવ્યુહ રચી મંડ્યા બહી બાતે.
શત્રુ થયા નવ દિને, થયા ભીષ્મ તેમ છતાં નવ દીને;
ઠપકો દીધો મારે, દાદા પદ પડી સુયોધને વર્ણિ.
હોય કૃપા નવ યુજ પર, તો દાદા કહી ઘોતે ચોખ કરી;
અસંગ થાઓ તો હજીયે, કર્ણ સર્વ પાર્થને સઘ વારી.

પદ-‘નારાયણ’ એ રાગ

કોપ કરીને બહુ વિચારીને, ભીષ્મ પિતામહ કહે છે રે; ૨૬
વામ્યઆણધી દુર્યોધન, વીર્યવો મને ન ઘટે છે રે.
બની રોકે છે મારાથી તે, કથે જાઉં છું નિત્યે રે; ૩૫૦
પ્રાણે હોમીશ તારા મારે, નકી ગળુલે ચિત્તે રે.
વિરાટની લલાઈમાં દાંઠો, કર્ણ હતો તુંજ સાધી રે; ૩૫૦
જેવું એવું બજા તેમ છતાં, માને એની વાતે રે. ૩૫૦
જાને પાર્થ અનિત તે ઉપર, જગદીશ્વર છે રહાયે રે;
વાંઠો વાળે મૂક કેમ પછી, એનો કોણથી થાયે રે. ૩૫૦

वासुदेवो महाशक्तिः सृष्टिसंहारकारकः ।
सर्वेश्वरो देवदेवः परमात्मा सनातनः ॥
उक्तोऽसि बहुशो राजन् नारदादि महर्षिभिः ।
त्वं तु मदस्त्रं जानीषे वाच्यावाच्यं सुयोधन ॥

‘હે રાજા દુર્યોધન ! વાસુદેવ-શ્રીકૃષ્ણ, જગતની સૃષ્ટિ તથા સંહારને કરનારા, સર્વના ઇશ્વર, દેવોના દેવ અને મોટી શક્તિ-વાળા છે; તેમજ સનાતન પરમાત્મા છે; એમ અનેક વાર નારદ મહેત્રે મહર્ષિઓએ તને કહ્યું છે છતાં મદને લીધે તું વાચ્ય કે અવાચ્યને સમજતો નથી.’

આંધ્રા

આપણે એવો દિલાસો, કૃત્તપતિ પ્રજાથી, ને ગયો સ્થાન ત્યાં, દેવો બેસો પ્રજાતે, ઉરખથી ઉચ્ચે, આતથી પૂર્ણ પ્યારે; રસો સર્વ પિતાને, અરિદ્ય દળસે, આજ પોતે કૃપાથી, વિચર્યા સર્વે રથી ત્યાં, અમૂપતિ ઉપડ્યા, સંગમાં એક સાથી.

ॐ नमः

અસ્ત ધરો રવિ લેવો, જ્ય વાયો કીરવનો તેજ ઘડી;
નાહું દળ ને પેહું, પાંડવનું ગિણિદે ન જરી ઝઘડી.

୩୩

દોરલો ઉમંગ આણી મુતા રાતે, હંમ ધર્મરાય તે મુલે નિરાંતે;
મનેનીનેજીવી વધા શ્રીકૃષ્ણમંગ, માન્યું હારશું હવે તો નિઃશંક.

શિખરિણી

[illegible]

મરાણું શા મારે નિજ જન વૃથા બહિં વનમાં,
મરું હું તો સ્વામી, કુરુજન વસે છે ભુવનમાં.

સૂચેયો

કૃષ્ણ કહે ગભરાઓ ન બૃપતિ, સાદા હજી બધી છે મનધારી;
લાઈ સ્વસ્નેહિ સમેત હું આખર, જિતીશ વાત શક્તીશ મુધારી.
એક રથે જઈને હણું ભીખ, તણ પણ હું કર આયુષ્યધારી;
દે હણશે અરિને વીકરી ફરી, અણુન આ ઉરહામ વધારી.

વસંતતિલકા

ધર્મે કહ્યું ન હરિ આપ સ્વવાત મૂકો,
છા ધર્મસેવુ નવ ધર્મ કઢીજ ચૂકો;
જેણે ઉછરી અમને સુતવૃદ્ધ પાળ્યા,
તેને ઉપાય પુછીએ જઈ ત્યાંજ પાળા.
કૃષ્ણે નિચારી કહ્યું એજ ખરો ઉપાય,
મૂકી સ્વરાસ નીકળ્યા જરૂ ધર્મરાય;
શ્રીકૃષ્ણ પાર્થસહ ભીખનણા નિવાસ,
આવી પ્રણામ કરી જેસી ગવાજ પાસ.

કુહો

આકર તું દાદા વધા, કુહો પ્રિય પાંડવ આજ;
શું આવી રીતે પાણું, મારા સરખું કાજ.

મંદાકાંતા

ધર્મ ત્યારે અનિચિનય થકી, ચિત્ત ખોલી કહ્યું કે,
જેથી પામું જય અરિ પર ને, રાજ્ય ચિત્તે અશું તે;
તને મારે પિતૃ દિન કરીને, દાખવો જે ઉપાય;
હા દાદાજી તવ શ્રમી અમથી, શત્રુઓ શે જિતાવ?

સાખી

ભીષ્મ કહે હું છુડું ત્યાં લગી, નહિ જિતે તું રાય;
મારે મારા મરણ કાજ કહું, તે કર તુરત ઉપાય.
થયો શિખંડી મુજ માટે, અર્જુન એને દે રહાય;
તેથી હું ટળી પડું તે વિના, જય તારો નહિ થાય.

ગીતિ

મુખી ઉપાય શરમાતા, આલ્યા પાંડવ શિખિરે શોચ કરી;
એજ ચહું પછી કરવા, હણશે અર્જુન શિખંડી સાથ કરી.

લાવણી

વડી પ્રભાતે સેના સાથે, શિખંડીને ગ્રાખરે કરી;
આલ્યા પાંડવ ભીમ ધનંજય, ચક્રરક્ષકો ખરે દરી.
રહામા આલ્યા દીરવ અગ્રે, ભીષ્મપિતાને મુખ્ય કરી;
લાગ્યા લડવા વાળાં વાગ્યાં, નાદ વડા બહુ મુખે કરી.
ભીમ પ્રથમ ઉપડવા શરધારા, પ્રચંદ વેગે વરસાવી;
ત્રાસ આપી દીરવસેનાને, રાક્ષા દીધી દરશાવી.
ભીષ્મે વઢાર કરી ત્યારે, મંદળ ફેરવી ધનુષ કરધી;
બાણ મારી અગ્નિનાને વીધ્યા, સેનિક સહુ દારુણ શરધી.
અર્જુન પણ પડી ગયો શોચમાં, આ તુરો તે સો પડ્યો;
દમણાં એ નિજ અસંખ્ય શરધી, અમ સૌને પૂરા કર્યો.
આવી ગયો દહાણમાં શિખંડી, તણ બાણ પેદાં ઉરમાં;
વડા ભીષ્મ ખસી જા શિખંડી, ત્રીવું દામ ન લનપુરમાં.
પણ શિખંડી લડવા પરમુગ્રમધી, બંધુ હું તે સંહુ;
પ્રભાવ પૂર્ણ પ્રમાણું તેથી, આજે લડનાં આનંદ.
મારું પાકું ને પાંડવનું, આજે દરવાને તારું;
લડીશ નહીં પડીશ પૂરે, આલ્યી આજ મૃત્યુ તારું.
અર્જુન યોદ્ધા સદાચ નારી, હું કરીશ સગવડ તારું.

વાત રાખજે આજ વચો તે, વૃથા ન થાય કોઈ પ્રકારે.
 દ્રોણ દ્રોણી કૃપ શલ્ય આદિ. શૂરાઓ સર્વે ઝખ મારે;
 હું તારું સાપજે નિવારીશ, હું સીને મુજ શરધારે.
 એમ કહી ઉપડ્યા અર્જુન ચાલી, કદી ન દેખાડ્યું એતું;
 આજ પરાક્રમ પૂર્ણ જણાવ્યું, દેવે વખાણ્યા જેતું.
 શરધારે જન જનવાદન. વાદનને ત્રાસ દીધો ભારે
 નાઠા સૈનિક સર્વ ત્રાસીને, ભીંજે વસ્ય જોડીયારે.

હરિગીત

એ લોધને મન મોહીને, હંખ રોઈને દુર્યોધને
 કહ્યું ભીષ્મને આ શું બને, જય એમને મળશે રથે
 ગતિ આપ છે માઆપ, અમિત પ્રતાપ રાખો ભાજને;
 અરિ હરી ન હરી જરી, ફરી મુધારો મુજ કાજને.
 કહે પિતામહ ચિત્ત ન ભયધર, પહેલે સમય કહ્યું તે થયું;
 આજે વળી અરિને હણી, સઘળી કૃતિ કરવા ચહું;
 હાં મરું છું કે હણું છું, પાંડવોને હરું છું જયી;
 હું કામ પૂર્ણ મુદામ કે, આ હામ મરું શક છે નહિ.

લાવણી

એમ વદી વરસાવી શરને, દશ હજાર હાથી માર્યા;
 પાળાઓ બે લાખ પૂરા, હવે દશ હજાર પછી પરવાર્યા.
 એના બાહી હામ ન રાખી, નાહી થાકી ભયધારી;
 કોરવ સાથે રસ લે હાથે, ફૂલે જાતે જન મારી.

ભુજંગી

વધા પાર્થને ધર્મથી ભીષ્મ આવા,
 ફરે વન મારા હવે પ્રાણ લેવા;

ધસ્યા પાર્થ સાથેજ રાખી શિખંડી,
ધસ્યા દોરવો એ બનીને ધમંડી.

શિખરિણી

પડ્યા ભૂમિ થોતે, પણ નવ અડે અંગ ધરતી,
વીધ્યાં બાણો એવાં, શયન શરણું રે અધરધી;
ખીસા ઠોક્યા બાણે, રગ રગ વિષે અંગસરસા,
ભૂમિ કંપી ત્યારે, રુધિર જળના મેઘ વરસ્યા.

ભુજંગી

પિતાના પ્રતાપે ચહું મૃત્યુ ધારે,
સુતા ઉતરે સૂર્ય જોવાની આશે;
જપું ત્યાંસુધી મંત્રને ધ્યાન ધારું,
વૃથા હું બીજી વાત શાને ઉચારું.
પદ્મા ભીષ્મ એ સાંભળી શત્રુ ગાળ્યા,
બજ્યાં વાદ્ય ને ઘોષ ત્યાં શંખ ઝાઝા;
કુરુસેનિકા તો ઢળ્યા ભૂમિ માથે,
કંઈ તો મુણી માનતા એ ન વાતે.
પછી પાંડવો છોડીને શસ્ત્ર સર્વે,
ધસ્યા ભીષ્મ પાસે બધા છોડી ગર્વે;
નમ્યા દોરવો પાંડવો પાસ આવી,
વધા સર્વધી ભીષ્મ પ્રીતિ જણાવી.

હરિગીત

હૃદે ભીષ્મ દોરવને જીએ, મુજ શોશ અધર લટકવું;
મુઠા ઝોશીકું લાવી સત્વર, આપ તેનેજ ઘટવું.
દોષ્યા તણ સહુ દીમતી, લાવ્યા ઝોશીકાં ઝડપધી;
એકે ન હૃદીએ વધા પછી, પાર્થ સાથે મદામતિ.

આ બૂત ફોર ગણ આશીર્વાદ, કેવું મો તે નવ કરે.
 કે તું આશીર્વાદ મોળ મુજને, એમ મારું મન થશે.
 પાસે પ્રાણિજી રહી કર પરીમાણ, ગણ શરણી જા.
 રીડું આશીર્વાદ રિવાજ, રહી રજું તે પર તને.
 હું મળવાના વિના વધા, તું ખરો શુભિષ્ઠ અણ હ.
 રામજી મને મુજ બાળ જહાસો, મને તું પ્રિય પ્રાણ છે.
 જે રીડું દિવા ન આ રીને, મુજને આશીર્વાદ તેં રહી.
 તો સાથ આપત તું તને, આ રમણે હર વચન વહી.

સાખી

સાળી

કુશળ દેવ ઓરવ સહ આબ્યા, પણ તેને ના પાડે
 પન અપાવી સન્માન કરીને, પૂર્ણ પ્રીત રમાડે
 દાનિયધર્મને ધામ્ય ગનિ હું, પામ્યો હું મન ભારી
 મારે ન હોડા કોઈ મુજને, વૃથા પ્રીત ઉર ભારી
 ગયા સિબિરમાં સર્વ સુતા ફરી, ઉડી પ્રભાતે આબ્યા
 નહ નર્તક ગાતા સ્ત્રીવૃંદ, નીરખી ખૂબ વધાબ્યા
 સભા મળી દોરવ-પાંડવની ત્યાં ન દેવ કોઈ સાબ્યા
 તદા સર્વ દોરવને ભીઁમે, વિચાર ખાસ જણાવ્યા

દીંડી

તપા લાગી અને લાતણી પીડાએ,
 પાણી યોગ્ય પીવા વિત્ત અતિ ચાહે;
 જૂપ લાવ્યા ઝડ એક પાત્રમાંહે,
 વધા લીધ્મ એ ઘટે નહિ જરાએ.
 પાર્થનેજ દેઈ સત્વર તેડાવે,
 પાર્થ વધા હાથ લેડી દાસ આવ્યો;
 વધા બાણે દુજ પાડે તનશોય,
 પાર્થ ઉચિત નીર કુરુ ઝડ સંતોષ.

કરી પ્રદક્ષિણા ગાંડીવ કર ધારી,
દાર ગજવી વિશ્વને ત્રાસકારી;
અસ્ર મેધતણું શરમાં ઉતારો,
જૂમાં મારતાંજ નીકળ્યું ત્યાં વારિ.
ધાર ઉડી ભીષ્મમુખે પડી જ્યારે,
વૃદ્ધ થયા ભીષ્મ એ ઉત્તમ દ્વારે;
દેવ પુષ્પવૃદ્ધિ કરે જય પુકારે,
વધ્યો જય જનમાં અર્જુનનો ભારે.

ગીતિ

જે જે પુછવું ધારો, તે પુછવા આપ અ પધારો;
સાધ્ય અર્ધજ્ઞાન રવિ, અસ્ત થાય છે સાચું અવધારો.

ઉપેન્દ્રવજ્ર

યથા તથા ધર્મ ઉભંગ આણી, કૃપા તમારી જગદીશ જાણી;
જને લઈ જાઓ મુચકપાણિ, મુખાવવા ભીષ્મ તણી મુવાણી.

સાખી

હીના મુખનાં પડી ભીષ્મ સ્તવન, કરવા લાગ્યા રનેહે,
મનમાં કદે અણુ કરતાં, રોમાંચ થાય છે રહે.
સેવકાર અવિચિત્ર રમરણ, દર્શન સમાન આકાર;
દેખી કૃપાએ પાનમાંહી, દિવ્યતા ત્યાં રૂપિ મુખકાર.

૫૪-૧૯૫ એ રાગ

શ્રીમહારાષ્ટ્ર કૃષ્ણ હરિ !
દેવેશ જનનાર્તી જર્ણા હર્ણા અચિંત્ય વાન, શ્રી૦
જનનાથ આરા નાથ, નમું છું ફરી ફરી શ્રી૦
દેવ નામું સદો સીમા, નહીં રીસને આ વિશ, શ્રી૦
પદારે શ્રી જનકેશ્વર, રૂપે તેહ રહો જુ મુખની શ્રી૦

પદ- 'જો આવો હરિ દસતા' એ રાગ

રત્નિએ પૂરી ન થાતાં અહાહા, આવ્યા શ્રીવર ધાતા અહા
દિવ્ય શ્રીરથનો ઘોષ મુખાવો, રજથી દિશાઓ કલાતાં. અ
અમર્યા લીખ દહિથી રાડ્યા, હરથી શ્રીરથ રખાતાં. અ
ઉઠ્યા નકષિ સહુ ઉભા જોડી કરે, હર્ષ ઉરે ઉભરાતાં. અ
દામોદર પણ ઉતરી રથથી, રાડ્યો સ્વજન જળાતાં. અ
પરસ્પરે પ્રજાભ્યા સહુ પ્રીતે, હર્ષ અમુ ઉભરાતાં. અ
પછી લીખને વીંટી બેઠા, સહુએ પ્રસંગ ચલાતા. અ

પદ- 'સત્ગન મુખડા' એ રાગ

લીખ કહે કૃપા હરિ બહુ કરી રે.
દેવ દિવ્ય દર્શન દીધાં મુખ, અંતે લીધી ખરી રે. લીખ
શિરવ્યાધુ'ગગન, પદભૂમિ આ જન, ભૂદિશા રવિ તારાંજન
ધનરયામ પીતાંખર ધાર મુતન, કિરણોથી દીધું ભરી રે. શ્રી

પદ- 'આજ સ્વામ' એ રાગ

શ્રીકૃષ્ણ વધા લીખ, તારી ભક્તિથી રીઝેલ છું; શ્રી
ભક્તિથી રીઝેલ છું, અગમ્ય એથી રહેલ છું. શ્રી
હાપન દિન પછી ધીર, તજી દહરા આ રારીર; શ્રી
પછી દિવ્ય રથજે જગ્યા, ઘોમ્ય છું ઠરેલ છું. શ્રી
જો મુરગગન વિરે, વિમાનમાં ઉભા હોસે; શ્રી
વાહકે વગ એ થયો, ધન્ય છું થયેલ છું. શ્રી
આવ્યા આ ધર્મરાવ, ધર્મ અર્થ મુજવા ચાલે; શ્રી
જેથી મોક્ષ જાય, એને તેજીને આવેલ છું. શ્રી

પદ- 'જોખવજ' એ રાગ

વધા લીખ ધન્ય ધન્ય અમુરારિ, કૃપા કેશવ જળાવો ભારી. ૨
મયજ મળી અમૃતમય વાણી, મંગળ આનંદકારી;
નાણીપતિ જગનાથની આગળ, હું ને મહું મું ઉચ્ચારી. ૩

જણ્યકી વીંધાએલાં ગાત્રો, પીડા કરે છે, દારી;
 ન મહારં સ્થિર તેથી ન રહેવું, એ છે મુખ્ય લાચારી. ૫૦
 જા મારં ધણું જ જાય છે, હામ ગયો છું, દારી;
 ધુ વધવાની શક્તિએ ન રહી, માંડ શકું આ ઉચ્ચારી. ૫૦
 રે ક્રમા કરો મધુસૂદન, હાલત મારી ત્રિચારી;
 રેનાં ગુરુ આદિ તમ પાસે, શી મંજુલી વંળી મહારી. ૫૦
 પદ-‘નારાયણ’ એ રાગ

ધા શ્રીકૃષ્ણ કૃપા દર્શાવી, ભીષ્મ વાત વુજ સાચી રે,
 પાપ તેનો હાલ કરે છું, વુજ પર ત્રેમે રાચી રે. ૫૦
 જણ રંગારંગ ખૂબ્યાં સાલે, જે દુઃખ દે છે ભારી રે,
 આ કણથી થશે કુંભસમ, કૃપા થઈ ગણ મહારી રે. ૫૦
 દાનિ મૂર્ઝા મોહ દાહ કે, અસ્વસ્થ વિત્ત ન થાશે રે,
 જ તમ વૃત્તિ પણ નહિ પ્રકટે, સત્ત્વ ગુણ અવલવાશે રે. ૫૦
 જ તરસ પણ નહિ લાગે ને, દિવ્ય લોચનો થાશે રે,
 જ્ઞાનથી અર્ધ સકળ કર, કંઈ સમ સમજાશે રે. ૫૦
 સાખી

૧ મુજનાં સૌ મુખિએ પ્રભુની; રણતિ કરી અતિ ભારી;
 પુષ્પવૃદ્ધિ રવોએ કીધી, ધ્વનિ થઈ જય જયદારી.
 વાળ વાળાં ગાળ્યાં જન, ભીષ્મની પીડા થઈ ન્યારી;
 અસ્ત થયો ત્યાં રવિ વાણ, વાણે મધુરો મનહારી.
 ગીતિ

મજવું દ્યું પ્રભાતે, દિવ્યા સલાજન સર્વે રાતે;
 પાંચ વસ્ત્રા નમરમાં, મુખમાં મુગા સદૃઢે રાતે.
 શાદ્દલ

દિવ્યા રેષ પ્રભાત રૂર્ષ વરતાં, કીધું
 ૨૮

આવ્યા પાંડવ સર્વસંગ ઝડપે, આવ્યા મુનિઓ
વંધા ભીષ્મપદે મળ્યા જગતના, શાની ગુણી તે રહ્યો
બેઠા સ્વસ્થ થયા કૃષ્ણાધીન વધા, સ્વામિનથી તે

ગીતિ

રાત પીતી ત્યાં સુખકારી ? ઘા નથી કરતા એકે દુઃખ
મતિ તો છે અવિકારી ? દિયતિ સર્વથા થઈ શું મુખ

દીંદી

વધા ભીષ્મ ધન્ય પ્રભુ તવ પ્રતાપે,
આધિ-વ્યાધિ કુશુંએ નવ સંતાપે;
જ્ઞાન સર્વ 'ખુદ્યુ' છે પ્રસન્ન ચિત્તે,
પુછે પુછવું જે હોય તે ખચીતે.
ધર્મરાવ સર્વ ધર્મ ધરનાર,
શુદ્ધિમાન સત્યના આચરનાર;
નહિ મળે એવા પ્રશ્ન કરનાર,
સભા આવી હદી નથીજ મગનાર.

વસંતતિલકા

બોલ્યા શ્રીકૃષ્ણ જગમાં તવ ખ્યાન રેવા
ને સર્વ અર્થ જગના જનનેજ રેવા
જ્ઞાનાન્ધ મેઠ મૂળથી તમમાં ભવાં છે
મેં આ મુયોગ ચાલીને અલીયાં હયાં છે

ગીતિ

પ્રજા આજ્ઞાથી ઉભા, ધર્મ નમ્યા મુરુપદ થઈ
પછી પૂજવા લાગ્યા, રાજ્ય-વિપત્તિ-પ્રાણ-ધર્મ

ઉપેન્દ્રવજ્ર

અનેક પ્રશ્ન ધરના ખુલામા, ક્યાં મુખી'ત્ર જવ મ
થવા નવા માંવ મુખર્થગવ, થવા અવનંદ મુખથી

શાહુલ

ભાષ્યો દાગ મુલીખને વિચરવા, ત્યારે ફરી શ્રીહરિ,
ભાષ્યા પાંડવસંગ ત્યાં ફરી ફરી, ભીષ્મે વિનંતિ કરી;
ભાષ્યા માગી હરિ વધા મુર વિષે, જાણું મુખેથી તદા;
દી શ્રીવર પાદ ધ્યાન ધરીને, શાંતિ મહી સર્વથા.

દીંડી

જેમ જેમ યોગમળે રૂંધે પ્રાણ,
તેમ તેમ ખરે શરીરમાંથી બાણ;
તીરદહિત થયું અંત સહુ શરીર,
ગયા દેવર્ષી તદા ભીષ્મ જ્ઞાની ધીર.

સાખી

એક એક બાણ ખરીને ધયું, છેક વિશલ્ય શરીર;
જે આશ્વર્ષ વિદ્યાકી વડતા, ધન્ય ધન્ય સહુ ધીર.
કિંવા હથિયર ધર્મ દીધી પછી, માત જાનહુવી તીર;
આજ્ઞા પછી દેવપુરમાં ધર્મ, ફળગામને પહુવીર.

ઉપેન્દ્રવજ્ર

તદા તદા શ્રીક દેવધર્મ પાગો;
પ્રભ પ્રભાવસ્ય વધાર્ય પાગો;
મુનિવર્ષી જાણ સહુ ન ખાલી;
પદા ખરેખાત મુખાન્વ શાગો.

શ્રી ભીષ્મપિતામહ-ભાવ-આખ્યાન
૫૪૭

શ્રી ભીષ્મ, રાખાવિને હોન. [વર્ણન]

શ્રી સુમીલ-સ્મીકાર-આલ્યાન

[વિવિધ-પ્રમુદરણ-દુઃસહરણ]

પૂર્વરંગ

પદ-સાર: 'સમગ્ર' એ રાગ

દુઃખીયા લવડા દુઃખીયા રહે છે રીઝ સંસારમાં રે;
 નર અવતારમાં રે. દુઃખીયા
 પહેાંચી જઈશ મુખે અનુ દુઃખના પારમાં રે. દુઃખીયા
 સો કોણ કહે છે કે, 'સંસાર અસાર છે' પણ તેણે સમજે
 એ અસાર વસ્તુથી મુક્ત કોણ થાય છે ?

દારા: પરિમવાકારા વંધુજના વંધનં વિર્ષ વિપયા: ।

કોઝ્યં જનસ મોહો યે રિપવસ્તેષુ મુદ્દાદા ॥

'સીઓ સાક્ષાત્ પરાભવની મૂર્તિઓ છે, બંધુજનો બંધન
 છે અને વિપયો વિવરૂપજ છે; છતાં મનુષ્યનો આ મોહ શો છે
 કે જેઓ શત્રુઓ છે તેઓમાંજ મિત્રપણની આશા રાખવામાં
 આવે છે ?' એટલુંજ નહિ પણ તે તે શત્રુરૂપ પદાર્થોમાં જોવા
 બંધાય છે કે:—

પ્રથમ રાજો લેના સૈનિકો છે એવો મત્યુરૂપી થતું હતું.
થઈ આવ્યો છે, છતાં તું તારા રક્ષક (ધર્મ) ને કેમ ભોળો
શા માટે ધર્મમાર્ગે જતો નથી ?' એથીજ અને કહીએ છીએ.

દુઃખીયા જીવડા દુઃખીઓ રહે છે શીદ સંસારમાં જે.

યાદ રાજો કે આ મનુષ્યજન્મ ફરી મળવાનો નથી—

अन्यजन्मसहस्राणां सहस्रैरपि कोटिभिः।

कदाचिच्छमते जंतुर्मानुष्यं पुण्यसंचयात् ॥

‘ખીબ જન્મો હજારો ને કરોડો થઈ બધા, ત્યારે
કેઈકજ વખતે પુણ્યનો ઢગલો બે થઈ બધા તો પ્રાણી મ
પણ પ્રાપ્ત કરે છે.’ આમ અતિશય હલંબ મનુષ્યજન્મને જ
પણ તેને વૃથા ગુમાવવો તે ઘણું જ ચોચનીય છે; કારણકે જે
પ્રાપ્ત કરવાની છે તે મનુષ્યજન્મ વિના પ્રાપ્ત થતી નથી. જુએ—

चतुरशीतिलक्षेषु शरीरेषु शरीरिणाम्।

न मानुषं विनाऽन्यत्र सत्त्वज्ञानं तु लभ्यते ॥

‘પ્રત્યેક પ્રાણીને જુદાં જુદાં ચોરાશી લાખ શરીરોમાં
કવાનું હોય છે; પણ તેમાં કેવળ મનુષ્ય-શરીર વિના
કેઈ પણ શરીરમાં તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી.’ તો શા માટે—
નરઅવતારમાં જે દુઃખીયાજીવડા દુઃખીઓ રહે છે શીદ સંસારમાં

માટે માનવજન્મ પામીને સદાને માટે દુઃખોથી મુક્ત થઈ
પ્રવૃત્ત કરવો એટલો અને તે પણ—

यावन्नाश्रये दूःखं यावन्नायान्ति चापदः।

यावन्नेन्द्रियैरुत्थं तावन्नेव ગમમ્યમેત્ ॥

‘જ્યાં નાશી દુઃખભર્યાં દુઃખો આવી ન પડે, જ્યાં જ્યાં

ઓ ઘેરી ન વળે અને ઇન્દ્રિયોની નિષ્કળતા ન થઈ જાય
રીમાં કદયાણુ સંપાદન કરવાને અભ્યાસ કરી લેવો જોઈએ-
માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.' અને તે પ્રયત્ન કઈ રીતે કરવો ?
! અહીં કહેવાયું છે કે:—

||ધી શ્રી આચાર્ય કૃપાલા, કર કમલાવરને વહાલા;
હિંચી જઈશ મુખે અનુભવના પારમાં રે. ૯૫૬||
વળી તેજ આશયથી અમે આ ગાયું છે:—

૫૬

મૂલી ભગવાનને શીઠ હાથે કરી દુઃખી થાઓ;	
ગયાં બીજાં જેમ તમને મૂકી,	
તમે બીજાં સારું નહિ ખોટી થાઓ.	મૂલી૦
દુઃખનું ઓપધ હરિસ્મરણ છે,	
કરો નહિ તેને ગભરાઓ.	મૂલી૦
ભય ભારે તેમ ભગવું ભારે,	
જેવો રોગ તેવો ઓપધ ઝટ'ખાઓ.	મૂલી૦
જગની પ્રીતિ અતે દુઃખદાયી,	
સાચે બાવે શ્રીવરને ચિન્ન થાહો.	મૂલી૦
અનુપતિ સરણે વળગી રહ્યા તો,	
ગોથાં ભવજળમાં પહી નહિ ખાઓ.	મૂલી૦

આજ અભિપ્રાયથી અહીં કહ્યું છે કે:—

દુઃખોયા જીવતા દુઃખીયા શીઠ ગહે છે સંસારમાં રે.

આપણને જે જે દુઃખો પ્રાપ્ત થાય છે તેનું મૂળ શું છે? તે
પદ્ધતિમાં લેવાનું છે. ભગવાન ધીરૂણુ ગીતામાં કહે છે:—

‘પ્રાણીઓનું જ્ઞાન અજ્ઞાનથી ઢંકાયેલું છે અને તેઓ મોહ પામે છે—હુઃખીયા થાય છે.’ આ વચનથી થાય છે કે, હુઃખનું મૂળ અજ્ઞાન છે. તે અજ્ઞાન કયું ? તેનું

૫૬

મજબૂત માયાસંગ, હરિ! વળગાર્યો આપે વિવિધ !
મનોવાસના ધૃતિઓ ઇન્દ્રિય, પંચબૂતનું અંગ
સગાં સ્નેહી શત્રુ સંસારી, જન જીવતણા પ્રસંગ
અજ્ઞાન માન જમીન સ્ત્રી સત્તા વિવિધ સ્પર્શરસરંગ
મુખ દે હુઃખ દે મુખ-હુઃખ હરી તે, ક્ષણ ક્ષણ બદલે કંઠ
અનુ નિમિત્ત પણ ન ચાહું ચિત્ત એ, જાણે છે શ્રીરંગ. હરિ

આવી આ માયા અથવા તો માયાપ્રસંગરૂપ જે અજ્ઞાન
તેથી જો છટાય તોજ તેથી ઢંકાયકું જ્ઞાન વિકસ્વર થાય
અને સંસારથી છટી જવાય છે; માટે તે માયાથી છટવાને—

તમેવ ચાઘં પુરુષં પ્રપચે યતઃ પ્રઘટિઃ પ્રસૂતા પુરાણી ।

‘જેમનાથી આ પુરાણે સંસારપ્રવૃત્તિ સર્વત્ર ફેલાઈ
આઘ પુરુષ-પરમાત્માનું હું ચરણ જઈ છું’ આમ પ્રકૃત
જોજ હુઃખ દૂર કરવાનો સફળ ઉપાય સિદ્ધ થાય છે, જેને
પણ પુષ્ટિ આપે છે:—

તમાત્મબુદ્ધિપ્રસાદં મુમુક્ષુર્વં શરણમહં પ્રપચે ।

‘જ-મમરણનાં હુઃખથી છટવા છઠ્ઠો હું, મન તથા
ને નિમંજ કરનાર તે પરમેશ્વરને ચરણે જઈ છું.’ આ
શરણ લેવાને શ્રુતિ સૂચવે છે. આ સંસારસમુદ્ર તરવાને
જો નોકારૂપ છે ને કોઈ સફળરૂપ તે નોકાને સીધા મા
જવામાં કણધાર-ખતાચીરૂપે અવશ્ય જોઈએજ, એવા

હીં કહ્યું છે કે:—

પ્રાધી શ્રી આચાર્ય કૃપાલા, કર કમલાવરને વરી વહાલા,
હોંચી જઈશ મુખે અનુભવના પારમાં રે. દુઃખીયા
એટલે સફુરુએ દર્શાવેલી વિધ્યુ-ભગવાનની સેવા કર્યા-
ના એ વિધ્યુ-ભગવાનને પામી શકાય નહિ; અને વૈધ્યવી
ક્ષા પણ તેવા વૈધ્યવ આચાર્ય વિના મળી શકે નહિ. ભગવાન
તે નારદજી પ્રત્યે કહે છે:—

अवैष्णवानामप्राप्यं गुणत्रयविवर्जितम् ।

‘ત્રણે ગુણથી રહિત એ વૈધ્યવપદ-વૈકુંઠધામ, વૈધ્યવો વિના
મળીને મળવું થોડું નથી.’ અને તેજ અભિપ્રાયથી બીજે
થણે પણ ભગવાન પોતેજ કહે છે:—

चक्रांकितः प्रवेष्टव्या यावदागमनं मम ।

नामुदिताः प्रवेष्टव्या यावदागमनं मम ॥

‘હું મારા આ વિધ્યુલોકમાં આવું ત્યાં સુધીમાં જેઓ મારા
કની નિશાનીવાળા-વૈધ્યવો હોય તેઓનેજ આ વિધ્યુધામમાં
આમલ કરવા; પણ હું જ્યાં સુધી અહીં આવું ત્યાં સુધીમાં જેઓ
વૈધ્યવ તરીકે હોઈને પ્રસન્ન રહેતા ન હોય તેઓને અહીં આમલ
રવા નહિ.’ આમ જેઓ સાચા વૈધ્યવ નથી તેઓને વિધ્યુલોક-
ની પ્રાપ્તિ થતી નથી; એટલુંજ નહિ પણ તેઓ માટે પદપુરાણમાં
યાં સુધી કહેવામાં આવ્યું છે કે:—

विष्णुदीक्षःविहीनानां नाधिकारः कथाश्रवे ।

‘જેઓ વિધ્યુદીક્ષાથી રહિત છે તેઓને વિધ્યુ-ભગવાનની
કથા સાંભળવાનોયે અધિકાર નથી.’ અર્થાત્ ‘અમે એ ભગવા-
નનાજ હોએ’ એમ દર્શાવવાને જરૂરી છે કે:—

ચક્રાદિધારણં પુંગાં પરમંચંદનમ્ ।
પતિવ્રતાનિમિત્તં દિ યત્નયાદિમિથાગમ્ ॥

‘જેમ પતિવ્રતા જીને તેનાં સોમાગ્ય સૂચવનાં કંકરે આમૃતલોનું’ ધારણ આવશ્યક છે, તેમ વૈષ્ણવોએ ‘અમે વિદ્યે ભક્ત છીએ’ જેમ દર્શાવવાને તે ભગવાનનાં ચક્રાદિનાં ચિહ્નો ધારણ આવશ્યક છે અને તે પરમેશ્વર સાથેજ સર્વોત્કૃષ્ટ સંકેત કરી તેમનેજ વંદન કરવું યોગ્ય છે; માટે અતિ આનંદ—

શોધી શ્રી આચાર્ય કૃપાસા, કર કમલાવરને વહાણ;
પહોંચી જઈશ મુખે અનુભવના પારમાં રે. કુખીયા

અને જેણે તે પરમેશ્વરનું ચરણ લીધું તેને માટે શ્રેયં
તો ત્યાં મુખીની બાંહેધરી આપવામાં આવે છે કે:—

કિંકરા દ્રઢપાશો યા ન યમો ન ચ યાતનાઃ ।

સમસ્તાસ્તસ્ય યસ્યાત્મા કેશચાર્લવનસ્સદા ॥

‘જેના આત્માએ શીકેશવ ભગવાનનુંજ નિત્ય આલેખ
લીધું છે તેની પાસે યમદેવના કિંકરો, યમદેવનો પાશ
યમદેવ પોતે આવી શકતો નથી; તેમજ સમસ્ત યમકોણ
યાતનાઓ તેને માટે રહેલીજ નથી.’ એટલુંજ નહિ પણ—

વાસુદેવપરં દ્રઢ્વા વૈષ્ણવં દર્શકિલ્પિપમ્ ।

દેવોઽપિ મીતઃ સંયાતિ પ્રણિપત્ય યયાગતમ્ ॥

‘વાસુદેવ ભગવાનમાં પરાયણ રહેનાર અને તેથીજ જેતાં કંકરે
પાષો બળી ગયેલાં છે એવા વૈષ્ણવજનને જોઈને દેવ પણ ભય
ભીત બને છે; ને તેને પ્રણામ કરી જેમ આગ્યો હોય છે તેમ
આજ્યો જાય છે—અર્થાત્ વૈષ્ણવજનને સત્તાવતાં દેવો પણ ડરે છે.
વગી તેથી પણ આગળ વધી દહે છે કે:—

દ્રઘા યમોઽપિ વૈ તત્ર વૈષ્ણવં દગ્ધકિલ્વિપમ્ ।

ઉત્થાંય પ્રાંજલિર્ભૂત્વા નમતે રવિનંદનઃ ॥

સૂર્યપુત્ર યમદેવ પણ જેનાં પાપો ખળી ગયા હોય છે એવા
વળનને જોઈ, જિલ્લો થઈ, જે હાથ જોડીને તેને પ્રણામ કરે
એટલું જ નહિ પણ—

તસ્માત્ સંપૂજયેદ્ મત્ત્યા વૈષ્ણવાન્ વિષ્ણુવન્તરઃ ।

સ યાતિ વિષ્ણુસાધુજયં નાત્ર કાર્યા વિચારણા ॥

‘જે મનુષ્ય વૈષ્ણવજનોની વિષ્ણુની પેઠે ભક્તિથી પૂજા કરે છે
મનુષ્ય પણ વિષ્ણુના સાધુજયને પામે છે, એમાં કંઈ વિચાર
વા જેવું નથી.’ આવો વૈષ્ણવદીક્ષાનો મહિમા છે; માટે સર્વ
જાણનાં પાપોનો પરિત્યાગ કરી ‘ગ્રાધી શ્રી આચાર્ય’ કૃપાલા,
‘કેમલાવરને વહાલા;’ જેથી ‘પહોંચી જઈશ સુખે અનુભવના
રમાં રે.’ પાપી જીવો નરકમાં જઈને પીડાય છે ત્યારે ખુદ
મદેવ પણ તેઓને જોઈ કહે છે:—

નરકે પચ્યમાનસ્તુ યમેન પરિમાપિતઃ ।

કિં ત્વયા નાર્ચિતો દેવઃ કેશવઃ કલેશનાશનઃ ॥

‘સર્વ હશેઓનો નાશ કરનારા કેશવ ભગવાનને તેં શા માટે
પૂજ્યા? આમ નરકમાં રંધાતા જીવને યમદેવ દહ્યા કરે છે.’
‘તેજ અમે અહીં વારંવાર કહીએ છીએ કે, ‘કુઃખીયા જીવડા
ખીયો રહે છે શીદ સંસારમાં રે.’ જો તો મહાન પ્રભુનું ચરણ
પીધું તો બીજા અને દ્રોણ જેવાને પણ આમ કહેવું પડ્યું કે:—

સમર્થો ધનુર્પકેન નિહંતું સર્વપાંડવાન્ ।

યથેપ નો મહેદ્ ગોપાવિષ્ણુઃ કારણરૂપઃ ॥

‘મર્ના કાવળ પરમાત્મા શ્રીનિખળ-શ્રીકૃષ્ણ, જો રક્ષણ
 ન દોય તો કેવળ જોડજ મનુષ્યની મર્ પાંડવોનો નાથ
 હું સમજું છું.’ જોડે મર્ હુઃખોથી મુકા મવાને પ્રમુદાયક
 સાચો ઉપાય છે. સંસારીઓને સંસારનાં મુખ ભેટનાં કે:
 પળ જોજ ઉપાય તેવો ભેટજો; કારણકે તે ભગવાને પાતે દે
 આવેશાનું રક્ષણ કરના તત્પર રહીને જોજ કહું છે કે—

અયમસ્મિ મહાબાહો મુદ્ધિ યસે વિવશિતમ્ ।
 કરિષ્યામિ હિ તત્ મર્યં યત્ત્વં વશ્યસિ માતૃ ॥

‘હે મહાબાહો ! આ રહ્યો, હું તારા માટે તૈયાર છું; તારે
 કહેવાની ઈચ્છા હોય તે જોલ; હે ભારત ! તું જે કહીશ તે
 હું કરીશજ.’ આમ કહીને ભગવાન ભક્તોના દાસના પવન
 થયા તૈયાર રહે છે—‘મહારાજ પાંડવકે ઘરમે’ દાસને કે
 કહાયો’ તેનું કારણ માત્ર જોજ છે, જે અહીં અમે કહી
 છીએ—‘ગોપી શ્રી આચાર્ય કૃપાલા, કર કમલાવરને વહી
 જેથી ‘પહોંચી જઈશ સુખે અનુભવના પારમાં રે.’

અરે ! આપણને તો શું હુઃખ છે ? પાંડવોને જે હુઃખ પાં
 હતું તેનું વશન કવિઓ આ પ્રમાણે કરે છે:—

મીષ્મદ્રોણતટા જયદ્રથજલા ગાંધારનીલોરપલા ।
 શલ્યગ્રાહવતી કૃપેણ વહની કર્ણેન વેલાકુલા ॥
 અશ્વત્થામવિકર્ણઘોરમકરા દુર્યોધનાવર્તિની ।
 સોતીર્ણા સલુ પાંડવૈ રણનદી કૈવર્તકઃ કેશવઃ ॥

‘મીષ્મ અને દ્રોણાચાર્ય’ જેના કિનારા હતા, જયદ્રથરૂપી નેમ
 જળ હતું, ગાંધાર રાબરૂપી નીલાં કમળ જેમાં વિકસ્વર હત
 શલ્યરૂપી ગુડ જેમાં ધૂમતું હતું, કૃપાચાર્યને લીધે જે વહી ર
 હતી, કર્ણને લીધે જેમાં ભરતી—જોડ મયા કરતો હતો, અ

ધામા તથા વિકર્ણરૂપી ભયાનક મગરમચ્છો જેમાં ધૂમતા હતા
મને હુયોધનરૂપી ધૂમરીઓ જેમાં ધૂમતી હતી-તે કીરવો સાથેની
કુદરૂપી નદીને પાંડવો ઊતરી ગયા, તેનું કારણ ? તેઓએ શ્રી-
ધ્વજરૂપી કર્ણધાર-હોશિયાર ખલાસી મેળવી લીધો હતો.' આમ
તેઓએ જેમ પ્રભુરૂપી કર્ણધારનો આશ્રય કર્યો હતો તેમ
કરકોઈ મનુષ્યે તેજ કુશળ કર્ણધારનો આશ્રય કરી સર્વ દુઃખથી
મુક્ત થવું જોઈએ. એજ અભિપ્રાયથી અહીં કહ્યું છે કે:—

પહોંચી જઈશ મુખે અત્યુ દુઃખના પારમાં રે,
દુઃખીયા જીવડા દુઃખીયા રીઠ રહે છે સંસારમાં રે.

અરે ! બીજું કંઈ ન આવડે તો તુકારામ જાવા કહે છે
તેમ કરવું:—

ન કરે તત્ત્વજ્ઞાન મૂઠ માઝી માંત, પહીં ધ્યાતો અતિ ચરણકમળ;
આગમાયે ભેઠ મીતો કોય જાણે, કાળ તેં ચીંતતો સારી તસેં.
કાહી તેણે પરગઢાણ વીતો દાસ, હોઈલ ત્યાચા ત્યાસ અભિમાન;
વૃકામદણે અગારખું મા રેવીવશ, લક્ષ્મીકરુણા કરા સાલાળી છે.

અરે ! એમ ન રહે તો આજ માગ્યા કરવું કે:—

નકોં બ્રહ્મજ્ઞાન આત્મસ્થિતિ લાવમીં લક્ષ્મીવૃંદેવ એસે કરી;
દાવીરૂપ મજ ગોપીકા રમણા, ઠેવીન ચરણા વરી માયા;
પાહોંની શ્રીમુખ દેહન આલિંગન, જીવેની બલોણ ઉતરીન;
પુસતાં સાંગે નહિત ગુજમાત, જૈસોની એકાન્ત મુખ ગોપી;
વૃકામદણે યાસીન લાવી ઉશીર, માઝે આવ્યંતર જાણે નીચા.

મનોરથો તો આપણા ઘણા સારા હોય, પણ તેને પ્રભુપાર
પાડે ત્યારે ને ? માટે તે ઉપર કહે છે:—

મામે જ્યોરજાગત તારી લે જહુત, મદજતી સિનાનાથ વૃજ -
પાહીલે અપરાધનાદિયાતી, કૃત્તનારીલા અજમેગમિ.

અંદાજ પદી બાળ બેસવીલા, કુરૂશીરા સંગર ૭.
 ગળેન્દ્ર પશુ નાડીતાજ લયરે, ભવસિંધુ પાર દેવ
 પ્રહલાદઅગ્નિતરાખીલા જલ્લાંત, વિપાચે અમૃત વૃક્ષ
 પાંડવા સંકટ પડતાં જડભારી, ત્યાંચા છે કૈવારીનાર
 વૃકા મહાજે પુંચા અનાથાચનાથા, એકેનીયાં માતશરભૂત

તેમાં પણ—

શ્રીરામ સખાએસા ધરી ભાવ, મીપણાચા ઠાવ પૃસ્તે મ
 શરણ નિરંતર મુજ પું ગાવિંદા, વાંચે લાગી ધંધાનારા
 ચાવરી સોપાન નાહિં રે સાધન, વાહા તસે આજુ પુંડીય
 નકો કાંહી કરે આગસ અંતરી, જથે નિરંતર રુપ
 વૃકા મહાજે મોઠા લાભ નર રહી, રહીય વિરહી હોતી

આ રીતે સર્વ દુઃખોથી મુક્ત થઈ શકાય છે છતાં—

દુઃખીયા જીવતા દુઃખીયો રહે છે રીક સંસારમાં રે.
 નર અવતારમાં રે. દુઃખીયા
 શાપી શ્રી આચાર્ય કૃપાલા, કરે કમજાવરને વહાણ;
 પદોંચી જઈશ મુખે અનુભવના પારમાં રે. દુઃખીયા
 તે કેળી પેટે ? મહારાજ મુખોવની પેટે. જુઓ:—

શ્રી સુગ્રીવ-સ્વીકાર-આખ્યાન

પદ-૨૦ મહારાજી એ રામ

જુમિ પર જન્મ ભાર થયો ને, ગુર પીઠાય સમગા રે;
 રાવજ-કુંભારજના કરે, કચડાયા જન અબગા રે.
 મુદુએ જુમ કરી બ્રહ્માને, નેજે સ્વપ્ના દરિત રે;
 માનવિ થજી દુખ દગવા. પ્રજા વધા પ્રકીને રે.

બ્રહ્માએ તવ સહુ મુરગજને, શ્રીવરસેવા કરવા રે;
ગાંધર્વી-અપ્સરા-યક્ષિણી-ઉદર કહું આવતરવારે.

અપ્સરઃસુ ચ મુરગ્યાસુ તથા વિદ્યાધરીપુ ચ ।
નાગકન્યાસુ ચ તથા ગાંધર્વીણાં તનુપુ ચ ॥
કામરૂપવલોપેતા યથાકામં વિચારિણઃ ।
સિંહશાર્દૂલસદૃશા દર્પણ ચ ચલેન ચ ॥
યસ્ય દેવસ્ય યદુરૂપં વેશો યથા પરાક્રમઃ ।
અજ્ઞાયત સમસ્તેન તસ્ય તસ્ય સુતઃ પૃથક્ ॥

‘(બ્રહ્માની આજ્ઞા થઈ એટલે) મુખ્ય મુખ્ય અપ્સરાઓમાં,
વિદ્યાધરીઓમાં, નાગકન્યાઓમાં તથા ગાંધર્વી સ્ત્રીઓનાં શરી-
રોમાં તે દેવો યથેષ્ટ રૂપવાળા, બળવાળા, ઇચ્છાનુસાર વિચર-
નારા ને ગર્વ તથા બળમાં સિંહ અને વાઘ સરખા ઉત્પન્ન થયા.
અર્થાત્ જે દેવનું જેવું રૂપ, વેશ તથા પરાક્રમ હતું તેના જેવોજ
તેનો પુત્ર જુદી જુદી સ્ત્રીઓમાં ઉત્પન્ન થયો.’ જેમકે—

મુરપતિએ વાલી પ્રકટાવ્યો, સૂર્ય મુખીવ જાતા રે;
જેના આશ્રયથી સહુ વાનર, સેવી શક્યા શ્રીનાથારે.
બેઉ પિતાના પૂર્ણ લાઠકા, લજ્જતા રમતા સાથે રે;
ગજતા પ્રાણસમાન પરરૂપર, ગુણી બનાવ્યા તાતે રે.

દીંડી

કર્ણો તાતે જવ કાળ રાજ્ય છોડી, મંત્રીઓએ તવયોગ્ય બેઠું બેઠી;
કર્ણો વાલીને રાજ્ય તણી વાલી, કર્ણે મુખીવ શુવરાજ રખેવાળી.

ભુજંગી

દીસે રહ જુગ દતાં ચિત્ર બેઠ, કરી મુખવિસેવ સખી
લગવ્યો લપુષ્પાત ભૂષણને, મહામેજામાં બેઠના દાન

લાવણી દૂકી

હુંદુલિ રાક્ષસનો વડો પુત્ર માયાવી,
 ગળ્યો મધરાતે પુરની બહાર આવી;
 લડવા તેડ્યો વાલીને જૂમ મથાવી,
 પૂર્વજીંદર ઉર વિચે સમયસર લાવી.
 અચણ્ય જાગીને વાલી લાગ્યો બવા;
 મુખીવ-ભ્રીચર્ગે માંડ્યો બહુ સમજવા.
 પણ વીર ધીર ધરીને સહુને ન પતિને;
 હરખે આલ્યો લેટવા વડી વિપત્તિને.
 આગળ વાલી ને પુઠે મુખીવ સ્નેહી;
 દરથીજ હીંમે ઉપર વાલી રહી.
 તેવો તે તો તડગા નહાસવા લાગ્યો;
 પણ વાલી પુઠે પડ્યો જાય અરિ ભાગ્યો.
 અજવાળી રાતે પસંદ્યા બસે પાસે;
 પ્રપવાની કરતો હતો અસુર તપાસે.
 ત્યાં વિવર મળ્યું કે સધ બસાયો માંહી;
 વાલીએ જાણ્યું તાડો જાણે આંહી.

લાવણી

મુખીવને સંગેજ વિસોડી, સામારી આપી ભાખ્યું;
 હું ધમ્મું પું એક વિવરમાં, હાલ અરિ મરી નાખ્યું.
 પણ ત્યાં મુખી જીં સાવધ આ, કાર ઉપર ડેરી રહેતો;
 ન જાસનો વળી પેસવા, જીવર નહિ દોડને રહે.
 હું સને આજું, અરજ રાખ્યું મને રાક્યો;
 રી રી રી, ઉચરીને પૂડો રાંધ્યો.
 ત્યજ વડો મ્હો વીરને, ધીર મયો એ મુકા
 જુ ઈન મું મામો થોવા, પણ મતોજી.

સર્વલોકસ્ય ધર્માત્મા શરણ્યઃ શરણં પુત્રા ।

ગુરુર્મે રાણવઃ સોઽયં સુગ્રીવં શરણં ગતઃ ॥

‘(શ્રી હરમણુજ હરે છે કે,) પ્રથમ શ્રવં લોકને શરણુ લેવા
ચોગ્ય અને ધર્માત્મા મારા આ વડીલ શ્રીરામચંદ્ર, હાતમાં
મુખીવને શરણુ લાય છે.’ અહો ! આશ્ચર્ય તો જુઓ:—

યસ્ય પ્રસાદે સત્તતં પ્રસીદ્યુરિમાઃ પ્રજાઃ ।

સ રામો વાનરેન્દ્રસ્ય પ્રસાદમમિકાંક્ષતિ ॥

‘લેમની કૃપા થતાં સમસ્ત વિશ્વની આ પ્રજાઓ નિત્ય પ્રસન્ન
થાય છે તે રામચંદ્ર વાનરરાજ-મુખીવની કૃપા ચાહે છે !’

પદ-મૈત્રવી, ‘પ્રારા પ્રમુજ’ એ રાગ

શ્રી હનુમાન થયા બરલાગી થયા બરલાગી લગન દહ લાગી;
કપરવેશ તથા કપિવેશ મથ, વિનતિ કરી ફરીને પદ લાગી,

ગરુડ પદવી મળી પીડા ભવની દળી,

કૃપા કરતાં કૃતિ છળ મદ ત્યાગી;

લાગ્ય વખાણે મુર મુનિ મંદળ,

તાન ખ્યાત મુતથી ખરી જાગી.

હરિગીત

વિશ્વરી શકે નહિ તહિ શ્રીમાન કપિ હનુમાનથ;

શ્રી રામ હરમણુને લઈ આવ્યા સમીપ મુખથી રાત્રિ;

બેચારી મુખીવ સ્થાનમાં પેતે ગયા કપિ પતિ બાપી;

મમજની વીતી વાત ધાયા, છૂટત વાનરના ધણી.

પદ-‘ઠરીર તજુ’ એ રાગ

આવી પડી પ્રજુપાદિ મુખીવ સન્નેદ હરે છે;

હર હર હરે છે આહુલાદિ, મુખીવ સન્નેદ હરે છે.

આખ્યાન તાલ
કરી મુખેનિ કર મર પામદી, પજ તે મર સાડે ખાલી, અરરરર
અપાજો અર્ધ મડો એણે ત્યાં, આપ શો શે માલી, અરરરરર

૫૬ 'ભાગના માર' એ રાગ

મખીવને મધ અપમાની તાયો વાલી રે,
વધો મધ્યો મધ્યો તને મુખ રોડે મુસાલી રે,
પૂર્વે પૂરે પૂરો નિરખાં શિલા વાલી રે,
રાજ્યસાગી એરીજ આગો પુઠે આલી રે,
નીકળ નગરથી જ એક વસ્ત્રે ખાલી રે,
પદાવી લડિ છું પન સામાન શ્રી વદાલી રે,
દ્યો કરી બેઠો દનો દુષ્ટ દર વાલરિ,
દુજ તેનાં ભોગવ સ્થિતિજ એ સંભાળી રે,
દીઠો ફરી તો મારીશ કહું નવ ખાલી રે,
જ એ નહિ તો જશે પ્રાણે દુષ્ટ માલી રે.

સાખી

એક વસ્ત્રભર તણ પ્યારી ઘર વન વિચર્યા મુખીવ;
ભયો સદળ પૂરવી પજ ભયથી રહ્યો દુઃખી બની જવ.
મધ્યમૂક પવતે વસ્ત્રો બ્યાં છે વાલીને શાપ;
મળ્યા સંગી પજ મન લંગી છે નડે થયેલું પાપ.
ભ્રાતૃતણા સમ તોડ્યા ઠાડ્યું દેવ વૃથા દુઃખ દીધું;
શ્રીને રાજ્ય સમસ્ત તે ઉપર ભોગવીને મુખ લીધું;
અણબાલે પજ ખરે અગુચિત વિપજ હલાહલ પીધું;
પછી ઘણો પસતાય તથાપિ થાય ક્યાંથી દુજ સીધું.

૫૬- 'આદવજ' એ રાગ

મૂળ છે દુષિત, રહેશે પ્રતીત, ગણીને વિપરીત, તેથી એ વિ
જેક જેડી ફરતી ભયભીત થયા ભારે.

सर्वलोकस्य घर्मात्मा शरण्यः शरणं पुरा ।

गुरुर्मे राघवः सोऽयं सुग्रीवं शरणं गतः ॥

‘(શ્રી લક્ષ્મણજી કહે છે કે,) પ્રથમ સર્વ લોકને શરણ લેવા યોગ્ય અને ધર્મોત્તમા મારા આ વડીલ શ્રીરામચંદ્ર, હાલમાં મુખીવને શરણે જાય છે.’ અહો ! આશ્ચર્ય તો જુઓ:—

यस्य प्रसादे सततं प्रसीदियुरिमाः प्रजाः ।

स रामो वानरेन्द्रस्य प्रसादमभिकांक्षति ॥

‘જેમની કૃપા થતાં સમસ્ત વિશ્વની આ પ્રજાઓ નિત્ય પ્રસન્ન થાય છે તે રામચંદ્ર વાનરરાજા-મુખીવની કૃપા આલે છે !’

૫૬-ઐરવી, ‘ધારા પ્રજુજ’ એ રાજ

શ્રી હનુમાન ધયા બહુભાગી ધયા બહુભાગી લગન દહ લાગી;
હપરવેશ તણ દપિવેશ રણ, વિનતિ દરી દરીને ૫૬ લાગી.

ગરદ ૫૬વી મળી પીડા બવની રળી,

ફળી દરતાં ફતિ છળ મદ ત્યાગી;

બામ્ય વખાણે ગુરુ મુનિ મંત્રણ,

તાન ખ્યાત મુનધો ખરી જાગી.

હરિગીત

વિશ્વરી શકે નહિ તહિં શ્રીમાન દપિ હનુમાનજી;
શ્રી રામ લક્ષ્મણને લઈ આપ્યા મુખીવ મુખધી રાગિ;
મેસારી મુખીવ રંધાનમાં પાને નથા દપિ રતિ બહાદુરી;
સમજાવો પીટી વાળ પાયા, દુરંગ વાનરના ૫૬જી

૫૬-‘હરિર તણુ’ એ રાજ

આવી પરી પ્રજુપાદિ મુખીવ સત્સેદ દહે દં;

દર દેહો નિઃસ્વાદ દારી-મંદોર કસ્તેદ દહે દં.

હે છે.) જગદેશનો અભ્યાસી. યજુર્વેદ ભણી જતાર અને કે
વેદનો વિદ્વાન પણ આતું બોલવાને સમય થઈ શકેનો.
પરેષર, આ હનુમાને સમય બ્યાકરજનો તથા અનેક શા
અભ્યાસ કરેલો જણાય છે; કારણકે યજુર્ભાષણ કયો છતાં
એક પણ અપશબ્દનો પ્રયોગ કયો નથી.

વસંતતિલકા

હીમાં વખાણ હનુમાન તણાં શ્રીરામે,
હીધા જવાબ ફરી લક્ષ્મણજી મુનામે;
એનેજ મિત્ર કરવા ચાહીએ અમે એ,
આણું સુખેથી કરવા કરવા તમે એ.
વીત્યા જતાંત સર્વે કહી સંભળાવી,
પૂરી પિછાણ પ્રજાની કપિને અલાવી;
મર્મ કહ્યું ચાકે પ્રજા કરણજ લાવી,
માટે જરૂર તવ જુપ જશેજ શાવી.

एष दत्त्वा च वित्तानि प्राप्य चानुत्तमं पदः ।
लोकनाथः पुरा भूत्वा सुप्रियं नाथमिच्छति ॥

‘(લક્ષ્મણજી હનુમાનને કહે છે કે,) આ શ્રીરામચંદ્ર
પદનાં દાન કર્યાં છે અને સર્વોત્તમ યથા સંપાદન કર્યો
પ્રથમ લોકના નાથ થઈને હાલમાં સુગ્રીવને પોતાનો ના
છાડે છે.’ સમય તો જુઓ. જે એક વેળા સમય જગત
રાજા હતા તેજ શ્રીરામચંદ્ર સુગ્રીવની સહાય માગે છે
પોતે સમય જગતને તારનાર છે, જેમનાં શુભગાન જ
જાણી પોતે સર્વેશ્વર છે તે શ્રીરામચંદ્રની
... પોતાને ચરણે આવેલા સુગ્રીવનું
... તે તૈયાર થાય છે-તેની સેવા સ્વીકારવા

एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् ।
नाहं जानामि केयूरे नाहं जानामि कंकणे ॥
नूपुरं त्वमिजानामि नित्यं पादाभिवंदनात् ।

‘(મુખીવે હાજર કરેલાં સીતાનાં આભૂષણો જોળખવાને) શ્રીરામચંદ્રે લક્ષ્મણને કહ્યું ત્યારે તે બોલ્યા કે, જન્મે આ બાબતુ-બંધ તથા જન્મે કંકણને હું જોળખી શકતો નથી; માત્ર આ એક અંજરને તો જોળખું છું; કેમકે નિત્ય તે મહાસતીના ચરણને હું વંદતો હતો.’ (આ ઉપરથી લક્ષ્મણજીનો સંયમ દેવો હતો તેનો ખ્યાલ આવે છે. સતી સીતાના ચરણ સિવાય કોઈ અંગોપાંગ કે આભૂષણ સામે લક્ષ્મણે કદી દ્રષ્ટિ પણ કરી નથી.)

૫૬-‘ ૪૨ મા ’ એ રાગ

મુખીવ કહે સ્થુનાથ, વિનયથી મુખીવ કહે સ્થુનાથ.
હવે કીધો મને સનાથ, તમે જાણ્યો મહારો હાથ, પ્રણયથી ॥

सर्वथाऽहमनुग्राह्यो देवतानामसंशयम् ।
उपपन्नो गुणोपेतो सखा यस्य भवान् मम ॥
शक्यं खलु भवेद् राम साहाय्येन त्वयाऽनघ ।
सुरराज्यमपि प्राप्तुं स्वराज्यं किंपुनः प्रभो ॥

‘(મુખીવ શ્રીરામપ્રત્યે કહે છે કે,) અરેખર, દેવતાની કૃપાનું હું ખાત બન્યો છું; કારણકે સર્વગુણસંપન્ન અને મુયોગ્ય એવા આપ મારા મિત્ર બન્યા છો. હે નિર્દોષ શ્રીરામ પ્રભુ ! આપની સહાયથી મારે દેવોનું રાજ્ય મેળવવું પણ શક્ય છે, તો પછી મારું પોતાનું રાજ્ય મેળવું, એમાં શું નવાઈ છે ?’

જાતી સારા કૃપા હનુમાનજીની, પ્રજા સમજી, મુજ
 રહી જાવું, મનુષ્ય દારા મને છે.
 એથી અધિક સાધના કરો એ કૃપા જે મહી તે કરી
 પપર્ષા મહા. દારા તરફે લીનને છે.
 ફરી ફરજા મહી મુજ હરજ મહિ, પ્રતિજ્ઞા કરો. સંસાર
 દામ જુ' ખરો, સમ ખાઉં નામ કહે તે.
 ખર- રીનને રાખા' એ મન

મુખીવધી સમજ કરે પન્થ પન્થ કેવા,
 વાનરથી નરસ્પર, સર્વ થયા કેવા. મુખીર
 પકડી આપેલ દાય, ચાંપી તે દાય સાથ;
 બહાસા કીધા પ્રિય છે ઉર કેવા. મુખીવ
 આજ્ઞાથી શ્રાદ્ધનુમાન, અરજી મધી તે રધાન;
 અગ્નિ પ્રકટાવી લેહી, ફરી શરણ લેવા. મુખીવ
 આદ્યો હનુમાનજીએ, આશ્ચર્ય થયા શ્રામે;
 નર ને વાનરપતિએ, ફરી ફરી લેવા. મુખીવ
 ફરી ફર્યા બેઠે સંગે, પુલકમાં શું ઉભય અંગ;
 ઉભયો શું ઉર ઉભંગ. શબ્દ નથી કહેવા. મુખીવ:

ઉપેન્દ્રવજ્ર

પરસ્પરે સત્ય કીધા દિલાસા, પરસ્પરે બાંધી સ્વચિત્ત એ
 બેઠે થયા મિત્ર પવિત્ર ખાસા, પ્રસન્ન મિત્રો સહ બેઠે ભા

સુધરા

વાતે વાતો લહીને, હા કપિપતિએ, વાત વીતી કહી
 જાતે કીકું અમે દે, સતી વિજયતીને, નીકળ્યો છે લક-
 માતે નાખ્યાં નદા જે, જુવણ વસન તે, સંઘર્ષા છે અહીં
 આજ્યાં નિહાળી, પરખી અનુજને, દાખ્યાં એ તહીં

પદ- 'ઝોરી કર પકરત' એ રાગ

જય જય જય વધા સુગ્રીવ સત્પર રે,
દેખી પરાક્રમ લેખી પુરુષોત્તમ,
આવી ગમ જાણુ' છે ઇંદરના ઇંદર રે. ૮૬
વધા આપ જગબાપ જરૂર છે,
ઇન્દ્ર-વરુણના પતિ, નથી તમે નર રે. જય૦
હવે કૃપા કરી અરિ ઘો સંહારી,
ભય નથી જરી થઇ ખાત્રી ખરેખર રે. જય૦

સાખી

પ્રથમ પ્રભુએ કિષ્કિંધા પર, પહોંચ્યા તે પુરપાસ;
નારે આલુલાડે તેડ્યો બ્રાતાને, ઉર ધરી આશા.
આવ્યો તેથી નવ દાવ્યો, ગભરાયો પામ્યો ત્રાસ;
માર ખાઇ હાર ખાઇ નાદો, આવ્યો રાઘવ પાસ.
રાઘવ દહે બેઠે સરખા છે, મારતાં ભૂલ થઇ જાય;
મારાં જન તો મારાં ચિન્હોધીજ, દુરત પરખાય.
લક્ષ્મણ હાથે ગજપુષ્પાની, માળ ધરી કંઠમાંછા;
માલ્યા સંગે પછી ઉમંગે, પુઠે રાઘવરાય.
કર્ણો કહાડો જઇ પુર પાસે, વાલ્મીકિયો તૈયાર;
સતી સમજણી તારા બોલી, રોડીને ભરધાર.
જયો ન જાણો જયો સમજ્યોમાં છે માત્રજ બ્રાત;
તમને દબાવવા ધરી પ્રતિજ્ઞા, આવ્યા છે રુપનાથ.

તે જરવાન તમને સહાય નહિ કરે; દારણકે તમે દુષિત છો.
તેલે સુપુ પુરવડાં દુષ્યો દૂર કરનાં છે અને જાણીને દંડ દુન
મરે છે; કહુ છે કે:-

રાસુદેવશરણારા નાગિદોગા ન પમંદા ।

પુત્ર અંગદ રોયો પ્રભુ પાસે લાચાર,
વાલી ગયો ચાલી બહાલી મુક્તિમાં તે વાર.

૫૬- 'આ શ્રવણું અર્પણું' એ રાગ

કર્ણુ કાજ ખરું જંગરાજે, સુગ્રીવ શરણે લઇ;
મહર્ષુ રાજ અને સુખસાજે, સુગ્રાવનો જય થઇ. રેક.
વાલીને મુક્તિ આલી, આગી એણે નહિ;
હરી અંગદની રખવાળી, યુવરાજ પદવી દઈ. કર્ણુ'૦
સૌણું સાથે કરનારા, શરણે પ્રસે લઈ;
હરી આપે જાતે હાથે, અથ ના લસે લઈ. કર્ણુ'૦
અતુતેથી શરણે આવ્યો, લક્ષ્મણ ચરણે ચહી;
હરિ આજ લગી તો કાવ્યો, પ્રાણગ્યો ચરણે રહી. કર્ણુ'૦

એ રીતે 'પ્રભુશરણુ દુઃખહરણુ' થાય છે, એમાં શક નથી.
ભગવાન પોતે કહે છે કે, 'ચતુર્વિધા મર્જંતે મામ્'—ચાર પ્રકારના
મારા ભક્તો મને ભજે છે; 'તેષાં જ્ઞાનીનિત્યયુક્ત એકમર્તિર્વિશિ-
ષ્યતે'—તેમાં કેવળ જોકે ભક્તિ કરનારો જ્ઞાની ભક્ત વધી જાય
છે; એટલે ભક્તજન ભગવાનને પ્રિય છે. મહારાજા હથરથને
પોતાના ભક્ત સમજીનેજ ભગવાને તેમની પ્રતિજ્ઞા સત્ય કરી
દીધી અને પોતે ચૌદ વર્ષ વનવાસ વેડી સુગ્રીવ જેવા સાધુજનોનું
પાલન તથા બીજા ધરણ્યાગતોનું રક્ષણ કરવા સ્વીકાર્યું હતું; માટે—

દુઃખીયા હવડા દુઃખીયો રહે છે શીદ સંસારમાં રે,
નર અવતારમાં રે. દુઃખીયા
શાધી થી આચાર્ય દુપાલા, કર કમલાવરને વરી વહાલા;
પહોંચી વદન મુખે અનુભવના પારમાં રે. દુઃખીયા

શ્રી સુશીલ-સેવા-અભ્યાસ

[વિષય-સમાવાન માત્ર ચીતમ]

પૂર્વરંગ

પદ-રાગ બિહાર-‘ મોહનીકા સાગે ’

ભુલ્યાની કામાદે એવા માત્ર રામ; શુદ્ધ લે સુધારી તમામ,
જગસુખ આપી, કે અનુ અંતે સ્વધામ, સેવામાં સ્થા
મનુષ્યસ્વભાવનું વળું કરતા કવિ આદિતરામ લખે

કવિત્વ

આરાકી હંભારતપે એક રેક રાખી બેઠયો,
કીયો ના કમાઈ કો મુકામ કણ આજ હયો;
કહન આદિતરામ ભાગેના પ્રજેશ ચરણ,
તારન તરન જગ ગાજત સુગઝ હયો.
દિન દિન દોરી દોરી ફનીકે દુવારે જાય,
દિન દિન હોય દુઃખ દાગ કહે દાઝ હયો;
પાખંડ-પ્રપંચ પરીપૂરણ પ્રકારા કરિ,
કુતી કુતી કુતી કે પહે ધન અકાજ હયો
કરી કરી દુષ્ટન સુષ્ટનકે પાસ ન ગયે
ના ભકાઈ કોયે કાસ મન આસ

મેરે ધન મેરે લાલ મેરે યે હપદા લાલ,
સાલ ઓ હસ લ મની માલકો ખવાસ તે;
હલત આદિતરામ લજેના પ્રજેશય કોં,
દયા કરી દેહીનકો દીયોના નીકાસ તે.

પણ પ્રભુની કૃપા પ્રત્યેક પ્રાણી પર ફેટલી છે, તે જુઓ:—

પદ-‘વૈદર્ભી’ એ રાગ

પ્રીતિના પ્રભુ પર કાં ધરે, એણે આપ્યો અવતાર;
એજ ચલાવી દે છે સદા, તારો સપજો સંસાર.
આંધળાંની અગવડ એઈ ને રે, કેમ ના કરે વિચાર;
આંખો દીધી અણખોલ બે, એ તે કેવો ઉપકાર!
બહેરાં ને બોબડાંની ખીડ રે, ભુલી જામાં લગાર;
મુખીયા તને ખૂરો કર્યા, એના કેવો છે પ્યાર.
હુલાં લંગડાં મહા રોગીયાં રે, દુઃખી દેખે ઠરોઠાર;
વગને ઉગારે એ ખીડા થકી, કેવી કરુણા અપાર.
બાઈ હાથ છે એના હાથમાં રે, અભિમાન નવ ધાર;
પથો કરી દે ઘડીકમાં, પછી શું કરે વિચાર.
કૃપા કરી છે ને કર્યે જતા રે, અગ્રપતિ વારંવાર;
એની ગરજ તો છે સદા, માટે કણે ન વિસાર.

હવે દયાય તેમને આપણે બહી જઈએ, તોયે ચિંતા જેવું
તો નથીય; કારણકે—

મુલ્યાની કામા દે એ માત્ર રામ; શુદ્ધ લે મુધારી તમામ.

હુલો

દમશાનજાને વ્યાપિએ, પરોપદેશની વેલ;
ભજ બને છે જગનજન, પણ નભનું મુરદેલ.
એ જગ આપણે દગલ કરવી પરે છે દે:—

અંજલિઃ પરમા મહાં ક્ષિપ્રમેવ પ્રસાદની ।

‘હેવટે એક પ્રણામાંજલિ’ પણ મને અર્પણ કરી હોય તો તેથી પણ હું સત્વર પ્રસન્ન થાઉં છું.’ આમ પ્રભુ પોતે વચન આપે છે. અર્થાત્—

શુભ્યાની કંઠા દે એવા માત્ર રામ, શુદ્ધ લે સુધારી તમામ. ભુઠ મનુષ્યો ગમે તેટલાં મોટાં પાપો કરે અને તેને દૂર કરવા માટે શાસ્ત્રોક્ત મોટાં પ્રાયશ્ચિત્તો કરે તોયે પ્રભુસ્મરણ જેવું એકે મોટું પ્રાયશ્ચિત્ત નથી.

પ્રાયશ્ચિત્તાન્યશેષાણિ તપોદાનાત્મકાનિ ચૈ ।

યાનિ તેષામશેષાણાં કૃષ્ણાનુસ્મરણં પરમ્ ॥

‘તપ, દાન વગેરે સમગ્ર પાપોને દૂર કરનારાં જે પ્રાયશ્ચિત્તો છે તે સર્વમાં શ્રીકૃષ્ણસ્મરણ એ મોટામાં મોટું પ્રાયશ્ચિત્ત છે; અર્થાત્ પ્રભુસ્મરણથી સર્વ પાપોનો સત્વર વિનાશ થાય છે.’ શરણુકે સ્વભાવ જાણીનેજ અને કહ્યું છે કે:—

૫૬-સોરઠ

‘જવળ બૂલ કરે પણ ફરી દરિપદ શીર ધારણે રે;
અરજ ઉચ્ચારણે રે, નામ પ્રકારણે રે. ૯૫૦
શિવજી બૂલી લાવ્યા આઘ્યા, જાંલાણે દરિએ અટકાવ્યા,
લાવ્યા ત્યારે ગ્રમ એમ ન વિસારણે રે. ૯૫૦
ઈન્દ્રે વૃષ્ટિબદ્ધ વરસાવી, દરિએ નિજ સત્તા દર્શાવી;
તપ આવી પદ લાખ્યા એમ સુધારણે રે. ૯૫૦
ચારો સ્થાને પદદીન્દાસે, પળ સદનાર જાણને પાસે;
નહિ તજ્યો દરિ તેમજ, શક નવ ધારણે રે. ૯૫૦
નોકરને બરનરશી દે છે, સિમુને વડીલ તજી ન મરે છે;
જાન નથી અનુ રાસણ પરણ આપાર છે રે.’

આથી 'નામ પુકારલે રે' કારણકે—

કવિત્વ

તેહી હરામી બદનામી સોહી નામી બયે,
બયે હે વૈકુંઠ ધામાં કર માલા ફરે તે,
કેતે પાપી મતિ ખામી કેતે તાવી કુમધામી,
કુલકે લલામી બયે સ્વામિનામ રરે તે.
કલિ દાનવ સૌ માગ્ય કુઠામી કે તે,
બયે હે મુનામી નિજ થહી કે મરે તે;
આઠો યામ પાપહીકે તાકી,
શરનામી ભાઈનામી નરહી તેરે ગરગામી રરે તે.

હોહા

ઉલસી સાથી વિપતકે, વિધા વિનય વિવેક;
સાહસ મુદ્દત સત્યવ્રત, રાખ ભરેંસો એક.
ઉલસી અસમય કે સખા, સાહસ ધર્મ વિચાર,
મુદ્દત શીલ સ્વભાવનું રામચરણ આધાર. [અર્થ]
બીગરી કોન મુધારે નાથ બિન, બીગ
બની બાનાઈ કે સખ કોઈ સાથી, બીગરી કે કોઈ ન
ભરી સખામેં લજ્જત રાખી, દીનનાથ મું

આવા આગ્રયથીજ અહીં કહ્યું છે કે:—

જુલ્યાની સખા રે એવા માત્ર રામ, શુદ્ધ લે મુધારી.
કેવમાં રધાપી, જગમુખ આપી, અંત અનુ રે સ્વધ

अतिपातकपूक्तोऽपि प्यायन्निमिषमच्युतम् ।
मुक्तमनस्यै मरति पंक्तिपावनपावनः ॥

અતિપેર પાપોથી પુખ્ત હોય તે પણ એક નિમિષકાળ

ચુત ભગવાનનું જો ધ્યાન કરે તો સર્વ પાપોથી મુક્ત
તપસ્વી બની શકે છે અને પશ્ચિત્તને પવિત્ર કરનારને પળ
પ કરે છે. ' અને પછી તો—

सर्वदा सर्वकालेषु नास्ति तेषाममंगलम् ।

येषां हृदिस्थो भगवान् मंगलायतनं हरिः ॥

‘જેઓના હૃદયમાં મંગલોના નિવાસસ્થાન શ્રીહરિ ભગ-
વાન ગિરાજમાન હોય છે તેમનું સર્વદા સર્વ કાળે કદી
‘મંગલ’ થતું નથી;’ એટલે કે:—

दिनं भूतपतिं जगद्गुरुं स्मरन्मनुष्यः सततं महामुने ।
ब्रानि सर्वाण्यपहंति साधयत्यशेषकार्याणि च यान्पभीप्सति ॥

‘હિ મહામુનિ ! પ્રાણીઓના પતિ જગદ્ગુરુ શ્રીજનાર્દન
વાનનું નિત્ય સ્મરણ કરતો મનુષ્ય, પોતાનાં સર્વ દુઃખોને
પી નાખે છે અને જે જે કાર્ય હવે છે તે સમગ્ર સાધી શકે
' અર્થાત્ પ્રભુસ્મરણ કરનારનાં સર્વ અનિહોની નિવૃત્તિ થાય
અને સમગ્ર હોદા સિદ્ધ થાય છે, એટલે પછી બાકી શું રહ્યું ?
પીજ અહીં કહ્યું છે કે:—

સેવામાં સેવાથી જગસુખ આપી, અંત અનુદે સ્વધામ;
શુદ્ધ્યાની ક્ષમા ૬૦

ભક્તશિરોમણિ તુકારામ પણ જોજ શિખામણુ આપે છે:—

અભંગ

નક હીતલ મળ સહેરે નિશ્ચય આહે હા કૃપાસા સ્વામી માઠા,
અવિનાશ મુખદેષલ નિરોણી ચુંકતી લખાણી ચોધાગીઆ.
આણી કીયા જવા હોઈલ ઉદાર તેહી ઉપકાર ધરતી કે'

મળ્યા હોય તેવો સંતોષ માન્યો; પરંતુ પેલા મનુષ્યના તો હાંભળ ગગડી ગયાં હતા; તેને તો લાગ્યું કે આ શક્તિસોના હાથ-માંથી હવે મારો છુટકારો થવો સુરહેલ છે; પણ ક્યાણુ વિભી-પણે તેને પૂછ્યું કે, ભાઈ ! ગલરાઈશ નહિ, તારી શી ઇચ્છા છે ? એટલે તેણે એટ કંઠી દીધું કે, કૃપા કરી મને મારે ઘેર જલદી પહોંચાડો; કારણકે—

કેહી બિધિજે હો સાગરપારા, પહાંચતિરામગાહે લગતખંભારા;
કહો નિશાયર પતિ મુસદાઈ, સિંધુ તરનદી સહજ ઉપાધ.
અસ કહી તેહી લલાટ મુખધામા, લખાં દીનો દે અક્ષર રામા.
વિવિધ ભાંતિ કે રત્ન અમોલા, હીન્હો બહુત અમોલ નીચાલા.

અને તે પછી તેને વિદાય આપવામાં આવી. સમુદ્રમાં તરતો તરતો તે આગળ આવ્યો, તેવામાં રસ્તામાં પ્રથમના તેજ ચેદની નાથ તેને સામી મળી, એટલે સર્વ લોકો તેને એમ જાણે. તેણે આશ્ચર્ય પામ્યા. એકે ઘણાજ પ્રેમથી તેને સમુદ્રમાંથી ડાંચકાવી લીધો અને સર્વ સમાચાર પૂછ્યા; ત્યારે તેણે પાતાની બધી કથા સત્ય સ્વરૂપમાં જણાવી દીધી, જેથી સોને ઘણુંજ વિશ્વસ થયું, પછી એકે તેને વચન આપ્યું કે, જરૂર હું તને તારે ઘેર પહોંચાડી દઈશ; પણ એ મનુષ્યે તેને મારું જણાવી દીધું કે, મારે તમારી નોકરાની દેશભાવ જરૂર નથી; અને કીરામન્દામન્દા પ્રજા-થી હજારે યાદ કે કૃપા-નૃપા હાથમાં નથી; અને મારું મન પણ 'કીરામ' વિના ખીલુ કદ દેખાતું નથી; મારે હું તો કશુંજ તરતોજ મારે ઘેર સુખેથી જરૂર જઈશ—

અસ કહો કહો સિંધુ કાઝરી. ગીરો પાર મલુ નાવડો કાઝિ;
તેહી સમજાવજાણી કહું કહોમાના. હીન્હો સંજેનિસાવજાણા.

અ. રોમે પ્રજા ન મળે એ જાણું. ૫. ૬. ૭. ૮. ૯. ૧૦. ૧૧. ૧૨. ૧૩. ૧૪. ૧૫. ૧૬. ૧૭. ૧૮. ૧૯. ૨૦. ૨૧. ૨૨. ૨૩. ૨૪. ૨૫. ૨૬. ૨૭. ૨૮. ૨૯. ૩૦. ૩૧. ૩૨. ૩૩. ૩૪. ૩૫. ૩૬. ૩૭. ૩૮. ૩૯. ૪૦. ૪૧. ૪૨. ૪૩. ૪૪. ૪૫. ૪૬. ૪૭. ૪૮. ૪૯. ૫૦. ૫૧. ૫૨. ૫૩. ૫૪. ૫૫. ૫૬. ૫૭. ૫૮. ૫૯. ૬૦. ૬૧. ૬૨. ૬૩. ૬૪. ૬૫. ૬૬. ૬૭. ૬૮. ૬૯. ૭૦. ૭૧. ૭૨. ૭૩. ૭૪. ૭૫. ૭૬. ૭૭. ૭૮. ૭૯. ૮૦. ૮૧. ૮૨. ૮૩. ૮૪. ૮૫. ૮૬. ૮૭. ૮૮. ૮૯. ૯૦. ૯૧. ૯૨. ૯૩. ૯૪. ૯૫. ૯૬. ૯૭. ૯૮. ૯૯. ૧૦૦.

મુદ પ્રમુદ્ધ તો પૂજાનું શું ? અરે ! એ દયાળુ કેવાળી
 ક્ષમાની તો હજાર છે. એક કનિષ્ઠે ગાયું છે :—

માનિની સંદ

સ્વર્ગ ક હામૂરુ મારગો વા પ્રજાસ્ય : ।
 પ્રણત દત્તિ દયાનુર્વેણ વેદસ્ય કૃણ્ણ : ॥
 પ્રતિમયમપરાધેઽપ્યસ્ય માતૃજ્યદોઽમૂત્ ।
 વદ કિમુ સ્વર્ગં યત્ તસ્ય તેઽસ્મિ યમાપા : ॥

‘હે સુવર શ્રીરામ પ્રમુદ ! આપને માત્ર પ્રજામ ક્યાં, તેડ
 માં તો આપ હરકોઈ ઉપર દયાળુ બની બચો છો તેથી !
 જેવો પ્રશંસાપાત્ર આ જગતમાં કોણ છે ? અથવા એથી
 વધારે ભેદજે છોજે ત્યાં તો સ્વદ મમભય છે કે એવી કો
 વસ્તુ આ વિશ્વમાં નથી કે જે આપની ક્ષમાની તોલે
 શકે ! જુઓ, આપે શ્રીકૃષ્ણાવતારમાં પ્રત્યેક જન્મમાં
 અપરાધ કરનાર શિશુપાલને પણ (પોતાનો કદર યત્ન
 છતાં) પોતાની સામુદાય મુક્તિ આપી દીધી । । ’ એટલે
 એજ થાય છે કે :—

ભુક્ષ્યાની ક્ષમા કે એવા માત્ર રામ, મુક્તિ સુધારી ત
 સેવામાં સ્થાપી, જગમુખ આપી, અંત અવરૂપે સ્વધ
 વિશેષ આખ્યાનમાં ભેદજે :—

શ્રી સુગ્રીવ—સેવા—આખ્યાન

પદ—મત્રય ત્રિદાસ

રામસ્વામી સરજપ્રભાવે, શ્રીસુગ્રીવ સુખી થયા;
 પ્રમુદના સુખકર સ્વભાવે, શ્રીસુગ્રીવ સુખી થયા.

ભાત પામ્યો ભાત આપ્યું રાત્ર્યને હાથમાં,
અદિતીય કપિનાથ કહાવે. શ્રી સુમીવ૦
હતી રૂમા ને તારા, જેની સમ દારા નધી;
તે રીઝાવે હાવભાવ. શ્રી સુમીવ૦
તનઅળે જુદિઅળે, જેની ન જોડ મળેજ તે;
મારુતિ કામજ ચલાવે. શ્રી સુમીવ૦
પુત્ર ભાઈતણા ભણ્યો ને ગણ્યો નિજ સુતસમ બણ્યો;
આપ ભાર બધો ઉઠાવે. શ્રી સુમીવ૦
ખાનમાં ને ખાનમાં ગુલતાન ગુંધાઈ ગયો;
ભાનમાં ભાગ્યેજ આવે. શ્રી સુમીવ૦
કામવશ નારીઓ મસમાં, પડ્યા રહે આખો દિવસ;
સોગવિષ કશુંએ ન ભાવે. શ્રી સુમીવ૦

૫૬- 'નાગર નટ ર' એ રાગ

સદ્યું મારુતિએ (૨) સુમીવ જુલ્યા સુખ પામી;
ચદ્યું મહામતિએ (૨) સત્વર સુધારવા ખામી. રેક
રચતાં વચને રીઝાવી, ખુદમાં પ્રીતિ ઉપજાવી;
જૂત ભાવિધી ચેતાવી, કહ્યું શુચિ કૃતિએ (૨) સુમીવ૦
જંજે ઉપકાર ક્યાં છે, જે સાચો મિત્ર ક્યાં છે;
તેને જે દોષ ઉચર્યા છે, સ્મરો ચિત્ત પ્રતિએ (૨) સુમીવ૦
નવ કદી પ્રતિજ્ઞા તોડી, ખુદનાં કારજ સો છોડી;
મિત્ર કાર્યમાં ચિત્ત ચ્હોડી, કરો પ્રવૃત્તિએ (૨) સુમીવ૦
જે મળ્યો સમય વહી જશે, તો મિત્ર પછી નહિ ચ્હાશે;
કહ્યું કામ ન કહ્યું ગણાશે, મહામત્ર વર્તીએ (૨) સુમીવ૦

કામં ચ્છતુ ધૈર્યઃ યત્કઃ મુરમુરમહોરગાન્ ।
પથે દાશરથિઃ કર્તુ ત્વત્પ્રવિશાં તુ ક્ષાંસતિ ॥

ન દેવા ન ચ ગંધર્વા નાસુરા ન મરુદ્ગણાઃ ।
 ન ચ યક્ષા મયં તસ્ય કુર્યુઃ કિમુત રાક્ષસાઃ ॥

‘દશરથપુત્ર રામચંદ્રજી દેવો, અસુરો કે સર્પોને પણ પોતા
 બાણોથી વશ કરવાને અત્યંત સમર્થ છે, છતાં (હે સુગ્રીવ
 તમારી પ્રતિજ્ઞાને (મિત્રતા નહિ કરવા) ઇચ્છે છે. દેવો, ગંધ
 અસુરો, દેવગણો કે યક્ષો તેમને બધા ઉપબળી શકતા નથી
 પછી રાક્ષસો તો તેમને બધા કેમ પમાડી શકે ?’
 કેવળ તવ મુખ બની રહેવા, ચહે છે એ સેવા લેવા;
 તે વખત જ્યાં નહિ દેવા, કરવી ઝટ કૃતિએ (૨) મુ

સાખી

સંમતિ લઈ સુગ્રીવની ને, તેગવ્યા ત્યાં ઝટ ન
 કપિ સર્વ રથજથી તેગવ્યા, કહ્યું થવા નહિ ।
 ધન્ય થયા એ વકીલ રામના, સુગ્રીવતણા વ
 પણ કામિ ઘેરાયો રાજા, સાવધ ન થયો
 બીજી તરફ—

પદ-‘કંથ બીન’ એ રાગ

વધા અનુજથી રામ, હે લક્ષ્મણ! વધા અનુજથી રામ...
 જે છે કંપનું કામ, હે લક્ષ્મણ! વધા અનુજથી રામ...
 દુગ્રી પ્રતિજ્ઞા કરાવી લીધું, પૂરણ ખુદનું કામ;
 મુખ પામ્યો કે સઘ વિરામ્યો, લે રીડ આપણું નામ;
 વિદાર મુખમાં વિવશ થયેલો, આવે એ રીડ આમ;
 મુવર્ણજીવિત બાણ લયંકર, લેવા ધરી મું હામ;
 જઈ જણાવ આ રોપ છું મદારો, કહાને વચન મુદામ;
 વાતી ગયો તે પથ ખુદલો છે, છું એ જઈશ એ ગામ

એક એ રણે ચાલી ગુરેણ નિદ્રિતો મયા ।

ત્વાં તુ સત્યાદતિગ્રાન્તં દનિષ્યામિ સર્વાંધવમ્ ॥

(હે લક્ષ્મણ ! તું મુખીવને ઘેતવળી આપ કે) મેં રણમાં
ને એકલાનેજ બાળુથી ભારી નાખ્યો છે; પણ તેં તો સત્યને
' છે તેથી 'તને તો તારા સર્વ અર્ગાસંજા'થીઓ સાથે હું
નાખીશ,' આ રીતે—

પૂર્વ વાતણું સ્મરણ કરાવી, શુદ્ધ લાવીને ઠામ;
વહેણે વળણે રસ્તે પાડી, વચનજ કરશે ઠામ. હેં

શાહુલ

શામી લક્ષ્મણ જાય કાર્ય લઈને, ધારું ન શું થાય જ્યાં,
પે શ્રીમત રોષ દેશ સઘળો, કંપી ન શું જાય ત્યાં;
ધો જ્યાં રણકાર ધીર જઈ કે, આણી પુરી સૌ બની,
ધેંતા સર્વ ચિત્તે થઈ નૃપતિએ, કાને મુછી એ ધ્વનિ.

દીંડી

ચોડીદાર ચલ્યા શક્ત્યા નહિ રોડી,
કોઈ શક્ત્યા નહિ ક્યાંહો કથું રોંડી;
સભા મંત્રીની સકળ ગર્વ થોંડી,
લણું આળ્યા રામાણજ શુભસ્થોડી.

ભુજંગી

કરી વાનરે જાણ્યો નૃપતિને, તથાપિ ન તેણે મુધારી મતિને;
મયા મંત્રીઓ સઘ બૃહાલપાસે ગયા અંગદે રાય સામે મુઆરો.

તોટક

સહુએ મળીને જવ બોધ દીધો,
સમન્થા હરિએ બહુ દોષ કીધો;

પણ આખર મેં શું વિરોધ કીધો,
સહુ સંગ વિનકથી શોધ કીધો.

પદ-૧ કાઈ દાસ કહે 'એ રાગ

હંતુમાન વધા તે વારે, તમે જુલ કરી બારે;
અમદઈ કામસાધી લઈ આપે, ફરી ન લીધું નામ.
થયા કામવિવશ અહીંયામ, રહ્યા શુદ્ધહીન આહું જામ;
તેથી શ્રીરામ કોપ્યા હીસે બારે. હંતુમાન

પ્રાપ્તમુદ્યોગકાલં તુ નૌવૈપિ હરિપુંગવ ।
ત્વં પ્રમત્ત इति व्यक्तं लक्ष्मणोऽयमिहागतः ॥
सर्वथा प्रणयात् क्रुद्धो राघवो नात्र संशयः ।
भ्रातरं संप्रदितवान् लक्ष्मणं लक्ष्मिवर्धनः ॥
कृतापराधस्य हि ते नान्यत् पश्याम्यहं क्षमम् ।
अंतरेणाजलिं बद्ध्वा लक्ष्मणस्य प्रसादनात् ॥
अभिक्रुद्धः समर्थो हि चापमुद्यम्य राघवः ।
सदेवासुरगंधर्वं वशे स्थापयितुं जगत् ॥

(હંતુમાનજી સુગ્રીવને કહે છે કે,) હે વાનરરાજા ! હું
સીતાની શોધ કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે, એમ તમે બા
નહિ અને પ્રમાદી બની ગયા, તેથીજ ખરેખર આ લક્ષ્મણ
અહીં આવી પહોંચ્યા છે. શ્રીરામચંદ્રજી તમારા ઉપરના રો
લીધે, પોતે ક્રોધાયમાન થયા છે, છતાં તેમણે તમારી લક્ષ્મી
એવી ભાવનાથી પોતાના બાઈ લક્ષ્મણને (તમને એતવવા
અહીં મોકલ્યા છે. તમે શ્રીરામપ્રભુનો આ રીતે અપરાધ કર્યો
તેથી હવે હાથ બેડીને લક્ષ્મણજીને પ્રમત્ત કર્યા નિવાય બીજું કંઈ
પણ કરવું તે યોગ્ય નથી, એમ હું માનું છું. ખરેખર, ક્રોધાય

પચેલા શ્રીરામચંદ્ર કેવળ ધનુષ ઉગામીનેજ દેવો, અસુરો
પાંધવોસહિત આ જગતને વશ રાખવા સમર્થ છે.' માટે—

ઈતણા ઉપકાર સ્મરીને, થાઓ તુરત તૈયાર;
ઈ સંગ સર્વ પરિવાર, ઉઠો વિણવાર, નમો શિરસાર.
મે પ્રભાણે શ્રીહનુમાનજી શ્રીરામચંદ્રના સંકલ્પને સમજી
મુશીવને સલાહ આપવા લાગ્યા ને કરેલી બૂલનું પ્રાયશ્ચિત્ત
શ્રીરામચરણજી છે એવા અભિપ્રાયથી કહેવા લાગ્યા કે:—

મરામાનુજશાસનં ત્વયા કર્પીન્દ્ર યુક્તં મનસાઽપ્યપોહિતમ્ ।
હિ તે જ્ઞાસ્યતિ માનુષં ચલં સરાધવંસ્યાસ્ય સુરેન્દ્રવર્ચસમ્ ॥

‘હે વાનરરાજા ! શ્રીરામચંદ્ર અને તેમના બાઈ લક્ષ્મણની
શાને મનથી પણ ઝોળંગવાને તમે યોગ્ય નથી; કેમકે તમારું
કહાચ આ માનુષી બળ છે, એમ જાણતું હશે, પણ (તેમ
જે.) લક્ષ્મણસહિત આ શ્રીરામપ્રભુનું બળ તો દેવેન્દ્રસમાન છે
મે તમને જણાશે.)’

માલિની

મુણી હિતકર વાણી ને કામા સઘ આણી;
હપિપતિ જર ઉઠ્યા સંગમાં સર્વ રાણી;
અતિ ક્રુપિત બનેલા રામજ્ઞાતા નિદાણી,
મતિમતી સતી તારા પ્રાખરે આવી ચાલી.

૫૬-‘સરજી થયો સરસાર’ એ રસ

મુખમાં મુશીવરાજ, સદજમાં મુખમાં મુશીવરાજ;
આણી હરિએ રાજ. સદજમાં
વશ સઘ લક્ષ્મણ ધરી, સ્મરી હરિ ઉપકાર;
પ્રેમીવશ પામ્યોજેથી તે, મદાઆબાર અપાર.
ચાલીયું રાજુંદું રૂંદું સમાર. તરિજી રૂંદું સેવા કર્યા.

ચહે તે કણ અગ્નિ હણે, સમર્થ અમિતપ્રતાપ;
 જેની પણછે ત્રિલોક કંપે, ત્યાં મારું શું માપ,
 તથાપિ જલાવે કૃપા અમાપ, સ્વજનની વધારવાને લાગ
 હું પણ સહુ કપિલાલ સહ, હાલ થાઉં તૈયાર;
 રામસ્વામી શિર પર રાજે ત્યાં, રાવણના શા ભાર,
 ફરી ચહું ક્ષમા જની લાચાર, કન્ય પ્રભુ આણી મારી

યદિ કિંચિદતિક્રાંતો વિશ્વાસાત્ પ્રણયેન વા
 પ્રેમ્યસ્ય હમિતવ્યં તે ન કથિન્નાપરાધ્યતિ

‘(સુગ્રીવ રામપ્રભુની ક્ષમા માગે છે કે,) જો કે
 વિશ્વાસથી અથવા સ્નેહથી આપનો કંઈ અપરાધ
 તેને આપ, મને ચોતાનો દાસ સમજી ક્ષમા કરવાને યોગ
 કેમકે જગતમાં આપનો અપરાધ કોણ તથી કરતું ?’

ઉપેન્દ્રવજ્ર

પરસ્પરે સઘ થયા ખુલાસા, પરસ્પરે મિત્ર ખરાજ
 ક્ષમા ચહી સુગ્રીવરાય શાણે, ક્ષમા કરી લક્ષ્મણ

માલિની

હરિ અનુકૂળ લેને, વિષ્ણુ આવ્યાં જતાં કે
 અનુકૂળ સહુ વાતાં, આપ સાથે થતાં કે
 પ્રથમથી હનુમાને, રૂપ પ્રેમી હતા કે
 હર્ષ કપિદળ આવ્યા, શા હનુમેરો જ્યા

ધનાશ્રી

આવી હરમાં હામ સુગ્રીવને, આવી હરમાં હામ
 પ્રમાદ ગયો તમામ
 વાદળ સુમ વાનરદળનાં દળ, રેણી રણીં ચહુ મામ

લક્ષ્મણસુત્રે પદ્મ ઉભવે, ત્રાહ્યા બ્યાં છે રામ;
પત્ની પ્રજ્વલત તથા મોહ-મદ, ચક્ષુ દરવા પ્રિય હામ.
તન-મન-જનમદ મેવારત છે, લેઈ ગીઝયા ઘનરવામ;
શુંલ શુભી દરખે ફૂલી જમ્, લેયા પૂરણહામ.

પાદયોઃ પતિતં મૂર્ચ્નાં તમૃત્યાપ્ય હરીશ્વરમ્ ।

પ્રેમ્યા ચ વહુમાનેન રાઘવઃ પરિપ્સવે ॥

‘મમ્મક નમાવીને પોતાના પગમાં પડેલા વાનરરાજ મુખી-
ને લેવાયેને શ્રીરામચંદ્ર પ્રેમ અને બહુમાનથી લેયા.’

પછી બનાવ્યું કૃપાજ રૂપે સીતાચોરવું હામ.

ભુજંગી

મામુખવિએ ખુશીથી ઉઠાવ્યું, દિશા ત્રણમાં એન પડેલું પડાવ્યું;
ફેંતે જતા તે વૃથા પાછું આવ્યું, તદા દક્ષિણે તે પડાવાળું ફાવ્યું.

અવેયો

શ્રી દગુમાન હર્ષા તૈયાર, સ્વકારજ એ વિજ્ઞ હાથી થયું ના;
કે દૃષ્ટાર અપાર તથાપિ, વિદ્યેય થવા ચિત્ત મંદ થયું ના.
શ્રીદક્ષિએ પણ એ વિજ્ઞ અન્ય, ઘડી ચતું મૂળથી ચિત્ત ચક્ષુ ના;
નેથી નદીથી નિગાની બીજે, નિજ મુદ્ધ બીજા કોળેજ દક્ષુ ના.

ફુલો

હાઈ થાય આચાર્યથી, લેાય ઘણા લે આવડ;
લેમ થયું મુખીવનું, શ્રીદગુમાનમનાપ.

ઉપેન્દ્રવજ્ર

એના પત્નીના મન લેલી કાઢી, મુખે વગવા દંટી વડા વિદેશી;
વસાવ્યો નાથમુખીપ લાખી, મદેજ મુખીવની કાજ રાખી.

૫૬-મંથર, નિદાગ

મુખીવ વધા કર લેડી, સ્વામી હું તૈયાર છું;
 મેળવું જાનકી લેડી, સ્વામી હું તૈયાર છું.
 વાનરો નાયકસાથ, હાજર અસંખ્યાત મંથર;
 પરવા જીવનની છાડી, સ્વામી હું તૈયાર છું.
 રાવણને છ'ં છ'ં સીતા પાછાં આણ્યું;
 અમુરોતલો મઠ તોડી, સ્વામી હું તૈયાર છું.
 લંકાપુરી નજરે પડી, તે ધડી હડી કરગું;
 કિલ્લા ભુરજ ઝડ તોડી, સ્વામી હું તૈયાર છું.
 સેતુ તમે બાંધો છ, વચમાં ઐડસો વાંધો;
 ન કરી શકે કંઈ હોડી, સ્વામી હું તૈયાર છું.
 સાગર ઉતારો આપ તો, પુઠે પૂરા પાડું;
 અઘ્યજ નથી એ ઘોડી, સ્વામી હું તૈયાર છું.

સાખી

ઝેનસહિત મુખીવસોબતમાં, સાગરસમીપ આવી;
 સાગર સામે સાગર લેવી, છાવણી વડી જમાવી.
 વિલીપણે ત્યાં આવી, શરણ થવાની વાત જણાવી;
 તવ મુખીવને સ્પૃષ્ઠિએ, નિજ રીત સ્પષ્ટ સમજાવી.

મિત્રમાત્રેન સંપ્રાપ્તં ન ત્યજેયં કદાચન ।
 દોષો યદપિ તસ્ય સ્પાન્ સતામેતન્ન ગર્હિતમ્ ॥
 આનંદન હરિશ્રેષ્ઠ ! દત્તમસ્યામયં મયા ।
 ત્રિમીપણો વા મુખીવ યદિ વા રાવણઃ સ્વયમ્ ॥

‘મિત્રમાત્રે જે મારે શરણે આવ્યો હોય તેને હું કદી
 નહિ; એ કે તેનો દોષ હોય તોપણ (તેને શરણ આપવું)
 સાધુઓમાં નિંદા નથી ગણાતું; મારે કે વાનરમેઠ મુખીવ

વશીયણ હો કે રાવણ પોતે હો, તો પણ મેં જ્ઞાન-કથી તેને
અલયદાન આપ્યું છે.

માલિની

નિજ મત ઝટ મૂકી, સ્વામિ આજ્ઞા સ્વીકારી,
વિલીયણ થકી મૈત્રી, ત્યારથી સ્થિર ધારી;
શરણ ધરમ જાણી, ધન્ય માની સ્વજાતે,
અધિક હરમ આણી, સેવતા દિન-રાતે.

૫૬- 'ઐસી ચતુર નાર' એ રાગ

શુકનામે દત્ત કરી વડં તુલ, કરી શુકનું રૂપ હતા કપિબૂપ;
ગુપચુપ ત્યાં આવીને વધો, છાતું ધીમા સાદે.
વધા લંકનાથ, કહું તેજ વાત, આપને જ્ઞાતસમ ગણે આપ;
શામાદ વિપત્તિ પછી વહોરો છો માથે,
રામની નાર હરી ધરી ખ્યાર, તેમાં શું તમારે કરો વિચાર;
જાઓ સ્વપુર મોઝાર પ્રભાતે.
છાલદે રામ, કરે પુરી હામ, મુર-ગંધર્વો અહીં છનકામ;
તે ઠામ થાય જય શું કપિ-હાથે.

શાદ્દલ

હીધો જ્યાં બકવાદ માલ મુજતાં, ઝાલ્લી લીધો વાનરે,
મારી માર પ્રભુ-સમીપ લાધને, હીધો ખડો તે પજે;
તેણે નાથ સ્તવ્યા તદા ધરી દયા, પોતે મુકાવી દીધો,
તેણે તે હડતાં ફરી કપિપતિ-ને વધો ના બીધો.

દુહો

રે કપિપતિ મહામતિ, રાવણપ્રતિ જવાબ;
શ્રી આ.જી. રા. ... ૩ ત્યાં જણાવો સાફ.

૫૦ ગિરિનારી ૩૦ જે રસ

જાડેજે જે રાગજને શરૂ એવડું, ત્યાંજું આ તેડું
 જે પાળી મૂક નિશાચર જે, નર નિષ માનજે પ્રભુજર જે
 ઉપાર ત્યા પશુજન પડે, રસાને જે ધરેન હરેસેડું, ત્યા
 રામચંદ્રી વજને મારી રાગે, મુન-મંગનાન મંદારી રાગે
 રેના દલીનમ પ્રજાગી રાગે, ને સંકરે તરોડી ઉતે મરેડું, ત્યા
 રૂપા મુગનિપાચ જે, નાપજ તન જે, પડ્યા વિના તથી રેડું
 એકલી બલી બલી નારી જે, પૂરને પૂરમાં મારી જે,
 ને મારી કરી બવ પારી જે, ને આબ્યા રે પારે એવા લેવું, ત્યા
 મુર અમુરથી અગ્નિ ને છેડે, તમને દલનારજ તે છેડે
 અવનપાજ એ નિમિત્તે છેડે, સમજરા છેડે રામપરાક્રમ કેડું, ત્યા

માલિની

મયજ કરી મુવાળી, સત્ય તેને પ્રમાળી,
 કહી જઈ સ્વપનિને, લક્ષ તેણે ન આળી;
 મુપનિ પછી બાંધી, સેતુ તારી સ્વસેના,
 કપિપતિ સદ બેઠા, યોગ્યસ્થાને મરેના.

લાવણી-ધૂળ્ડી

મુલેકુ ઉપર હના શ્રીરામ, સગમાં શ્રીમુખીય બગધામ
 લીધો બધાં ત્યાં કષ્ટ મુખે વિરામ, રીકું ત્યાં સામું રાવજામ.
 લેઈને અસુરપતિને કાઢ, લેઈ રાવજાને પ્રયંક માડ
 ન લેઈ પુછ્યાની પ્રજાને વાદ, કહી ઉપડ્યા ઘડી મનમાં વાદ.

સાખી

પહોંચ્યા ઉંચી અદારીએ, છેક લંકપતિપાસ;
 પડાર્યો રે ચાર નિશાચર, પહોંચ્યા રાઘવદાસ.

વદુ શિવ કાંતે, એ અધ્યાત્મ મહેતાં;
કેવી વિદ્યાવદુ મુખ, શાંતિ નહે પમાડી,
સત્યની કેવી અભ્યાસ, જાણીને સ્વીકારી.

જનમ જનમ મુખે દેવતા

મુખીવદી મુખવત વાણી, મુખવતવાણી એવાને વખાણી.
દેવેશીમુખવદી સ્વીકારે, એવવે એવત બહે એવત માણી;
કેવું મારું મન લાગું, મહાદેવકારની મુખી સ્વીકારી;
કેવી પણ કથા નિર્ભય, કે હોવા માગુ જન જાણી;
પણ એવું વચનજ માટે, માત્ર નાથી ગિરુ એવી થાણી.

માફેલ

માફે મુખે રહી લઈ અવધમાં, કેવી મુખે દખની;
આખા અધ્યાત્મવિદે રહ્યા મુખવિદે, કીકું ન કીકે કીકી;
આવીને અવધે કેવી અવધમાં, માથે તથા દેહને,
પરોપકા મુખમુખા જમા મુખવિ, વાગા બદા સ્નેહને
માટે મારું છે કે:—

સ્થાની કમા કે એવા માત્ર મુખ, મુખ હે મુખની તમામ,
સ્થાનીઠ
અવામાં અવાથી જનમુખ આપી, અવિ અનુ કે નિર્જવામ,
સ્થાનીઠ

અમિષિચ્ય તુ લંકાયાં વિભીષણમથાપિ ચ ।

મરતે રાજ્યમાવેશ્ય ત્યસ્યે દેહં મહાવલ્લભ ॥

‘(હનુમાનજી લંકામાં પરાક્રમ કરી સીતાની શોધ કરીને શ્રી-રામચંદ્ર પાસે પાછા આપ્યા ત્યારે શ્રીરામચંદ્રે તેમને કહ્યું કે,) મહાબાહુ હનુમાન ! તમને જો કંઈ પણ થયું હત તો મને સીતાની શી જરૂર હતી ? તેમજ હે શત્રુઓનો નાશ કરનાર ! તમને જ કંઈ થયું હત તો મને શત્રુ, ભરત, નાનો ભાઈ લક્ષ્મણ કે માતા પોતાના શરીરની પણ શી જરૂર હતી ? જો કે મહેન્દ્ર તથા વસ્તુ જેવું તમારું પરાક્રમ મેં જાણ્યું છે, તોપણ હે મહાબદ્ધ હનુમાન ! પહેલાં મારી જીવિત્તે આવો નિશ્ચય કયો હતો ? (જો હનુમાનને કંઈ થયું હશે તો) પુત્રો, સૈન્ય તથા વસ્તુ સાથે યુદ્ધમાં શાવણનો વધ કરી, લંકામાં વિભીષણનો સમ્બંધ બિચેક કરી, મારું રાજ્ય ભરતને સોંપી કંઈ, હું મારા રહેલે ત્યાગ કરીશ.’

ઉપેન્દ્રવજ્ર

નાથા લક્ષ્મ્યા વાનર શત્રુ સાથે, પડ્યા બહુ ઈરણમાં મરતો
તથાપિ અતે અહીં ઈશહાથે, મુવા બધા રાવણવંશ સાથે

શાર્ફલ

પાનાકાજ પડ્યા કપિ સકળને, અવાડવા ચાહતો,
આજ્ઞા આપી મુરેન્દ્રને તવ મુખા-વૃદ્ધિથી લીંબતો;
ઉડ્યા વાનર સર્વ રામપદમાં, આવી પડ્યા પ્રેમથી,
અવાડવા જયશાસી અંત કરીને, રાખ્યા મુખી દ્વેષથી.

માલિની

વિભીષણથી વરીને, એનિકો સુવંતે ત્યાં,

ખડુ ઘટિત ઇનામે, એ અપાવ્યાં મળેનાં;
કરી વિલીપણ રાજ, શાંતિ નરે પસારી,
સરવની પુરી આશા, જનકીને સ્વીકારી.

૫૬- 'ધારા પ્રભુ' ભેરવી

વધા મુખીવથી શ્રીરાઘવ વાણી, રાઘવવાણી સેવાને વખાણી.
મુખે હવે સૌ સંદનથી સીધાવો, ભોગવો ભોગ બલે મોજ માણી;
કામ કથું માફ મન ધારું, મહાકૃપકારની રાખી એ ધાણી;
હવે દેવથી પણ થયા નિર્ભય, મેં લીધા મારા જન જાણી;
અતુ પણ એવું વચનજ માજે, માત્ર નામી સિર જોડી પાણી.

શાહુલ

સાથે સર્વ રહી જઈ અવધમાં, સેવી મુખે કંપતી,
આવ્યા સ્થાનવિષે રહ્યા મુખવિષે, દીકું ન કટે કહી;
આવીને અવધે કરી અવધમાં, સાથે તથા રહેને,
પહોંચ્યા સૂર્યસમા ખમા રુપપતિ, તારા ખરા સ્નેહને.

માટે ખરું જ છે કે:—

શુભ્યાની ક્રમા દે એવા માત્ર રામ, શુધ લે મુધારી તમામ.
શુભ્યાની૦
સેવામાં સ્થાપી જગમુખ આપી, અંતે અતુ દે નિજધામ.
શુભ્યાની૦

શ્રીકૃષ્ણપણ-શરણગતિ-આલ્યાન

[વિષય-પ્રમુદારણ વજ સત્ય]

પૂર્વરંગ

પદ- 'હીડોળે રે જુએ (૨) સ્થામા સ્થામ મરજત દાન' એ શ્રી
આલ્યા શરણે (૨) રે હો જાનકીનાથ, શ્રીમત પદ અર્પણ કરી
તન-મન રે, અરે હો તન-મન રે. આલ્યા
અવર શર્વણ તથ અથ સગપણ, કરીએ અકિંચન નમન રે.
હે પ્રભો ! હું આપને શરણે શા માટે આલ્યો છું ?

પદ-મઝલ

શ્રીનાથ બીજે તમ વગર, મેં લાય બધે દીઠો;
જેમ કિંધિમાં રહેશે મગર, મેં લાય બધે દીઠો.
તનમાં થશે શી પીડ, પાવણ કયાં થશે કેડુ;
ને જોતનો ચિકરાળ વર, મેં લાય બધે દીઠો.
ધન સાધનો મુખડા દીસે, પણ છે ચપળ પુરા;
લઈ લે વિપત્તિ નારીનર, મેં લાય બધે દીઠો.
આપદ્યે ધન રહેવું શ્રીમતઃ કુત આપદઃ ।
કદાપિ યાંતિ તે કાલં સમૂલં ચ વિનશ્યતિ ॥

‘આપત્તિઓથી બચવા માટે ધનની રક્ષા કરવી; કેમકે શ્રીમાન
પ્રધને આપત્તિ આવેજ કયાં ? પણ કોઈ વેળા ધનના ભરથી
આપત્તિઓ ભલે ચાલી જાય, પણ છેવટે તો સમૂળગો વિનાશ-
થાય છે.’ એટલે જે વેળા આપત્તિનો ધસારો એક સામટો
પે છે તે વેળા ધનથી કંઈ પણ વળતું નથી; તેજ પ્રમાણે—

સ્નેહી સગાં સારાં મળે, અંતે તોયે તજવાં;
જગસ્નેહ મૂળજ દુઃખકર, મેં લય બધે દીઠો.
નિજ સ્વાર્થ સારું જગતના જન, રાતદિન શેકે;
શત્રુઓ શિર પર શક્તિ હર, મેં લય બધે દીઠો. [માટેજ—]

આવ્યો - શરણે (૨) રે હો જનકીનાથ,
શ્રીમતપદ અર્પણ કરી તનમન રે હો, જનકીનાથ.

તેમાં પણ જનકીનાથનેજ શરણે હું આવ્યો, તેનું કારણ ?
તુકારામ બાવા જેવા અનુભવી પણ એજ કહે છે:—

અલંગ

તુજ વિણ કોણા શરણ જાઉં નારાયણ,
એસા રહે મેં કોણી દુજ નાહિ ત્રિભુવની;
પાદિકા પુરાણે ઘાંટાળી લીક સરાણે,
તુકા મહેણે ઠાપી જડ ન ઠેસો તુજના પાયા.

એથી શું લાભ છે ? તે પણ કહે છે:—

એસે ભાગ્ય કઈ લાવના હોઈન અવધે રહે જન બ્રહ્મરૂપ;
મગતયા મુખ અતનાહી પાર, આનંદ સાગર હેલાવતી.
શાંતિ દયા ક્ષમા મૂર્તિ મત અંગી, પરાવૃત સંગી કાખાદિમાં;
વિવેકસદિત વૈરાગ્યાયે, બળ ધગધગી તો બવાજ અભિલેસા.
ભક્તિ નવવિધા બાવ શુદ્ધ ભરી, અલંગારાવરી મુદ્દમણિ;
તુકા મહેણે માઝી પૂરવી વાસના, કોણ નારાયણ તુજ

આ મંથ પે અમે કહેવ છે.—

૫૧-૩૪ી

પ્રથમ તને હું મૂકીને ક્યાં જઈ રું ?
જગતનો હું ઉ નાથ, રાતા બધી તારે વ
પણી બીજા કોને માનું રું ?
તારા વિના બીજા અપા પાનેજ ન રહે સ
તેવું શું શરણું સાનું રું ?
તેજ મને દીધો દેહ, હુંજ પાળે રાખી રનેદ
તારું આપણુંજ ખાઉં રું.
તારું ધારણુંજ થાય, હુંજ તારે તો તરાય;
મારે મુલો તારા માઉં રું.

મારેજ બહી પણ કોજ કશું કે:—

આખો શરણેરે હો જાનકીનાથ, શ્રીમનપદ અર્પણકરીતનમ
[શરણ—] મન આપે ઉત્તમ માયું, શરણોનું સદા મુખ
બક્ત પુકારામ દહાંત કે છે:—

ગજ ઉન્ન પશુ આપ્તે મોકલીલા, તો હજ રમરક્ષા પાંકરગા
ત્યા સાદી ગરુડ સાંકની ધાં વસી માયા ઝળ બક્ષી દીનાનાથ
પિતૃ વત્સાવરી જે પમાલી જૈસી તેસે, ગજેન્દાસી સોડવી લેઈ
પુકા મહજે શ્રીદ બાંધલેયાસાદી, બકતાંસી સંકરી રક્ષા વધા
અને એ દહાંત જો પોતેજ કહે છે:—

લોક દાર લાકા અમંગલ બલા, ત્યાયા ત્યાગકેલા પાંકરગા
વિધયાં વચલો મીપણા મુંડલો, શરણ હુંજ આલો પાંકરગા
જર દાર અવધિ, ચલેલા નારાયણ, જીવીયા જીવના પાંકરગા
પુકા મહજે પહલો પ્રેરલીકા પારી ધાંય દર્પકિરા આલિંગી મજ
એ રીતે આપણે પણ પ્રભુશરણ થવાને કહ્યું કે:—

અવરે સર્વ તણું તણ અનુસંગપણું, કરીએ અકિંચન નમનરે;
આવ્યો શરણેરે હો જાનકીનાથ, શ્રીમતપદ અર્પણ કરી તનમનરે.

શાસ્ત્રો કહે છે:—

મૃત્યોર્વિમેપિ કિં મૃદ મીતં મુચ્ચતિ કિં યમઃ ।

અજાતં નૈવ ગૃહ્ણાતિ કુરુ યત્નમજન્મનિ ॥

‘અહ્યા મૃદ ! મૃત્યુથી કેમ કરે છે ? શું બચ પામેલાને યમ
છાડે છે ? માત્ર જે જન્મ્યો ન હોય તેને મૃત્યુ લેતો નથી; તો
જન્મ નહિ પામવા માટે તું યત્ન કર.’ શ્રીતામાં ભગવાન શ્રી-
કૃષ્ણ પણ એજ કહે છે:—

આત્મસંયમનાલ્લોકાઃ પુનરાવર્તિનોઽર્જુન ।

મામૃપૈત્ય તુ કૌન્તેય પુનર્જન્મ ન વિચતે ॥

‘હે અર્જુન ! બ્રહ્માના લોક સુધીના સર્વ લોક ફરી જન્મ-
નારા છે—જન્મમરણ પામે છે; માત્ર હે કુંતાપુત્ર ! મને પામીને
પુનર્જન્મ રહેતો નથી.’ આમ પ્રભુને પામ્યા વિના જન્મ-મરણ-
થી છુટાતું નથી, પણ પ્રભુને પામવાનો ઉપાય કયો ? કલિ-
યુગમાં બીજા ઉપાયો કરવા કઠણ થઈ પડે છે; માત્ર આ એકજ
સહેલો ઉપાય ભગવાન પોતે કહે છે:—

તમેવ શરણં ગच्छ सर्वमावेन भारत ।

તત્પ્રસાદાત્ પરાં શાંતિં સ્યાનં પ્રાપ્સ્યસિ શાશ્વતમ્ ॥

‘હે ભરતવંશી અર્જુન ! કેવળ એક પ્રભુનેજ શરણે સર્વ
ભાવથી તું જતો રહે; તેમની કૃપાથી તું પરમ શાંતિ અને અવિ-
નાશી સ્થાન પામીશ.’ ખુદ બ્રહ્મલોકમાં વસનારી શ્રુતિએ
એજ કહે છે:—

યો વ્રક્ષાણં વિદધાતિ પૂર્વં યો વૈ વેદોઽથ પ્રહિણોતિ તસ્મૈ ।
તમાત્મયુદ્ધિપ્રસાદં મુમુર્શુર્વં શરણમહં પ્રપદ્યે ॥

‘જેમણે સૌ પહેલાં બ્રહ્મદેવને ઉત્પત્તિ કર્યા અને તે બ્રહ્મદેવ-
ને જેમણે વેદ આપ્યા, તે સર્વના મન અને બુદ્ધિને નિર્મળ
કરનાર પરમાત્માને, હું મુમુર્શુ શરણે જાઉં છું.’ આ રીતે શ્રુતિઓ
તપાસતાં પણ એજ સિદ્ધાંત નીકળે છે કે, સંસારથી છુટવા માટે
બ્રહ્મશરણુ વિના બીજો કોઈ સરળ માર્ગ નથી.’ બાકી તો—

શાર્દૂલ

જાતોઽહં જનકો મમૈષ જનની ક્ષેત્રં કલત્રં કુલં ।
પુત્રા મિત્રમરાતયો વસુ વલં વિદ્યા સુદૃઢ વાંધવાઃ ॥
ચિત્તસ્પંદિતકલ્પનામનુમવન્ વિદ્વાનવિદ્યામયી ।
નિદ્રામેત્ય વિષ્મૃર્ણિતો વહુવિધાન્ સ્વપ્નાનિમાન્ પદ્યતિ ॥

‘આ હું જન્મેથી, આ મારો પિતા, આ મારી માતા, આ
મારું શરીર, શ્રી, કુળ, પુત્રો, મિત્ર, શત્રુઓ, ધન, વિદ્યા, મુદ્રા
અને મારાં સર્ગાસંબંધીઓ છે; આવા પ્રકારની ચિત્તમાં ધૂમ્વા
કરતી કલ્પનાઓને અનુભવતો વિદ્વાન પુરુષ પણ દેવજ અવિદ્યા-
મય એવી નિદ્રામાં પડીને ખૂબ યોરતો અનેક જાતનાં આર્વા
સ્વપ્નાં જોયા કરે છે.’ તે ક્યાં સુધી? ‘મત્તઃ સ્મૃતિર્હાનમપોદતં વ’
બગવાન કહે છે કે જ્યાં સુધી મારે લીધેજ તેને સ્મરણ, જ્ઞાન
તથા જ્ઞાનનું ઢંકાવું થાય છે ત્યાં સુધી; કારણકે ‘મવન્તિ
માયા મૂતાનાં મત્ત ઇય પૃથગ્વિધાઃ । જુદા જુદા સર્વ પ્રકારના
ભાવો પ્રાણીઓમાં મારે લીધેજ થયા કરે છે.’ આવાજ બાવથી
બીજો રથો કહેવામાં આવે છે:—

કાલચક્રં જગચક્રં યુગચક્રં ચ કૈશવઃ ।

આત્મયોગેન ભગવાન્ પરિવર્તયતેઽનિશ્ચમ્ ॥

‘કાળચક્રને, જગતચક્રને તથા યુગચક્રને ભગવાન ઠેસવ પોતાના યોગબળથી હમેશાં ચલાવ્યા કરે છે.’ અને તેથીજ કહ્યું છે કે:—

નાયે શ્રીપુરુષોત્તમે ત્રિજગતામેકાધિપે ચેતસા ।

સેવ્યે સ્વસ્ય પ્રદસ્ય દાતારિ સુરે નારાયણે તિષ્ઠતિ ॥

યં કંચિત્ પુરુષાધમં કતિપયગ્રામેશ્મલ્પાર્થદં ।

સેવાયૈ મૃગયામહે નરમહો મૃદા વરાકા વયમ્ ॥

‘સર્વનો સ્વામી, ત્રણે જગતનો એકજ અધિપતિ, દેવજ મનથી સેવવાયોગ્ય અને પોતાનું પદ આપી દેનારો મહાદાતા શ્રીપુરુષોત્તમ નારાયણ દેવ વિદ્યમાન છે, છતાં અમે અમુક કેટલાંક ગામડાંઓના સ્વામી, અતિ અદ્ય ધન આપનાર અને પુરુષોમાં અધમ એવા અમુક કોઈ મનુષ્યને સેવવા માટે શોધીએ છીએ ! અહો ! આશ્ચર્યની વાત છે કે અમે મૂઢ છીએ ! દીન છીએ.’ વળી ભક્ત શિરોમણિ પ્રહ્લાદજી તો એમજ કહે છે:—

ધર્માર્ચકામ ઇતિ યોઽભિહિતસ્ત્રિવર્ગ ।

ઈસાત્રયી નયદમૌ વિવિધા ચ વાર્તા ॥

મન્યે તદેતદાસિલં નિગમસ્ય સત્યં ।

સ્વાત્માર્પણં સ્વસુહૃદઃ પરમસ્ય પુત્રઃ ॥

‘ધર્મ, અર્થ’ ને કામરૂપ જે ત્રિવર્ગ કહ્યો છે તે, અને તે ત્રિવર્ગ સંપાદન કરવા માટે આત્મભવિષા, કર્મભવિષા, તર્કશાસ્ત્ર, દંડનીતિ અને અનેક પ્રકારની જે આજીવિકાઓ કહેવામાં આવી છે તે આ સર્વ વેદમાં પ્રતિપાદન કરેલું છે એમ હું માનું’

સમગ્ર પોતાના મિત્ર પરમપુરુષ ભગવાનનેજ પોતાનો આત્મા અર્પણ કરવામાં જો સામનરૂપ માત્ર તોજ તે સર્વને હું સત્ય માનું છું (નહિ તો તે મનમિથ્યા છે.) ' કારણકે ભક્તિના નવ પ્રકારોમાં પદ્ય છેવટે તો તેજ છે:—

ધર્મણં કીર્તનં મિષ્ણોઃ સ્મરણં પાદસોનમ્ ।

અર્ચનં ધંદનં દાસ્યં સત્સ્યમ્ આત્મનિવેદનમ્ ॥

આમ ' આત્મનિવેદન ' અથવા ' આત્મસમર્પણ ' એ ભક્તિનો સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રકાર છે; અને તેથીજ ખુદ ભગવાન પણ તેની દુર્લભતા દર્શાવીને લગભીતંત્રમાં કરે છે:—

આર્કિચન્યૈકશરણાઃ કેચિદ્ શ્રાન્ન્યાઽધિકં પુનઃ ।

મામેવ શરણં પ્રાપ્ય મામેવાંતિ પ્રવાંતિ તે ॥

' કેવળ આર્કિચન્ય-સંન્યાસનુંજ શરણ લેનારા કેટલાક પુરુષો ઘણું ઘણું (સંસારમાં) બટકીને છેવટે માર્ગજ શરણ લઈ મનેજ પામે છે. ' મારે આપણે પણ ખીલ બધી મિથ્યા ખટપટ છોડી કંઈ એમનેજ શરણે જઈએ:—

અપર સર્વતણ્ તણ અનુ સગપણુ, કરીએ અર્કિચન નમનરે. આઠ

અને આ રીતે સર્વની સામેનું સગપણ જો તોડી નાખીએ તો તેથી કંઈ માત્ર લાગતું નથી; કારણકે સંસારી સગપણ તો તોડવુંજ જોઈએ:—

બાકે સંગ કેમતિ અતિ ઉપજત પરત ભજન મેં ભંગ. [માટેન]

તજ મન હરિ વિમુખડો સંગ.

મીશંબાઈને રાણાએ જ્યારે બહુ દુઃખ દેવા માંડ્યું ત્યારે ગભરાયાં અને વિગાર કર્યો કે હવે મારે શું કરવું જોઈએ!

કુળની મર્યાદા તોડ્યા વિના હવે સુખેથી ભજન થઈ શકશે નહિ; પણ એકદમ સાહસ કર્યા વિના તેમણે પુલસીદાસજી ઉપર ખત લખી પુછાવ્યું કે, આ સ્થિતિમાં મારે શું કરવું? ત્યારે પુલસીદાસજીએ રાજ્યરીતિથી ચેતીને માત્ર એકજ પદ ઉત્તરમાં મોકલ્યું કે:—

જાકો પ્રિય ના રામ-વૈદહી,
તણએ તાકો દોટિ અરિસમ યદપિ પરમ સનેહી.

એટલે જેઓ ભક્તિમાર્ગમાં વિઘ્નકર્તા હોય તેવાં સગાં-જોને તો શત્રુ સમજી તજવાંજ નેહ્યંએ; તેમાં પાપ નથી. ધર્મ જે પ્રકારનો છે. એક સામાન્ય ધર્મ ને બીજો વિશેષ ધર્મ. તેમાં વિશેષ ધર્મની પ્રાપ્તિ માટે સામાન્ય ધર્મનો ઉપયોગ કરવો નેહ્યંએ; કારણકે—

જન્માંતરસહસ્રેષુ તપોધ્યાનસમાધિભિઃ ।

નરાણાં ક્ષીણપાપાનાં કૃષ્ણે મક્તિઃ પ્રજાયતે ॥

‘હજારો જન્મોમાં તપ, ધ્યાન તથા સમાધિ સેવ્યાં હોય તો તેથી જેઓનાં પાપ નાશ પામ્યાં હોય તેવાં મનુષ્યોને શ્રીકૃષ્ણ-પ્રભુમાં ભક્તિ થાય છે.’ આમ તપ-ધ્યાન-સમાધિશ્ચ સામાન્ય ધર્મનું આચરણ કરવામાં પ્રથમ આરંભેજ સર્વપ્રકારનાં સંજોગો ઉડવા પડેજ છે અને તે પછીજ સામાન્ય ધર્મના આચરણદ્વારા વિશેષ ધર્મ-શ્રીકૃષ્ણભક્તિની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. આમ વિશેષની પ્રાપ્તિ થાય એટલે સામાન્યનો સ્વયમેવ લોપ થાય છે અને તે માટે પ્રભુની આજ્ઞા પણ છે:—

સર્વર્પર્માન્ પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં યત્ર ।

અહં ત્વાં સર્વપાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિ નાહ

સઘણું પોતાના મિત્ર પરમપુરુષ ભગવાનનેજ પોતાનો આત્મા અર્પણ કરવામાં જો સાધનરૂપ થાય તોજ તે સર્વને હું મત્વ માનું છું (નહિ તો તે સર્વ મિથ્યા છે.) ' કારણકે ભક્તિના ત્રણ પ્રકારોમાં પણ છેવટે તો તેજ છે:—

શ્રવણં કીર્તનં વિષ્ણોઃ સ્મરણં પાદસેવનમ્ ।

અર્ચનં વંદનં દાસ્યં સત્કથમ્ આત્મનિવેદનમ્ ॥

આમ ' આત્મનિવેદન ' અથવા ' આત્મસમર્પણ ' એ ભક્તિનો સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રકાર છે; અને તેથીજ ખુદ ભગવાન પણ તેની હૃદયતા દર્શાવીને લક્ષ્મીતંત્રમાં કહે છે:—

આર્કિચન્યૈકશરણાઃ કેચિદ્ આન્ત્વાઽધિકં પુનઃ ।

મામેવ શરણં પ્રાપ્ય મામેવાંતે પ્રયાંતિ તે ॥

' કેવળ આર્કિચન્ય-સંન્યાસનુંજ શરણ લેનારા કેટલાક પુરુષો પણ' પણ' (સંસારમાં) ભટકીને છેવટે માર્ગજ શરણ લઈ મનેજ પામે છે. ' માટે આપણે પણ બીજી બધી મિથ્યા ખટપટ છોડી કંઈ એમનેજ શરણે જઈએ:—

અપર સર્વતણું તણ અનુ સગપણું, કરીએ અર્કિચન નમનરે. આગ

અને આ રીતે સર્વની સાથેનું સગપણ જો તોડી નાખીએ તો તેથી કંઈ પાપ લાગતું નથી; કારણકે સંસારી સગપણ તો તોડતુંજ જોઈએ:—

અકે સંગ કુમનિ અનિ ઉપજત પરત લાજન મેં લંગ. [મીઠાન]

તજ મન દરિ નિમ્નપડે સંગ.

ત્રીરાંત્રાણે તાણાએ વ્યારે બહુ દુઃખ દેવા માંડયું ત્યારે તજતાવાં અને વિચાર કયો કે હવે મારે શું કરવું જોઈએ!

‘પરમેશ્વર અનુક્રમ શાઓ’ એવો મંત્રપદ, પ્રતિષ્ઠા પદ-
 મોનો લ્પાગ, ‘પરમેશ્વર મારું રક્ષણ કરશેજ’ આવો વિશ્વાસ,
 ‘સર્વના રક્ષક પ્રભુ છે’ આવો હક સ્વીકાર અને વિશ્વાસમાં પ્રવ-
 ન આશ્રય જાય, તે મારે પ્રભુ પામે હીનતાપૂર્વક પ્રાર્થના-આર્થ-
 પાંચ અંગોવાળી શરણાગતિ છે. આ શરણાગતિનો અભ્યાસ તેજ-
 ક્રોધ અભ્યાસી મહાગુરુદ્વારાજ સંપાદન કરી શકાય છે; અને
 તેની શરણાગતિ પાતાને તેવા મહાગુરુદ્વારા મળી શકે તે માટે
 એ પ્રભુ પ્રત્યેજ આવી પ્રાર્થના કરવી:—

શાર્દૂલ

શ્રીરામોઽય વિમીષણોઽયમનયો રક્ષાંમપાદાગતઃ ।
 સુપ્રીવાનય પાલયનમધુના પૌલસ્ત્યમય્રાગતમ્ ॥
 હત્યેવામપમસ્ય સર્વવિદિતં યો રાવવો દત્તવાન્ ।
 આર્ષત્રાણપરાયણઃ સ મગવાન્નારાયણો મે ગતિઃ ॥

‘શ્રીરામચંદ્ર અહીં પધાયા છે, આમ સમજી નિરોધ વિશી-
 પણ, રાવણ-રાક્ષસના બચથી તેમને શરણે આંચો; એટલે પ્રજા
 રામચંદ્રે ‘હે સુગ્રીવ ! હમણાં આપણા શરણે આવેલા આ વિશી-
 પણનું તું રક્ષણ કરજે’ એમ કહી સર્વની સમક્ષ તેને અભયકાન
 આપ્યું. તે સમાવતાર ધારણ કરનાર અને દુઃખી ભક્તજનને
 રક્ષણ કરવામાં તત્પર રહેનાર ભગવાન શ્રીનારાયણ મારું શરણ
 હો.’ આજ પ્રાર્થનાનું સરળ સ્વરૂપ અહીં દર્શાવ્યું છે:—

આંચો શરણે રે હો જનકીનાથ;
 શ્રીમતપદ અર્પણ કરી તનમનરે.

તે કેળી પેઠે ? મહારાજ વિમીષણની પેઠે. તે જુઓ:—

શ્રી વિશ્વપણ-શરણાગતિ-આખ્યાન

મરાઠી-સાખી

પુલસ્ત્ય પુત્ર પ્રજાપતિના પ્રિય, પુરા પવિત્ર થાતે;
 તપ કરતા તૃણખિંડુ આશ્રમ, કાળ ન કાળ પળ જાતે;
 અત્યુન્ન જાતે.....જડયા પ્રભુ ઉર જાતે,
 નપિકન્યા ત્યાં રમવા આવે, ભજને ભંગ પડાવે;
 અકળાર્થ ઉચવા જે કન્યા, દેખીશ વિષ્ણુ જાણાવે;
 ગર્ભિણી થાશે.....તે મુજ નજર પ્રભાવે.
 શાપ મુણી સહુ કન્યા સદકી, તૃણખિંડુની બાળા;
 હતી અજાણી પડી દષ્ટિએ, થઈ કદી જોઈ ચાળા;
 પિતૃ તપવાળા.....સમજ્યા સત્ય કૃપાળા.
 પુલસ્ત્યને પરણાવી દીધી, સપુત્ર પ્રકટયા તેના;
 થયા વિશ્વવા આવા, સસરા ભરદ્વાજ છે જેના;
 મુત કુબેર શ્રી.....પ્રકટયા એથી મજેના.

પદ-‘લાવણી ધર્મધુરધર’ એ રાગ

હતો મુખાલી રાક્ષસ રાગ, શુચિ કન્યા તેની;
 સંગે રાખી ફરે ગગનપથ, ઉર રહે બેથેની.
 દીઠો કુબેર ધનેશ્વર મુંદર, વિમાનમાં સવારી;
 થયો વિચાર કુળે આવા મુત, પ્રકટે શે ભારી.
 સમજાવી દહિતા ત્રેરી, વિશ્વવાનેજ વરવા;
 તે પણ આવી પ્રીતિ લાવી, મુનિનું મન હરવા.
 પ્રદાપવેળા પહોં વળગી, કેકસી એ માહી;
 આશા પુરી મુનિએ પણ મુત તો, થયા દેવદ્રોહી.

લલિત છંદ

સમજ બૂલ એ નારી સંગૃહી, ન જાણી શે બહે જે બીના
 કરગરી ફરી દીધી માગણી, સપુત્ર એકસો યો ધી-

દીંડી

દેખી દીન દયા કરી વધા નાથ, એક પુત્ર થશે છેલ્લો મુ
ધર્મધારી મુજકુળધર્મધારી, વરધીવર મુજતાંરીઝીસત

સાખી

દશમીવ પહેલો પ્રકટયો તવ, થયા ઘણા ઉત્પા
કુંભકર્ણ પ્રકટયો પુઠે, જેવું છે પ્રથંડ ગાત
સૂર્યજ્યા વિકૃત મુખવાળી, કન્યા ભુંડે ઘામ
છેલ્લે પ્રકટયા સંત વિલીપણ, તવ હરખ્યો મુરસાથ

દુહો

ગડ ગડ ગગડ્યાં હુંદુલિ, પડ્યો પુત્ર વરસાદ;
નભમાંથી તેવો થયો, સાધુ સાધુ એ સાદ.

સાખી

ઉમ દેહ દેહધારી એ ઉમ તપ, ઉમ ભાવેથી કીધાં;
સાત્વિક સંતે શાંત રહી સાત્વિક, તપ મન પર લીધાં.
પાંચ હજાર વર્ષમાં પુરતી, તપની પ્રભુએ માની;
પ્રજાપતિને પ્રેરી પડ્યા, જ્યાં વસતા એ ધ્યાની.

વસંતતિલકા

માન્યુ ન અન્ય શુચિ સંત વિલીપણે તો,
સૂકું ન ધર્મ કદીએ દુઃખ છે હું રહેતો;
આ સાંભળી વધુ રીઝી અજ ઉચ્ચાંએ,
પાળે મુવર્મ અમરે રહેશો સદાએ.

તોટક

પરંત્રી ખુદને બની લંકપતિ, બગી રાવણની ધર્મજ્વાલ અદિ
જલુની શુચિ પ્રીત સ્વજ્ઞાનપ્રતિ, પરણાવી વિલીપણસંગમ

ગીતિ

શરમાં વહેલા જઈને, કહ્યું માણ્યો હાં હાં રે શરમાં;
ગંધર્વરાજ દુહિતા, વર્યા વિલીપણ એ ચઢ જે શરમાં.

હરિગીત

શવણ થયો ત્રણ લોકસ્વામી, દેવનર વશમાં કરી;
જાણી વહીલ વિલીપણ યની, મંત્રી કરે છે ચાકરી.
અમુરો તણી સોખત છતાં, કદી કૃતિ કુડી ના કરી;
ધર્મમાં રતજ પ્રશસ્ત શીખ, સદેવ દેતા આકરી.

તોટક

આર વડાં દરબાર હતાં, લણુ જાત વરા જમાદાર હતાં;
વહાધી રથો છડીદાર હતા, ખુદના પણ મંત્રી મુચાર હતા.
પ-ય પતિમાં નવ આમી હતી, પગ તેમ છતાં નનકામી જતી;
નિદેરતી શ્રીજગસ્વામી પ્રતિ, ખરી વૃત્તિ પદેજ વિરામી હતી.

મંદાકાંતા

બપોરે બપોરે સૂર-ઝાપિ-જનની, શ્રી દરી જાત લાયે,
ત્યારે ત્યારે વિલીપણ વચ્ચે, ધર્મનાં સંભળાયે;
દામાધારી દશમુખ નદિ, લક્ષમાં તે ધગાયે,
સીતા આણી તવ બહુ દુઃખ; તે મૂલને રેખ બાયે.

૫૮-“નન રથો ને” એ ર.મ

મારુતિ કવ્ય આગળ રે. સતી ગુહ લેવા;
લડીવાળી બતે દૂરો, લડેરાસલાખાં લાગ્યા.
૫૫ દરવાજો દુકમ થયો તર.
૫૬ શ્રી વિલીપણ. ૪૮ આગળ રે.
શવણ કહે જુજ દેરી આમુલેનિર શુદ્ધ દેવદાસ;

તો નથી મુખ પર પ્રેરિયું,
 છવેનો જેમ જાન, રીં પેર જાણ રે. સતી
 વિશાળજાદે જતને મારવા, મનથી જ્યાંથી જતાવ્યા
 રજાઈ મારું નવ કહે કે કરે, સતી
 જાતલગેથી શું, અનિધી ગળે કાઢ્યા રે. સતી
 ત્યાં જઈ અટકા જરો કે ઘો, આવવા આંધી શરરજાવડ
 ઉપકારી એવા બારી થઈ,
 ધર્મ દરિજન મનથી જાણ્યા રે. સતી

લાવણી

રામ અઘાઘકી લય ખાધ, સલા કરી અસુરે ભેગી
 સલાદ પૂછી વધા શાકું મરે, છક્યા વાતો ઉઠી
 શાંત વિશીયજી જાત, જાતને સમજાવી કહેવા લાખડ
 લકવાને સજા સઘ ધર્મ જાણ્યા હો શું વિજી માગ્યા
 સામ-દામ-લોકથી જાને નહિ, તારા હંડ તો આડરીએ
 બદાસા રાજ સામથી કામ સરે, રીંદ ના કરીએ
 રોપ કયો આપણે તો થરે, મુધારવો વેસાસરે,
 સીતા આપો રામ સંધિ કરશે, તવ વિજી શરતે.
 નહિ તો પ્રબળ પરાક્રમવાળા, ધર્મ એમતા પકી
 જરર નરો વાત એક, જાતની શું તવ લક્ષી.

ઉપેન્દ્રવજ્ર

વહી બહુ રીતથી એજ વાત, દીધી રૂડી શીખ વિવેકસાધ
 મુછી સલાસઘ વિખેરી નાખી, રહ્યો તદા તો ચિત્ત જાંત રાખી

સાખી

વિશીયજી વરત્યું નેત્રીથી, નથી રૂચિ નિજ વાત
 સમજાવવા ગયા મંદિરમાં, જ્યાં વસતા નિજ જાત

જોઈ એકાંત શાંત પુરપતિને, શુભ મતિએ હિત સાથ;
ખરા રાખદમાં ખુલ્લે ખુલ્લે, મત જણાવ્યો સલીલાત.

સૈરવી

માન માન રે માન રાવણ માન માન રે માન;
નવ ધર આદીં અભિમાન. રાવણ ૦
જનકી લઈ જઈ દઈ દે પતિને, રામ લાજ અશમાન. રાવણ ૦
અમય નહિ જો વૃથા નહિ મડો, શુકન થાય જો માન. રાવણ ૦
નથી ચરયા ને નચા ત્યાંમુધી, રહેશે તાહરે માન. રાવણ ૦
મારે ખાઈને દાર ખાઈને, પછી પામીશ અપમાન. રાવણ ૦
ફગ-ફફ-ખ-પૂર-મગ પીડાશે, નહિ રક્ષશે વિમાન. રાવણ ૦
સદુ સારે શુભચન આ મદારે, રે કીદ લે મન માન. રાવણ ૦

માલિની

મુખી વિભીષણ વાણી રાવણે કાપ આણી,
નાવ દિગદર જાણી દેવર્યા કંઈ નાણી;
નહિ કંઈ કી પાણી જનકી વાન કામી,
કામીપતિ કાઢ આંખે રામ નેપ જોના કી.

કુંડા

વિભીષણને કહાડી કુંડા, કુંડા કુંડા કુંડા કુંડા;
કુંડા કુંડા કુંડા કુંડા, કુંડા કુંડા કુંડા કુંડા.

જાહેર

કુંડા કુંડા કુંડા કુંડા, કુંડા કુંડા કુંડા કુંડા;
કુંડા કુંડા કુંડા કુંડા, કુંડા કુંડા કુંડા કુંડા;
કુંડા કુંડા કુંડા કુંડા, કુંડા કુંડા કુંડા કુંડા;
કુંડા કુંડા કુંડા કુંડા, કુંડા કુંડા કુંડા કુંડા.

ગરે ગળી મુખ પર ફોડે,
 છવનો કેમ એને, કડે ધરે જાણ રે. મતી
 વિભાવજી કહે કનને માનવા, મનનથી ક્યાંથી બતાવ્યા;
 રસાઈ સાથે નવ કહે કે કહે, સતી
 કનદલેથી શું, અરિથી ગળે ફાળ્યા રે. સતી
 ત્યાં જઈ અગે કાઠે કે ધો, આગવા આંધી શર રક્ષાવડ
 ઉપકારી એવા બારી ધડે, સતી
 ધર્મ દરિજન મનથી બચાવ્યા રે. સતી

લાવળી

રામ ચાલ્યકી બચ ખાઈ, સભા કરી અસુરે ભેગી
 સલાહ પૂછી વધા સાડું મરે, છત્યા વાતો ઉકડે
 સાંત વિભીષણ જાણ, જાતને સમજાવી કહેવા લાભ
 લલવાને સજ્જ સઘ ધર્મ જાઓજ હા શું વિજુ મામ
 સામ-દામ-ભેદથી બને નહિ, તમા કંડ તો આરીએ
 બહાસા રાજ સામથી કામ સરે, રીડ ના કરીએ
 દોષ ક્યો આપણે તો ધરે, મુધારવો વેલાસરે;
 સીતા આપો રામ સાંધિ કરશે, તવ વિજુ શરતે.
 નહિ તો પ્રબળ પરાક્રમવાળા, ધર્મ એમના પક્ષે;
 જરૂર નાચે વાત એક, કનની શું નવ લક્ષે.

ઉપેન્દ્રવજ્ર

વદી બહુ રીતથી એજ વાત, દીધી રૂડી રીખ વિવેકસાધ
 મુણી સભા સઘ વિખેરી નાખી, રહ્યો તદા તો ચિત્ત જાંત રાખી

સાખી

વિભીષણે વરત્ય નેત્રોથી, નથી રુચિ નિજ વાત;
 સમજાવવા ગયા મંદિરમાં, જ્યાં વસતા નિજ જાત.

જોઈ એકાંત શાંત પુરપતિને, શુભ મતિએ હિત સાથ;
ખરા શબ્દમાં ખુલ્લો ખુલ્લો, મત જણાવ્યો લલ્લી ભાત.

ભૈરવી

માન માન રે માન રાવણુ માન માન રે માન;
નવ ધર આહીં અભિમાન. રાવણુ
જનકી લઈ જઈ દઈ દે પતિને, રામ જણ અસમાન. રાવણુ
સમય નહિ ખો વૃથા નહિ મેલો, શુકન થાય જો માન. રાવણુ
નથી ચઢ્યા ને નજ્યા ત્યાંમુધી, રહેશે તાહરૂં માન. રાવણુ
મારે ખાઈને હારે ખાઈને, પછી પામીશ અપમાન. રાવણુ
કુળ-કુલ-બ-પુર-મમ પીડાશે, નહિ રક્ષશે વિમાન. રાવણુ
સહુ સાડું મુવચન આ મહારૂં, રે શીઠ લે મન માન. રાવણુ

માલિની

મુળી વિજયીપણ વાણી રાવણે રાવ આણી,
નવ હિતકર જાણી હિયરો કંઠ તાણી;
નહિ દઈ કદી પાછી જનકી વાત સાચી,
રાચીપતિ સહુ આવે રામ તોયે બીના શી.

હુદો

વિજયીપણને કદાકી મૂક્યા, કરી કંઈક બબડાડ;
પણ હરખાંડે બન્યો રહ્યો, અધિક ઓર ગજરાદ.

નારાય

કરી સલા બની તારા, કરી ગયા વિજયીપણ;
કરી વધા પ્રદસ્ત આદિ, તો હિંકુલ તો પણ.
કરી રીધી વિજયીપણે, ખરેખરી શિખામણ;
નવાપિ તે ન દિનરી, જરી અજાગીને મન.

લાવણી

ઉલટયો ઈન્દ્રજિત, વંઠી કહેવા લાગ્યો;
આવો કાકો પ્રાયલો, કુળે ક્યાં જાગ્યો.
એ રામ અને લક્ષ્મણ માણસ તે શું છે;
બળ અમ સૌતું શું સહજ અમુર લેતું છે.
વિભીષણ વધા વયસમ જુદિ છે કાચી;
ધર્મ મિત્ર શત્રુસમ બબડે છે શું નાચી.
રાવણના બાણ તણી મીઠાશ નથી ચાખી;
ત્યાંમુઘી બધા મનગમતું, મુખ દયો ભાખી.

લાવણી- 'ભરથરી ખાત'

રાવણ ઉચર્યો (૨) વૈરીસંગ વસતું સારું;
મિત્ર પેસી શત્રુતણું વડતુંજ પ્રાણ હરનારું.
નાનિલા ભાઇ (૨) તેમાં પણ નૃપના લે છે;
દેવ બળે હીલું ચહે, નિત ઘાટજ ધગ્યા કરે છે.
હાથીએ કહ્યું (૨) સપડાઈ ન વીસડું તે મે;
ભાઇ વિભીષણ જાતકું, હું તારા કપટી પ્રેમ.
હું જુલો થાકું (૨) તેથીજ જીવતો છોકરું;
છે ધિકાર તને અરે! ઉઠ દુષ્ટ ન દાખવ મહોડું.

પદ- 'પાંચાક્ષી પ્રાણ' એ રામ

જદ જાણી ગત તે વાર, વિભીષણજ.
ઉઘ્યા કોપીને અપાર, વિભીષણજ.
મંત્રીઓ સંગ નિજ ચારે, અંતરિક્ષ ઉઘ્યા હારે;
નભમાં ઠેરી શબ દારે, ઉચર્યા નિજ સ્પષ્ટ વિચાર. વિભી:
જ પિતૃસમ મંજાળી, કહી કંઠી દિતકર વાળી;
તમે પ્રમાણી, જુદિ કર્મ અનુસાર. વિભી:

નવ ચાહું નિરખવા જાતે, વધ થયેલ રાઘવહાથે;
કહું તેથી હર નવ જાતે, પંજુ છે એવુંજ થનાર. વિલીં
ખુને કુળને લંકાને, કુખ દેવાજ ધર્યું ધ્યાને,
તે મારું કહું શે માને, તો પરવા નથી લગાર. વિલીં
ભોગવશે કુળે કૃતિનાં, સહુએ નિજ છુટી મતિનાં;
શર ખાશે રઘુપતિનાં, નથી એકે ઉગરનાર. વિલીં

ચોપાઈ

એમ ઉચરી શોચી ન લગાર નીકળ્યા નલભારગ વિજુ વિચાર;
આવ્યા ત્યાં છે લક્ષ્મણ-રામ, દીઠા સુખીવિ ત્યાં બળધામ.
ચાર અનુચર મુખી પ્રણી, આયુધ ભૂપણધર મહાબળી;
જોઈ ઉતરતી એ મંડળી, વધા મારુતિથી અટકળી.
રાક્ષસ હજુવા આવે જીવે, વિચાર વિષે વખત નવ ખુવે;
મારો એને પહેલો મુવો, કુખવા આવ્યો શોધી કુવો.
હાથા કપિવર પકડ્યાં ઝાડ, કોઈએ પકડ્યા પથ્થર પહોડ;
સહુ માગે આજ્ઞાવિણ રાડ, હાલ જોખરાં કરીએ હાડ.

દુહો

સાગરતટ પરે ઉતર્યા, ત્યાં પાંચ મૂરવીર;
મહારવરે મુખી વધા, મુખીવધી સહુ વીર.

લાવણી લંગડી

રાવણ દુરાચારી રાક્ષસ-રાખનો બાઈ હડે નાના;
નામ વિભોપણ સોતા હરી લાવ્યો વૃદ્ધ હણી છનો.
ફરી ફરી મેં નમ્ર અને દિતવચને એને સમજાવ્યો
સીતા દેવા તથાપિ કાગધસ્ત પર નવ હું દાવ્યો.
પાસસદાકહી કોરવચનો, હિંસરો વૃદ્ધકારીકહાવ્યો
માની લીધું રામવંદી રહેણી જન્મો

નેથી હું શ્રી-ગુનો ત્યાગીને, શરણે આવ્યો રાવણ
કરે નિવેદન મહાત્મા શરણાગતવત્સલ ખુલે

લાવણી

કરી આગળ શ્રીસદ્મજને (૨)
મુખીવ આવ્યા પ્રજાપાસ વિજયો કંઈ ન બોલ્યા
મહા નિજવિચાર બાળ્યો (૧)
રાવમાંથી રાત્રુ આવ્યો નવ શરણે રાખે;
કાકમાં પુવડ પ્રથમ પેસે (૨)
રાતે કાંઈ શિય તેમ તે વખતે દુઃખ કેસી
લોક કે છિદ જોઈ લડકી (૨)
રાત્રુખજનો સ્વીકાર રાવણ જરૂર અંતે નડશે.
સ્વભાવે રાક્ષસ અરિત્રાતા (૨)
રાવણેજ મોકલ્યો હોય નહિ રીતે હે રકુનાય;
દુષ્ટપુત્રિને શિક્ષા થો (૨)
સમિયોને પણ સખત હંડવા મુજમત એજ ઢ્યો.

વસંતતિલકા

કોપલ મુખીવતણી મુણી એવી વાણી;
બોલ્યા શ્રીરામ પ્રિયમિત્રરૂપે વખાણી;
આપો બીજા સહુ મતો કરતું ઘરે શું,
કાજે વિપત્તિસમયે હિતરૂપ કેવું.

સાખી

અંગદ હંદે અરિસ્થળથી આવ્યા, પ્રથમથી શું કહેવાય;
રાવ-ગુણે અવલવધી બળ્યા વિણ, નવ મત કેવાય-
છે ત્યાંમુખી સંરાયસદ્ ભલે રાખીએ પાસે;
૧૫ થાય તદા તે રીતે કરીએ ધરી વિશ્વાસે.

લાવણી-રોળાવૃત્ત

કહે શરણ મોકલી ચાર તપાસ કરાવો,
પછી ન રાખવા રાખવાવિષેજ કરાવો.
કહે જાણુવાન શકમાંજ ન પડવું સારું,
કહે મેંક પુછો રાવણે શું છે ઉર ધારું.
હવેમાન વધા એ સહુમત ઠીક ન લાગે,
કરવીજ પરીક્ષા કેમ બને મહાભાગે.
સાથે રાખ્યાવિણ નહિ પરીક્ષા થાશે,
પારખું પડ્યા વિણ સાથે કેમ રખાશે.
નિજ વિચાર તો એ સ્પષ્ટજણાવે આપે,
શું અધિક જણાશે ત્યાં તે ચાર પ્રતાપે.
શકમાંજ ન પડવું એમ ન તજવું સારું,
નિશ્ચય કરવો એ વિષે કહું મન મારું.
કૃમતિ કૃતિ રાવણની પુરી પિછાણી,
ગુણ-શક્તિ કૃતિઓ આપતણી ઉર આણી.
વાલીવધ સુમીવ રાય થયા એ જાણી,
આબ્યા આશાથી રાજો મિત્ર પ્રમાણી.

‘ધર્મપુરધર’ એ રાજ

શુભી સર્વંતું રામવ ઉચર્યા, સભા પ્રતિવાણી;
મિત્રભાવથી શુભરીતે આપ્યો, લીધું જાણી.
લવે દરી પણ એને તો હું રાકુંજ નહિ ધારી;
સાધુ પુરુષ નિદે લે એવાને દે તરહારી.
વચમાં વધા કપીસ હોય એ છુટા કે સારો;
પણ રાક્ષસ વિપત્તિવેળા બાંધવને તજનારો.
કેમ તલે નહિ તે આપણને ખરે વખત સ્વામીને
હસી વધા દત્તરમાં રામવ ન મટીને આમી.

સ્પર્શીને સ્પર્શાનિને નિપત્તિનેળા છેડે;
પાપી શંકા દેવ કરે નિપ્પાપીની જોડે.
તેમ તમ્બો જાના પળ આપળથી નહિ એમ કરે;
દેશ નાત જુડી તેથી નહિ અહીં કહી વહેમ કરે.

ન ગર્વે આતરસ્તાત મવન્તિ મરતોપમાઃ ।
મદ્વિધાયા પિતુઃ પુત્રાઃ મુદ્દદો વા મવદ્વિધાઃ ॥

‘(ભાડી એ વાત તો નહીં છે કે,) હે તાત ! આ જગતમાં
ભરત જેવા ભાઈઓ નથી, મારા જેવા પિતાના પુત્રો નથી અને
તમારા જેવા મિત્રો નથી.’

વધા ફરી સુખીય રાતમાં તમને કંઈ કરશે,
ન સંધરો એ અંત અચુર ભાઈનો ભાઈ કરશે

પદ-‘હા સ્વામીનાથજી’ એ રાત

બહાર તદા રામજી વધા ખાસ વાણી રે,
તદાજ ખાસ વાણી રે, ભણે અમે એ બાણી રે.
હુ છો વા અહુ છો એ તો, છે રાક્ષસની જાત,
ફરી શકે શું અહિત અલ્પ શુજ, કહીજ નહિ કપિનાથ.

પિશાચાન્ દાનવાન્ યક્ષાન્ પૃથિવ્યાં ચૈવ રાક્ષસાન્ ।
અંગુલ્યગ્રેણ તાન્ હન્યામિચ્છન્ હરિગણેશ્વર ॥

‘હે વાનરસમૂહોના રાજા ! જો હું ઇચ્છું તો પિશાચોને,
દાનવોને, યક્ષોને કે પૃથ્વી પરના રાક્ષસોને આંગળીના અગ્રભાગ
થીજ હણી નાખું.’ આપું મારું સામથ્ય તમે લાણુતા નથી,
તેથી શંકા કરો છો.

શ્રીહર્ષા રાત્રને પળ શરણાગત ગણીને બેમ,
કપાત સરખે પળ રક્ષો તો તશું હું તે કહો કેમ.

ગાથ કહું એ ગાથા પૂર્વે શાન્તે પરમ પ્રમાણ,
વર્તીશ હું પણ એજ રીતથી કરું અહીં તે જાણ.

વદ્ધાંજલિપુટં દીનં યાચતં શરણાગતિમ્ ।
ન હન્યાદાનૃશંસ્યાર્થમપિ શત્રું પરંતપ ॥
આત્તો વા યદિ વા દસઃ પરેષાં શરણાગતઃ ।
અરિઃ પ્રાણાન્ પરિત્યજ્ય રક્ષિતવ્યઃ કૃતાત્મના ॥
સ ચેદ્ ભયાદ્વા મોહાદ્વા કામાદ્વાપિ ન રક્ષતિ ।
સ્વયા શક્ત્યા યથાસચ્ચં તત્ પાપં લોકગર્હિતમ્ ॥

‘હાય ભેડીને શરણાગતિને માગતો હીન શત્રુ, જે કે કુર
અભિપ્રાયવાળો હોય તોપણ હે પરંતપ ! તેને હણવો ન ભેદ્યો,
હુઃખી હોય કે ગર્વિષ્ઠ હોય પણ જે પોતાને શરણે આવ્યો હોય
તેના શત્રુને, પુરુષશાળી પુરુષે પોતાના પ્રાણો ત્યજીને પણ
રક્ષણ આપવું ભેદ્યો. આમ હોવા છતાં તે પુરુષ પોતાને શરણે
આવેલાનું પોતાની શક્તિ પ્રમાણે અને બળ પ્રમાણે જે રક્ષણ
કરતો નથી તો તેને લોકગર્હિત પાપ પ્રાપ્ત થાય છે.’ વળી—

શરણાગત રક્ષણ કરવું એ, ધર્મ સર્વથી એક;
તે હું કદીએ નહિજ છોડું, અન્ય એથી સહુ હેઠ.

સકૃદેવ પ્રપન્નાય તવાસ્મીતિ ચ યાચતે ।

અમયં સર્વભૂતેભ્યો દદામ્યેતદ્ વ્રતં મમ ॥

‘એક વાર પણ મારે શરણે આવેલો હોય અને હું તમારો
હું, એમ યાચના કરતો હોય તેવા દોષને પણ હું સર્વ પ્રા
ધી અમમદાન આપું છું. આ માટે મત છે,’

તે મુખીવ દપિભેદ હોય વિભીષણ કે ખુદ રાવણ એ
અસ્ય રીકું મં લાવો એને, બોલ્યા એ

રામસ્ય તુ વચઃ શ્રુત્વા સુગ્રીવઃ પ્લવગેશ્વરઃ
 પ્રત્યમાપત કાકુત્સ્થં સૌહાર્દનાભિચોદિતઃ ।
 કિમત્ર ચિત્રં ધર્મજ્ઞ લોકનાય મુસાવહ ।
 યત્ ત્વમાર્યં પ્રમાપેયાઃ સત્ત્વવાન્ સત્પથે સ્થિતઃ ॥

‘શ્રીરામચંદ્રનું એ વચન સાંભળી વાનરરાજ સુગ્રીવ,
 સુદૃઢભાવથી પ્રેરાઈને તેમને કહેવા લાગ્યો કે, હું ધર્મના
 હે લોકના નાય ! હે સર્વને મુખ આપનાર ! સન્માર્ગમાં
 આપ સત્ત્વશાળી આપું આપું વચન બોલો, એમાં શું આશ્ચર્ય’

પદ-કાશી

આપું અભય વરદાન શ્રીરામે, આપું
 સમીપ લાંબા સુગ્રીવજી તવ વિભીષણજીને, આપું
 ચાર સચિવસહ નીચે ઉતરી, પડ્યા પડે તજી માન;
 વધા વિભીષણ ધર્મ-પ્રેમયુત, મુણતાં રચુકુળ બાન;
 રાવણ-અણુજ છડે ને તેથીજ, પામ્યો છડે અપમાન;
 સર્વભૂતના રાજ્ય આપ્યો, તવ રાજ્યે શ્રીમાન.

પરિત્યક્તા મયા લંકા મિથાણિ ચ ધન્યાનિ ચ ।
 મત્ત્વગતં દિ મે રાજ્યં જીવિતં ચ મુસાનિ ચ ॥

‘(વિભીષણ રામપ્રત્યે કહે છે કે,) મેં લંકાનો, મિત્રોનો તથા
 ધનનો ત્યાગ કર્યો છે, મારું રાજ્ય, જીવિત ને મુખ કેવડ
 આપ વિશેષ રહેલાં છે.’

ઉપેન્દ્રવજ્ર

કયા કરી એ મુજીને દરિયે, પુણ્ય અરિનું બગ તે બીજે
 દીકું મળાવી અવધી દુનિએ, જપ્તાવી નેથી પ્રજાએ પ્રીતિએ

ભૈરવી

વિભીષણધી ઉચ્ચાર્યા રઘુનાથ.

હું હણીશ રાવણ-પ્રહસ્તને, સર્વે બાંધવસાધ;
તને કરીશ રાખ એ કહું છું, સાચે સાચી વાત.
રચાતજે પેસે પાતાજે, સંઘરે ખુદ અજ તાત;
તોપણ નહિ જીવતો મુકું, કહું પ્રતિજ્ઞા સાથ.

અહત્વા રાવણં સંખ્યે સપુત્રવલયાંધવમ્ ।

અપોષ્યાં ન પ્રવેશ્યામિ ત્રિભિસ્તૈર્બ્રાહ્મિઃ શ્રપે ॥

હું મારા ત્રણે ભાઈઓના સોગંદ લઈ કહું છું કે, પુત્રો
સૈન્યો તથા બાંધવો સાથે યુદ્ધમાં રાવણનો વધ કર્યા વિના હું
અયોધ્યામાં પ્રવેશ કરીશ નહિ.

તોટક

મુંજી રાઘવનાં વચનો ગમતાં, ઉચ્ચાર્યા શરણાગત શ્રી નમતા,
પદ રાક્ષસનો કરવાની મહી, બનતી હું સહાય કરીશ સહી.

સાખી

એ મુણ્ડતાં લક્ષ્મણસંગે, મંગાવ્યું ઉદ્ધિ-પાણી;
લંકાપતિ-પદનો અભિષેક, કરાવ્યો ઉમંગ આણી.
ધન્ય ધન્ય જય જય ઉચ્ચાર્યા, કપિલાણુ મંજુલવાણી;
ખરેખરી રજપુતી રાઘવની વિશ્વે વખણાણી.

હરિગીત

સેવાવિષે લાગી ગયા તેરદા ખૂબ મચી પહી;
ઉત્તર્યા પ્રજા સેનાસહિત ઉદ્ધિ વડે સેતુ રચી.
જેવી રીતે ઉચ્ચાર્યા વિભીષણ તે રીતે વર્ત્યા પહી;
ભામી લાઈ પડી પરીક્ષા, વારવાર લાપા ઘડી.

પદ-ભેરવી 'ખાણ પ્રભુ' એ રાગ

વાહ વિભોયજી રી શરણાગતિ પાળી,
શરણાગતિ પાળી, સેવા ગળી વદાલી.
લડયા મરણીયા થઈને રણમાં, કરી ન દેહની જરી રખવાજી
જૂપ થયા પછી પહેલાં સીતાને, સેવી દેવીને ગયા ખુદ આડી
પછી રામસેનાને સેવી, ભેટા દઈ ભંગારે કયા ખાડી
ધર પુષ્પક ઉત્તમ પજુ અર્પી, રક્ષા ન ભુવને ગયા સંગ ચાડી
માંડ ફર્યા પામ્યા જવ શ્રીરંગ, એજ સેવ હજુ છે સંભારી
ઉભાય લોક સુખ પામ્યા તેથી, સ્વામીપ્રતાપ એ એ જાડી

આવા પ્રકારે પ્રભુચરણ લેવું જોઈએ અને તે માટે જ મડી
એવટે આ સૂત્રનું સ્મરણ કરાવીએ છીએ:—

આવ્યો શરણે (૨) રે હો અનકીનાશ
શ્રીમદ્ પદ અર્પણ કરી તનમન, અરે હારે તનમન
અવર સર્વતણું તણ અણુ સગપણ,
કરીએ આક્રમન નમન રે, આવ્યો

સંભવિતજ છે; કારણકે હાથી પોતેજ પોતાની સૂંઘથી ઢૂંઢાંને ઉપાડીને પોતાની પીઠ પર મૂકી દે તો શી વાર લાગે ? ' તેજ પ્રમાણે ચૈતન્યસ્વરૂપનો વિચાર કરતાં શ્રીહરિ સહાય કરે અને પોતેજ ને તેડવા આવે તો પરમપદે જરૂર લઈ જઈ ચક્રાય, એમાં કંઈ અસંભવિત નથી; આપણે આપણા ગુણોનું વર્ણન કરીએ તે કેવળ નિષ્ક્રિય છે; અને આપણે શું આપણા ગુણોને નથી બહુતા ? પણ પરમાત્માના ગુણો કે જે અવરૂપને અકથ્ય છે, તેમજ જગતમાં પ્રસિદ્ધ હોવા છતાં કેવળ સ્વકથ્યાણુ તથા પર-કથ્યાણુ માટે વર્ણનીય છે તેજ વર્ણવવા નોંધએ. જો પ્રભુનો સ્વભાવ કેવો છે, તેનો પણ આપણે વિચાર કરવો નોંધએ; પરંતુ તે શી રીતે ? તો એક ઉડું કવિ કહે છે:—

ઠારે ક્ષાનીમે પતા ઉસકા કીસે પુષ્પ મં,
મુખ હૈ પરદેશી પદાં કોઈ કીસીકા નહિ નહિ.

અમે પણ એક સ્થળે કહ્યું છે:—

સ્વામી તો સર્વવશે, તારે સદને કોણ, આવી મળો.

અને સ્તોત્રરત્નમાં સ્વામીજી પણ સ્પષ્ટ કહે છે:—

अविवेकयनांघादिस्मृते बहुधा संततदुःखवर्षिणि ।

भगवन् भवदुर्दिने पयस्शलितं मामवलोकयाच्युत ॥

‘ હે અવ્યુત ભગવન્ ! જેમાં અવિવેકરૂપી મેઘના અંધકાર-વાળાં દિશાઓનાં મુખ જણાય છે તે અનેક પ્રકારનાં અવિચિત્ત દુઃખ વર્ષી દેહેલા આ સંસારરૂપી દુર્દિનમાં (વાદળાંઓથી છવાયેલા ખરાબ દિવસમાં) માર્ગવિચે દોઢરો ખાતા મારી ત્રામે આપ હરિ કરો. ’ આમ પ્રાર્થના કરવી તે કેવળ અયોગ્ય નથીજ. ને કે—

ન દન. ' આ વાતોનો સાશંક છે કે, મનુષ્ય પોતાના મનને
જે કંઈ ઇચ્છે કરવા પાર છે ત્યારે હું આ મું કડું છું, તે
વિચાર કરતો નથી. આ મંથને આ એક ઉદાહરણ બ્રમ છે—
ખાનસારોજ કમાણીનીખાને મરસાતારમંથને પોતાના દીવ
ધવા આમંત્રણ રીધું હતું; તેજ પ્રભાણે ' મનના મહીદામેતાન
હોય ' એ કહેવત પ્રભાણે કવિએ અહીં ઉપરનું પદ તો ત્રાઈ રીધું,
પણ પછીથી સ્વસ્વરૂપનો વિચાર આવતાં પોતાની નાહાવણી
કેટલી છે તે જણાતાં કંપારી વટ્ટી; અને તેથીજ પ્રાચીન
મહાત્માઓ સ્વસ્વરૂપનું અનુગ્રાહન કરી કહે છે:—

ધિગશુચિમલલિપ્તં નિર્દયં મામલક્ષ્મ્ ।

પરમપુરુષ યોઝ્ઠં યોગિવયાંપ્રગર્ભઃ ॥

વિધિશિવસનકાયૈર્પ્યાતુમત્યંતદૂરં ।

તવ પરિજનમાર્ગં કામયે કામવૃત્તઃ ॥

' હે પરમપુરુષ-પરમેશ્વર ! અપવિત્ર મગથી ખરડાવક
નિર્દય અને નિર્લક્ષ્ય એવા મને ધિક્કાર છે; કારણકે તે
શ્રેષ્ઠ યોગીઓમાં અમે ગણાતા પ્રજ્ઞા, શિવ તથા સનકાદિ મુનિ
ઓએ પણ ધ્યાન કરવા માટે અતિશય દૂર એવા આપના સેવક
પણાને ઇચ્છું છું ॥ ખરેખર ! હું સ્વેચ્છાધારી છું-હાથે તેમ
બંધનારો છું. ' આ પ્રભાણે અહીં કવિએ પણ ક્યાં મુખી કહી
નાખ્યું કે:—

' કર સ્થાય સ્થાયી કર સ્થાયી. '

એક શિષ્યેશુરને પૂછ્યું કે, ' હાય-પગ વિનાનું હું હું હાથીની
કે પરમેસે, એ વાત સંભવિત ? ' શુરુએ ઉત્તર આપ્યો કે,
ગળથી તો તે અસંભવિત છે, પણ હાથીના બગથી તો તે

સંભવિતજ છે; કારણકે હાથી પોતેજ પોતાની સૂઢથી હૂંકાને ઉપાડીને પોતાની પીઠ પર મૂકી દે તો શી વાર લાગે ? તેજ પ્રમાણે ચૈતન્યસ્વરૂપનો વિચાર કરતાં શ્રીહરિ સહાય કરે અને પોતેજ ને તેડવા આવે તો પરમપદે જરૂર લઈ જઈ શકાય, એમાં કંઈ અસંભવિત નથી; આપણે આપણા ગુણોનું વર્ણન કરીએ તે કેવળ નિર્મળ છે; અને આપણે શું આપણા ગુણોને નથી જાણતા ? પણ પરમાત્માના ગુણો કે જે અવરૂપને અકથ્ય છે, તેમજ જગતમાં પ્રસિદ્ધ હોવા છતાં કેવળ સ્વકલ્યાણ તથા પર-કલ્યાણ માટે વર્ણનીય છે તેજ વર્ણવવા ભેઈએ. જો પ્રભુનો સ્વભાવ કેવો છે, તેનો પણ આપણે વિચાર કરવો ભેઈએ; પરંતુ તે શી રીતે ? તો એક ઉડું ઠવિ કહે છે:—

દારે દાનીમં પત્તા ઉરાકા દીસે પુકું મં,
સખ હૈ પરદેશી યદાં દોઈ દીસીકા નહિ નહિ.

અમે પણ એક સ્થળે કાનું છે:—

સ્વામી તો સર્વવંશે, તારે સાને દોળ, આવી મળો.

અને સ્તોત્રરત્નમાં સ્વામીજી પણ સ્પષ્ટ કહે છે:—

અવિવેકપનાં પદિરસુમે ચદુપા મંતરદુઃસ્વરપિણિ ।

મગચનુ મચદુર્દિને પપગચલિયં નામચલોચપાપ્યુત ॥

‘હો, અચ્છુત ભગવન ! એમાં અવિવેકરૂપી વિષદા અપદાર-
વાણાં દિશાએનાં બુધ જણાવે છે તે અનેક પ્રકારનાં અદિનિષ્ઠ
દુઃખ વર્ણી રહેલા આ મંત્રરૂપી દુર્દિનમાં પાપલોકી, પા-
વદા પપરાણ દિવસમાં) અ.વિવેકે દે.કરી આપ્ત અ.દિ.તે.દે
અ.પ.ર.દિ.કરી. ‘મ. અ.અ.દે.નં. ક.ર.દે.તે.દે.વ.દે.અ.દે.અ.દે.
ન.દે.વ.દે. —

અંડાનાં તુ સહસ્રાણાં સહસ્રાણ્યયુવાનિ ચ ।
ઈદ્દશાનિ તથા તત્ર કોટિકોટિશતાનિ ચ ॥

‘આવાં આવાં હજારો, દશ હજારો, કરોડો ને અ
બ્રહ્માંડો ને પરમેશ્વરના એક એક રોમમાં ધૂમી રહ્યાં છે, ને
બ્રહ્માનો પણ પત્નો લાગતો નથી, ત્યાં આપણી શી વિસા
આવું ઇશ્વરી સ્વરૂપ બાણવાને કે કહેવાને આપણું શું ગણું
ક્યહાં આપકોટિઅંકપતિદેવા, ક્યહાં અમે આપણું અંકીકેવા

આમ પરમેશ્વરના સ્વરૂપનો કંઈ પત્નો ન લાગે તેવું કામ
છે; છતાં એ ખુદ પરમાત્મા પોતાના મહાગુભાવ ભક્તોના કંથાવ
માટે જ્યારે અવતાર લે છે, ત્યારે પોતે સ્વમુખે ને કહે છે તેને
ગીતા મહાગુભાવ મહાપુરુષો લખી લે છે; અને તેજ શાઓતથા
ઇતિહાસોના આધારે આપણે પણ તે અગમ્ય પ્રભુના સ્વરૂપ
કંઈક ઝાંખી કરી શકીએ છીએ. એ પ્રભુએ પોતેજ બ્રહ્મદેવને વે
આપીને પોતાનું યથાર્થસ્વરૂપ તે વેદોમાં આ પ્રમાણે દર્શાવ્યું છે:

મતિર્મર્તા પ્રમુઃ સાક્ષી નિવાસઃ શરણં મુદ્ધવ ।

‘પરમેશ્વર સર્વેનું પ્રાપ્તિસ્થાન છે, સર્વના પોષક-ધારક-
સ્વામી છે, સર્વ કંઈ પ્રત્યક્ષ જોઈ શક્યા છે, સર્વના નિવાસસ્થાન
છે, સર્વમાં પોતે વસી રહ્યા છે, સર્વના શરણ છે અને મિત્ર છે.’
એજ નારાયણ દેવ આ પૃથ્વી પર શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપે અવતર
પોતાના સખા નર-અશ્વનને ગીતાદ્વારા ઉપદેશે છે:—

અહં સર્વસ્ય જગતો માતા ધાતા પિતામહઃ ।

‘હું સર્વ જગતનો પિતા, માતા ને દાદો છું.’ આ ગી
સર્વ જગતનો નિદેશ કર્યો છે, તેથી એ સિદ્ધ થાય
પરમેશ્વર સર્વના પ્રિયકર તથા દિગકર છે. વળી તે

ગીતામાં એ ભગવાન કહે છે કે વણાંધ્રમ-ધર્મ-કર્મને મારી
પ્રસાદપ્રાપ્તિ માનીને જે મનુષ્ય નિષ્કામ ભાવે તેનું સેવન કરે છે તે
માર્ગ પૂજન કરે છે—‘સ્વકર્મણા તમભ્યર્ચ્ય સિદ્ધિં વિંદતિ
મનવઃ’। પોતાનાં વણાંધ્રમનાં કર્મથી પરમેશ્વરનું પૂજન કરીને
મનુષ્ય સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે.’ અને તેમાં—

ये यथा मां प्रपद्यंते तौस्तथैव भजाम्यहम् ।

‘જેઓ જે રીતે મારે શરણે આવે છે તેઓને તે રીતે જ હું
પ્રભુ છું.’ એટલે એ પણ પરવાનગી આપણને તે પરમેશ્વરજ
આપી દે છે કે, જે કદાચ તેમની આજ્ઞાપ્રમાણે સ્વકર્તવ્યપાલન
આપણાથી ન ણની શકે તો તેમાં સહાય માગવાનો આપણને
હક્ક છે. જગતમાં ઘણાંય લોકો પોતાનાં કર્તવ્યને કરતાયે નથી
ને પ્રભુની સહાય માગતાયે નથી, તો તેમાં વાંક કોનો? એ તો જે
માગે તેને આપે, અને જે કહે તેનાં હુઃખ જરૂર કાપે, એવો સ્વ-
ભાવ પ્રભુનો છેજ, એમ સમજીને અમે આરંભમાંજ કહ્યું છે કે,
‘કર સહાય સહાયી, કર સહાયી.’ એ કે એ દયાળુ પ્રભુ સ્વય-
મેવ સર્વના સહાયી તો છેજ છતાં આપણે તેમની દેવી સહાય
માગીએ છીએ? જેમ પિતા પોતાનાં બાળકનો હાથ પકડી તેની
પાસે એકઠો ધૂંટાવે છે, તેમ સહાય કરવા અમે કહીએ છીએ:—

કર સહાય સહાયી, કર સહાયી.

એ રીતે ખુદ પરમેશ્વરની સહાય મેળવ્યા પછી આપણે
આપણાં વણાંધ્રમનાં કર્મો એ નિષ્કામપણે કરીએ તો તેનું પરિ-
ણામ શું આવે છે? ગીતામાં તેજ કહે છે:—

कर्मणश्च हि संसिद्धिमाप्सिता जनसदयः ।

‘જનકાદિ જાન્યો કેવળ કર્મથીજ સિદ્ધિને પામી :

૭. એ જો કે? ગિરિને પાછી ગયા ૭? એને વિરે તોડિ
કરેવાય છે કે—

સંસારમાં સરસ્વો રહે ને, મન મારી પાસ;
સંસારમાં હોવાય નહિ. તે મનુ મારો દાસ.
એક સ્વયં શુદ્ધ ભગવાનનું આનું વચન છે:—

મુતિઃ સ્મૃતિર્મમૈયાશા યસ્તામુદ્દંત્ય ગચ્છતિ ।
આશાચ્છેદી મમ દ્રોહી ન મદ્રક્તો ન વૈષ્ણવઃ ॥

‘વેદ અને ધર્મ’ શાસ્ત્ર તે મારી આજ્ઞા છે. જે મનુષ્ય તે મારી
આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરી જેમ કાચે તેમ વતે’ છે તે મારી આજ્ઞાને
તોડે ॥ અને તે દ્વારા મારોજ દ્રોહ કરે છે. એવો મનુષ્ય મારો
ભક્ત હોય તોયે ભક્ત નથી ને વૈષ્ણવ હોય તોયે સાચો વૈષ્ણ
નથી.’ એટલે શ્રોતરમાત્ર કમોને ધ્વજરની આજ્ઞા સમજી થયા
કરવાં જોઈએ અને તે કરતાં કરતાં કેવા અડગ રહેવું જોઈએ, તે
ઉપર આ દૃષ્ટાંત છે—જનક રાજાના રાજ્યકાળમાં તેમની રાજ-
ધાની સમીપ એક ઋષિના આશ્રમમાં દરરોજ કથા કહેવા
હતી; પણ તે કથામાં રાજા પોતે સાંભળવા આવી બાંધ તે પછી
કથાનો આરંભ કરાતો હતો. એક દિવસે રાજાને આવતાં કંઈ
વધારે વાર થઈ એટલે સર્વ શ્રોતાજનોનાં મનમાં એમ આવ્યું
કે શુર મહારાજ જેવા જ્ઞાનીને પણ હજી રાજાની શરમ આ
છે; રાજાનું મન રાખવા શુર કેવા લલચાય છે? આવો શ્રોતા-
જનોનો મનોભાવ શુર મહારાજ જ્ઞાનગણથી બાળી ગયા; તેટ-
લામાં રાજા આવી પહોંચ્યા ને કથાનો આરંભ થયો કે તેજ
આખી મિથિલા નગરી બહાર આગથી બળી જતી હોય
લાગ્યું. આખાય શહેર ઉપર બહાર અગ્નિની જવા-
ની રહી; તે જોઈને સર્વ શ્રોતાજનો કથાને પડતી

મૂકી પોતાનાં ઘર-માલ વગેરેનું રક્ષણ કરવા દોડી ગયા; પણ જનક રાજા તો એમના એમ શાંતજ બેસી રહ્યા. તે વખતે ગુરુ મહારાજે તેમને કહ્યું કે, 'હે રાજા ! તારી આખી નગરી અગ્નિથી બચારે બળી રહી છે ત્યારે તું આમ શાંત કેમ બેસી રહ્યો છે ?' તે સ્વામીની જનક રાજાએ કહ્યું કે:—

મિથિલાયાં પ્રદગ્ધાયાં ન મે કિંચિત્ પ્રદહાતિ ।

‘આ મિથિલા નગરી બળી રહી છે તેમાં મારું કંઈ પણ બળતું નથી.’ આમ એ રાજા પોતાનું કંઈ પણ માનતા ન હતો અને ‘મારું મારું’ કહી વ્યથા બોલે પોતાના શિરે ઉપાડતા ન હતો. એ તો ગુરુ મહારાજે પોતાના યોગબળથી મિથિલાદાહ બતાવ્યો હતો, તે તુરંતજ દેખાતો બંધ પડ્યો ત્યારે એતા-જનો બધાય પાછા ફરીને જનક રાજાને ત્યાં શાંત બેસી રહેલા બેઠે ધણાજ લક્ષિત બન્યા ને પોતાની અપૂર્ણતા સમજીને જનકરાજાને તથા ગુરુદેવને નમન કરી ક્ષમા માગી. આ રીતે જનક રાજા પોતાનાં કર્મોમાં અડગ રહીને સિદ્ધિને પામ્યા, તેનું કારણ એજ છે કે તેમને શ્રીહરિમાં પૂર્ણ ભક્તિ ને પ્રતીતિ હતી. તે પ્રમાણે આપણે પણ નિષ્કામ કર્મોમાં વર્તવા છતાં તેવીજ પ્રભુ-ભક્તિ ને પ્રતીતિ યાચ તે માટે આહવા કરીએ છીએ.

કર નિર્ભર ભર ભારી ભક્તિ ભગવાઈ, કર સદાચર સદાચી કર સદાચી.
તે કયા હાથથી કર સહાવાનું અમે કરીએ છીએ ? એક કવિ કહે છે તેમ—

કવિત્ત

બહી દાધ ધનુષ ચઢાથો દે સીતાખનિ,
બહી દાધ ચવળ સંદારી લોક બરી દે;
બહી દાધ નારો બે હજારે દાધ દાધી મદી.

દયાશ્રમમાળાના એક સિદ્ધને નવું ધર બનાવ્યું તે
 દયાશ્રમમાળાને નિર્માણ કરી કે, આપ મારું ધર બેસા
 દરોજ પાછળ પડે, તેથી એક દિવસે દવાશ્રમમાળા
 બેસા મયા. એમાં તેમના સિદ્ધે પોતાનું ધર બનાવવા માં
 આ અમારું જીવાનખાનું, આ અમારું રંગોડું, આ અમારું
 બૂલ, આ રંગાનબૂલ, આ નોરાખાનું, આ તારદખાનું, આ કે
 આ ચાકરોનો કેદડી, એમ બધું બતાવતાં બતાવતાં બધે
 આ. ધર પૂરે બોલું દયા પછી પાતે જ્યારે બહાર આવ્યા ત્ય
 દવાશ્રમમાળાએ પોતાના તે સિદ્ધને કહ્યું કે, 'મૂખ'! બધું જ મા
 કરીને તે બનાવ્યું, તેમાં શું વજ્રુ? આમાં તારું શું છે? તારું
 છે કે નથી તે તો આગળ જતાં ખગર પડી રહેશે, પણ આમાં
 મારા પ્રભુનો તો એકે જોખલોય નથી કયો, તો પછી વ્યથા મને
 ધક્કો શા માટે ખવડાવ્યો! હું તારા ધરને શું આગ મૂકું? આખ
 કરીને ત્યાંથી તેઓ ચાલ્યા ગયા. એટલે કહેવાનો ભાવ એ છે કે-

૫૬

કરવું સહુ એવું એ જીવડા, કશું ન ગણવું મહારું;
 છે સપણું જેવું એ જીવડા, ગણવું તેને સારું. રક
 ન્હાઈ ધોઈ તન ચોખ્ખું કરવું, સેવા લાયક થાવા;
 રસોઈ કરવી તે પણ પ્રીતે, પ્રભુને થાળ ધરાવા. જવ
 પ્રભુએ સોંપ્યું કંઈક બ માટે, સોવું રક્ષણ કરવું;
 એ સહુ વર્તે ગમે તેમ પણ, તારે પ્રભુથી ડરવું. જવ
 એ સહુ સેવા કરવા સારું, ઉદ્યમ કરી કમાવું;
 પણ પ્રભુએ જે પાપ કરાવ્યું, તે રસ્તે નવ જાવું. જવ
 કહ્યું છે કે:-

દયધરં તુ મેવન્મૃત્યુરક્ષરં પરમં પદમ્ ।
 મમેતિ દાયરે મૃત્યુર્ન મમેતિ તુ શાશ્વતમ્ ॥

‘બે અક્ષરને સ્વીકારવામાં મૃત્યુ રહેલું છે અને બેજ અક્ષરનો ત્યાગ કરવામાં અવિનાશી પરમપદ પ્રાપ્ત થાય છે.’ જોગદે ‘મમ-માર્ગ’ આ બે અક્ષરોને વળગી રહેતાં મૃત્યુ વારંવાર આવ્યા કરે છે; ત્યારે ‘ન મમ’-માર્ગ કંઈયે નથી’ આગ ચાચે સાચી મમતાનો ત્યાગ કરવાથી સનાતન મોક્ષપદ મળી શકે છે. આ સંબંધે શાસ્ત્રીય પૂરાંવો વેન તથા પૃથુ રાજાનો છે. વેને બધું ‘મમ’ કહીને માર્ગ માર્ગ કયાં કયું’ તો તેને કેવું મૃત્યુ પ્રાપ્ત થયું? અને પૃથુરાજાએ ‘ન મમ’ જોગ માનીને પોતાના સમસ્ત જીવનપથ ત્રીહરિનિગિતોજ કર્મો કયાં’ તો તેને કેવું પરમપદ પ્રાપ્ત થયું? અને તે સાક્ષાત્ ત્રીહરિના અંશાવતાર કહેવાયા, એ વસ્તુ લક્ષ્યમાં લઈ આપણે પણ જોજ માગીએ:—

અંત અનંતને અનંતપતિ લઈ જાઓ અનંતપદમાંથી,
કર રહાય રહાયી કર રહાયી.

શ્રી પૃથુ-આખ્યાન

પદ-કાશી ‘જે’ તો ઉત્તમ જયન કે હારી’ એ રાગ
કર રહાય રહાયી કર રહાયી;
કર જતાર ભર ભારી લક્ષ્મિ લક્ષાર્ધ. રેક
હરિ હરી તમે તમ માની મનનું;
હ્યો એવ એવકંઠી સવાઈ. કરો
અંત અનંતને અનંતપતિ લઈ જાઓ અનંતપદમાંથી. કરો

સાખી-મરાઠી

પુવત્રશી શ્રી અંગનૃપાણે, અન્નમેધ ગુણ દીપા,
રેવ ન આવ્યા દિવને પુછ્યું, તેણે હિતર
સુન નથી તેથી હાં.....કર એ દેવાવ

પુરોડાશ હોમતાં અગ્નિએ, હૃદયપાક દીધો તે,
 ઝીને દીધો સ્વીકૃત કીધો, પુત્ર તેથી પ્રકટ્યો તે;
 થયો દુષ્ટતિ હાં.....વેન ઘણો વસમો એ.
 ભય શિકારે પશુઓ મારે, સંતાનોને સંહારે,
 રે ઝો આવ્યો વેન એ રીતે, જગ ત્રાસી ઉઘ્યારે;
 પિટ્ટને ત્યારે હાં.....કંઈ થયું મહા ભારે.
 ખરા સુખી વાંઝીયા જેમને, કપુત ન કદી સંતાપે,
 ભલે મળ્યો જેથી મુજને, વૈરાગ્ય થયો ઘરમાંથી;
 નારી રાતે હાં.....વનવાસીજ થયા તે.

ગીતિ

શોધો ન જાણો રાજા, સુતને કરવો પાલયે ન રાય;
 પણ વારસજ હતો તે, કરવો પણો નૃપાલ વેનરાય.

ચોપાઈ-રાગ આસાગોડી

વેન રાય થયો એવું જાણી, ચોરો ત્રાસી ગયા ભય આણી;
 પણ દુષ્ટ સત્તા બધી પામી, ફાટ્યો વંદ્યો રાખી નહિ ખામી.
 બેસી રથમાં જગે જગ કરતો, આજ્ઞા વિગ્રાને એવી ઉચરતો;
 યશ દાન/દયન નય કરતો, કીધા તો વિજ મોતજ મરતો.
 દેશે દેશાં એ ડિંદી પીઠાવી, ધર્મ કર્મ કીધાં અટકાવી
 વિગ્રા મુંઝાડને થયા બેગા, આજ્ઞા હાથે કરીને આ વેગા.
 આપણે એને રાય સ્વીકાર્યો, એણે છક અધર્મજ ધાર્યો;
 મારે જન્મ કદાચ સમજાવી, એવું ચહી મુનિમંડળી આવી.

પદ-રાગની 'મરતો મન' એ રાય

મુનિ વધા રાય (૨), જમિ મુજો શિખામણ મારી,
 આપણ વગભગ શ્રી વધે, એવી છે અરજ અમારી.
 કે જે ધર્મ કર્મ (૨) નો, બેઠે જનનાં મુખ રાય;

પ્રભ ચલવવી ધર્મમાં; નૃપતું કર્તવ્ય જણાય.
કર્તવ્ય કર્યે (૨) થી, રીએ જગતના સ્વામી;
જગતનામી રીએ પછીથી, કહો રહે સી ખામી.
દેવો વરતે હરિતું, શાસન શિર ધારી;
તમે તેમ વરતો નહિ, ઉલટા અધર્મને ધારી.

૫૬- 'નાથ નવ કરો' એ રાગ

વેન તય વધો, ભૂલ છે તમારી રે, સત્ય નાથ છું સાક્ષાત;
સૌનું દુષન મારે હાથ, છું ઈશ આકારી રે. ટક
વિવિધ દેવને સેવો, દુઃખ ધારી રે, તે તમામ એક ઠામ;
ધુજ શરીરમાં છે આમ, સમજો મુવિચારી રે. વેન
સેવ અવરની કરે, વ્યભિચારી રે તે, ન થાય એ ઉપાય;
મેં કર્યો સ્વદેશમાંથી, ધરિત ચિત ધારી રે. વેન
મહ તણ તમે, તેજ દ્યો સ્વીકારી રે, યજ્ઞયાગતણા ભાગ;
મને યો, ગણા મુલાખ્ય, છડે છું કેવો બારી રે. વેન

૫૬-લાવણી 'ધર્મધરધર' એ રાગ

સમજવો સમજવો નહિ, હિલટો બધો છડ્યો બબડ્યો;
પ્રભુનિંદા કરી, ફરી ફરી વીફરી. નવ દરે રહ્યો.
એમું વિગ્રાજ કે કર્યો દુષ વધુ સુંકો
તેથી એને હળો નાખવું તોજ થયે રહ્યું.
પ્રભુનિંદાથી હળાયેલા પર જવ દુઃસાર કર્યું;
તેવો દિજ રોષાગ્રિથી. ને સુરેષ સથ કર્યું.
સનીયા માએ આપધથી. રાખ રાખું સંજ્ઞારે
વિગ્રાએ પુરવી નુપવિણ્ની. વિગ્રા સતી બાળે.
જૂપ જુરો બાળીને યોગે. બધુ દિવસે હાજર
ત્યારે જૂપ મેલવવા દિવાદ, દિજ રંગા હાજર
રાખવું જાણે તરી જાણે. રૂપ સંજ્ઞારને.

વિપ્રા લેખા થયા વિવિધી, મંડા મુખસ્થાને.
સાયજનું મંથન કરતાં, હીંગણે નર પ્રકટ થયો;
રંગે કાળો કુંદા હાથ-પગ ગરીબ ઉભો રહ્યો.
વધો હરી મું કરતું મહારે, 'નિપીડ' ક્રિએ કહ્યું;
પાપ વેનનું છીસ-રૂપ એ, 'નિપાડ' નામી થયું.

પદ- 'કંચન મોરા' એ રાગ

હર મંથન કરતાં, લેહરું પ્રકટ થયું;
ત્રી-પુરુષરૂપને, મુનિએ મનમાં ચણ્યું.
નરહરિઅંશરૂપે, ત્રી લક્ષ્મીરૂપે;
પૃથુ ચક્રવર્તી નૃપધારી, ત્રી અર્ચિ રાણી કહેવાયે
શુભ સૌને ધારી, રાંકે સમૂળું ગયું. કર:

પદ- 'આજ સ્વામ' એ રાગ-ખમાય

ધન્ય ધન્ય પૃથુરૂપ, પ્રકટયા જગના પતિ;
અર્ચિ રાણી રાણી જેની સંગ શોભતી અતિ. ધન્ય
વિપ્રવર કરે વખાણ, સદ્ગુણની ખરી ખાણ;
રૂપતાંજ એળખાણ, થાય એવી આકૃતિ. ધન્ય
જમણે હર ચક્ર દીસે, કમળ ચિન્હ ચરણવિષે;
ત્રીપરના અંશવિષે, નય રહી રાંકે રતિ. ધન્ય
ગંધર્વો ગુણ ઉચરે, સિદ્ધ હેમુમત્રદિ કરે;
નાથ અપ્સરા વાજે, વાલ નભ ભૂમિ પ્રતિ. ધન્ય
અભિગેક વિપ્ર કરે, વિપ્ર વિધ વિધ ભેદ ધરે;
પદરાણી સંગ ખરે, શોભે અતિ દંપતી. ધન્ય

લાવણી દૂંડી

ઉત્તમ કંચન ચિંદાસન કહેરે લાવ્યા,
વાયુએ બે ચમરો લાવ્યા મન લાવ્યા.

મ્હેંત હેન વરુણે જળ કરનારં દીધું,
 હંદ્રે આપીને સુકુદ માન બહુ દીધું.
 ધર્મે માળા દંડ યમે શિક્ષા કરવા,
 શ્રીહરિએ આપ્યું ચક્ર, અરિ સંહારવા.
 બ્રહ્માએ બખતર, હારો સરસ્વતીએ,
 લક્ષ્મી દીધી અચિનાશી સંપત્તિએ.
 રૂદ્રે ને પાર્વતીએ દીધી તલવારો,
 ચંદ્રે ધોડા ત્વષ્ટાએ રથ અતિ સારો.
 અગ્નિએ ધતુપને સૂર્યે દીધાં બાણો,
 પૃથ્વીએ ચાંખડી, શંખ સમુદ્રે આદર્યો.

ગીતિ

આશિષ અપી ઉરથી, આનંદ થયો તદા અતિ દિવ્યને;
 બંદિજને ગુણ ગાયા, સ્તુતિ ગાવા લાભ્યા સુત બંદિજને.

૫૬- 'કૃપાયા તારં જુવન પર સામું' એ રાગ-પીઠ

વધા તદા ગુણસાદે, પૃથુશ્રી વધા તદા ગુણસાદે;
 રે બંદિજન! કરશે શું સ્તવન, પ્રકટયો હું દલ તો આલે. ૫૫૭
 એઈ મુજ વર્તન પ્રાપ્ત તેમાં મન, વડાએ પછી ને આદલાવે. ૫૫૮
 જનની સ્તુતિ ઘડિત નથી રતી, પ્રજાવરા વગ મદુ વાને. ૫૫૯
 ગિરુ ગુણ ગવશવેન હું લેવો, વખાડે વખાડની વાને. ૫૬૦

ગીતિ

ના પાટી પૃથુએ પજ, વધા બંદિષ્ય વર્તો જાની જનદી;
 ચિદાસક્ત માંગ દદા. બળે પાને રતી જાનીજ નહીં.

૫૬- નરે ૨૮ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

આલો ૨૮ બોટી ૬ અરજ ૫૫ અરજ
 અરજ ૫૫ અરજ. પ્રજાનો પ્રજા દા. ૬

એ સાંભળે છે અને તે મનુષ્ય ને ગુણુ રા હોય તો માત્ર પશુવિના
એ યશુતું થવણુ કરતાં કેમ અટકે ? કારણકે લક્ષ્મી દેવી પોતે
પોતાને વિષે સર્વ ગુણોનો સંગ્રહ કરવાની ઇચ્છાથી એ આપના
અનેજ સર્વોત્તમ તરીકે સ્વીકારે છે.' વળી—

તમને ભજે તે જગમુખોની, સીદ સ્પૃહા રાખે;
મૂખોજ તેને ચહાય, શ્રીવર૦
જેમ તાત્ર એય કરે રવમુતલું વિના માગે પણ;
તેમ માગું નિત્ય સહાય, શ્રીવર૦

હુહો

અરુણ કહી તે થઈ ગયા, શ્રીવર અંતર્યામિ;
પૃથુના ઉરમહી રહી ગયા, થવા નિરંતર ધ્યાન.

શાહુલ

બોક્ષાવી સ્વપ્રભ બધી મુસ્વરથી ભૂષે કહું બાપણ;
એવો શ્રીજગનાથ રાતદિન એ સારું હસાવું મન;
ભક્તોની વળી સેવ નિત્ય કરવા સતસંગ સારું કહું;
એ ભણી નૃપને વખાણી સહુએ સાચા મને તે પ્રભું.

ઉપેન્દ્રવશ

હા કરી સઘ સનહુમારે, પધારીને બોધ દીધો મુખ્યારે;
મુખી વડું જ્ઞાન મુક્ષિ ભભી, રહ્યા પ્રભુના પદમાં વિરામી.
રુદ્રો મહાનિહ મવાર્ણવમપ્રવેશાં પદ્વર્ગનક્રમમુગ્ધેન તિર્તારિપન્તિ
તત્ત્વદેર્મગવતો મલનીયમર્મિ કૃત્વોદ્વપં વ્યમનમુત્તર દુન્નરાગ્નૃ ॥

‘એવો આ સંસારસમુદ્રમાં એ ભજવાનરૂપી વસ્તુના સ્વ-
રૂપે રહિત ॥ તેઓને આ અંતર્યામિના પદમાં સહુ દુઃખ
જે; કારણકે તેવા મનુષ્યો, જેઓ એવા સ્વરૂપે સ્વાધ્ય-’

ગઢગઢ કંઠ હૃદય અશ્રુ વહે, એ મુખ એજ ર
પ્રભુ પદ્મ ભૂપર ચરણ ધરી કહે, માખ્ય ભૂપ વ

ગઝલ-ગિદાગ

કર લોડીને પૃથુરાય, શ્રીવરને કહે વિનતિ;
ફરી ફરી લાગી પાય, શ્રીવરને કહે વિનતિ.
મુખ વિપવનાં તો નરકમાં પણ મળે પ્રાણીને,
તે તમથી મુખ મુ' ચાલે, શ્રીવ
હૃદય' ન મોક્ષન હોય બે ત્યાં હરિ! ઉજ કથા;
ભક્તિજ ચાહું સદાય. શ્રીવર

ન કામયે નાથ તદપ્યહં હવિષ યત્ર યુષ્મચરણાંયુજા
મહત્તમાન્તર્હૃદયાન્કુલચ્યુતો વિષત્સ્વ કર્ણાયુતમેષ મે

‘(પૃથુરાજ ભગવાન પાસે વરદાન માગે છે કે,) હે
ભગવાં આપના ચરણકમળો રસ (એટલે આપના યશઃ
આદિનું મુખ), જે સર્વથી મોટા એવા આપના ભક્તપુત્ર
હૃદયમાંથી મુખદ્વારા ઝરી રહેલ હોય છે તે, બે કલાય મો
પદમાં ન હોય તો તે મોક્ષપાત્રે પણ હું ઇચ્છતો નથી; મ
(આપના યશનું સર્વ કારણ) અને હથ હજાર કાન આપ
બસ આજ વરદાન હું આપની જલે માગું છું.’

હો કાન મુજને દશ હજાર કામવળ નાર.
માગું એ વર જગરાય. શ્રીવર

વયઃ શિવં મુખવ આર્યસંગમે વચ્ચતા વાંગમુગોતિ ને મા
સ્થં મુગજો વિરમેદિના વયું મીરિ પ્રાપ્ત મુગનંત્રદંચ્છય

‘હે મોક્ષ દીનિ-પરમ-પદ-જે-મ
માને સંપૂર્ણ સમાગમમાં મ. ૧ એ.’

૧૧ કુમારે હાકે, મારે, ગણરાયો રે;
ધારી હરમે ખરણયો, વેષે જાળ હજાયો.

જાણીને જાણા હીધો;
મૂકયો ભપધી તે, મુજેધી જલાયો રે;
ત્રી અંધકાર સુરપતિ, હય હરતાં વરતાયો;
પાપરી અને ઉપલાં; ભેજે કુમારકરી વારે ઠગાયો રે.
વેષ ધુર્યો ઇન્દ્રે, જે જેથી જાળ હજાયો;
ધરહો પૃથ્વી પર, પાપનો પંથ પાખંડ ગણાયો રે.
રે યંજો અઘનો પંથ, ઉઘાડનાર જણાયો;
પીપૃથુ રાજાએ, કરધર્મ આપ કે અરિએ મુંઝાયો રે.
હો નૃપતિ બની હીક્ષિત, શીઠ અવળા પથ સાહ્યો,
ત્રિધી તેહાવીને, હોમીએ કુટ અરિ, અરિતિનો ભેગો રે.
ભણી જવ આપી આહુતિ, તેવો ઇન્દ્ર તણાયો;
તે તવ ત્યાં પ્રકટીને, કહ્યું સમાધાન, કશ્યો યુધાયો રે.

શાહુલ

૧૨ એ વચમાં પડી સરવત્ર કીધું સમાધાન એ,
૧ છે હરિઅંશ કેમ નવ હયો સાચું તમે ધ્યાન એ;
૧ એક રહે મુયજ પૃથુ તો તેણું તને માન છે,
તે નમી સઘ સંપો ઉચર્યા આપે કહ્યું માન્ય છે.

ધનાશ્રી-પદ

૧૩ ભગવાન ઘરત ત્યાં પ્રકટ થયા ભગવાન.
૧ ભાગ્યવાન ઘરત ત્યાં. ૨૬
પૃથુ પર કૃપા જણાવી, તે મુજતાં ધરી ધ્યાન. ઘરત
ભા માત્રે છે તારી, રાખ હવે તે માન્ય. ઘરત
ત્રી ભેગા સુરપતિને, ખિત ગણ્યા સ્વસમાન. ઘરત
હને નખશિખ નીરખી, હરખે ભૂલ્યા જાન. ઘરત

ગદગદ કંઠ હર્ષઅશુ વહે, એ સુખ એજ સમાન. ૭૩
મલુ પણ ભૂપર ગરણ ધરી કહે, માગ્ય ભૂપ વરદાન. ૭૪

ગમસ-ત્રિદાગ

કર જોડીને પૃથુરાય, શ્રીવરને કહે વિનતિ;
કરી કરી લાગી પાય, શ્રીવરને કહે વિનતિ. ૭૫
સુખ વિપવનાં તો નરકમાં પણ મળે પ્રાણીને,
તે તમથી સુખ શું ચાહ્ય,
ધન્યું ન મોક્ષન હોય જો ત્યાં હરિ! ટુક કથા;
લક્ષિજ આહું સદાય. શ્રીવર

ન કામયે નાય તદપ્યહં ક્વચિન્ન યત્ર સુખમ્મદ્યર્થાંબુજાત
મદ્દત્તમાન્તર્હૃદયાન્સુખચ્યુતો વિષત્સ્વ કર્ણાયુતમેષ મે વ

‘(પૃથુરાજ ભગવાન પાસે વરદાન માગે છે કે,) હું
ત્યાં આપના ચરણકમળનો રસ (એટલે આપના મધ
આદિનું સુખ), જે સર્વથી મોટા એવા આપના ભક્તપુત્ર
હૃદયમાંથી સુખદાશ ઝરી રહેલ હોય છે તે, જો કદાચ
પદમાં ન હોય તો તે મોક્ષપદને પણ હું ઇચ્છતો નથી;
(આપના મધનું શ્રવણ કરવાને) મને દશ હજાર કોન
બસ આજ વરદાન હું આપની પાસે માગું છું.’

ધી કાન મુજને દશ હજાર કથામવળ સારું.
માગું એ વર જમરાય. શ્રીવર

યત્રઃ સિવં સુયત્ર આર્યમંગલે યદ્દૃષ્ટવા ચોપશૃણોતિ તે સ

૧૦ વિરમેદિના પશું શ્રીર્યન્ પ્રવચે ગુણસંગ્રહેષ

ત્રિગ દીર્ઘિ-પરમાત્મન! જે મનુષ્ય આપના
પુરુષોના સમાગમમાં માત્ર એકજ વાર દેવયો

વડે છંદ્રિયોદ્ધી જુડાવાળા આ સંસારસમુદ્રને તરવા હશે
માટે વગે, શ્રીહરિના લજ્જન કરવા ચોખ્ખ ચરણને વડાણ
કરીને અંકટરૂપ એવા આ હૃસ્વર સંસારસમુદ્રને તરી જાયે.

સાંખી-ધનાશ્રી

કર્મ સર્વ બ્રહ્માર્પણ કરતા, નૃપ સહુ ધર્મ પાળે
પુત્ર પાંચ પોતાસમ પામ્યા, પ્રજાને પૂરી પાળે.
સોંપીને સહુ ભાર તેમને, મુદા થઈ નરપાળે
વને વસ્યા જઈ રાણી સંગ જ્યાં, કૃપા કરી જમપાળે.
વાનપ્રસ્થના ધર્મ પાળતા, ધરે હરિનું ધ્યાન
ચિત્ત શુદ્ધમાં વિશુદ્ધ હરિનું, કરતા અનુસંધાન.
મકટ થયા ત્યાં ઓવર થયું, પ્રકૃતિનું સમાધાન
પતિ ગયા જોઈ સગી એ ગતિ, થવા થઈ માનધાન.

હરિગીત

ખાકી ચિત્તાચિંતારહિત, પનિશબસહિત સાગડીમદ
તે દાંડે પ્રકૃતિની ઉપાધિ, નિત્યની અગાડી ધર્મ
પનિસંગ વીચરી વિષ્ણુસ્થાને, નિમાને અગાડી રથી
વંપનિની કીર્તિ અખાલિત, પૃથ્વીમાં અગાડી રથી.

અનુદિનમિદમાદરેણ શૃણ્વન્ વૃષ્ણચરિતં પ્રથયન્ તિગુક્તર્ગતાઃ
મગરાતિ મગનિપુષ્પાતવાદે મ ચ નિગુણાં લક્ષ્ણે રતિ મનુષ્યાઃ।

જે મનુષ્ય સામાનિક સર્વ સંજનો પનિગાત કરી શૃણુ
કરતા આ હરિવને દર્શન આદરપૂર્વક થાંમણે તે અને જનન
માં તેને પ્રથમ કરે છે તે મનુષ્ય સંનાયનમુદ નરી જાને,
જેમલ મનુષ્ય એક વદ જડ છે એવા જનન નરિરે આ નંદક વા
પ્રતિ પ્રત્યક્ષ છે.

યે વા લલાટપટલે લસદૂર્ધ્વપુંડા- ।
સ્તે વૈષ્ણવા સુવનમાણુ પવિત્રયંતિ ॥

‘જેઓ કંઠમાં નાખેલી ઘુલસીમાળા તથા કમલાક્ષ્ણ હોય છે, બાહુના મૂળમાં શંખ-ચક્રની નિશાનીવાળા હોય અને લલાટમાં ચોક્કી રહેલા ઊર્ધ્વ પુંડાવાળા હોય છે તે વૈષ્ણ સત્વર જગતને પવિત્ર કરે છે.’ અને તે વૈષ્ણવનાં આશ્ચર્યન આવાં હોય છે:—

શમદમનિયતાત્મા સર્વભૂતાનુકંપી ।
વિષયસુખવિરક્તો જ્ઞાનવૃક્ષઃ પ્રશાંતઃ ॥
અતિમિતનિયતાઓ નાપિ રુષો ન હૃદઃ ।
પ્રવસતિ ગતરાગો વર્તતે યઃ સ મુક્તઃ ॥

‘જેણે બાહ્ય-આશ્ચર્ય તર ધન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરી મનને પણ શાંતિ હોય છે, સર્વ પ્રાણીઓ પર જે ક્રિયાશુ હોય છે, વિષય-મુખમાં વિરક્ત થયેા હોય છે, જ્ઞાનથી વૃક્ષ હોય છે, અત્યંત શાંત હોઈને અતિશય પ્રમાણસર અમુકજ અત્તનો આદાર કરે છે, ઠેાંઠના પર ક્રોધ કરતો નથી તેમ હૃદય પણ પામતો નથી અને સર્વ ઉપરના રાગને ત્યજી હૃદય પ્રવાસ કર્યા કરે છે—આમ જે વર્તે છે તેને મુક્ત સમજવો.’ આ પ્રમાણે શુદ્ધ વૈષ્ણવપણું પ્રાપ્ત કરવાને સાચા ઉપાય સાથે આવા પ્રકારની શક્તિ પણ હોવી જોઈએ કે:—

મદ્મત્કજનવાત્સલ્યં પૂજાયાં ચાનુમોદનમ્ ।
સ્વયમમ્પર્ચનં ચૈવ મદયે દંમવર્જનમ્ ॥

‘(જનવાન પોતે કહે છે કે,) મારા જન્મનો ઉપર પ્રેમ રાખે, મુખમાં અનુપ્રીયતા કરે, દેવજ મારા માટેજ પોતાને

આદર-પ્રત્યક્ષ ઈચ્છે 'અને હ'ભનો ત્યાગ કરે.' વળી—

મત્કથાધ્રવણપ્રીતિઃ સ્વરનેત્રાંગવિક્રિયઃ ।

મમાનુસ્મરણં નિત્યં મન્મનાયથ જીવતિ ॥

'મારી કથા સાંભળવામાં પ્રેમ રાખે, મારા ભજનકીર્તનમાં જેના સ્વર, નેત્ર તથા અંગમાં વિકાર થઈ જાય, નિત્ય મારું સ્મરણ કર્યા કરે અને કેવળ મારામાં મન રાખતો હોય.' આ રીતે—

મક્તિરપ્તવિધા હોવા યસ્મિન્ મ્લેચ્છેઽપિ વર્તતે ।

સ વિપ્રેન્દ્રો મુનિઃ શ્રીમાન્ સ યતિઃ સ ચ પંક્તિભાક્ ॥

'આઠ પ્રકારની આ ભક્તિ જે કોઈ મ્લેચ્છમાં પણ હોય તે શ્રેષ્ઠ શ્રાવણ ગણાય, શ્રેષ્ઠ મુનિ મનાય અને ઉત્તમ યોગી પણ તેજ ગણાય; તેથી તે એક પંક્તિએ 'આ યિનો પુરૂષ ભગવાનનાં છે. વળી આથી 'ભગવાનજી ઉપદેશે છે:—

મામેકં ચ શ્રિયા યુક્તં મક્તિયુક્તો નરોચમઃ ।

દ્વયેન મંત્રરત્નેન મત્પ્રિયેણ મજેત્ સદા ॥

અચિરાન્મત્પ્રસાદેન મહોક્તં સ ચ ગચ્છતિ ।

દુર્ધત્તો વા સુધૃત્તો વા મૂર્ધ્નઃ પંડિત એવ વા ॥

લક્ષ્મીં ચ માં સુરેશેશં દ્વયેન શરણં ગતઃ ।

મહોક્તમચિરાલ્લઘ્વા મત્સાયુજ્યં સ ગચ્છતિ ॥

'જે ઉત્તમ મનુષ્ય લક્ષ્મીસહિત એવા મારું ભક્તિથી યુક્ત થઈને મને પ્રિય એવા જે શ્રેષ્ઠ મંત્રોપદે સદા ભજન કરે છે તે સુરતજી મારી દૃષ્ટાથી મારા હોઠને પામે છે. ગમે તેવો સદાચારી હોય કે સદાચારી હોય, મૂર્ખ હોય કે પંડિત હોય

ધણે પ્રિય હોય છે.' માટેજ કહ્યું કે, 'તમે અન્ય આશા નિ-
ત્રાસ' કારણકે અન્યની આશા રાખવાથી જીવદુઃકામ ભગડે છે:

अंतवत्तु फलं तेषां तद् भवत्यल्पमेधसाम् ।

लभते च ततः कामान् मयैव विहितान् हितान् ॥

'(જેઓ બીજાઓ તરફની આશા રાખે છે) તે અલ્પ બુદ્ધિ-
વાળા મનુષ્યોને જે ફળ મળે છે તે નાશવંત હોય છે; વળી
તેઓ અન્યદ્વારા જે કંઈ હિતકારક મનોરથો સંપાદન કરે છે,
તે પણ ખરી રીતે તેઓ દારા મેળ તેઓને આપેલા હોય છે.'
કારણકે બીજા દેવો વગેરેને પણ પ્રભુએજ અધિકાર સોંપ્યા છે
અને તેથી તેઓ પણ:—

‘ब्रह्मादयः सुराः सर्वे . . .

‘બ્રહ્માદિ સર્વ દેવોએ પૂર્વે વિધ્યુભગવાનનું
કે,’ જેથી:—

स्वस्वपदमवाप्तुश्च केशवस्य प्रसादतः ।

'તેઓ શ્રી કૈશવ ભગવાનની કૃપાથી પોતપોતાના
પામ્યા છે.' વેદ પણ એજ કહે છે:—

एतस्य वाक्षरस्य प्रशासने गार्गि सूर्याचन्द्रमसौ विष्टौ तिष्ठतः ।

'હે ગાર્ગિ! આ અક્ષર-ભગવાનની આજ્ઞામાં સૂર્ય તથા
ચંદ્ર પણ રહે છે.' એટલે પ્રભુશરણ વિના ખરું નિર્ભય કંઈ પણ
નથી; માત્ર-આનંદ બ્રહ્મણો વિદ્યાન્ન વિમેતિ કુતશ્ચન-એ પરમાત્માના
આનંદને જેણે અનુભવ્યો છે તેજ કાંઈનાથી કરતો નથી.' અને
તેથીજ કહેવામાં આવ્યું છે કે 'વિષ્ણોઃ પદં નિર્મયમ્-દેવજ
એક પરમેશ્વરનું ચરણચરણ નિર્ભય સ્થાન છે.' 'ન વામુદેવ-
મહાનામશ્રુમં વિચતે ક્વચિત્-એટલુંજ નહિ પણ વામુદેવ-ભગ-

શુભગુણસાગર છે તુજ સ્વામી, શાસ્ત્રો સકળ વખાણે;
અતુલભયુ' અતુલ એ બહુ વેળા, બહેમ કેમ પછી આણે. શિર૦

[ભાટજ—] તજો અન્ય આશ વિશ્વાસ ત્રાસ,
ભજો શ્રીવેણુવ થઇ શ્રાનિવાસ.
ભય રહેશે હશે જ્યાં સુધી કયાસ,
સત્સંગથી આવશે દહ વિશ્વાસ.

જેટલી દહતા બાકી છે તેટલી પૂર્ણ કરવાને સત્સંગરૂપ
પ્રભુ' સેવન કરવું; કારણકે આ વાત જગજાહેર છે કે:—

કુહો

મહ ભેષજ જલપવનધી, પાય કુયોગ મુયોગ;
હોય કુવસ્ત્ર મુવસ્ત્ર જગ, લખાવી' મુલક્ષણ લોગ.
વળી કહ્યું છે કે:—

दुर्लभो मानुषो देहो
तत्रापि दुर्लभं मन्ये

'સણભ'ગુર હોવા છતાં આ મનુષ્ય શરીર મ.

છે, અને તેમાં પણ ભગવાનના પ્રિય ભક્તોનું દર્શન
છે, એમ હું માનું છું.' જેટલે સત્સંગ પણ દુર્લભ તેો છે,
છતાં તેજ સંપાદન કરવા ચત્ન કરવો; કારણકે—

बेने बेवो संग रंग बहुत तेवो बेसे;
बेने बेवो संग प्रभ पण तेवो बेसे.
बेने बेवो संग राम तेरां ने हरये;
बेने बेवो संग राम तेवे बहुत हरये.

અને સત્પુરુષો તેો પાતાના સંસારને રે.વાના જેટલું સંન

શ્રી બેાધરાજ તથા હાંસી-આખ્યાન

અંતરજામી જાણે સંધું, જેમ ન ખૂણે જાને;
 એવું શેઠ શેઠ કરે છે જાને, બરોંસો ધર ભગવાને.
 ભગવાન વચન આપે છે:—

अहं त्वां सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ।

‘હું તને સર્વ પાપોથી છોડાવીશ; હું ચોક્કસ કર મા.’ માટે
 બહે શ્રીવૈષ્ણવ યદ્ય શ્રીનિવાસ.’ વિતોપ કહે છે:—

સવેચે

ધન આદિક દેા મુખ હૈ સપનો, હરિકો જપનો અપનો હિત હૈ;
 માતશંગ જહાજમેં બેઠી રહો, ભવસાગરમેં દેહી કાજ બહો.
 તન માતૃપદો મુજાફલ સો, બિનભક્તિકે પાની ન કોટી લહો;
 મન કાચહો કહી તોપ સબે, તબ તો . . . કહો.
 ભક્ત તુલસીદાસ કહે છે:—

હુદો

રામનામ મણિદીપ ધર, એવું દેહરી

તુલસી બીતર બહારહુ, જે આહસી

વસ્તુસ્થિતિ આવી છે; તેથીજ મહાપુરુષો કહે છે

नारायणेति शब्दोऽस्ति वागस्ति वशवर्तिनी ।

तथापि नरके घोरे पतति क्षેतददसुतम् ॥

‘નારાયણ’ જે શબ્દ વિદ્યમાન છે અને વાણી પોતાના
 યમાં છતાં મનુષ્યો ધોર નરકમાં પડે છે, જે અતિ આશ્ચર્યની
 વસ્તુ છે ॥ કહાય મનમાં જેમ થાય કે શું કરીએ ? દાસમાં
 ભગવાનનો કોઈ અવતાર નથી, પણ તે ચિંતા કરવાની જરૂર
 પડે; કારણકે—

ફુલો

રાખરી ગીય સુસેવતે, મુગતિ હીન્દ રુપનાથ;
નામ ઉપારે અમિત ખસ, વેદવિદિત મુળગાથ. [મિ
સજો શ્રીવૈષ્ણવ થઇ મીનિવાસ, તમે અન્ય આશ વિશ્વાસ

ઇતિહાસ કહે છે કે, જે વેળા મહાન સિકંદર મરણ પા
તે વેળા તેણે કરેલા વસિયતનામા પ્રમાણે તેની ઠાઠડી આ
તેણે બધું જ લસ્કર હાર્ડગોળા ને લડાઈનાં પૂરતા હમામ ર
આલણું હતું; તમામ વૈદ્યો ને હકીમો પોતાની બધીય કા
સાથે રાખી તેની પાછળ ચાલતા હતા; મંત્રતાંત્ર ભણ
ઓલીઓ, રાજ્યનો બધાય ખજાનો, તમામ પ્રકારની રાજ્ય
સમૃદ્ધિ અને દાસદાસીઓ વગેરે પણ આગળ ચાલતાં હતાં.
ઉપરે બધાંની છેલ્લે તેની ઠાઠડી લઈ જવામાં આવતી હતી. તે
શબના બન્ને હાથ બહારના ભાગમાં ખુલા રાખવામાં આવ્યા હતા
ને આસપાસ બન્ને બાજુ એ દરમ્ય ભેવાને અસંખ્ય લોકોની મિ
ત્રમી હતી. આ પ્રમાણે પોતાની ઠાઠડી કાઢવાનું સિકં
પોતાના વસિયતનામામાંજ જણાવ્યું હતું ને તેથી તે સર્વ લોકો
આમ સૂચના કરવા ધન્યવંતો હતા કે, 'જાણ્યો! બીજાઓની આ
વિશ્વાસ કે ત્રાસ નકામો છે. જુઓ, આ મારી મહાન ફો
આશા મેં રાખી તોયે મારું શું ચાલ્યું? શું
ઓ? અથવા હું આ સમયે, પરલોકમાં જ
આ મારું સર્વ રાજ્ય મારી સાથે આવવાનું છે
ત્રીઓ વગેરે શું કરી શક્યા? જેમ હું આ સંસાર
ઓ હતો તેમ હમણાં એકલોજ પરલોકમાં જ
આયો જે પસારી હાથ જાનો હો' મેં
જાંધી હતી, પણ તે બધીય મનની મનમાં

શબરી ગીધ સુસેવતે, મુગતિ હીન્દ રત્નનાથ;
નામ ઉધારે અમિત ખલ, વેદવિદિત ગુણગાથ. [માટે-]

ભજે શ્રીવૈષ્ણવ થઈ શ્રીનિવાસ, તજે અન્ય આશ વિદ્યાસત્રાસ.

ઈતિહાસ કહે છે કે, જે વેળા મહાનસિકંદર મરણ પામ્યો તે વેળા તેણે કરેલા વસિયતનામા પ્રમાણે તેની કાઠડી આગળ તેનું બધું જ લશ્કર દારૂગોળા ને લડાઈનાં પૂરતા દમામ સાથે આલવું હતું; તમામ વૈદ્યો ને હકીમો પોતાની બધીય દવાઓ સાથે રાખી તેની પાછળ આલતા હતા; મંત્રતંત્ર ભણનારા બ્રાહ્મણો, રાજ્યનો બધાય બળનો, તમામ પ્રકારની રાજ્યની સમૃદ્ધિ અને દાસદાસીઓ વગેરે પણ આગળ આલતાં હતાં; ને છેવટે બધાંની છેલ્લે તેની કાઠડી લઈ જવામાં આવતી હતી. તેના શબના બન્ને હાથ બહારના ભાગમાં ખુલા રાખવામાં આવ્યા હતા, ને આસપાસ બન્ને બાજુએ દૃશ્ય જોવાને અસંખ્ય લોકોની ગિરદી ભરી હતી. આ પ્રમાણે પોતાની કાઠડી કાઢવાનું સિકંદરે પોતાના વસિયતનામામાં જ જણાવ્યું હતું ને તેથી તે સર્વ લોકોને આમ સૂચના કરવા ઇચ્છતો હતો કે, 'ભાઈઓ! બીજાઓની આશા, વિશ્વાસ કે ત્રાસ નકામો છે. જુઓ, આ મારી મહાન ફોજ તૈયાર છે, તેની આશા મેં રાખી તોયે મારું શું ચાલ્યું? મૃત્યુથી મને કોઈએ બચાવ્યો? અથવા હું આ સમયે પરલોકમાં જઈ રહ્યો છું ત્યારે આ મારું સર્વ રાજ્ય મારી સાથે આવવાનું છે? વૈદ્યો, મંત્રીઓ વગેરે શું કરી શક્યા? જેમ હું આ સંસારમાં એકલો જ આવ્યો હતો તેમ હમણાં એકલો જ પરલોકમાં જઈ છું.' બાંધી મુકી આવ્યો પેં પસારી હાથ ભર્યો છે.' મેં પ્રેમી પ્રેમી આશાઓ બાંધી હતી, પણ તે બધીય મનની મનમાં રહી

ધન્ય ધન્ય બોધરાજ દાની, જ્ઞાની હરિના વહાલા રે;
 દુકાળમાંહે પશુ જીવ જનને, અમને બહુ રખવાળ્યા રે.
 વૈષ્ણવ દ્વિજ ને વળી યાત્રાળુ, રૂખી આવ્યા ધામ રે;
 નમી ચરણમાં ને બેસાડ્યા, માની વડી વધાર્થ રે.
 બ્રાહ્મણ વધા ભુખ્યાડુખીયા સૌ, ચારકણસલાંચહીએ રે;
 જો આપો તો પેઠ ભરીને, તમને આશિષ દધએ રે.

શાફૂલ

બોલ્યો ભક્ત તદા ગય સમ કંઈ, નારી કરે આપવા,
 તે પાળી નહિ હું કંઈ પણ નથી, મહારી મના કાપવા;
 મહોંચુ બ્રાહ્મણુદંડ સર્વ પછીયાં, બાકીજ ત્યાંશીરહે,
 વાડીને વણસાડી માલ સઘજો, ઉપાડી ચાલ્યા શૂલે.

ચોપાઈની ચાલ

બોધરાજની ભારી સુવાડી, દીધી બ્રાહ્મણે છેક સુવાડી;
 દ્વિજ ઉડતા ને ચાલતા સારે, આપીદધને માન્યું થયું સારું.
 લાભ્યાશિષ્યો સ્વશિર પર ભારા, થયા માહિતજન પરભારા;
 કોઈ સ્તવતા માનીને ઉદાર, કોઈ નિંદે બળી રેણુદાર.
 કોઈ કહે રેવાળાની ન લાજ, કીધો બળી યુગીને ઈલાજ;
 કોઈ કહે માને સઘળું અસાર, એના ચલવે પિઠુઆ સંસાર.

હરિગીત

વાડી દીધી વણસાડી, પણ ન બગાડી ભક્તે ભાવને;
 હરિપદે ચિત્ત લગાડી, તાલ વગાડી તુષ્ટ બની મને.
 'જાન્યું' લીધું ઉપયોગમાં, જે લોકને હવું ચોખ્ખાં એ;
 સંયોગ કરી આખ્યા હરિએ, થયું છે બહુ ચોખ્ખાં એ.

પદ-‘દયા આ સી થઈ મારી’ એ રાગ

સુણી એ વાત પરભારી (૨) ફિકર મુતને મર્ધ ભારી. ૨૬

સાખી

વળી એ નજર રાખનાં, વૃથા વીતે વયકાળ;
 ગુપ્તે ભગવ નહિ સાંતિથી, ગોવિંદ ગોપાળ.
 તેથી મૂકી એની પંચાત, તાલ પકડીને પ્રીતિ સા
 ભગવ નેધ્યાન વધે દિન રાત, દેવમાં ધ્યાન વધે દિનરાત

પદ-સોરઠ, મગ્ગ-‘ સમામે’ સામ પરી ’ એ રાગ

ખેતરમાં ખાવા દેવા, નિત્ય નારી આવે છે;
 કરે ધરીને હરીને, પ્રીતે ખારી લાવે છે. ખેતરમાં
 લેવાધણી હાલ રહેબેહાલ, હરિના ધ્યાનમાંએ;
 થવાને નિહાલ પરભવનીજ વાતોભાવે છે. ખેતરમાં
 ઉદાર સ્વભાવ જાણી, ભાવ આણી વદી વાણી;
 ઉઠાય અનાજનો, હરિની કૃપા દર્શાવે છે. ખેતરમાં
 તથાપિ જે તમે કષ્ટ પળ, કરેથી આપી ઘોતો;
 મજાની આણ દાસી ખાસી, અરજ સુણાવે છે. ખેતરમાં
 કરજ દેવું કરજ છે, ગરજ પાછી પડે જનોની;
 અરજ તેથી કરે’ છ’ જે, સમજમાં આવે છે. ખેતર

હુહો

સતીની મતિમાં સંમતિ, પતિએ દીધી સપ્રીત;
 નિત્ય કૃતિસમ જતી રહી, ઉર નથી રતિ પ્રતીત.

પદ-‘ મ્હેં મગ્ગાતી ’ એ રાગ

હરીનાથની યાત્રા કરીને, વળી મંડળી આવી રે;
 રતન કરતી દિશા ગજવતી, તાલમૃદંગ બજાવી રે.
 ડી ઘાડી દેખી દિજની, વૃત્તિ ગઈ લલચાઈ રે;
 તો માળેદીઠ બોધલા, આવ્યાતવ ચિત્ત ચાલી રે.

નાણાંવાળી હતી ગામમાં, એક બ્રાહ્મણી માત્ર;
તેની પાસે પહોંચ્યા પોતે, ગઈ હતી જરી રાત.
ખેતર હુડાવ્યાની બીનાથી, નહોતી તે માહિત;
તેથી ભોલ પર નાણાં દેતાં, ભણ્યું તેમાં હિત.
દીધો વાયરો પ્રભાતનો, ને મહાર કાઢી રાખી;
પણ પ્રભાતમાં ખબર પડી કે, વાત પડી નાખી.
નથી ભાઈ હાલ ભોગ મહારે, વહી બોધલાથી;
ગભરાયા ત્યારે મન ભારે, હવે લાવું ક્યાંથી.
સસરાને ગામે જઈ કાઢી, કરજ લાવવાને;
કાન્તાને કહી નીકળ્યા પોતે, વચન પાળવાને.

રેખતો

ચલવી લોકે તદા વાત, ગયા નાસી એ લઈ રાત,
ઉડાવી ક્ષેત્રનો ભોલ, પાળ્યો નહિ જે દીધો ઠોલ.
ચાવડીએ લેણદાર ગયા, વૃત્તાંત વીતેલ સર્વ કહ્યો,
હુડ્યા ત્યાં સિપાઈરાજતણા, પછી દુઃખમાં રીરહે મણા.
દુરત ધરને કહી દીધી, હારે ચોઢી ખડી દીધી,
ખાવાપીવાની થઈ બંધી, થયા ન સહાય સંબંધી.
સતી સુત વહુ પામ્યાં કહી, લોકોએ કરી વચનવૃદ્ધિ,
ધરમ કરીને આણી ધાડ, પરાયા ધને લીધો પાડ.
કરે તે વેઠવા માટે, ખમે દુઃખ કોણ તે સાટે,
ઉઠાઉપણે ન હલ રાખે, ડાસાની કૃતિનાં કળ આખે.

પદ- ' પાંચાલી પ્રાણ આધાર ' એ રામ

આવી નિજ જનપર ધાડ, હરિ ધાયા૦

સહી શક્યા ન જૂમ બરાડ, હરિ ધાયા૦

એક મહાર હતો તે ગામે, ખેતીઆ વિઠુના નામે;

કરવા નિજ જનનું કામે, થયા પોતે તે આકાર. હરિ૦

સાખી

લેવા આવ્યા જાતથી, રાખી કંઈ ઉર આરા;
વારી નાખી વારીને, ગયા ઉપાડી ધારા.
ન બાકી એક પળ ક્યારી, ફિર મુતને થઈ ભારી. મુઝીંગ

સાખી

બેસ તાલ વગાડતા, દીસ દ્યાણુ તાત;
પાસે આવી પ્રીતથી, પૂછી પાતે પાત.
વધા તવ તે હરખ ધારી, ફિર મુતને થઈ ભારી. મુઝીંગ

સાખી

કૂપણ ન થઈએ દીકરા, કર્મ હોય તે ખાય;
મધમાખો ભેળું કરે, પારથિથી હુંદાય.
રહે ગણગણી ઝખમારી, બીના બની છે થણી સારી. મુઝીંગ

સાખી

ચોરજ હુંદી જાત ને, મારત ઉપર માર;
વૈષ્ણવ હરખીલક ગયા, તે મુઝી થઈ રજિયાત.
મુપાત્રે છે ગયું ધારી, દુખી ન બની જરી નારી. મુઝીંગ

પદ-વાવણી 'ધર્મધુરધર' એ રાગ

સાત મહોર લીધી હતી કરજે, મુકી અડાલે ખાલ;
તે તો હુંદયો દિવ્યમંડળીએ, સઘળો એ વિજમોલ.
લોકે ભંભેર્યાથી ચેઠે, માગી સાતે મહોર;
હવાસદાર સાથ કહાવ્યું, કઈ બજે ચડતે પહોર.
પણ મહોર તો મળી ઘેરથી, પણ હજી બેઠુંએ ચાર;
તે મેળવવા થયા ખરેખરા, બોધરાજ લાચાર.

૫૬-ગઝલ-સાખી

કાપેલ ક્ષેત્રમાંથી હુઠાં ફરી પાંગર્યા,
 પ્રભુએ નવા ધાનથી પુરેપુરાં ભર્યા;
 વધાર્યું સુણી લોક થકી, આપ વિચર્યા,
 નિહાળી શ્રીહરિદયા, ફરી સુખી ઠર્યા.
 જનોએ લહુ બોધરાજ ભક્ત ખાસ છે,
 ફળે ગયો ખરો એના ઉરે વિશ્વાસ છે;
 નમ્યા જનો પછી હરી સ્વમાન છાડીને,
 ઘણા સુધર્યા સંગ કરી ગ્રમ બોડીને.

શાહુલ

બે ગાઉ દૂર ગામમાં સ્વસસરા, સુખી હતા તેમના,
 પુત્રો બે બહુ દૂર ઉર પિતૃનો, થેઠે અલાગી બન્યા;
 દાસીને રખવાળવા પડવતા, પાતાતણે ખેતરે,
 તેની પાસ સ્વખેતરે ભગતણ, રહે હરિને સ્મરે.

વસંતતિલકા

હાંસી હમેશ હરિની સ્તુતિ સાંભળીને,
 ગ્રમે પડોશ ફગધી પુરી પીગળીને;
 આવી પડી પદ્મનિ વિનતિ વરી કે,
 ઘો બોધ તાત ભવ આ તરવા નિમિત્તે.

૫૬-ખમાય

વધા બોધરાજ હાંસીની સાધ(૨), ન હાંસીની વાત. વધા
 ખની ઉદાસી પજુ છે દાસી, ન કરીશ તપ તીરથ પંથાન. વધા
 કામ કરે પજુ નામ રચે જા, જાળવ મનથી ન વીસરે નામ. વધા
 એકાદશીએ રહે ઉપવાસી, કીર્તનમાં જ વીતારું સુખ. વધા
 તો પાંદરમે ગુજને મગશે, રજશે અઘળાં જન અગ્રાધ. વધા

ગયા ચાવડી ઉપર ધાતા, બોલ્યા રે મુલો પિત્ર માતા,
 વિઠું જૂમ પાકું એ દાતા, કોઈ આવે ચાવડી બહાર. હંરિ
 માણકાજ વતી આવ્યો, ખેપ આપી ખાસ પઠાવ્યો;
 સાત મહોર તેની લાવ્યો, સાહેબ તે કરે સ્વીકાર. હંરિ
 નવી મહોર સાત ગણી દીધી, ઝટ જપતી ઉઠાવી લીધી;
 કરી દીધી અર્થની સિદ્ધિ, થયા ગુપ્ત દુરત તે ઠાર. હંરિ

સાખી

ઘરનાં જાણે ગામ ગયા ત્યાંથીજ, પડાવી પાતે;
 ગામ ન જાણે ક્યાંથી વહાણે, આણી સમય ન ખોતે.
 રાજ્યજનો નવ સમજ્યા, ક્યાં નાઠો એ જોતે જોતે;
 ત્યાં આવ્યા લઈ મહોર બોધણા, ઘર બીજે દિન પાતે.
 એક બીજાની વીતી સાંભળી, અતિશય અચરજ સાથ;
 વિઠું મહારને પુછ્યું દીધી તે, મહોર મારી વતી સાત.
 તે કહે સાત કોડી દેવાની, પણ શી મહારી ખિસાત;
 તથ સમજ્યા અંતરમાં વહાણે, કર્યો કૃપાવરસાદ.

પદ- 'દુઃખે સુખતિ' એ રાગ

પ્રેમે થીનવ્યા પ્રિય પુંડરીનાથ;
 પરની મળી મંડળી હરખી, સરખી બદાસાથ.
 જોડી હાથ, શુચિ ગાન, નાચ્યાં ગાઈ મીઠે સાદ. પ્રેમ
 દેવ! આલસો બધો છે તારો પ્યાર, કૃપા બનાવી અપાર;
 દુઃખપડનાંની વાર, કરી આપિ હરિવહાર, ધાય જાતેજની મહાર.
 સાત મહોર સારું કમ આપ્યો અમને છે ધિકાર,
 પું લાચાર, નમસ્કાર, નમ્યાં કરીએ જગતાન. પ્રેમ

દુહો

મગયા પ્રભુને ભાવથી, જાણે દિવ્ય સ્વભાવ;
 વડું ભાવ વધવા વળી, રીઝે વડું પ્રભાવ

પદ-ગઝલ-સાખી

કાપેલ દોનમાંથી હુઠાં ફરી પાંગર્યાં,
પ્રભુએ નવા ધાનથી પુરેપુરાં ભર્યાં;
વધાર્યું મુજી લોક થકી, આપ વિચર્યાં,
નિહાળી શ્રીહરિદયા, ફરી મુખી ઠર્યાં.
જનોએ લહ્યું બોધરાજ ભક્ત ખાસ છે,
ફળે ગયો ખરો એના ઉરે વિદ્યાસ છે;
નમ્યા જનો પછી હરી સ્વમાન છાડીને,
ઘણા મુધર્યા સંગ કરી ગ્રમ ભેડીને.

શાહુલ

બે ગાઉ દૂર ગામમાં સ્વસસરા, મુખી હતા તેમના,
પુત્રો બે બહુ કૂર ઉર પિતૃની, પેઠે અભાગી બન્યા;
દાસીને રખવાળવા પડ્યતા, પોતાતણે ખેતરે,
તેની પાસે સ્વખેતરે ભગતણ, રહે હરિને સ્મરે.

વસંતતિલકા

હાંસી હમેશ હરિની સ્તુતિ સાંભળીને,
ગ્રમે પડારા ફળથી પુરી પીગળીને;
આવી પડી પદ્મનિ વિનતિ વદી કે,
દો બોધ તાત ભવ આ તરવા નિમિત્તે.

પદ-ખમાય

વધા બોધરાજ હાંસીની સાથ(ર), ન હાંસીની વાત. વધા
ખની ઉદાસી પણ છે દાસી, ન કરીશ તપ તીરથ પંચાત. વધા
કામ કરે પણ નામ રહે જા, જાણવ મનથી ન વીસરે નાથ. વધા
એકાદશીએ રહે ઉપવાસી, કીર્તનમાંજ વીતાડ રાત. વધા
તો પાંકરંગ તુજને મળશે, ટળશે અઘમધન અગાધ. વધા

ગયા ચાવડી ઉપર માતા, બોલ્યા રે મુજો પિતૃ માતા,
 વિઠું જૂમ પાકું એ દાતા, કોઈ આવો ચાવડી બહાર.
 માણકાજ વતી આવ્યો, એપ આપી ખાસ પડાવ્યો;
 સાત મહોર તેની લાવ્યો, સાદેજ તે કરે સ્વીકાર. હ
 નવી મહોર સાત ગણી દીધી, યદ જપતી ઉઠાવી દીધી;
 કરી દીધી અર્ધની સિદ્ધિ, થયા ગુપ્ત ઘરત તે ઠાર. હરિ

સાખી

ધરનાં જાણે ગામ ગયા ત્યાંથીજ, પડાવી પાતે;
 ગામ ન જાણે ક્યાંથી વ્હાણે, આખી સમય ન ખોતે;
 રાત્ર્યજનો નય સમજ્યા, ક્યાં નાઠો એ જોતે જોતે;
 ત્યાં આવ્યા લઈ મહોર બોધણા, ઘેર બીજે દિન પાતે.
 એક ખીજની વીતી સાંભળી, અતિશય અચરજ સાથ;
 વિઠું મહોરને પુછ્યું દીધી તે, મહોર મારી વતી સાત.
 તે કહે સાત કોઠી દેવાની, પણ શી મહારી ખિસાત
 તય સમજ્યા અંતરમાં વ્હાણે, ક્યો કૃપાવરસા

૫૬- 'દષ્ટએ સુમતિ' એ રાગ

પ્રેમે વીનવ્યા પ્રિય પુંડરીનાથ;
 ધરની મળી મંડળી હરખી, સરખી અદાસે
 જોડી હાથ, શુચિ ગાત, નાચ્યાં ગાઈ મીઠે :
 દેવ ! આટલો બધો છે તારો પ્યાર, કૃપા બનાવી ર
 દુઃખપડતાંની વાર, કરી આપે હરિવ્હાર, ધાય જાતે
 સાત મહોર સારું શ્રમ આપ્યા અમને છે
 લાચાર, નમસ્કાર, નમ્યાં કરીએ

કુહો

પયા પ્રભુને લાવધી, બોલ્યો દિ-
 વધુ સાવ વધવા વગી, દીઠો

પદ-કાલીન્દ્ર

હાંસીને ધુન લાગી રે (૨) બની બહ ભાગી રે. રે
 કષ્ટ પશુ સ્મરણ નવ વીસરે, દુઃખીયણ હતી વેરાગી રે. હાંસી
 એકાદશીએ ધામણ આવે, રાતે રોઠની રમ માગી રે. હાંસી
 કીર્તન કરે બોધલા બાવા, લોકલાજ છે ત્યાગી રે. હાંસી
 દાસી ભાસી ખાસી હરિની, બની અકથ્ય અવરાગી રે. હાંસી

પદ-‘કંથબીન’ એ રાગ

થયા બોધરાજ કીર્તનકાર, મુણતાં બહુ નરનાર. રે
 પ્રથમ જાગરણ ઘરમાં કરતા, પરી સાંકડ તે ઠાર;
 પછી ઉભા રહીને ચોદામાં, કરી રહ્યા લલકાર. થયા
 હાંસી બહેલી આવે વાળે, છાંટે જળ તે ઠાર;
 નલ-મંદપ જુ-આસન ઉપર, આસે કથા મુખકાર. થયા
 ઘણા બન્યા પાકા ગ્રમીજન, ગજી સંસાર અસાર;
 હાંસી તો મૂક દરે હાંસી, બને એવી તારકાર. થયા

પદ-ગરબી-‘ગુજ કારણ’ એ રાગ

એક રાણે કીર્તનમાં રે, કાળો નાગ કોને દરેયો,
 જન જાણે છે રસ રે, તેથી તે ન ત્યાંથી ખસ્યો.
 આશા રાખી હરિનો રે, મારે કે ઉગારે,
 રહી સાંખી દંડ બહુ રે, કથા મુણતો ખારે.
 ગયા પ્રાણ તોએ ત્યાં રે, રહ્યું રાગ એવું દરી,
 તે રેકાણે પટારીએ રે, જાણી લીધી વાન ખરી.
 પણ તેણે ન ભાખ્યું રે, સ્વચિતથી ચાત્રાકી કરી,
 વધો વેણે બની કમ રે, જુવે સભા આખી દરી.
 દરિયાસે કહ્યું જવ રે, તાગી પાડી નામ જપા,
 ત્યાં ખુલાસે તે બોલ્યો રે, પ્રપંચ તે

હરિ સમરી ઉર મુખ રાખ મહાબુ, સુરાંગનું રૂપ એ ભારી. અ
 વરી બાધ છુટ સાસંગે, તે પુરે તો પુરો અંગે
 દગો દેશે મું પાંડરંગ, એવું વદી કળી પરી ખિચારી. આ

પદ-રાગ કાન્તો

સાવધ કરી બોપરાજ કહે છે, આયો છું મું સાસંગ ચાહે છે. રડો
 ત્યાં મમતાઈ કહે રે હાંસી, તારે જરી ન મુંઝાવું ધરે છે. સા
 બે બાધને કહી સમજાવી, આપીશું દામ જે અન્ય કો દેશે. સા
 વેચી વતનપણ કરીશું જતનજ, પુજ સમરત ન કોણ મહે છે. સા
 ભજ કહે વીનથી જગપતિને, આવી છોડાવીશ હું દરહેને.

દુહો

સમાધાન થાતાં ગઈ, બાધ ધરી હરિધ્યાન;
 સાવધાન ધઈ સાસરે, આલ્યા પ્રભુપ્રધાન.

ચોપાઈની ચાલ

સાળાને મળી માંગી જ્યાં હાંસી, તેણે સ્વદામી વધારી ઉદાસી;
 તપી બોલ્યા આપો ચાહે લાખ, તો એ નહિ પુરું એ અલિલાખ.
 દઈ દહશ બીજે વિષુ દામ, પણ છોડાવીશ તારું દામ;
 ઉઠી નીકળ્યા વદી એવી વાણી, એને તેડી જશે ચક્રપાણિ.

સાખી

સાળાને ભય થયો ભગત એ, હરાવશે હરિ પ્રત્યે;
 દામ ખરા કરી લઉં ને પગાવું, પુરી એ પચાતે.
 આલ્યા પરદેશી ત્યાં તેને, વહેંચી મહોર પચીશે;
 ગભરાણી હાંસી ને માન્યું, રૂપા મું જગદીશે.
 પદ-‘માય’ પ્યારા પ્રભુ’ અથવા ધનામી, ‘કોઈ દામ’ એ રાગ
 એ દાસી તો દુઃખમાં લેવાણી, વદી સમરી હરિને વાણી. રક
 ગુરુ કહી ગયા આવશે, લેવા પાંડરંગ

પૈસો મારો પરમેશ્વર ને ધરધણિયાણી ગુરુ;
 હૈયાં છાકરાં સાધુ-સંત, ત્યાં સેવા દોની કરે ?

આ સ્થિતિમાં જ્યાં મસ્ત બન્યા હોય ત્યાં સફ્ફુરુની શોધની
 દેને પડી હોય ? અરે ! એ સંજોગે વિચાર પણ ક્યાંથી આવે ?
 પણ સુરા અનુભવીઓ તો આમજ કહે છે:—

કુંડળિયા

સંસારીકો મુખ જરો, ચિત્ત ચિંતા રહી લાગ;
 જ્યમ હુદારકી સાનસી, છીનુ પાની છીન આગ.
 છીન પાની છીન આગ, અલાગી નહિ મુખ માવે;
 બહોત મનોરથ કરે, અંત સખ નિષ્ફલ જાવે.
 કહે ગિરિધર દુઃખરૂપ, શુભામ ભયો નારીકો,
 ચિત્ત ચિંતા રહી લાગ, જરો મુખ સંસારીકો.

પણ જ્યાં ધરધણિયાણીજ સફ્ફુરુ થઈ પડી હોય ત્યાં
 બીજા સફ્ફુરુ શા માટે જોઈએ ? ખરું જોતાં એજ ખરાબી છે.
 કહ્યું છે કે:—

કુંડળિયા

જલચરનું જલનીરમે, પરસત નહિ તન ખીર;
 બીધુરી પરે જળ હીરમે, જનોં સાચો નીર.
 જનોં સાચો નીર, બીજેમે રહે ન જાવે;
 બીન બીધુરે રેચિ નહિ, મિત્ર કે પોતાન આવે.
 કહે ગિરિધર વદ, સદા સંગ નહિ સખજન ફલકર;
 પરસત નહિ મનખીર, નીરમે જેમે જલચર.

એટલે સફ્ફુરુની આવશ્યકતા તો છેજ; કારણકે તે વિના
 આ સત્ય વસ્તુ નથી સમજાતી:—

શ્રી રામાનુજ-આરવ્યાન

[વિશ્વ-જગત્સેવા]

પૂર્વરંગ

પદ-‘સન્નિવન મુખડા’ એ રાગ

ભાલા ગળ્યા એ આચારી રે,
લક્ષ્મણ આર્થ પતીધર શ્રી કૃષ્ણધર અવતારી રે. ભાલા
મૂળે સમર્થ મહી સકલ અર્થ, ધરી પ્રથેગર્થ, કરી ખૂબ પ્રથ; ભાલા
શ્રીમત વિસ્તૃત કરીને અનંત, તારે નરનારી રે. ભાલા
સંસારની આ માયાસંગઘે એક કવિ યોગ્ય કહે છે—

કુંડળિયા

માયા એસી મોહની, મોહ્યા સખ સંસાર;
જ્ઞાની ધ્યાની પથ રહે, તપસી કરે પ્રકાર.
તપસી કરે પ્રકાર, જોગીયા દો દિશા ધાવે;
સુર કીચે ચક્રચુર, દેખવું મદિરા પાવે.
કહે ગિરિધર ગુનવંત, બચે દોઢિરાની બયા;
મોહ્યા સખ સંસાર, મોહની એસી માયા.
એટલે માયામાં સપડાયલા મનુષ્યોનું લગભગ આવું એક-
મરખું વતન જોવામાં આવે છે:—

પૈસો મારો પરમેશ્વર ને ઘરઘણિયાણી ગુરુ;
છેયાં છાકરાં સાધુ-સંત, ત્યાં સેવા કોની કરે ?

આ સ્થિતિમાં જ્યાં મસ્ત જન્યા હોય ત્યાં સફ્ફુરુની શોધની
કોને પડી હોય ? અરે ! એ સંજોગે વિચાર પણ કયાંથી આવે ?
પણ મુશ્કેલી અનુભવીએ તો આમજ કહે છે:—

કુંડળિયા

સંસારીકો મુખ જરો, ચિત્ત ચિંતા રહી લાગ;
જયમ હુદારકી સાનસી, છીન પાની છીન આગ.
છીન પાની છીન આગ, અભાગી નહિ મુખ પાવે;
બહોત મનોરથ કરે, અંત સખ નિષ્ફલ જાવે.
કહે ગિરિધર દુઃખરૂપ, ગુલામ ભયો નારીકો.
ચિત્ત ચિંતા રહી લાગ, જરો મુખ સંસારીકો.

પણ જ્યાં ઘરઘણિયાણીજ સફ્ફુરુ થઈ પડી હોય ત્યાં
બીજા સફ્ફુરુ શા માટે જોઈએ ? ખરું જોતાં એજ ખરાબી છે.
કહું છે કે:—

કુંડળિયા

જલચરનું જલનીરમે, પરસત નહિ તન પીર;
બીકુરી પરે જળ હીરમે, જનોં સાંધા નીર.
જનોં સાંધા નીર, બીજેને રહે ન જાવે;
બીન બીકુરે રુચિ નહિ, ખિત્ર હો પાવન આવે.
કહે ગિરિધર વદ, સત સંગ નહિ સમ્મન દલકર;
પરસત નહિ મનપીર. નીરમે રીમે જલચર.

જોઈએ સફ્ફુરુની અવસ્થા તો છેજ, કારણકે તે વિન્યા
આ સાથે જનુ નથી સમજાવી:—

ઝુંડણા છંદ

સમર રે સમર મન સમર છંદ શ્રીહરિ,
જન્મ-સંસાર મેં બહોત ભરકા;
કરત હૈ કોટિ ઉપાય નહિ ઉગરે,
કાલ સખ જગતકું કરત કરકા.
એક ક્ષણમાત્ર સત્સંગ દીનો નહિ,
ગુરુ મુશબ્દ મનમેં ન ખરકા;
આપ મન મરત હૈ ઓરકી નહિ,
પર ત્રીયા સંગ શક કરત લલ
મનુષ્યતન પાય કે સાધન કછુ નહિ કી
નાવ નાવિક બીન સિંધુ અરકા
દાસ ગિરિધર કહે અમૂલ્ય ચિંતામનિ,
સો ખિસય કાગડી પીક પડકા.

આ તાર્ત્વિક રહસ્ય સમજવાને ગુરુ તો જોઈએજ;

તત્ત્વકા તત્ત્વ ગુરુ પરમ દેવત સદા,
કરત ઉદ્યોગ ઉત્પાર વરકા;
કામ ઓર ક્રોધમે લોભ માયા ઉજુક,
હોત નિરતાર કામાદિ ભરકા.
એક હૈ રૂપ માવિંદ ગુરુકો સદા,
કરત હૈ ચરિત જયું બેખ નરકા;
અગમ અપાર કાકે પાર પાયે નહિ,
કોતિ ખિરતાર જયું બીજ ખરકા.
એક ચિત્ત ગુરુપદ-કમલ-સેવન સદા,
જગત અખ્યાન-વન-પંથ દરકા;
દાસ ગિરિધર ગુરુ આપ રૂપે કરે,
કી ને જનર જયું દાન ચરકા.

એ રીતે સંસારસ્વરૂપ સમજવાને તથા સત્ય જ્ઞાન સંપાદન
રવાને ગુરુ તો જોઈએજ; કેમકે—

પ્રથમ સૌ કુલગુરુ કહત ત્રાહિત સદા,
કરત હૈ કરમ ઓર ધરમ કાની;
દ્વેત વિદ્યા ગુરુ પઠત આદર કરી,
પ્રથિન વિદ્યા મનહી લેત માની.
તીસરે અધિક કહીયે ગુરુ સંપદા,
તિલક માલા હરિમંત્ર કાની;
સોઈ સખસે ભલા નિગમ નીતિ વિષે,
યાહીતે સદ્ગુરુ અધિક જાની.
અજ્ઞાનતિમિરવિષે જ્ઞાનરતિ પ્રકટ કર,
કહત હૈ ખાત જો પ્રેમ સાની;
હાસ ગિરિધર કહે એહી અનુભવ લહે,
નામ ઓર રૂપકી જાન છાની.

તે માટે અમે તો એજ ઉત્તમ માનીએ છીએ કે:—

ભલે મળ્યા એ આચારી રે, લક્ષમણ આચાર્ય યતીન્દ્ર,
શ્રી કૃષ્ણીન્દ્ર અવતારી રે. ભલે

અને જેઓ સદ્ગુરુને શરણે જાય છે તેઓજ પરમેશ્વરને
જાણી શકે છે, એ આશયથી ખુદ શ્રુતિ પણ કહે છે કે, ‘આચાર્ય-
જ્ઞાન પુરુષો વેદ-આચાર્ય-સદ્ગુરુને પ્રાપ્ત કરનારો પુરુષજ
પરમાત્માને જાણી શકે છે.’ આવા આચાર્ય તે કેવળ નામનાજ
ન હોવા જોઈએ; તેમને જાણખી શકાય તે માટે ‘આચાર્ય’ નામ-
ધારી ઠાણ હોઈ શકે, તે સંબંધે કહેવામાં આવે છે:—

આચિનોતિ હિ શાસ્ત્રાર્થનાચારે સ્થાપયત્યપિ ।

સ્વયમાચરતે યસ્માત્ તસ્માદાચાર્યનામવાન્ ॥

વહ રંગે દુઃખઆરાકી, કહો હમકો કયા પરવા.
 નિર્ભય કીરે હે ધીપતિને, મુતિ-ગુરુ-મુખ તે;
 વમગર્ભ દુઃખકે નાસકી, કહો હમકો કયા પરવા.
 વહ શરીરકે પીઠ મીઝહી, દિવ્ય તન સુખદા;
 પૂખમે દુઃખકે નાસકી, કહો હમકો કયા પરવા.
 નો નિત્યકા આનંદ સો નહી જાયા મીઝના;
 વદ્દશણિક જગડિયાસકી, કહો હમકો કયા પરવા.
 અગ્ર મસ્ત હે નિજ હાસમે, નિર્માલ્ય જગ જાને;
 બીન પ્રભુ સફમીનિવાસકે, કહો હમકો કયા પરવા.

[ખોળ—]ભણે મળ્યા એ આચારી રે,
 સફમણ આપે યતીધર, શ્રીકૃષ્ણધર અવતારી રે.

પણ કોણ કહે કે, હાલમાં તે આચાર્યદેવ ક્યાં છે? તેનો
 રૂતર જોઈ છે કે તેઓ શ્રી હાલમાં પણ મૂર્તિમાં બિરાજે છે.
 જ્યારે મેલકોટથી પોતે પધારવા માંડ્યા ત્યારે શિષ્યો નામુઘ
 થઈ જઈને મૂર્તિ પધરાવી. પોતે તેનો સ્પર્શ કરી ઉત્તર આપે
 કે આરે ભૂતપુરીમાં દાશરથિ સ્વામીએ મૂર્તિ પધરાવી
 તેનાં તેનોમાં સળી ફેરવતાં સહેજ લાગી જવાથી રુધિર
 કાઠ પડેલા લાગી, તે ઉપરથી સાબિત થયું કે મૂર્તિમાં પો
 તે જીવિત છે; તેમજ શાઓના આધારે અને સ્થળે સ્થળે
 તે જીવિતના એવામાં આવે તે ઉપરથી નિશ્ચય થાય છે કે
 તે જીવિતમાં પ્રભુ મૂર્તિસ્વરૂપે બિરાજે છે. તે આધારેજ અમે
 રાંને કહીએ કે—

ભણે પાયા એ આચારી રે,
 મૂલે હમર્મ કહી સકળ અર્થ, ભયું મંથ ગર્થ કયું;
 પૂખમને શ્રીમાવિદેવત નારી રે. ભણે

પ્યારે ભયે વાંકે તઢાહિ હોાહી દુઃખ ન્યારે;
 સુખકો નિમિત્ત કાહુકો કરગરના નહિ હોગા.
 હે દેવતાંતરે કે પ્રતાદિક અનુષ્ઠાન અતેક;
 નિઃસ્પૃહાસે એક હુ યાચના નહિ હોગા.
 જાને તમોવા શિષ્ય લક્ષમણ આર્ય કે પદમે,
 વાંકે પૂજવો અન્ય પદ કરના નહિ હોગા.
 ગભરાઈ મહાદુઃખ પાછકે જન દેહ તજતે હે;
 તેસે વિકળમય ચિત્તસે મરના નહિ હોગા.
 અનુઅંતમે હીઅનંત સુખમય સ્થાનવો મીલહી;
 જાતે પુની કાહુ સમય દીરના નહિ હોગા.

તેથીજ કહીએ છીએ:—

ભયે મળ્યા એ આચારી રે,
 લક્ષમણ આર્ય યતીશ્વર, શ્રીકૃષ્ણીશ્વર અવતારી રે.
 કદાચ કોઇ કહે કે એવું કયું વિશેષ કારણ છે, કે જેથી
 તમે આટલી જાણી આચાર્યની મહત્તા ગાઓ છો? ઉત્તરમાં
 એજ કહેવાનું કે, એ યતીશ્વર મળ્યા એટલે પછી—

વૈષ્ણવ ભયે હૈલાસકી કહો હમકો ક્યા પરવા;
 અજ રત્ન સ્થાનકે વાસકી, કહો હમકો ક્યા પરવા.
 એ મારે જગત પ્રભુસેવા, મો સ્વીકાર કીયા;
 અખ જગતસોગવિલાસકી, કહો હમકો ક્યા પરવા.
 એ સ્વામી સખકે જસ હિન્દીકેહી રહે ખાસે;
 મુરે રવી ઘાન્તી ઘામકી, કહો હમકો ક્યા પરવા.
 અપની કુપાતેહી હવે ઉદાર તે શ્રીપતિ;
 રૂની રમ-રમકે વાસકી, કહો હમકો ક્યા પરવા.
 દુઃખ અસખિત રમ તો, પ્રભુ નહ કરતે દે;

‘શાસ્ત્રીય અર્થોને પ્રથમ પોતે એકઠા કરે છે—અભ્યાસદ્વારા સર્વ શાસ્ત્રના અર્થોને પહેલાં પોતે જાણી લે છે અને તે પછી બીજાઓને તે તે શાસ્ત્રીય અર્થોમાં ભેટે છે અને પોતે પણ તે પ્રમાણે વર્તે છે—શાસ્ત્રીય અર્થોને પોતે પોતાના વર્તનમાં મૂકે છે; માટેજ તેવા પુરુષને ‘આચાર્ય’ નામે કહેવામાં આવે છે.’ આ રીતે આચાર્યની આખ્યા જેમાં સંપૂર્ણ જળાતી હોય તેનેજ પોતાના આચાર્ય તરીકે સ્વીકારી તે દ્વારા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માન કરવો ભેદ્ય છે; અને આચાર્ય વિના આપણી કોઈ પણ ક્રિયા થઈ શકતી નથી, એ વિષે ભગવાન ભારદ્વાજ કહે છે:—

બ્રાહ્મણ વિના નથી પરજાણ, જનોઈ મનથી નવ પહેરાય;
વિધિવિરુદ્ધ કરે તો તેણે, બધું કરેલું અલેખે જાય.
મંત્ર એજ જે ગુરુ જ્ઞાન દે, નહિ તો અક્ષર માત્ર ગણાય;
મનથી શીખી મંત્ર જપે તો, તેથી સિદ્ધિ કદી ન થાય.
ધાર મહા અપરાધી જનથી, સઘ નહિ પ્રભુપાસ જવાય;
જાય કદી તોપણ તેવાને, સઘ હરિ અભિમુખ ન થાય.
થાય કદી તોપણ પુઠે બે, ટેવ પડી તે ઝડ ન જાય;
બૂઝ કરે પોતે તોપણ તે, પોતાને ઝડ ન સમજાય.
જાય કદી કો વિના ભોમીયે, તો તે જરૂર ગોથાં ખાય;
હજાર રસ્તા હજાર વિખો, કામો કામે તે અધકાય.
મનના હડાપણથી તો બગડયા, તેનિજમનથી ક્યમ સુધરાય;
કરે સુધારે કરે બગાડે, આપ કાળ પીતે પરતાય.
બગાધી કામ કરે તે કરતાં, કળથી થાય ઘણું સારું;
મમથી કામ કરે તે કરતાં, વગથી થાય ઘણું સારું.
અહંકારથી બનવા કરતાં, ગરીબાઈથી ઝડ સુધરે;
શીખી શીખી કરવા કરતાં, અનુભવી ઝડ હજાર કરે.
ગુરુએ રસ્તા દીધો હોય ને, મંત્રજ્ઞાન તે કઈ શરૂ;

રક્ષા કરે સુધારે ટાંકે, એ શ્રમ ઉત્તમ થાય ટકે.
અતિ દયાળુ સ્વભાવવાળા, ભૂલે તોય ન વિચારતા;
પાતાની વગ શક્તિ ખર્ચી, ઉપકારી થઇ સુધારતા.
અંતરંગ તે હોય પ્રભુના, શ્રીવર તેનું જી મારે;
એ આપણને મળે સહજમાં, પ્રભુ ક્યારે નાવે ધ્યાને.
એને લીધે સહજ સુધરીએ, તીર્થ પાપ બધાં જેમ જાય;
એવા થયાવડે તરીએ જેમ, પુત્ર બાપની જગીર ખાય.

એક ભક્તને લીધે વૈષ્ણવ, તેના કુળને તારે છે;
તેમ બુકને લીધે શ્રીવર, શિષ્યોને ઉગારે છે.
શરીરના સંબંધ થકી, સંબંધ જ્ઞાનનો ભારે છે;
મહોદાના મહોને સીતાવર, અર્થ શરણ ના સારે છે.

આવાજ કારણથી અને તો કહીએ છીએ:—

ભણે મળ્યા એ આચારી રે,
લક્ષ્મણ આર્થ યતીથર, શ્રીકૃષ્ણીધર અવતારી રે.

અને સદ્ગુણ કેવા હોવા જોઈએ? તે વિષે પણ શાસ્ત્ર સ્પષ્ટ
સમજાવે છે:—

વેદ અને વેદાંગના તત્ત્વજ્ઞ, અને તે આચરનાર;
ન્યાય મીમાંસામાં નિપુણ, ધર્મશાસ્ત્રના માહીતગાર.
ધર્મિકાસ ને પુરાણ જાણે, પંચરાત્ર જાણે પ્રીતે;
એકાંતિક ચક્રાંકિત બ્રાહ્મણ, પરિશુદ્ધ સવળી રીતે.
કુળની ને ગુણની ઉત્તમતા, સ્થિરતા ને મુલમુચિપણ;
આસ્તિકતા આર્જવતા આદિ, તપાસવાતું અતિ ઘણું.
સર્વ મુગુણસંપન્ન જણાયે, તેનું શરણ જી લેવું;
તેને તનમન સોંપીને નિજ, સદાપણ ડાળતણ રેવું.

આ વસ્તુ બરાબર સમજ્યા પછીજ અમે આ કહીએ છીએ
 ભલે મળ્યા એ આચારી રે,
 લક્ષ્મણ આર્ય યતીન્દ્ર, શ્રીફણીન્દ્ર અવતારી રે,
 શાસ્ત્રદાતા તેમને 'પ્રકૃતવિતાનવલેકધામનિ' કહે છે અને
 તેમાં પુરાવો શોધવાની કંઈ પણ જરૂર નથી કારણકે—

કવિત્ત

ગિરિ ગામ સાગરની ધારનાર ધન્ય ધરાં,
 તેને ધારે ધર્યાં છતાં અમિત ન લેરા છે;
 અસંખ્ય ધ્વજાંડ તેને ધારેએવા ટપતીને,
 ધારે ધારે તેથી ઓર ઉમંગ વિશેષ છે.
 ધીનવે હજાર શુભે હજાર તેને નીરખે,
 ખસે નહિ કશું સેવ છોડીને હમેશા છે;
 તેના બળવાન પ્રેમના નિધાન પ્રશુભ્રાણ,
 અનંતના પતિ રામાનુજઆર્ય શેષ છે.

આવા કારણથીજ અમે અહીં કશું છે:—

ભલે મળ્યા એ આચારી રે,
 લક્ષ્મણ આર્ય યતીન્દ્ર, શ્રીફણીન્દ્ર અવતારી રે,
 અને એવા મહાસમયનોજ આશ્રય હોવાથી કશું છે કે:—

ગાઝલ

યતીન્દ્ર પતાચિન્તા અવર રારણા નહિ લોગા;
 વાકે ભામે પીછે અવર, કરના નહિ લોગા.
 વો દવ રિત્તિનાયક રૂઝન મીલે પીછે;
 યમ દેવ દેવી આદિસે, કરના નહિ લોગા.

શ્રી રામાનુજ-આખ્યાન

પદ- 'કંગનવા મોરા' એ રાગ

જય જય રામાનુજ હારિત કુળનાં મણિ,
શ્રી પરમયુધુ રે પ્રકટવા, વૈષ્ણવના ધણી. જય
ચૈતર શુદ્ધ પંચમી, ગુરુ મધ્યાહ્ને ગમી;
શ્રીગૃંહીર મંડળદેશે, મદ્રાસ સમીપ પ્રદેશે,
શ્રી દેશવ સ્વામી, સમીપ પ્રસિદ્ધ બની. જય
દેશવ આર્ય પિતા, કાંતિમતી પુત્રીતા,
પાર્થસારથિની કૃપાધી, શેષનાઅંશ કલિઘાતી;
શ્રીજી મત સારું, આલ્યા આ ભૂમિ ભણી. જય
મામા શ્રી શૈલસુરિ, આલ્યા કૃપાધી પુરી;
રક્ષા-સંસ્કાર કરીને, લક્ષ્મણાર્ય નામધરીને,
ચિન્નોદાધી ભણમા, આલ્યા પાર્ષદ અમણી. જય

માલિની

શુદ્ધ શશિસમ વૃદ્ધિ અંગ ને કાંતિ કેરી,
મતિ પ્રથમથી ભારી દારી બતાવ પેરી;
પ્રથમ પાત્ર હીલું કાંચીમાં કાંક કેરી,
તરપિ દ્રવ્ય ચિંતા એથી વાધી ઘણેરી.

ઉપેન્દ્રવજ્ર

દીપા બધા મત તારા હતા તે, ન સત્ય એ કે મુખદા પ્રધા છે;
પ્રવાસ ભારે દુળમાં વૃથા છે, સમસ્ત લોકો જગમાંદી સાધે.

હરિગીત

અદૈત દૈતાદૈત મુદદૈત મું બૂલી હદે;
માતા અને મદાદેવને, જયધનિ મું ફૂલી હદે.
તેવી દિશા તેવાં મનો, તેવાં ગર્ભા હૃદો મદે;

યજ્ઞ દેહકે દુઃખભારકી, કહો હમકો ક્યા પરવા.
નિર્ભય કીયે હે શ્રીપતિને, ભુતિ-ગુરુ-મુખ તે;
યમગર્ભ દુઃખકે તારકી, કહો હમકો ક્યા પરવા.
યજ્ઞ શરીરકે પીઠ મીઝલી, દિવ્ય તન ગુખદા;
પ્રભવે દુઃખદે નારકી, કહો હમકો ક્યા પરવા.
જો નિત્યકા આનંદ સો નહી ભયા મીઝના;
યજ્ઞક્ષણિક જગદ્દ્રીસકી, કહો હમકો ક્યા પરવા.
અગ્ર મસ્ત હે નિજ હાલમે, નિર્માલ્ય જગ જાને;
બીન પ્રભુ લક્ષ્મીનિવાસકે, કહો હમકો ક્યા પરવા.

[માટેજ—]સણે મળ્યા જો આચારી રે,
લક્ષ્મણ આર્ય યતીન્દ્ર, શ્રીકૃષ્ણીધર અવતારી રે.

પણ કોઈ કહે કે, હાલમાં તે આચાર્યદેવ ક્યાં છે? તેનો ઉત્તર જોજ છે કે તેઓ શ્રી હાલમાં પણ મૂર્તિમાં બિરાજે છે. જ્યારે મેલકોટેથી પોતે પધારવા માંડ્યા ત્યારે શિષ્યો યયા; જોટલે મૂર્તિ પધરાવી. પોતે તેનો સ્પર્શ કરી ઉત્તર આપ્યો કે જ્યારે ભૂતપુરીમાં દાશરથિ સ્વામીએ મૂર્તિ પધરાવી મૂર્તિનાં નેત્રોમાં સળી દેવતાં સહેજ લાગી જવાથી તેમણે ધારા વહેવા લાગી, તે ઉપરથી સાબિત થયું કે મૂર્તિમાં અવસ્થા બિરાજે છે; તેમજ શાઓના આધારે અને સ્થળે સ મૂર્તિસ્થાપના જોવામાં આવે છે તે ઉપરથી નિશ્ચય થાય છે આજ સમયમાં પ્રભુ મૂર્તિસ્વરૂપે બિરાજે છે. તે આધારેજ આં ગાઈએ છીએ કે:—

ભણે મળ્યા આ આચારી રે,
મૂળે સમર્થ મહી સકળ અર્થ, ભણું મંથે ગર્થ કથું;
ખખર્ય શ્રીમત વિસ્તૃત કરીને અનંત તારે નરનારી રે. ભણે

શ્રી રામાનુજ-આખ્યાન

પદ- 'કંગનવા મોરા' એ રાગ

જય જય રામાનુજ હારિત કુળનાં મણિ,
શ્રી પેરમયુધુ રે પ્રકટયા, વૈષ્ણવના ધણી. ૮૬
ચેતર શુદ્ધ પંચમી, ગુરુ મધ્યાનહે ગમી;
મીઠુંદીર મંડળદેશે, મદ્રાસ સમીપ પ્રદેશે,
મી કેશવ સ્વામી, સમીપ પ્રસિદ્ધ બની. જય૦
કેશવ આર્પ પિતા, કાંતિમતી પુનીતા,
પાર્થસારથિની કૃપાથી, શેષના અંશ કલિઘાતી;
શ્રીજી મત સારું, આઠ્યા આ ભૂમિ ભણી. જય૦
મામા શ્રી શૈલસુરિ, આઠ્યા કૃપાથી પુરી;
રક્ષા-સંસ્કાર કરીને, લક્ષ્મણાર્ય નામ ધરીને,
ચિન્હોથી બાધ્યા, આઠ્યા પાર્પદ અમણી. જય૦

માલિની

શુદ્ધ શશિસમ વૃદ્ધિ અંગ ને કાંતિ કેરી,
મતિ પ્રથમથી ભારી હારી બતાજ વેરી;
પ્રથમ પઠન દીધું કાંચીમાં કાંક ઠેરી,
તદપિ હૃદય ચિંતા એથી વાધી ઘણેરી.

ઉપેન્દ્રવજ્ર

દીઠા બધા મત તદા હતા તે, ન સત્ય એ કે સુખદા પ્રથા છે;
પ્રવાસ ભારે કૃળમાં વૃથા છે, સમસ્ત લોકો જગમાંદી સાધે.

હરિગીત

અદ્વૈત દ્વૈતાદ્વૈત શુદ્ધદ્વૈત શું બૂલી દહે;
માતા અને મહાદેવને, જગપતિ શું ફૂલી દહે.
તેવી દિવા તેવાં મતો, તેવાં તપા ફૂલી ચહે;

યહ દેહકે દુઃખભારકી, દહો હમકો ક્યા પરવા.
 નિર્ભય કીયે હૈ શ્રીપતિને, શ્રુતિ-ગુરુ-મુખ તે;
 યમગર્ભ દુઃખકે તારકી, દહો હમકો ક્યા પરવા.
 યહ શરીરકે પીછે મીઝહી, દિવ્ય તન મુખતા;
 પૂજયે દુઃખકે નારકી, દહો હમકો ક્યા પરવા.
 લો નિત્યકા આનંદ સો નહી સયા મીઝના;
 યહ ક્ષણિક જગદિશ્વાસકી, દહો હમકો ક્યા પરવા.
 અગ્ર મસ્ત હૈ નિજ હાલમે, નિર્ભય જગ જાને
 બીન મણુ લદ્દમીનિવાસકે, દહો હમકો ક્યા પરવા.

[માટે—]સહે મળ્યા એ આચારી રે,
 લક્ષમણ આર્ય યતીન્દ્ર, શ્રીકૃષ્ણધર અવતારી

પણ કોઈ કહે કે, હાલમાં તે આચાર્યદેવ ક્યાં
 ઉત્તર જોજ છે કે તેઓ શ્રી હાલમાં પણ મૂર્તિમાં
 જ્યારે મેલકોટેથી પોતે પધારવા માંડ્યા ત્યારે શિષ્ય
 થયા; એટલે મૂર્તિ પધરાવી. પોતે તેનો સ્પર્શ કરી કે
 કે જ્યારે ભૂતપુરીમાં દાશરથિ સ્વામીએ મૂર્તિ પ
 મૂર્તિનાં નેત્રોમાં મગી દેવતાં સહેજ લાગી જવા
 ધારા વહેવા લાગી, તે ઉપરથી સાબિત થયું કે
 અવસ્થા બિરાજે છે; તેમજ શાઓના આધારે અને
 મૂર્તિસ્થાપના જેવામાં આવે છે તે ઉપરથી નિશ્ચય
 થાહુ સમયમાં પ્રભુ મૂર્તિસ્વરૂપે બિરાજે છે. તે આધા
 રામાંથી હોય છે:—

મહે મળ્યા એ આચારી રે,
 ને સમર્થ કહી
 અર્થ શ્રીમતવિર
 મહું કય ગર્થ કયું;
 તતારે નરનારી રે.

તે બોલ્યા વૈષ્ણવવૃંદે, અમને તમ સારું પકાવ્યા;
 બેઉએ બાણુ - પ્રભુદયાધી, બેઉ બરાબર કાવ્યા.
 મહાપૂર્ણ સ્વામીને ચરણે, લક્ષ્મણ આર્ય પડીને;
 સંસ્કારો કરવાને વિનતિ, કીધી ત્યાંજ અડીને.
 ગુરુ કહે ઓવરદરાજ સંનિધમાં કરીએ ચાલો;
 શિષ્ય કહે વાવદો કરીને, નાથ ન નિમિષે ગાળો.
 શુભ કારણ તો સિદ્ધજ કરવા, શિષ્યો કરે પ્રકાશ;
 ક્ષણનો નથી ભરોસો ત્યાં, શી કાલતણી તે આશ.
 એમાં સ્થળ-પળની નવ પરવા, સારું છે નિત સારું;
 શિષ્ય વધા ગુરુથી શરૂઆતે, કહેવું યથાર્થ ધાર્યું.
 સરમાં સવિધિ સ્નાન કરાવી, વિધિ કરી સુપ્રકાર;
 તાપ પુરૂ નામ મંત્ર અર્ચન, એ પાંચે સંસ્કાર.
 શ્રીરામસ્વામી સમીપ આવ્યા, તવ હીપ્યા સુખકાર;
 આવ્યા બેઉ પછી કાંચીમાં વરત્યો જય જયકાર.

લાવણી દૂકી

નિજ ભુવને સદૃઢંબે રાહી આચારી,
 સેવી પ્રેમે શીખ્યા શાસ્ત્રો સુખકારી.
 શીખ્યા આચારો આચરણો સાધુ દેખી,
 દહ દીધું ગુરુએ બધું શુચિ શિષ્ય લેખી.
 તવ ગુરુ-દક્ષિણા પાતે તેવી આપી,
 શીખ્યાનું સાર્થક કર્યું મોહ ઝડ દાપી.
 આવ્યા અનંત પુષ્કરિણીતીર પ્રતાપી,
 સંન્યાસ પ્રહો વૃત્ત શ્રીવર પદ સ્થાપી.
 કર ત્રિદંડ અઘહર લાગવાં અબર ધાર્યાં,
 દાદરા પુરો શ્રીઅંગે ખૂબ સમાપ્યાં.
 રાખ ચક બાહુ-મૂલે શોભે સારાં,

શ્રીપતિની બ્રહ્મ-પ્રપત્તિને, નવિ ખુટી ચ
 બોળા જનોને ઠગો બરમાવતા એ સહેવાય
 અંધા જનોને લોભી સપડાવતા એ સહેવાય
 લોભી જનોને લોભી સપડાવતા એ સહેવાય
 આમહી દેવી અર્ચકને બોધે કેવાય
 ધન જન અને તનની તમામાં રાતરિન રંગાય છે,
 મણિ દ્રીપ સ્વર્ગ અને વળી કૈલાસવાસજ ચાલે છે,
 એ યત્નમાં ધન જાય છે તન જાય સાધન જાય છે;
 પરિજામ રહે દુઃખરૂપ જગમાં કોઈ મુક્ત ન થાય છે.

વસંતતિલકા

કેળી અગાધ દુઃખ લોકતણું કૃપાળુ,
 ચાલું ચિત્તે હું છઠ્ઠ કારજ લાધ ચાલું;
 ના નિમિષે અવરકાજ ન કામ ગાળું;
 આજ્ઞા રમાપતિતણી પરિપૂર્ણ પાળું.

ચોપાદ

પ્રથમ કથો કાચીમાં વાસ, સેવ્યા ત્યાં સ્નેહે શ્રીનિવાસ.
 કાંચી પૂર્ણ પ્રભુના ખાસ, પ્રત્યક્ષ હતા પ્રભુ મુખરાસ.
 છે પ્રત્યે પુછાવ્યા તે સાથ, ઉત્તર ઉચ્ચાર્યા લક્ષ્મીનાથ.
 શ્રીવિદ્ય પરાત્પરજ એક, એક મતે ગણાવો સવિવેક.
 પ્રપત્તિ એ છે એક ઉપાય, અંત સ્મૃતિ ન અવરય જણાય.
 મોક્ષ શરીર અવસાને થાય, મહાપૂર્ણના પકડો પાય.
 છે એ ખુલાસા જેવા મળ્યા, તેવા કાંચી થકી નીકળ્યા.
 મહાપૂર્ણ સ્વામીની પાસ, ધરી સમાશ્રય થાવા આરા.

સાખી

ચાલ્યા કાંચીથી રામાનુજ, મધુરાંતક પુર આવ્યા;
 ત્યાં ઉત્તરો કે દીક્ષ સ્વામી, બેડે પરસ્પર આજ્ઞા.

૫૬- 'તે સવિતા બહા' એ રાગ

મંત્રતલ્લુ; રહસ્ય અર્થોમાં, અખૂટ અનુપમ જે છે રે;
તે પામે છે શિષ્ય શ્રમે જવ, ગુરુ કૃપાથી કે છે રે. મં
ગાથી પૂર્ણ શિષ્ય પામુનના, ગાથીપુરમાં રહેતા રે;
ધન તેની પાસ તે પણ તે, કોઈને અલ્પ ન દેતા રે. મં
જાય આપ કે કરે વાયદા, ફરી જાય ફરી આવે રે;
સત્તરવાર દયાવ્યા યતિને, માહિત નથી પ્રભાવે રે. મં
તવ રવધને શ્રીરંગ ભાખ્યું, યતિવરને ન દયાવો રે;
અદારમી વેળા તવ આખો, સવિધિ ઉત્તમ દહાવો રે. મં
પણ એ શરત ફરી કે કોઈને, સદજ નહિ દઈ દેવારે;
દેશો તો નહિમાં વિચરેશો, કોપિત થાશે દેવા રે. મં
અસ્તુ હહી મંત્રાર્થ સુકળ લઈ, ચહી ગાપુરે રાતે રે;
શ્રીવિષ્ણુવને અર્થ મુજાવ્યા, મોટે સાદે જાતે રે. મં

૫૬- 'ભરનરી જાત' એ રાગ

તેદાવી સધ (ર) યતિવરને કપડો દીધો;
શ્રી ગાથી પૂર્ણ મુળી, હર કોપ અનિરાધ દીધો.
વધા અરે બાઈ (ર) તેં આ મું કયું વિચારી;
ના હહીને આપું કયું, ગાપુર પર ચહી પુકારી.
તવ વધા આપ (ર) એ માંહે કયું મું બોલું;
આપ વધા નોં જણા; એથી સુંદર મું બોલું.
હસી હાલે આપ (ર) પણ મુજનાગ તરી જાઉં;
તો હું એક નોં જણાં, શ્રી હાનિ જળવી થાશે.
એક મહાઆપ (ર) નવામીલ શ્રી મરમાય;
જાખ્યાર જાખ્યાર એ. શ્રી અંતરમાં પરમાવા.
શ્રી હી આપ (ર) જાખ્યાર હીને થાયા;
વરમી જાખ્યાર કયું કહું, જાખ્યાર નિતી છે ખાખ્યાર.

એ યતિવેપ પર સતે તન-મન વાર્યા,
 શ્રીકાંચીપતિએ શિબિકા સદ્ય પઠાવી,
 ચામર છવો વાજાં ગાજાં ગગડાવી,
 મઠમાંહે સ્વારી હારે ઠાઠે આવી,
 યતિપતિ ખ્યાતિ કરી જગતપતિએ ચાવી.

સાખી

વૈભવવિષે વડા કુરેશને, પહેલા સ્વશિષ્ય કીધા;
 કુળમાં વિશેષ દારારધિને, ચરણશરણ પછી લીધા.
 લવણ વિષે વડા યાદવને, અર્ધા ઉત્તમ લીધા;
 એથી અન્ય જનો એ રસ્તે, વગ્યા બનીને સીધા.

વસંતતિલકા

કાંચી અને સમીપના સ્થળને મુધારી,
 સ્વારી શ્રીરંગ ભણી ત્યાંથી મુખે પધારી;
 ત્યાં આખી માન હરિએ દીરાત વધારી,
 બેડ વિભૂતિપતિની શુભ પદી ધારી.

અગ્રધરા

મોઠાં ગણાડાં હરિસ્થળ દરિયે ત્યાં મળી સર્વ સ
 ને પંચરાત્રે વિધિ દહી હરિએ સેવ કરી સમસ્ત
 શાસ્ત્રોક્ત બાંધી કમસદનિતની ઉત્સવોની કિયાન
 તે સર્વસ્થાને પ્રભુપ્રિય કરીને વૈષ્ણવે ધન્ય માર્ગ.

દુરો

સચ્ચ ન થવા લખ્યો, આસુધન કમ અથ;
 ને હમે સેવેશ તન, શુભિ મવજો શ્રીકૃષ્ણ.

પદ- 'તે સવિતા પ્રભા' એ રાગ

મંત્રતણ્ન રહેત્ય અર્ધામાં, અખૂટ અનુપમ છે છે રે;
તે પામે છે શિષ્ય શ્રમે જવ, ગુરુ કૃપાથી કે છે રે, દેક
ગાંધી પૂર્ણ શિષ્ય યામુનના, ગાંધીપુરમાં રહેતા રે;
ધન તેની પાસ તે પણ તે, કોઈને અદ્ય ન હતા રે. મં
જાય આપ કે કરે વાયદા, ફરી જાય ફરી આવે રે;
સત્તરવાર દયાવ્યા યતિને, માહિત નથી પ્રભાવે રે. મં
તવ સ્વપ્ને શ્રીરંગ ભાખ્યું, યતિવરને ન દયાવો રે;
અદારમી વેળા તવ આખ્યા, સવિધિ ઉત્તમ દહાવો રે. મં
પણ એ શરત ફરી કે કોઈને, સહજ નહિ દઈ દેવારે;
દેશો તો નર્કમાં વિચરશે, કોપિત થાશે દેવા રે. મં
અસ્તુ કહી મંત્રાર્થ સકળ ભઈ, ચઢી ગાપુરે રાતે રે;
શ્રીવિષ્ણુવને અર્થ મુણાવ્યા, મોટે સાદે જાતે રે. મં

પદ- 'ભરતરી પ્રાત' એ રાગ

તેડાવી સઘ (૨) યતિવરને ઇપકો કીધો;
શ્રી ગાંધી પૂર્ણ મુણી, ઉર કોપ અતિશય કીધો.
વધા અરે ભાઈ (૨) તેં આ શું કર્યું વિચારી;
ના કહીને આવું કર્યું, ગોપુર પર ચઢી પુકારી.
તવ વધા આપ (૨) એ માંહે કર્યું શું બોલું;
આપ વધા નર્કે જશે, એથી સંકટ શું મોટું.
હસી કહે આપ (૨) પણ મુણનારા તરી જાશે;
તો હું એક નર્કે જતાં, શી દાનિ જગરી થાશે.
જેમ મદાભાવ (૨) સ્વામીજી હટ શરમાયા;
ભાખ્યકાર થાનાર એ, હટ અંતરમાં પરખાયા.
હટ દીડી આપ (૨) મત્રાથ કહીને ધાયા;
વગમી બ્દાલ કર્યું વણું, જણ્યું જિતી છે માયા.

તોટક

કરી રોવ કરી વર રંગ તણી, રહી પૂરણ વર્ષ ઉમંગી બની
સમન્થા સહુ અર્ધ સહસ્ર ગીતિ, રાઠ કોપ ગુરીની કૃતિધી કંતિ.

હુલો

નણ હજાર બીજી ગીતિ, બળે માલાકાર;
તે તેથી પ્રીતે કરી, ધાતે અંગીકાર.

ભુજંગી

સિધાબ્યા પછી સ્વામીશ્રી શક્તપાસે,
સ્વમાણસ આદિ ગુરુને નિવાસે;
થયાં વસ રામાયણે અર્ધ ભારે,
થયા પાઠ પૂરા અગારે પ્રકારે.

સાખી

શ્રીમન્ યામુન હૃદમાંથી વહી, પાંચ મુધાની ધારા;
તે પાંચેની પાસેથી, પાગ્યા યતિવર થઈ ખ્યારા.
એક આપમાં સર્વ સંઘરી, પૃથ્વી પર વરસાંવી;
મુખાતેર કુળધારા વહ્યાં કરે, ભૂપર મન ભાવી.
ગુરુપુત્રો પણ રોવ ગણીને, શિષ્ય થયા યતિ દેરા;
તેથી મુખ્યાચાર્ય શ્રીવેંણુવ, મળના સ્વામી ઢેર્યા.
જે છે તે શ્રીસદ્ગુણ આર્ય, શિષ્ય સાખાવાળા છે;
શ્રીસપ્રદાયના રક્ષક, શ્રી રામાનુજ વડાડા છે.

નારાય

ગંચીધી શ્રીરંગજી મુધી શ્રીવેંણુવો કરી;
મસ્ત દિવ્ય દેરામાં પૂજવી પૂજ્ય શ્રીહરિ.
સાખ્યમાં સમસ્ત અર્ધ વ્યાસમતના ભરી;

મુગ્ધ પોંચથી કૃપા અગાધ છે ખરી કરી.
મહાન ભાષ્ય જેમની ટીકા થયાંજ ખલય છે;
સદસ સો મુગ્ધ જે તણા લખ્યા લખાય છે.
સમસ્ત મત એ સમીપ, સઘ અસ્ત થાય છે;
કરે મુકાબલો તદાજ, ખુબી તો જણાય છે.

‘ધનાશ્રી

કરવા જન હલ્યાણ, યતીશ્વર, કરવા જન હલ્યાણ;
થાહ્યા તથ સ્વસ્થાન, યતીશ્વર, કરવા જન હલ્યાણ. ટેક
સંગ સેંકડો સેવક વૈષ્ણવ, સંન્યાસી શુભ ખાણ. ૫૦
પાત્રા ધાય પીવાય હથામૃત, કેણુ ન લે એ હલ્યાણ. ૫૦
પાત્ર ધાય આહલાહ થાય ત્યાં, પરમતનો જોઈ ધાણ. ૫૦
વૈષ્ણવ કરતા ભવભવ હરતા, નરનારી વિદ્વાન. ૫૦
સેવ મુખી સદૃશ કરી હેતુ, આલ્યા કરંગે સ્થાન. ૫૦

પદ-ગદગી-‘ગુજ કારણ’ એ રાગ

દિગ્ગજરે હો આલ્યો રે, લોનાંજ પ્રતાપવડે;
ઋષિ સરખો ભાલ્યો રે, મહુને વિવેકવડે.
નવ પરખ્યો કોઈએ રે, બાણુ કે શ્રીમંત ધણે;
અનિહરખ્યો માહી રે, યતીશ્વરો શિષ્ય બન્યો.
મુસંદકોરો લીધા તન રે, મુઠા બાદુમાંહે લીધો;
મંત્ર થાયાં મુશિ મન રે, વિધિ સર્વ પૂરી દીધો.
પુંડુ બ્યારે હમે અન રે, કાળા શ્રી મરીનનખો;
હરિહારે સ્વામીમંત્ર રે, ચાલ્યા નિજ દાસ બની.
મહુ પાસે પદોંખો દિશ રે, કે અંગપદ્યન થયા;
મુઠેકાસે બદુક નવ રે, સિદ્ધજ બનવાન થયા.
કુરો બારે જમે જન રે, રંગેલો સ્વામીજી નખો;
આદુ કુરો મુઠેકા રે, શાખે મિન્દ દોડે બન્યો.

યતિરાજે પદે પડી રે, લંબા હરિની મ
રૂટે સાદે સ્મૃતિ ફરી રે, ફરી ફરી પદ લ

પદ- 'મનકર્મ' વાણી યજ્ઞ 'એ રાગ

વધા રમાનાથ તદા એ, સ્વામી સાથે રે;
તદા એ સ્વામી સાથે રે, મુખના મીઠા સાથે રે;
દાન તમારું યતિરાજ છે પ્યારું;
તેથી સ્વીકારું એ શિષ્ય બની જાતે રે;
સફળ દેશજન ધરે એથી શરણ,
નહિ અપચણ પડશે કોઈ વાતે રે;
દાસ નારાયણ નામ ફીકું છે,
તેજ પ્રસિદ્ધ ફરીશ સક્ષી ભાતે રે;
જેથી સદા જન સમજે નિજ મન,
જગત છવને ચહે છે એ વાતે રે;
કર્યો મનવશ ખરો કર્યો યશ,
ધરો અવશ્ય જય બધે તવ હાથે રે.

સાખી

વિજયી ધણીયો વિજયી બનીને, વિજયરાણી એ ચાલે
ધયા રુબાગી શિષ્ય બરાબર, અભાગીને ઉર સાલ્ય
બદિનારાયણ મુઠી કોહને, ક્યાંહો પણ નવ ખાળ્યા
મયા શારદામહામાં તેને, નાના લાગ્યા વહાલા.

પદ- 'મરગી' સારંગ

આવી આવી રે ફરી આપ, ભાવ્ય શિરે ધારું;
યજ્ઞ ચાવી રે જપ્તી પ્રતાપ, નિજમન દિગ્દર્શન
૧માં વસતી મુજને, ૨માં

બીજાએ પોતાના જેવી, કરી હતી નિજ પાપે રે;
જે માટે છડિ' તે' સમંભવા, સફળ કયું' છે આપે. ભા૦
સદા સર્વદા વિશુદ્ધ હીધી, સાધ્ય રચી મહાભારી રે;
શ્રીભાષ્યકારજ ખ્યાત આપની, તેથી મેં ઉચ્ચારી. ભા૦
રાજસ તામસ નેં પ્રિય બીજા, આ તો સાત્ત્વિક સાર';
અન્ય ભાષ્ય તો ભાષ્ય માત્ર, શ્રી-ભાષ્યજ સાધ્ય તમારું. ભા૦
શ્રીભાષ્યને શ્રીભાષ્યકારનો, જગમાં વિજય જણાવ્યો રે;
તવ વિદ્વાન સમૂહ તહી'નો, હારી શરણે આવ્યો. ભા૦
શેષકૃતિ શ્રીયોગસૂત્રના, ભાષ્યકાર શ્રીવ્યાસ રે;
તેને ખદસે વ્યાસસૂત્રનું, શેષે' હીધું' સાધ્ય. ભા૦
શ્રીભાષ્યનામ બેજ જગજાહેર, અન્ય ભાષ્ય તે ભાષ્ય રે.
સમણુ ઉર સર્વોત્તમતા છે, એની સ્પષ્ટ પ્રકાશ. ભા૦

સંતુ વા રિક્તમાપ્યાણિ કિંતુ વાક્યાર્થસિદ્ધયે ।

માપ્યે દ્વે શ્રીમહચ્છુદ્ધમૂપિતે શ્લેષમાપિતે ॥

ખાલી 'ભાષ્ય' નામ ધરાવતાં બીજાં ભાષ્યો ભલે જગ-
માં રહ્યાં; પણ વૈદિક વાક્યાર્થની સિદ્ધિ માટે (ખાસ ઉપયોગી
।) સાક્ષાત્ શ્રીશેષનાગના અવતાર શ્રીરામાનુજાચાર્યે રચેલાં
શ્રી' અને 'મહત્' શબ્દથી ચોક્કસતાં બેજ ભાષ્યો છે.

ભુવંગી

હજી બાંદનારાયણે બે મહો છે, રૂઝ વેષ્ણવોનો વડો ત્યાં જયો છે;
ફરે છે શુભિ સેવ નારાયણની, ખરા ભાવથી ભાષ્યને ધન્ય માની.

વસ્ત્રં તતિલકા

ત્યાંથી સવારી વીંચરી ફરી તીર્થધામે,
કાશી પ્રકાશી જઈ શ્રીજગદીશભાને;

આખ્યાનમાલા-અંક ૨ એ

રસ્તે ઘણા શુચિ થયા શુભશિષ્ય શાળા,
ભૂમિ પ્રતાપ પછી પંથ વ્યુત ગણાયા.

માલિની

કલિમહી દ્રવિડે તો સર્વ સારા રહ્યા છે,
કલિ પ્રગલ્ભ થકી એ સર્વ ન્યારા રહ્યા છે;
અવર સ્થલ પુઢેથી ભૂતનારા થયા છે,
નિજ મન અનુસારે માર્ગ ન્યારા ચલ્યા છે.

કુહો

શૂળ ઘણા પંથોતણું, સ્વામી સમાનંદ;
રામાનુજ સ્વામી થકી, જે જગુવે સંબંધ.

સાખી

એ રીતે ઉત્તરમાં પણ ભક્તિના એ માળાપ;
દ્રવિડવિષે તો સ્થળે સ્થળે પ્રકટયો છે પ્રબળ પ્રતાપ.
જગન્નાથજીમાં પણ મઠના શ્રીરેણુવ નિષ્પાપ;
સેવ કરે તે તરે સુખેથી પામે સ્થાન અમાપ.

લાવણી લંગડી

આખ્યાવેંકટગિરિ પર સ્વામી, લગાઈ જહાં હતી જામી;
સર્વ મતના મળેલા લોક, સંગડતા ન વિરામી.
શૈવ કહે એ છે શિવજીમુત, અન્ય કહે હૈરવ એ છે;
વૈષ્ણવ ચહે છે લક્ષ્મીસ્વામીજ, દિવ્ય દર્શન કે છે.
કાળે સેવા દેવા કેરી, કરવી શી રીતે કેરી;
એ ટરા છે પડી હઠ સહુમાં, તવ લેવા લેવી.
પતિરાજે સ્વકિનારે તેવી, સૌને સમજાવ્યા કળધી;
દેવજ કહેશે વાત સીદ, કરાવીએ આપણુ બગધી.
સો સોના ઈંદોનાં, એના પદ આગળ ધરીએ;

સર્વે સ્નેહે સ્વમતનાં, ધરવાને વિનતિ કરીએ.
હશે દેવ ધરશેજ દેવનાં, આયુધ નિશ્ચય સહજ થશે;
હાલી મર્યાદા થશે હાનિ ને, ટટા નહિ પતશે.

પદ-કાલિંગડો, 'મદન પડ્યો' એ રાગ

યતિવરની વાત આની રે, સમજી ગયા હૃદયની રે.
ઉત્તમ આયુધ આપ્યાં કરી શુદ્ધ, સૌ સમજે છંદ્રએ જ્ઞાની રે.
પદ પાસે મૂક્યાં ધરી આશે, રાતે સાથે સૌએ જાણી રે;
સૌ સંગાથે નીકળી આવ્યા, રહેવા હીકું ન માંહે પ્રાણી રે.
દ્વાર વાસીને બહાર બેઠા સૌ, પેટ શે ભરે ધીર આણી રે;
કોઈ ન પેસે એ અંદરે, આંખો રાખે તાણી તાણી રે.

અમાચ

ઉચ્ચાર્યા અંદર જઇ યતિરાજ, યતિરાજ અર્જુન કરવા કાજ. ઉં
કહું બહારથી ખરા પ્યારથી, તોયે ન લીકું લક્ષ્મણ. ઉં
આજ લાજે જગરાજ શું લેશે, છે શું? કહેશે પાધરાજ. ઉં
'શ'ખ ચક્ર ન ધરે શીઠ હરિ ચંદ્ર, દીનની તો દિલ ધરે ઘાઠ. ઉં

પદ-દેવે રીઝાને વિશ્વનાથ, એક મેં બી દીન હું' એ રાગ

વધા હસીને શ્રી વેંકટનાથ,
જાણીને વડો કાં વાળી શું કામ અર્જુન છે હાથ. વ૦
સહુને દો આયુધ જેવાં, જુજમૂળે કરમાં તેવાં;
મુજને શીઠને નવ દેવાં, શોચ્યાં એ ચિત્તસાથ. વ૦
આપો કે સત્વર ધારે, કરે ગુરુજી કામ તમારે;
હરિશિષ્ય હું સઘ સ્વીકારે, નથી કરી બીજી પંચાત. વ૦

પદ-દેવ આલ્યા' એ રાગ

દીધાં આયુધ સ્વામીએ હરિના કરમાં,
ગુપ્ત મંદિરમાં, હસીને ઉરમાં, હાં હાં હાં હાં દીધાં

થયું કામ લહી સ્વસ્થ થયા વિદ્યાસે,
 જના દખે છે બહાર મુતેલા પાસે;
 ગુરુ શ્રીનિવાસે, ગણ્યા ઉઘાસે, હાં હાં હાં હાં દીપાં
 થયું માત ને સહુ મતવાદી ઉઘા;
 સહુ માને અમ ઉપર પ્રભુ તુઠ્યા;
 શું બલે ખૂટ્યા, સૌ ઉપર રહ્યા, હાં હાં હાં હાં દીપાં
 ન્હાઈ ઘોઈ ધસ્યા મઢિર ખોલી હારે,
 દીપાં રાંજ ચક્ર કરમાં ધાર્યા પ્યારે;
 વધા જય ત્યારે, વેણુવો ભારે, હાં હાં હાં હાં દીપાં
 દીપાં ખીજાં આયુધો ફર દારમતિ,
 લેઈ રૂપ અન્ય મતના ય્યા અતિ;
 પતિપતિ કૃતિ, કરી વિજયવતી, હાં હાં હાં હાં દીપાં

પદ-૧ 'મેં વારી કુળ' એ રાગ, બૈરવી

વિજય જય રામાનુજ બલિહાર;
 વેંકટેશ્વરને અતિ ઉમંગભર, સેવ્યા વિધિ અનુસાર. વિગ
 દૂતન ભૂપજ દૂતન આયુધ, પીન અંબર પર પ્યાર. વિગ
 વક્ષાસ્થળે શીલ પદરાવ્યાં, ફરી ન પડે તકરાર. વિગ
 શ્રીનિવાસ થયા નામ પ્રમાણે, ચમુરગુરુ મુખકાર. વિગ
 બેડે અનંતના ત્રાગા નાથા, સકળ વિધિ મુખકાર. વિગ

પદ-૨ 'સગન' એ રાગ

બલે મગ્યા છે આચારી રે,
 સફમજુ આપ વર્તીયરે, શ્રીફણીવર અવગારી રે. બગ
 મૂળે સમર્થ મહીસકળ અર્થ, ભરી મયગર્હ કરી સથેખર્થ,
 શ્રીમત વિરૂપ કરીને અનંત, નાર્યા નરનારી રે. બગ

શ્રી પ્રિયદાસ ને વિશ્વનાથ-આશ્રયન

[વિષય-ભક્તિપ્રભાવ]

પૂર્વરંગ

૫૬-‘મેં વારી જોખના’ એ રાગ

મનથી મંદી (સમજી) પ્રભુ ભજી હ્યો.

ન્યાસ થયો અનુ જિતી કાળથી, વાપદાઓ તજી ધો. મનથી૦

આ ૫૬માં ‘મનથી મંદી’ એમ કહેવામાં આંખું છે; તે પ્રથમ એ થાય છે કે, ‘મન’ કોણ? અને ‘મંદનાર’ કોણ? એ વિષે કોટાપનિષદમાં કહેવામાં આંખું છે:—

આત્માનં રધિનં ચિદિ શરીરં રમ્યેવ ॥

શુદ્ધિં તુ સામર્થિં ચિદિ મનઃ શ્રદ્ધયેવ ચ ॥

ઈન્દ્રિયાણિ દયાનાદિન્દ્રિયાન્તેષુ મોહગત ॥

‘આત્માને તું રધી (રધમાં ખેસાડે) જાણ; શરીરને રમ્ય જાણ, શુદ્ધિને (રધ હાંકનાર) રુ.રધિ જાણ અને મનને રુ.દા-ઓની હયાથરૂપે જાણ; ચળી (તે શરીરરૂપ રધમાં) દાનિરૂપે.

આધ્યાત્મિક-અર્થ ૨ એ
 ધોડાઓ રૂપે જાણી અને ઇન્દ્રિયોના વિષયો તે (શરીર
 રમને કરવાનાં રમણો ગમજ્યાં.

જગી મુંડકોપનિષદમાં આ રીતે કહેવામાં આવ્યું છે:—

પ્રજયો ધનુઃ કારો જ્ઞાન્મા પ્રજ તદ્વસ્તુમન્યતે ।
 અપ્રમથેન ચેદ્વ્યં શરવ્યં તન્મયો મયેવ ॥

‘પ્રજય-જ્ઞકાર મંત્ર તે ધનુષ છે, ચોતાનો આત્મા તે જાણ
 છે અને પરબ્રહ્મ-પરમાત્મા તે ધનુષ-જાણનું લક્ષ્ય છે; માટે
 પ્રમાદ રાજ્યા વિના એ તથ્યને એવી રીતે વીધી નાખવું જોઈએ.
 અર્થાત્ એ પરમાત્મા વિષે જ્ઞકાર મંત્રદ્વારા આત્માને એવો
 જોતપ્રોત કરવો જોઈએ કે જેથી તન્મય જની જવાય-પરમે-
 શ્વરસ્વરૂપ થઈ જવાય.’ આ પ્રકારે ઇશ્વરપ્રભુમાન જો નહિ
 કરવામાં આવે તો પરિણામ ભયંકર છે. એજ આશયથી કહ્યું છે:—

નો ચેત્ પ્રમત્તમસદિન્દ્રિયવાજિચ્ચતા ।
 નીત્વોત્પયં વિપયદસ્યુષુ નિશ્ચિપંતિ ॥
 તે દસ્યવઃ સહયચ્ચતમયું તમોઽષ્ટે ।
 સંસારકૂપ ઉરુમૃત્યુમયે શિપંતિ ॥

‘જો ઇશ્વરધ્યાન ન કરે તો પ્રમાદી રહેલા આ જીવાત્માને
 ઇન્દ્રિયોરૂપી ધોડાઓ અને બુદ્ધિરૂપી સારથિ, અવળે માર્ગે
 ઇશ્વરને જ્યાં વિષયોરૂપી લૂંટારાઓ રહે છે ત્યાં ધડેલી કે
 જેથી તે લૂંટારાઓ (આત્માનું જ્ઞાનરૂપી ધન લૂંટી લઈ) ધોડા
 સારથિ સહિત એ આત્માને અજ્ઞાનરૂપ અંધકારથી છવા-
 અને મૃત્યુથી મહા ભયંકર એવા સંસારરૂપી કૂવામાં નાખી
 મ. ’ માટે મનરૂપી લગામને ઝરાબર પકડીને-ચોતાના

તાળામાં રાખીને છવાત્રાએ પોતાના ચરીરરૂપી રથને ઇશ્વરના
જનરૂપી સન્માર્ગેજ ઇન્દ્રિયોરૂપી પાદાઓદ્વારા તથાજવો ભેઇએ;
જેથી ઇશ્વરપ્રાપ્તિ થઇ શકે-પ્રદક્ષિણાદ્વાર અનુભવી શકાય.
આવાજ અભિપ્રાયથી અહીં પ્રથમનું પદ ગવાયું છે-‘મનથી
મંડી હરિભજ્યો’ અને તે પૂર્વોક્ત રીતિએજ. જેથી શું થશે ?

ન્યાસ થયો અનુ જિતી કાળથી, વાયદાઓ તણ થો.

આજ વસ્તુ અમે આ નીચેના પદમાં ગાઇ છે—

પદ

જીવ જટપટ રે (૨) હું શરણ પ્રભુને થાને,
શુ’ રહ્યો જગત મોહી, ખાલી વય સમજી જોઇ;
નહિ કામ આવશે કોઈ, છાંડ ખટપટ રે. રૂકો
સાચું મુખ કદી નવ પામે, દુઃખ કે છે કામો કામે;
તોપણ હજી કાં ન વિરામે, બને શું નફા રે. હું શરણ
તારું ધાર્યું નથી આપું, જો ઘડી ઘડી સમજાઉં;
તોપણ કેમ આ જગમાં છું, બને લટપટ રે. હું શરણ
આ લાયકો એમજ જાણે, તો અંત અતિદુઃખ થાશે;
જો નહિ ચિતે તો વાંસે, થઈશ કંઈક રે. હું શરણ
તન મન ધન તારું ગણમાં, સોંપી કે હરિચરણમાં;
અનુપતિને રાખ્ય સ્મરણમાં, નામ રદરદ રે. હું શરણ

અર્થાત—

વાયદાઓ તણ દા, મનથી મંડી હરિ ભજ્યો.

કહાવ્ય તમે કહેયો કે, ‘જાણ ! હરિભજન તો કરીએ, પણ
તેમાં વિધ્ને ઘણું છે.’ તો તે વિધ્ને દૂર કરવાના ઉપાયો
...ઓમાં રજાઓના છે. તેનો ઉપયોગ કરો. જુઓ, શ્રીનારદજી

ધર્મરાજ્ય પ્રત્યે તે ઉપાય દર્શાવે છે:—

અસંકલ્પાઙ્ગયેત્ કામં ક્રોધં કામવિવર્જનાત્ ।
 અર્થનિર્યેક્ષયા લોભં મયં તત્ત્વાવમર્શનાત્ ।
 આન્વીક્ષિકયા શોકમોહી દંભં મહદુપાસયા ॥
 યોગાંતરાયં મૈત્રિણિ હિંસાં કાયાચર્નાહયા ॥
 કૃપયાઽનૃજુજં દુઃસ્તં દૈવં જહ્યાત્ સમાધિના ।
 આત્મજં યોગવીર્યેણ નિદ્રાં સત્ત્વનિપેવણાત્ ॥
 રજસ્તમશ્ચ સત્ત્વેન સત્ત્વં ચોપશમેન ચ ।
 એતત્સર્વં ગુરૌ મત્ત્યા પુરુષો હંજસા જયેત્ ॥

‘સંકલ્પો નહિ કરવાથી ઠામને છોડવો, કામને ત્યાગ કરીને ક્રોધને છોડવો, અર્થમાં અનર્થદષ્ટિ કરીને લોભને છોડવો, તત્ત્વ વસ્તુનો વિચાર કરીને ભયને છોડવો; નીતિશાસ્ત્રના બળથી શોક તથા મોહ તજવા, મોટા પુરુષોની સેવાદારા દંભ છોડવો, મૌન સેવાને યોગમાં થતાં વિધોને દર કરવાં, શરીર વગેરે ઉપર નિઃસ્પૃહપાતું ધારણ કરી દિંસા તજવી, ઉદ્વેગથી થનાર દુઃખને કૃપાજલે દર કરવું, ચિત્તની એકાગ્રતાથી દેવી દુઃખને સહન કરવું, પોતાના બળથી દેહમાં થયેલાં દુઃખનો નાશ કરવો, આત્મભગવાન સેવનથી નિદ્રાને તજવી, સત્ત્વગુણથી રજોગુણ તથા તમોગુણને દર કરવા; અને સત્ત્વગુણને ઉપશમથી દર કરવો. આ રીતે આ સર્વને મનુષ્ય, પોતાના પુરુષ ઉપરની કલ્પિત દારા અનાયાસે જિતી શકે છે; માટે એમ કરીને ‘મનથી મંત્રી હરિ ભલો થયો.’ આ પોતાનું જ કારણ છે, માટે તેમાં પોતે જ મંત્રી પડવાનું છે; કારણકે—

૫૬

રાતદિવસ ચિત્ત ચીવડ રાખ્યો, તોજ સજન તો થાશે ને;
નહિ તો દેવ નથી એ તેથી, ઘડી ઘડી બૂલી જવાશે ને.

એક સિપાઈ હતો. તેને ગાળો દેવાની બહુજ દેવ હતી. એ
કુટેવને છોડવવા માટે તેના એક વાણિયા મિત્રે વિચાર કર્યો કે,
'કંઈક લાંચ આપવાથી આ માણસ પોતાની કુટેવ છોડશે.' એ
વાણિયાને એવો વિચાર કરવાની જરૂર પડવાનું કારણ એ હતું
કે, તે પેલા સિપાઈનો મિત્ર હોવાથી તેને પોતાનેજ દરદાજ સો
પચાસ 'સાલા' ને 'સાસરા'ની ગાળો ખાવી પડતી હતી; તેથી
તેણે પેલા સિપાઈને કહ્યું કે, 'મિયાં! એક લેંસની પાડી છે; પણ
એક મહીના સુધી જરાબર એક કામ કરો તો એ પાડી સો રૂપિ-
યાની લેંસ થઈ શકે તેમ છે; અને તે હું તમને આપી દઉં.'
સિપાઈએ કહ્યું: 'લાઈ સાહેબ! તે કામ કયું છે?' ત્યારે
વાણિયાએ કહ્યું: 'આત્યારથીજ કોઈ પણ બહાર વાતમાં તમારે
એક પણ ગાળ જોલવી નહિ. જરાબર એક મહિના સુધી એ
પ્રમાણે તમે વર્તો તો એ લેંસ હું તમને આપી દઈશ.' તે
સંભળી મિયાંભાઈએ કહ્યું: 'એક મહિનામાં સો રૂપિયાની
લેંસ એ મળવી હોય તો તું કહે તે કરવા હું તૈયાર છું.' એટલે
વાણિયાએ કહ્યું કે, 'મેં કહ્યું તે પ્રમાણે જરાબર વર્ત્યો તો એ
લેંસ તમારીજ છે.' ત્યાં તો મિયાંભાઈ જોતો જિદવા: 'માથે!
લેંસહો લેંસલા' અર્થાત્ 'પરી દેવ તે તો દબે કેમ ટાળી.' માટે
કોઈ બતની દેવ પટે તે જેમ જતી નથી, તેમ જાજન કરવાની
પણ એ દેવ પાંજરામાં આવે તો તે દેવ સારી હોવાથી લાજ-
કર્તા દઈ પડ્યો; એટલે—

રાતદિવસ ચિત્ત ચીવડ રાખ્યો તોજ સજન તો થાશે ને; ૫૫૫-૫૫૬

ખાતું તો પાંચ સંભારે, આંખ સુતું સંભારે રે;
 પાંચેરતું આંતું તન સંભારે, આ સંભારતું હારે રે;
 સ્ત્રી માગે વસ્ત્રો ને જૂથણ, બાળક ભાણ માગે રે;
 નહિ માગી શકતી સીતાવર, કંઈપણ તારી આગે રે;
 તન સંભારે નિજ સ્વાસ્થ્યનું, જન નિજતું સંભારે રે;
 હાઈ હિત સંભારનાર હવ, કોઈ નથી સંસારે રે;
 આજસ ઉધ અનેક વિચારો, વિખરૂં છે ભારે રે;
 તેમ ધૈર્ય સખી જિતીશ, પ્રભુ ભગશે ત્યારે રે;
 કયાં વિનાશજન મળે માટે, હમણાં તો શ્રમ પડશે રે;
 પણ તેનાં ફળ અનંત અંતે, જરૂર ઉત્તમ જડશે રે.
 માટેજ 'મનથી મંડી હરિ ભલુ દયો.' આ વાત નક્કી છે કે:-

મિત્રં કલત્રપિતરઃ પરિવારલોકો ।
 મૌર્ગેકસાધનામિમાઃ કિલ સંપદો ન ॥
 એકઃ ક્ષણઃ સતુ ભવિષ્યતિ યત્ર ભૂયો ।
 નાયં ન યૂયમિતરે ન વયં ન ચૈતે ॥

‘મિત્ર, સ્ત્રી, માતા-પિતા, પરિવારનાં લોકો, ભોગનાં બીજાં
 સાધનો કે આ સર્વ સંપત્તિઓ હવાતમાને હોશ માત્ર સહાય
 કરે તેમ નથી; કારણ કે એવી એક ક્ષણ સર્વને માટે આવે છે કે
 જે વેળા આ હવ પોતે, તમે, બીજા કે અમે-કોઈએ આ
 સંસારમાં રહી શકવાના નથી.’ અરે ! આપણે તો શું ? પણ—

પુરંદરસહસ્રાણિ ચક્રવર્તિશત્તાનિ ચ ।
 નિર્વાપિતાનિ કાલેન પ્રદીપા इव वायુना ॥

‘હજારો ઇન્દ્રોને તથા સેંકડો ચક્રવર્તીઓને, જેમ વાયુ

દીવાઓને યુગાવી નાંખે છે, તેમ દાગે યુગાવી નહીં કરે, કદાચ
એનેકને પોતાની નજરે કાળના પંદામાં ચપલાય કરેલા કદાચ—

પ્રિયમાણં મૃતં વંધું શોચંતિ પરિદેવિનઃ ।

આત્માનં નાનુશોચંતિ કાળેન ય્યવર્જીકૃતમ્ ॥

‘લોકો, મરણ પામતા અથવા મરી જઈલા પાનના મળા-
સંબંધીનો વિલાપ કરતા ચોટ કરે છે; પણ કાળના દર્શિતાના
દેખ થયેલા પોતાનો ચોટ કરના નથી.’ આટલું કહી કે કદાચ

૫૬

હલએ ઉરસમજેરે હરમમરે, જાણનાં માત્ર મરેમ,
કહીંકે ગયા લેમ જામું નરને નેમ નેમ નેમ નેમ
આગસમાં આગસ કાદમું ને આગે આગે પામનાં
દુઃખ જવાને મધ્યા દેસે કીડ, કીડ જામી કીડ નેમ
કામિક મુખ પડુ આગે જુલો, કે કામી/કે કામી
મુરખ-દાદા પામના નેમ, કહીંકે કહીંકે જામી નેમ
પ્રભુ જામવા જામી કુપનની, જામ જામી જામી
મું જામજામને કોડે જામના કીડ કીડ કીડ
કેમ કેમ કીડી નહિ કીડે, આગે કીડે કીડે
મમલપા ને આગે કીડનાં, આગે જામજામ નેમ
આગે નેમ ને આગે કીડ, જામ જામી કીડનાં

પાડે કા.કીડી કીડી જામી કીડ નેમ

જામી કીડી જામી જામી કીડ
જામી કીડી જામી કીડી કીડ નેમ

જા. કીડી કીડ જામી કીડ નેમ

જા. કીડી કીડ જામી કીડ નેમ

એક શિલા તેમના જોવામાં આવી, ને તેજ વેળા તેમને પ્રભુ
થયું; એટલે તેજ ક્ષણે ત્યાંજ તેમણે તો પ્રભુભજન કરુ
કરી દીધું; તે એવું કે દેહદશાનું પણ બાન ન રહ્યું. થોડા સ
પછી તેજ માર્ગે રાજાની એક ફોજ નીકળી. મદવાચાર્ય બરા
રસ્તાની વચ્ચે બેઠા હતા.

હાથી ઘોરા રથ પાદવાળી આવી, મદવાચાર્ય માર્ગ બધી બેઠે;
અચલસમાધિ મહોદધિ પેઠે.

તે જોઇ રાજાએ બળયુ ને કહ્યું કે:—

ખર પાખંડી માર્ગ બધી બેઠો કરી પાખ
તેહી કચરાવત કઢી ચણે થેહી યાહીહો કં
રાજાએ એ પ્રમાણે હુકમ તો કર્યો, પણ તેનો ન

ईशस्य हि वशे लोको योपादारुमयी यथा ।

‘લાકડાની પૂતળી જેમ મદારીને વશ હોઇ તે નર
નાથે છે તેમ આ સમગ્ર લોક પરમેશ્વરનેજ વશ છે-તેમ
હોય તેજ પ્રમાણે સર્વ કંઈ કરી શકે છે.’ એટલે—

તેહિ સ્થલ બે રથલીતસભંગા, સમકે હિત ન પાડેઉ.
મનકું બૃભિમહૈ અહે જમા

આખરે રાજા પોતે હાથી ઉપરથી બિતરીને સ્વામીદ
પગમાં પડ્યો ને હાથ મારી; એટલે સ્વામીજીએ સમાધિમાં
હાડીને આંખ ઉપાડી સર્વના પર દયા કરી. આ રીતે ખરેખ
મનથી એ મંડી પડાય તો જરૂર તેવાજ—

ન્યાસ થયા અનુજિતી કાગધી, વાપાઓ તણ હો;
મનથી મંદ

શ્રી પ્રિયાદાસ ને વિશ્વનાથનું આખ્યાન

ચોપાઇ

સુરત પાસે સુંદર ગામ, રામપુર છે સુંદર નામ,
વામદેવ દ્વિજ છે વિદ્વાન, ગંગા બાઈ નારી ગુણવાન,
દંપતીહરિનાં ભક્તસમાન, જગજન પછુ બહુ દે છે માન.
થયા કુમાર નામ પ્રિયાદાસ, જન્મ થકી જગવિષે ઉદાસ,
વર્ષ થયાં જ્યાં પૂરાં ખાર, નીકળ્યા છાના ઘરથી બહાર,
વૃંદાવન જવાની આશ, પૂરી કરી મુખે અલિલાપ,
અંદલાલ ત્યાં મળ્યા ગુસાંઈ, ગુરુ કરી વગ તેની સાહી.
આશા મળતાં આઘ્યાધામ, માતાપિતા પહોંચ્યાં પ્રભુધામ.

હરિગીત

પિતૃમાતૃતો સમાં ગણે છે, રાધિકા વૃજનાથને;
તે પાળશે સંભાળશે, એકું લહી મનસાથને.
નિર્જન વને બેઠા જઈ, રમરયા જગતના તાતને;
નિજ ભાર મૂક્યા નાથ ઉપર, દુઃખ રાખી દાથને.

પદ- 'હરિ દેવાં લયક મયક' એ રાગ

દયા ધારી પ્યારી રાધા, અણુભાન તણી કુમારી;
મુખકારી રમઝમ કરતી, ફરતી ફરતી ત્યાં પધારી. રેક
લાવી પહિયામાં ખીર, હસી વદી શુભિ શરીર;
બહાલા વીર જાણી ખીડ, આવી સમ ધારી. દયાઠ
સમણુ તો કરે સેવ, પૂજ્ય ગણે દેવદેવ;
સેવ રહામી હેવા તમે, રીત સો રવીકારી. દયાઠ

આખી

મુઠ્ઠી વચન લઈ ખીર નયનમાં નીર ભરી પદ લાન્ધા;

૬૩૨

આખ્યાનમાતા-ધર્મ ૨ જે

અંતર્ધાન મધં ત્યાં માતા, કે કાળા મદા ભાગ
શીખ અનીમરી છાપી ઉરપારી, પ્રજામાં પદોંચ્યા સાલી
ભાગ્ય ગંગા ને અન્યા પ્રેમી, અપિત્ત છે મૂળ ગુણાલી

દુરો

બારા રંગી ભાગવત, ભાગ્ય અન્યા વિદ્યા
અનુભવજન્ય હરિ થયા, પ્રકટ આવતા પ્યા

ઉપેન્દ્રવજ્ર

હરિતણા ધામ પુરી પ્રતાપી, હરે બધાં પાપ મુક્તિ
પધારી સેવ્યુધી માર્ગ માપી, વધારી ભક્તિ અધઓધ

દીંડી

માર્ગ વિષે એક નગર પ્રતિ આવ્યા,
ભૂપને સ્વરૂપ દેખતાંજ ભાવ્યા;
અદ્યા અતિ તેથી માની એ ઉપાધિ,
પડી રાત લીધી વાટ સાધી.

શાર્દૂલ

અધારે અતિશે ધધુ ગઈ હતી, યાત્રી નિશા તે
ચોકીદાર વિલોકતા જગજનો, રાંકા કરી તે સ્થ
જાણી ચાર ન શાર કાંઈ કરતા, યાત્રી ક્યાં કેદ
પાતે તો સમથે ગયા હરિ હરિ, જાણે ન કે ભેદ રં

પદ- 'હોતો હતો વ્હાતો' એ રાગ, જિઆસ

પ્રાત ઉડી શોધે રાજ, સાધુ સારા ક્યાં ગયા;
સાધુ સારા ક્યાં ગયા, ઉતારામાં ના રહ્યા

સ્વાર-પાળા પુઠે ઠાળ્યા, ચારે દિશે દારે ઠાળ્યા;
 થાક્યા ઘોડા કોઈ કહે, પોદ્યા તો નથી રહ્યા. પ્રાતઃ
 ગાતી ચૂક્યા ગામોગામ, શોધી ચૂક્યા ઠામોઠામ;
 થાક્યા સેવકો તમામ, શોચી મનમાં રહ્યા. પ્રાતઃ
 ભૂપતિ થયો નિરાશ, બોધા આવેલા અવાસ;
 રહ્યો નહિ રાતે પાસ, ધરી ન તેમાં દયા. પ્રાતઃ
 ઇમ્હારોતો સાચો ભાવ, ન મળ્યો છતાં શું હાવ;
 માંડ આવ્યો હતો દાવ, સ્વામી મનમાં ચહ્યા. પ્રાતઃ
 ફરી એવા ક્યાંથી આવે, શિષ્ય થવું ક્યાંથી ફાવે;
 વિચારો ભાવે છે તે, મનમાં મનમાં રહ્યા. પ્રાતઃ

લાવણી

શોચ કરે નરપાલ આવી કોટવાળ વધો ત્યાં કરજેડી;
 કાલ રાતમાં ચોર પકડાયો, એ જાતો હતો ઘર છાડી.
 રાજ્ય મહેલ ભણી થકી નીકળ્યો, મળ્યો અચાનક ઠીક થકું;
 કીધી તજવીજ નાથ નક્કી, તુકસાને કશું નજીક થકું.
 હુકમ લઈ લઇ આવ્યા ઉભા કર્યા, સ્વામીને છે જકડ્યા;
 સઘ ઝોળખી નૃપે જઇને, ઝકપે ગુરુ ચરણે પકડ્યા.
 છુટા કરાવી માફી માગી, શિષ્ય થવાને બડભાગી;
 રખે અતિશય રાજ-કર્મો તપ શિષ્ય થયો તે અતુરાગી.
 કોટવાળ નોકરને સિદ્ધા, ફરી નહિ ધાવા કીધી;
 પૂંદાવનમાં પછી જવાને, વસવાને મુખતિ કીધી.
 નગર ફરી ઓવેણવ સમણું, પછી સ્ત્રીધાવ્યા ઉમંગધી;
 રસ્તે મુખ્યા તથા પુરા કંઈ, ઓવેણવ ગુરુપ્રસંગધી.

રાઘવલ

રસ્તામાં વાજણના ધડગણે. મુતા મુખેથી તપ;
 બારે સર્વ વસે રસે જન મરે, બોલ્યા જનો ત્યાં અધા;

રક્ષે છે જગનાથ એમ કહીને મુતા રહ્યા રાતમાં,
માર્ગે સર્પ બિલાડીએ નિશિવિષે દીઠા જને પ્રાતમાં.

દુહો

રક્ષક સાચા શિર લહી, થયા જનો સહુ દાસ;
આલ્યા પાતે ત્યાંધકી, વૃત્તિ હતી ઉદાસ.

સાખી

કરી દારિકા જગદીશ યાત્રા, ગંગાસંગમાં નાહી;
મજરજ ફરીથી વંદી આવી, વસ્ત્રાજ શૈલીમાંહી.
રામપ્રસાદધકી રામાયણ, સુણી ભાગવત મુલાવી;
સ્વાદ પરસ્પર લેતા દેતા, રહેતા શિષ્ય બનાવી.

પદ-૧ 'ઝેં મલકાવી' એ રામ

તનમાં કોઠ હતો પણ તેને, ભોગ ગળી ભોગવતા રે;
ઘોષધ ન કરે ઉરધી ન ઠરે, નિશાદિન દરિને સ્તવતા રે.
સાધુ ઉગતગરદાસે ભાષ્યું, છે બુદ્ધી મુજ પાસે રે;
આપ વધા ઘોષધ તો છે પણ, દરિ દ્રવિષા અનુસારે રે.
ભોગ જાળી ભોગવું રોગ હું, ઉર નવ દરિ વિસારે રે;
સાચું નવ ગણું સાધુએ તવ, હર ગંગાજળ આળી રે.
કણું ફરીથી દરિ દ્રવિષામાં, ખરી મોજ માણું છું રે;
તેથી રોગ ફરી પારું છું, ભય ન જરી આણું છું રે.

નારાય

હનો મદાન ધન, કોઠપુવના શરીરમાં;
ઉપાધ કોઈ ના મળ્યો, ઉચિત એની પીડમાં.
મુજાવી સાન રોજ, ધન એ નરી ગયા;
દાન ગિય્ય કોઠ સ્વામીનો, તણ કરી ગયા.

સાખી

રીંવાના જયસિંહ-જૂપને, પુત્રો ત્રણ યશ ધારી;
તેમાં મહોદા વિશ્વનાથજી, વિશ્વે ખ્યાત વધારી.
મળ્યા જઈ મિરજાપુર સ્વામી, પ્રિયાદાસને પ્યારે;
એકાદશી કરે જવાની, આજ્ઞા આપી ત્યારે.
અતિ આમહથી રીંવામાં જવ, સ્વામીને પધરાવ્યા;
ત્યારે ભક્તિભાવ ગામના, તમામના પધરાવ્યા.
મધમાંસ મુકાવી મહાન, રોકેને પણ મુધરાવ્યા;
કશું ન જમતા નોકરે કોઈએ, પ્રભુને વિના ધરાવ્યા.

ભુજંગી

નમ્યા માગવા મંત્ર એ વિશ્વનાથ,
વધા આપ આપશે એ વિશ્વનાથ;
મુતા શંભુ સંભારી સ્નેહે મુરારે,
મળ્યા શ્રી મહારવ સાથે શૂરા તે.
હિમાના પતિ સ્વપ્નમાં સઘ આપી,
લખી મંત્ર અર્થ દીધા તે બતાવી;
મહામંત્ર શ્રીરામનો એ નિહાળ્યો,
તથાપિ વિધિથી મળ્યો નાન-આદ્યો.
વધા સ્વામીથી તેથી પાડે પડીને,
મળ્યા મંત્ર લેવા હિમને અડીને;
દીધો મંત્ર તે શંભુએ જે બતાવ્યો,
પડ્યું પારખું તે ધડી પૂર્ણ બાવ્યો.

હુલો

હાપીતે અઘ આપીને, મુમંત્ર પ્રમ સહિત;
યાત્રા કરવા નીસર્ગ, ગુરુ કરી મસ દિત.

તોટક

ગુપ્તના આસતી દિગ્ગજ ગાર લતા, સમજે ન કશું ધન ચારે
 શિવપૂજક નિંદક ચાર લતા, વળી સંગી વડા સદુ ખીર
 સાદુ આવી પડ્યા હરખાર વિગે, મરવા ન જવા ઘરખાર વિ
 પ્રભુ ઉપર અદ્વય ન પ્યાર હીરો, ધન સોભી અને ઉર ખાર દીરો
 ગુરુ સાથ સમાન લડ્યા સર્વે, ગુપ્તને અપમાની નડ્યા સર્વે
 તથા ભોજન પાન પડ્યા સર્વે, કરી ભારી ઉદ્દાન અડ્યા સર્વે

પદ-રાગ ખમાય

વધા રવાને દિગ્ગજી ઉમાનાથ,
 રે બ્રાહ્મણો બનો શુ' મૂરખ, મારા એ ધણી રમાના
 જે પાતે એ મંત્ર બતાવ્યો, કર્યો હરિજન હોંસ સાથ
 એના ગુરુ છે મારા વડાલ, એથી નવ કરશે પંચાંગ
 મરશે તો નરકે પડી સડશે, નડશે તો દુઃખ ઘશે અગા
 મુણી કંપી દિલ્યા સાદુ સમજ્યા, ઘેર ગયા મહી ગુરુપા
 વૃત્તિ બની રખાવી ગુરુએ, દયા જણાવી અરિ સાથ

કુહો

કુહ મંત્રી બલસાવીને, વૈષ્ણવ કર્યો હીવાન;
 સરદારો અધિકારીઓ, વૈષ્ણવ થયા ધીમાન.

લાવણી દૂંડી

શ્રીવૈષ્ણવનગર કરી સુધાર્યો હશે,
 શ્રીવરના ગુણ ઘરઘર ગવાય સુપ્રદશે;
 શ્રીરામરનામીનું મંદિર ભવ્ય કરાવી,
 મૂર્તિઓ મનોહર મોદ કરી પધરાવી.
 સાધુસંત સારં કીધો ત્યાં ભંડારો,

પાછી ખુટશે દીધા લોકોએ ઠારો;
વરસ્યો તેવો વરસાદ ન જળની આમી,
સંતોખ્યા સંતો સહુના શિર પર સ્વામી.

ગરબી-‘ પડવેની પ્રીત ’ એ રાગ

પૂજે છે નાથ રધુવર જાતે રે,
શ્રી સીતા લક્ષ્મણ બ્રાત શોભે સાથે રે.
સેવી સવિધિ સર્વ સ્નેહે શાણે રે,
ધરી અંબર અત્તર લગાવવાને ટાણે રે.
અડી ગયો નિજ હાથ સીતાનયને રે,
પડીગયું તહીં વળીખું દનડયું મુખમયને રે.
નીકળયું સત્વર નીર ધીરજ છાડી રે,
ગભરાઈ ગયા ગુરુપાસ છુરતજ દોડી રે.
થયો મહા અપવાદ શિક્ષા આપો રે,
ગુરુ કહે ક્રમાણુ અગાધ છે માઆપો રે.
કરી પ્રતીતિ આજ ખુદ લે સેવારે,
સેવશો વધુ તેમ સ્પષ્ટ થાશે દેવારે;
પડ્યા નમી દ્રવિયાદ માફી માગી રે,
દિનદિનઅધિક આહલાદ લે મહાભાગીરે.

ગરબી-‘ અમદાવાદ નામે આજ રે ’ એ રાગ

કૃતા કામના પ્રસાદ નામ ધારી, ત્યાં ન્યાયા અધિકારી રે;
તેણે અવધમાંહે સરયૂને તીરે, કૃષ્ણ મંદિર મહાભારી રે.
પુરસંગ પ્રતિષ્ઠાનિમિત્ત પધારી, વૃષાહની સવારી રે;
મળ્યા સંત હજારો મહંતસંગ, કુમધામ થઈ ભારી રે.
સીતામાત શુભિગાત દિવે હાથ, ધરી સ્થાને પધરાવે રે;
બિરાલે ન સ્થાનમાંહે ખમી આપ, માત ધમ્મી ધમ્મી આવે રે.

અનુભાવનું બેસાડવા જાય. ગોવિંદમંત્ર મુસ્પટ કુચારી
 પૂર્વ મુખે કીધું પદ્માસન, રામાકૃષ્ણ દૈવમાં ધારી.
 રાણે ઉદય સમયે તન ત્યાગી, થયા પરમપદના અધિકારી.
 રાયાકુંજે જતા જને જોયા, તેજપુંજ અદ્ભુત મનહારી.
 મન્ય દેમ અનુ બને ન કંબો, તાર્યા હમરો નર ને નારી.

પદ ને ૧૧

સર્વમાં મુખ્ય શિષ્ય વિદ્યનાથ, રાવાનપ વિખ્યાત.
 સ્વામી સમ થાયા તે સમયે, પ્રસિદ્ધ કીધી વાતઃ
 સોંપી મુતન રાજકાજ તાલ, સેવા આમહ સાથ.
 પદ્માસન મન હરિમાં રાખી, બેઠા ધઈ મુચિ માતઃ
 મૌન રહી બે ઘડી તન હાલુ, વહી વય જનકીનાથ.
 આગળીસો અગિયાર સંવતે, કાર્તિક વદ તિથિસાતઃ
 પૂન થયા તેવાજ મતારી. અનુ બન્ય મુરુ ને તાત.

સમાપ્ત

પહોંયા પ્રેમથી પ્રિયાદાસ, માતને વિનતિ લાખી રે;
મુકી મૂર્તિ કે સ્થિર થઇ સઘ, સખા વિજ્ય વદી આખી રે.
જાગરણે કર્યું રાતે તે સ્થાન, સ્ત્રોત ગુરુએ ઉઠાવ્યો રે;

ગચ્છ દેવિ વ્રજં મદ્રે ગોપગોભિરલંકૃતમ્ ।

‘ જો દેવિ ! જો કલ્યાણિ ! ગોવાળો તથા ગારોથી મુચોલિત
એવા મજમાં તમે પધારો.’

અર્ધ સ્ત્રોતનાજ અર્થમાંહે પ્રાતઃ, ધતાં શ્રોતામન લાવ્યો રે
મુજી સ્તબ્ધ બની સખા ભણી ધન્ય, રાણી ભૂપગયાં મોહી રે;
વ્યાસરૂપ ગણ્યા ખાસ ગુરુરાય, લાગવતે પ્રીત પ્રાધ રે.
શીખી રાણી સહ અર્થ એ પુરાણ, હૃદય તેની ગુભ લીધી રે;
નારીસલાએ ચ્હાનારી હરિસ્વાદ, પ્રિયાદાસજીએ કીધી રે.

૫૬-‘ ધનાધી ’ સારગ

ધન્ય વિધનાધજી શિષ્ય, પ્રિય પ્રિયાદાસતણાં;
રક્ષક રમુનંદન શિષ્ય, પ્રિય પ્રિયાદાસતણાં. ૨૩
શ્રીરામચરણ વિષે હહે લાગી, દાસીભાવ ધરે છે રે;
ચાર ઘડી રાતથી ઉઠીને, માનસસેવ કરે છે. ૨૪
પૂજે પછી પ્રિયા પ્રિયતમને, બહુરિધ લાડ લગાવે રે;
પળપળ પરચા ખૂરે પ્રભુજી, સંસાર સકળ કાવે.
વખત બચે ત્યાં ગુણગાય છે, મંથો વિવિધ બતાવે રે;
વિનયમાલ રામાયણ નાટક, લાલિત તેમ સ્વલાવે.
ચિત્રકૂટમાં વાસ કરીને, પુરસ્કરણ જવ કીધું રે;
સીતારામે રાસ કરીને, સ્વપ્ને દર્શન કીધું.
નરસિંહ મહેતા મુખી કૃષ્ણના, રામસખીઆ રાખા રે;
રિત પદથી લો હવે છે, અનુભવની છે માઠા.
ન નગરમાં ગયા હોસવે, સ્વપ્ને મળ્યા શ્રીરામરે;

ઉદાનની કિંમત

બંધુઓ ! જેઓને ઘેર રાક્ષસી એન્જિનો દામ કરતાં હોય, દત્તરા મજૂરો જેઓને ધન કમાવવા માટે મહેનત કરતા હોય અને જે શ્રીમતોને પૈસાદાર બનાવવા માટે ધણાએ વિદ્વાનોની સુધિ ખર્ચાદા ગણ હોય, તેવા માણસો ધણા પૈસા મેળવી લે અને તેના પ્રભાવમાં રૂપિયે આતો અર્ધો આનો ખર્ચા ઉદાર ગૃહસ્થમાં ખર્ચા કરે એ જુદી વાત છે; અને જે ગરીબ જેટલ, પોતાની જાતમહેનતથી જીવે એવી જેડીને કમાણી કરતો હોય તે જુદી વાત છે. જે ખેડૂત પોતાના લોકોનું પાણી કરી કરીને, પરસેવો ઉતારી ઉતારીને, પોતાની કમળા ને કાઠના લેરથી 'બોટ' ધણું ધન બચાવતો હોય તે જુદી વાત છે; અને જે ગરાસિયાઓને ઘેર બેઠાં બેઠાં મોટી વાર્ષિક ઊપજ આપી કરતો હોય તે તેમાંથી ઉદાર થયા કરતા હોય એ જુદી વાત છે. વળી જે ખેડૂત કોઈ જમણાં વિના, ધાસની તાપણી ઉપર પાણીની કસકસતી દાઢ વેડી વેડીને કમાણી કરતો હોય, જે ખેડૂત જમણાં તકમાં ખરે બપોરે બળાં જયો હોય અને જે ખેડૂત ખર્ચા દામ કરતો હોય અને વરસાદમાં બીજવેલા કપડાં પોતાના કપડાં વાપરીને સફરી નાખતો હોય તે ખેડૂતની કમાણીના પૈસા એ જુદી વાત છે; અને વેપારની ઉચ્ચપાયાસથી, ખર્ચાના રૂઝ રૂઝાને કોઈ સહી કરી નાખવાથી કોઈ વેપારીને નાફા નહીં મળે એ જુદી વાત છે.

જો રાક્ષસના પૈસા, વેપારીઓના પૈસા કે દામખાનાના ખર્ચા-ખર્ચાના પૈસા દાઢક ખાતે જુદીજ વસ્તુના હોય એ ખરી મહેનતના પૈસા હોય છે, અને ખરું મહેનતને ખરું જુદું હોય છે; એટલે એવા પૈસાનું જે દામ કાઢે તે દામ રાક્ષસી દામના ધણું જુદું છે. એટલે જે જે દામ કાઢે તે એવું દામ રાક્ષસી દામ નહીં હોય.

